

MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL
BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

CİLT:9 SAYI:18 2017 - MART

ISSN : 1309-1387

<http://dergipark.gov.tr/makusobed>

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Adına Sahibi

Prof. Dr. Adem KORKMAZ
Rektör

Editör

Doç. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Arş. Gör. Selin PENEZ
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Editör Yardımcıları

Doç. Dr. Mustafa LAMBA
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Doç. Dr. Bilge Ayça POLAT BECKS
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Gökhan ÖZDEMİR
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Arş. Gör. Dorukcan PEHLİVAN
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Adnan DİLER
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof. Dr. Belkıs ÖZKARA
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ
University of Central Florida

Prof. Dr. Havva İŞKAN IŞIK
Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet GENÇTÜRK
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Mithat ÜNER
Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN
Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Nurullah GENÇ
İstanbul Ticaret Üniversitesi

Prof. Dr. Oğuz TEKİN
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Zeynep KOÇEL ERDEM
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Dergi Yayın Kurulu

Doç. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa LAMBA
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Doç. Dr. Bilge Ayça POLAT BECKS
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Yusuf ŞAHİN
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Gökhan ÖZDEMİR
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Arş. Gör. Dorukcan PEHLİVAN
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Arş. Gör. Selin PENEZ
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Ulusal Hakemli bir dergidir.

Sayı Hakemleri

- Prof. Dr. Atila KARAHAN
Selçuk Üniversitesi
- Prof. Dr. Bekir KOÇ
Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Berrin ATAMAN
Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Burcu DEMİREL UTKU
Akdeniz Üniversitesi
- Prof. Dr. Cengiz TORAMAN
Gaziantep Üniversitesi
- Prof. Dr. İsmail ÖZER
Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Melek AKGÜN
Sakarya Üniversitesi
- Prof. Dr. Mesut Çimen
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Prof. Dr. MUSTAFA GÜLER
Afyon Kocatepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Ömer Faruk İŞCAN
Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Remzi ALTUNIŞIK
Sakarya Üniversitesi
- Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ
Uludağ Üniversitesi
- Prof. Dr. Songül SALLAN GÜL
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Prof. Dr. Yılmaz ÖZKAN
Sakarya Üniversitesi
- Doç. Dr. Ayda BÜYÜKŞAHİN SUNAL
Ankara Üniversitesi
- Doç. Dr. Beyhan KANTER
Mardin Artuklu Üniversitesi
- Doç. Dr. Burhanettin Zengin
Sakarya Üniversitesi
- Doç. Dr. Cemal İYEM
Sakarya Üniversitesi
- Doç. Dr. Cemalettin AKTEPE
Gazi Üniversitesi
- Doç. Dr. Cemil ÖRGEV
Sakarya Üniversitesi
- Doç. Dr. Ebru TEMİZ
Ömer Halis Demir Üniversitesi
- Doç. Dr. Esra DALKIRAN
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
- Doç. Dr. Fuat MAN
Sakarya Üniversitesi
- Doç. Dr. Fatma Ebru İKİZ
Dokuz Eylül Üniversitesi
- Doç. Dr. Gökhan AKYÜZ
Akdeniz Üniversitesi
- Doç. Dr. Gülfer BEKTAŞ
Acıbadem Üniversitesi
- Doç. Dr. Hülya YALDIR
Pamukkale Üniversitesi
- Doç. Dr. Hüseyin ÇEKEN
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
- Doç. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
- Doç. Dr. Mustafa KOÇ
Sakarya Üniversitesi
- Doç. Dr. Mustafa LAMBA
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
- Doç. Dr. Mustafa YILDIRAN
Akdeniz Üniversitesi
- Doç. Dr. Nergis BIRAY
Pamukkale Üniversitesi
- Doç. Dr. Osman Kürşat ONAT
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
- Doç. Dr. ÖMÜR TOSUN
Akdeniz Üniversitesi
- Doç. Dr. ÖNDER DUMAN
On Dokuz Mayıs Üniversitesi
- Doç. Dr. Özlem DOĞAN TEMUR
Dumlupınar Üniversitesi
- Doç. Dr. Selda BAŞARAN ALAGÖZ
Konya Üniversitesi
- Doç. Dr. Tuğrul OKTAY
Erciyes Üniversitesi
- Doç. Dr. Yasemin AKBULUT
Ankara Üniversitesi
- Doç. Dr. Yusuf Tansel İÇ
Başkent Üniversitesi
- Doç. Dr. Zeki NACAĞCI
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Abdilcelil KOÇ
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Ahu ARICIOĞLU
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Ayşe EREN ÖZDEMİR
Akdeniz Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Barış YAKA
Ege Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Eda ORUÇ ERDOĞAN
Akdeniz Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Elif AKGÜN KAYA
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Elife KART
Akdeniz Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Erdal AYDEMİR
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Fatma Arzu DEMİREL
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Ferda ÜSTÜN
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Gökhan ÖZDEMİR
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Hafize MEDER ÇAKIR
Pamukkale Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Harun DOĞAN
Akdeniz Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. İbrahim AL
Karadeniz Teknik Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Kübra ÖNDER
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Leyla LEBLEBİCİ KOÇER
Erciyes Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Mehmet Can ÇİFTÇİBAŞI
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

***Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, ASOS INDEX, SOBİAD, OAJI, INDEX COPERNICUS,

EBSCO HOST ve RESEARCH BİP tarafından indekslenmektedir.***

Yrd. Doç. Dr. Meral TİMURTURKAN
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Muhammet Burak KILIÇ
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nil Esra DAL
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Özlem ÇETİNKAYA
BOZKURT
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Özlem ÖZER
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Serkan ERDAL
Atatürk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Tuncay KÖSE
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Utku ONGUN
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ümmühan KAYGISIZ
Süleyman Demirel Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Veysel ERTURUN
Erciyes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Yasemin HAYTA
Bitlis Eren Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Yusuf ŞAHİN
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Esra GÜVEN
Manisa Celal Bayar Üniversitesi

İçindekiler / Contents	Sayfa No / Page Number
MÜZİK ÖĞRETMENİ ADAYLARININ ÖĞRETİM SÜRECİNE İLİŞKİN ÖZYETERLİK İNANÇLAR - THE SELF-EFFICACY BELIEFS OF MUSIC TEACHER CANDIDATES REGARDING THE TEACHING PROCESS <i>Ebru TEMİZ</i>	1-9
BOYUTSAL AÇIDAN MÜZİK - DYNAMIC OVERHEAD MUSIC <i>Mustafa KABATAŞ</i>	10-34
HIZLI OKUMA TEKNİKLERİ EĞİTİMİNİN PİYANO DEŞİFRE BECERİSİNE ETKİSİ - EFFECTS OF SPEED READING TECHNIQUES ON PIANO SIGHT READING SKILLS <i>Mehmet Can ÇİFTÇİBAŞI, Süleyman Cem ŞAKTANLI</i>	35-55
YÖNETİŞİMDE YENİ BİR UFUK OLARAK AKILLI KENTLER - SMART CITIES AS A NEW DIMENSION IN GOVERNANCE <i>Ümmühan KAYGISIZ, Sonay Zeki AYDIN</i>	56-81
PORTER MODELİNDEN GELİŞTİRİLEN YENİ BİR MODEL IŞIĞINDA SEKTÖREL KÜMELENME ANALİZ - SECTORAL CLUSTERING ANALYSIS BASED ON THE PORTER MODEL: A STUDY IN THE BATI AKDENİZ REGION <i>Ahmet SARITAŞ, Mustafa Zihni TUNCA</i>	82-97
OSMANLI ŞAİRLERİNE GÖRE İDEAL DEVLET ADAMININ ÖZELLİKLERİ - FEATURES OF AN IDEAL STATESMAN FOR THE OTTOMAN POETS <i>Hasan Emir AKTAŞ</i>	98-119
ÜRÜN TASARIMININ TÜKETİCİNİN ÜRÜNE YÖNELİK TUTUMLARI ÜZERİNE ETKİSİ: A MARKASI TÜKETİCİLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA - PRODUCT DESIGN OF A CONSUMER ATTITUDES TOWARDS THE EFFECT OF THE PRODUCT: AN APPLICATION ON CONSUMER OF A BRAND <i>Pınar BACAĞIZ, N. Figen ERSOY</i>	120-139
SAĞLIK YÖNETİMİ BÖLÜMÜ LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN MUHASEBE EĞİTİMİNE BAKIŞ AÇILARINI BELİRLEMeye YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA: ANKARA ÜNİVERSİTESİ VE GAZİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ - A RESEARCH ON DETERMINING THE PERSPECTIVES OF HEALTHCARE MANAGEMENT DEPARTMENT UNDERGRADUATE STUDENTS ON ACCOUNTING EDUCATION: CASE OF ANKARA UNIVERSITY AND GAZI UNIVERSITY <i>Seyhan ÇİL KOÇYİĞİT, Nazmiye EKİNCİ, Elif ERBAY</i>	140-164
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ TIP FAKÜLTESİ HASTANESİNDE HASTA VE ÇALIŞAN MEMNUNİYETİ - PATIENT AND EMPLOYEE SATISFACTION IN KIRIKKALE UNIVERSITY MEDICAL FACULTY HOSPITAL <i>Funda ERDUGAN, Serap YÖRÜBULUT, Elçin ŞAHİN, Sevgi Y. ÖNCEL</i>	165-177
EV EKSENLİ ÇALIŞAN KADINLARA YÖNELİK NİTELİKSEL BİR ARAŞTIRMA: ESKİŞEHİR EL SANATLARI PAZARI ÖRNEĞİ - A QUALITATIVE RESEARCH ON HOME-BASED WORKING WOMEN: THE CASE OF ESKİŞEHİR HANDCRAFT MARKET <i>Fatma KOCABAŞ, Senem BESLER, Verda CANBEY ÖZGÜLER</i>	178-201

HASTANELERDE MALİYET ANALİZİ: ANKARA’DA HİZMET SUNAN İKİNCİ BASAMAK BİR KAMU HASTANESİNDE UYGULAMA - COST ANALYSIS IN HOSPITALS: IMPELMANTATION IN A SECOND LINE PUBLIC HOSPITAL PROVIDING SERVICES IN ANKARA <i>Sinem MUT, İsmail AĞIRBAŞ</i>	202-217
YİYECEK İÇECEK İŞLETMELERİNİN TEDARİKÇİ DEĞERLENDİRMELERİ: YÖRESEL MUTFAK ÜRÜNLERİNİN SATINALMA SÜREÇLERİ HAKKINDA BİR ARAŞTIRMA - SUPPLIER EVALUATION OF FOOD AND BEVERAGE BUSINESSES: A RESEARCH ON THE PURCHASING PROCESSES OF LOCAL CUISINE PRODUCTS <i>Serkan ŞENGÜL</i>	218-233
HATA TÜRÜ VE ETKİLERİ ANALİZİNDE BULANIK AHP VE BULANIK VIKOR YÖNTEMLERİ İLE OTOMOTİV SEKTÖRÜNDE RİSK DEĞERLENDİRMESİ - RISK EVALUATING BY FUZZY AHP AND FUZZY VIKOR METHODS IN FAILURE MODE AND EFFECTS ANALYSIS FOR AUTOMOTIVE SECTOR <i>Bital ŞİŞMAN</i>	234-250
ONLİNE İTKİSEL SATIN ALMA DAVRANIŞININ ÖNCÜLLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA - A RESEARCH ON THE ANTECEDENTS OF ONLINE IMPULSE BUYING BEHAVIOUR <i>Çağatan TAŞKIN, Özlem ÖZDEMİR</i>	251-270
HAVA TRAFİK KONTROL KAYNAKLI UÇAK KAZALARININ İNCELENMESİ - INVESTIGATION OF ACCIDENTS RELATED TO AIR TRAFFIC CONTROL <i>Suat USLU, Kadir DÖNMEZ</i>	271-287
HASTANE İŞLETMELERİNDE ETKİN STOK YÖNETİMİ: İLAÇ STOKLARINA YÖNELİK BİR UYGULAMA - EFFECTİVE INVENTORY MANAGEMENT IN HOSPITAL ENTERPRISES: AN APPLICATION FOR DRUG STOCKS <i>Sabit UYGUN, Vahit YİĞİT</i>	288-307
ÖFKE VE YAŞAM DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİDE AFFETMENİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ - THE MODERATING ROLE OF FORGIVENESS IN THE RELATIONSHIP BETWEEN ANGER AND LIFE SATISFACTION <i>Turnel TOPBAŞOĞLU ALTAN, Asum ÇİVİTÇİ</i>	308-327
İSTANBUL SMMM ODASINDA KAYITLI MUHASEBE MESLEK MENSUPLARINA VERİLEN DİSİPLİN CEZALARININ SUÇ DAĞILIMI VE ANALİZİ: 2008-2015 - THE ANALYSIS AND DISTRIBUTIONS OF DISCIPLINE PUNISHMENTS FOR CERTIFIED PUBLIC ACCOUNTANTS REGISTERED IN ISTANBUL CHAMBER OF CERTIFIED PUBLIC ACCOUNTANTS: 2008-2015 <i>Vedat EKERGİL</i>	328-352

MÜZİK ÖĞRETMENİ ADAYLARININ ÖĞRETİM SÜRECİNE İLİŞKİN ÖZYETERLİK İNANÇLARI

THE SELF-EFFICACY BELIEFS OF MUSIC TEACHER CANDIDATES REGARDING THE TEACHING PROCESS

Ebru TEMİZ¹

Öz

Bu araştırmada, müzik öğretmeni adaylarının öğretim sürecine ilişkin öz-yeterlik inançları ile bu inançların cinsiyet ve sınıf değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Çalışmada betimsel yöntem izlenmiş olup tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2016-2017 eğitim öğretim yılında Ömer Halisdemir Üniversitesinde öğrenim gören 101 müzik öğretmeni adayı oluşturmuştur. Çalışmada veriler Özdemir (2008) tarafından geliştirilen “öğretmen adaylarının öğretim sürecine ilişkin öz-yeterlik inançları” ölçeği ile toplanmıştır. Araştırma için yapılan ölçeme aracı güvenirlik analizinde ölçeğin ilk faktörü için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ,89, ikinci faktör için ,95 ve üçüncü faktör içinse ,93 olarak belirlenmiştir. Verilerin analizi ve yorumlanmasında, aritmetik ortalama ve standart sapmadan yararlanılmıştır. Ayrıca, öğretim sürecine ilişkin öz-yeterlik inançlarının; cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız gruplar t testi ve sınıf seviyesine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, müzik öğretmen adaylarının büyük ölçüde öğretim sürecine ilişkin öz-yeterlik inançlarına sahip oldukları ile cinsiyet ve sınıf değişkenlerinin öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarında anlamlı bir farklılığa neden olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Öz-yeterlik inancı, müzik, müzik öğretmeni, öğretmen yetiştirme, öğretim süreci

Abstract

This study examines the self-efficacy beliefs of music teacher candidates regarding the teaching process and whether these beliefs differ in terms of gender and class variations. The descriptive method has been followed in the study and the screening model has been used. The study group of the study was formed by 101 music teacher candidates being trained at the Ömer Halisdemir University. The data in

¹ Doç. Dr., Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Fakültesi, varolebru@gmail.com

the study was gathered by the “self-efficacy beliefs of teacher candidates regarding the teaching process” scale developed by Özdemir (2008). At the measurement tool reliability analysis carried out for the study, Cronbach Alfa internal consistency factor was determined to be 89, secondary factor was 95 and tertiary factor was determined as 93. Arithmetic average and standard deviation was utilized. Additionally, in order to determine whether self-efficacy varied according to gender, the independent groups were subjected to t test and to determine if there was a variation in terms of class level single direction variation analysis (Anova) was performed. According to the outcomes of the study, it was determined that the music teacher candidates have a high degree of self-efficacy and gender and class variables did not lead to significant differences in the self-efficacy beliefs of teacher candidates.

Keywords: *self-efficacy beliefs, music, music teacher, teacher training, teaching process,*

1.GİRİŞ

Öğretmen adaylarının meslek yaşamlarında öğretici olarak aktif olmaları ve yaşayacakları problemlere çözüm üretebilmeleri için kendilerini bilgi ve beceri yönünden iyi tanımaları, algılamaları ve yargılamaları gereklidir. Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleği için özel bilgi ve becerilere sahip olması gerekliliği düşünüldüğünde, genel kültür, konu alanı bilgisi ve öğretmenlik meslek bilgisi şeklinde üç kategori altında ele alınan bu bilgi ve becerilerin öz-yeterlik kavramıyla yakın ilişkisi bulunmaktadır (Yeşilyurt, 2013:89).

Bir öğretmenin mesleğinde başarılı olması bir yandan okulda ona sunulan olanaklar, öğrencilerin ve velilerin eğitime olan ilgileri, okulda destekleyici çalışma ortamı gibi öğretmen dışındaki faktörlerden etkilenirken, diğer yandan öğretmenin mesleğe yönelik tutumu ve öz yeterlik algısı gibi içsel faktörlerden de etkilenir (Demirtaş ve diğ., 2011:100)

Özyeterlik inancı kavramı ilk kez Bandura (1977) tarafından kullanılmış olup, insanların belli bir performansa ulaşabilmelerini sağlayacak eylemleri örgütleme ve sergileme becerileri ile ilgili yargıları olarak tanımlanmaktadır (Bandura 1986, Akt. Kotaman). Bandura (1997) öz-yeterlik inançlarını, bireylerin belirli durumlarda nasıl davranacakları, nasıl hissedecekleri, nasıl düşünecekleri ile nasıl motive olacaklarını belirleyen faktörlerden biri olarak görmektedir. Özyeterlik inancı ise öğrencilerin kendi kendilerini anlamada yardımcı olan önemli kavramlardan biridir (Başaran, 1996).

Özyeterlik bireyin farklı durumlarla baş etme, belli bir performansı göstermek için gerekli etkinlikleri düzenleyip, başarılı olarak yapma kapasitesi hakkında kendi algılayışı, inancı ve yargısıdır (Gürcan,2005).

Özyeterlik inançlarını belirleyen dört temel kaynağı olduğunu belirten Banduras bunlardan etkili olanının bireylerin doğrudan kendi deneyimlerinden kazandığı bilgiler olduğunu, diğer kaynakların ise bireylerin başarılı veya başarısız uygulamalarına ilişkin gözlemleri, toplum etkisinin başarabilmeye ilişkin etkisi ve başarıda psikolojik durum olduğunu vurgular (Akbulut, 2009:25).

Bandura'ya göre, bir bireyin öz-yeterlik inancı dört bilgi kaynağından etkilenmektedir. Bunlar; 1-tam/doğru deneyimler, 2-dolaylı deneyimler/yaşantılar, 3-sosyal ikna, 4-fizyolojik ve duygusal durum (Özdemir,2008:278).

Bireylerin bir sorunun üstesinden gelmede veya bir işi başarmaya yönelik kişisel değerlendirmeleri olan özyeterlik inancı, eğitim süreçlerinde de belirli yeterliklerin ya da davranışların nasıl algılandığına ilişkin önemli ipuçları verebilir. Öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının nitelikli biçimde öğretim yapmasında ve öğretim sürecinde karşılaştıkları sorunların üstesinden gelmede kendi yeteneklerine ve becerilerine ilişkin kişisel yargıları önemli rol oynamaktadır (Özdemir, 2008:279)Öz-yeterlik kavramıyla ilişkili en önemli kavramlardan biri öğretmen öz-yeterlik algısıdır (Ekici, 2008).

Hem eğitim bilimlerinin hem de yönetim bilimlerinin ortak ve en önemli amaçlarından birinin insanların sahip oldukları yetenekleri tam olarak kullanabilmelerini sağlamak olduğu söylenebilir. Öz yeterlik bireysel olarak bir kişinin bir işi yapabilme düzeyine ilişkin inancı iken, kolektif yeterlik okuldaki öğretmenlerin ortak kapasitesine olan inancıdır. Bu noktada öğretmenlerin bireysel yeterlik algıları ile meslektaşlarına veya örgütüne ilişkin yeterlik algıları arasında bir ilişki veya farklılık olup olmadığı ve bunların birbirlerini nasıl etkilediklerinin irdelenmesi gereken önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır (Kurt, 2012:197).

Müzik eğitimi açısından ele alındığında; öz-yeterlik, müzik öğretmeni adaylarının müzik eğitimi alanına yönelik performans göstermesi için gerekli etkinlikleri organize edip bunları başarılı olarak gerçekleştirme kapasitesine ilişkin kendi yargısıdır. Bunun yanında müzik eğitimi sürecinde öğretmen adaylarının müzik öğretmenliği mesleği için kendilerini ne derece yeterli buldukları bir anlamda öğretmenlik mesleğine başladıklarında karşılaşacakları ve ya mücadele etmek zorunda kalacakları problemlerin çözümüne ilişkin başarılı olmak için harcayacakları çabanın da belirleyicilerinden biri olarak değerlendirilebilir (Yokuş, 2014:46)

Öğretmen adaylarının mesleki yönden yeterli hissetmeleri konusunda öz-yeterlik algısı ile özyeterlik inancı kavramları kullanılarak pek çok araştırma yapılmaktadır. Müzik eğitimi alanında öğretmen adaylarının özyeterlik algıları yapılan çeşitli araştırmalarca incelenmiş fakat öğretmen adaylarının öğretim sürecine ilişkin özyeterlik algılarının henüz belirlenmemiş olması bu araştırmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1.1.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmada amaç, müzik öğretmeni adaylarının öğretim sürecine ilişkin öz-yeterlik inançları ile bu inançların cinsiyet ve sınıf değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelemektir. Buna göre araştırmanın alt amaçları;

- müzik öğretmeni adaylarının öğretim sürecine ilişkin öz-yeterlik inanç durumları nedir?

- müzik öğretmeni adaylarının öğretim sürecine ilişkin öz-yeterlik inançlarına cinsiyet değişkeninin etkisi nedir?

- müzik öğretmeni adaylarının öğretim sürecine ilişkin öz-yeterlik inançlarına sınıf değişkeninin etkisi nedir?, şeklinde belirlenmiştir.

Araştırma müzik öğretmeni adaylarının öğretim sürecine ilişkin öz-yeterlik inançlarının ilk kez inceleniyor olması açısından önemlidir.

2.YÖNTEM

Bu araştırma, betimsel bir çalışma olup tarama modeli kullanılarak yapılandırılmıştır. Tarama modelleri; geçmişte veya halen var olan bir durumu, var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Karasar (2002) Müzik öğretmeni adaylarının öğretim sürecine ilişkin olarak mevcut durumdaki öz-yeterlik inanç düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada çalışma grubunu 2016-2017 öğretim yılı güz döneminde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı'nda öğrenim gören 101 müzik öğretmeni adayı oluşturmaktadır. Araştırmada veriler, Özdemir (2008) tarafından geliştirilen “öğretmen adaylarının öğretim sürecine ilişkin öz-yeterlik inançları” adlı ölçme aracı ile toplanmıştır. Ölçme aracı; planlama, uygulama ve değerlendirme olmak üzere 3 alt boyuttan meydana gelmektedir. Ölçeğin güvenirlik analizinde, ölçeğin ilk faktörü için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ,67, ikinci faktör için ,84 ve üçüncü faktör içinse ,76 olarak belirlenmiştir. İç tutarlılık katsayısı ölçeğin tümü için ise ,88 olarak bulunmuştur. Bu araştırma için yapılan güvenirlik analizinde ise ölçeğin ilk faktörü için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ,89, ikinci faktör için ,95 ve üçüncü faktör içinse ,93 olarak belirlenmiştir. İç tutarlılık katsayısı ölçeğin tümü için ise ,97 olarak bulunmuştur. Verilerin analizi ve yorumlanmasında, aritmetik ortalama ve standart sapmadan yararlanılmıştır. Araştırmada kullanılan seçenek puan aralığı aşağıda yer almaktadır.

Seçenek	Seçenek Puanı	Seçenek Puan Aralığı
hiç katılmıyorum	1	1- 1,79
katılmıyorum	2	1,80- 2,59
kararsızım	3	2,60- 3,39
katılıyorum	4	3,40- 4,19
tamamen katılıyorum	5	4,20- 5,00

Ayrıca, öğretim sürecine ilişkin öz-yeterlik inançlarının; cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız gruplar t testi ve sınıf seviyesine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. ANOVA sonucunda

ortaya çıkabilecek anlamlı farklılıkların hangi gruplar arasında olduğu Scheffe testi ile test edilmiş olup gruplar arası fark bulunamamıştır.

3.BULGULAR

Bu bölümde, araştırmanın alt problemlerine ilişkin verilerin istatistiksel olarak çözümlenmesiyle elde edilen bulgular ve bu bulgulara ilişkin yorumlar yer almaktadır. Araştırma bulgularının verilmiş kurgusu alt problemlerin sırasına göre yapılmıştır. Her alt problem başlık haline getirilmiş, önce o alt probleme yönelik olarak elde edilen bulgular tablo halinde verilmiş ve sonra bulguların sözel açıklamaları yapılarak yorumlar yer almıştır.

3.1. Müzik Öğretmeni Adaylarının Öğretim Sürecine İlişkin Öz-yeterlik İnanç Durumlarına İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Müzik öğretmeni adaylarının öğretim sürecine ilişkin öz-yeterlik inanç durumlarına ilişkin bulgular tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1

Öz-yeterlik İnanç	X	Ss
1-Planlama	3,72	1,01
2-Uygulama	3,86	1,01
3-Değerlendirme	3,93	0,95
Ölçeğin tamamı	3,86	0,99

Tablo 1 incelendiğinde müzik öğretmeni adaylarının öğretmen adaylarının öğretim sürecine ilişkin öz-yeterlik inançları ölçeğine verdikleri cevaplar istatistiksel olarak incelendiğinde, planlama, uygulama ve değerlendirme olmak üzere ölçeğin her üç boyutunda da müzik öğretmeni adaylarının seçenek puan aralığına göre katılıyorum şeklinde cevap verdikleri görülmektedir. Bu durumda müzik öğretmeni adaylarının büyük ölçüde özyeterlik inancına sahip olduğu ifade edilebilir.

3.2. Müzik Öğretmeni Adaylarının Öğretim Sürecine İlişkin Öz-Yeterlik İnançlarının Cinsiyete Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Müzik öğretmeni adaylarının öğretim sürecine ilişkin öz-yeterlik inanç durumlarının cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular ölçeğin her boyutu ayrı incelenerek Tablo 2, 3 ve 4’de verilmiştir.

Tablo 2. I. Alt Boyuta İlişkin Bulgular

Öz-yeterlik	N	\bar{X}	S	t	p
Kız	52	28,90	6,57	-1,54	,12
Erkek	49	30,79	5,68		

Tablo 2 incelendiğinde müzik öğretmeni adaylarının öğretim sürecine ilişkin özyeterlik inançları, ölçeğin 1., yani planlama boyutunda cinsiyete göre farklılık göstermemektedir. ($p>,05$)

Tablo 3. II. Alt Boyuta İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Öz-yeterlik	N	\bar{X}	S	t	p
Kız	52	72,11	14,74	-,94	,34
Erkek	49	74,79	13,73		

Tablo 3 incelendiğinde müzik öğretmeni adaylarının öğretim sürecine ilişkin özyeterlik inançları, ölçeğin 2., yani uygulama boyutunda cinsiyete göre farklılık göstermemektedir. ($p>,05$)

Tablo 4. III. Alt Boyuta İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Öz-yeterlik	N	\bar{X}	S	t	p
Kız	52	50,48	9,29	-,79	,42
Erkek	49	51,95	9,32		

Tablo 4 incelendiğinde müzik öğretmeni adaylarının öğretim sürecine ilişkin özyeterlik inançları, ölçeğin 1., yani değerlendirme boyutunda cinsiyete göre farklılık göstermemektedir. ($p>,05$)

3.3. Müzik Öğretmeni Adaylarının Öğretim Sürecine İlişkin Öz-Yeterlik İnançlarının Sınıf Seviyesine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Müzik öğretmeni adaylarının öğretim sürecine ilişkin öz-yeterlik inanç durumlarının sınıf değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Müzik Öğretmeni Adaylarının Öğretim Sürecine İlişkin Öz-Yeterlik İnançlarının Sınıf Seviyesine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Anova Testi Bulguları

Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	p
1.boyut Gruplararası	114,304	3	38,101	,989	,40
Gruplarıçi	3736,488	97	38,520		
2.boyut Gruplararası	537,017	3	179,006	,87	,45
Gruplarıçi	19781,517	97	203,933		
3.boyut Gruplararası	72,125	3	24,042	,272	,84
Gruplarıçi	8565,914	97	88,308		

Tablo 5 incelendiğinde müzik öğretmeni adaylarının öğretim sürecine ilişkin öz-yeterlik inanç durumlarının sınıf değişkenine göre her üç boyutta da farklılık göstermediği görülmektedir. ($p>,05$) Sınıf seviyesi düşünüldüğünde, müzik öğretmeni adaylarının öğretim sürecine ilişkin öz-yeterlik inançları ölçeğine verdikleri cevaplara göre üst sınıfların planlama, uygulama ve değerlendirme boyutlarında diğer sınıflara göre daha fazla puan alması beklenebilirdi. Bu durumdan yola çıkarak müzik öğretmeni adaylarının ilk sınıftan başlayarak müzik öğretmenliği mesleğini gerçekleştirme adına öğretmenlik özyeterlik inancı taşıdıkları ifade edilebilir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Farklı alanlarda yapılan araştırmalar incelendiğinde, örneğin Hacıömeroğlu ve Taşkın'ın (2010) araştırmalarında sınıf öğretmeni adaylarının özyeterlik inançları cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermezken sınıf düzeyinde 4. sınıflar lehine sonuç elde edilmiştir. Yine Özer, Cömert ve Demirtaş'ın (2011) araştırmalarında öğretmen adaylarının özyeterlik inançları cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermemiştir. Müzik eğitimi alanında Akbulut'un (2006) yaptığı araştırmada da aynı şekilde müzik öğretmeni adaylarının özyeterlik inançları cinsiyet ve sınıf değişkenlerine göre farklılık göstermemiştir. Yağcı ve Aksoy'un araştırmasında ise müzik öğretmeni adaylarının özyeterlik inançları cinsiyet ve sınıf değişkenlerine göre farklılık göstermektedir. Koca (2016) tarafından yapılan araştırmada okulöncesi öğretmen adaylarının öz yeterlik algı düzeylerinin cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Çevik (2011) tarafından yapılan araştırmada, sınıf öğretmeni adaylarının müzik eğitimine ilişkin öz yeterlik algılarının kız öğretmen adayları lehine anlamlı şekilde farklılaştığı bulunmuştur. Özmenteş'in (2014:148) araştırmasında müzik özyeterliğinin cinsiyete göre farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Tunç'un (2016: 312) araştırmasında, müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterlik inançlarının yüksek olduğu ve müzik öğretmeni adaylarının, müzik

öğretimine yönelik özyeterlik inançlarında cinsiyete ve sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırmada, müzik öğretmeni adaylarının öğretim sürecine ilişkin özyeterlik inançları ilk kez belirlenmiştir. Araştırmanın bulguları ışığında, müzik öğretmeni adaylarının büyük ölçüde öğretim sürecine ilişkin özyeterlik inancı taşıdıkları söylenebilir. Yine araştırma bulgularına göre müzik öğretmeni adaylarının öğretim sürecine ilişkin öz-yeterlik inançları cinsiyet ve sınıf değişkenlerine göre farklılık göstermemiştir. Araştırmada elde edilen bu sonuç tek başına müzik eğitimi alanında özyeterlik inancı araştırmaları ile paralellik göstermektedir. Araştırma sonuçlarından hareketle müzik eğitimi alanında öğretim sürecine ilişkin özyeterlik inançları konusunda farklı değişkenler kullanılarak yeni araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Efe (2006), “Müzik Öğretmeni Adaylarının Mesleklerine İlişkin Öz Yeterlik İnançları”,
Yüzüncü Yıl Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:111, Sayı:11, ss.24-33
- Bandura, Albert (1977), “Self-Efficacy: Toward A Unifying Theory Of Behavioral Change”,
Psychological Review, 84, 191-215.
- Bandura, Albert (1986), *Social Foundations Of Thought And Action: A Social Cognitive Theory*,
Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bandura, Albert (1997), *Self-efficacy. The Exercise Of Control*, New York: W.H. Freeman.
- Başaran, İbrahim Ethem (1996), *Türkiye Eğitim Sistemi*, Ankara: Yargıcı Matbaası.
- Çevik, Deniz Beste (2011), “Sınıf Öğretmeni Adaylarının Müzik Öğretimi Öz Yeterlik Düzeylerinin
İncelenmesi”, Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(1), 145-168
- Demirtaş, Hasan, CÖMERT, Melike, ÖZER, Niyazi (2011), “Öğretmen Adaylarının Özyeterlik İnançları
ve Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları”, Eğitim ve Bilim, Cilt.36, Sayı 159, ss.96-111
- Ekici, Gülay (2008), “Sınıf Yönetimi Dersinin Öğretmen Adaylarının Öğretmen Öz-Yeterlik Algı
Düzeyine Etkisi”, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (35), ss.98-110.
- Gürcan, Ayşen (2005), “Bilgisayar Özyeterliği Algısı ile Bilişsel Öğrenme Stratejileri Arasındaki İlişki”,
Eğitim Araştırmaları, 19, 179–193.
- Karasar, Niyazi (2002), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Koca, Şehriban (2016), “Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Müzik Etkinliklerine Yönelik Özyeterlik
Algıları”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi ISSN:1302-8944 Yıl: 2016
Sayı: 40 Sayfa: 375-386

- Kotaman, Hüseyin (2008), “Özyeterlilik İnanç ve Öğrenme Performansının Geliştirilmesine İlişkin Yazın Taraması”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* XXI (1), 2008, 111-133
- Kurt, Türker (2012), “Öğretmenlerin Öz Yeterlik Ve Kolektif Yeterlik Algıları”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Bahar 2012, 10(2), 195-227
- Özdemir, Soner Mehmet (2008), “Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğretim Sürecine İlişkin Öz-Yeterlik İnançlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, Bahar 2008, Sayı 54, ss: 277-306
- Özmenteş, Gökmen (2014), “Mesleki Müzik Eğitimi Alan Öğrencilerin Müzik Özyeterlilikleri, Benlik Saygıları ve Bireysel Özellikleri Arasındaki İlişkiler”, *Eğitim ve Bilim Dergisi*, Cilt 39, Sayı 171, 138-152
- Tunç, Turgay (2016), “Müzik Öğretmeni Adaylarının Müzik Öğretimine Yönelik Özyeterlilik İnançlarının İncelenmesi”, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, Ağustos 2016 Cilt:5 Sayı:3 Makale No: 31 ISSN: 2146-9199
- Yağcı, Ufuk, Aksoy, Veysel (2015), “Müzik Öğretmeni Adaylarının Akademik Öz Yeterlilikleriyle Öğretmenlik Öz Yeterlilikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Mart 2015, Sayı 33, 89 – 104
- Yeşilyurt, Etem (2013), “Öğretmen Adaylarının Öğretmen Öz-Yeterlilik Algıları”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar-2013 Cilt:12 Sayı:45, ss.088-104
- Yokuş, Tuba (2014), “Müzik Öğretmeni Adaylarının Eğitime Öğretme Öz-Yeterlilikleri Açısından Değerlendirilmesi”, *Sanat Eğitimi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2014 / Volume 2, Issue 2, 2014 / DOI:10.7816/sed-02-02-03

BOYUTSAL AÇIDAN MÜZİK

DYNAMIC OVERHEAD MUSIC

Mustafa KABATAŞ

Öz

Müzik eğitiminin sorunları giderek karmaşıklaşmış olan insanın hümanist kimliğine kapsamlı ve yeni olanaklar kazandırmaya yönelik kurgulanması gerekliliğinin görülmesini sağlayacak bilimsel çalışmalara gereksinim olduğu düşünülebilir. Araştırmanın problemi; Günümüz müziğini incelendiğinde, Müziğin Psikolojik boyutu, Müziğin Felsefi boyutu, Müzik Sosyolojik boyutu, Müziğin kültürel Boyutu açısından Müzik Sanatı nasıldır sorusunun yanıtı aranmaktadır. Bu araştırma; müzik eğitiminde, müziği araştırma alanlarında değerlendiren bilim dallarının verileriyle oluşturulmuş kuramsal bilgi birikiminin alan eğitimine yapacağı katkı, bu çerçevede, müzik bilimlerinin çok boyutlu olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırma; Günümüz müziğini incelendiğinde, Müziğin Psikolojik boyutu, Müziğin Felsefi boyutu, Müzik Sosyolojik boyutu, Müziğin kültürel Boyutu açısından Müzik Sanatının değerlendirmesi, genel bir bakış açısıyla incelenmesi ve araştırmacılara, alan uzmanlarına kaynak teşkil etmesi açısından önemlidir. Araştırmada, Günümüz müziğini incelendiğinde, Müziğin Psikolojik boyutu, Müziğin Felsefi boyutu, Müzik Sosyolojik boyutu, Müziğin kültürel Boyutu açısından Müzik Sanatının değerlendirmesi, genel bir bakış açısıyla incelenmesi betimlemeye çalışılmıştır. Araştırma nitel araştırma yaklaşımına uygun, betimsel tarama modelindedir.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Müzik Felsefe, Müzik Sosyoloji, Müzik Kültür, Müzik Psikoloji

Abstract

It can be considered that the need for scientific studies to ensure that the problem of music education is seen as a necessity for the increasingly complicated human being to construct humanist identity in order to gain comprehensive and new possibilities. The problem of your research; When we examine today's music, we are looking for the answer to the question: What is the art of music in terms of the psychological dimension of music, the philosophical dimension of music, the sociological dimension of music, and the cultural dimension of music. This research; Contribution to the field education of the

theoretical knowledge which is formed by the data of the sciences which evaluates in the field of music education in the field of music education is aimed to examine the music sciences in a multidimensional way in this frame.

Keywords: Music, Music Philosophy, Music Sociology, Music Culture, Music Psychology

1. GİRİŞ

Müziğin çeşitli bilim dallarının araştırma alanının kapsamında yer alması, belki doğrudan doğruya kulağımıza ulaşan sesin kalitesiyle ilintili değildir. Ancak çoğunlukla kulağımıza ulaşan sesin bizi nasıl yönlendirdiğiyle ilintilidir. Bunlardan birisi müzikolojiyi müziği mantıksal yöntemlerle araştıran bir disiplin olarak ele alırken, diğeri müzikolojiyi müziğin bir dalı, bir bilgi alanı olarak görmektedir. Müzikolojinin bir başka tanımı ise “Müzik sanatını fiziksel, psikolojik, estetik ve kültürel görüngü olarak araştırmayı hedefleyen bilim alanı” olduğu şeklindedir. Müzikolojinin bir tanımı da şöyle yapılabilir: “Müzik alanında var olan kuramların (yapılan bilimsel araştırmalar ve deneysel çalışmalar sonucunda doğruya en yakın olduğu kabul edilen varsayımlar) geliştirilmesi, ya da tamamen yok edilerek yerlerine yenilerinin konulmasına yönelik yapılan bilimsel araştırmalar, deneysel çalışmalar ve bunların belgelenmesi’. Bu çerçevede müzik bilimi ile ilgili farklı birçok tanımın yapıldığı görülmektedir. Bilimi, doğa yasalarının çözümlenip belli bir sentez ile yeniden bir ürün haline getirilmesi gibi düşünecek olursak, müzik bilimi tanımını; müzik sanatını, fiziksel, psikolojik, felsefi, estetik ve sosyolojik açıdan ele alan bilim alanıdır” olarak ifade etmek doğru olacaktır. Müziği incelemek toplumu incelemek, kültürü müzik içinde kod çözümüne uğratmak, müzik üzerinden topluma ilişkin söylem üretmek, aynı zamanda tarihin sesini dinleyici ve besteciye ulaştırmaktır (Vural Yıldırım, “Türkiye ’de Müzikolojinin Müzik Alanına Katkıları”, Orkestra Dergisi, İstanbul, 2003: 343).

Vural Yıldırım’ın söyleminden yola çıkarsak, müzikoloji alanının bir görevinin de toplumun sosyo-kültürel varlığının, müzik sanatı içindeki varlığını sürdürmesinde gerekli çalışmayı yürütmek, toplumda gerek dinleyici, gerek sanatçıya bu konuda kaynak olmak olduğunu düşünebiliriz. Müziği incelemek, müzik faaliyetinin birincisi olan müziği yapmaktan farklı bir uğraştır. Müziği incelemek: müzik adına kuramsal, yönteme dayalı, tarihi ve güncel verilerle çalışmaktır. Yapılan çalışmaların ortaya çıkardığı kültüre yönelik analogik saptamalar önemli bir yönlendiricilik üstlenir. Müzik üreticisi kompozitörden dinleyiciye kadar, birçok değişik konumdaki insan bu saptamalar doğrultusunda hareket edebilir (Vural Yıldırım, “Türkiye ’de Müzikolojinin Müzik Alanına Katkıları”, Orkestra Dergisi, İstanbul, 2003: 43-49).

Müzik bilimleri, müzik alanında düşünmeye katkı sağlar. Müziğin ontolojik boyutunda, yaratma sürecine yönelik düşünme eğilimidir. Böylece düşünce ve beğeni, ortaya çıkacak müziğin estetik değerlerini yapılandırır. Müzikte estetik, ezginin sadece müzikal değerlerini değil; bu değerlerin insana ulaşmasındaki süreçleri ve insana ulaştığında onda oluşan duyguları ve yargıları da değerlendirir. Müzik ile bilimsel süreçler arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaların büyük bir bölümü müziği dinleyen ve

algılayanlar üzerindeki göstergelerin incelenmesi biçimindedir. Çünkü bir biçimiyle yaşama geçen müzik, dinleyicinin kulağında olan müziktir. Müziği üretenin deneyimi ve performansı dinleyicinin algısındaki müziğin kalitesini garanti etmiş sayılır. Oysa günümüzün bilimsel araştırmaları bunu eksik bir bilgi olarak kabul eder. Müziğin üretim deneyimleri de araştırılmak zorundadır. Çünkü müzik üreten ve dinleyen grup eşdeğer eğitimden geçmemektedir. Dolayısıyla kulağa ulaşan müziğin kalitesini ne ölçüde dinleyen, ne ölçüde üreten belirlemektedir soruları kolayca yanıtlanamaz. Bir yandan dinleyenin müziği fark etme, algılama, saklama, dönüştürme, hatırlama, çağrışım, yeniden üretme boyutları incelenirken, diğer yandan müziği üretenin, ürettiği müziği hangi çalgı birikimi, ezgi estetiği ve estetik teoriyle ürettiği de bilinmelidir. Çağımızın müzik bilimleri her iki olguyu ayrı ayrı inceleyerek ilişkilendirmeyi daha verimli bir bilimsel yöntem olarak kabul eder. Müzikal algı oldukça karmaşık ve birbirinden farklı yetileri içermektedir. Müzik bilimlerinin; müziği üretildiği ortamın kültürel, toplumsal, politik, felsefi, edebi vb. birçok kıstas içinde değerlendirdiği, yorumladığı ve toplumun genel kültürel-sanatsal edim, üretim, bilgilenme, eğitim ve etkinliğinde yönlendirici rol üstlendiği söylenebilir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada; özellikle müzik eğitiminde, müziği araştırma alanlarındaki tüm bilim dallarına yapacağı katkı düşünülerek, bu çerçevede müzik bilimlerinin çok boyutlu olarak incelenmesi amaçlanmıştır.

1.2. Araştırmanın problemi

Araştırmanın problemini; Günümüz müziğini incelendiğinde, Müziğin Psikolojik boyutu, Müziğin Felsefi boyutu, Müzik Sosyolojik boyutu, Müziğin kültürel Boyutu açısından Müzik Sanatı nasıldır sorusunun yanıtı oluşturmaktadır.

1.3. Önem

Bu araştırma; Günümüz müziğini incelendiğinde, Müziğin Psikolojik boyutu, Müziğin Felsefi boyutu, Müzik Sosyolojik boyutu, Müziğin kültürel Boyutu açısından Müzik Sanatının değerlendirilmesi, genel bir bakış açısıyla incelenmesi ve araştırmacılara, alan uzmanlarına kaynak teşkil etmesi açısından önemlidir.

1.4. Yöntem

Araştırmada, Günümüz müziğini incelendiğinde, Müziğin Psikolojik boyutu, Müziğin Felsefi boyutu, Müzik Sosyolojik boyutu, Müziğin kültürel Boyutu açısından Müzik Sanatının değerlendirilmesi, genel bir bakış açısıyla incelenmesi betimlemeye çalışılmıştır. Araştırma nitel araştırma yaklaşımına uygun, betimsel tarama modelindedir. Nitel çalışmalar, doküman inceleme, araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin çözümlenmesini kapsar (Yıldırım 2006; 187-189). Tarama modeli ise, “geçmişte ya da halen var olan bir durumu olduğu şekilde betimlemeyi amaçlayan yaklaşımdır” (Karasar, 2006: 77).

2. BULGULAR VE YORUMLAR

2.1. Müzik Biliminin Boyutları

2.1.1. Müziğin Felsefe Boyutu

Sanat bilimleri boyutunda müziği ele almayı amaçladığımız bu bölümde özgün görüşler yerine sanat bilimleri alanında uluslararası düzeyde kabul görmüş görüşleri ele alan yazarların yapıtlarından alıntı yapılması tercih edilmiştir. Geniş anlamıyla müzik felsefesinin araştırma alanlarından söz etmek tezin amacını aşacağı için daha çok sanat felsefesinin müziği nasıl bir boyutta ele aldığına ilişkin görüşlere yer verilmiştir. Otto Karolyi müziğin özelliklerini şöyle algılar: Müzik hem sanattır, hem bilim. Dolayısıyla hem duygusal olarak algılanabilmeli, hem de akıl ile kavranabilmelidir. Herhangi bir sanat ya da bilim dalındaki gibi müzikte de, bilgiye ya da ustalığa giden yolda kestirmeler yoktur. Müzik dinlemekten hoşlanan ama müziğin dilinden anlamayan bir müziksever, tatilinde görmek için gittiği bir ülkenin doğal güzelliklerini gören, o ülke halkının davranış biçimlerine tanık olan, konuşmalarını dinleyen ama söylenenlerin tek bir sözcüğünü anlamayan bir turiste benzer. Duyar ama anlamaz (Otto Karolyi, Müziğe Giriş, çev. Mehmet Nemutlu, Pan Yayınları, İstanbul, 1995: 7).

Müziğin ussal ve yaşamsal algılanışı açısından insan yaşamındaki önemi tartışılmazdır. Felsefe, müziğin algılanışının ve değerlerinin nedenselliğini çeşitli ekoller ışığında incelemiştir. Felsefi algılayışa göre müzik bir sistemdir. Bu sistem şöyle açıklanabilir; Sanat bir düzendir. Sesle ilgili olan müzik de bir ses düzeneğidir. Ses, müziğin malzemesidir ancak sessizlik de müziğin malzemesidir. Müzik, düzenlenmiş ses yoluyla (alfabesiyle) oluşturulan bir dildir. Bu dil dönemlere, kültürlere, inanışlara ve yaşam biçimlerine göre farklı şeyler anlatır. Ancak bu farka rağmen yeryüzündeki bütün insanlar doğal olarak ses diline aşinadır (Otto Karolyi, Müziğe Giriş, çev. Mehmet Nemutlu, Pan Yayınları, İstanbul, 1995: 9).

Müziğin yaşamsal nedenselliğine şöyle bakılabilir: İnsanlar doğanın sağladıklarını her zaman hangi amaç için kullanırlar? Müziğin ortaya çıkması için temel bir zorunluluk olmalıydı. Bu zorunluluk nedir? Bir şey söylemek, bir şey anlatmak, seslerden başka bir yolla anlatılamayacak durumlarda oluşur. Sözcüklerle anlatılabilen bir durum için insan müziğe ihtiyaç duymaz. Renklerle anlatılacak bir durum resimde, güçlü bir anlatımla iletilirken, müzik ancak seslerle anlatılabilecek duyguları ve temaları içerir. Müziksel düşüncelerin öne sürülmesinin ardından kaçınılmaz olarak düzenlilik kuralları doğmuştur. Bu düzenlilik kuralları müzik düşüncesinin ortaya çıkışından beri başlamış, gelişerek günümüze kadar uzanmıştır. Müziksel düşünceler doğanın sunduğu malzemeye insan aklının ve anlatım gücünün eklenmesiyle etkinleşmiştir (Anton Webern, Yeni Müziğe Doğru, Çev. Ali Bucak, Pan yayınları, İstanbul, 1998: 22).

Felsefe, sanatı evrensel bir yaratım biçimi olarak algılamıştır. Estetik tartışmalarında sanat; yalnızca güzelliğin öznesi olarak değil, aynı zamanda yaratımın öznesi olarak kabul edilmiştir. Sanatın evrenselliğine ilişkin ilk tezler felsefede ileri sürülmüştür. Müzik felsefesi açısından müziğin evrenselliği

şöyle açıklanmıştır: Müzik evrensel var oluşun temelinde yer alır ve düzenin oluşması için gereken uyumu, ritmi ve estetiği anlamaya yardımcı olur. Müzik yalnızca çalgılar tarafından icra edilen bir sanat dalı değildir. En önemli müzik aleti insanın kendisidir. Evrenin temelinde ses, ritim, ton ya da başka bir deyişle bütünüyle müzik vardır (Sufi Inayat Khan, insan ve Evren Arasındaki Köprü, Müzik, Arıtan Yayınevi, çev. Kaan Ökten, Tuğrul Ökten, İstanbul,1994: 11-12).

İnsanın yapısının ve davranışlarının biçimlenmesi konusunda iki temel görüş vardır. Bunlardan ilki, çevrenin insanı belirlediğini varsayar. ikincisi ise insanın çevresel etkilere rağmen yine de kendi kendisini belirleyebileceğini öne sürer. insanın kendi kendisini belirleyebilmesi, çevreye dair bilgilerini kullanabilip bu bilgiyi kendi dünyasını zenginleştirmede kullanmasıyla mümkündür. Bu bilgi her zaman somut yararlı bilgi değildir. Bazen duygulara, bazen heyecanlara, bazen de inançlara yönelik bilgiler kendimizi oluşturmamıza yardımcı olur. Müzik insanın kendisini oluşturmaya yardımcı olan önemli bir bilgi biçimidir (Sufi Inayat Khan, insan ve Evren Arasındaki Köprü, Müzik, Arıtan Yayınevi, çev. Kaan Ökten, Tuğrul Ökten, İstanbul,1994: 62).

Sanatın evrensel değerlere sahip olması ürünün statik, değişmez kuralları içermesi anlamını taşımaz. Sanat tarihi boyunca yaşanan dönemler ve bu dönemlerin insan üzerindeki etkileri bağlamında sanat sürekli değişim ve dönüşüm yaşamıştır. Bu değişim ve dönüşüm içerisinde çok sayıda ekol ve estetik kuram üretilmiş, bu kuramlar sanatçının farklı sanat söylemleri kullanmalarına neden olmuştur. Ekollerin yarattığı üslup farklılığı gibi, sanatçının yaratıcılığının belirlediği özgün seçki de sanatta ürünün dilini belirler. Bu nedenle genel evrensel estetik kurallarının ışığında her sanat ürünü sanatçısına bağımlı olarak özgün bir anlatım dilini yansıtır. Bu dil, estetiğin inceleme alanları içinde yer almıştır. Tüm sanatlarda olduğu gibi müzikte de değişik kalıplar ya da ortak anlatım biçimleri vardır. Bunlardan her biri bir temayı bir başkasına göre daha yakın ya da daha yatkın işleyebilirler. Bir bestecinin sonat biçimi altında anlattığını senfoni biçimi altında anlatmayacağı düşünülebilir. Ortak bir tema için bir besteci senfoniye kullanırken diğeri bir sonat biçimini kullanabilir. Kalıplar ve anlatım biçimleri sanatçının seçimi olduğu kadar tüketicinin de seçimi ile ilişkilidir. Bir müzik alımlayıcısı aşk temasını senfonik formda dinleyebildiği halde ve estetik zevk aldığı halde opera formundan hoşlanmayabilir. Bu ayrım estetik kurallarla tanımlanmamalıdır. Bu ayrım estetik eğitim ve estetik eğitimin insan yaşantısında yarattığı zengin seçkiyle açıklanabilir (Avşar Timuçin, Estetik, Bulut yayınları, İstanbul, 2002: 176).

Müzik hakkında düşünmek, kuramlar üzerine yoğunlaşmak, aralarında belli bir analogi kurarak bunu ontolojik boyutta sorgulamak demektir. Müziğe ilişkin kavramları açıklamak, çözümlmek, çerçevelerini belirlemek felsefeyle değil, müzik felsefesi ile olanaklıdır (Vural Yıldırım, Tarkan Koç, Müzik Felsefesine Giriş, İstanbul, 2006: 17).

Felsefenin temel kavramlarından biri olan gerçeklik; sanat felsefesinin ve estetiğin de sorunsalı olmuştur. Sanatta gerçeklik kavramının çeşitli ekollerin doğmasına neden olduğu gibi, sanatın gerçekliği de tüm felsefi dönemlerde tartışılmıştır. Bilim karşısında sanat, gerçeklik boyutunda karşılaştırılmış, bilimin nesnel gerçekliğine karşın sanatın daha karmaşık olan öznel gerçekliği her dönemde irdelenmiştir.

Sanat gerçekliğin özgün sunumlarını içerir. Gerçekliğin yoğun bir biçimde yansıdığı sanat yapıtı, gerçeklikle ilgili kaba görünümleri değil, gerçekliğin özgün yorumunu ortaya koyar. Sunumla gerçeklik arasında kökel bir bağ vardır. Görünüşleri ayrı da olsa özleri bir olan bu iki şey bilinçte ya da duyu ve düşünce dünyamızda birbiriyle buluşur. Bilinç gerçeklikten giderek yapıtı kurarken onu gerçekliğin anlamıyla benzer biçimde oluşturur. Sanat yapıtını, gerçekliği açıklamak üzere gerçeklikten süzen ya da damıtan bir bilincin gücü oluşturur. Bilinç yapıta güçlü ve yoğun bir anlam kazandırabilmek için onu özgün bir yapıya kavuşturur. Gerçeklik ve gerçekliğin sunumu özdeş iki gerçekliktir, ama iki ayrı gerçekliktir aynı zamanda (Avşar Timuçin, Estetik, Bulut yayımlan, İstanbul, 2002: 227).

Sanatın nesnel açıklamalara götürülmesindeki güçlük estetiği karmaşık bir edime götürür. Bu karmaşık edim onu çeşitli kılar. Çeşitlilikte kurulmuş olan yapıt tüketicisine çeşitli anlamlar ve görünümlemlerle ulaşır. Bu nedenle estetikte kesin kurallar belirlemek olanaksız ve gereksizdir (Avşar Timuçin, Estetik, Bulut yayımlan, İstanbul, 2002: 229).

Tüm insan üretimlerinde olduğu gibi sanat ta felsefede bir özne-nesne diyalektiğine dayalı olarak açıklanır. Sanatın diyalektiği felsefe tarihi boyunca çeşitli teorilerle tartışılmış ve diyalektik ilkeleri günümüzde bütünüyle belirlenmiştir: Sanat bir iletişim diyalektiğine dayanır. Sanatçı ürün yoluyla alımlayıcıya bir anlatıyı iletirken alımlayıcı onu algıladığı oranda bir beğeni ya da tepki sunar. Sanatçı bu beğeni ya da tepkiyi eş zamanlı olmasa bile süreç içinde ürününe gösterilen ilgi ya da ilgisizlikten haberdar olur. Bu bilgi onun yaratacağı yeni üründe önemli rol oynar (Aziz Çalışlar, Gerçekçilik Estetiği, D yayınevi, İstanbul, 1986: 266).

Felsefedeki gelişmişlik uygar toplumlarda düşünsel tartışmaların yoğunluğunun göstergesidir. Dünya tarihinde büyük uygarlıklar önemli felsefi dönemler yaratmışlardır. Antik Yunan, Antik Çin ve Antik Roma büyük felsefi dönemlerin ilk mimarları olmuştur. Günümüzde felsefeye ilişkin tüm çalışmalar, sayılan önemli dönemlerin birikimleriyle biçim almıştır. Felsefe, yazılı kültür yoğunluğu olan uygarlıklarda gelişme olanağı bulmuştur. Ancak bizim toplumumuzda sözlü kültür özelliği ve İslam kültürünün olumsuz sınırlamaları felsefenin gelişmesini engellemiştir. Ülkemizde felsefe çoğunlukla “entelektüel vakit kaybı” olarak görülmüştür. Cumhuriyet dönemi sonrası felsefenin önemi fark edilmiş, bu alanda bilimcilerin yetişmesi sağlanmıştır. Ancak felsefe alanında yapılan çalışmalar toplumsal anlamda felsefenin algılanışını değiştirmeye yetmemiştir. Sanat felsefesi ise küçük bir ayrıntı olarak, çok sınırlı aydın tarafından önemsenmiş, eğitim sistemi içinde bile bütünüyle yer alamamıştır. Türkiye ’de müzik felsefesi alanında uzmanların yetiştirilmemiş olması çok yönlü bir yaklaşımla irdelenebilir. Okullarımızdaki felsefe öğretmenlerimizin yetersizliği, toplumda değer verilen bilimler arasında sayılmaması felsefecilerin sayısını azaltırken müzik alanında da büyük bir boşluk yaratmıştır. Müzik alanındaki boşluğun en köklü nedeni ise; felsefeyle, anlamlı ürünler verebilecek düzeyde ilgilenen müzik insanlarının ortaya çıkmamasıdır. Felsefenin çalışma alanları içinde müziğe en yakın alan estetikdir. Ülkemizde estetik çoğunlukla müzik alanları dışında düşünülmektedir. Oysa çalgı öğretiminin düzeyi yükseldikçe, derslerde daha çok müzikaliteye ve yoruma yer verilmektedir. Estetiksel davranışların temeli ise tekniktir. Seslendirilenlerde tekniğin doğru seçimi ve bu seçimin besteciye,

dönemine ve çalınan esere uygun bir renkte kullanımı, eserdeki felsefi anlama yönelik uygun ses renklerinin elde edilmesi müziğin sanatsal kalitesini gösterir. Teknik yetkinlik estetik ve felsefi anlamdan yoksun kalınca tamamlanmamış ve ruhsuz bir icradan öteye geçemez. Bu nedenle müzik eğitimi özellikle ileri çalgı eğitimi teknikleri düzeyinde felsefe ve estetik eğitime ihtiyaç duyar. Müzik insanda bir tür sesle düşünmek demektir. Düşünmeyi öğrenmeden sesi öğrenmek kuşkusuz yeterli değildir (Vural Yıldırım, Tarkan Koç, Müzik Felsefesine Giriş, Bağlam Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2006: 10).

Müzik estetiği müziğin bireyler ve toplum için güzellik ve beğeni serüvenine yönelik çalışır. Eserlerin yapısına ve anlamına göndermelerde bulunarak kompozitörün yaratma sürecine katkı sağlar (Vural Yıldırım, Tarkan Koç, Müzik Felsefesine Giriş, Bağlam Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2006: 27).

Yukarıda yer alan alıntıda da özetlendiği gibi akademik eğitim sistemimiz içerisinde felsefenin yer almaması müzik felsefesinin geliştirilmesinde olumsuz rol oynamış, gerek müzik insanı gerekse müzik beğenisine sahip nitelikli dinleyici kitlesinin yetiştirilmesinde düşünsel boyut eksik kalmıştır.

2.1.2. Müziğin Sosyolojik Boyutu

Sanat, bireysel üretim biçimi ve dili olmasına karşın, gerek tüketimi gerekse insanlarda yarattığı değişim ve dönüşüm nedeniyle toplumsal niteliğe sahiptir. Müzik ise diğer sanatlar içerisinde toplumsal bağları en güçlü olan sanattır. Müziğin tüketilmesinin toplumsal yapılanması bütünüyle sosyolojik bir olgudur. Aşağıda sosyolojik açıdan müziğin algılanışına çeşitli bakış açılarıyla ve boyutlarıyla yer verilmiştir. Müziğin insan davranışlarını yönlendirme ve yönetme gücü kitlelerde ortak bilinç oluşturmaya sağlar. Müziğin duyuşsal, bilişimsel, davranışsal etki gücüyle birçok yeni davranış oluşturulabilir. Müzik eseriyle toplum arasındaki etkileşim siyasetten eğitime, zorla kültürlenmeden yabancılaşmaya, etnik yapıdan ulusal yapıya dek uzanmaktadır (Ayten Kaplan, Kültürel Müzikoloji, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2005: 113).

Sanatın toplumsal boyutu, toplumsal bir olgu olan kültürel boyutunu da belirler. Sanatın toplumsal ilişkileri, toplumların yapısı ve aynı toplum içindeki toplumsal kimliklere göre farklılıklar gösterir. Toplumun içinden geçtiği özel dönemler ve toplumsal olaylar müziğe yansır. Kültürel alışkanlıkların ve ritüellerin de müziğin tüketilme biçimini belirlediği söylenebilir. Müziğin toplumsal yapı içindeki konumu şöyle değerlendirilebilir. Sanat, gerçek yeniliği sunduğu zamanlarda aslında zaten paylaşılan yaşantının ifadesi ve simgesini vermiş olduğunu görürüz. Yeni olan, yaşama verilen yeni anlamdır. Toplumların içinde bulunduğu kritik dönemler sanatta buluşmayı yoğunlaştırır. Böyle dönemlerde sanat, kolektif bir anlatım biçimine dönüşür. Örneğin özel dönemlerde belli müziklerin marş gibi seslendirilmesi, ya da belli melodilerin belli anlamları simgelemesi sanatın anlatım zenginliğinden kaynaklanır. Ancak sanatsal kültürü yoğun birikimlere dayalı olan kültürlerde bu toplumsal anlatım bir tür kolektif sanat üretimine dönüşürken bu birikimden yoksun olan ülkelerde bu dönemler değersiz moda üretimlerini yaratır (Ken Baynes, Toplumda Sanat, Çev.Yusuf Atılgan, Yapı kredi Yayınları, İstanbul, 2002: 215).

“Her çeşit sanat toplumun bireyi onun eylemlerindeki anlamı yorumlamasına katılır. Her toplumda sanatın dili büyük bir uyum içinde değildir. Karşıtlıklar ve çatışmalar içerir. Sanattaki bu karşıtlıklar ve çatışmalar aslında toplumun içindeki karşıtlıklar ve çatışmalardan oluşur. Sanatın içeriği, biçimi, bağlı bulunduğu ekolü ne olursa olsun toplumsal yapı içinde bir taraftır. Gerek ekonomik katmanlaşmalar, gerekse iş bölümüne dayalı toplumsal statüler üretilen ve tüketilen sanatı aynı toplum içinde çeşitlendirir. Sanat, toplumda yaşayan bireylerin yaşamlarını etkilediği gibi, toplum da sanatın içeriğini ve işlevini belirler. Doğal olarak sanat eğitiminden beklentiyi de çoğunlukla toplum belirlemektedir. Toplumla devlet kurumu arasında farklar olduğu zaman devlet, eğitimi ve içeriğini belirler ama bu eğitim ve içerik toplumun gerçekliğiyle çelişir (Ken Baynes, Toplumda Sanat, Çev. Yusuf Atılgan, Yapı kredi yayınları, İstanbul, 2002: 28).

Sosyoloji, müziği irdelerken diğer sosyolojik kavramlara yaklaşım biçimiyle ele alır. Müziğin estetiksel ve yaratımsal yanıyla özel anlamda ilgilenmez. Sosyolojinin müziği ele alış biçimi şöyle özetlenebilir: Sosyolojinin ve müzik sosyolojisinin fonksiyonlarını söyleyebilmek için, genelde bilimin fonksiyonlarının neler olduğuna bakmak gerekir. Betimleme, açıklama, yordama, denetleme, yayma, izleme, bilim insanlarının kısıtlanmış ve maddeleştirilmiş olan bilim fonksiyonlarını yerine getirmeye çalıştığı alanlardır (Edip Günay, Müzik Sosyolojisi, Bağlam yayınları, İstanbul, 2006: 27).

Müzik sosyolojisinin fonksiyonları: bireysel ya da grup olarak müzik kuruluşları ile diğer kültürel değişkenler arasında ilişkileri bulmaktır. Aynı zamanda, toplumsal olaylarda müzik değişkenini aramak, ülke genelinde müzik çeşitlerine yönelişleri ve bunların nedenlerini araştırmak, müzik kurum ve kuruluşlarına ilişkin araştırmalar yapmak, göç, gelenek, toplum, cemaat vb. gibi toplumbilimin temel kavramlarının müzikteki yankılarını bulmak müzik sosyolojisinin sorunları arasındadır (Edip Günay, Müzik Sosyolojisi, Bağlam yayınları, İstanbul, 2006: 31).

İnsan sürekli değişen bir varlık olarak kültürünü ve doğal çevresini değiştirir. Müzik toplumbilimi de tarihsel süreç içinde ele alınarak incelendiğinde bu değişime müziğin katkısı izler (Edip Günay, Müzik Sosyolojisi, Bağlam yayınları, İstanbul, 2006: 32).

Müzik sosyolojisinin bireysel katkıları sosyal-psikoloji açısından önemlidir. Gesthald anlayışımızı üç başlık altında topladığımızda müzik sosyolojisinin bireysel ya da sosyal psikolojik öğeleri şöyledir:

a) Müzik sürecinin içsel örgüsü: Müzik yaratısını oluşturabilmek için kullandığımız tüm müziksel değişkenleri düşünmeliyiz. Biçim, belli çalgılar kullanılarak renklendirilmiş sesler, bu seslerden oluşan ezgi çizgileri ve çok seslilikler gibi. Besteci bu müzik yapım gereçleri içinden seçimler yapıp onları birleştirerek bir müziksel kurgu oluşturur. Bestecinin görevi bu kurguyu sanat düzeyinde oluşturmak, seslendiricinin görevi ise estetiksel seslendirmenin ötesinde, yaratının gizil güçlerini ve anlamlarını dinleyiciye sezdirmeye çalışmasıdır.

b) Müzik yaratısının süreçleri: Müzik yaratısı belli bir zaman ve mekanda başlar ve biter. Bu sınırlar içinde düşünülen yaratının yalnızca kendisiyle ilgili olan küçük bir bölümüdür. Müziğin başlangıcının daha öncelerde olduğunu anımsatıcı; giriş, giriş akoru, giriş anlamında bir bölüm besteci eliyle konulabilir. Bazı yaratılarda ise yaratının orada verilmeyen başlangıcının olduğunu sezdirenen ilk ölçünün başında başlamayan kurgulara rastlarız. (Bach'ın bazı yaratılarının başında olduğu gibi). Yaratıların bireyleri ilgilendiren öncesi ile yaratı izlendikten sonra bireylerde süren etkileri de düşünülmelidir. Bu bizi müzik yaratılarının yalnızca seslendiricilerden dinlediğimiz kadar kısa ya da uzunca yaşam süreci olmadığını gösterir.

c) Müzik yaratısının mekanı: Müzik yaratısının asıl mekanı sessizliktir. Mekandan kastedilen yaratının yeniden yaşam bulduğu ortamdır. Çevresel koşullardaki müzik dışı etkenler müziği algılamamızda ve ondan etkilenme düzeyinde değişiklikler ortaya çıkarır. Psikolojiyle müzik sosyolojisi arasında bu boyutta da bir ilişki vardır (Edip Günay, Müzik Sosyolojisi, Bağlam yayınları, İstanbul, 2006: 86).

Sanatın toplumsal ilişkileri, toplumun içinde bulunduğu tarihsel koşullar bağlamında farklılıklar gösterir. Toplumsal yapıların yönetim biçimleri ve yönetim yapılarının ideolojik yaklaşımları bir üst yapı kurumu olan sanatı doğrudan etkilerken müzik de bu etkilenmenin kapsamı içindedir. Toplumun sınıfsal, ekonomik, siyasal çelişkileri ve çatışmaları müziğe doğrudan yansır. Bu yansımalar, sosyolojik araştırmaların alanına girdiği gibi ülkelerin kültür politikaları anlayışlarıyla da yakından ilişkilidir. Sanat günümüzde teknolojik gelişmelere bağlı olarak toplumsal yaşamın tüm alanlarına etkili bir biçimde girmiştir. Sanatın insanlık tarihi boyunca yerine getirdiği farklı toplumsal işlevleri, çağımız teknolojik toplumlarında gittikçe politize olmaya başlamıştır. Bu politizasyon olgusu, özellikle sanatın geleceğe ışık tutması, geleceğe yönelik fikirleri taşımasının doğal bir sonucudur (İbrahim armağan, Sanat toplum bilimi, İleri Yayınları, İstanbul, 1992: 2).

Sanatın gelişmesinde tarihsel-toplumsal koşulların önemli bir etkisi olmasına karşın, sanatın gelişmesini sadece bu koşullarla açıklamak yeterli değildir. Birer üst yapı ürünü olan sanatsal ürün ve etkinlikler, düşünce, duygu ve aklın ortak ürünleridir. Özgür düşünce, bilimsel tutum, sanatsal yaratının temel koşullarıdır. Bu nedenle özgürlükçü demokrasilerin egemen olduğu toplumlarda sanatın daha hızlı gelişip yaygınlaştığı ve sanatın daha kolay toplumların günlük yaşamına girdiği görülmektedir (İbrahim armağan, Sanat toplum bilimi, İleri Yayınları, İstanbul, 1992: 3).

Çağımızdaki değişme ve gelişmeler sonucu oluşan yoğun ekonomik bunalım ve dengesizliklerin yaşandığı dünyamızda her şey hızla değişmektedir. Kitle iletişim araçları ülke sınırlarını giderek saydamlastırılmıştır. Artık günümüzde herhangi bir toplumsal olgunun başka bir topluma aktarılmasını engellemek, hemen hemen olanaksızdır. Bu nedenle dünyanın herhangi bir köşesindeki sanatsal üretim biçimi çeşitli dönüşümlere uğrasa da, hızla dünyanın diğer bölgelerine yayılabilmektedir. Sanatın toplumsal kimliği ve niteliği toplumun uygarlaşma niteliğinin de göstergesidir. Toplumların birbiriyle ilişkilerinde sanat yoluyla kültürel egemenlik kurma, çağımızın önemli sömürü alanlarından biridir.

Sanatın toplumsal değişim gücünü fark edemeyen az gelişmiş yapılar, güçlü toplumsal kimliklerin ürettiği kültürel bilgi ve ürünleri sorgulamadan tüketir. Bu durum dolaylı bir sömürülme olgusunu yaratır. Kültürel emperyalizm olarak da adlandırılan, kültür yoluyla diğer toplumu egemenlik altına alma modern savaşların bir yöntemidir. Bu yönetime karşı direnebilmek için güçlü kültürel, sanatsal ve bilimsel bilinç gereklidir. Sanat sosyolojisi boyutunda bu olgu şöyle değerlendirilmektedir: Bilim ve sanatı ortaya koyan bilimsel etkinlik toplumların kendine güvenlerini artıran önemli bir güçtür. Bu gücün diğer toplumlar üzerinde egemenlik aracı olarak kullanılması bütün güçlü ülkelerin devlet politikalarının kapsamında yer alır. Sanat toplumbilimi, bir başka deyişle sanat sosyolojisi sanatın gücünün toplum yararına kullanılma yöntemlerini açıkladığı gibi aynı zamanda sanat yoluyla gerçekleştirilen kültürel egemenlikler karşısında nasıl güçlü olunabileceğinin bilincini yaratır. Sanat toplumbilim konusunda ilk önemli çağdaş yaklaşımlar George Lukas tarafından geliştirilmiştir. Onun görüşleri Adorno, Walter Benjamin, Goldmann tarafından geliştirilmiştir. Geliştirilen bu toplumbilim teorisine göre bir toplumsal yapının sanatsal eylemlerine ve ürünlerine bakarak o toplumun içinde bulunduğu toplumsal problemleri ya da toplumsal gelişmişliği görmek olasıdır. Ya da tersine toplumsal problemleri analiz ederek bu toplumun sanatsal potansiyelini tespit etmek olasıdır (İbrahim armağan, Sanat toplum bilimi, İleri Yayınlan, İstanbul, 1992: 7).

Çağımızın teknolojik toplumlarında toplumsal yapılar karmaşık ilişkilere dayanır. Yabancılaşma, kimlik bunalımları, eklektik kültürel yansımalar sanatsal tutum ve davranışlara da yansımaktadır. Toplumdaki ekonomik çelişkiler, siyasal baskılar bir aydın grubu olan sanatçıyı ve onun yaratımlarını kolayca etkiler. Bu etkilenme her zaman bir karşı çıkış ya da başkaldırı tutumu değildir. Zaman zaman itaat, içe kapanma ve sorunlardan uzaklaşma biçimiyle tepki yaratabilir (İbrahim armağan, Sanat toplum bilimi, İleri Yayınlan, İstanbul, 1992: 20).

Bilgi toplumbilimi açısından sanat ve bilim toplumsal bilincin bir ögesi ya da türüdür. Gerek bilim gerekse sanat gözlemler ve deneyimlerle geçirilen bir süreçte olgunlaşır. Önemli olan bu sürecin algılanıp verimli geçirilmesini sağlayacak bilincin gelişmesini gerçekleştirmektir. Bilim ve sanatta artık sınırlar ortadan kalkmak üzeredir. Sanatı insanlık yararına kullanabilmek için bilime; bilimi gelecek dünyanın insanına ulaştırabilmek için sanatsal düşünmeye ihtiyaç vardır (İbrahim armağan, Sanat toplum bilimi, İleri Yayınlan, İstanbul, 1992: 24).

Müziğin toplumsal yapılarla sıkı iletişimi, toplumsal beğeniden etkilenmesini yaratır. Tüm sanatlarda olduğu gibi müzik sanatında da beğeni düzeyleri ve seçkileri toplumun her kesiminde farklı özellikler taşır. Müziğin kolektif tüketim değerleri gündelik hayattaki seçkilerin hızla yayılmasını ve kitleselleşmesini sağlar. Sanatta popülerleşme, çoğunlukla bozulma olgusu olarak algılanır. Ancak bu olgu kaçınılmazdır. Müzik toplumun büyük bir kesiminde popüler beğeniye seslenirken, bu beğeniden etkilenmeyen müziği estetik değerleriyle benimseyen küçük de olsa bilinçli sanat tüketicisi grubu her zaman vardır. Sanatın estetik sürekliliğini bu grup sağlar. Sosyoloji sanatın popüler kültür içindeki rolünü ve etkilenme biçimlerini inceler, değerlendirir ve sonuçlarını saptar. Müzik sosyolojisi de aynı bilimsel yaklaşımla popüler müzik seçkilerine sosyolojik bakış açısı getirir. Bu bakış açısı şöyle özetlenebilir: Popüler, başlangıçta Latince “popularis” ten türeyerek “halka ait” anlamına gelen siyasal bir terimdi.

Örneğin 16. yüzyılda kullanılan popüler hükümet terimi, halk tarafından kurulan ve yürütülen bir siyasal sistem anlamına geliyordu. Günümüzde de popüler vurgu yine genel olarak “halka” gönderme yapar. Halkın genel beğenisinin adlandırılmasında “popüler” kavramı kullanılır. Ancak günümüzde “popüler”, halkın seçimi değil de daha çok kitlelerin edilgen tutumunu anlamlandırır. Günümüzde “popüler” halka aittir ama halkın seçimi değil, halka sunulana gösterir (Ayhan Erol, *Popüler Müziği Anlamak, Bağlam Yayınları*, İstanbul, 2005: 43).

Popüler müzik birçok dünya görüşü tarafından farklı tanımlanmıştır. Bu tanımlamaları gruplarsak, 1. Normatif tanımlama: popüler müzik bayağı bir türdür. 2. Olumsuz tanımlama: popüler müzik folk ya da sanat müziği olmayan müziktir. 3. Toplumbilimsel tanımlama: popüler müzik belli bir toplumsal grup ile ilişkilidir. Alt sınıfların ürettiği müziktir. 4. Teknolojik-ekonomik tanımlar: popüler müzik kitle medyası tarafından üretilip pazarlanan müziktir. Bu 4 kategorideki tanımların hiçbirisi popüler müziği doyurucu olarak tanımlamaz. Her biri popülaritenin bir yönüne vurgu yapmıştır gösterir (Ayhan Erol, *Popüler Müziği Anlamak, Bağlam Yayınları*, İstanbul, 2005: 81).

Halkın seçimine dayandırılan “popüler” kavramının müzikte günümüzde iletişim teknolojilerinin ve medyanın da toplumun beğenisini etkileme gücüyle daha çok endüstrinin öne çıkardığı ve rant yaratabilen sunumları temsil ettiği söylenebilir. “Yeryüzünde popüler müzik olarak kategorize edilecek tüm müziklerde insanların müzik dinleme alışkanlıklarını daha çok kaydedilmiş ürünlere dayandırdığı ve buna bağımlı bir dinleti alışkanlığının geliştiği söylenebilir. Popüler müziğin bugünkü formu teknoloji olmaksızın korunamaz. Dolayısıyla müzik endüstrisinde yeniden üretilen ve kitle medyasınca yayılan popüler müzikler, sosyo-kültürel bir doğumun, büyümenin, gelişmenin, değişimin ve bunu gösteren bir sürecin ürünüdür gösterir (Ayhan Erol, *Popüler Müziği Anlamak, Bağlam Yayınları*, İstanbul, 2005: 88).

Popüler müzik, popüler öncesi durum ve bu durumu oluşturan gerecin popülerleşme sürecindeki işlenişine dayanır. Muğlak bir alt-kültür ya da kolektif bir kültürel kimlikle beliren her kültürel yapı söz konusu “özgül kültürel çevredeki popülerin ” dışına çıkma potansiyeline sahip bir popüler gerece sahiptir. Her popüler müziğin özgül koşullardaki inşa sürecinde “öteki unsurlarla” fiili ve söylemsel ilişkinin nasıl kurulduğu belirleyici bir öneme sahiptir (Ayhan Erol, *Popüler Müziği Anlamak, Bağlam Yayınları*, İstanbul, 2005: 103).

Uluslararası müzik endüstrisinin kendi amaçları doğrultusunda tüm toplumların dinleyeceği ya da izleyeceği türdeş ürünler yaratmaya yönelmesi, birbirinden farklı uzlaşmalarla oluşturulan popüler müziklerin birbirleri arasındaki sınırları giderek zayıflatır. Ancak bunların tümü, zorunlu bir homojenleşme ile sonuçlanan süreçler değildir. Benzer etkilerin evirdiği bir türdeşleşmeden söz edilebilir. Yapısal özelliklerini egemen ya da başka popüler müzik üslupları ile uzlaştırmak üzere değişikliğe uğratmak için bir popüler müzik ve izler kitleleri üzerine baskı uygulanabilir. Ancak bu baskı ne kadar artarsa kendi anlamlarını yeniden üretmek için yeni sınırlar ortaya koyma eğilimini yaratır. Yani popüler müziklerin inşa edilip, birbirleriyle kaynaşıp yeniden ayrışması popüler kültürün kaçınılmaz özelliğidir (Ayhan Erol, *Popüler Müziği Anlamak, Bağlam Yayınları*, İstanbul, 2005: 142).

Müzikte popülerleşme, kendini küçük kitlelerin beğenisinden kurtarıp daha büyük kitlelerin beğenisine ve tüketimine kabul ettirmesiyle gerçekleşir. Burada yaratılan eserin pazarlanmaya çalışılmasından çok, pazarlanabilecek eserlerin ortak beğeni kalıplarına uygun olarak üretilmesi söz konusudur. Bu ortak kalıplar ise kültürel kimliklerin dışında daha geniş bir kitlenin beğenisini oluşturan kalıplar sayılabilir. Buna karşın popüler müziklerde, hedef kitlelerin kültürel kimliğine dayalı ezgilerin de yer aldığına sıklıkla rastlanabilmektedir. Popüler müzik anlamı çözümlemesinde kültürel kimliklerin önemli bir inceleme alanı olduğunu bilmek kaçınılmazdır. Bir popüler müzik türü, bir pop şarkısının ezgisi, sözleri ya da tümü olarak içeriği, yorumcudan dinleyiciye gönderilen bir ileti olmasından ötedir. Yorumcu; müzik endüstrisi, teknolojisi, medya ve dışsal etkilerle ve bu etkilerin belirleyicilikleriyle iletişimi sağlar. Dolayısıyla bu iletide salt yorumcunun söylemi yoktur. Sayılan diğer araçların her biri iletiye kendi açısından katılır. Alımlayıcı açısından da durum yalın değildir. Alımlayıcı kendisine sunulan iletiyi bağlı olduğu kültürel kimliğin kolektif aidiyetine göre algılar. Dolayısıyla popüler müzikte yorumlayıcı ile alımlayıcı arasında sayısız etken vardır (Ayhan Erol, Popüler Müziği Anlamak, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2005: 150).

Mümkün olan en çok insana ulaşma amacı ile yola çıkan bir endüstriyel popüler müzik, izler kitlenin ayrıışıklığı yüzünden kendisini ortaya koyduğu andan itibaren kültürel anlamdaki biriciklikten çok kendisini genellemelerle sunmak çabasındadır. Umberto Eco'nun dediği gibi: "etkinin gerçekleşmesine yol açan biçimin değerlendirmesini işe karıştıran estetik haz kavramına, edimsel olarak başka bir anlam verilip verilmediği bir sorundur. Ancak kimi toplumlarda sanat, günlük yaşamla o denli derinden bütünleşmeler kurmaktadır ki, onun birinci işlevi artık elden geldiğince özel tepkilere yol açmak olur." Dolayısıyla geniş bir izler kitleyi hedefleyen popüler müzik, kullanacağı kodlarda (şarkı sözü, ezgi, ritim, çalgı vb.) izler kitlenin uzlaşım ya da kültürel deneyim çeşitliliğine kendisini uydurmak gayretindedir. Sonuç olarak yetenekli müzisyenler popüler müzik ürünlerinde becerilerini yansıtabilir ve bunlar müziğin içsel özellikleri olarak onların izler kitleleri tarafından algılanabilir. Seslendiricilerin ya da popüler müzik izler kitlesinin nitelikleri üzerine bütünüyle gerçekçi bir analiz yapmak olanaklı değildir. Ya da hiç değilse estetik gerekçelendirme bulmak zordur (Ayhan Erol, Popüler Müziği Anlamak, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2005: 170).

Popüler müzik tüketicisinin beğeni beklentilerini sınırlandırmak olanaksız görülmektedir. Günümüzde kitle iletişiminin evrenselleşmesi boyutu da, kitlelerin söz konusu kültürel öğelerinden bağımsız bir müzikal yapıyı popüler müzikte göz önüne sermektedir. Ayrıca popüler müziklerin müzikal yapısının yanı sıra görsel birçok sunumu da içermesi, bu müzikal yapının değişkenliğini yaratmaktadır. Popüler müzik tüketicisinin beklentisi o müziğin, toplumun tarihsel birikimine dair kültürel öğeleri içermesinden çok günlük tepkiler yaratması ya da bu tepkileri desteklemesi yönündedir. Müzik endüstrisi içi önemli olan kimin hangi müziği hangi açıdan nasıl anlamlandırdığı değil, üretilen müziğin ve satışın ölçülmesidir. Popüler müzikte anlam üretimi, kültür ekonomisinde bu metayı kullananların popüler üretkenliklerinde yatmaktadır. Anlamlar yalnızca kültür denilen ve süreklilik arz eden bir süreçte üretilebilir, yeniden üretilerek dolaşıma sokulabilir (Ayhan Erol, Popüler Müziği Anlamak, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2005: 204).

Bilimsel müzik incelemelerinde bilgi, kuramsal bir girişim olarak sosyo-kültürel dünyada var olan müziksel düzenlilikleri keşfetmeyi ve böylece genellemelere varmayı hedeflemez. Çünkü her sosyo-kültürel dizgenin içinde yerleşik olan müziksel etkinlik özgül bir tasarımın ve simgeler sisteminin ürünü olarak tarihsel bir nitelik taşır. Bu tarihsellik müziksel ve popüler müzik ile ilgili oluşumların birbirine benzemediği, düzensizliği, genellemelere konu olmayışı anlamındadır. Bu durumda kuramsal bir çaba olarak popüler müzik incelemeleri açıklamaya değil anlamaya yönelmek durumundadır. Popüler müzikte anlamı, bir kolektivitinin sınırları içinde üretilen bir ürün olarak ele alır. Bu yaklaşımla kültürel kimliği oluşturan, pekiştiren, dönüştüren birikimi anlamaya yardımcı olacak kavramsal çözümler yapar ve bunların etken kullanıldığı bir kuramsal çerçeve önerir (Ayhan Erol, Popüler Müziği Anlamak, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2005: 284).

Ülkemizde sanatın sosyolojik boyutu bilimsel kapsamda yeterince anlaşılammıştır. Sıradan insanın bu bilinci taşınamamasının yanında akademik anlamda da yeterince ele alınıp, veriler yaygınlaştırılmamıştır. Toplumsal olgu ve olayların analiz ve yorumları, dar kapsamda dünya görüşleri biçiminde algılanmaktadır. Eğitim sistemimizde de sosyoloji, ansiklopedik bilgi birikiminin ötesinde işlevsel boyutlarıyla yeterince yer almamaktadır. Sanat eğitimi veren kurumlarda da genel eğitim anlayışının daha sınırlı olarak benzeri yaklaşım görülür. Sanatın sosyolojik boyutu çok sınırlı olarak yüksek lisans programlarında yer alır. Müzik sosyolojisine yönelik çalışmalar ise daha da sınırlıdır. Sosyolojinin genel problemlerinden başlayarak müziğin sosyolojik özel alanlarına kadar çok sayıdaki önemli problem, eğitim sistemimizin tartışma alanına girememiştir. Durumu şöyle açıklamak olasıdır: Müzik alanında öne çıkan müziğin yapılması ve dinlenmesi olduğundan, onu anlamlandırmak, nedensellik ilişkilerini irdelemek ikinci plana itilmiştir. Kaynağından toplanan bilgiler (müzik eserleri) yalnızca eğitim ve seslendirme amaçlı kullanılmıştır. Bu da müziğin üretildiği ortam içinde (bağlam) anlamlandırılmasına yönelik çalışmaların yapılmasını zorunlu kılmıştır. Müziği araştırmak; toplumu incelemek, kültürü kodlamak, kavramsallaştırmak müzik üzerine söylem kurmak demektir. Örneğin kırdan kente oluşan göç olgusu bağlamında, türkülerin sosyo-politik değişim ve kullanım değerlerini, türkülerin varoşlarda kitle üzerinde yarattığı etkileri görmek ancak böyle bir incelemeyle olasıdır. Müziğin kültürel bağlarını incelemek için müzik araştırmaları müzik sosyolojisine ihtiyaç duyar (Ali Akay, Toplumbilim Dergisi, Müzik ve Kültürel Kimlik Özel Sayısı, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001: 8).

Bir bireyin kültürel değerleri içinde müziğe ilişkin değerlere müzikolojik-kültürel değerler ya da onun müzikolojik-kültürel kimliği diyebiliriz. Türkiye 'de çocuklar henüz okula başlamadan önce büyük ölçüde ailesinden ve bölgesinden kaynaklı olarak yerel kültürel değerlerle müzikle tanışır. Batılı müzik değerleri okulda tanıştığı değerlerdir. Son 30 yıla kadar yani Türk müziği konservatuarlarının müzik eğitimcisi yetiştirme süreçlerine kadar çocuk için müzik batı anlamında çok sesli müziğin kültürel değerleriydi. Giderek bu kültürel ikilem ortadan kalkmaya başlamış olmasına karşın bu kez de yerel müziğin müzik bilimleri birikimi olmaksızın yalnızca ulusal duygulanımlarla benimsetilmesine yönelik karşı bir kültürel bağımlılık başlatılmıştır. Eğitimde yakından uzağa, bilinenden bilinmeyene, ulusaldan evrensele giden bir çizgi izlenmelidir. Bu çizgi izlendiğinde çocuk ilk tanıdığı yakın çevresinin melodilerini irdeleyip anlamayı gerçekleştirdikten sonra giderek evrensel müziğin kültürel değerlerini,

müziksel estetiğini, özellikle müziğin sınırsız olanaklarını anlamaya başlayacaktır. Müzik kültürel bir dışavurum eylemidir. Bu nedenle tüm müzik eğitimi süreçlerinde bireyin müziko-kültürel kimliğinin dışa vurulması, korunması, geliştirilmesi desteklenmelidir. Ancak, aynı zamanda müziğin evrensel birikimi de çocuğun algılama, kıyaslama, seslendirme yeteneklerine paralel olarak verilebilmelidir. Böylece çocuğun müziko-kültürel kimliği etnik sınırlardan evrensel genişliğe doğru yol alabilir (Gürsel Yurtseven, Toplumbilim Dergisi, Müzik ve Kültürel Kimlik Özel Sayısı, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001: 20).

Müzik eğitimi veren kurumların programlarında müziğin sosyolojik boyutu kapsamında, ulusal sanat değerlerinin de yeniden tartışılması gerekir. Müzik, eğitsel temelde farklı türlerde ele alınırken kendiliğinden toplumsal ayrışmalara da vurgu yapar. (Örn. halk müziği, sanat müziği gibi). Bu vurgunun doğru algılanması ve öğrenci bilincinde sanatsal niteliklerden ödün verilmemesi için toplumsal çoğunluğun beğenisini temsil eden türlerin diğer türler karşısında bir alternatifmiş gibi varsayımları engellenmelidir. Müziğin sosyolojik boyutunu algılayanın, bilimsel bilincin gelişmesini sağlayacağı gibi yanlış sanatsal önyargıların da ortadan kalkmasına yardımcı olacağı açıktır.

2.1.3. Müziğin Kültürel Boyutu

Müziğin sosyolojik boyutu bölümünde vurgulandığı gibi sanatın toplumsal ve kitlesel etkileme ve etkilenme özelliği onu toplumsal politikaların öznesi haline getirir. Çağdaş dünyada, ülkeler arası kültürel rekabetin arttığı bir ortamda toplumsal denge ve düzen arayışlarının kalıcı olması için doğru kültür politikalarının geliştirilmesi kaçınılmazdır. Sanat bu yönde en etkili kültür öğelerinden biridir. Bu nedenle kültür politikalarına ilişkin geliştirilebilecek hiçbir strateji sanatsal olgudan bağımsız düşünülmemelidir. Sanatın toplumda nasıl oluştuğunu, toplumun sanata nasıl etkide bulunduğunu sormaya değil, tersine toplumun sanat yapıtlarında kendini nasıl nesneleştirdiğini bilmek isteyen müzik sosyolojisi günümüzde önem kazanmıştır. Müzikte nesneleşen toplum artık müziğin gerçeğidir. Toplumsal gerçek değildir. Bu anlamda müzik sosyolojisi, ideolojik içerikle ve müziğin ideolojik etkisiyle ilgilendiği ölçüde, toplumun eleştirel bir öğretisi olur (Ömer Naci Soykan, Müziksel Dünya Ütopyasında Adorno ile Bir Yolculuk, Bulut Yayınları, İstanbul, 2000: 79).

Müzik, sanat ve tüm kültürel etkinliklerin bir iç içe geçişi ve bağlantısı anlamında, uygarlık ve politikadır. Bu politika kültürel dir. Toplumda müziğin içinde olduğu kültür üzerinde planlı ya da plansız gerçekleştirilen tüm etkiler müziğe yansır. Müzik birçok yüzyılda hem resmi kültürün yaptırımlarıyla hem de bölgesel ideolojik yaptırımlarla savaşmak zorunda kalmıştır (Ömer Naci Soykan, Müziksel Dünya Ütopyasında Adorno ile Bir Yolculuk, Bulut Yayınları, İstanbul, 2000: 80).

Müzik yaşama alternatif değildir. Ancak yaşamın sürüklediği bir yaratım biçimi de değildir. Müzik, estetik gerçekliğiyle toplumsal problemlerin çözümüne katkı sağlar, kendisi bir toplumsal probleme dönüştürülmez. Kültür politikalarının ve stratejilerinin belirlenmesi yönetsel sistemin temel sorumlulukları arasındadır. Demokratik parlamenter sistemlerde devlet adına konunun uzmanı olan bir düşünce takımı çeşitli disiplinlerde kültürel kimlik yansımaları projelendirir. Kültür ve sanat politikaları bütünüyle siyasetten ve günlük politikadan koparılamamaktadır. Bu olumsuz etkilenme, az gelişmiş

ülkelerde istikrarsız yaklaşımların etkili olmasını, parti ideolojisinin devlet eliyle kültür politikalarına yansımaları getirir. Oysa modern Avrupa toplumlarında kültür stratejileri ve politikaları bütünüyle partiler üstü devlet mekanizmaları tarafından düzenlenir ve uzun erimli programlar günlük siyasetten etkilenmezler. Kültür politikalarının iki ayrı cephesi vardır: birinci cephe ulusal kimliğin dış dünyaya yansımaları belirlerken; ikinci cephe, ülke insanlarının kültürel düzeylerinin, uygar dünyanın düzeyine yaklaştırılabilirliklerini sağlayacak bilinç oluşturma etkisini oluşturur. Eğer devlet bu sorumluluğunu titizlikle yerine getiremezse, kolayca kültür piyasalarının tüketicisi haline gelecek toplumsal karmaşayla yüz yüze gelir. Sanatçının zihinsel kavrama ve yorumlama süreci, düşünce yapısının oluşturduğu kültürel ortamdan etkilendiği oranda, kültürel yapıya koşut yapıtlar ortaya çıkar. Kültürel yapı ile sanat eseri arasındaki ilgi, sanatçının öznel değerlerinin toplumsal ölçütlerle örtüştüğü dönemlerde daha belirginleşir. Değerlerin örtüşmesi ise ortak amaç çatısı altında bileşildiği anlarda söz konusu olur (Nilüfer ÖNDİN, Sanat Dünyamız, sayı 89, Yapı kredi yayınları, İstanbul, 2003: 154).

“Ülkemizde cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren sanatın yeni olarak sunulan dünya görüşünü kitlelere ulaştırmak misyonunu yüklenmesi, kültür politikası sanat etkileşiminin itici gücü olur. Cumhuriyetin modernleşme bağlamında toplumun formasyonunu hedefleyerek rasyonellik üzerine temellenen devlet merkezli bir toplum oluşturma girişimi sanatın ulusal bir kültür politikasına hizmet etmesi için yönlendirilmesini sağlamıştır (Nilüfer ÖNDİN, Sanat Dünyamız, sayı 89, Yapı kredi yayınları, İstanbul, 2003: 155).

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında ulusal sanat politikası sanat eğitimcileri yoluyla bütün ülkede benimsetilmesi doğrultusunda programlanmış, bu dönemde gerek müzikoloji alanında gerekse Türk Müziğinin notalandırılması çalışmalarında önemli rol kat etmiştir. Özellikle sivil eğitim kurumları olan halk evleri yoluyla modern Türkiye ’nin müzik anlayışı önemli ölçüde geliştirilmiştir. Bu çalışmalar sanatı himaye eden devletçilik anlayışıyla gerçekleşebilmiştir. Ancak bu çaba uzun sürmemiş, 1940’lardan sonra kültür ikinci plana itilmiş, dolayısıyla da ihmal edilen sanat eğitimi içinde müzik eğitimi de toplumsal gelişimini eğitim açısından durdurmuştur (Nilüfer ÖNDİN, Sanat Dünyamız, sayı 89, Yapı kredi yayınları, İstanbul, 2003: 155).

Ülkemizde özellikle 1970’lerden sonra yaşanan hızlı toplumsal değişimler, üretim tüketim ilişkilerindeki kapitalistleşme süreci ve ekonominin bireyler üzerindeki belirleyici etki ve arayışları kültürel yapıda ciddi olumsuzlukların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte hızlı bir değişim olmuş, köyden kente göç yoluyla oluşan toplumsal katmanlardaki sağlıklı değişimler çeşitli toplumsal çarpıklıkları getirmiştir. Köy-kent kültürü arasında bir varoş kültürü oluşmuş, popüler yapılanmaların çarpık yansımaları özellikle bu kesimlerde etkili olmuştur. Önemli bir seçmen sayısını oluşturan ara-kültür toplulukları Türkiye’de uzun yıllar oluşturulmaya çalışılan “modern toplum kültürü” nü bozmaya ve popüler kültürün niteliklerini egemen kılmaya başlamıştır. Popüler kültür konusu içindeki en önemli alan müziktir. Yaratılan kimlik erozyonunu, birey var olma mücadelesi vererek gidermeye çalışır. Mücadele süreci, sahte kimlik kazanımına yol açar. Gruplarla gidilen konserler, kült haline getirilen sanatçılar ve onlara duyulan hayranlık müziğe duyulan ilgiden çok metalaşmış bir müzik

ortamını tanımlar. Bu aktivitelerle kitleyle bütünleşmeye çalışan birey, kendi içi dünyasının şizofrenisini dışlayarak öne çıkma, bütünleşme ironisiyle hiçliğini eritmeyi amaçlar. Gündelik yaşamın ortasına yerleşen müzik adına her şey sahiplenilip tüketilmesi gerektir. Kimlik ancak tüketilenin ne olduğuna göre betimlenmektedir. Medyada yer alan parçaları mırıldanamıyor, onları söyleyenlerin özel yaşamını bilmiyorsanız, ait olduğunuz sosyal bir grup yok demektir (Vural Yıldırım, Tarkan Koç, Müzik Felsefesine Giriş, Bağlam Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2006: 97).

Popüler kültür, iktidarın manipüle edici bir alanıdır. Müzik bu alanın ileti kodlarından. Popüler müzik, kente uyum sağlama sürecinin ara durumu iken zamanla bireyi kuşatarak yaşamın kendisine dönüşür. Kimlik problemi popüler müziğin sıradanlığı ve yarattığı sahte grup simülasyonu ile çözülür. Batı dünyasında 20. yüzyılın sonlarında başlayan küresel ekonomi ve siyasetlerin yarattığı ileri kapitalist kültürün sonuçları “postmodern dönem” olarak yaşanmaya başlamıştır. Postmodern dönem modern dönemin bir alternatifi olmaktan çok onun sonucudur. Postmodernizm olarak bilim dünyasında çok yönlü tartışma yaratan durum kültürel boyutlarıyla sanatı etkilemiş, hatta “postmodern sanat” kavramının doğmasına neden olmuştur. Postmodern durum kapitalist küresel gelişmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak değerlendirilebildiği gibi; ulus devlet sistemlerinin çözülmesinin siyasal sonucu olarak ta görülebilmektedir. Postmodern durumu bütünüyle olumsuzlayan yorumlar olduğu gibi, bu durumun aslında modernizmin egemen ve seçkinci yapısına karşı bir çözüm olduğu görüşü de yaygındır. Ancak bu görüş bile postmodern durumun yansımalarını bütünüyle onaylamamaktadır. Türkiye gibi modernleşme sürecini sağlıklı olarak tamamlayamamış ülkelerde postmodern süreç doğal bir sonuç olarak gelişmemiş, bir kültürel ödünç alma ya da bir kültür ithalatı biçiminde kabul edilmiştir. Henüz modernleşme sürecini tamamlamamış toplumsal yapı, dıştan gelen yoğun kültürel baskı karşısında bilinçsiz ve savunmasız kalmıştır. Sanatlardapostmodernizm tartışması 1970’lerden günümüze kültür ve bilim tartışmalarının gündemine oturmuştur. Sanatın bir tüketim toplumu ürünü haline gelmesi, medyanın ve medya iletişi olarak sanat ürününün çoğaltılması ve sanat beğenisinin kitleleşmesi çağın sorunları olarak algılanmaktadır (Andreas Huyssen, Modernite Postmodernite, der. Mehmet Küçük, Vadi yayınları, İstanbul, 1993: 230).

Politik ve toplumsal değişimler postmodern kültürün ortaya çıkışını kolaylaştırıcı uygun ortam yaratmıştır. Bu ortamdan tek başına bir durumu sorumlu tutmak yanlıştır. Postmodernizmi hazırlayan koşullarda sanatın da rolü olmuştur. Rönesans’tan 19 .yüzyıla kadar geçen süreçte sanat kendisini geliştirip artırırken halkla bağlarını koparmıştır. Nitelikli sanat “yüksek sanat ” olarak sınırlı eğitimli bir kitleye seslenebilir hale gelmiştir. Uzun bir dönem bu boşluk yerel ve otantik üretimlerle doldurulmuş, ya da “yüksek sanatın” kötü kopyaları “kitch” ürünler üretilmiştir. Ancak teknolojinin gelişmesi ve sanat ürünlerinin çoğaltılıp yaygınlaştırılması yüksek sanatın topluma kapalı, korumalı yapısını sarsmıştır. Artık hiçbir değer korunup saklanamaz hale gelmiştir. En olağanüstü sanatsal buluşlar moda tüketimlerin parçası haline getirilmiştir (Andreas Huyssen, Modernite Postmodernite, der. Mehmet Küçük, Vadi yayınları, İstanbul, 1993: 126).

Sanatın toplumsal ortamda bireyleri etkileme gücü siyasal sistemlerde çoğunlukla tehlikeli

sayılmış, toplumsal bilincin değişim ve dönüşümündeki etki gücü sansüre uğratılmıştır. İnsan tüm düşünüş ve duygulanımlarının yanı sıra siyasal görüş, özlem ve eleştirilerini de sanat yoluyla ifade etmeyi seçmiştir. Bu seçim doğal bir seçimdir. Ancak siyasal sistemler bu duygu, düşünce ve özelemlerin kendi hedefleriyle uyuşmadığı zamanlarda sanatın özgür ifade dilini engellemek istemişlerdir. Dünya tarihi bunu en acı biçimde Hitler rejiminde yaşamıştır. Ülkemizde de kritik siyasal dönemler sanatın sansürlendiği dönemlerdir. Sanatın eğlenme ve vakit geçirme işlevi güçlendirilerek, düşünme ve eleştirel görüş sunma işlevleri zayıflatılmaya çalışılmıştır. Sanat çoğunlukla toplumsal bir kimliğin dili olarak tanımlansa bile her durumda uyumla kabul edilen bir üretim biçimi değildir. Sanatın etki alanı, gücü, kolektif duyguları canlandırmadaki yetkinliği zaman zaman tehlike olarak görülmüştür. Bu nedenle sanatın eğlendirici ve oyalayıcı yanı teşvik edilirken, özgürleştirici ve düşündürücü yanı yıkıcı bulunup yasaklanmaya çalışılmıştır. Sanat apolitik bir üretim değildir. Her sanatçı açık ya da üstü örtülü biçimde bir dünya görüşüne sahiptir ve bu sanat ürününe yansır (Ahmet Oktay, Sanat ve Siyaset, Yön yayıncılık, İstanbul, 1991: 52).

Türkiye kültüründe sanat apolitik, eğlendirici ya da ritüelik unsurları öne çıkarılan bir üretim biçimi olarak kabul edilmiş, düşünceyi açığa çıkararak, özellikle eleştirel düşünceyi ortaya çıkaran ürünler ideolojik olarak kabul edilip yasaklanma ya da engellenme yoluna gidilmiştir. Adorno'nun "özgürlük hiçbir zaman verili değildir, her zaman tehdit altındadır" sözlerinde de görüldüğü gibi gerek üslup olarak, gerek dinletideki yenilikler insanları sürükleyeceği korkusuyla tehlikeli sayılmıştır. Bu toplumsal yönetim tutumu, zaten az olan sanat üzerine düşünme alışkanlığını bütünüyle azaltmış ve sanatın eleştirel gücü yok edilmeye çalışılmıştır. Ülkemizde sanat eğitimi bağlamında müzik eğitimindeki kültür ve sanat politikaları bilimsel bir disiplin olarak eğitim alanına girememiştir. Yukarıda çeşitli boyutlarıyla incelenen sanat politikaları olgusu müzik insanları tarafından büyük ölçüde algılanamamaktadır. Sanatın olumsuz kültür politikalarının malzemesi olmasını engelleyebilecek bilinçli direnç ancak müzik insanlarından gelebilir. Eğer müzik eğitimi ile ilgilenenler; müziğin toplumsal kimlik üzerinde uygar kültürel değer olarak yaşanması ve algılanmasını kurgulayıp savunamazlarsa bugün içinde bulunduğumuz durum gibi, sanat dışı olguların belirlediği kültür politikalarının baskıcı etkisi altında kalmaları kaçınılmazdır. Bu nedenle sanatın diğer kuramsal birikimlerinin güçlendirilmesi bağlamında kültürel politikalar konusunda yoğun bilinçlendirme eğitimleri yapılmalıdır.

2.1.4. Müziğin Psikolojik Boyutu

Müzik, içinde yoğun şekilde duyuş, düşünüş ve davranış barındıran bir süreçtir. Müzik süreç içinde gerçekleşir, başlar ve biter. Belli bir zaman ve uzam içerisinde bir akıcılık gösterir. Bu süreç içerisinde müzik, dinleyici tarafından alınır, duyulur, düşünüş ve davranış geliştirmesine sebep olur. Müzik psikolojisi, bir bilim dalı olarak tüm bu unsurları göz önünde bulundurmak koşuluyla, müziğin birey ve toplum psikolojisi üzerindeki etkilerini bilişsel, gelişimsel ve kültürel yönleriyle inceler. Her sanat dalında olduğu gibi müzik sanatında da öncelikle duygulara yönelik insani edim vardır. Bu edimin insani yönünün olması müzisyen tarafından üretilmesinden kaynaklanır. İnsanlar müzikle düşünür, onunla kendilerinin kim olduğuna karar verip, kendilerini anlatır (Vural Yıldırım, Tarkan Koç, Müzik Felsefesine

Giriş, Bağlam Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2006: 28).

Modern bilim müziğin psikolojik etkileri konusunda çok çeşitli araştırmalar yapmıştır. Henüz bütün gerçekliğe ulaşılmamış olsa da müziğin psikolojik etkilerinin büyük bölümü artık bilinmektedir. Müziğin psikolojik etkisi müzik eğitiminde kullanılmalıdır. Ancak günümüzde bu göz ardı edilmektedir. Özellikle çocuğa yönelik müzik eğitiminin çocuk duygulanımlarına, neşesine ve enerjisine uygun seçimler konusunda ciddi araştırmalar eğitime yansımamıştır. Oysa müzik dinlemenin birinci koşulu ondan kendimize, duygularımıza pay çıkarabilmemizdir (Sufi Inayat Khan, İnsan ve Evren Arasındaki Köprü, Müzik, Arıtan Yayınevi, çev. Kaan Ökten, Tuğrul Ökten, İstanbul, 1994: 138).

Müzik psikolojisinin araştırma alanlarından biri olan sanat tüketicisinin duyuşsal ve duygusal tepkileri, müzik insanlarını yakından ilgilendirmektedir. Sanatçı yarattığı ürünün tüketicisi üzerindeki etki alanını tasarlar. Kendi duygulanımlarını tüketicisine aktarabilmek için ona müziksel ipuçları sunar. Sanatçı-tüketici ilişkisinin çok boyutlu olduğu düşünülürse bunlardan tematik ilişki sanat psikolojisinin sadece küçük bir araştırma alanını oluşturur. İnsanlık müzikte sürekli bir arayış içindedir. Enstrümanlar, sesler, ritimler çağın yaşam gereksinimleri ve insanın kendini arayış yöntemleriyle paralellikler taşır. Bir müzik parçası bestelendikten sonra sanatçısıyla bağımlı koparır. Hatta büyük ölçüde enstrümanla da bağımlı koparır. Dinleyici melodiden etkilenir. Onun bir keman ya da piyano ezgisinden olmasından değil. Bu nedenle insana ulaştırılan müzikte ulaşılan şeyin bir duygu ve düşünce anlatımı olduğu kabul edilmelidir. Yaşantısını büyük ölçüde otomasyon ya da ileri teknolojide geçiren bir insanın tını ve ritim arayışı müzik estetiğinin klasikleri arasında olmayabilir. Önemli olan dilin doğru oluşturulmasıdır. Hangi çalgıyla oluşturulduğuna ilişkin tutucu tutumlardan vazgeçilmelidir. Metroda klasik gitar dinletisi yapmak olanaksızdır (Sufi Inayat Khan, İnsan ve Evren Arasındaki Köprü, Müzik, Antan Yayınevi, çev. Kaan Ökten, Tuğrul Ökten, İstanbul, 1994: 152).

Sanat psikolojisi kapsamında müzik psikolojisi sanatçının yaratım süreçlerini açıklamaya, nedenselliklerini ve yaklaşımlarını irdelemeye yönelik analizler yapar. Sanatsal yaratım anının psikolojik boyutları ve sanatçının psikolojik kimlik özelliklerinin ürününe yansımalarına ilişkin verileri değerlendirir. Müzik psikolojisi ürünün seslendirilişinin ardından insan psikolojisi üzerindeki etkilerini estetik kurallar dışında duygusal boyutta inceler. Psikopatolojik durumların sanat ürünü yoluyla iletimi de sanat psikolojisinin sorunları arasındadır. Bir ürünün psikolojik analizinden yola çıkılarak sanatçısının psikolojik portresi tespit edilebilirken; sanatçı portresinden yola çıkılarak ürünün psikolojik boyutları da tespit edilebilmektedir. Bir bilim dalı olarak ortaya çıktığı dönemden günümüze psikoloji bilimi sanatçıların ve sanat eğitimcilerin ilgisini çekmiştir. Özellikle psikanaliz, sanatçı ve ürün analizlerinde kullanılmış, psikanalitik kuramlar çerçevesinde ürünlerin gizli kalan yanları anlaşılabilir açıklamalara kavuşmuştur (Üstün Dökmen, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi 10. Sanat Sempozyumu, Eskişehir, 1995: 169).

Sanatçılar diğer birçok insan gibi kendi yaşamlarından söz ederken soyut kavramları somutlaştırmaya çalışırlar. Kimlik ve günlük yaşam politikalarına ait fikirlerini daha geniş olan fikirlerle,

hem kendileri, hem de başkaları için birleştirirler. Sanatçı hiçbir zaman tarafsız olmamıştır. Kimlik ve politika hakkındaki fikirleri bazen otorite kazanmak bazen de otoriteyi korumak için kullanırlar. Oysa diğer sanat dallarında olduğu gibi müzikte de müziğin yaratıcısı olan sanatçılara bir müzik bilimi olarak dikkat edilmemiştir. Gerek müzik psikolojisi gerekse sanatçının toplumsal kimliği boyutunda sanatçıya bakabilmek, onları bir topluluk olarak kendi aralarındaki ilişkilerle inceleyebilmek gerekir. Kuşkusuz bu inceleme bize müzik sanatı hakkında doğrudan bilgi vermeyecektir. Ancak bu inceleme müziği anlamamızda ve nedenselleştirmemizde doğru açıklamalar yapabileceği olanağı verecektir. Müzik üreten sanatçıların bir sosyal yaşantılarının olduğu, bu yaşantı içerisinde birbirlerini belirli bir rekabet ortamında etkilediklerini görebilmek gerekir. Örneğin sadece “ünlü olma” olgusu bile müzik sanatının biçimlenmesinde önemli belirleyici öğelerden biridir (Julian Gerstin, *Toplum ve Bilim Dergisi*, Nisan, İstanbul, 1994: 115).

Sanat psikolojisinin en geniş inceleme alanı yaratıcılık olgusudur. Yaratıcılığın geliştirilmesi ve geliştirilmesinde kullanılacak yöntemlerden, yaratıcılığı engelleyen etmenlerin ortadan kaldırılmasına yönelik teorilere kadar yaratıcılığa ilişkin çok sayıda analiz sanat psikolojisinin temel konuları arasında yer alır. Sanat psikolojisi boyutunda müzik psikolojisi de müziksel yaratıcılık üzerine deneysel ve kuramsal çalışmalar yapar. Çağımız müzik eğitiminin sanat psikolojisi açısından en bilinen varsayımlarından birisi müzik eğitimi yoluyla yaratıcılığın geliştirilmesidir. Sanat öncelikle bir zaman çizelgesidir. Bilgi de yetenek de o zaman temposunun içinde kendini var edebilir. Sanatta yaratıcılık uzun evreli bilgi ile anlam kazanır. Yaratıcılık anı bazen birkaç dakikadır. Ancak samimi duygularla yapılan keşifler, buluşlar sadece o anın birikimini ortaya koymaz. Sanatsal yaratıcılık uzun zaman dilimine dayalı, sanatı anlama, gerekçelerini ve gerçekliğini arama sanatçıların ürünlerini yoğun olarak yayabilecek süreçlerinden sonra zihinde bir mozaik olarak ortaya çıkar. Sanatçı yaratım anında bu mozaik karelerinden seçmeler yapar (Regis Debray, *Sanat Aşkıyla, Entelektüel bir öğreti*, Çev. Nasuhi Güpgüp, Sel yayıncılık, İstanbul, 1999: 130).

Her sanatçı kendini orijinal kabul eder. Oysa hiçbir sanatsal buluş bütünüyle orijinal değildir. Çünkü o sanatsal buluşu besleyen düşünsel ve kuramsal altyapı bilimin kolektif dünyasında üretilmiştir. Sanatçının yaratıcılığını kullanırken bu dünyadan ne kadar alıntı yaptığı kesin bir dille saptanamaz yapar (Regis Debray, *Sanat Aşkıyla, Entelektüel bir öğreti*, Çev. Nasuhi Güpgüp, Sel yayıncılık, İstanbul, 1999: 150).

Müzik eğitimi veren kurumlarda yaratıcılık teorilerine ilişkin bilgi birikimi eğitsel amaçlı verilmektedir. Oysa yaratıcılık olgusunun sanatçı birey kimliğinde de anlaşılması gerekmektedir. Sanatçının biçemi, yaratım tarzı ve tematik örgüsünün anlaşılması boyutunda da yaratıcılık kuramları incelenmelidir. Ülkemizde bu konuda yapılan yayınlar büyük ölçüde çocuk yaş grubunun özelliklerine göre düzenlenmiştir. Sanatçının yaratıcılığı, sanat ürünü analizi için olmazsa olmaz bilgi birikimi olarak kabul edilmelidir.

2.1.5. Müzik Eleştirisinin Eğitsel Boyutu

Sanat eleştirisi sanatın başlangıcından günümüze kadar sanata paralel olarak gelişmiş ve çok sayıda bilimsel kuram üretmiştir. Eleştiri günlük dilde algıladığımız biçimde bir durumun eksiklik ve yanlışlıklarını bulmakla sınırlı değildir. Sanat eleştirisi sanatı, sanat ürününü ve sanatçıyı anlamayı, anlamlandırmayı ve çözümlmeyi amaçlar. Kuşkusuz bu edimin içinde yaklaşımlara değerlendirmeler yaparken görülen tutarsızlıklar ve yetersizlikler de ifade edilir. Müzik eleştirisi salt beğeni tartışması değil, beğenin nitelikleri ve kriterlerinin de tartışılmasıdır. Hepimizin yakından bildiği gündelik yaşamda sık sık işittiğimiz bir söz vardır. “Zevkler beğeniler üzerinde tartışılmaz.” Bu yargı sıradan insan için doğru gibi görülebilir. Ancak sanatçının zevkleri ve beğenileri söz konusu olduğunda bunun tartışılmaması olanaksızdır (İsmail Tunalı, Estetik, Remzi Kitabevi, 9.basım, İstanbul, 2005: 259).

Estetik beğeniye genel kılan bir takım ilkeler vardır. Bu ilkeler ortak estetik duygusu yaratan ilkelerdir. Ortak estetik duygusunu yaratan ilkeler sanatın estetik ilkeleridir. Bu ilkeler düşünce ile düşüncenin sanatın diline dönüşmesi arasındaki ilişkide anlam bulur (İsmail Tunalı, Estetik, Remzi Kitabevi, 9.basım, İstanbul, 2005: 264).

Gerek kültür gerekse eğitim bakımından dünya içinde yaşadığımız dönemde giderek birbirine daha fazla yaklaşmakta, hatta birbirinin içinde erimektedir. Özellikle eğitimde geniş kitlelere yönelik eğitim araçları çoğaldıkça ortak beğenin yaygınlaşması kısa zamanda gerçekleşmektedir. Bir kültür olgusu olarak sanat ve sanatın ürünlerinin yayılması günümüz koşullarında hızlı ve geniş alana yöneliktir. Bu olanaklar sanata yönelik beğeni ve seçkiyi güçlendirmektedir. Ancak bu olanakların kullanımı aynı oranda beğenin ve seçkinin moda gibi sanat pazarı gibi olumsuz faktörlerin de yayılmasını hızlandırmaktadır. Bu olumsuz faktörlerle savaşım aynı kanalların gerçek sanat için kullanılmasını sağlayabilmekten geçer (İsmail Tunalı, Estetik, Remzi Kitabevi, 9.basım, İstanbul, 2005: 266).

Müzik eleştirisi, kuramsal boyutunun yanı sıra müzik tüketicilerinin müzik ürünlerine bilinçli yaklaşımlarını sağlayabilecek bir birikim yaratır. Sanatçı boyutunda müzik eleştirisi verileri, sanatçıyı yönlendirici işlevler de üstlenir. Ancak, bilimsel boyutlarda gerçekleştirilemeyen müzik eleştirisi sanat ortamında çeşitli tartışmalara neden olur ve ne toplum ne de sanatçılar tarafından ciddiye alınmaz. Eleştiri demokratik kültürün önemli özelliklerinden biridir. Gerek sanatçı gerekse sanat tüketicisi eleştirinin yönlendirici özelliğine güven oluşturamazsa, onun verilerinden yararlanması olanaksızlaşır. Müzik eleştirisi müzik eğitiminin önemli bir parçası olarak geliştirilmek durumundadır. Müzik eleştirisi olmaksızın eğitim ortamında müzik kuramlarının ve teorilerinin öğretilmesi kurallar dizgesinin tek yanı, yorumlamadan uzak ve tartışılmadan ezberlenmesini getirir. Böyle edinilmiş bir müzik birikimi ise verimsiz ve işlevsizdir. Toplumumuzun dokusunda 1950’li yıllardan başlayan olumsuz değişimler müzik alanında çağdaşlaşmayı engellemiştir. Çağdaşlaşma rastlantıya bırakılmış, cumhuriyetin kültürel değerleri unutulmuş birçok olumsuz etkilenmeyle müzik beğenisi erozyona uğramıştır. 1970’li yıllardan başlayarak müzik eğitimi veren kurumların sayısında önemli artışlar olmuş, müzik eğitimi kurumları hemen hemen bütün üniversitelerde açılmış olmasına karşın genel anlamıyla müzik kültürümüzde çağdaşlaşma

gerçekleşmemiştir (Ahmet Say, Müzik Yazıları, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, İstanbul, 2007: 34).

Müzik eleştirisi, genel tanımıyla bir eserin yorumunu, niteliklerini, değerini, başarılı ve başarısız yönlerini, estetik ve teknik ölçütlere göre araştırıp çözümleyerek yargılama yoluyla değerlendirir. Yargılama bir kritik yapmadır. Müzik diliyle iletilen bir bildiri olan müzik eserinin özünde “müzik iletişimi ” vardır. Müzik bu iletişim sürecinin dört ögesi sayesinde ortaya çıkar: besteci, eser, seslendirici ve dinleyici. Eğer iletişim zincirinin halkalarından biri eksik kalırsa müzik sanatından söz etmek olanaksızlaşır. Besteci bildirisini ortaya koyar, seslendiriciler onu dinleyiciye iletir, dinleyici de bildiriye algılar. Müzik iletişiminin son halkası olan dinleyiciler olmadığı zaman da müzik tamamlanamaz. Müzik iletişim öğelerinden birinin niteliği ötekilerini etkiler. Düzeyi düşük bir bestecinin seslendirici ve dinleyiciyle gerçek bir buluşma sağlaması oldukça güçtür. Seslendirici yetersizse dinleyici müziğe ilgi duymaz, besteciye hiç ulaşamaz. Dinleyicinin düzeyi düşükse besteci ve seslendiricilerin düzeyleri ne olursa olsun müzik bildirisinin niteliği cılızlaşır (Ahmet Say, Müzik Yazıları, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, İstanbul, 2007: 54).

Ülkemizde müzik eğitimi veren kurumlarda müzik eleştirisine yönelik bilgi ve deneyimler aktarılmadığı gibi, kültürel yaşam ortamında da eleştirel bakış bilinci genel örgün eğitim anlayışından kaynaklı olarak gelişmemiştir. Müziğin derinliklerini ve işitilen seslerin alt anlamlarını kavramayı sağlayacak bilgi birikiminden yoksunluk, beğeni düzeylerinin de yüzeysel ve dış biçime bağlı kalmasını getirmiştir. Müzik eğitiminin akademik alanlarında yüksek lisans aşamasında eleştiriye kapsayan dersler açılmış olmasına karşın bunların toplumsal yaygınlığa ulaşması sağlanamamıştır. Akademik planda daha çok eğitsel amaçla müzik eleştirisine temel olabilecek eleştiri yöntemlerine ağırlık verilir. Bu teorik eleştiri yöntemlerini öğrenmenin aydınlatıcı ve yönlendirici yararlar sağlayacağı açıktır. Ancak bir eleştiri çalışmasını yöntemler kapsamındaki çerçeve değil, eleştirmenin düşünce ve sanat kavrayışından kaynaklanan araştırmacı, irdeleyici yaklaşımı ve onu ifade etme yetisi belirler (Ahmet Say, Müzik Yazıları, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, İstanbul, 2007: 54).

Müzik özünde kültürel bir olgudur; kültürün mayalanması ve gelişmesini doğrudan etkiler; geçmiş ile gelecek arasında bağlar kurar. Müzik kültürün hem nedeni hem de sonucu olan insan değerlerini dile getirir. Sesler aracılığıyla anlatılması bakımından müzik, dolaylı, soyut bir ifade biçimidir. Ancak biz müzik yoluyla duygularımızı, acıyı, aşkı, protestoyu ve insanoğlunun birçok ruhsal davranış biçimini hissedebiliyoruz. Müzik yapmak yalnızca bir teknik beceri olsaydı sayılan ruhsal davranış biçimleri müzikle ifade edilemezdi. Ne yazık ki gençlerimiz konservatuar öğrenimini müzikte teknik beceri kazanmak olarak algılıyor. Bu yüzden müzikçi yetiştiren bu okullarımızda müziği bütün derinliğiyle kavramış sanatçı değil, daha çok beceri ustalığıyla yetinen çalgı teknisyeni yetiştiriyoruz. Müzik eleştirisinin kuramsal boyutu, sanatın yaratılma süreçlerindeki seçkilerin oluşturulmasında düşünsel zemin hazırlar. Sanatçı, seçkilerinin nedenselliğini ekoller ve ekol teorileriyle açıklarken eleştiri kuramlarının öne sürdüğü nedenselliklerle ürününü gerekçelendirir. Bir sanatçının derinlemesine tanıdığı ve bildiği eleştiri kuramı ne kadar zenginse, ürünlerini oluştururken yaratıcılığını eklemediği düşünsel içerik de o denli zenginleşir. Felsefi ekoller ve dizgeler bir sanat yapıtının içeriğinin açıklanmasına çaba

harcadığında, estetik kaygının yanı sıra aynı zamanda yöntemsel açıklama sorunlarıyla da yüz yüze gelir. Çünkü bir sanat yapıtının kavramsallaşmış içeriğinin çözümlenmesi ayrı ayrı anlatım biçimleriyle gerçekleşir. Yorumbilimsel yöntem, olgubilimsel yöntem, materyalist yöntem, sanata farklı farklı yanlardan yaklaşır. Dolayısıyla sanat yapıtının algılanması, anlamlandırılması ve çözümlenmesi yöntemleri bize sanatın farklı bakış açılarından boyutlarını sunar. Bu boyutların her birini bilmek bizi sanat yapıtına bir adım daha yaklaştırır. Sanatçı o adımları kendi sanat ürününe de yaklaştırmalıdır (Prof.Dr. Şahin Yenişehirlioğlu, İmgelerin Sisi, Alkım kitapçılık yayıncılık, İstanbul, 1992: 71).

Sanat, tüm boyutlarıyla ileriye dönük, atılıma açık, yeniliği kendine ışık edinen, genç olan öğeyi özleyen, taze bünyeyi gündeme getiren, oralarda yaratmayı uğraş edinen, eğitime yönelik bir praxis, bir dinamik öge, bir kendini arama, düşünme, sürekli olarak öznel boyuttan nesnel boyuta gidip gelmedir. Bu süreçte yer alan insan varlığına biz sanatçı diyoruz. O zaman sanatçı hep yeniyi arayan, kovalayan, hiç eskimeyen, önder kişiliği olan bir kimliktir. Müzik eleştirisi bilimsel boyutunun dışında sanatsal anlatım boyutu da olan bir uğraştır. Yazı diliyle müziğin derinliklerini anlatabilmek oldukça güç bir uğraştır. Bu nedenle müzik eleştirisi eğitimi müzik teorilerini kapsayan bilgi birikiminin yanı sıra, bilinçli bir dinleyici olmayı ve bilinçli bir edebi yazarlık birikimi gerektirir. Müzik üzerine düşünmek ve yazmak belki de müziğin kendisini yazmaya oranla her zaman eksikli kalmaya mahkûm bir girişimdir; çünkü başka hiçbir dile benzemeyen bir kodlama sisteminin anlaşılmasını, doğal olarak, sözün ve yazının hayal ufku içinde gerçekleştirmeye çalışılmasını gerektirir (Ali Ergür, Portedeki Hayalet (müziğin Sosyolojisi Üzerine Denemeler), Bağlam Yayınları, İstanbul, 2002: 17).

Müzik eğitimi kapsamında sanat eleştirisine ilişkin birikimler yoğun sanat tüketimi alışkanlığı gerektirir. Dinleme seçkisinin çeşitlenmesi ve müziğin yaşanıldığı her ortamda bulunabilmek, gözlemlerin objektif değerlendirmeye yorumlanabilmesine katkıda bulunur. Müzik eleştirisi kuramsal boyutta derinleşmeyi sağlarken, yaşamsal boyutta da müziğin günlük hayatın içine bütünüyle yerleşmesini gerektirir. Eleştirmen müzikle soluk alabilmeyi bir yaşam biçimine dönüştürebilmelidir. Sanatçı ancak böyle bir eleştirmenin yorumunu samimi bulabilir. Sanatçı eleştirel seçkiye sahip olmalıdır. Bu seçkiye sahip olabilmesi için sırasıyla 1. Sezgi gerekir. Önyargı ya da peşin kavrayışlardan arınmak zorundadır. 2. İncelediği ya da odaklandığı sanat ürününün geliştiği kültür çevresi hakkında bilgi sahibi olmalıdır. 3. Eleştirdiği ya da odaklandığı sanatın dilinin ekolleri ve değerleri konusunda geniş bir kavrayışa sahip olmalıdır. Eleştirel tutum bu sahip olunan birikimle yetkinleşir (Sezer Tansuğ, Herkes İçin Sanat, Altın Yayınevi, Bilimsel sorunlar dizisi, 1982, İstanbul, s.234). Sanat eleştirisi boyutunda müzik eleştirisi eğitimi hem sanat eğitimcilerinin müzikte kaliteliyi seçebilme bilincini, hem de üretici boyutta sanatçının ürünlerinde özgünlüğü koruyarak kaliteli ürün verme seçkisini yaratır. Sanatçının kalıcı müzik eleştirisi ve değerlendirmelerini ciddiye alması, günlük moda beğenilerinin sanat üretimleri üzerinde sanat piyasası baskısı oluşturmasını engeller. Sanatçının ve eğitimcinin müzik eleştirisi konusundaki yetkinliği sanatın kültürel ortamda bozulması karşısında önemli bir savunma gücüdür.

3. SONUÇLAR

Müziği incelemek bilim için herhangi bir şeyi incelemekten çok farklı değildir. Bilim için ne, nasıl ve neden sorularına yanıt aramaktır. Bilim dünyası da birçok sosyal alanıyla kendi verileri doğrultusunda bu soruya yanıt aramıştır. Müzik yapmak ve müziği incelemek ayrı ayrı eylemlerdir. Müzik yapmak; müziği icra etmek, söylemek, bestelemek anlamına gelir. Müziği incelemekse müzik adına kuramsal yöntemlere dayalı soruların yanıtını aramaktır. Türkiye bilim hayatı için, oldukça yeni olan bu bakış açısı günümüzde giderek önem kazanıp kabul görmeye başlamıştır. Ülkemizde uzun dönemler, müziğin icrası ve dinletilmesine yönelik çalışmalarla geçirilmiştir. Onu anlamlandırmak, nedensellik ilişkilerini irdelemek günümüze kadar yeterince ilgi görmemiştir. Kaynağından toplanan müzik eserleri (derlemeler) inceleme amaçlı olmaktan çok seslendirme amaçlı kullanılmıştır. Oysa disiplinler arası bir çabayla uygulama ve teori birikimleri bir arada kullanılarak eş zamanlı araştırmalar yapmak olasıdır. Müzik kaynağının kültürel kodlanması ve kavramsallaşması gibi kuramsal çalışmalar, müzik icrasıyla eş zamanlı gerçekleştirilmemiştir. Müzik üzerine söylem geliştirmek sanatçı ve müzik yaratıcısı üzerine düşünmeyi de gerektirir. Bir anlamda müzikal kimliği irdelemeyi zorunlu kılar. Bu çaba, müzik psikolojisini doğru birikimle kullanmayı da gerektirir. Oysa ülkemizde bu süreçler gerçekleştirilmeden, müzikoloji adına yalnızca müzik eserleri toplanmaya ve biriktirilmeye çalışılmıştır. Günümüzde tartışılan temel sorunlardan bazıları şöyle özetlenebilir. Eğitim sisteminin yeterince algılama, biçimlendirme, aktarma, düş gücü ve yargıya varma yetilerini geliştirememektedir. Okul yaşantısıyla toplum yaşantısı arasında ciddi kopukluklar vardır. Okullarda görel olarak özgür ve gerçeklerden uzak yetiştirilen çocuk yetişkin olduğu zaman iş yaşantısında toplumla yüz yüze geldiğinde baş edilemez sorunlarla karşı kaşıya gelmektedir. Müzik üreticisini yaratıcı boyutta düşündüğümüzde kompozisyonu nasıl yarattığına dair incelemek gerekir. Kompozitör müziği işitilebilir sürece getirmeden önce düşünsel anlamda zihninde canlandırır. Daha sonra bir ya da birkaç çalgıda dener. İşittiklerinden emin oldukça bestesinin parçalarını eklemeye başlar. İşte bu emin olma noktası bir yandan onun aynı zamanda dinleyici olarak beğenisini ortaya koyduğu andır. Bu beğeniye sağlayan şey yeteneği ve eğitimiyle gelişen kendi düşünce sistemidir. İki bestecinin aynı temada hatta aynı ekolde yazdığı eserlerin olduğunu biliriz. Ama ortaya çıkan müziğin aynı olmadığını görürüz. Bu bize bir müziği oluşturan şeyin bütünüyle içerik ya da biçim olmadığını gösterir. Müziği oluşturan şey yaratıcısının düşünsel seçkileridir. Bu düşünce alanı ne kadar geniş ve ne kadar çok kaynaktan besleniyorsa ürün o denli kapsamlı bir taşıyıcı olacaktır. Müzik felsefesi birikimi müziği yapan kimseye müziği yaratırken başvurduğu düşüncelerinin yorumlanması ve anlamlandırılmasında yardımcı olur. Müzik felsefesine ilişkin birikim ne denli kapsamlı ve zenginse müzik yapan kimse kendi düşüncelerini ve ilişkilerini o denli açık ve saydam değerlendirebilir. Müzik felsefesi besteciye doğal yaratıcılığını zihinsel üretime dönüştürme olanağı sağlar. Bu tıpkı bir öykü anlatısının olağanüstü bir (Peter Wolters, Berlin, Eğitsel Etken olarak Güzel sanatlar, redaktör Prof. Dr. İnci San, Alman kültür merkezi yayını, 1995, Ankara, s.26-27) edebiyat eserine dönüşmesi gibi büyük bir ayrıma dayanır. Besteci oluşturduğu tüm ezgi birimlerini hoşlanmak üzerine yapılandırılmaz. Onlarla tepki yaratmak, bazen örneğin korkuyu açığa çıkarmak ister. Ancak bu noktada kendi korkularını tanıyabildiği gibi kendi dışındakilerin korkuları hakkında da fikir sahibi

olmalıdır. Müzikte bir yapı arama, yapıyı oluşturan öğeleri belirleme, bu öğeler arasındaki uyumu sezme ve kavrama çabaları bestecinin sorumluluğundaki arayışlardır. Dinleyici için sorumluluk bütün bu arayışların sonucu olan ezgiyi algılayabilmek, anlayabilmek ve değerlendirebilmektir. Sanat bilim ve teknoloji ile giderek daha yoğun ve sıkı bir ilişki içine girmektedir. Sanat ile bilim ve teknik arasındaki sınırlar eski belirginliğini yitirmekte, kesişim alanları hızla büyüyüp genişlemektedir. Bir başka deyişle sanat, bilim ve teknoloji aralarındaki duvarları yıkmış, giderek iç içe geçen bir üretim alanına dönüşmüştür (Prof. Dr. Ali UÇAN, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi 10. Sanat Sempozyumu, Eskişehir, 1995: 124).

Bilgi toplumu olma yolundaki çabalara gittikçe daha sık rastlanılmaya başlanan ülkemiz Türkiye 'de bilimsel ve teknolojik bilgilerin yanı sıra sanatsal bilginin de daha yoğun ve kapsamlı olarak geliştirilip üretilmesi, daha yaygın ve etkin biçimde kullanılması beklenmektedir. Bu beklentinin gerçekleşmesinde sanat eğitimi veren yüksek okul kurumlarının sorumluluğu çok büyüktür (Prof. Dr. Ali UÇAN, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi 10. Sanat Sempozyumu, Eskişehir, 1995: 124).

Sanatla ve sanat yoluyla, sanat içinde ve sanat için eğitim yaklaşımları aslında birbirlerini tamamlayan bir bütündür. Bu bütünün tamamlayıcı olması yetenek eğitiminin yanı sıra bilgi ve teknoloji eğitimini de gerekli kılar (Prof. Dr. Ali UÇAN, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi 10. Sanat Sempozyumu, Eskişehir, 1995: 124).

Sanat doğrudan yararlılık üzerine amaçlarını belirlemez. Ancak her sanat ürünü kendi varlığını sürekli kılabilmek için doğrudan yararlı olmasa bile hiç değilse anlaşılacak ve hatırlanacak durumundadır. Anlamak ve hatırlamaksa nedenselliği bilinen durumlarda gerçekleşir. Müzik diliyle düşünebilmek, bu dille davranışları belirleyebilmek, bu dille insanları anlayabilmek ve en temel insani kaygılara bu dille çözüm aramak sanatın sınırlandırılması anlamına gelmez. Sanat, en doğal insani duyguların anlamlı zihin verilerine dönüşmesini sağlıyorsa, sanatsal üretim bu zihin verileri konusunda birikimli olmak zorundadır. Yaratmada rastlantılar olabilir. Ama bir ezgi duyulmaya başladıktan sonra rastlantı ortadan kalkmış, nedenselliği açıklanabilir bir gerçeğe dönüşmüştür. Tamamlanmış müzik kimliği oluşturmak, kolay ve dar bir rota çizmek değildir. Müziksel kimlik öncelikle bireyin kendisini sanatçı olarak kabul edebileceği derinliğini keşfetmesiyle başlar. Bu derinliğin gerçekliği ise ancak müzik bilimlerinin verileriyle kanıtlanabilir.

KAYNAKÇA

Ali Uçan, (1996), *İnsan ve müzik, insan ve sanat eğitimi*, 2.Basım, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara.

A. A. Jdanov, (1996), *Edebiyat, Müzik ve Felsefe Üzerine*, çev. Fatmagül Berktaş, Kaynak Yayınları, İstanbul, (149-155).

Nurettin Fidan, Münire Erden, (1986), *Eğitim Bilimine Giriş*, Kadioğlu Matbaası, Ankara, (30-96).

Otto Karolyi, (1995), *Müziğe Giriş*, çev. Mehmet Nematlı, Pan Yayınları, İstanbul.

- Anton Webern, (1998), *Yeni Müziğe Doğru*, Çev. Ali Bucak, Pan yayınları, İstanbul.
- Sufi Inayat Khan, (1994), *İnsan ve Evren Arasındaki Köprü*, Müzik, Arıtan Yayınevi, çev. Kaan Ökten, Tuğrul Ökten, İstanbul.
- Avşar Timuçin, (2002), *Estetik*, Bulut yayınları, İstanbul, (66-105).
- Aziz Çalışlar, (1986), *Gerçekçilik Estetiği*, D yayınevi, İstanbul.
- Vural Yıldırım, Tarkan Koç, (2006), *Müzik Felsefesine Giriş*, Bağlam Yayınları, 3.Baskı, İstanbul.
- Ayten Kaplan, (2005), *Kültürel Müzikoloji*, Bağlam Yayınları, İstanbul, (22-63).
- Ken Baynes, (2002), *Toplumda Sanat*, çev. Yusuf Atılğan, Yapı kredi Yayınları, İstanbul.
- Edip Günay, (2006), *Müzik Sosyolojisi*, Bağlam yayınları, İstanbul.
- İbrahim Armağan, (1992), *Sanat toplum bilimi*, İleri Yayınları, İstanbul.
- Ayhan Erol, (2005), *Popüler Müziği Anlamak*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Ömer Naci Soykan, (2000), *Müziksel Dünya Ütopyasında Adorno ile Bir Yolculuk*, Bulut Yayınları, İstanbul.
- Nilüfer ÖNDİN, (2003), *Sanat Dünyamız*, sayı 89, Yapı kredi yayınları, İstanbul.
- Andreas Huyssen, (1993), *Modernite Postmodernite*, çev. Mehmet Küçük, Vadi yayınları, İstanbul.
- Ahmet Oktay, (1991), *Sanat ve Siyaset*, Yön yayıncılık, İstanbul, (41-45).
- Regis Debray, (1999), *Sanat Aşkıyla, Entelektüel bir öğreti*, çev. Nasuhi Güpgüp, Sel yayıncılık, İstanbul.
- İsmail Tunalı, (2005), *Estetik*, Remzi Kitabevi, 9.basım, İstanbul.
- Ahmet Say, (2007), *Müzik Yazıları*, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, İstanbul.
- Şahin Yenişehirlioğlu, (1992), *İmgelerin Sisi*, Alkım kitapçılık yayıncılık, İstanbul.
- Ali Ergür, (2002), *Portedeki Hayalet (müziğin Sosyolojisi Üzerine Denemeler)*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Sezer Tansuğ, (1982), *Herkes İçin Sanat*, Altın Yayınevi, Bilimsel sorunlar dizisi, İstanbul.
- Enrico Fubini, (2003), *Müzikte Estetik*, çev. Fırat Genç, Dost Kitabevi, Ankara.
- Anton Webern, (1998), *Yeni Müziğe Doğru*, çev. Ali Bucak, Pan yayınları, 1998, İstanbul, (113-147).
- Ayhan Erol, (2005), *Popüler Müziği Anlamak*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Peter Wolters, (1995), Berlin, *Eğitsel etken olarak güzel sanatlar*, redaktör İnci San, Alman Kültür Merkezi Yayını, Ankara.

HIZLI OKUMA TEKNİKLERİ EĞİTİMİNİN PİYANO DEŞİFRE BECERİSİNE ETKİSİ¹

EFFECTS OF SPEED READING TECHNIQUES ON PIANO SIGHT READING SKILLS

Mehmet Can ÇİFTÇİBAŞI², Süleyman Cem ŞAKTANLI³

Öz

Bu çalışma, hızlı okuma teknikleri eğitiminin piyano deşifre becerisine etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Alanyazın araştırması sürecinde hızlı okuma ve deşifre becerisi kavramları göz hareketleri bağlamında incelenmiştir.

Araştırmada “Öntest – Sontest Kontrol Gruplu Model” kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı’nda öğrenim görmekte olan Lisans III ve Lisans IV öğrencilerinden seçilen 30 katılımcı oluşturmuştur. Yapılan öntest-sontest ölçümlerinde araştırmacı tarafından oluşturulmuş doğrudan gözlem formu kullanılmıştır. Araştırmada deşifre becerisinin piyano çalma boyutlarında ölçümler yapılmıştır. Deney grubuna uygulanan hızlı okuma teknikleri eğitiminin içeriği nota okuma ile ilişkilendirilerek düzenlenmiştir.

Bulgular doğrultusunda hızlı okuma teknikleri eğitiminin deşifre becerisine etkisinin parçaların özelliklerine göre değiştiği, parçaların bazılarında deney grubu lehine anlamlı fark olduğu, bazılarında ise iki grup arasında anlamlı fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

*(*Bu çalışma MEHMET AKİF ERSOY Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından desteklenmiştir. Proje No: 0153-DR-12.*

Anahtar Sözcükler: Müzik, Müzik Eğitimi, Deşifre, Piyano, Hızlı Okuma Teknikleri

¹ Bu çalışma 2013 yılında Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümünde hazırlanan aynı isimli doktora tezinden revize edilerek oluşturulmuştur.

² Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, mcciftcibas@mehtetakif.edu.tr

³ Prof. Dr., Van Yüzüncüyıl Üniversitesi, saktanli@yyu.edu.tr

Abstract

This study aimed to identify the effect of speed reading techniques training on sight reading skills in piano education. In the literature review process, the concepts of speed reading and sight reading skills were analyzed in terms of eye movement analysis.

The “Pretest-Posttest Control-Group Design” was used in the research. The study group was consisted of 30 participants chosen among Mehmet Akif Ersoy University. Direct observation forms prepared by the researcher were used in the assessment of pretest-posttest results. Piano playing sight reading skills were also assessed. The content of the speed reading techniques training given to the test group were associated to musical note reading and designed.

Findings show that the effect of speed reading techniques training on sight reading skills depends on the musical pieces: some pieces were significantly different in favor of test group, and some pieces were not significantly different between the groups.

(Supported by the Scientific Research Projects Commission of Mehmet Akif Ersoy University; Project Number: 0153-DR-12.*

Keywords: Music, Music Education, Sight Reading, Piano, Speed Reading Techniques

1. GİRİŞ

Günümüzde her alanda yaşadığımız sürekli ve hızlı gelişmelerle bilgi toplumu olmanın önemi giderek artmaktadır. Her geçen gün mevcut bilgilere yeni bilgiler eklenmektedir ve yeni bilgileri takip etmek gerekliliği gelişen dünyaya uyum sağlamak için büyük önem kazanmaktadır. Yeni bilgilere ulaşmanın kolay ve etkili yöntemlerinden biri ise okumadır.

Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlükte okumak “Bir yazıyı meydana getiren harf ve işaretlere bakıp bunları seslendirmek veya düşüncüyü anlamak” olarak tanımlanmıştır (Tdk, 2017).

Mesleki yaşamında başarılı olmuş ve önemli görevlerde bulunmuş insanların ortak özelliklerinden bir tanesi çok okumalarıdır. Bu yolla edinilmiş bilgilerini korumakla birlikte devamlı yeni bilgilere de ulaşmaktadırlar. Günümüzde hızlı okuma teknikleri çalışmalarının geliştirilmesi yeni bilgilere daha kısa sürede ulaşma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Coşkun, 2006 yılındaki çalışmasında okunması gereken eserlerin çok olması, buna karşı zamanın yetersizliği yüzünden insanların daha hızlı ve etkili okumak için bilimsel çalışmalara yöneldiğini belirtmiştir. Bu çalışmalarla okuma sırasında göz ve beyindeki çalışma sistemi belirlenerek hızlı ve etkili okuma teknikleri geliştirilmiştir. Bu tekniklerin eğitimleri temel olarak gözün bir odaklanmasında daha çok kelime görme ve anlamı doğru bir biçimde yapılandırma aşamalarından oluşmaktadır. Hızlı okuma teknikleri eğitiminin genel amacı kişinin okuduğu kelime sayısının artması ile birlikte anlama düzeylerinde bir azalma olmamasıdır.

Hızlı okuma teknikleri eğitimi dersi Türkiye'de liselerde seçmeli ders olarak bir süre programlarda yer almıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı'nda Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 06.10.1997 tarih ve 157 sayılı kararı ile "Hızlı Okuma Teknikleri" dersi programının 1998–1999 öğretim yılından itibaren liselerde uygulanması kabul edilmiştir. Ancak gereksiz bir kararla, Millî Eğitim Bakanlığı'nda Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 15.11.2007 tarih ve 193 sayılı kararı ile yeni hazırlanan Millî Eğitim Bakanlığı Orta Öğretim Kurumları Haftalık Ders Çizelgeleri'nde "Hızlı Okuma Teknikleri" dersine yer verilmemiştir (Dedebali, 2008:30).

Düz metin okuma becerisi ile deşifre becerisi arasında benzerlikler bulunmaktadır. İki sistemde de belli semboller bulunmaktadır ve bu semboller göz ile algılanarak beyinde işlenmektedir. İki becerinin de gerçekleşme süreçlerinde ortak noktalar bulunmaktadır. Alanyazında buna benzer nitelikli görüşlerin sıkça yer aldığı görülmektedir.

Yapılan araştırmalar metin okuma ve müziksel okuma sürecinde görsel algılama ve göz hareketlerinde benzerlikler olduğunu göstermiştir. Buna göre gözler sürekli ve düzenli olarak soldan sağa hareket etmeyip, satır üzerinde ileriye ve geriye doğru belirli noktalara sıçramalar yapmakta ve bu noktalarda belirli sürelerde duraklayarak ilerlemektedir. Bu duraklamalarda gözler, görsel algılar yapmakta ve tıpkı bir fotoğraf makinesi gibi görüntü kaydetmektedir (Çimen, 2001; Berséus, 2002; Şengül ve Yalçın, 2004, akt. Nart 2010:27).

Deşifre becerisi ileri düzeyde olan müzisyenlerin iyi bir armoni bilgisi, üst düzey teknik yeterliliği ve bunun yanında notaları hızlı bir biçimde algılayabilecek üst düzey bilişsel yetenekleri bulunmaktadır. Notaları hızlı bir biçimde algılamının ön koşullarından bir tanesi de okurken blok olarak notaları algılayabilmektir. Aşağıdaki şekilde notaları dörderli gruplar halinde blok olarak görebilmek için oluşturulan bir çalışmadan örnek verilmiştir.

Şekil 1. Deneysel çalışmada kullanılan notaları blok olarak algılama alıştırmadan örnek kesit

Agay(1981) benzer şekilde deşifre okumanın önemli amaçlarından birinin göz menziline genişletmek olduğunu yani gözlerin okuyabileceği notaların ve sembollerin sayısını arttırmak olduğunu belirtmiştir. İyi deşifre okumada en önemli gereksinim çalıcının ileriye görme yeteneğidir. Böylece bir bakışta sadece bir tek nota değil (tıpkı bireyin harfler yerine tüm sözcükleri okuması gibi) bir grup nota okunabilmektedir (akt. Özer,2010).

Metin okuma becerisi ve nota okuma becerisi davranışlarında benzer ve ortak noktaların olduğu görülmektedir ve bu bağlamda metin okumayı geliştiren bazı tekniklerin deşifre sürecinde de faydalı olabileceği düşünülmektedir.

1. 1. Hızlı Okuma

Hızlı okuma alanındaki çalışmalar temel olarak anlama oranında bir azalma olmadan daha kısa zamanda daha çok metin okumayı amaçlamaktadır. Bu alandaki araştırmalar incelendiğinde araştırmacıların değişik açılardan bakıp hızlı okuma için farklı tanımlar yaptıkları görülmektedir.

Yapılandırmacı yaklaşıma göre Güneş (2009) hızlı okumayı, yazı denilen çizgilerin anlamını araştırma, keşfetme, yorumlama, yeniden anlamlandırma ve zihinde yapılandırma olarak tanımlamıştır ve hızlı okuma öğretimini üç kelime ile özetlemiştir. Bunlar görme çabukluğu, anlama ve zihinde yapılandırmadır. Güneş'e göre bunlar aynı zamanda hızlı okumanın alanları olmaktadır. Hızlı okuma öğretim sürecinde bu alanların her birinde çeşitli beceriler geliştirilmektedir. Hızlı okumanın etkililiğini belirlemek için bu alanlardaki beceriler değerlendirilmektedir.

Hızlı okuma teknikleri incelenirken sadece kelime okuma hızındaki artışın anlaşılması gerekmektedir. Okuma hızı artarken anlama oranının da düşmemesi hızlı okuma teknikleri eğitiminin temel amaçlarındandır.

Saygın ve Kaya'ya (2011) göre anlayarak hızlı okuma tekniği, okuma hızını 2-4 kat artırmayı amaçlayan, okunan metnin daha iyi anlaşılmasını ve hatırlanmasını sağlayan, zamandan tasarruf ettiren, dikkati geliştiren ve kişileri verimli bir okuyucu haline getiren bir beceridir. Kalıcı öğrenmeyi ve konsantrasyonu sağlamakta önemli katkısı olan anlayarak hızlı öğrenme tekniklerinin ayrıca kişilere düzenli okuma alışkanlığını da kazandırdığını belirtmişlerdir.

Güneş (2009) hızlı okuma tekniklerinin tarihsel gelişimini kronolojik olarak şöyle açıklamıştır.

- Claude-Francois Lizarde de Radonvilliers 1768 yılında Fransa'da hızlı okumanın temelini oluşturan ilk çalışmaları gerçekleştirmiştir
- 1843 yılında Leclers, etkili bir okuma için önceden düşünme ve tahmin etmenin çok yararlı olduğunu öne sürmüştür. Leclers, metnin ve cümlenin genel anlamından hareketle kelimelerin anlamını bulma, metin okunabilirliği gibi konularda da ilk çalışmaların temelini atmıştır.
- 1878 yılında Dr. Emile Javal, gözün bir kelimeyi saniyenin dörtte biri kadar sürede tanıdığını ve

anladığını bulmuştur.

- 1905 yılında yine Emile Javal gözün sıçramalarla hareket ettiğini, bu sıçramalar sırasında kelimeleri tanıdığını, her kelimenin ayrıntısını incelemeyi, bazıları bütünü olarak tanıdığını açıklamıştır
- 1923 yılında İsviçreli Jean Piaget, Radonvilliers tarafından oluşturulan hızlı okuma yöntemini biraz daha geliştirmiştir
- 1930 yılında Amerikalı Dr. William H. Bates, Etkili bir görüş için görme alanının genişletilmesi gerektiğini belirtmiştir
- 1936 yılında Belçikalı Ovide Decroly, okumak ve metinden bilgi almak için metne yoğunlaşmak gerektiği üzerinde durmuştur. Ayrıca okuma sürecinde okuyucunun amaçları ile amaçlarına uygun teknikleri birleştirmesinin önemli olduğunu belirtmiştir.
- 1940 yılında Amerikan ordusunda hızlı okuma kursları vermeye başlanmıştır.

Hızlı okuma teknikleri eğitimi sürecinde öncelikli olarak yavaş okumaya neden olan davranışlar belirtilmektedir ve bu davranışların değiştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

Hızlı okuma teknikleri eğitimi sürecinde gözün bir odaklanmada çok sayıda kelimeyi algılaması amaçlanmaktadır. Aynı zamanda gözün aktif görme alanının geliştirilmesi, gözün metin üzerinde odaklanmalar yapacağı yerlerin öğretilmesi, göz hareketlerinin hızlandırılması çalışmaları yer almaktadır. Bunların yanında da çabuk algılamının sağlanması için gerekli bilişsel çalışmaların hızlı okuma teknikleri eğitimi sürecinde öğretilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Güneş (2009) hızlı okuma teknikleri yöntemlerinin "tam okuma yöntemi" ve "seçmeli okuma yöntemi" olmak üzere iki gruba ayrıldığını belirtmiştir ve bu yöntemlerin teknik ve yöntemlerini şu şekilde açıklamıştır:

- Tam okuma yöntemi, bir metindeki hiçbir kelimeyi atlamaksızın satır satır okuma amacıyla uygulanan yöntemdir. Bu yöntem okuma becerilerini geliştirmek amacıyla çocuk, genç ve yetişkinlerin eğitiminde de uygulanmaktadır. Bu yöntemle bilgilendirici ve zor metinleri okumak daha kolay olmaktadır.
- Seçmeli okuma yöntemi, okuma sırasında metnin önemli yerlerini bulma, seçme, bunları hızlıca okuma ve anlama amacıyla uygulanan yöntemdir. Bu uygulamalarda metnin bazı kelime, cümle, paragraf veya yerleri atlanarak okunmaktadır. Böylece okuyucu yazarın düşüncesine daha hızlı ulaşmaktadır.

Tam okuma yöntemi ile metin okumanın, nota okuma süreci ile benzerlikler gösterdiği görülmektedir. Nota sisteminde de en küçük ayrıntının bile büyük önemi bulunmaktadır ve deşifre yapan okuyucunun hiçbir notayı atlamaksızın satır satır deşifre yapması gerekmektedir. Seçmeli okuma yöntemlerini kullanarak metin okumanın, nota okuma ile arasında ise ciddi farklılıklar olduğu görülmektedir. Seçmeli okumada kullanılan bazı kelime, cümle ve paragraf atlama yöntemlerinin nota

okuma sürecinde kullanılması doğru değildir. Çünkü bu yöntemler metnin ana fikrini anlamak ve önemli yerlerini bulmak için kullanılmaktadır ancak nota okuma sürecinde kağıt üzerindeki bütün semboller aynı derecede önemlidir.

Metin okuma sürecindeki göz hareketlerine paralel olarak müzik eğitimi alanında da göz hareketleri ile çalışmalar olduğu görülmektedir (Sloboda 1977; Rayner 1978; Goolsby 1994a; Goolsby 1994b; Rayner & Pollatsek 1997; Chang 2000; Berseus 2002). Müzik yazısı olan notaları okurken tıpkı metin okumada olduğu gibi gözler sıçramalar ve odaklanmalar yapmaktadır.

1.2. Müzik Eğitiminde Deşifre Becerisi

Müzik eğitimi programları belirlenen hedeflere yönelik olarak farklılıklar göstermektedir. Bütün müzik eğitimi programlarında öncelikli olarak nota bilgisini içeren dersler yer almaktadır. Notalar müziğin alfabesini oluşturmaktadır. Bu alfabeyi etkin ve doğru biçimde öğrenmek müzik yazısı olarak nitelenen notaları okumak ve çözmek için gerekli olan temel bir beceridir. Şekil 2'de Elgar viyolonsel konçertosu birinci bölümünün viyolonsel partisinin ilk 5 ölçüsü verilmiştir. Görüldüğü üzere çalıcının eserin hızı ve hız değişikliklerini, anahtarı, ölçü sayısını, notaları ve değerlerini, akorları, bağları, nüans değişikliklerini ve müzikal ifadeleri doğru algılama ve çözme sürecini hızlandırma yetisine sahip olması gerekmektedir.

Şekil 2. E. Elgar viyolonsel konçertosu op. 85 (viyolonsel partisi, ölçü sayısı 1-5)

Deşifre temel olarak ilk görüşte bir notayı algılayıp hızlı çözme becerisi olarak tanımlanabilir. Say (2002) deşifre sözcüğünün dilimize Fransızca "dechiffrer" sözcüğünden geldiğini belirtmiş ve deşifreyi notaları okumak ve seslendirmek olarak tanımlamıştır. Ayrıca Say deşifre etme anlamındaki deşifraj teriminin de müzisyenler arasında sıklıkla kullanıldığını belirtmiştir.

Bir çok müzisyenin öncelikli hedefi çalma veya söyleme ile ilgili becerilerini geliştirmektir ancak deşifre becerisinin de bu iki beceri ile orantılı olarak gelişmesi gerekmektedir. Çünkü müzisyenler genellikle her yeni eserin çalışılması sürecinde nota okuyarak deşifre yapmaktadırlar. Çalma ve söyleme teknik düzeyleri ilerlemiş müzisyenlerin çalıştıkları eserler de aynı düzeyde gelişmiş olmaktadır. Bu bağlamda deşifre becerisini yeteri kadar geliştirememiş müzisyenler yeni eser çalışma sürecinde

güçlüklerle karşılaşabilmektedirler. Benzer bir şekilde McPherson (1993) bütün müzisyenlerin kazanmaları gereken becerileri temel olarak nota ile çalma, kulaktan çalma, doğaçlama ve deşifre çalma olarak belirterek bu becerilerden deşifre çalma becerisi için yani görsel olarak algıladığımız notaların anında hatasız bir biçimde performansa çevrilmesi için müzisyenlerin bu yönde yeteneklerinin önemli ölçüde gelişmiş olması gerektiğini belirtmiştir.

Deşifre süreci aynı anda ritim, aralık çözümlemesinin yapıldığı ve bununla birlikte psikomotor becerilerin de oldukça önemli olduğu karmaşık bir süreçtir. Deşifre hazırlık ve uygulama olarak iki aşamadan oluşmaktadır. Yeni bir eserin deşifresi yapılmadan önce o eserin özellikleri ve armonik yapısı hakkında bilgi sahibi olmak da deşifre sürecinin daha kısa zamanda gerçekleşmesi bakımından gereklidir. Yani deşifre becerisi bir çok alt boyutu olan, çalıştıkça gelişebilen ve bütün müzisyenlerin meslek yaşamı süresince ihtiyaçları olan bir beceridir.

Çaldıkları çalgı ne olursa olsun müzisyenler deşifre çalışarak okuma yeteneklerini geliştirebilirler. Besteciler, çalgıcılar, öğretmenler ve araştırmacılar için ‘deşifre ve solfej ustalığı’ çok önemlidir. Müzikal kalıp okuma ve zihinsel işitme yeteneği vazgeçilmez bir araçtır (Henry ve Mobberley 2000, akt. Özaltunoğlu 2003:7).

McPherson (1994) çalışmasında müzisyenlerin çalgılarına ve bireysel öğrenme yöntemlerine göre eserin formu, anahtarı, temposu, parmak numaraları ve benzer durumlara göre kendilerine özel hazırlanma stratejileri geliştirdiklerini belirtmiştir.

Deşifre çalma becerileri deşifre okuma becerileri ile benzerlikler göstermektedir çünkü ikisi de aralık ve ritim gibi aynı becerileri gerçekleştirmeyi gerektirir. Ancak çoğu çalgı deşifresinin aksine deşifre okuma aralıklarla ve aralıkların ilişkileriyle ilgili olarak önceden oluşturulmuş işitsel birikime dayanmaktadır (Fine, Berry ve Rosner 2006, akt. Gudmundsdottir 2010:2).

Yukarıdaki görüşleri destekler biçimde Wolf (1976) deşifrenin okuma becerisi ve motor beceri olmak üzere birbirinden ayrı en az iki beceriyi içeren karmaşık bir süreç olduğunu belirtmiştir. Gudmundsdottir (2007) benzer şekilde deşifrenin görsel bilgilerin şifrelenmesi, motor tepkiler ve görsel-motor entegrasyonu dahil bir takım eşzamanlı süreçleri gerektirdiğini belirtmiştir. Kopiez, Weihs, Ligges ve Lee (2006) ise ileri derecede deşifre becerisinin ön şartlarını yüksek düzeyde bilgiyi işleme ve psikomotor beceri hızı olarak belirtmişlerdir.

Wristen (2005) piyano deşifresine ilişkin bilişsel ve motor becerileri incelediği çalışmasında deşifre yapılırken ritm, melodi, armoni ve içerik (artikülasyon, dinamikler, müzikal yapı, form) öğelerine dikkat edilmesi gerektiğini belirterek deşifre becerisine ilişkin araştırmaları 3 ana kategoriye ayırmıştır.

- Bilişsel algının, göz hareketlerinin, notaları ve diğer işaretleri algılamının, görsel ve işitsel yeteneğin etkisi.

- Deşifre becerisi başarısını etkileyen bireysel değişkenler.
- Özel öğretim yöntemleri ile deşifre becerisi kazanımları ve gelişimine odaklanan pedagojik yaklaşımlar.

Buradan hareketle aşağıda bu araştırmanın temelini oluşturan konulardan biri olan deşifre sürecinde göz hareketleri incelenmeye çalışılmıştır.

1.3. Deşifre Sürecinde Göz Hareketleri

Deşifre çalma becerisi farklı düzeylerde olan ve farklı çalgılar çalan müzisyenlerin göz hareketlerini karşılaştıran Goolsby (1994a) kötü deşifre yapan müzisyenlerin notaları tek tek okumaya çalıştığını bunun yanında iyi deşifre yapan müzisyenlerin gözlerinin ilerideki notaları sürekli taradığını, bununla birlikte keskin geri dönüşler de yaparak çaldıkları noktalara geri döndüklerini bulmuştur. Goolsby (1994b) aynı yıl yayımladığı başka bir çalışmasında ise deşifre becerisi gelişmiş müzisyenlerin tek bir melodi içindeki her notayı ayrı ayrı algılamadıklarını bunun yerine, tek odaklanmada birden çok notayı ve detayı algılamalarına yarayan bir kümeleme sistemi kullandıklarını belirtmiştir.

Yukarıdaki araştırmayla benzer şekilde Sloboda (1977) iyi deşifre yapabilen müzisyenlerin çalınan notadan yedi nota ilerisine kadar olan melodiyi akıllarında tuttuklarını ve nota önlerinden alındığı zaman da çalmaya devam edebildiklerini gözlemlemiştir. Bu bulgu iyi deşifre yapan müzisyenlerin çaldıkları noktadan ilerideki notaları gördüklerini göstermektedir. Benzer becerilerin metin okuma için de geçerli olduğunu gösteren araştırmalar bulunmaktadır. Levin ve Kaplan (1970) deneyimli ve iyi metin okuma becerisine sahip olanların önünden metin aniden alındığı zaman 6 kelimeye kadar okumaya devam ettiklerini belirtmişlerdir.

Piyanistlerin deşifre becerisi üzerine yaptıkları araştırmada Furneaux ve Land (1999) iyi deşifre yapan piyanistlerin tek bir bakışta eserle ilgili daha çok bilgiyi akıllarında tutabildiklerini belirtmişlerdir. Araştırmaya göre piyanistler deşifre yaparken ileriye görmeye çalışırken müzikal detayları yakalamak için aralıklarla geriye doğru dönüşler de yapmaktadırlar. İyi bir deşifre becerisine sahip piyanistler iki dizekteki notaları görsel olarak algılamak için ileri-geri çapraz göz hareketleri ve odaklanmalar yapmaktadırlar.

Thompson (1987) ve Truitt, Clifton, Pollatsek, Rayner (1997) yukarıdaki araştırmalarla paralel olarak deşifre becerisi gelişmiş müzisyenlerin nota okurken daha ilerideki notaları görebildiklerini belirtmişlerdir.

Düz metin okurken veya nota okurken gözlerimiz hızlı hareketler ve odaklanmalar yapmaktadır. Bu odaklanma sürecinde yeni bilgiler beyine iletilmektedir. Gözlerin hızlı hareketleri 25-50 ms, odaklanma süreleri de 200-500 ms arasında meydana gelmektedir. Düz metin ve nota okurken gözlerimiz genellikle ileriye doğru hareketlenmeler yapmaktadır ancak her

iki okuma türünde de %10'dan %30'a kadar oranlarda gözlerin geriye doğru hareketler yaptığı görülmektedir (Rayner, Pollatsek, 1997:50).

Yukarıdaki deşifre sürecini inceleyen araştırmalarda görüldüğü üzere göz hareketleri deşifre sürecinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Araştırmaların hepsinde de müzisyenlerin gözlerini doğru kullanmalarının ve bunun yanında da deşifre için gerekli olan bilişsel birikim ve algılarının gelişmiş olmasının önemli olduğu görülmektedir.

Göz hareketleri tıpkı deşifrede olduğu gibi metin okumada da benzer ölçüde önemlidir. Nart (2010) deşifre şarkı söyleme eğitimine yönelik gerçekleştirdiği çalışmasında, müziksel okuma ile normal bir metin okuma arasındaki benzerlikleri şöyle sıralamıştır:

- Her iki okumada da düşünceleri ifade etmek ve kodlamak için semboller kullanılır.
- Her iki okumada da okuyucu gördüğü bir sembol ile bir sesi ilişkilendirir.
- Her iki okumada da okuyanın, okuduğu dilin grameri ve eserin/metnin içeriği hakkında bilgi sahibi olması gerekir.
- Her iki sistemde de okuyucular belli kuralları öğrenmek durumundadırlar. Bu kuralları öğrenmenin ve pekiştirmenin en etkili yolu çok sayıda müzik eseri ya da metnin okunmasıdır.
- Her iki okumada da anlamlandırmanın gerçekleşmesi için görsel algı ve görme becerilerinin kazandırılması önemli bir faktördür.

Yukarıdaki maddelere ek olarak; metin okumada okuyucunun dilbilgisi seviyesinin yüksek, kelime dağarcığının ise zengin olması okuyucuya hızlı ve etkin okumada büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Nota okumada ise benzer şekilde eserin bestecisi, dönem özellikleri ve formu hakkında gerekli ön bilgilere sahip olmak, psikomotor beceriler için de gerekli çalışmaları yapmış olmak hızlı ve etkin bir deşifre sürecinde kolaylıklar sağlayacaktır.

Metin okuma hızını arttırmak için çok sayıda egzersiz ve çalışma bulunmaktadır. Ancak müzik eğitiminde kullanılan kitaplar incelendiğinde genellikle deşifre becerisi için özel çalışmalar uygulanmadığı, eser deşifresi yapılarak bu becerinin geliştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

2. YÖNTEM

Araştırmada betimsel ve deneysel olmak üzere iki yöntem kullanılmıştır. Betimsel bölüm araştırmanın temellendirilmesi için alanyazın taramasının gerçekleştirilmesi, kullanılan gözlem formları ve ölçeklerin incelenmesi, uzman kişilerden görüş alınarak veri toplama aracının belirlenmesi ve deneysel işlemlerde kapsanan derslerin ve ders planlarının oluşturulması aşamalarından oluşmaktadır. Deneysel bölümde ise "Öntest – Sontest Kontrol Gruplu Model" uygulanmıştır.

Araştırmada çalışma grubunda yer alan öğrencilerin piyano deşifre puanları belirlenmiştir. Daha

sonra deney ve kontrol grupları puanlara göre oluşturulmuştur. Bir sonraki aşamada ise deney grubuna uygulama yapılmıştır. Araştırmanın sonunda da her iki grubunda sontest piyano deşifre puanları belirlenmiştir.

Araştırmanın çalışma grubunu, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Öğretmenliği Anabilim Dalı'nda öğrenim görmekte olan 30 öğrenci oluşturmuştur. 15 öğrenci deney grubunda, 15 öğrenci kontrol grubunda yer almıştır. Her iki grupta da lisans IV öğrencilerinden 10'ar, lisans III öğrencilerinden ise 5'er katılımcı yer almıştır.

Öntest ve sontestte toplanan veriler için alanyazın incelenmiş, bunun yanında alanında uzman kişiler ile görüşülüp kullanılacak gözlem formu belirlenmiştir. Öntest ve sontest verileri dijital ortamda kayıt altına alınmıştır. Uygulama bölümünde yapılan değerlendirme sonucunda deney grubunun hızlı okuma becerilerini ne ölçüde kazandığı belirlenmiştir.

Tablo 1. Deneysel çalışmaya ilişkin zaman çizelgesi

Hafta	Gün	Saat
1. hafta	Cumartesi	14:00-17:00
	Çarşamba	18:00-21:00
2. hafta	Cumartesi	14:00-17:00
	Çarşamba	18:00-21:00
3. hafta	Cumartesi	14:00-17:00
	Çarşamba	18:00-21:00
4. hafta	Cumartesi	14:00-17:00
	Çarşamba	18:00-21:00

Eğitim sürecinde “gören bilgisayar hızlı okuma eğitim seti” temel kaynak olarak kullanılmıştır. Bunun yanında kaynakçada belirtilen kitapların egzersizlerinden de faydalanılmıştır.

Öğrencilerin deşifre becerisine olumlu aktarım yapabilmelerini kolaylaştırmak için nota ile ilişkilendirilmiş örnek alıştırmalar oluşturulmuştur. Dersler sürecinde örnek alıştırmalar öğrenciler tarafından incelendikten ve uygulandıktan sonra, deşifrenin bireysel bir süreç olması sebebiyle öğrencilerin kendi çalıştıkları notalar üzerinde kendi odaklanma noktalarını tespit etmeleri ve kendilerine uygun alıştırmalar hazırlamaları istenmiştir.

2.1. Veri Toplama Süreci

Araştırmada verilerin toplanması, alanyazın taraması yapılarak yerli ve yabancı kaynaklardan yararlanılması, performans ölçeklerinin analizi, çalışma grubuna öntestte ve sontestte uygulanan piyano alıştırmalarının belirlenmesi, bu alıştırmaların öntestte kaldırılması, uygulanacak olan hızlı okuma teknikleri eğitiminin planlarının yapılması ve eğitimin uygulanması, sontest yapılması ve öntest-sontest

kayıtlarının gözlemciler tarafından sayısal veriye dönüştürülmesi aşamalarından oluşmuştur.

Araştırmanın öntest ve sontest aşamalarında kullanılan piyano alıştırmaları belirlenirken katılımcıların daha önce çalışmadıkları alıştırmalar olmalarına dikkat edilmiştir. Araştırmada kullanılan alıştırmalar farklı nitelikte özellikler taşımaktadır ve bu yolla deşifre becerisinin farklı boyutlarda ölçümlerinin yapılması amaçlanmıştır. Alıştırmalar seçilirken katılımcıların ilk görüşte çalabilecekleri düzeyde olmalarına dikkat edilmiştir. Piyano alıştırmaları "Practical Sight Reading Exercises for Piano Students Book 5" ve "Practical Sight Reading Exercises for Piano Students Book 7" kitaplarından seçilmiştir.

Alanyazında çeşitli deşifre becerisi ölçekleri incelenerek ve uzman kişilerin görüşlerine başvurularak, araştırmada doğrudan gözlem formu kullanılarak verilerin toplanmasına karar verilmiştir. Gözlem formu hazırlanırken piyano alıştırmalarında yer alan bütün notalar ölçüleriyle beraber sayılmıştır.

Gözlem formu kullanılırken dikkat edilen noktalar aşağıda belirtilmiştir.

- Bütün notaların puan değerleri eşittir ve her nota 1 puan olarak değerlendirmeye alınmıştır. Değerlendirmede her nota için sadece 0 veya 1 değerleri verilmiştir. Doğru çalınmış nota için 1 puan, hata yapılan nota için ise 0 puan olacak şekilde gözlem formu doldurulmuştur.
- Öğrenciler alıştırmaları çalarken metronom açık tutulmuştur ve alıştırmaların metronom değerine uymadıkları durumlarda hata yapmış olarak kabul edilmişlerdir.
- Öğrencilerin alıştırmaları çalarken duraklamalar yaptıkları durumlarda o birim vuruş içindeki bütün notalar hatalı olarak kabul edilmiştir. Çünkü deşifre çalma sürecinde yapılan duraklamalar çalıcının birim vuruş içindeki bütün notalara odaklanmasını sağlamaktadır.

Öntest ve sontestte araştırmacı tarafından kayıt altına alınan çalışma grubu öğrencilerinin puanları 3 uzman gözlemci tarafından gözlem formu kullanılarak sayısal veriye dönüştürülmüştür. Uygulanan testlerde üç gözlemci arasındaki korelasyon katsayılarının pozitif yönde 0.9'un üzerinde çıktığı tespit edilmiştir. Bu bulgu sonucunda verilerin toplanması sürecinde kullanılan doğrudan gözlem formunun oldukça güvenilir bir değerlendirme aracı olduğu söylenebilir.

2.2. Verilerin Analizi

Elde edilen veriler "Karma Desenli ANOVA" ile çözümlenmiştir. Karma Desenli ANOVA'nın uygulanabilmesinin ön şartlarından bir tanesi diğer parametrik testlerde olduğu gibi puanların bütün gruplarda normal dağılım göstermesidir. Araştırmada grup puanlarının dağılımı Shapiro-Wilk testi ile kontrol edilmiş ve grupların normal dağılım gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmaya katılan deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin 3 farklı piyano alıştırmasındaki deşifre becerisi puanları her bir alıştırma için iki farklı tablo olarak sunulmuştur.

Tablo 2. Deney ve kontrol gruplarının 1. piyano alıştırmasına ilişkin öntest-sontest deşifre becerisi ortalama ve standart sapma değerleri

	Öntest			Sontest		
	N	̄	S	N	̄	S
Deney	15	64,86	22,44	15	68,06	20,17
Kontrol	15	62,8	17,97	15	65,26	16,47

Tablo 2'de görüldüğü gibi, 1. piyano alıştırması deşifre çalma becerisi ölçümleri sonucu, hızlı okuma teknikleri eğitimi alan deney grubundaki öğrencilerin öntest puanları ortalaması 64,86 iken, sontest puanları ortalaması 68,06 olmuştur. Kontrol grubundaki öğrencilerin öntest-sontest puanları ortalaması ise sırasıyla 62,8 ve 65,26'dır. Buna göre hem deney hem de kontrol grubunda bulunan öğrencilerin deşifre becerisi puanlarında bir artış gözlemlendiği söylenebilir.

Deney ve kontrol grubunda gözlenen söz konusu deşişmelerin anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin ANOVA sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Deney ve kontrol gruplarının 1. piyano alıştırmasına ilişkin öntest-sontest deşifre becerisi puanlarının ANOVA sonuçları

Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p
Gruplar Arası	21000,75	29			
Grup (D/K)	88,817	1	88,817	,119	,733
Hata	20911,933	28	746,855		
Gruplarıçi	284,501	30			
Ölçüm (Öntest-Sontest)	120,417	1	120,417	20,804	,000
Grup* Ölçüm	2,017	1	2,017	,348	,560
Hata	162,067	28	5,788		
Toplam	21285,251	59			

Tablo 3'e göre deney ve kontrol gruplarının 1. piyano alıştırmasına ilişkin öntest- sontest deşifre

becerisi puanları arasında anlamlı fark olmadığı görülmektedir [$F(1-28) = ,348$ $p > 0.05$]. Bu bulgu deney grubuna uygulanan hızlı okuma teknikleri eğitiminin 1. piyano alıştırmaları deşifre becerisi başarı puanları üzerinde etkili olmadığı şeklinde ifade edilebilir.

Tablo 4. Deney ve kontrol gruplarının 2. piyano alıştırmalarına ilişkin öntest-sontest deşifre becerisi ortalama ve standart sapma değerleri

	Öntest			Sontest		
	N	̄	S	N	̄	S
Deney	15	48,2	15,73	15	50,4	15,61
Kontrol	15	45,46	10,23	15	48	9,7

Tablo 4'de görüldüğü gibi, 2. piyano alıştırmaları deşifre çalma becerisi ölçümleri sonucu, hızlı okuma teknikleri eğitimi alan deney grubundaki öğrencilerin öntest puanları ortalaması 48,2 iken, sontest puanları ortalaması 50,4 olarak belirlenmiştir. Kontrol grubundaki öğrencilerin öntest-sontest puanları ortalaması ise sırasıyla 45,46 ve 48'dir. Buna göre hem deney hem de kontrol grubunda bulunan öğrencilerin deşifre becerisi puanlarında bir artış gözlemlendiği söylenebilir.

Deney ve kontrol grubunda gözlenen söz konusu değişimlerin anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin ANOVA sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Deney ve kontrol gruplarının 2. piyano alıştırmalarına ilişkin öntest-sontest deşifre becerisi puanlarının ANOVA sonuçları

Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p
Gruplar Arası	9723,484	29			
Grup (D/K)	98,817	1	98,817	,287	,596
Hata	9624,667	28	343,738		
Gruplarıçi	129,501	30			
Ölçüm (Öntest-Sontest)	84,017	1	84,017	52,200	,000
Grup* Ölçüm	,417	1	,417	,259	,615
Hata	45,067	28	1,610		
Toplam	9852,985	59			

Tablo 5'e göre deney ve kontrol gruplarının 2. piyano alıştırmasına ilişkin öntest- sontest deşifre becerisi puanları arasında anlamlı fark olmadığı görülmektedir [$F(1- 28)= ,615, p>0.05$]. Bu bulgu deney grubuna uygulanan hızlı okuma teknikleri eğitiminin 2. piyano alıştırması deşifre becerisi başarı puanları üzerinde etkili olmadığı şeklinde ifade edilebilir.

Tablo 6. Deney ve kontrol gruplarının 3. piyano alıştırmasına ilişkin öntest-sontest deşifre becerisi ortalama ve standart sapma değerleri

	Öntest			Sontest		
	N	\bar{x}	S	N	\bar{x}	S
Deney	15	44,46	12,48	15	49,2	12,49
Kontrol	15	42,46	9,78	15	44,66	10,02

Tablo 6'da görüldüğü gibi, 3. piyano alıştırması deşifre çalma becerisi ölçümleri sonucu, hızlı okuma teknikleri eğitimi alan deney grubundaki öğrencilerin öntest puanları ortalaması 44,46 iken, sontest puanları ortalaması 49,2 olarak belirlenmiştir. Kontrol grubundaki öğrencilerin öntest-sontest puanları ortalaması ise sırasıyla 42,46 ve 44,66'dır. Buna göre hem deney hem de kontrol grubunda bulunan öğrencilerin deşifre becerisi puanlarında bir artış gözlemlendiği söylenebilir.

Deney ve kontrol grubunda gözlenen söz konusu değişmelerin anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin ANOVA sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Deney ve kontrol gruplarının 3. piyano alıştırmasına ilişkin öntest-sontest deşifre becerisi puanlarının ANOVA sonuçları

Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p
Gruplar Arası	7137,6	29			
Grup (D/K)	160,067	1	160,067	,642	,430
Hata	6977,533	28	249,198		
Gruplarıçi	342,001	30			
Ölçüm (Öntest-Sontest)	180,267	1	180,267	36,664	,000
Grup* Ölçüm	24,067	1	24,067	4,895	,035
Hata	137,667	28	4,917		
Toplam	7479,601	59			

Tablo 7'ye göre deney ve kontrol gruplarının 3. piyano alıştırmasına ilişkin öntest- sontest

deşifre becerisi puanları arasında deney grubu lehine anlamlı fark olduğu görülmektedir [F(1-28)= 4,895, p< 0.05]. Bu bulgu deney grubuna uygulanan hızlı okuma teknikleri eğitiminin 3.piyano alıştırması deşifre becerisi başarı puanları üzerinde etkili olduğu şeklinde ifade edilebilir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Deney ve kontrol grupları puanları arasında anlamlı fark olmayan 1. ve 2. piyano alıştırması incelendiğinde benzer olarak 2 alıştırma da çok sayıda akor bulunduğu görülmektedir. Deney grubu puanlarının anlamlı derecede arttığı 3. piyano alıştırması incelendiğinde sağ elin ve sol elin sırayla ezgiyi çaldığı, diğer iki piyano alıştırmasından farklı olarak akorların çok daha az bulunduğu görülmektedir.

Deney grubuna uygulanan hızlı okuma teknikleri eğitiminin, araştırmada kullanılan 3 farklı piyano alıştırmasından 1. ve 2. piyano alıştırmasında beklenen düzeyde etkili olmadığı, 3. piyano alıştırmasında ise etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

- Deneysel işlemde uygulanan hızlı okuma teknikleri eğitiminin ağırlıklı olarak dikey olarak akorların bulunduğu alışımlarda etkili olmadığı,
- Deneysel işlemde uygulanan hızlı okuma teknikleri eğitiminin ağırlıklı olarak iki dizekte de tek sesli ezginin olduğu alışımda etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İki dizekte de tek sesli ezginin bulunduğu alışımda deney grubu lehine ortaya çıkan anlamlı fark, araştırmaya katılan deney grubu öğrencilerinin aldıkları hızlı okuma eğitimi sayesinde notaları yatay olarak hızlı deşifre yapma becerilerinin geliştiği şeklinde açıklanabilir. Ancak bu araştırmada ulaşılan bulgular neticesinde bir genelleme yapmak oldukça güçtür. Benzer nitelikte araştırmaların farklı katılımcı gruplar ile tekrarlanması ve benzer sonuçlara ulaşılması durumunda bir genellemeye gidilmesi doğru olacaktır.

Araştırmada ulaşılan sonuçlar doğrultusunda öneriler maddeler halinde aşağıda sıralanmıştır.

- Hızlı okuma teknikleri eğitimi sürecinde kazanılan becerilerin hızlı tempoda çalınması gereken eserlerin deşifre sürecinde yarar sağlayacağı düşünülmektedir ve bu tekniklerin müzik eğitimi sürecinde öğretilmesi önerilmektedir.
- "Gözün çalınan notadan ileride olması" ve "notaları blok olarak görmek" gibi müzik öğretmenleri tarafından deşifre çalışma sürecinde önerilen davranışların öğrencilere kazandırılmasında, metin okumayı hızlandırmak için geliştirilen tekniklerden bazılarının uygun olduğu düşünülmektedir ve bu tekniklerin etkili bir biçimde öğretilmesi önerilmektedir.
- Metin okuma için hazırlanmış görme yelpazesi ve göz ritmi çalışmalarının nota ile ilişkilendirilerek yeni alışımlar oluşturulması önerilmektedir.
- Hızlı okuma teknikleri eğitiminin müzik eğitiminde deşifre becerisine etkisine ilişkin benzer araştırmaların tekrarlanması önerilmektedir.

- Bu araştırmada kullanılan piyano alıştırmalarından farklı olarak zorluk seviyeleri ve (veya) metronom değerleri değişik yeni alıştırmalarla benzer araştırmaların yapılması önerilmektedir.
- Hızlı okuma tekniklerinin müzik eğitiminde deşifre becerisine etkisine ilişkin çalışmaların solfej okuma, şarkı söyleme ve farklı algılar ile gerçekleştirilmesi önerilmektedir.
- Benzer araştırmaların daha büyük çalışma grupları üzerinde yapılması önerilmektedir.
- Müzik eğitimi sürecinde kullanılmak üzere deşifre becerisine yararlı olabilecek bilgisayar yazılımlarının geliştirilmesi önerilmektedir.
- Deşifre becerisine ilişkin yapılacak yeni araştırmalarda eye-tracker (göz takip cihazı) gibi teknolojik cihazların kullanılması önerilmektedir.

5. KAYNAKLAR

- Agay, Denes (1981), *Teaching Piano*, New York, Yorktown Music Press.
- Berlin, Boris-Champagne, Claude (1964), *Practical Sight Reading Exercises for Piano Students Book 5*, Toronto, Gordon V. Thompson Limited.
- Berlin, Boris-Champagne, Claude (1964), *Practical Sight Reading Exercises for Piano Students Book 7*, Toronto, Gordon V. Thompson Limited.
- Berseus, Per (2002), *Eye Movement In Prima Vista Singing and Vocal Text Reading*, Undergraduate Paper at D-level, Lund University Cognitive Science.
- Chang, Carrie (2000), Relationship Between Music Learning and Language Reading, *Review of Literature*, ERIC Document EJ596921.
- Coşkun, Eyyup (2006), “Lise Öğrencilerinin Okuma Hızı ve Anlama Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma”, *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı.172, (29-39).
- imen, Gül (2001), “Piyanoda Deşifre Öğretimine Yaklaşımlar”, *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 14, 2, (445-452).
- Dedebali, Nurhak Cem (2008), *Hızlı Okuma Tekniğinin Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Okuma Hızlarına ve Okuduğunu Anlama Düzeylerine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Elgar, Edward (2004), *Concerto in e Minor Opus 85 for Violoncello and Orchestra*, Novello Publishing Limited, London.
- Fine, Philip-Berry, Anna-Rosner, Burton (2006), “The Effect of Pattern Recognition and Tonal Predictability on Sight-Singing Ability”, *Psychology of Music*, Cilt.34, Sayı.4, Ekim, (431-447).
- Furneaux, Sophie-Land, Michael (1999), “The Effects of Skill on The Eye-Hand Span During Musical

- Sight-Reading”, *Proceedings of the Royal Society of London*, Series B, 266, (2435-2440).
- Goolsby, Thomas (1994a), “Eye Movements During Sightreading”, *Music Perception*, Cilt.12, Sayı.1, (97-123).
- Goolsby, Thomas (1994b), “Eye Movement in Music Reading, Effects of Reading Ability, Notational Complexity and Encounters”, *Music Perception*, Cilt.12, Sayı.1, (77-96).
- Gudmundsdottir, Helga (2010), “Pitch Error Analysis of Young Piano Students' Music Reading Performances”, *International Journal of Music Education*, Cilt.28, Sayı.1, (61-70).
- Gudmundsdottir, Helga (2010), “Advances in Music Reading Research”, *Music Education Research*, Cilt.12, Sayı.4, (331-338).
- Güneş, Firdevs (2009), *Hızlı Okuma ve Anlamı Yapılandırma*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Henry, Earl-Mobberley, James (2000), *Musicianship Ear Training, Rhythmic Reading and Sight Singing Volume I*, Prentice Hall Englewood Cliffs, New Jersey.
- Kopiez, Reinhard-Weihs, Claus-Ligges, Uwe-Lee, Ji (2006), “Classification of High and Low Achievers in a Music Sightreading Task”, *Psychology of Music*, Cilt.34, Sayı.1, Ocak, (5-26).
- Levin, Harry-Kaplan, E (1970), *Grammatical Structure and Reading. In Basic Studies on Reading*, Basic Books, New York,
- McPherson, Gary (1993), ‘*Factors and Abilities Influencing the Development of Visual, Aural and Creative Performance Skills in Music and Their Educational Implications*’, PhD Thesis, University of Sydney, Australia.
- McPherson, Gary (1994), “Factors and Abilities Influencing Sight-Reading Skill in Music”, *Journal of Research in Music Education*, Cilt.42, Sayı.3, (217-231).
- Nart, Sevan (2010), *Deşifre Şarkı Söyleme Eğitime Yönelik Deneysel bir Öğretim Metodu*. Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özaltunoğlu, Özlem (2003). *Solfej Öğretim Yöntemleri*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Özer, Burcu (2010), *Piyano Öğretiminde Deşifre Becerisinin Kazandırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Rayner, Keith (1978), “Eye Movements in Reading and Information Processing”, *Psychological Bulletin*, Cilt.85, Sayı.3, (618-660).
- Rayner, Keith-Pollatsek, Alexander (1997). “Eye Movements, the Eye-Hand Span, and the Perceptual Span During Sight-Reading of Music”, *Current Directions in Psychological Science*, Cilt.6, Sayı.2, (49-53).
- Say, Ahmet (2002), *Müzik Sözlüğü*, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara.
- Saygın, Oğuz-Kaya, Sayra (2011), *Hızlı Okuma ve Okuduğunu Anlama*. Art Reklamcılık Yayınları.
- Sloboda, John (1977), “Phrase Units as Determinants of Visual Processing in Music Reading”, *British Journal of Psychology*, Sayı.68, (117-124).

- Şengül, Murat-Yalçın, Süleyman Kaan (2004), “Okuma ve Anlama Becerilerinin Geliştirilmesine Yönelik Olarak Hazırlanan Bir Model Önerisi”, *T.C. MEB Yayınlar Dairesi Başkanlığı Teknikokullar Milli Eğitim Dergisi*, Sayı.164, Güz.
- Thompson, Burt (1987), “Music Sight-Reading Skill in Flute Players”, *Journal of General Psychology*. Cilt.114, Sayı.4, (345-352).
- Truitt, Frances-Clifton, Charles-Pollatsek, Alexander-Rayner, Keith (1997), “The Perceptual Span and Eye-Hand Span in Sight Reading Music”, *Visual Cognition*, Cilt.4, Sayı.2, (143-161).
- Wolf, Thomas (1976), “A Cognitive Model of Musical Sight-Reading”, *Journal of Psycholinguist Research* Sayı.5, (143-172).
- Wristen, Brenda (2005), “Cognition and Motor Execution in Piano Sight-Reading: a Review of Literature”, *Applications of Research in Music Education*, Cilt.24, Sayı.1, (44-56).
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts adresinden 24.01.2017 tarihinde alınmıştır.

Piyano 1

♩ = 75

1

5

9

13

Piyano 2

♩ = 60

The musical score is written for piano and consists of two systems of four measures each. The first system (measures 1-4) is in 4/4 time and features a treble clef with a key signature of one flat (B-flat). The melody in the treble clef consists of eighth and quarter notes. The bass clef accompaniment is primarily chordal, with some eighth-note patterns in the final measure. The second system (measures 5-8) is in 8/8 time, indicated by the '8' in the time signature. The treble clef continues the melody with quarter and eighth notes. The bass clef accompaniment features a steady eighth-note pattern. The piece concludes with a double bar line at the end of the eighth measure.

Piyano 3

♩ = 60

The first system of music consists of two staves in 4/4 time. The treble clef staff begins with a quarter note G4, followed by eighth notes A4 and B4, and a quarter note C5. The bass clef staff has a whole rest in the first measure, followed by eighth notes G3, A3, and B3, and a quarter note C4. The second measure of the treble staff has a whole note G4, and the bass staff has a whole rest. The third measure of the treble staff has eighth notes A4 and B4, and a quarter note C5. The bass staff has a whole rest. The fourth measure of the treble staff has a quarter note B4, and the bass staff has eighth notes C4, D4, and E4.

The second system of music consists of two staves in 4/4 time. The treble clef staff begins with a quarter note G4, followed by quarter notes A4 and B4, and a quarter note C5. The bass clef staff has a quarter note G3, followed by quarter notes A3 and B3, and a quarter note C4. The second measure of the treble staff has a whole note G4, and the bass staff has a whole note G3. The third measure of the treble staff has eighth notes A4 and B4, and a quarter note C5. The bass staff has eighth notes G3, A3, and B3, and a quarter note C4. The fourth measure of the treble staff has a whole note G4, and the bass staff has a whole note G3.

The third system of music consists of two staves in 4/4 time. The treble clef staff begins with a quarter note G4, followed by quarter notes A4 and B4, and a quarter note C5. The bass clef staff has a quarter note G3, followed by quarter notes A3 and B3, and a quarter note C4. The second measure of the treble staff has a whole note G4, and the bass staff has a whole note G3. The third measure of the treble staff has a whole rest, and the bass staff has a whole note G3. The fourth measure of the treble staff has a whole rest, and the bass staff has a whole note G3. The system ends with a double bar line.

YÖNETİŞİMDE YENİ BİR UFUK OLARAK AKILLI KENTLER SMART CITIES AS A NEW DIMENSION IN GOVERNANCE

Ümmühan KAYGISIZ¹, Sonay Zeki AYDIN²

Öz

Dünya nüfusunun yarısından fazlası şehirlerde yaşamaktadır ve sayı her geçen gün artmaktadır. Günümüzün kentsel alanı, dijital teknolojiler ve yaygın ağlar yoluyla fiziksel alanla bütünleştiği için hızla değişmektedir. Aynı zamanda, yüzlerce ana büyük kent, hızlı şehirleşme, yaşlanan altyapı, sınırlı finans ve diğer sorunlarla ile başa çıkmakta olduğu için, vatandaşlar kentlerin daha yaşanabilir ve rekabet edebilir halde yenilenmesini, modernleştirilmesini istemektedir. Son yıllarda, "akıllı kentler" sürdürülebilir mimariyi, düşük enerji ağlarını, bağlantılı ulaşım ağlarını ve yenilik kümelerini gittikçe görünür hale getirmiştir.

Böylelikle kentlerin ekonomik açıdan yenilikçi, çevreye duyarlı ve sosyal açıdan kapsamlı olması için çaba sarf edilmesi konusunda fikir birliği ortaya çıkmaktadır. Bu noktada teknoloji kadar politika da önemlidir. Bu doğrultuda akıllı kentler yönetişimi önemlidir. Çoğu ülke E-yönetişim alanında bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Bu çerçevede çalışmanın amacı dünyada toplumun, yaşadığı çevreyi yeniden şekillendirme yönündeki yükselen talepleri doğrultusunda ortaya çıkan akıllı kentleri yönetim olgusu ile birlikte ele almak ve akıllı kentlerin e demokrasi ve E- yönetim açısından katkılarını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: E-Devlet, Yönetişim, Akıllı Kent Yönetişimi.

Abstract

More than half of the World's population lives in the cities and it is increasing day by day. Today's urban space is rapidly changing as it integrates with physical space through digital technologies and widespread networks. At the same time, as hundreds of major big cities are dealing with rapid urbanization, aging infrastructure, limited finance and other problems, citizens want cities to be renewed,

¹ Yrd. Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, İMYO, ummuhankaygisiz@sdu.edu.tr.

² Yrd. Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, sonayaydin@sdu.edu.tr.

modernized in a more livable and competitive manner. In recent years, "smart cities" have become increasingly visible in order to exhibit sustainable architecture, low energy networks, connected transportation networks and innovation clusters.

In this way, a consensus emerges that cities should be made economically innovative, environmentally sensitive and socially comprehensive. At this point, policy is as important as technology at the same time. In this direction, smart city governance is important. Most countries have made some progress in E-Governance. In this framework the purpose of the study is to take the intelligent cities that emerged in the direction of the rising demands of the society in order to reshape the environment in which they live, together with the possibility of governance and to reveal the contributions of smart cities in terms of democracy and e-governance.

Keywords: E-Government, Governance, Smart City Governance.

1. GİRİŞ

Bir kenti “akıllı” yapan şey nedir? “Akıllı kent” ifadesi Amerikan kökenliken, ifade ettiği yansımalar ve deneyler tek bir ülkenin veya kültürün korunmasında değildir. Oysa Kore’de olduğu kadar Birleşik Devletler, Fransa, İspanya, Birleşik Krallık ve İskandinavya ile birlikte her yerde ortaya çıkabilmektedir. Londra, New York ve Singapur gibi teknolojinin en uç noktasında kendiliğinden büyük kentlerin düşüncelerini harekete geçirmekle birlikte, birçok kasaba ile de ilgili olabilmektedir.

Günümüzde akıllı kentler üzerinde demokratik kurumlar ve yönetim ile ilgili konuları araştıran literatürde eksiklik vardır. Nitekim, akıllı kentler kılık değiştirmiş neoliberal kurumsallaşmadan çok daha fazlası olarak görülmüştür (Greenfield, 2013). Hollands (2008) akıllı kent planlamasının neoliberal eğilimlerini özellikle de demokratik yönetim pahasına kurumsal ve ticari aktörlerin güçlendirilmesi hususunda eleştirmektedir. Bu aslında yersizdir çünkü dünya kentleri günümüzde geniş bir yelpazede politika ve planlamanın ana sürücüleridir. (Acuto, 2013).

Birçok bilim insanı ve analistin kabul ettiği gibi, akıllı kentlerin kurumsallaşmış tasarımı, kentsel gelişimin tek sürücüsü olan ekonomik değere aşırı ağırlık verir (Townsend, 2013). Yüksek teknoloji akıllı kentlerin ütopyik görüntülerine bakılmaksızın, bilgi iletişim teknolojilerinin (BİT) gözlem için araçlar olarak yaygın kullanımı, akıllı teknolojilerin otokratik iktidar yapılarının tasarımında ve gelişiminde yeni bir çağda bulunabileceğini ortaya koymaktadır. Aslında, Foucault’un (1975) modern toplumlarda "panoptikon/gözetim" kavramı, akıllı kentlerin tasarımında kullanılan akıllı teknolojilerin, insan hakları ve özgürlüklerini nasıl sağladığı (veya kısılttığı) açısından değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Gerçekten de, kamusal alanların hesaplama aracılı teknolojiler ile katmanlaştırılmasının sonuçları nedir? Ve akıllı kentlerin, gelecek nesil iletişim, veri paylaşımı ve uygulama geliştirme bağlamında aşağıdan yukarıya sivil katılım için platformlar olarak potansiyelleri nelerdir? Bu bağlamda teknoloji ve demokrasi, çağdaş dönem boyunca yakından bağlantılıdır ve bugün bu bağlantı hiç olmadığı

kadar karmaşık görünmektedir. Gerçekten de, dijital gözetim sonucunda devletin yükselişi modern demokratik toplumları denetleyen ve yöneten kurumları ve uygulamaları tekrar düşünme ihtiyacını ortaya koyan yeni bir siyasi sistemi yansıtmaktadır. Açıktır ki, kapsamlı bir veri birikimini mümkün kılan teknolojiler hem hükümet hem de ticaret endüstrisine sosyal ve politik gözetim için benzeri görülmemiş bir kapasite sunmaktadır. Bunun, teknolojinin kenti belirlediğini söylemek değil, sivil uygulamaların dönüştürülmesi için bir platform sağladığını söylemek daha doğrudur. Akıllı kent girişimleri, kurumsallaşmış politika ve planlamayı güçlendirmeye eğilimlidir.

Kentler ekolojik olarak değerlendirilirken, tasarımcılar sürdürülebilir kaynakların tahsisi kadar çok sayıda toplumsal ihtiyaca uyum sağlamalıdır. Buna kentsel sakinlere işbirlikçi karar vermede daha büyük acentelik imkanı sağlayan akıllı teknolojilerin bilinçli tasarımı da dahildir. Örneğin, Greenfield (2006), her yerde bulunan bilgiyi, "vatandaş bilgi sisteminin yeni biçimlerini kolaylaştıran" açık kamu nesnelere ile bağlantılandırma fikrini önermektedir.

Tapscott ve Williams (2006:1), vatandaşların yetkilendirilmesini kolaylaştırmak için bilgi ve iletişim teknolojilerinin kapasitesini vurgulayarak, "topluluk, işbirliği ve kendini örgütlemeye dayalı" hiyerarşi yerine toplumsal katılımın yeni modellerini sunmak için araçlar olarak yeni teknolojilere işaret eder ve BİT'lerin kentleri endüstriyel çağda "merkezleştirilmiş planlamanın ötesine taşınmasına ve kendi kendini yöneten yönetim sistemlerine götürme potansiyeline değinir (Tapscott ve Williams, 2010).

Sanayi çağındaki hükümetler "iktidarın tekeline" dayanmaktadır. Katı hiyerarşiler etrafında yapılandırılmış olsa da, günümüz hükümetleri, iktidarı geniş çapta dağıtmakta, inovasyon ve bilgiyi özel sektörden ve sivil toplumdaki kullanıma ihtiyaç duymaktadırlar (Tapscott ve Williams, 2010: 263-264)

Nitekim E-devlet amacıyla BİT'in gelişimi artık daha açık ve verimli bir hükümeti ilerletmek için bir tür altın standart haline gelmiştir. BİT'ler eski sosyal yönetim modellerinin meşruiyetine meydan okuyan yeni sosyo teknik araçları temsil etmektedir. Belki de en önemlisi, akıllı kentleşmeyi temel alan tescilli teknolojiler, şirketler ve ticari işletmelerin demokratik hesap verebilirlik pahasına önemli bir etki yarattığını göstermektedir.

Basitçe söylemek gerekirse, akıllı kontrol sistemlerinin demokratik kurumlara ve uygulamalara tabi tutulmasının yeni yollarını düşünmek gittikçe önem kazanmaktadır. Bu, BİT'lerin kurumsal planlama modelleri karşısındaki durumunu (Sassen, 1996) ve kamu idaresinin geniş çaplı kamu hizmetlerinde özelleştirilmesini yansıtmaktadır (Stoker, 1998).

Bu duruma tepki olarak, "Açık Hükümet" üzerine zengin bir söylem, sivil toplumu ve kamu sektörünü yeniden düşünmek için yeni bir yaklaşımın temel bir özelliği olarak ortaya çıkmıştır (Goldstein ve Dyson, 2013; Lathrop and Ruma, 2010). Bu söylemin öne sürdüğü şey, akıllı teknolojilerin hükümeti/yönetimi, hizmetleri ve arazi kullanımını dönüştüren potansiyelinin yukarıdan aşağıya bürokrasilerden uzaklaşabileceğine işaret etmekte olmasıdır. Jane Jacobs'ın önerdiği gibi, akıllı teknolojiler yönetimde yeni, daha demokratik bir dönemin potansiyeli olarak kentlerin geleceği için kritik

önem taşır. Kentler, küresel bir ağ içinde sosyal ve ekonomik dönüşüm süreçleri haline gelmektedir (Castells, 1996). Bu noktada, Birleşmiş Milletlerin, devletin vatandaşlara bilgi ve hizmetleri sunmak için internet ve webi kullanması şeklinde tanımladığı E-devlet ve bir grubun ortak faaliyetlerini yönlendiren ve sınırlandıran hem resmi hem de gayri resmi süreçleri ve kurumları ifade eden yönetim son derece önemlidir.

Çalışmanın amacı dünyada genel olarak yükselen, toplumun yaşadığı çevreyi şekillendirme isteği doğrultusunda akıllı kentleri yönetim olgusu ile birlikte ele almaktır. Bunu yaparken akıllı kent kavramı ile ilgili geniş literatür taramasının ardından E- devlet kavramına ve yönetim kavramına değinilmiş ve akıllı kentlerin e demokrasi ve e yönetim açısından sağladığı faydalar tespit edilmiştir.

2. AKILLI KENT KAVRAMI

Kentleşmenin doğa ve insan üzerinde bıraktığı olumsuzlukların minimuma indirilmesi, nüfus ve kentleşme baskısının kaldırılabilmesi ve daha verimli, yaşanılır kentler için yeni planlama yaklaşımları ortaya çıkmıştır. 90'lı yıllardan itibaren, yeşil kent, eko kent, yaşanabilir kent, dijital kent, akıllı kent ve benzeri terimler ile adlandırılan girişimler geliştirilmektedir. "Akıllı kent" birçok yaklaşımın temel niteliklerini içinde barındıran yeni gelişen bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Henüz genelleşmiş net bir tanımı bulunmamasıyla birlikte farklı kentsel gelişme senaryoları kapsamında ele alınan bir niteleme olarak gündemdedir.

Akıllı kent vizyonu; iletişim ve otomasyon sistemlerinin (dış mekan sensörleri, mobil terminaller vb.) özel ve kamusal mekanlar ile entegrasyonu olarak açıklanabilirken, diğer yanda akıllı teknolojilerin kente entegre edilerek tarihi kenti eko-dost ve enerji verimli yapma hedefini yansıtmaktadır (Sınmaz, 2013:78).

Akıllı kent terimi farklı hükümetler, danışmanlık kuruluşları (IBM 2013) ve araştırma grupları tarafından benimsenmiştir. Bu terim geniş bir şekilde kullanılmasına rağmen, günümüzde anlamı muğlak olmaya devam etmektedir (Caragliu vd 2009; Nam ve Pardo 2011b). Giffinger vd. göre akıllı kent (2007), "bağımsız ve farkında olan vatandaşların varlıklarının ve etkinliklerinin akıllı kombinasyonu üzerine inşa edilmiş ekonomi, insanlar, yönetim, hareketlilik, çevre ve yaşam alanlarında ileriye dönük bir biçimde performans gösteren bir kent"dir. Bu tanım, kentsel büyüme ve gelişmenin geleneksel, bölgesel ve neoklasik teorilerine dayanmaktadır. Özellikle sırasıyla bölgesel rekabet gücü, ulaşım ve bilgi iletişim teknolojileri ekonomisi, doğal kaynaklar, insan ve sosyal sermaye, yaşam kalitesi ve toplumların kentlerde katılımı teorilerine dayanmaktadır.

Akıllı kentlerin vatandaşlarının yaşam kalitesini önemli ölçüde arttırması, işletmeleri yatırım yapmaya teşvik etmede ve sürdürülebilir bir kentsel çevre oluşturmada destekleyicidir (Vasseur ve Dunkels 2010). İlginç bir şekilde, akıllı kent terimi bir sonucu ima ederken, terimlerin çoğunun kullanımı onu açık yenilik süreçlerini keşfetme yoluyla değişimin bir "aktivatörü" olarak görür (Paskaleva 2011). Nam ve Pardo (2011b) gibi diğer kavramsallaştırmalar, akıllı kenti, teknolojik, örgütsel ve politika

yeniliğini içeren kentsel bir yenilik olarak görür. Son olarak, akıllı kent, büyümenin çeşitli yenilikçi sosyo-teknik ve sosyo-ekonomik yönlerini ele alan belirli bir entelektüel yeteneği olarak anlaşılabilir (Zygiaris 2012).

Hollands'ın (2008) akıllı kent kavramını oluşturan üç unsur vardır: (1) Ekonomik ve politik etkinlik, sosyal, kültürel ve kentsel gelişmeyi artırmak (BİT dahil altyapı), (2) İş/işletme önderliğinde kentsel gelişme ve (3) Sosyal ve çevresel sürdürülebilirliği sağlamak için ağa bağlı altyapılar. Bu unsurlar arasında yer alan, sosyal sürdürülebilirlik sosyal uyum ve aidiyet duygusu anlamına gelirken, çevresel sürdürülebilirlik kentsel büyüme ve gelişmenin ekolojik ve "yeşil" etkilerini ifade etmektedir.

Akıllı kentler içerdiği teknik altyapı sayesinde küresel ölçekte başarı kazanmaktadır. Akıllı kent yoğun bilgi, teknoloji ve iletişim kullanımına dayanır. Elektronik içeriğin geliştirilmesini esas almaktadır. Çoğunlukla "güçlendirilmiş gerçeklik" olarak tanımlanır. Akıllı kent kavramının kapsamı geniştir. Kentsel yaşam kalitesi için, sürdürülebilirlik arayışıyla dijital teknolojinin birleştirilmesine dayanmaktadır. Tamamen dijital teknolojinin kullanımına odaklanan akıllı kent tanımı çoğunlukla gizli bir teknolojik determinizmdir.

Akıllı kentlerle ilgili belirsizlik veya anlaşmazlığın ana kaynağı, bir kent merkezinin ideali olarak giderek daha fazla görünen bir dinamiği körüklemekten sorumlu olarak görülen paydaş tipidir. Akıllı bir kent nedir? sorusunda kentlerin zekâlarına ilişkin olarak, "istihbarat" terimi, görüldüğünden çok daha geniş anlamıyla ele alınmalıdır. Akıllı kent istihbarat anlamında öğrenme, anlama ve akıl yürütme yeteneğidir. Birçok güncel proje ve deneyin temel amacı, mevcut kentleri daha akıllı, hatta bir anlamda bilinçli yapmaktır (Picon, 2015:24-25). Akıllı kent ideal olarak, dijital araçların, bu araçların işleyişinin ve sürdürülebilirliğinin yanı sıra kent sakinlerinin yaşam kalitelerinin ve birbirleriyle koruyabilecekleri ilişkilerin optimizasyonunu sağlayan bir kentten oluşur. Akıllı kentte öğrenme, anlama ve muhakeme için bazı mekanizmalar özdeşleştirilir.

Bir kavram olarak, akıllı kentleri ölçmek için çeşitli girişimler yapılmıştır. Örneğin, Lombardi vd. (2012), akıllı kentleri; akıllı yönetim, akıllı ekonomi, akıllı insan sermayesi göstergeleri, akıllı yaşam, üniversite, hükümet, sivil toplum ve sanayi gibi önemli aktörleri içeren akıllı çevre olmak üzere beş kümeden oluşan bir yenilik sistemi olarak nitelendirmiştir. Günümüzde akıllı kentlerin birçok varyantları, boyutları ve türleri gelişmiştir. Akıllı kent fikri nispeten yeni ve gelişmekte olan bir kavramdır ve çok geniş kapsamlıdır. Her kent kendi tarihsel gelişimi, güncel özellikleri ve gelecekteki dinamikleri ile benzersizdir. Akıllı kentler, kentsel sistemler için mikro düzeyde yeni enstrümanlar sağlamaktadır. Akıllı kent kavramının farklı tanımlamalarının unsurları Tablo 1'de özetlenmektedir.

Tablo 1: "Akıllı Kent" Tanımlarının Unsurları.

	TANIM	KAYNAKLAR
Yapı	(1) Ekonomi, insanlar, yönetim, hareketlilik, çevre ve yaşam biçimi; alanlarında öncü kent (2) kentsel yenilik biçimi ve (3) kentin entelektüel sermaye profili	Giffinger vd. 2007, Nam and Pardo 2011b, Zygiaris 2012
Öz	Araçlar (1) bilgi erişimi, dijital köprüler kurma, yaşam boyu öğrenme, sosyal içerik, ekonomik kalkınma; sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kent gelişimi, daha yüksek yaşam kalitesi ve doğal kaynakların mantıklı yönetimi ve (2) bir şehrin yenilikçi sosyo-teknik ve sosyo-ekonomik büyümesi	Hollands 2008, Vasseur and Dunkels 2010, Zygiaris 2012
Yaklaşım	(1) insan ve sosyal sermayeye yapılan yatırımlar; (2) geleneksel (ulaşım) ve modern (BİT) iletişim altyapısına yatırım yapılması; (3) katılımcı yönetimi ve vatandaşların katılımını teşvik etmek ve (4) teknolojik, örgütsel ve politik yenilik	Caragliu et al. 2009, Nam and Pardo 2011b

Kaynak: Bolivar, 2015:46.

Akıllı kent kavramının gelişmesinde, farklı teknolojilerin karmaşık bir karışımı, sosyo ekonomik faktörler, yönetim düzenlemeleri, politika ve iş ile ilgili faktörler önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle, akıllı kent kavramının hayata geçirilmesinde, her kentin kendine özgü politika, hedef, finansman ve kapsamına göre çok çeşitli yollar izlenmektedir. Literatürde çoğunlukla bu kavramla aynı bazen de farklı anlamda kullanılan akıllı kent ile ilgili terimler şunlardır:

- **Intelligent City-** Akıllı Kent
- **Knowledge City-**Bilgi Kenti
- **Sustainable City-**Sürdürülebilir Kent
- **Talented City-**Yetenekli Kent
- **Wired City-**Bağlantılı/Kablolu Kent
- **Digital City-**Dijital Kent
- **Eco-City-**Eko- Kent

“Akıllı Kent / Smart City” kavramı küresel kapsamda, özellikle kent politikası düzeyinde, bu terimler arasında baskın hale gelmiştir, bu yüzden çalışmada daha çok akıllı kente özgü tanım ve özellikler üzerinde durulmaktadır (Manville, 2014:21).

Tablo 2: Akıllı Kent Tanımları.

Akıllı Kent Tanımları	
Hall, 2000	"Akıllı Kent, elektronik ve sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalitesi yüksek bir yaşamı olanaklı kılan, sensörler gibi uyarma ağları ve gelişmiş altyapıları ile geleceğin güvenli, emniyetli, yeşil çevreye sahip verimli kent merkezi olarak adlandırılır."
Caragliu, 2009	"Bir kent, insan ve sosyal sermaye yatırımları, geleneksel (taşıma) ve modern (BİT) iletişim altyapısı, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve doğal kaynakların akıllıca yönetimi ile yüksek bir yaşam kalitesi neticesinde katılımcı yönetim yoluyla akıllı olur."
Giffinger ve Gudrum, 2010	"Bir Kent, ileriye dönük bir şekilde performans gösteren, ekonomi, insan, yönetim, hareketlilik, çevre ve yaşam ile kararlı, bağımsız ve farkında vatandaşların bağışlarının ve faaliyetlerin akıllı kombinasyonu üzerine inşa edilir."
Forrester, 2011	Akıllı Bilgisayar teknolojilerinin kullanımı ile daha zeki, iç bağlantılı ve verimli kent idaresi, eğitim, sağlık, kamu güvenliği, gayrimenkul, ulaşım ve programları dahil bir kentin kritik altyapı bileşenlerini ve hizmetlerini yapmaktır.
Gartner, 2011	"Akıllı kent, birçok farklı alt sistemler arasında gerçekleşen akıllı bilgi alışverişine dayanmaktadır. Bu bilgi akışı analiz, vatandaş ve ticari hizmetler ile çevrilir. Kent, geniş ekosistem içerisinde kaynakları daha verimli ve sürdürülebilir hale getirmek için bu bilgi akışı üzerinde hareket edecektir. Bilgi alışverişi, sürdürülebilir kentler için tasarlanmış akıllı yönetim çalışma çerçevesine dayanmaktadır. "
IDC, 2011	"Sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı teşvik etmekte kullanılan gerçek zamanlı analiz ile bilgi teknolojilerinin kullanılması için bütünsel bir yaklaşım "
Harrison, 2010	Akıllı Kent, ölçülmüş, bağlantılı ve zeki kenttir. Ölçme, insan sensörleri ağı gibi sosyal ağları da içeren, ağ, sağlık araçları, akıllı telefonlar, kameralar, kişisel teçhizatlar, metreler, telefon kulüpleri ve sensörlerin kullanımı gibi diğer sistemler vasıtasıyla, canlı, yaşayan gerçek dünya verilerinin elde edilmesine ve bütünleştirilmesine olanak sağlar. Bağlantılı olmak, çeşitli kent hizmetleri arasında bu gibi enformasyon iletişimi ve bir bilgi işlem platformu içerisinde bunun gibi verilerin bütünleştirilmesini ifade eder. Üçüncü boyutu olan zekilik, daha iyi işlevsel kararlar vermek amacıyla operasyonel iş süreçlerinde karmaşık incelemelerin, modellemelerin, optimizasyon ve görselliğinin bileşimini ifade etmektedir.

Tablo 2’de akıllı kent kavramsallaştırmaları ve tanımları üzerine daha ileri görüşler Hollands (2008), Caragliu vd. (2009), Nam ve Pardo (2011b) ve diğer yazarlar tarafından sağlanmıştır. Bu tanımların ışığında akıllı kentlerin operasyonel bir anlayış içerisinde geniş bir tanımını yapmak gerekirse “insan ve sosyal sermaye yatırımları, geleneksel (taşıma) ve modern (BİT) iletişim altyapısı, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve doğal kaynakların akıllıca yönetimi ile yüksek bir yaşam kalitesi

ortaya çıkması ve katılımcı yönetim yoluyla doğal kaynakların mantıklı şekilde yönetimi“ denilebilir (Caragliu, 2011:70).

Bu tanım, akıllı ekonomi, akıllı insan, akıllı yönetim, akıllı hareketlilik, akıllı çevre ve akıllı yaşam (Giffinger vd., 2007) şeklinde, altı özellikten oluşan operasyonel bir kavrama dayanmaktadır. Bu özellikler Tablo 3’de sıralanmaktadır.

Tablo 3: Akıllı Kentin Özellikleri Ve Temel Faktörleri.

AKILLI EKONOMİ	AKILLI İNSAN	AKILLI YÖNETİŞİM/KATILIM
Yenilikçi Ruh Girişimcilik Ekonomik İmaj Ve Ticari Markalar Verimlilik Pazarda Esneklik İç Takviye ve Dönüşüm Yeteneği	Yeterlilik Düzeyi Yaşam Boyu Öğrenmeye Yakınlık Sosyal Ve Etnik Çoğulculuk Esneklik ve Yaratıcılık Kozmopolitlik ve Kamusal Hayata Katılım	Katılımcı Karar Verme Kamu Ve Sosyal Hizmetler Şeffaf Yönetişim Politik Stratejiler Ve Perspektifler
AKILLI HAREKETLİLİK (Taşıma ve BİT)	AKILLI ÇEVRE (Doğal Kaynaklar)	AKILLI YAŞAM (Yaşam Kalitesi)
Yerel Erişilebilirlik İç Erişilebilirlik BİT Altyapısına Ulaşılabilirlik Sürdürülebilir, Yenilikçi Ve Güvenli Taşıma Sistemleri	Doğal Şartların Çekiciliği Kirlilik Çevresel Koruma Sürdürülebilir Kaynak Yönetimi	Kültürel Olanaklar ve Eğitim Olanakları Sağlık Şartları Bireysel Güvenlik Yaşam Kalitesi Turistik Çekicilik ve Sosyal Dayanışma

Kaynak: Giffinger, 2007.

Akıllı gözetleme, akıllı elektrik ve su dağıtımı, akıllı binalar, akıllı sağlık hizmetleri, akıllı taşıma, akıllı altyapı ve diğer akıllı hizmetler, akıllı kentlerde gelişmiş uygulamalardır (Kumar, 2015:301). Bu çerçevede dünya çapında ilk 10 akıllı kent şöyle sıralanabilir: Viyana, Paris, Toronto, New York, Londra, Tokyo, Berlin, Kopenhag, Hong Kong, Barcelona (Rank City Source: Jones Lang LaSalle 2013).

3. E- DEVLET

E-devlet bir teknoloji üretimi olarak karşımızda durmaktadır. 1970’li yıllarla birlikte dönüşüm geçiren teknoloji ekonomiden yönetime kadar önemli etkiler bırakmıştır. Bu değişimde internet teknolojisinin ilerleyen zamanlarda etkin bir şekilde öne çıkması “e-devlet” uygulamasını ortaya

çıkarmıştır. E-devlet bu sürece ilişkin olarak bürokratik bir devlet yaklaşımının dışında pratik bir uygulamadır. E-devlet sayesinde zamanı kullanma esnekleşmekte, mekânın daraltıcı etkisi aşılarak küresel bir yönetime uyum sağlanmaktadır (Thompson, 2013:159).

E-devlet Dünya Bankası web sitesinde şöyle tanımlanmaktadır: "E-devlet" terimi, devlet kurumlarının bilgi teknolojileri (Geniş Alan Ağları, İnternet ve mobil bilgi işlem gibi) sayesinde vatandaşlar, işletmeler ve diğer kollarla ilişkileri dönüştürme yeteneğine sahip olduğunu ifade eder. Bu teknolojiler, hükümet hizmetlerinin vatandaşlara daha iyi sunulması, iş dünyası ve endüstri ile gelişmiş etkileşimler, bilgiye erişim yoluyla vatandaşların yetkilendirilmesi veya daha etkin hükümet yönetimi gibi çeşitli amaçlara hizmet edebilir. Elde edilen faydalar ise daha az yolsuzluk, artan şeffaflık, daha fazla kolaylık, gelir artışı ve / veya maliyet düşürme olabilir (Kumar, 2015:4).

E-yönetişim ve E-devlet tanımlamaları, geleneksel kağıt ve fiziksel tabanlı sistemlerin fiziksel sınırlarını aşmak için bilginin, bilgi hareketinin özgürce dolaşıma taşınması ile hükümet hizmetlerine erişim ve devlet hizmetlerinin sunumunu artırmak için teknolojinin kullanılması arasında vatandaşlar, iş ortakları ve çalışanların yararına değişmektedir.

Bu tanımların arkasındaki ortak tema, E-devletin, yeni liderlik tarzlarının, stratejilerinin tartışılması ve kararlaştırılmasının, ticaretin, vatandaşları dinlemenin yeni yollarını gerektirecek mevcut kağıt tabanlı prosedürlerin otomasyonunu veya bilgisayarlaştırılmasını içermesidir. E-devlet, organizasyonda bir değişiklik eşliğinde, yeni sunulan hizmetleri iyileştirmek, çalışanların yetkinliklerini geliştirmek ve demokratik süreci ve refahı arttırmak amacıyla BİT'in kamu idarelerinde kullanılmasını desteklemektedir.

E-devlet, hükümetin vatandaşlara fayda sağlayan hizmetlere erişimini ve teslimatını artırmayı amaçlamaktadır. Daha da önemlisi, hükümetin etkili yönetim konusundaki güdümünü güçlendirmeye ve bu şeffaflığın artırılmasına yardımcı olmayı ve ülkenin kalkınma için sosyal ve ekonomik kaynakları daha iyi yönetmesini amaçlamaktadır. E-devletin anahtarı, vatandaşın vatandaşlığını yerine getirmesi açısından operasyonları sürekli iyileştirmek için uzun vadeli, organizasyon çapında bir stratejinin oluşturulmasıdır. Personel, teknoloji, süreçler ve iş akışı yönetimi gibi iç operasyonları dönüştürerek ihtiyaçlarını karşılar. Böylece, E-devlet, vatandaşlara, işletmelere, devlet çalışanlarına ve acentelerine malların ve hizmetlerin etkin ve hızlı bir şekilde teslim edilmesini sağlar.

E-devlet, prosedürlerin basitleştirilmesi ve onay sürecinin düzene sokulması anlamına gelmektedir. Devlet çalışanlarına ve acentelerine, uygun ve zamanında karar vermeyi sağlamak için kurumlar arası koordinasyon ve işbirliğinin kolaylaştırılması anlamına gelir.

Gelişmekte Olan Dünyada E-Devlet Üzerine Çalışma Grubu E-devleti, "daha etkin ve verimli hükümeti teşvik etmek, daha erişilebilir şekilde hükümet hizmetlerini kolaylaştırmak, daha geniş kapsamlı hizmet sunmak için bilgi iletişim teknolojilerini kullanmaktır" şeklinde tanımlar (www.pacificcouncil.org).

Birleşmiş Milletler, E-devleti, vatandaşlara hükümet bilgilerini ve hizmetleri sunmak için interneti ve dünya çapındaki webi kullanmak olarak tanımlamaktadır (www.unpan.org). Birleşmiş Milletler, E-devlet evriminin 1996'dan 2005 sonrasına kadar beş aşamadan oluştuğunu iddia etmektedir.

Tablo 4: E-Devlet Evriminin Beş Aşaması

E-Devlet Evriminin Beş Aşaması

Aşama 1 (1996-1999): Temel Web Varlıklarıyla Ortaya Çıkma

Aşama 2 (1997-2000): Etkileşimli Web İle Geliştirilme

Aşama 3 (1998-2003): Web İşlemine Etkileşimli Şekilde Bitirme

Aşama 4 (2000-2005): Bütünleştirici Ve Dönüştürücü Web

Aşama 5 (2005+): Akıllı Kent Yönetişimi

Kaynak: Kumar, 2015:7.

E-devlet evriminin beş aşaması içerisinde özellikle dördüncü aşama olan 2000 ve sonrası yıllar önemlidir. 2000-2005 yılları arasındaki dördüncü aşamada entegrasyon ve dönüşüm ilerlemiş ve kullanıcı merkezli deneyim, birden çok ajans bağlantısı çeşitli web sitelerinde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bütün bir devlet yönetimi genelinde geniş bir hizmet yelpazesi meydana gelmiştir. Singapur Hükümeti tarafından geliştirilen e-vatandaşlık portalı, bu sistemin başlıca örneğini oluşturmaktadır. Dördüncü aşama, hükümet, vatandaşlar, işletmeler, topluluklar ve çalışanlar arasında kesintisiz deneyimler ve yeni bağlantı, hizmetler için birlikte çalışma ve iş modelleri ve politika tasarımı ve geliştirilmesinden kaynaklanan zengin katılım seviyeleri sunan yeniden tanımlanmış ilişkilerle karakterize edilmektedir. Bilginin, süreçlerin ve kanalların çok sayıda devlet, hükümet dışı kuruluş ve özel sektör kuruluşları arasında bir araya getirilmesi, kullanıcının tüm görevleri kolayca ve güvenli bir şekilde başlatmasına ve tamamlamasına olanak tanımaktadır. Bu, bütünleşmiş ve dönüştürücü hizmet kavramıdır. Entegrasyon, önemli ve zorunlu olarak aşağıdaki sayılan talepleri gerektirmektedir:

- Müşteri deneyimlerini anlama ve düzenli izleme ve beklentiler,
- Eğitimli ve bilgilendirilmiş personel,
- Bilgi, süreçler ve teknolojilerin birlikte çalışabilirliği ve standardizasyonu özellikle kuruluşların ara yüzlerinde,
- Çok kanallı stratejiler - kullanıcılar için bireysel hizmet kanalları içinde ve arasında tutarlı ve güvenilir deneyimler sağlamak,
- Örgütler arası yönetim denetimleri (Kumar, 2015:10).

2005'den sonra birçok ülke akıllı kent yönetişiminin ortaya çıkmasına tanık olmuştur. Bu bağlamda Avrupa Birliği büyük bir öneme sahiptir. Hükümetler, kendilerini entegre bir arka ofis altyapısı geliştirerek vatandaşlarının ihtiyaçlarını karşılayan bir varlığa dönüştürmüşlerdir. Bu, çevrimiçi E-devlet girişimlerinin en karmaşık seviyesidir ve şu özelliklerle karakterize edilmektedir:

- Yatay bağlantılar (devlet kurumları arasında).
- Dikey bağlantılar (merkezi ve yerel hükümet kuruluşları arasında).
- Altyapı bağlantıları (birlikte çalışabilirlik sorunları).
- Hükümetlerle vatandaşlar arasındaki bağlantı.
- Menfaat sahipleri arasındaki bağlantılar (hükümet, özel sektör, akademik kurumlar, STK'lar ve sivil toplum).

Sonuçta bu bağlantılar vasıtasıyla sorunları çözmeye odaklı çalışan katılımcı yönetim gerçekleştirilir. Akıllı kent, e-öğrenme ve e-tıp için muazzam bir fırsat sunmaktadır. Akıllı kent sakinleri, özellikle tam bilinçli karbon emisyonu, enerji verimliliği, çevresel verimlilik ve kirlilik kontrolleri noktasında hayat boyu sürekli eğitim almak zorundadır. Akıllı kent teknolojilerinde haftanın 7 günü ve 24 saati BİT oluşturulmaktadır.

3.1. E-Devletin Sağladığı Faydalar

E- devlet, vatandaşlar, işletmeler ve hükümetler için faydalar sağlamaktadır.

3.1.1.Vatandaşlara Sağladığı Faydalar

E-devlet birçok yönden vatandaşlara fayda sağlar. Bunlar: 7 gün 24 saat boyunca devlet hizmeti, ekonomik ve kullanışlı hizmet (bir ofise fiziksel olarak ihtiyaç olmadan), hızlı ve verimli hizmet (elektronik ve geniş bant genişliği), şeffaflık, eşitlik, kolaylıktır (Norris, 2001).

3.1.2.İşletmelere Sağladığı Faydalar

Yeni iş kurma süresinin kısaltılması, E-ticaret ve E-ticareti yürütmeye yardımcı olmak (çevrimiçi iş), hükümet kurallarına ve yönetmeliklerine daha iyi uyum, hükümetle iş yapmanın daha uygun ve şeffaf yolu, online takip yoluyla malların taşınması, daha iyi kontrol ve parasal işlemleri online (e-bankacılık, e-ödeme) yaparak yolsuzluklardan kaçınma E-devletin işletmelere sağladığı faydalardır.

3.1.3.Hükümete Sağladığı Faydalar

Daha iyi politika oluşturma, düzenleyici ve kalkınma fonksiyonlarının bir sonucu olarak daha iyi ve güncel bilgiler sağlanır, verilerin hızlı bir şekilde edinilmesi, depolanması ve alınması daha iyi karar vermeye yol açar. Hükümet süreçlerinin daha iyi yönetimi, hükümet kurallarının, düzenlemelerinin ve faaliyetlerinin daha iyi yaygınlaştırılması, vergilendirme gibi düzenleyici işlevlerde daha iyi performans,

eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi sosyal sektörlerde daha iyi performans, modern ve ilerici hükümetin olumlu imajını yaratır. Bu fayda akımları, E-yönetişim evriminin farklı kalıplarını göstermiştir.

4. AKILLI KENT YÖNETİŞİMİ

Yönetişim kavramının ilk kez, 1989 yılında Dünya Bankası tarafından yayımlanan bir raporda, daha sonra bazı OECD raporlarında, iyi yönetim kavramının ise ilk kez 1990 yılında gerçekleşen İkinci Birleşmiş Milletler (BM) En Az Gelişmiş Ülkeler Konferansı'nda kullanıldığı kabul edilmektedir (Sözen, Algan, 2009:12).

Günümüzde, kamu yönetiminde katılımcılığa ve ortaklıklara dayalı “çok aktörlü yönetim” anlayışını ifade etmek için yönetim kavramı kullanılmaktadır. Yönetişim ilkesi ile kamuoyunu ilgilendiren kararların alınmasında, karardan etkilenecek tüm tarafların dahil edilmesi sağlanacak, böylece merkezi ve yerel yönetimlerin yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının kendilerini ilgilendiren konularda söz söyleyebilmelerinin önu açılmış olacaktır. (Uğur, 1997:77)

Yönetişim, bir grubun ortak faaliyetlerini yönlendiren ve sınırlandıran hem resmi hem de gayri resmi süreçleri ve kurumları ifade eder. Hükümet onun, yetki ile hareket eden ve resmi yükümlülükler yaratan alt kümesidir. Bu bağlamda yönetişimin mutlaka hükümetler tarafından yürütülmesine gerek yoktur. Özel şirketler, dernekler, sivil toplum kuruluşları (STK) ve STK'ların dernekleri, çoğunlukla hükümet organları ile birlikte bazen de hükümet yetkisi olmadan yönetişim oluşturmak için faaliyette bulunurlar (Keohane, 2000).

UNESCO E-yönetişimi, kamu sektörünün bilgi ve hizmet sunumunun geliştirilmesi amacıyla BİT'leri kullanması, karar alma sürecine vatandaş katılımını teşvik etmek ve daha sorumlu, şeffaf ve etkili hükümet şeklinde tanımlamaktadır. E-yönetişim, yeni liderlik tarzlarını, politika ve yatırımları tartışmanın yeni yollarını, eğitime yeni erişim yollarını, vatandaşları dinlemenin yeni yollarını ve bilgi ve hizmetleri organize etmenin ve sunmanın yeni yollarını içerir. E-yönetişim, vatandaşların hükümetlerle ve diğer ülkelerle ilişkilerini değiştirme olasılığı nedeniyle genelde E-devletten daha geniş bir kavram olarak kabul edilir. E-yönetişim hem vatandaş ihtiyaçları hem de sorumluluklar açısından yeni vatandaşlık kavramları getirebilir. Hedefi, vatandaşları sürece dahil etmek, etkinleştirmek ve güçlendirmektir. E-demokrasi, E-yönetişim üzerine kuruludur ve daha yüksek düzeyde demokratik motivasyon ve niyetle birlikte BİT'lerin etkinlik ve yenilikleri üzerinde yoğunlaşmaktadır (www.unesco.org/ <http://www.publicus.net/articles/edempubli-network.html>).

Avrupa Konseyi tarafından seçilen elektronik yönetim kavramı, halka açık eylemlerin üç alanında elektronik teknolojilerin kullanımını kapsar; kamu otoriteleri ve sivil toplum arasındaki ilişkiler; demokratik sürecin her aşamasında kamu yetkililerinin işleyişi (elektronik demokrasi) ve elektronik kamu hizmetlerinin sağlanması (<http://www.coe.int/T/E/Com/Files/Themes/e-voting/definition.asp>).

E-yönetişim, hükümet ile vatandaşlar ve hükümet ile işletmeler arasındaki etkileşimin yanı sıra yönetişimin demokratik ve iş süreçlerini basitleştirmek ve iyileştirmek için iç hükümet operasyonlarında

elektronik araçların uygulanması olarak tanımlanmaktadır (Backus, 2001). Kettl' e (Kettl, 2002) göre, "Yönetişim", hükümet ve onun geniş çevresi (politik, sosyal ve idari) arasındaki bağlantıları açıklayan bir yöntemdir. Elektronik bağlantıların uygulanması, hükümetin demokratik, hükümet ve ticari yönlerini basitleştirmek ve iyileştirmek için devlet ile vatandaşlar ve hükümet ve işletmeler ile hükümet içi operasyonlar arasındaki etkileşimi ifade eder.

Kazancıgil (1998), başlangıçta, yerel sorunlarla etkili bir şekilde baş etmek üzere kent yönetimi çerçevesinde uygulanan yönetim modelinin, süreç içerisinde merkezi hükümet düzeyindeki ve giderek ulus ötesi düzeydeki problemlerin yönetimine uygulandığına dikkati çekmekte ve 1970'lerden itibaren belirginleşen yönetilebilirlik krizine bir yanıt olarak ortaya çıktığını belirtmektedir (Kazancıgil, 1998:69-70).

Bir akıllı kentin başarısı ya da daha genel olarak akıllı projenin başarısı, kesinlikle kendi yönetim seçimlerine bağlıdır. Son yirmi yılda, "Hükümet" kavramındaki evrim sonucunda, hukuken ve resmen türetilmiş yetki ve polis gücü yürütmek ve uygulamak faaliyetleri yerine, "yönetişim" üzerine odaklanılmıştır. Ortak hedefleri olan vatandaşların ve kuruluşların, yürütme tarafından desteklenen faaliyetleri uygulaması söz konusudur ve resmi otorite ve polislik gücü ön planda değildir (Rosenau, 1992).

Diğer bir deyişle yönetim, vatandaşların özerklik ve bağımsızlığını teşvik eden, karar verme gücünü paylaşan, sivil katılım yoluyla kamu yararını geliştirme sürecini sağlayan güç ve demokrasiye farklı bakış açısı sayesinde yönetimin yukarıdan aşağıya ya da aşağıdan yukarıya olması şeklinde tanımlanmaktadır (Jun, 2002:289-307; Coe, A., vd. 2001:80-93).

Başarılı kentler bir dizi ortak özelliklere sahiptir. Bu özelliklerden biri farklı fonksiyonel sektörler ve taraflar arasında (hükümet, iş dünyası, akademisyenler, kar amacı gütmeyen gönüllü kuruluşlar ve diğerleri) işbirliğine dayanmasıdır ve belli bir coğrafi bölgede söz konusu olmasıdır (Anderson, G., Tregoning, H. 1998; Ingram, G. K., Carbonell vd. 2009; Paskaleva, K. A. 2009).

Kent yetkililerinin, kavramları (tanıtım kimliği ve marka), vizyonlarını, hedeflerini, önceliklerini, hatta akıllı kentin stratejik planlarını kamu ve paydaşlarla paylaşmaları gerekmektedir (Odendaal, 2003:585-607).

Geçmiş yıllarda, kentler akıllı hale gelmeye başladığında sadece rutin bireysel hizmetler, binalar, trafik sistemleri hizmet işlevleri açısından değil aynı zamanda gerçek zamanlı olarak kendi vatandaşlarının yaşam verimliliği, eşitlik ve kalitesini artırmak için izleme, anlama, analiz etme ve kent planı açısından da olanak sağlamaya başlamıştır. Nitekim, vatandaşların yaşam kalitesinin artırılması ve kuruluşlar, işletmeler ve yöneten tarafından sunulan hizmetlerin etkinlik ve kalitesinin artırılması hedeflenmektedir (Bolivar, 2015:2).

Akıllı olmanın hiç bir rotası olmamasına ve farklı kentler kendi özel koşullarını yansıtan farklı yaklaşımlar benimsemiş olmasına rağmen, akıllı kent gündemine rehberlik eden üç genel ilke vardır.

Ekonomik kalkınma ve kamu hizmet sunumu planları ile akıllı kent entegrasyonunu sağlamak, pratiklik, ulaşılabilirlik ve mali açıdan projelerle toplu yatırımlara pragmatik odaklanmak, son olarak da, toplum temsilcileri, yerel işletmeler ve sakinlerinin katılımı ile kentin fırsatları ve zorlukları ile ilgili projeleri gerçekleştirmek (Bolivar, 2015:2).

Yönetişim kavramı, otokrasiden oligarşiye ve daha sonra demokrasiye dönüşen ikili bir yapıya sahiptir; bu ikiliğin düzeninde, yetkili otorite olarak adlandırılan yasal olarak yönetme yetkisi verilen bir grup ve yönetime tabi olan başka bir büyük grup vardır. Örneğin demokraside seçilmiş politikacılar ve atanmış bürokratlar olabilirler ve % 100 nüfusa sahip olmasına gerek olmayan seçmenler vardır.

Elektronik yönetim veya E-yönetişim, hükümet hizmet ve programlarını sunmak, hükümet bilgileri sağlamak ve vatandaşla etkileşim kurmak için “online hükümete” doğru bir harekettir. Bu süreç vatandaş, iş ve devlet / hükümet arasında kullanıcı dostu bir ilişki ile sonuçlanır. E-yönetişim, ulusal anayasa çerçevesinde politik ve sosyal güçleri organize etmek için vizyon, stratejiler, planlama, liderlik ve kaynakları içerir.

Şekil 1: Akıllı Yönetişim Unsurları

Kaynak: Kumar, 2015:22.

Akıllı yönetim ile ilgili olan karar verme, şeffaf ve dürüst yönetim, en iyi kamu ve sosyal hizmetler ve her şeyden önce vatandaşlar için politik stratejiler ve perspektifler Şekil 1’de görülmektedir.

Akıllı kentin E-yönetişiminin temel gereksinimlerinin başında evrensel e-okuryazarlık gelmektedir. Yine E- demokrasi olmazsa olmazdır. E-demokrasi terimi, hükümet (seçilmiş temsilciler)

elektronik etkileşim biçimleri ve vatandaşları (seçmen) kapsayan süreç ve yapıları ifade eder. Çevrimiçi demokrasi, tüm seçmenler tarafından seçilen yetkililere, tartışma forumlarının kullanılmasına (e-katılım), toplantılara ve toplantı belgelerine erişim, seçmen kaydı ve nihayetinde e-oy kullanma olarak bilinen çevrimiçi oylamaya erişimi de içerir. Bu süreçte E-danışma ve E- katılım çok önemlidir.

Gelişmekte olan akıllı kentlerin E-yönetişim sürecinde karşılaştıkları zorluklar vardır. Akıllı kent E-yönetişim zorlukları şöyle sıralanabilir: Su temini ve sıhhi tesisat, güç kaynağı, kentsel ulaşım ve trafik yönetimi, kirlilik kontrolü ve çevresel sürdürülebilirlik, arazi kullanımının düzenlenmesi, kalabalık bölgelerdeki gelişimin yönetimi, altyapı bakımı, polislik, afet yönetimi, kentsel yoksulluk. Bu zorluklara uygun E-yönetişim çözümleri vardır. Fakat ortak bir E-yönetişim çözümü yaratmak için araştırma geliştirme yatırımlarına ve kapsamlı bir koordinasyona ihtiyaç vardır. İdareler ve destekleyici kurumlar, kolay entegrasyon ve bilgi alışverişine yol açan uygun E-yönetişim standartlarını ve sistemlerini benimsemelidir.

4. AKILLI KENTLER İÇİN E-YÖNETİŞİME DOĞRU TEMEL VE İLERİ ADIMLAR

Günümüzde kentler, acımasız bir şekilde genellikle kendilerini gerçek zamanlı olan bilgi sistemleri haline getirmektedir. Bu sistemler, fiziki altyapı, hizmet teklifleri ve kullanıcılar arasındaki ilişkiler, gelişmiş reaktivite ve daha fazla esneklik kullanımı için yeniden yapılandırılır. Örneğin çoğu durumda, nihai amaç otopark gibi kıt kaynakların daha iyi optimizasyonudur. Örneğin, San Francisco'dan Nice'e kadar bir dizi kent, sensörlerin mevcut konumlarına yakın park yerleri hakkında bilgilendirilmesine izin veren "akıllı" park sistemlerini denemektedir (Stross, 2012). Ancak akıllı kentlerin ana hedefi; ister enerji tüketimi isterse ürettiği atık miktarını azaltmak olsun, geliştirilmiş çevre verimliliği arayışıdır.

Akıllı kentler ve bunları birbirine bağlayan dijital ağlar, en iyi ölçeklendirilmiş teknolojik ve insan istihbaratının birbirine bağlı alt sistemleri tarafından desteklenen acil otomasyon sistemleri olarak daha iyi anlaşılır. Endüstriyel kentler basitçe "iskelet ve deri" olduğunda akıllı kent "yapay sinir sistemi" içeren canlı bir organizma olarak öngörülmektedir (Chourabi vd., 2012: 2290).

Sabit internet protokol ağları ve kablosuz uydu ve mobil ağ katmanlarına dayalı akıllı kentler, milyarlarca internet ve mobil cihaz ve hizmet tarafından üretilen büyük miktarda veriden yararlanmak için tasarlanmıştır. Bu:

1. Mobil cihazlar arasında makineden makineye (M2M) iletişimi
2. Verilerin işlenmesinde ve gösterilmesinde "kapalı bilişim" vasıtasıyla büyük ölçekli veri işleme
3. Bilgi ve bilgi akışlarını ilişkilendiren ve yorumlayan "büyük veri" ve veri analizini içerir.

Bu çerçevede BİT kent harcamalarını arttırmak, web sitesi kullanılabilirliği, E-devlet ve BİT'i teşvik etmek için stratejik plan, ulaşılabilir hizmetlerin yüzdesini arttırmak, bilgi edinme hakkı kolaylığı,

elektronik imza, internete bağlı bilgisayar kullanan personel sayısında artış, internet bağlantılı bilgisayarları kullanan yurttaş sayısının artırılması, şeffaf yönetim, e-demokrasi, elektronik oylama ve sürekli e-egitim akıllı kentler için e-yönetişime doğru temel adımlardır.

Akıllı kentlerin E-yönetişimine yönelik ileri adımlar ise akıllı kent teknolojilerini kullanarak E-yönetişim ve E-demokrasiyi güçlendirerek akıllı kent için E-yönetişimdir.

5. AKILLI KENT YÖNETİŞİMİNDE HÜKÜMETLERİN ROLÜ

Kent idarecileri geniş bir sorunlar yelpazesi ile karşı karşıya kalmakta ve sadece zenginlik ve yeniliğin değil, aynı zamanda sağlık ve sürdürülebilirliğin üretimine de ihtiyaç duymaktadırlar. Kentler, yaşamak için yeşil ve güvenli yerler olmalı aynı zamanda kültürel anlamda da canlı olmalıdır. Dahası, kentler farklı (etnik, dinsel, sosyo-ekonomik) kökenden gelen artan nüfusu entegre edebilmelidir. Akıllı teknolojiler, akıllı işbirlikleri, son derece eğitilmiş bir nüfus ve etkili kurumların, sorunlarla karşı karşıya kalan modern kentler için bir gereksinim olduğu muhakkaktır. Akıllı kent hakkında bu söylem hızla tüm dünyaya yayılmaktadır. Çeşitli sorunları çözmek için kentsel sistemlerin kapasitesini güçlendirmek önemlidir.

Daha önce de ifade edildiği üzere akıllı kent kavramı literatür (Tranos ve Gertner, 2012) içinde tutarlı kullanılmayan muğlak bir kavramdır. Nitekim, sanal kentler, bilgi tabanlı kentler, dijital kentler veya bilgi kentleri gibi benzer terimler ortaya çıkmıştır ve kavramsal karışıklığa eklenmiştir (Aurigi, 2005; Schaffers vd. 2011). Akıllı kent, akıllı, daha verimli, sürdürülebilir, adil ve yaşanabilir kent olarak tanımlanır (Alawadhi vd. 2012). Literatürde akıllı kentler analiz edildiğinde akıllı teknolojiler, akıllı kişi ve bir yönetim olarak akıllı işbirlikleri bulunmuştur.

Geniş literatür ışığında akıllı kent yönetişimi kavramsallaştırıldığında, dört tip ortaya çıkmaktadır. Akıllı yönetim kavramsallaştırmasında birinci tip; hükümet yapılarının ve süreçlerin dönüşümü için gerekenleri önermektedir. Bu kavramsallaştırmada, akıllı yönetim sadece akıllı kent yönetişimidir. Akıllı yönetim bu açıdan, bu mevcut yapıların içinde uygulanabilir, doğru politika ve seçimler yapmak, etkin ve verimli bir şekilde bunları uygulamak ile ilgilidir. Griffinger vd., (2012), akıllı yönetişimin siyasal katılımın yönlerini, hizmetleri, vatandaşların yanı sıra idarenin işleyişini kapsadığını vurgulamaktadır. Alkandari vd. (2012) hükümetin akıllı kent gelişimini onaylaması gerektiğini, Winters (2011), kentsel yönetimlerin sadece akıllı kentler geliştirmek amacıyla yükseköğretim merkezlerini teşvik etmesi gerektiğini savunmaktadır. Son olarak, Nam (2012:193), akıllı yönetişimin akıllı kent, girişimlerinin desteklenmesi ile ilgili olduğunu ve akıllı yönetim kavramsallaştırmasında ikinci tip yenilikçi karar alma süreçleri ve bu kararların uygulanmasını vurgulamaktadır. UNESCAP (2007), “karar verme süreçlerinin ve hangi kararların uygulandığı sürecinin (ya da uygulanmadığı) akıllı yönetim olduğunu vurgulamaktadır. Walravens (2012:125), karar vermenin ağ teknolojileri kullanılarak yenilikçi hale getirilebileceğini eklemektedir. Yeni teknolojiler, hükümet karar alma süreçlerine ilişkin bilgi -daha kolay kullanılabilir ve erişilebilir- açısından ve bu kararların uygulanmasında hükümetin rasyonelliğini güçlendirmek için kullanılır.

Akıllı yönetim kavramsallaştırmasında üçüncü seviye akıllı bir yönetim oluşturma hakkındadır. Gil-Garcia (2012:274) vatandaş ve topluluklara daha iyi hizmet etmek için fiziksel altyapı, süreçler, kurumlar, entegre gelişmiş bilgi teknolojilerini kullanmak için elektronik yönetimde akıllı devletin yeni bir form olduğunu göstermektedir. Akıllı yönetimin bu tipinin hükümetin iç organizasyonu yeniden yapılandırması gerektiğinden bu yana dönüşümü daha yüksek bir düzeydedir. Batty vd. (2012:497), akıllı yönetimin akıllı şehri oluşturan birçok farklı bileşenleri koordine etmek için daha güçlü akıl fonksiyonu olduğunu vurgulamıştır. Akıllı yönetim hükümet ve işletmenin geleneksel işlevlerini bir araya getiren bir yapıdır.

Kavramsallaştırmada dördüncü ve en dönüştürücü seviye akıllı yönetimin kentsel sistem içinde hükümetin pozisyonunu yeniden düzenleme konusunda olduğu vurgulanmıştır. Bătăgan (2011:85) akıllı yönetim operasyonlarının, departmanlar ve topluluklar arasında işbirliği ve hizmetleri vatandaş odaklı hale getirmek ve ekonomik büyümeyi teşvik etmek için yardımcı olmada en önemli düzeyde geldiğini belirtmektedir. Benzer şekilde, akıllı yönetimin, kurumlar ve topluluklar arasında işbirliği ve ekonomik büyümeyi teşvik etmek için yardımcı olduğunu ve önemli düzeyde operasyonlarla hizmetleri gerçekten vatandaş odaklı hale getirdiğini söylemek mümkündür. Schuurman vd. (2012) akıllı kentlerde hükümetlerin, etkileşimli, katılımcı ve bilgi tabanlı kentsel ortam yaratmak amacıyla tüm paydaşların katılımını teşvik etmesi gerektiğini dile getirir. Son olarak, Kourtit vd. (2012) tüm aktörler dahil akıllı yönetimin kentlerin sosyo-ekonomik ve ekolojik performansını maksimize etmek ve negatif dışsallıklarla başa çıkmak için pro-aktif ve açık fikirli yönetim yapıları olduğunu savunmaktadır. Akıllı kentlerin yönetimi konusunda bu dört perspektif aşağıda Tablo 5'te özetlenmiştir.

Tablo 5: Akıllı Kent Yönetişim Perspektifleri

Akıllı yönetim Perspektifi	Dönüşüm seviyesi	Odak Noktası
Akıllı Kent Hükümeti	Düşük	İyi idare, iyi politika
Akıllı Karar Verme	Orta-Düşük	Yenilikçi Karar Verme
Akıllı İdare	Orta- Yüksek	Yenilikçi İdare
Akıllı İşbirliği	Yüksek	Yenilikçi Yönetişim

Kaynak: Meijer, 2013:5-6.

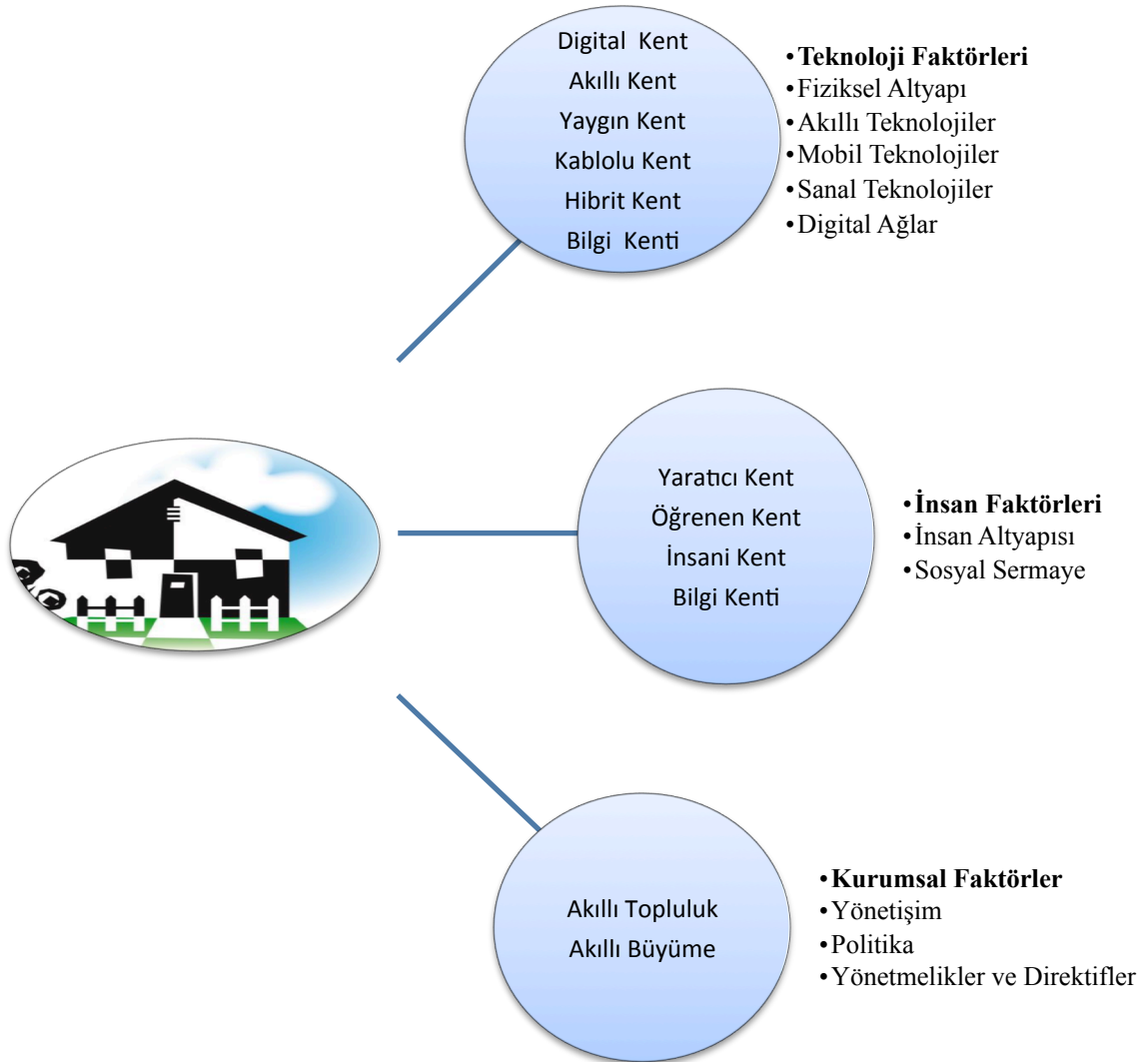
Akıllı Kent bileşenlerinin teknoloji, insan ve kurumsal olmak üzere Tablo 6 ve Şekil 2'de gösterildiği üzere üç ana faktörü bulunmaktadır.

Tablo 6: Akıllı Kent Bileşenlerinin Üç Ana Faktörü

Teknoloji faktörleri	İnsan faktörleri	Kurumsal Faktörler
Fiziksel altyapı	İnsan altyapısı	Yönetişim
Akıllı teknolojiler	Sosyal sermaye	Politika
Mobil teknolojiler		Yönetmelikler ve direktifler
Sanal teknolojiler		
Dijital ağlar		

Kaynak: Nam and Pardo, 2011; Mapping Smart Cities in the EU, 2014:29

Şekil 2: Akıllı Kent Yönetişimin Ana Bileşenleri

Kaynak: Nam and Pardo, 2011:286.

21. yüzyıldaki toplumların hızla kentleşmesi, ağ toplumlarını güçlendiren ölçeklenebilir çözümler önermektedir. BİT'ler, akıllı kentleşme için platformlar sunmak için kritik öneme sahipken, aslında toplumsal, politik ve ekonomik zorlukları çözecek ya da çözmeyecek olan vatandaşların kendileridir. Ağlar toplumu ve yönetim yapılarını yeniden şekillendirdiğinde, akıllı kentleri demokratik ekolojiler olarak şekillendirme olasılığı her geçen gün daha da artmaktadır. Akıllı kentler hükümet hizmetlerinin iletilmesine yeni çözümler bulması ve vatandaşların ve toplulukların kendi yönetimi için aracı olmaya yetkili kılınmasıyla demokratik yönetim için meydan okumaktadır. Hükümetin oluşumunda daha fazla vatandaşa katılma yetkisi verildiği takdirde, işbirlikçi demokrasiye hizmet etmek için gerçek topluluk oluşturma ihtimali o kadar artmaktadır.

E-yönetişimin vatandaşların politikacılar ve yöneticilerle ilişkisi üzerindeki etkilerine bakılırsa; vatandaşlar için en üst düzeyde siyasi liderlerle ve yerel bakanlarla video konferans, çevrimiçi şikâyet kanalları ve şikâyet hücreleri gibi araçlarla iletişim kurmak için bir alan oluşturduğu görülmektedir. Vatandaşlar ve politikacılar arasındaki bu tür etkileşimin gerçekleştiği önemli bir araç, meclisten vatandaşlara yukarıdan aşağıya bilgi akışını kolaylaştıracak ve vatandaşlardan seçilen üyelere geribildirim için aşağıdan yukarıya bir kanal sağlayacak olan parlamenter web sitesidir. Yasal prosedürler ve faaliyetler hakkında ayrıntılı bilgi sunarak şeffaflığı artırmak, kamu politikalarının doğası ve süreçleri hakkında kamuoyunu daha yakından incelemek için bu araçların sayısını arttırmak ve böylece seçilmiş politikacıların seçim bölgelerine hesap verebilirliklerini arttırmak noktasında önemli bir adım atılır (Norris, 2001).

E-yönetişimin ortaya çıkışı, vatandaşlar ve kamu görevlileri arasındaki ilişkiyi kolaylaştırmıştır. E-yönetişim hareketi yalnızca hizmetlerin daha kaliteli ve daha iyi sunulmasını vaat etmekle kalmamakta; yetkilerin gerçekleştirilmesi ile kamu görevlileri ile vatandaşlar arasında şeffaflık ve hesap verebilirlik temelinde daha güçlü bağlar da ortaya çıkarmaktadır (Heeks, 2001a).

Bu yeni ilişki biçimiyle ilgili olarak, E-yönetişimin hükümete eşit erişim sağladığını ve devlet memurlarının vatandaşların istek ve beklentilerine karşı hızlı ve şeffaf yanıtlarını vurgulamak önemlidir (Schware, 2000). Ghere ve Young, bu kapsamda kamu kurumlarının artık kararlarını halktan gelen geri bildirimlere dayandırmaları ve işlerini kamuya açmalarının önemine değinir (Ghere ve Young, 1998). Bununla birlikte, eşitlik ve hesap verebilirlik temelli bir vatandaş-yönetim ilişkisi yerine, E-yönetişim, kamu kurumlarının yapıları ve işlevleri hakkında bilgi yayınlayarak ve var olan iletişim biçimini belgeler yoluyla güçlendirerek üstten aşağı bürokratik bir süreci güçlendirebilir.

Görüldüğü üzere BİT, bireyler ve topluluklar için hükümetle etkileşim kurmak suretiyle demokratik süreci güçlendirmek ve fırsatları artırmak için kullanılabilir. İnternet sayesinde coğrafya ve engellilik sınırlaması olmaksızın daha fazla katılım sağlanır. Doğal sonuç olarak gerçekleşecek E-demokrasi, siyaseti, vatandaş katılımını, iletişimini ve kararları geliştirir. E-demokrasi, sosyal grupların dahil edilmesine, vatandaşların çoğul görüş ve muhalif görüşleri dikkate almasına yardımcı olur ve bireysel menfaate karşı genel çıkarın önceliğini vurgular. E-demokrasi E-yönetişimi desteklemektedir. E

demokrasiyi geliştirilebilecek e-postalar, sms, sohbet / forum, çevrimiçi anketler ve sosyal ağlar gibi birçok yol vardır.

6. SONUÇ

Dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğunu kentlere götüren benzeri görülmemiş göç göz önüne alındığında, sadece bu kentlerin bir dizi sosyal, ekonomik ve politik zorluklar karşısında kamuoyu tartışmalarının merkezi haline gelmesine neden olduğu söylenebilir. Küresel kentleşme 1950'de 746 milyondan 2014'de 3.9 milyara yükselmiştir. 2050 yılına gelindiğinde, gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen büyümelerin çoğuyla birlikte, dünya nüfusunun yüzde 66'sının kentlerde yaşaması beklenmektedir (Birleşmiş Milletler, 2014).

Belki akıllı kentleşmeyle ilgili söylemin merkezi özelliği, insan davranışını izlemek ve yönlendirmek için teknolojilerin kullanılmasıdır. Bilgi ve iletişim teknolojisi, bir dizi algılama ve gözlem yöntemiyle etkileşime girerek, hem insanların fiziksel alanlarda hem de çevrimiçi etkinliklerinin izlenmesine olanak tanır. Akıllı kentler, bireylere özel önem vermektedir. Biyometrik tekniklerle dijital teknoloji, kişilerin tam olarak tanımlanmasını sağlar ve böylece kimlik hırsızlığından teröre kadar değişen tehditlerle mücadele etmede yardımcı olur.

Gerçekten de akıllı kentin "akıllılığı", geniş bir donanım ve yazılım ağıyla veri dolaşımında yatmaktadır. Bu, "dijital telekomünikasyon ağlarını, her yerde gömülü istihbarat sensörlerini ve yazılımın (bilgi ve bilişsel yeterlilik) giderek etkin bir kombinasyonuna dayanan geribildirim sistemlerini içerir".

Akıllı kentler, teknolojik ve birbirine bağlı, aynı zamanda sürdürülebilir, rahat, çekici, güvenli yani tek kelimeyle "akıllı" olarak Avrupa ve dünyada hükümetlerin, orta sınıftan gelen, refah talebine ayak uydurarak dengeli bir kent gelişimi sağlamaya yönelik yaptıkları bir kent modelidir. Dolayısıyla kentsel süreçlerin yönetimini iyileştirmek için teknolojik yeniliği hedeflemektedir. Vatandaşların yaşam kalitesi ve yaşam kalitesini etkileyen faktörler önemlidir. Akıllı kentin temel özellikleri, akıllı yönetim, akıllı hareketlilik ve akıllı enerjidir.

Avrupa ülkelerinde E-devlet girişimlerine başlanılarak ulusal düzeyde yönetim iyileştirilmelerine yönelik konulara odaklanılmıştır. Bunlar arasında sınır ötesi E-devlet faaliyetlerinden bazıları da yer almıştır.

Geçmiş yıllarda, kentler sadece yol açılarak akıllı hale gelirken artık bireylere, binalara, trafik sistemlerine hizmet eden rutin işlevleri otomatikleştirerek ve vatandaşların gerçek zamanlı olarak verimlilik, eşitlik ve yaşam kalitesini iyileştirmek için şehri izlemek, anlamak, analiz etmek ve planlamak akıllı kentler oluşturmanın şartlarıdır. Nitekim akıllı kentler vatandaşların yaşam kalitesini yükseltmeyi ve idari birimler ve işletmeler tarafından sunulan hizmetlerin etkinliğini ve kalitesini artırmayı amaçlamaktadır.

Kentin ekonomik, sosyal ve çevresel sorunlarını çözmek için bilgi ve iletişim teknolojilerinin ve verilerin kullanılması düşünülmüştür. Bu çerçevede, akıllı kentler konsepti son zamanlarda çokça dikkat çekmiştir ve gelecekte de dikkat çekmeye devam edecektir. "Akıllı kent" kavramı ile ilgili olarak genel bir fikir birliği olmasa da, akıllı kent fikri, insan sermayesinin, sosyal sermayenin, bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısının oluşturulması ve bağlanmasından ortaya çıkmaktadır. Daha büyük ve daha sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve daha iyi bir yaşam kalitesi için oldukça önemli hale gelmektedir.

Bu bağlamda, dönüşüm sürecindeki kentsel süreçler ancak daha iyi bir kentsel yönetim ile başarılı olabilir. Bu nedenle kentler giderek sadece yeniliklerin motorları olarak değil, aynı zamanda ekonomik büyüme ve kötü sorunlara çözüm bulma seviyesi açısından da önemli hale gelmektedir.

Akıllı kentler beraberinde hala çözülmemiş pek çok soru/sorun getirmiştir. Bu kentlerdeki hükümetlerin rolü önemlidir. Bu kapsamda akıllı kentlerde hükümetler lider bir rol oynamalı mı? Akıllı girişimlerde bulunmak için teknolojik altyapıyı kolaylaştıran akıllı girişimlerle sadece işbirliği yapmak zorunda mı kalabilirler? gibi sorular ortaya çıkmaktadır. Aslında, Avrupa Birliği'ndeki deneyimler her akıllı kentin kendi özelliklerine ve çevresine göre geliştirildiğini göstermektedir. Bu kentlerde, ilginç bir şekilde, tüm oyuncuların birlikte hareket ettiği ve birlikte çalıştığı tek bir kesin yol yoktur. Bu nedenle, akıllı hale gelmek için bir gelişme ölçütü var mıdır? öncelikle çözümlenmelidir. Akıllı kentler, toplumsal sorunları çözmeye yönelik vurgu yapan kamu yönetimi perspektifine, yalnızca iyi bir politika geliştirme sorununa çözüm bulma açısından değil hükümet ve diğer paydaşlar arasında güçlü işbirlikleri düzenleme konusundaki yönetsel soruna da cevap olabilir.

Akıllı teknolojiler, BİT'ler ve yeni teknolojiler, genel olarak, insanların yaşamını iyileştirmek, daha adil bir dünyayı ortaya çıkarmak ve / veya birçok çevre sorununa tepki vermek için temel araçlardır. Yeni teknolojilerin önemi ve kentleri yönetmenin yeni yolları inkar edilemez. Bunun yerine, genel olarak akıllı teknolojilerin verimliliğin artırılması arayışlarında her zaman pozitif fikir vereceğini öngörmelidir.

Fakat bir kentin "akıllı" olması için BİT tek başına yeterli değildir. Aynı zamanda hükümetinin ve vatandaşlarının tam olarak angajmanına ihtiyaç duyulmaktadır. Yönetim ve organizasyon, teknoloji, yönetim, politika, insanlar ve toplumlar, ekonomi, altyapı inşaatı ve doğal çevre gibi akıllı kent girişimlerinin kritik faktörleri vardır. Bu faktörler, yerel yönetimlerin akıllı kent girişimlerini nasıl tasarladığını incelemek için kullanılacak bütünleyici bir çerçevenin temelini oluşturmaktadır.

Akıllı kentler, genel sürdürülebilirliği desteklemek için teknoloji kullanan kentlerdir. Sürdürülebilirlik, çevresel, ekonomik ve öz sermaye hedefleri arasında doğru denge sağlanması olarak tanımlanırsa, yönetim bu dengeyi bulmada önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, akıllı kentler akıllı yönetişime yardımcı olur ve bundan dolayı akıllı yönetim dönüşümsel olmalıdır. Bu kapsamda, akıllı kentler, bilginin oluşturulması ve birleştirilmesi; bilginin eşit ve yaygın olarak dağıtılması ve derin anlamlı bir angajman olmak üzere üç unsura vurgu yapar. Şeffaflık bahsedilen üç ilkenin özünde vardır ve akıllı kentler saydam kentlerdir.

Gelecekteki araştırmalar, akıllı kentler geliştirmede hükümetlerin rolü üzerine odaklanmalı, sadece akıllı e-hizmetler sağlayan akıllı kentler çerçevesinde bir içerik üreticisi olarak değil, hükümetlerdeki şeffaflığı artırmak için BİT'leri tanıtmakla kalmamakta, ayrıca akıllı kentleri yönetmek için bir unsur olarak ele alınmalıdır.

7. KAYNAKÇA

- Acuto, Michele (2013). City Leadership In Global Governance, *Global Governance*, 19(3), pp. 481–498.
- Alawadhi, Suha, Armando Aldama-Nalda, Hafedh Chourabi, J. Ramon Gil-Garcia, Sofia Leung, Sehl Mellouli, Taewoo Nam, Theresa A. Pardo, Hans J. Scholl, Shawn Walker. (2012). Building Understanding Of Smart City Initiatives, *In Electronic Governments*.
- Anderson, Geoffrey - Harriet Tregoning, (1998). Smart Growth In Our Future? In Urban Land Institute (Ed.), *ULI on the Future: Smart Growth* (pp. 4-11). Washington, DC: Urban Land Institute.
- Backus, Michiel (2001). E-Governance And Developing Countries, Introduction And Examples, *Research Report*, No. 3, April 2001
- Batty, M., Axhausen, K.W., Giannotti, F., Pozdnoukhov, A., Bazzani, A., Wachowicz, M., Ouzounis, G. and Portugali, Y. (2012). Smart Cities of the Future, *European Physical Journal* 214, 481–518.
- Bătăgan, Lorena (2011). Smart Cities and Sustainability Models, *Informatica Economică*, 15 (3), 80-87.
- Bolivar, Manuel Pedro Rodríguez (2015). Smart Cities: Big Cities, Complex Governance? M. P. Rodríguez-Bolívar (ed.), *Transforming City Governments for Successful Smart Cities*, Public Administration and Information Technology 8, *Springer International Publishing Switzerland*.
- Caragliu, A., Bo, C. Del-Nijkamp, P. (2009). Smart Cities In Europe, In *3rd Central European Conference on Regional Science—CER 2009* (pp. 45–59).
- Castells, Manuel (1996). *The Rise of the Network Society (The Information Age: Economy, Society and Culture, Volume 1)*. Malden, MA: Blackwell Publishers, Inc.
- Chourabi, Hafedh -Taewoo Nam- Shawn Walker- J. Ramon Gil-Garcia- Sehl Mellouli- Karine Nahon- Theresa Pardo- Hans Jochen Scholl (2012). Understanding Smart Cities: An Integrative Framework. In *Proceedings Of The 45th Hawaii, International Conference On System*
- Coe, Amanda- Gilles Paquet - Jeffrey Roy, (2001). E-Governance And Smart Communities: A Social Learning Challenge, *Social Science Computer Review*, 19(1), 80-93.
- Foucault, Michel (1975). *Discipline And Punish: The Birth Of The Prison*, New York: Random House.

- Ghere, RK- Young BA (1998). The Cyber-Management Environment: Where Technology And Ingenuity Meet Public Purpose And Accountability, *Public Adm Manage Interact J* 3(1). <http://www.pamij.com/gypaper.html>
- Giffinger, Rudolf- Fertner, Christian- Kramar, Hans- Kalasek, Robert- Pichler-Milanovic, Nataša-Meijers, Evert (2007). *Smart Cities - Ranking Of European Medium-Sized Cities*, Vienna University of Technology, *October* (pp. 1–28).
- Gil-Garcia, Ramon (2012). Enacting Electronic Government Success An Integrative Study of Government-wide Websites, *Organizational Capabilities and Institutions*. New York: Springer.
- Glaeser, Edward L., - Saiz, Albert (2003). The Rise Of The Skilled City (No. No 25), *Social Science Research*. Cambridge, Massachusetts.
- Goldstein, Brett- Dyson, Lauren (eds.). (2013). *Beyond Transparency: Open Data And The Future Of Civic Innovation*, San Francisco: Code for America.
- Greenfield, Adam (2013). Against The Smart City, Retrieved from: <http://urbanomnibus.net/2013/10/against-the-smart-city/>
- Harrison, C.- Eckman, B.- Hamilton, R.- Hartswick, P.- Kalagnanam, Jayant Ramarao- Paraszcak, Jurij- Williams, P. (2010). Foundations For Smarter Cities, *IBM Journal of Research and Development*, 54(4). DOI: 10.1147/JRD.2010.2048257.
- Heeks, Richard (2001). Understanding E-Governance For Development, I-Government Working Paper Series, No. 11. *Institute for Development Policy and Management*, University of Manchester, Manchester.
- Hollands, Robert G. (2008). Will The Real Smart City Stand Up? Creative, Progressive, Or Just Entrepreneurial? *City: Analysis of Urban Trends, Culture, Theory, Policy and Action*, Routledge, 12(3), pp. 303–320
- IBM. (2013). Smart Cities. http://www.ibm.com/smarterplanet/us/en/smarter_cities/overview/index.html. Accessed 12 Nov 2013.
- Ingram, Gregory K., Carbonell, A., Hong, Y.-H., & Flint, A. (Eds.). (2009). *Smart Growth Policies: An Evaluation of Programs and Outcomes*. Cambridge, MA: Lincoln Institute of Land Policy.
- Jun, J.S. (2002). *New Governance in Civil Society Changing Responsibility of Public Administration*, In *Rethinking Administrative Theory: The Challenge of the New Century*, Edited by Jong S. Jun, 289–307. Westport, CT: Praeger.
- Kazancıgil, Ali, (1998). “Governance and Science:Marketlike Modes of Managing Society and Producing Knowledge” *International Social Science Journal*, No:155 (March 1998) 69-79.

- Keohane Ro- Nye JS (2000). Introduction. In: Nye JS, Donahue JD (eds) *Governance In A Globalization World*, Brookings Institution Press, Washington, D.C.
- Kettl, Donald F. (2002). *The Transformation Of Governance*. John Hopkins University Press, USA.
- Kourtit, K.; Nijkamp, P. and Arribas, D. (2012). Smart Cities In Perspective – A Comparative European Study By Means Of Self-Organizing Maps, *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 25 (2), 229-246.
- Kumar, T.M. Vinod (2015). *E-Governance for Smart Cities*, Springer Science+Business Media Singapore.
- Lathrop, Daniel- Ruma, L. (Eds.). (2010). *Open Government: Collaboration, Transparency And Participation In Practice*. Sebastopol, CA: O'Reilly Media.
- Lombardi, Patrizia- Giordano, Silvia- Farouh, Hend-Yousef, Wael (2012). Modelling The Smart City Performance. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 25(2), 137–149. doi:10.1080/13511610.2012.660325.
- Manville, Catriona, (2014). *Mapping Smart Cities in the EU*, Directorate General For Internal Policies Policy Department A: Economic And Scientific Policy Ip/A/Itre/St/2013-02.
- Meijer, Albert and Manuel Pedro Rodríguez Bolívar (2013). “Governing the Smart City: Scaling-Up the Search for Socio-Techno Synergy”, Paper presented at EGPA 2013 (Edinburgh, September) *Permanent Study group on E-Government*.
- Nam, Taewoo - Pardo, Theresa (2011). Conceptualizing Smart City With Dimensions of Technology, People, and Institutions, *Proceedings of the 12th Annual International Conference on Digital Government Research* (dg.o 2011), Sun, 12 Jun 2011, 282-291.
- Nam, Taewoo - Pardo, Theresa A. (2011b). Smart City as Urban Innovation: Focusing On Management, Policy and Context. In E. Estevez & M. Janssen (Eds.), *Proceedings of the 5th International Conference on Theory and Practice of Electronic Governance (ICEGOV2011)*. Tallinn: ACM Press.
- Norris, Pippa (2001). *Digital Divide? Civic Engagement, Information Poverty And The Internet In Democratic Societies*. Cambridge University Press, Cambridge
- Odendaal, Nancy (2003). *Information And Communication Technology And Local Governance: Understanding The Difference Between Cities In Developed And Emerging Economies, Computers, Environment and Urban Systems*, 27(6), 585-607.
- Paskaleva, Pa A. (2009). Enabling The Smart City: The Progress Of City E-Governance In Europe. *International Journal of Innovation and Regional Development*, 1(4), 405-422.

- Paskaleva, Pa A. (2011). The Smart City: A Nexus For Open The Smart City: A Nexus For Open Innovation? *Buildings*, 3(March 2012), 153–171. doi:10.1080/17508975.2011.586672.
- Picon, Antoine (2015) *Smart Cities A Spatialised Intelligence*, John Wiley & Sons Ltd.
- Rosenau, James N. -Ernst-Otto Czempiel (1992). *Governance Without Government: Order And Change In World Politics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- The Internet and Poverty: Real Help or Real Hype’, Briefing No. 28
- Sassen, Saskia (1996). Whose City Is It? Globalization And The Formation Of New Claims, *Public Culture*, 8(2), pp. 205–223.
- Sciences (HICCS 2012). Maui, HI, January, pp. 2289–2297.
- Schware, R. (2000). Information Technology And Public Sector Management In Developing Countries: Present Status And Future Prospects, *Indian J Public Adm* 46(3):411–416.
- Schuurman, Dimitri- Bastiaan Baccarne- Lieven De Marez- Peter Mechant (2012). Smart Ideas for Smart Cities: Investigating Crowdsourcing for Generating and Selecting Ideas for ICT Innovation in a City Context, *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 7 (3), 49-62.
- Sınmaz, Serkan (2013). Yeni Gelişen Planlama Yaklaşımları Çerçevesinde Akıllı Yerleşme Kavramı ve Temel İlkeleri, *MEGARON* 2013;8(2):76-86.
- Sözen, Süleyman- Algan, Bülent (2009). *İyi Yönetişim*, İçişleri Bakanlığı Genel Yayın No: 654
- Stoker, Gerry (1998). Governance As Theory: Five Propositions, *International Social Science Journal*, 50: 17–28.
- Stross, Randall (2012). “The Learning Curve of Smart Parking”, *New York Times*, 22 December, <http://www.nytimes.com/2012/12/23/technology/smart-parkinghas-a-learning-curve-too.html> (consulted 2 December 2012); ‘Nice équipe ses places de parking de capteurs intelligents’, *Innov’ in theCity*, 16 January 2012, <http://www.innovcity.fr/2012/01/16/nice-equipe-places-parkingcapteurs-intelligents/>
- Tapscott, Don- Williams, Anthony (2006). *Wikinomics: How Mass Collaboration Changes Everything*, New York: Portfolio.
- Tapscott, Don- Williams, Anthony (2010). *Macrowikinomics: Rebooting Business And The World*, New York: Penguin.
- Thompson, Neil (2013). *Kuram Ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak*, çeviri: B. YILDIRIM –E. BEYDİLİ, Dipnot Yayın.

Townsend, Anthony M. (2013). *Smart Cities: Big Data, Civic Hackers, And The Quest For A New Utopia*, New York: Norton.

Uğur, Aydın (1997). *Yeni Demokrasinin Yeni Aktörleri: STK'lar, Merhaba Sivil Toplum*, Der., Taciser Ulaş, Helsinki Yurttaşlar Derneği, Ankara.

Vasseur, Jean Philippe -Dunkels, Adam (2010). Smart Cities and Urban Networks, In *Interconnecting Smart Objects with IP—The Next Internet* (pp. 335–351). Morgan Kaufmann. doi:10.1016/B978-0-12-375165-200022-3.

Zygiaris, Sotiris (2012). Smart City Reference Model: Assisting Planners To Conceptualize The Building Of Smart City Innovation Ecosystems, *Journal of the Knowledge Economy*. doi:10.1007/s13132-012-0089-4.

www.unpan.org. (E.T.01.10.2016)

www.pacificcouncil.org. (E.T.01.12.2016)

<http://www.publicus.net/articles/edempublikenetwork.html>. (E.T.01.12.2016)

**PORTER MODELİNE DAYALI SEKTÖREL KÜMELENME ANALİZİ:
BATI AKDENİZ BÖLGESİNDE BİR UYGULAMA***

**SECTORAL CLUSTERING ANALYSIS BASED ON THE PORTER MODEL:
A STUDY IN THE BATI AKDENİZ REGION**

Ahmet SARITAŞ¹, Mustafa Zihni TUNCA²

Öz

Küreselleşme ve ekonomik değişim süreci, ulusal ekonomiler kadar yerel ekonomiler için de önemli bir dönüm noktasıdır. Günümüzde, aynı tür ürün veya hizmetler sunan çeşitli sektör ve bölgelerde işbirliğine dayanan oluşumlar görülmektedir. Kümelenme olarak da tanımlanan bu işbirliği yapıları, maliyet avantajı yaratma ve dolayısı ile rekabet edebilirliğin yükselmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Çalışmanın amacı, rekabet edebilirlik ile kümelenme kavramının ilişkilerini ve kümeleri oluşturan değer zincirlerinin birbiriyle bağlantılarını ortaya koymak ve araştırmaktır. Bu çalışma, derlenen verilerin analizinde kullanılan ve Porter modeline dayalı olarak geliştirilen yeni bir modelin tanımlanmasını ve uygulamasını içermektedir. Çalışmada, kümelenme özellikleri gösteren bölge veya sektör belirlenmekte ve işbirliği içindeki kuruluşlar belli kriterlere göre istatistiksel olarak değerlendirilmekte ve nihayetinde, bulgular yorumlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kümelenme, Sektörel Kümelenme, Porter Modeli, Batı Akdeniz Bölgesi.

Abstract

Globalism and economic changing process is an important transformation point not only for national economies but also for regional economies. It is observed there are various collaborative formations in various regions and sectors that provide the same kind of products or services. Defined as

* Bu çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda yapılan, "Batı Akdeniz Bölgesi İmalat KOBİ'lerinin Kümelenme Düzeylerinin Analizi" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

¹ Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu, saritas@mehmetakif.edu.tr

² Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, mustafatunca@sdu.edu.tr

clustering, these collaborative formations play an important role to create cost advantage and therefore to increase competitiveness. The aim of this study is to determine the relationship between competitiveness and clustering concept, and to research the connections between the value chains that form clustering. This study includes definition of a new model which has been developed mainly based on Porter model and used in the analysis of the data collected for the study. For the study, region or sector which there is clustering features is determined and the enterprises in collaboration are evaluated statistically according to specific criteria and finally, the findings are interpreted.

Keywords: Clustering, Sectoral Clustering, Porter Model, Western Mediterranean Region

GİRİŞ

Günümüzde üstün rekabet gücüne sahip olmanın ve ekonomik kalkınmanın temelini oluşturan önemli bir faktör olarak karşımıza çıkan kümelene kavramı “*Belirli bir alanda yer alan işletmelerin, bağımsızlıklarını yitirmeksizin, işbirliği içerisinde belli bir fiziki yoğunlaşması*” olarak araştırmacılar tarafından kabul görmektedir. Michael Porter’ın “*Ulusların Rekabet Üstünlüğü*”, kitabını 1990’da yayınlaması ile kümelene, işletmeler, girişimciler ile politikacıların üzerinde çalıştıkları ve stratejiler ürettiği bir konu olmuştur. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin uluslararası rekabet zorunluluğunun arttığı küreselleşen bir dünyada, kümelene; verimlilik, inovasyon ve işletme kurulumunun artışı ile işletme rekabetini desteklemede önemli bir rol oynamıştır.

Gelişen bu ortamda sektörlerin kümelene, işletmelerin coğrafi yakınlığı, hammadde potansiyeli ve ürünlerinin markalaşma eğilimi özelliği ile bölgeler de katma değer sağlayan ve büyük çaplı istihdam imkânı yaratan bir yapı oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı, işletmelerin baz alınan sektör ve/veya bölgede ki faaliyetlerini, “*Hammadde, Yarı Mamul, Makine ve Ekipman Tedariki ile Rakipler ve Müşterileri*” gibi faktörler açısından ve bu faktörlerin, “*Aynı Bölge*”, “*Aynı Şehir*”, “*Farklı Şehir*”, “*Yurt Dışında*” faaliyette bulunmalarına göre kümelene düzeyleri ölçülmeyi hedefleyen model oluşturmaktır. Kümelene düzeylerinin tespit edilerek ortaya konulan modelleme vasıtasıyla, hipotezlerin test edilmesi yöntemleri ve yorumlamaları araştırma kapsamında gerçekleştirilmektedir.

Çalışmanın devamında önerilen modelin uygulamasını içeren bir örnek olduğu düşünülen Batı Akdeniz Bölgesinde yer alan iller ve KOBİ çeşitlerine göre kümelene düzeyleri örnek uygulama olarak incelenmektedir.

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Günümüzde teknolojiadaki gelişmeler ile üretim süreçlerinin gelişmesi ve küreselleşme ile yerel kalkınmaya yönelik politikalar yeniden şekillenmektedir. Aynı sektörde veya ilişkili ve tamamlayıcı sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin, fiziksel olarak yakın mesafede bulunma eğilimleri, yerel kalkınmaya yönelik politikalar üzerinde etkili olmaktadır. Küresel rekabette ekonomik altyapısını yerleşmiş işletmeler temelli kuran ekonomiler, kümelene üzerine kurulan politikalara yönelmişlerdir (Keskin ve Dulupçu, 2009: 61). Girişimci kümelerin geçmişi sanayi devrimine kadar

dayanmaktadır. Kümelenme konusunu teorik olarak tanımlayan, bu konuda referans çalışmaları bulunan Michael Porter, herkes tarafından kabul edilen kümelenme tanımlarından birisine sahiptir.

Michael Porter'a göre kümelenme; "Aynı bölgede ve aynı iş kolunda, aynı değer zincirinde faaliyet gösteren, birbiriyle iş birliğinde bulunan ve aynı zamanda birbirine rakip olan, birbiriyle ilişkili işletmelerin ve onları destekleyici kurumların (üniversiteler, kamu kuruluşları, araştırma kuruluşları, mesleki dernekler, teknoloji ve yenilikçilik merkezleri, bankalar, sigorta şirketleri, lojistik firmaları vb.) bir araya gelmesi olarak tanımlanabilir (Porter, 1998: 77)."

Bu tanımla birlikte araştırmacılar tarafından ön plana çıkan kümelenme kavramının belli başlı bazı aşamalar ve özellikler çerçevesinde incelendiği görülmektedir. Erol Sayın'a göre kümelenme olgusu çoğunlukla üç aşamadan oluşmaktadır, bu aşamalar;

- a) *Küme Analizi: Var olan durumun saptanması,*
- b) *Küme Geliştirme: Kümenin oluşumu ve rekabet gücünün geliştirilmesi,*
- c) *Olgunlaşma: Kümenin oluşumunu tamamladıktan sonra sürdürülebilir konuma gelme süreci* (Sayın, 2008: 58) olarak ele alınmıştır.

Bu aşamalar, araştırma faaliyetlerine destek sağlayan uzmanlar sayesinde başarılı kümelenme modelleri oluşmasına katkı sağlamaktadır (Kaplan, 2009: 13). Ayrıca kümelenmeler buldukları bölgelerde, ekonomik kalkınma ile birlikte, sosyal refaha ve bölge cazibesine de katkı sağlamaktadırlar (Duran, 2016:149).

Araştırmacılar, kümelenme özellikleri beraberinde kümelenme aktörlerinin yer aldığı bazı kümelenme çeşitlerinin olduğunu farklı kaynaklarda göstermektedir. Bunlardan ön plana çıkan çeşitlendirmelerden birisini Roelandt, Hertog, Sinderen ve Volland öne sürmektedir. Roelandt v.d.'ne göre kümelenmeler, firma seviyesi (mikro), dal veya endüstri seviyesi (meso) ve ulusal seviye (makro) olmak üzere üç seviyede tanımlanmıştır (Bakan, 2011: 161-162). Hoen ise aynı şekilde üç seviyede tanımlamış, buna ilaveten bu seviyeleri yenilikçilik ve üretim olarak çeşitlendirmiştir (Karlsson vd., 2005:93). Bir diğer kümelenme çeşitlemesi ise Markunsen tarafından yapılmıştır. Markunsen, kümelenmeleri dört tip olarak tanımlamaktadır. Bunlardan ilki kümelenme bir bölgedeki bir ya da birkaç endüstrinin gelişimidir. İkinci tip kümelenmede ise esas olarak uluslararası firmaların fabrikalarının toplandığı bölgelerdir. Üçüncü tip kümelenme; devlet merkezli bölgelerde oluşmaktadır (Putnik ve Cunha, 2008: 203-204). Dördüncü tip kümelenme ise, küçük ve orta ölçekli yerel işletmelerin toplandığı kümelerdir (Yusuf vd., 2008:5).

Tüm dünya da olduğu gibi Türkiye'de de Porter'ın rekabet teorileriyle ses bulan kümelenme çalışmaları, son yüzyılın en çok konuşulacak rekabet gücü belirleyicisi olarak genel kabul görme yolunda ilerlemektedir. Kümelenme konusu Türkiye'de özellikle 2000'li yılların başından itibaren uygulama konusu olmuş ve bu alanda istatistikî veri toplama ve analiz çalışmaları yapılmaya başlanmıştır (Erol ve Yıldırım, 2013: 48). Bu durumun önemli göstergelerinden biri ise 2004 yılında kurularak faaliyetlerine başlayan Ulusal Rekabet Araştırmaları Kurumu (URAK) ve Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından yürütülen "Türkiye'de Kümelenme Politikalarının Geliştirilmesi" projesidir (Keskin ve Dulupçu, 2009: 442). Bu

alanda ilk yapılan uygulama, Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD) ile DPT işbirliği ile yürütülen “Türkiye Bölgesel Gelişme Politikaları Sektör - Bölge Yığınlaşmaları” çalışmasıdır. Bu çalışma 2005 yılında yayımlanarak sektörlerin hangi düzeyde hangi derecede yoğunlaştığını ve hangi sektörle ön plana çıktığını tespit etmek amacı ile gerçekleştirilmiştir (BEBKA, 2012).

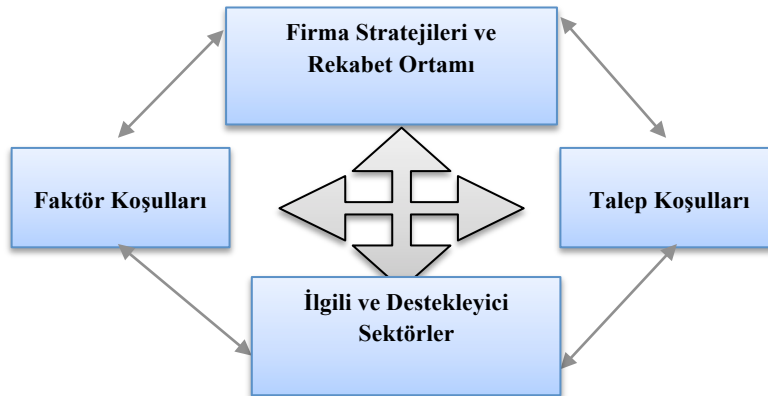
2.KÜMELENME VE PORTER

Kümeleme, uluslararası rekabette ülkelerin rekabet gücünün artması noktasında önemli unsurlardan birisi haline gelmiştir. Bu çerçevede, ideal ve etkili kümelemelerin planlı şekilde oluşturulması, durumlarının analizlerinin yapılması ve kümelerin geliştirilmeleri konusunda birçok çalışma yürütülmektedir. Kümelemelerin temel faydasının ve oluşturulma gerekçesinin rekabet avantajı elde ederek, pazarda sürdürülebilir bir yapı ortaya koymak olduğu genel kabul görmektedir (Bulu vd., 2007:315).

Porter’a göre kümelemelerin işletmeler ve sektör üzerindeki etkileri sırasıyla, verimlilik düzeyinde dengeli bir artış, verimliliğin etkili ve düzenli şekilde artışı için ön koşulları hazırlama, küme içinde faaliyet gösteren işletmelerin girişimcilik düzeylerinde artışı ve son olarak yeni ve alternatif iş dallarının oluşması ve yenilikçilik potansiyelinin gelişmesine teşviktir (Porter, 1990: 71-73).

Michael Porter, “Ulusların Rekabet Üstünlüğü” adlı kitabında farklı ülkelerden birçok örneği ele alan “ulusal üstünlük dörtgeni” kavramını geliştirmiştir. Porter kitabında, bir ülke için rekabet gücü oluşturmanın temelinde “ana vasıf” yatar demektedir. Bu vasıflar tek tek ve bir sistem olarak Şekil 1’de görüldüğü gibi 4 adet dışsal etki bağlantısı bulunan elmas modeli olarak da ifade edilen ulusal üstünlük dörtgenini oluşturmaktadır. Bu etki derecesi bölgelere ve işletmelere göre değişiklik göstermektedir. Elmas modeli ile faktörlerin diğer faktörlerden nasıl etkilendiğinin açıklamakta ve sektörlerin rekabetçilik pozisyonlarını belirlemekte kullanılmaktadır (Eraslan vd., 2007:11).

Şekil 1. Michael Porter'in Rekabet Elması Modeli

Kaynak: Asheim vd., 2006:10)

Porter’in rekabet elması modeli, bir sektörde rekabet edebilmek için ülkedeki nitelikli altyapı ve işçilik gibi üretim faktörlerini oluşturan faktör koşulları, sektör tarafından üretilen mal ve hizmetlere olan

talebi gösteren talep koşulları, rekabet gücüne yönelik durumu gösteren ilgili ve destekleyici sektörler koşulları ve işletmelere ilişkin yönetim, örgütlenme ve ulusal rekabet altyapısını gösteren firma stratejileri ve rekabet ortamı koşulları olmak üzere toplam 4 koşuldan oluşmaktadır. Kaynaklar ve beceriler, firmaların fırsatları görmesini sağlayan bilgi; firmaların kaynaklarını ve becerilerini konuşlandırdığı yön; şirket sahiplerinin, yöneticilerinin ve çalışanlarının hedefleri ve en önemlisi de firmaların üzerindeki yatırım ve yenilik yapma baskısı işletmelerin uluslararası rekabette başarılı olabilmesi için elmas modelinin bütününde gerekli olan unsurlardır (Porter, 1990: 71-73).

Porter modelinde coğrafi yakınlığın önemini vurgulamıştır ve bu sayede kümelerin “coğrafi açıdan birbirine yakın ve birbiriyle ilişkili firmaların, yan sanayi ve hizmet tedarikçilerinin, komşu sektörlerin ve kurumların (örneğin üniversiteler, kalkınma ajansları, odalar, sektör dernekleri) rekabet içinde işbirliği yapmasını” önermiştir (Bulu vd., 2007: 315) İşletmelerin gelecek beklentisi ve rekabetçi yönünü ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Bu sayede araştırmacılarında bölgesel kalkınma alanında ilgi odağı olmaktadır.

Porter modelinden yola çıkarak bölgesel alanda elmas modelinin kullanıldığı bazı örnek çalışmaları sonuçları ile beraber incelemek gerekirse; “Keskin (2009); Isparta ili orman ürünleri sektöründe faaliyet gösteren firmalar üzerinde yaptığı araştırmasında, Isparta orman ürünleri endüstrisinin gizli ve gelişmemiş kümelenme profiline sahip olduğunu aynı zamanda dikey kümelenme özelliği sergilediği sonucunu ön görmüştür. Karayel (2010); Konya’da yer alan ayakkabıcılık sektöründeki firmalar üzerinde yaptığı araştırmasında, kümelenme ve performans arasında pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğu ortaya çıkarmıştır. Arıç (2011); Kayseri’de yer alan mobilya sektörü işletmeleri üzerinde yaptığı araştırmasında elmas modeli faktörleri ile Kayseri mobilya sektörü kümelenmesinin uluslararası rekabetçiliği arasında istatistiksel olarak anlamsız ilişkilere ulaşmıştır. Başer (2012); Ankara KOBİ plastikçileri üzerine yaptığı araştırmasında, plastik sektörü KOBİ’lerinin kümelenme olgusu ile dış ticarete etkinliğinin arttığı sonucunu elde etmiştir. Erol ve Yıldırım (2013) ; OSTİM medikal sanayisi üzerinde yaptığı araştırmasında, OSTİM medikal sanayi kümesi başlangıç evresini tamamlamış ancak kümelenme yaşam döngüsünün henüz tamamlanmamış olduğu sonucuna ulaşmıştır. Son olarak Akdağ-Mete-Emhan (2014); Diyarbakır tekstil ve hazır giyim sektörü firmaları üzerinde yaptığı araştırmasında küme haritaları oluşturulmuş ve rekabetçilik seviyesinde işbirliği ilişkileri içindeki kurumların üretim, dağıtım ve fiziki altyapı yetersizliklerinin sektörü olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Örnek alınan çalışmalar incelendiğinde kümelenme ve sektörel alanda yapılan çalışmaların rekabetçi avantaj ve sektöre katkı sağlayan firmaların iş birliği ilişkisi üzerinde değerlendirildiği geneli itibari ile coğrafi yakınlık özelliğinin ön plana çıktığı görülmektedir. Ölçüm tekniği genel itibari ile mülakat olurken istatistiksel modelleme çalışmaları her çalışma için farklı açılardan ele alınmıştır.

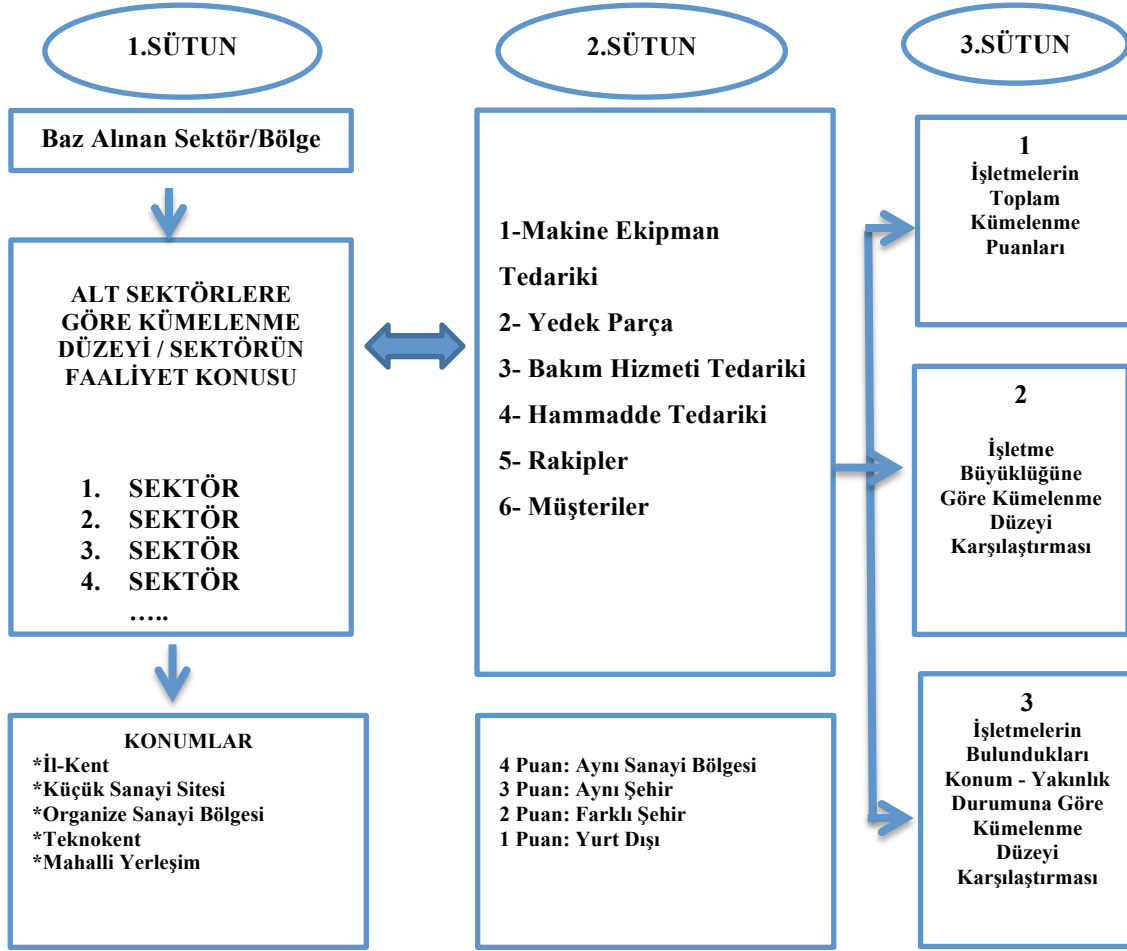
3. SEKTÖREL KÜMELENME ANALİZİNE MODEL ÖNERİSİ

Michael Porter, küresel piyasalarda rekabet eden uluslar, firmalar ve sektörleri ele alarak bunların coğrafi açıdan birbirine yakın ve birbiriyle ilişkili firmalar olduğunu tespit etmiş ve bunun yanın da yan sanayi ve hizmet tedarikçilerinin, komşu sektörlerin ve kurumların rekabet içinde işbirliği yaptıklarını

ve birbirleriyle bağlantılarını bölgeden bölgeye, firmadan firmaya değişiklik gösterdiğini vurgulamıştır (Eraslan vd., 2007:11). Bu nedenle oluşturulan model Porter'ın "Ulusal Üstünlük Dörtgeni" kavramından geliştirilmiştir

Modelin, bilinçli kümelendirme faaliyetlerinin henüz başlamadığı, ancak kümelendirme özelliği gösteren bir bölge/ sektör içinde uygulanabileceği düşünülmüştür. İşletmelerin işbirliklerinin sonuçlarını gösteren bir model oluşturulmuştur. Bu model bütün çalışma için bir plan olarak da kullanılmakla birlikte, uygulanacak çalışmanın hipotezlerini temsil etmektedir.

Şekil 2. Sektörel Kümelendirme Model Önerisi

Yapılan çalışmalar da veriler anket yoluyla elde edilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen veriler SPSS 20 istatistik paket programı ile değerlendirilmiştir. Bu sayede baz alınan sektörde faaliyette bulunan işletmelere ait mevcut yapı ve kümelendirme düzeylerinin belirlenmesine çalışılmıştır.

3.1. Bölge/Sektörün Genel Profili ile İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

Model üç sütundan oluşmaktadır. Birinci sütunda baz alınan bölgenin/sektörün örnekleme belirlenip faaliyet konuları ve buldukları bölge konumları anket tekniğiyle belirlenmeye çalışılmıştır. İlk aşama da baz alınan sektör/bölge işletmelerinin alt sektör/faaliyet konularını belirlemek ve buldukları bölgeleri tespit etmek adına genel profili için tanımlayıcı istatistiksel (*ortalama ve frekans analizi*) yöntemler uygulanmıştır. Uygulanan yöntemler ile istatistiksel açıdan elde edilen veriler %99 güven aralığında, %1 anlamlılık seviyesinde incelenmiştir. Bu manada $0,01 > p$ değeri anlamlı olarak değerlendirilmiştir. İkinci aşamada belirlenen sektörlerin işbirliği ve rekabet tutumları açısından ilişkilerini ortaya koymak adına kümelenme düzeyleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.2. Araştırma da Yer Alan İşletmelerin Toplam Kümelenme Puanlarının Analizi

İkinci sütunda; baz alınan sektör işletmelerinin “*Makine ve Ekipman Satın Alınan İşletmeler, Yedek Parça Temin Edilen İşletmeler, Bakım Onarım Hizmeti Alınan İşletmeler, Hammadde Tedarik Edilen İşletmeler, Rakipler ve Müşteriler*” açısından kümelenme düzeylerinin tespitine ilişkin kodlar yer almaktadır. Bu kodlar yardımıyla birinci sütunda yer alan işletmelerin alt sektör/faaliyet konusu açısından kümelenme puanları tespit edilip analiz edilmesi sağlanacaktır.

Birinci sütunda baz alınan sektör işletmelerinin kümelenme düzeylerini incelemek için, cevaplara ilişkin puanlama sistemi oluşturulmuştur. Buna göre “Aynı Sanayi Bölgesinde” yer alan işletmeler ilgili değişken itibarıyla 4 puan, “Aynı Şehirde Yer Alan” işletmeler 3 puan “Farklı Şehirde Yer Alan” işletmeler 2 puan “Yurt Dışında Bulunan” işletmeler 1 puan olarak değerlendirilmiştir.

Söz konusu toplam 6 değişken için her işletmenin toplam puanı hesaplanmıştır. Ayrıca bu puanlar 100 üzerinden değerlendirilmek üzere araştırmacılar tarafından belirlenmiş standartlaştırılmıştır. Sektörün kümelenme düzeylerinin belirlenmesinde ve sektörün değişkenlere göre karşılaştırılmalarında bu puanlar dikkate alınmıştır. *Puanlama sistemine göre 70 - 100 arası puan yüksek derecede kümelenme, 40 - 70 arası orta düzey kümelenme, 10 - 40 arası puan ise düşük derecede kümelenme olarak değerlendirilmiştir.* Sektör dağılımları ve kümelenme puanlarını hesaplamada veriler *Kolmogorov Simirnov Testi* ile normal dağılıma uygunluğu analiz edilmiş daha sonra kümelenme puanları hesaplanmıştır. İşletmelerin 100 üzerinden hesaplanan toplam kümelenme puanları arasında, Kruskal Wallis testi ile sektörel manada bir farklılık olup olmadığı daha sonra ise, tek tek kümelenme değişkenleri açısından farklılık olup olmadığı incelenmiştir.

Kolmogorov-Simirnov testi analizleri bir dağılımın önceden belirlenmiş teorik bir dağılıma uygun olup olmadığını test etmektedir (İslamoğlu, 2003: 237). Elde edilen verilerin $\text{Sig.p} > 0,01$ anlamlılık düzeyindeki verilerin normal dağılıma uyduğu $\text{Sig.p} < 0,01$ anlamlılık düzeyindeki verilerin normal dağılıma uymadığı kabul edilmiştir. Kruskal - Wallis testi ise üç ya da daha fazla grubun/örneklemin aynı evrenden gelip gelmediklerinin belirlenmesi için kullanılmaktadır (Kalaycı, 2005: 106). Kümelenme puanları bu açıdan baz alınan sektör/bölge işletmeleri için ayrı ayrı hesaplanabilmektedir.

Diğer aşamada baz alınan sektör işletmelerinin kümeleme düzeylerine ilişkin temel tanımlayıcı verilerin değerlendirilmesi için ele alınan hipotezler ve hipotezleri test etmede uygulanan yöntem aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. İşletmelerin Kümeleme Düzeylerine İlişkin Temel Tanımlayıcı İstatistikler

HİPOTEZLER			Uygulanan Yöntem
1.	H0	Sektördeki işletmelerin makine ekipman tedarik ettikleri yerler benzerdir.	Ki-Kare Homojenlik Testi
	H1	Sektördeki işletmelerin makine ekipman tedarik ettikleri yerler benzer değildir.	
2.	H0	Sektördeki işletmelerin yedek parça tedarikçileri benzerdir.	
	H1	Sektördeki işletmelerin yedek parça tedarikçileri benzer değildir.	
3.	H0	Sektördeki işletmelerin bakım hizmeti aldıkları yerler benzerdir.	
	H1	Sektördeki işletmelerin bakım hizmeti aldıkları yerler benzer değildir.	
4.	H0	Sektördeki işletmelerin hammadde aldığı yerler benzerdir.	
	H1	Sektördeki işletmelerin hammadde aldığı yerler benzer değildir.	
5.	H0	Sektördeki işletmelerin rakiplerinin bulunduğu yerler benzerdir.	
	H1	Sektördeki işletmelerin rakiplerinin bulunduğu yerler benzer değildir.	
6.	H0	Sektördeki işletmelerin müşterilerinin bulunduğu yerler benzerdir.	
	H1	Sektördeki işletmelerin müşterilerinin bulunduğu yerler benzer değildir.	

Tablo 1.'de görüldüğü gibi analizin amacı; Kümeleme aktörlerini “Makine ve Ekipman Satın Alınan İşletmeler, Yedek Parça Temin Edilen İşletmeler, Bakım Onarım Hizmeti Alınan İşletmeler, Hammadde Tedarik Edilen İşletmeler, Rakipler ve Müşteriler” açısından ele almaktır. Devamında kümeleme aktörlerinin bulunduğu konularını (Aynı Sanayi Bölgesinde-Aynı Şehirde Yer Alan-Farklı Şehirde Yer Alan ve Yurt Dışında Yer Alan) tespit etmek ve işbirliği ilişkilerini analiz etmektir. Analizde kullanılan yöntem *Ki-Kare homojenlik testi* olup birbirinden bağımsız olarak seçilen iki veya daha fazla örneklemin aynı ana küleden çekilip çekilmediğinin belirlenmesinde kullanılmaktadır (Kalaycı, 2005: 94). Analiz sonuçları $p < 0,01$ değerini aldığıda benzer ana küleden gelmediğini yani H0 hipotezinin kabul edilmediğini, $p > 0,01$ değerini aldığıda benzer ana küleden geldiğini, başka bir ifade ile H0 hipotezinin kabul edildiği şeklinde yorumlanmaktadır.

3.3.Araştırma da Yer Alan İşletmelerin Hipotezlere Göre Kümeleme Düzeylerinin Karşılaştırılması Analizi

Baz alınan sektör işletmelerinin hesaplanan kümeleme puanlarının kümeleme düzeyleri karşılaştırması için üçüncü sütunda yer alan değişkenler yardımıyla kurulan hipotezler ve uygulama yöntemi aşağıda ki Tablo 2.'de belirtilmiştir.

Tablo 2. İşletmelerin Kümeleme Düzeylerine İlişkin Tanımlayıcı Veriler, Hipotezler ve Uygulama Yöntemi

HİPOTEZLER			Uygulanan Yöntem
1.	H0	Baz alınan sektör bölgesinde yer alan işletmelerin sektörel olarak “hammadde, yarı mamul, makine ve ekipman tedariki, müşteriler ve rakipler açısından”, kümeleme dereceleri arasında anlamlı farklılık yoktur.	Kruskal Wallis H Testi Tanımlayıcı İstatistikler
	H1	Baz alınan sektör bölgesinde yer alan işletmelerin sektörel olarak “hammadde, yarı mamul, makine ve ekipman tedariki, müşteriler ve rakipler açısından”, kümeleme dereceleri arasında anlamlı farklılık vardır.	
2.	H0	Baz alınan sektörün bulunduğu bölgede yer alan farklı büyüklükteki işletmelerin (Mikro, Küçük, Orta ve Büyük), büyüklük ölçülerine göre kümeleme dereceleri arasında anlamlı farklılık yoktur.	
	H1	Baz alınan sektörün bulunduğu bölgede yer alan farklı büyüklükteki işletmelerin (Mikro, Küçük, Orta ve Büyük), büyüklük ölçülerine göre kümeleme dereceleri arasında anlamlı farklılık vardır.	
3.	H0	Baz alınan sektörün bulunduğu bölgede yer alan işletmelerin buldukları konum/yer itibarıyla, kümeleme dereceleri arasında anlamlı farklılık yoktur.	
	H1	Baz alınan sektörün bulunduğu bölgede yer alan işletmelerin buldukları konum/yer	

itibariyle, kümelenme dereceleri arasında anlamlı farklılık vardır.

Tablo 2.'de verilen ikinci hipotez grubunun birinci hipotezinde, baz alınan sektör/faaliyet konuları itibari ile karşılaştırmalar “hammadde, yarı mamul, makine ve ekipman tedariki, müşteriler ve rakipler açısından”, ayrı ayrı *Kruskal Wallis H Testi* yardımıyla elde edilmektedir. Kruskal - Wallis testi gruplar arası tek yönlü varyans analizinin (tek yönlü anova) parametrik olmayan alternatifidir (Sipahi vd., 2008: 66) ve analiz sonucunda sıralı ortalama değerleri, farklılıkların yönünü tayin etmede kullanılmaktadır (Kalaycı, 2005: 106 - 108). Analiz sonuçları $P < 0,01$ değerini aldığı anda dereceler arasında anlamlı farklılıklar olduğu yani H_0 hipotezini ret ettiğimizi, $P > 0,01$ değerini aldığı anda dereceler arasında anlamlı farklılıklar olduğunu yani H_0 hipotezini kabul ettiğimizi temsil etmektedir.

Birinci hipotez için toplam kümelenme puanlarının “hammadde, yarı mamul, makine ve ekipman tedariki, müşteriler ve rakipler açısından”, baz alınan sektörün kümelenme puanlarının alt sektör/faaliyet konuları itibari ile ayrı ayrı tespit edilip karşılaştırılması yapıp sektörler arasında değişkenlerin tutumları ölçülmeye çalışılmıştır.

İkinci hipotez ise baz alınan sektör/faaliyet konuları itibari ile kümelenme düzeylerinin işletmelerin büyüklük yani istihdam kapasitesi Mikro, Küçük, Orta ve Büyüklük ölçülerine göre tanımlayıcı istatistiksel yöntemler ile kümelenme toplam puanlarının hesaplanması ve bunların Mikro, Küçük, Orta ve Büyüklük ölçülerine göre karşılaştırılmasını temsil etmektedir. Analizin amacı; çalışan sayıları ya da firma kapasitelerinin kümelenme açısından rekabet edilebilirlik derecesini etkileyip etkilemediğini test etmektir.

Üçüncü hipotez ise baz alınan sektör/faaliyet konuları itibari ise kümelenme düzeylerinin buldukları iller, kentler ya da OSB, KSS, Teknokent ve Mahalli Yerleşim yerlerinde yoğunlaşan işletmelerin kümelenme düzeylerinin toplam kümelenme puanları açısından farklı olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Analizin amacı; kümelenme tanımında olduğu gibi coğrafi yakınlığın kümelenme yoğunluğunu etkileyip etkilemediğini test etmektir.

Model, bir bölge ya da sektörde, işletmeler arasında işbirliklerinin gelişip gelişmediğini, coğrafi yakınlığı ve ortaya çıkan kümelenme düzeyinin rakipleriyle rekabet edilebilirlik tutumunu ölçmeyi amaçlamaktadır. Model daha önce uygulanan çalışmalardan farklı olarak istatistiksel yöntemlere dayanmaktadır.

4. BATI AKDENİZ BÖLGESİ UYGULAMA ÖRNEĞİ

Önerilen model çerçevesinde kümelenme özelliği gösterdiği düşünülen Batı Akdeniz Bölgesinde faaliyet gösteren ve buna bağlı olan İmalatçı KOBİ'ler araştırma örneklemini oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan firma bilgileri Batı Akdeniz Bölgesinde yer alan KOSGEB veri tabanından temin edilmiştir. Alınan firma bilgileri ile ilgili ön araştırma yapılarak faaliyette olan firmalar “*Tam Sayım Yöntemi*” (Orhunbilge, 2000: 2) ile belirlenmiştir.

Araştırmaya toplam 2831 imalat sektöründe faaliyet gösteren KOBİ katılmıştır. Avrupa Ekonomik Faaliyetlerin İstatistikî Sınıflaması (NACE) sistemi imalat sektörleri esas alınarak araştırmamıza katılan firmaların sektörleri belirlenmiştir. Bu bağlamda araştırmaya katılan işletmelerin yüzde %59,1 (1673) Antalya’da yer alırken, %22,2’si Isparta’da (628), %18’i (530) Burdur’da yer almaktadır.

Ölçeğin güvenilirliği “Cronbach Alpha” güvenilirlik analizi ile test edilmiştir. Bu bağlamda ölçeğe ait (6 değişken) alfa güvenilirlik katsayısı “,746” olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğu söylenebilir (Kalaycı, 2005: 405).

Model çerçevesinde kısaca belirtmek gerekirse oluşan kümelene toplam puanları ve farklılıkları, tanımlayıcı yöntemler, frekans analizi, Kolmogorov-Smirnov testi ile hesaplanarak aşağıda ki tablolarda verilmiştir.

Tablo 3. Analizlerde Kullanılan Değişkenlere Ait Normallik Testi Sonuçları

	TOPPUAN	Toplam Kümelene Puanı	Ekipman Alınan İşletmeler	Yedek Parça Alınan İşletmeler	Bakım Hizmeti Alınan İşletmeler	Hammadde alınan İşletmeler	Müşteriler	Rakipler
	2495	2495	2760	2735	2623	2729	2754	2731
Ortalama	15,8084	65,8684	2,3319	2,4940	2,8300	2,5321	2,7426	2,8656
S.S	2,42236	10,09319	,63371	,63536	,64422	,61071	,58136	,57534
Mutlak	,144	,144	,331	,301	,311	,303	,432	,392
Pozitif	,111	,111	,331	,301	,266	,283	,301	,321
Negatif	-,144	-,144	-,237	-,267	-,311	-,303	-,432	-,392
Kolmogorov-Smirnov Z	7,205	7,205	17,385	15,767	15,923	15,846	22,658	20,469
Pçift	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000

Sektörler arası karşılaştırmalar yapılmadan önce kullanılan değişkenler normallik testine tabi tutulmuştur. Normallik analizi için Kolmogorov-Smirnov testinden faydalanılmıştır. Test sonuçlarına göre verilerin normal dağılıma uymadığı Tablo 3.’de tespit edilmiştir. Bu nedenle sektörel karşılaştırmalarda Kruskal Wallis H Testinden faydalanılmıştır. Öncelikle işletmelerin hesaplanan toplam kümelene puanları arasında, sektörel manada bir farklılık olup olmadığı daha sonra ise tek tek kümelene değişkenleri açısından farklılık olup olmadığı incelenmiştir.

Söz konusu toplam 6 değişken için her işletmenin toplam puanı hesaplanmıştır. Ayrıca bu puanlar 100 üzerinden değerlendirilmek üzere standardize edilmiştir. Sektörel kümelene düzeylerinin belirlenmesinde ve sektörel karşılaştırmalarda bu puanlar dikkate alınmıştır.

Tablo 4. Sektörel Kümelene Ortalama Puanlarına İlişkin Veriler

	N	Ortalama
Motorlu Kara Taşıtı İmalatı	22	69,51
Ağaç ve Ağaç Mantarı	246	69,00
Mobilya İmalatı	315	68,53
Başka Yerde Sınıflandırılmamış Elk Makine ve Cihazların İmat	29	68,25
Metalik Olmayan Diğer Minerallerin İmalatı	286	67,70
Makine ve Techizat Hariç Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı	173	67,65
Basım ve Yayın	46	66,85
Geri Dönüşüm	10	66,67
Gıda ve İçecek İmalatı	585	65,38
Giyim Eşyası İmalatı	75	64,89
Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine	103	64,52
Bilgisayar İle İlgili Faaliyetler	13	63,78
Plastik ve Kaucuk Ürünleri İmalatı	181	63,49
Ana Metal Sanayii	76	63,49
Derinin Tabaklanması Ve İşlenmesi	98	63,31
Diğer Ulaşım Araçları İmalatı	16	62,76
Kimyasal Madde ve Ürünleri	81	62,50
Tekstil Ürünleri İmalatı	102	59,80
Kök Kömür, Rafine Edilmiş Petrol ve Nükleer Yakıt İmalatı	6	59,03
Kağıt Hamuru ve Kağıt Ürünleri İmalatı	18	58,10
Tıbbi Aletler İmalatı	12	57,64
Tütün Ürünleri İmalatı	2	47,92
Toplam	2495	65,87

Puanlama sistemine göre 70-100 arası puan yüksek derecede kümelene, 40-70 arası orta düzeyde kümelene, 10-40 arası puan ise düşük derecede kümelene olarak değerlendirilmiştir. Tablo 4.'te Batı Akdeniz Bölgesinde, sektörlerin ortalama puanlarına göre kümelene düzeyi sonuçlarına yer verilmiştir. Kısaca belirtmek gerekirse sektörel kümelene puanlarına ilişkin analiz sonuçları ortalamalara göre tüm işletmelerin kümelene derecesi orta düzeydedir denebilir. Öte yandan Motorlu Kara Taşıtı İmalatı (69,51), sektörünün en yüksek kümelene derecesine sahip olduğu Tütün Ürünleri İmalatı (47,92) en düşük kümelene derecesine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Modelin devamında oluşturulan kümelene puanlarının ikinci sütunda bulunan değişkenler yardımıyla hesaplanan kümelene puanlarının karşılaştırması yapılmış ve sonuçlar vermeye çalışılmıştır.

Tablo 5. İşletmeler Açısından Puanların Karşılaştırmalarına İlişkin Test Sonuçları

Uygulanan Değişkenler	Ki-Kare ve Kruskal Wallis H Testi Tanımlayıcı İstatistikler	Kümeleme Derecesi	
		Min	Max
Makine Ekipman Tedarik	Ki-Kare: 100,678 - df:21-Pçift: ,000 P < 0,01	Kâğıt Hamuru ve Kâğıt Ürünleri İmalatı 974,78	Motorlu Kara Taşıtı İmalatı 1691,67
Yedek Parça Tedarik	Ki-Kare:97,105-df:21,Pçift: ,000 P < 0,01	Tütün Ürünleri İmalatı 399	Motorlu Kara Taşıtı İmalatı 1596,17
Bakım Hizmeti Aldıkları Yerler	Ki-Kare:90,982-df:21,Pçift: ,000 P < 0,01	Tütün Ürünleri İmalatı 767,75	Tıbbi Aletler İmalatı 1614,29
Hammadde Alınan Yerler	Ki-Kare:268,409-df:29,Pçift: ,000 P < 0,01	Kok kömür, rafine edilmiş Petrol ve nükleer yakıt imalatı 686	Geri Dönüşüm 1844,85
Müşteriler	Ki-Kare:281,291-df:21,Pçift: ,000 P < 0,01	Tütün Ürünleri İmalatı 393	Basım Ve Yayın 1681,05
Rakipler	Ki-Kare:183,925-df:21,Pçift: ,000 P < 0,01	Tütün Ürünleri İmalatı 302,5	Derinin Tabaklanması ve İşlenmesi 1613,68

Tablo 5.'de, analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Örneğin sektörler arası Makine ve ekipman alınan işletmeler açısından anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir (Ki-Kare: 100,678, df: 21, Pçift:0,000). Sıralama ortalama değerleri dikkate alındığında *Motorlu Kara Taşıtı İmalatı* sektörünün “Makine ve Ekipman tedariki” açısından en yüksek kümeleme derecesine sahip olduğu en düşük kümeleme derecesine sahip sektörün ise “*Kâğıt Hamuru ve Kâğıt Ürünleri İmalatı*” sektörü olduğu tespit edilmiştir.

Aynı şekilde yorumlamalar “*Yedek Parça Temini- Bakım Hizmeti Aldıkları İşletmeler- Hammadde Tedariki Açısından- Müşterilerin Bulunduğu Yer Açısından- Rakipler Açısından*” yapılabilmektedir.

Araştırma modelinin üçüncü sütununda yer alan değişkenler ile kurulan hipotez değerlendirmelerinin ise analiz sonuçları Tablo 6.'da gösterilmiştir.

Tablo 6. İşletmelerin Kümeleme Puanlarının Karşılaştırıldığı Hipotezler ve Sonuçları

Hipotezler	Uygulanan Yöntem	Tablo	Sonuç
H0: Batı Akdeniz Bölgesinde yer alan işletmelerin sektörel olarak “hammadde, yarı mamul, makine ve ekipman tedariki, müşteriler ve rakipler açısından”, kümeleme dereceleri arasında anlamlı farklılık yoktur. H1: Batı Akdeniz Bölgesinde yer alan işletmelerin sektörel olarak “hammadde, yarı mamul, makine ve ekipman tedariki, müşteriler ve rakipler açısından”, kümeleme dereceleri arasında anlamlı farklılık vardır.	Kruskal Wallis H Testi Tanımlayıcı İstatistikler	Ki-Kare:167,625-df:21,Pçift: ,000 P < 0,01	H0 Ret H1 Kabul
H0: Farklı Büyüklükteki İşletmelerin Büyüklük Ölçülerine Göre (Mikro, Çok Küçük, Orta) Kümeleme Dereceleri Arasında Farklılık Yoktur. H1: Farklı Büyüklükteki İşletmelerin Büyüklük Ölçülerine Göre (Mikro, Çok Küçük, Orta) Kümeleme Dereceleri Arasında Farklılık Vardır.	Kruskal Wallis H Testi Tanımlayıcı İstatistikler	Ki-Kare:250,971-df:2,Pçift: ,000 P < 0,01	H0 Ret H1 Kabul
H0: Buldukları Konum İtibariyle Kümeleme Dereceleri Arasında Anlamlı Farklılık Yoktur. H1: Buldukları Konum İtibariyle Kümeleme Dereceleri Arasında Anlamlı Farklılık Vardır.	Kruskal Wallis H Testi Tanımlayıcı İstatistikler	Ki-Kare:359,297-df:2,Pçift: ,000 P < 0,01	H0 Ret H1 Kabul

Araştırmaya katılan işletmelerin test sonuçlarına göre, Batı Akdeniz Bölgesinde yer alan işletmelerin sektörel olarak “hammadde, yarı mamul, makine ve ekipman tedariki, müşteriler ve rakipler açısından”, toplam kümelenme dereceleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir (Ki-Kare: 167,625df: 21, Pçift:0,000/ H0 ret-H1 kabul).

Diğer hipotezler de işletmelerin büyüklükleri ve buldukları bölge açısından değerlendirilmiştir. Batı Akdeniz Bölgesinde yer alan farklı büyüklükteki KOBİ’lerin “Mikro (1397,97), Küçük (968,18), Orta (680,50)”, büyüklük ölçütlerine göre kümelenme dereceleri arasında anlamlı farklılık olduğu (Ki-Kare: 250,971df: 2, Pçift:0,000/ H0 ret-H1 kabul) tespit edilmiştir. Üçüncü hipoteze göre Antalya (1224,63), Isparta (893,61) ve Burdur (1719,93) illeri arasında kümelenme düzeyleri açısından anlamlı farklılık olduğu (Ki-Kare: 359,297df: 2, Pçift:0,000) tespit edilmiştir. Yani Batı Akdeniz Bölgesinde yer alan KOBİ’lerin bölgede yer alan iller itibariyle kümelenme dereceleri arasında anlamlı farklılık vardır.

Örnek alınan uygulama da sonuç olarak Mikro işletmelerin, en küçük KOBİ çeşidi olduğu için, bu işletmeler genellikle yerel de faaliyet göstermektedir. Bu nedenle paydaşları da aynı bölgede yer alması normaldir. Uygulanan bu analizlerin ulaşılan kümelenme düzeylerinde farkındalık yaratıp yaratılmadığı test edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlar neticesinde kümelenme dereceleri açısından kümelenme puanları arasında anlamlı farklılıklar vardır.

SONUÇ

Günümüzde rekabetin hızla gelişen yapısı, Dünya ve Türkiye ekonomilerini şekillendirirken bölgesel - ulusal kalkınma planları ve projeleri kümelenmenin sağlayabileceği yararlar değerlendirilmektedir. Bundan dolayı özel sektörün rekabet gücünün oluşturulmasında ve artırılmasında kümelenmelere dayalı sanayi politikaları ve yerel yatırım ortamlarının iyileştirilmesi rekabetçi avantaj yaratılmasında kritik bir öneme sahiptir.

Kümelenmelere dayalı yaklaşımlar incelendiğinde işletmelerin birbirinden bağımsız oyuncular değil, birbiriyle bağlantılı aktörler olarak tanımlandığı ve değerlendirildiği dolayısıyla bağlantıları güçlendirmeye yönelik öneriler yaptığı, kaynakların daha etkin kullanılabilir hale geldiği görülmektedir. Kümelenme yaklaşımının temel özelliği; firmalar ve endüstriler arasındaki teknoloji, işgücü, bilgi, müşteri ihtiyaçları, pazarlama gibi konulardaki bağlantıları kapsayan bir yaklaşım olmasıdır. Özellikle Porter’ın çalışmasında kümelenme, yenilikçilik ve rekabetçiliğe dayalı bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyada çok başarılı örnekleri olmakla birlikte Türkiye’de de benzer oluşumlar araştırılmaktadır.

Tüm bunların genel değerlendirilmesi sonucunda bu çalışmanın amacı, rekabet edebilirlik ile kümelenme kavramının ilişkilerini ve kümeleri oluşturan değer zincirlerinin birbiriyle bağlantılarını ortaya koymak ve araştırmaktır.

Araştırma yapılırken uygulanacak modelin ortaya konması ve modelin genel hatlarını Porter Modeline dayanması çalışmamızı şekillendirmektedir. Araştırma kapsamında kümelenme özelliği

gösteren bölge veya sektör belirlendikten sonra işbirliği ilişkisi bulunan işletmelerin belli kıstaslara göre istatistiksel olarak değerlendirilmesi ve yorumlama tekniği üzerinde durulmuştur.

Modelin uygulanabilirliği açısından örnek olabilecek Batı Akdeniz Bölgesinde 22 sektör üzerinde uygulaması verilerek sonuçları test edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada sektörel kümelene puanlarına ilişkin veriler incelendiğinde tüm işletmelerin kümelene derecesi orta düzeydedir denebilir. Öte yandan Motorlu Kara Taşıtı İmalatı (69,51), sektörünün en yüksek kümelene derecesine sahip olduğu Tütün Ürünleri İmalatı (47,92) en düşük kümelene derecesine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Makine ve ekipman alınan işletmeler açısından anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Sıralama ortalama değerleri dikkate alındığında “Motorlu Kara Taşıtı İmalatı” sektörünün en yüksek kümelene derecesine sahip olduğu en düşük kümelene derecesine sahip sektörün ise “Kâğıt Hamuru ve Kâğıt Ürünleri İmalatı” sektörü olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde yorumlamalar “Yedek Parça Temini- Bakım Hizmeti Aldıkları İşletmeler- Hammadde Tedariki Açısından- Müşterilerin Bulunduğu Yer Açısından- Rakipler Açısından” yapılabilmektedir.

Hammadde, yarı mamul, makine ve ekipman tedariki, müşteriler ve rakipler açısından, toplam kümelene dereceleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Batı Akdeniz Bölgesinde yer alan farklı büyüklükteki KOBİ’lerin kümelene dereceleri arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Mikro Ölçekli işletmelerin küçük ölçekli işletmelerden, küçük ölçekli işletmelerinde orta büyüklükteki işletmelerden daha iyi kümelendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ayrıca, KOBİ’lerin iller arasında kümelene düzeyleri açısından anlamlı farklılığa sahip olduğu görülmektedir. Örnek alınan uygulama da sonuç olarak Mikro işletmelerin, en küçük KOBİ çeşidi olduğu için, bu işletmeler genellikle yerel de faaliyet göstermekte ve bu nedenle paydaşları da aynı bölgede yer alması olası sonuçlar doğurmaktadır.

Uygulanan bu analizlerin ulaşılan kümelene düzeylerinde farkındalık yaratıp yaratılmadığı test edilmeye çalışılmaktadır. Elde edilen sonuçlar neticesinde kümelene dereceleri açısından kümelene puanları arasında anlamlı farklılıklar vardır. Yapılan istatistiksel analizler ve model önerisinin Batı Akdeniz Bölgesinde 22 sektör üzerinde uygulanması, önerilen modelin geçerliliği ve elde edilen sonuç değerlerinin yorumlamaları çözüm önerileri açısından sektörlere yol gösterici niteliktedir.

Kümelene düzeyinin tespiti ile, avantajlı sektörler tespit edilebilir, bölgede uygulanacak kümelene modeli, yerel kalkınma süreçlerini harekete geçirerek, eşsiz yerel rekabet avantajının gelişmesini sağlayarak rekabetçiliği teşvik edebilir.

KOBİ’lerin kümelene mesinin desteklenmesi yerel olarak önemli olan, ulusal ve bölgesel düzeyde refah artışını sağlayan becerilerin geliştirilmesi ve iş yaratılması gibi geniş kapsamlı bölgesel kalkınma amaçlarına ulaşmak için de kullanılabilir.

Çalışmada yer alan model önerisi ve uygulama analizleri ile yapılacak olan sektörel kümelene çalışmalarına da öncülük edebileceği düşünülmektedir. Ayrıca Batı Akdeniz Bölgesinde yapmış

olduğumuz çalışma, Türkiye genelinde yapılacak olan genel ve sektörel kümelenme çalışmalarına yönelik de gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, Recep - Mete, Mehmet - Emhan, Abdurrahim (2014), “Diyarbakır Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Elmas Modeli ile Kümelenme Analizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt.19, Sayı.2, (323-341).
- Arıç, K. Halil (2011), *Ulusal ve Uluslararası Rekabetin Geliştirilmesinde Kümelenme Politikası: Kayseri Mobilya Sektöründe Bir Uygulama*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Asheim, Bjorn - Cooke, Philip - Martin, Ron (2006), “The Rise of The Cluster Concept in Regional Analysis and Policy: A Critical Assessment.” *USA: Clusters and Regional Development*, Routledge Taylor&Francis Group.
- Bakan, İsmail (2011), *Çağdaş Yönetim Yaklaşımları İlkeler, Kavramlar ve Yaklaşımlar*, Beta Yayınevi, İstanbul.
- Başer, Hakan vd. (2012), “KOBİ’lerin İhracata Yönlendirilmesinde Kümelenme Modeli: Ankara Plastikçiler Kümesi”, *Ekonomi Bilimler Dergisi*, C.4, No.2, (45-54).
- BEBKA, “TR41 Bölgesi İlleri Kümelenme Analizleri 2012”,
http://www.bebka.org.tr/.../files/TR41_Bölgesi_İlleri_Kumelenme_Analizleri, (22.05.2015).
- Bulu, Melih-Erslan, İ. Hakkı- Barca, Mehmet (2007), “Türk Gıda Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Analizi,” *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, C.IX, S.1, (315).
- Duran, Gülhan (2016), “Kümelenme Düzeyi Üzerine Bir Araştırma: Bucak İlçesi Mermer Sektörü Örneği”, *MAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.8, S.15, (147-163).
- Erslan, Hakkı – Karatas, Abdülmecit – Kaya, Hüseyin (2007), “Türk Plastik Sektörünün Rekabetçilik Analizi”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.11, (207-208).
- Erol, Demet - Yıldırım, Kübra (2013), “Türkiye’de Kümelenme Yaşam Döngüsü: OSTİM Medikal Sanayi Kümelenmesi Örneği”, *Verimlilik Dergisi*, C.2, S.2, (39-62).
- İslamoğlu, A. Hamdi (2003), *Bilimsel Araştırma Yöntemler*, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Kalaycı, Şeref (2005), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Kaplan, Mustafa (2009), “KOBİ’ler ve Kümeler”, *MÜSİAD, Çerçeve Dergisi*, Yıl 17, Sayı.51, (12-16).
- Karayel, Selçuk (2010), *Yenilikçi Bir Örgütlenme Modeli Olarak “Kümelenme” İle İşletme Performansı İlişkisi: Ayakkabıcılık Sektöründe Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Karlsson, Charlie – Johansson, Börje – Stough, Roger R. (2005), *Industrial Clusters And Inter-Firm Networks*, Edwarg Elgar Publishing.Massachusetts.
- Keskin, Hidayet (2009), *Kümelenme ve Sektörel Bağlantıları Açısından Isparta İli Orman Ürünleri Endüstrisinin Değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

- Keskin, Hidayet ve Dulupçu, M. Ali (2009), “Kümelene ve Sektörel Bağlantıları Açısından Isparta İli Orman Ürünleri Endüstrisinin Değerlendirilmesi”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.1, (61).
- Orhunbilge, Neyran (2000), *Örnekleme Yöntemleri ve Hipotez Testleri*, İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Yayınları, İstanbul.
- Porter, Michael E. (1990), *The Competitive Advantage of Nations*, Free Press, New York.
- Porter, Michael E. (1998), *Clusters and the New Economics of Competition*, Harvard Business School Pres.
- Putnik, Goran D. – Cunha, Maria M. (2008), *Encyclopedia of Networked and Virtual Organizations*, Information Science Reference, New York.
- Sayın, Erol (2008), “Kümelene Yaklaşımı ve Türkiye”, *Ankara Sanayi Odası Büyüteç Dergisi*.
- Sipahi, Beril - Yurtkoru, E.Serra - Çinko, Murat (2008), *Sosyal Bilimlerde SPSS’le Veri Analizi*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Yusuf , Shahid – Nabeshima, Kaoru ve Yamashita, Shoichi (2008), *Growing Industrial Clusters in Asia*, The World Bank Press.

OSMANLI ŞAİRLERİNE GÖRE İDEAL DEVLET ADAMININ ÖZELLİKLERİ

FEATURES OF AN IDEAL STATESMAN FOR THE OTTOMAN POETS

Hasan Emir AKTAŞ¹

Öz

Bu çalışmada Osmanlı Döneminde aydın konumunda bulunan şairlerin ideal devlet adamının özelliklerine ilişkin düşünceleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Şairlerin övgü amacıyla yazarak devlet adamlarına sundukları kasideler, aynı zamanda idealize ettikleri devlet adamı modelini de tasvir ettiğinden, padişah ve vezirlerin benimseyebilecekleri örnek devlet adamı tipinin şekillenmesinde dolaylı da olsa bir etki icra etmiştir.

Çalışmanın Giriş bölümünde modern dönem anlayışında 'ideal devlet adamı modeli' kavramına kısaca değinildikten sonra, Osmanlı şairlerinin ideal devlet adamı tasavvurlarını şekillendirmiş olabilecek kaynaklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Daha sonraki bölümde de Osmanlı döneminin farklı yüzyıllarında yaşamış güçlü ve meşhur şairlerin konuyla ilgili beyitleri, onların ideal ve övgüye değer bir devlet adamı için öngördüğü özellikleri örneklendirmek üzere konu başlıkları çerçevesinde mensur olarak verilmiştir. Beyitler verilmeden önce belirlenen ideal vasıflarla ilgili kısa ve mukayeseli bir değerlendirmeye yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *İdeal Devlet Adamı, Osmanlı Devleti, Divan Şairleri, Kaside, Liderlik*

Abstract

In this paper, we have tried to find out features of an ideal statesman for Ottoman poets as the intellectuals of that period. As the 'kasides', which were written and presented by the poets to sultans and other statesmen in their praise, at the same time depicted the ideal statesman model envisioned by them, they exerted an influence on the formation of the ideal statesman perception of the sultans and viziers.

¹ Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü, hasanaktas@atauni.edu.tr

In the Introduction, after a brief consideration of the 'ideal statesman model' for the modern political perspective, the sources that could influence the ideal statesman perception of the Ottoman poets have been outlined. In the next and final section, the couplets of the powerful and famous poets of different Ottoman centuries, have been offered in today's prose and under some headlines so as to determine the features they envisioned for a praiseworthy ideal statesman.

Keywords: Ideal Statesman Model, Ottoman Empire, Ottoman Poets, Kaside, Leadership

1. İDEAL DEVLET ADAMI NOSYONU

Üst düzeydeki devlet adamlarının nasıl bir yöneticilik tarzı ve yönetim üslubu izlemeleri gerektiği konusu kuşkusuz ki önemli bir meseledir. Devletin kurumlardan, kurallardan ve bunları sevk ve idare edecek insanlardan oluştuğu kabul edilirse, sistemler ve siyasi yapılar kadar, bunları yürütecek insanların tavır, tarz ve politikasının ve hatta karakter ve kişiliğinin de önem taşıdığı anlaşılacaktır.

Devlet yönetimiyle ilgili değerlendirmelerde devlet adamının rolü önemli bir yer tuttuğu için, ideal devlet yönetimi çerçevesindeki kurgularda ideal devlet adamı modeline ilişkin düşünceler eskiden beri ehemmiyetini korumuştur.

Günümüzde batı tarzı demokrasilerin yaygın olduğu siyasi ortamlarda standart bir 'ideal devlet adamı' modelinden söz etmek pek mümkün olmasa da ideal model algılarını etkileyebilecek birkaç faktör sayılabilir. Bugünkü siyasi ve sosyal şartlarda ideal devlet adamı algılamasını şu faktörler belirliyor veya etkiliyor olabilir:

Devlet adamının kendi karakteri, kişiliği, bilinçaltı ve tecrübeleri (Roskin vd. 1991:305); devlet adamının siyasi kültürü ve dünya görüşü; halkın tercih ve temayülü; basın ve yayın organlarının ve akademik çevrelerin değerlendirmeleri; devlet teşkilatında yer alan diğer unsurların (müsteşar, milletvekili, bürokrat, parti teşkilatı vb.) eğilimleri ve yönlendirmeleri.

1.1. Modern Dönemdeki Bazı Yazarlara Göre İdeal Devlet Adamının veya Liderin Özellikleri

Modern dönemdeki bazı siyaset analistleri ideal bir liderlik için şu tür özelliklerden bahsetmektedir:

Stout'a (2006: 38) göre ideal bir lider doğru zamanda doğru değişiklikleri yapabilecek kapasite ve iradeye sahip olmalıdır. Ludwig (2002:324) büyük siyasi liderliği tespit için yaptığı istatistiki çalışma için şu kriterleri kullanmaktadır: Baskın Kişilik, İnatçılık, Duruş ve Karizma, Değişim Liderliği, Vakar, Cesaret ve Huzursuzluk. Newell'a (2008: 34) göre ise başarılı bir lider ne tamamen pragmatist ve gerçekçi, ne de saf idealist olmalıdır. Şartlara göre bu iki tavrardan gerekli ölçüde faydalanmalıdır. Fred Greenstein (Aktaran: Renshon, 2001:235) devlet başkanlarının şu kriterlere göre değerlendirilmesini

önermektedir: iletişim becerileri, teşkilatlandırma kapasiteleri, siyasi beceri ve vizyonları, zihin yapıları ve duygusal zekâları.

Modern liderlik için vasıflar öneren diğer bazı araştırmacılar da şunlardır: Erçetin'e (2000:12-14) göre etkileyicidirler, yeni değer ve istekler oluştururlar, azimlidirler, cesur ve girişimcidirler, yenilikçidirler, iletişim becerileri yüksektir, kararlılık sahibidirler, farklı olduklarının bilincindedirler, duygu dünyaları zengindir. Akiş'e göre (2004:62-63) lider vizyon sahibidir; tutkulu ve fedakardır; inançlı, kararlı ve tutarlıdır; ilham vericidir; adalet duygusuna sahiptir; insanlara karşı duyarlıdır; yenilikçidir; hızlı ve etkin karar verir; esnektir ve bilgi sahibidir. Maxwell (2006:v-vi) liderlik için şu kriterleri önermektedir: karakter, karizma, odaklanma, cömertlik, inisiyatif, dinleme, tutku, pozitif tutum, sorun çözme, ilişkiler, sorumluluk, güvenli olma, disiplin, hizmet etme, öğrenebilme, vizyon.

1.2. Osmanlı Döneminde İdeal Devlet Adamı Modelini Şekillendirebilecek Faktörler

Bu çalışmada modern öncesi dönemin önemli siyasi yapılarından birisi olan Osmanlı devleti dönemindeki ideal devlet adamı anlayışı üzerinde durulacaktır. Osmanlı Devleti döneminde ideal devlet adamı modelini şekillendirebilecek faktörler şu şekilde sıralanabilir:

- 1) Karakter, mizaç, şahsi tecrübe gibi kişiliği ve zihni arka planı oluşturan unsurlar.
- 2) Dünya görüşü, değer yargıları ve siyasi kültürü. Osmanlı Devleti gibi gerek siyasi ve sosyal hayatta ve gerekse ferdi yaşantıda, bilhassa dinin etkisini hissettirdiği bir yapıda bu faktör önem arz etmektedir.
- 2) Baba durumundaki padişah ile lalaların yetiştirme sürecindeki etkileri ve yönlendirmeleri.
- 3) Daha önce yaşamış olan Osmanlı sultanlarından başarılı ve etkili olanların oluşturduğu örneklik.
- 4) Devlet teşkilatı içerisinde yer alan diğer unsurların (vezir, bürokrat, valide sultanlar, lala vb.) etki ve yönlendirmeleri.
- 5) Eser ve görüş sahibi âlim ve şairlerin tespit ve değerlendirmeleri. Koçi Bey, Kâtip Çelebi gibi âlimlerin, o günkü siyasi yapının izin verdiği ölçüde yaptıkları yönlendirmeler zaten az çok bilindiğinden, burada asıl, devlet adamlarının görev ve misyonlarıyla ilgili örnek model oluşturmalarında şairlerin etkileri üzerinde durulacaktır.

1.3. Osmanlı Şairlerinin İdeal Devlet Adamı Anlayışının Önemi

Osmanlı devletinin siyasi ve sosyal şartlarında, devlet adamlarıyla şairler arasındaki ilişki ve diyalog edebi alanda olduğu kadar siyasi alanda da bazı ehemmiyetli sonuçlar doğurmuştur. Daha önceki İslam devletlerinde görülen uygulamalara benzer şekilde, Osmanlı devletinde de padişahlar ve vezirler, diğer ilim ve sanat ehlinin yanı sıra şairlere değer vermişler ve bir yandan onların yazdığı şiirlerle yakından ilgilenirken, diğer yandan onların marifetlerini teşvik ederek, çalışmalarına maddi ve manevi destek sağlamışlardır (Banarlı, 1998:439-440; Shaw, 1997:142).

Fakat bu ilişkinin en az bunun kadar önemli başka bir yönü daha vardır ki şairler yazdıkları kasidelerle bir yandan ithaf ettikleri devlet adamını övüp, bu yolla devletin gücünü etrafa tanıtırken, diğer yandan da beğendikleri siyasi ve insani vasıfları vurgulayarak, şiirlerini sundukları sultan ve vezirlere, dolaylı da olsa, ideal bir devlet adamı modeli önermişlerdir.

Basın-yayın imkânlarının yok denecek kadar sınırlı olduğu bir ortamda, modern dönemde medyanın ifa ettiği siyasetçiyi tavır ve tarz konusunda yönlendirme görevini, yönetim ve şehir merkezlerinde kasidelerin elden ele dolaştığı dönemlerde, belli bir ölçüde de olsa, şairlerin yerine getirdiğini söylemek abartılı bir tespit olmayacaktır.

Şunu bilhassa belirtmek gerekir ki mutlakıyetle yönetilen bir siyasi yapıda anayasa, parlamento, seçim gibi kurumların sınırlayıcılığı ve yönlendiriciliği olmadığı için (Özbudun, 1995:3), devlet adamlarının kendileri için benimseyecekleri ideal yönetici modellerinin, devlet politikasının yönünü çizmede ve sınırlarını oluşturmada modern dönemdekinden çok daha önemli olacağı açıktır.

Bu noktalardan hareketle bu çalışmada, modern öncesi dönemin önemli bir boyutunu teşkil eden Osmanlı Devleti döneminde ideal devlet adamı modeli, şairlerin eserlerindeki değerlendirmeler esas alınarak tespit edilmeye çalışılacaktır. Burada devlet adamı ile öncelikle padişahlar ile vezirler, nadiren de defterdar gibi üst düzey bürokratlar kastedilmektedir. Padişahlar ile özellikle sadrazamların günümüzdeki devlet başkanı ve başbakanlar gibi, Osmanlı devlet yönetimindeki rolleri dönemden döneme değişmekle birlikte birbirine yakındır.

1.4. Osmanlı Şairlerinin İdeal Devlet Adamı Telakkisini Şekillendiren Kaynaklar

Şairlerin devlet adamlarına övgüleri yoluyla sundukları ideal modeli tespite geçmeden önce, klasik Türk edebiyatı şairlerinin böyle bir model konusunda zihinlerini şekillendirebilecek kültür kaynaklarına kısaca göz atmak yerinde olacaktır:

1) İslami Kaynaklar: Kuşkusuz ki İslami geleneğin temelini oluşturan Kur'an ve Peygamber'in uygulamaları, dini inanç ve ibadet sistemi ile birlikte sosyal, siyasi ve ekonomik bir düzen de öngörmüştür (Sheldon, 2001:175). Gerek bu asli referans kaynakları ve gerekse Peygamber'den sonra Müslüman toplumun idaresini üstlenen Raşit Halifelerin bu alandaki uygulamaları, sonraki dönemlerde siyasi liderlik etrafında oluşan anlayış ve düşünceyi önemli ölçüde şekillendirmiştir.

Mesela Kur'an'da devlet yöneticileri için örnek olabilecek bazı vasıf ve hareketler zikredilmiştir: Adaletli olma (4/58, 4/135, 5/8, 5/42, 49/9, 6/152); işi ehline verme (4/58,); başka devlet ve topluluklarla yapılan ahit ve sözleşmelere riayet etme (8/58, 4/90, 8/72, 16/91); kötü niyetli düşmanlara karşı caydırıcı olma (2/190, 8/56-58, 8/60, 9/12); kamu düzenini sağlamada etkili olma (49/9, 27/48, 28/4); ekonomi, maliye ve sosyal devlette adalet ve ölçüye riayet etme ve edilmesini sağlama (55/9, 6/152, 11/85, 17/35, 26/183, 55/8-9); saldırgan olmayan gayrimüslim insanlarla iyi ilişkiler kurma (60/8, 4/90) ; zayıfları ve yoksulları koruyup gözetme (6/152, 17/34, 9/60); halka hizmet için zenginden kaynak toplama ve maliyeyi iyi yönetme (9/34, 12/55); toplum kesimleri arasında uzlaştırıcı ve yapıcı olma (49/10,); halkına karşı mülayim ve anlayışlı olma (3/159, 28/39); devletin iç ve dış güvenliğini sağlayacak teşkilat ve

teçhizatı hazır tutma (4/84, 8/60, 8/65, 34/11); devlete karşı ihanet edenleri cezalandırma (4/91,); savaşta kararlı ve kavi olma (4/45, 4/104, 8/45, 47/4, 47/35, 61/4); gerekli şartlarda barışı tercih etme (8/61); toplumda sosyal birliği güçlendirme (3/103, 8/46, 47/22); toplumda bozgunculuk edenlere fırsat vermeme (2/205, 5/33, 50/36); savaş için gerekli stratejileri en iyi şekilde belirleme (4/71); devletin önemli işleri konusunda halkla veya çevresindekilerle istişare etme (3/159); teknoloji ve bilimde başka toplumlardan üstün olma (27/38-41,42); düşmanlara karşı devletin üstünlük ve prestijini koruma (3/139).

2) Önceki Peygamberlerden devlet ve toplum liderliği noktasında ortaya koyduğu ideal örnek. Başta Hz. Musa, Hz. Yusuf, Hz. Davut ve Hz. Süleyman olmak üzere, bu sultan-peygamberlerin varlığı, aynı zamanda Osmanlı padişahlarının temsil ettiği mutlak otorite sistemini manen meşrulaştıran bir zemin fonksiyonu da görmüştür.

3) Kuşkusuz ki klasik edebiyatımızın birçok motif ve mazmunu, İran edebiyatından alınmıştır. Bu durum edebî metinler içerisinde yer alan gerçek veya mitolojik kahramanlar için de geçerlidir. Bu noktada İranlı şair Firdevsi'nin kadim İran tarihini destanlaştırdığı eseri *Şehnâme*, gerek İranlı ve gerekse Türk şairler için mazmun seviyesinde örnek devlet adamı tipleri sunmuştur (Mermer, 2006:34).

4) Eflatun daha sonraları 'ütopya' diye de tabir edilen ideal devlet sistemini ilk kurgulayanlardan biridir. Filozofun hem batı düşüncesinde ve hem de doğu anlayışında etkisi büyük olduğu için, siyasi düşünceleri de yüzyıllar boyunca farklı dönüşümler, şekiller, uzantılarla siyaset düşünürlerinin eserlerine yansımıştır (Sheldon, 2001:230).

Eflatun *Devlet* adlı eserinde yaşadığı tecrübelerden ve edindiği izlenimlerden yola çıkarak, insanların tabiatı gereği elindeki iktidarı istismar etmeye meyilli olduğunu, fakat eğer varlığın yanılıcı dış veçhesini aşarak hakikatin özüne ulaşmış bulunan filozoflar devletin başına getirilirse veya tesadüfen devletin başı filozofların ulaştığı öze ulaşırsa, ancak o zaman devlet aygıtının şahsi çıkarların, istismarların, kavgaların meydanı olmaktan çıkarak, sağlıklı bir yapıya kavuşabileceğini ileri sürmüştür. (Eflatun, 1975:117-175; Karasan, 1947:127)

Eflatun'un kurgusu, Osmanlı dönemine kadar zincirleme gelen etkileri bakımından değerlendirildiğinde iki bakımdan önem taşımaktadır:

Birincisi Eflatun ideal bir devlet tasarlamış ve devlette ve devlet adamında ideali arama girişimleri için bir ilham kaynağı oluşturmuştur (Ludwig, 2001:295). Mesela Müslüman filozoflardan Farabi'nin *El-Medinetü'l-Fazıla* adlı eserinin en azından bir fikir olarak Eflatunun kurgusundan ilham aldığı açıktır.

İkinci olarak da Kültür tarihine 'bilge kral' şeklinde geçen düşünce, Eflatun'un eserinden mühlhemdir. Dolayısıyla Eflatun, Aristo ile birlikte klasik dönem İslam âlimlerinin felsefe ve hikmet ile ilgili eserlerinde yer aldığından, klasik şiirimizde padişahlara atfedilen bilgelik, marifet, hikmet gibi vasıfların tasavvurunda Eflatun düşüncesinin tesiri olduğu söylenebilir.

5) Yüzyıllar boyunca oluşan İslam felsefe, hikmet ve düşüncesi. Farabi, Maverdi, Gazali, İbn-i Haldun gibi Müslüman âlim ve düşünürler, İslam ve doğu geleneğinden ve Yunan felsefesinden aldıkları

düşünce harcını, kendi tasavvurlarıyla yeniden şekillendirerek, ideal ve meşru yönetimle ilgili farklı kurgular meydana getirmiş, değişik tespit ve teoriler ortaya koymuşlardır.

Onuncu yüzyılda yaşamış Müslüman bir filozof olan Farabi'nin 'ideal devlet adamı', ana fikir olarak Eflatun'un 'filozof devlet başkanından' mülhemdir (Rosenthal, 1962:129). Diğer taraftan onun ideal devlet adamı görüşünü ortaya koyduğu "ideal şehir" kavramının Aristo'nun Politika isimli eserinden mülhem olduğu ileri sürülmektedir (Lahoud, 2005:103). Fakat Farabi biraz İslami kültür, ahlak ve gelenekten istifade ederek, biraz da kendi düşüncesinin süzgecinden geçirerek, Yunan filozoflarından faydalandığı fikir ve kavramları biraz daha geliştirmiştir. Farabi ülkeyi yönetmesi gereken ideal insan için şu vasıfları öngörmektedir:

Vücut uzuvları bakımından tam ve eksiksiz olmalıdır; kendisine söyleneni iyi anlama ve idrak etme kabiliyetine sahip olmalıdır; idrak ettiği şeyi zihninde saklama yeteneğine sahip olmalı, unutmamalıdır; uyanık, zeki ve kavrayışlı olmalıdır; zihninde bulunanı sarahatle ifade edebilmesi için güzel konuşma kabiliyetine sahip olmalıdır; bilgi edinmeyi, öğrenmeyi sevmeli, bunun için gerekli zahmetlere girmekten kaçınmamalıdır; tabiatı gereği doğruluğu ve doğruları sevmeli, yalandan nefret etmelidir; bedeni zevklere meyilli olmamalı, kötü alışkanlıklardan kaçınmalı ve nefret etmelidir; yüksek ruhlu, şerefli ve asil olmalı, aşağılık şeylere tenezzül etmemelidir; dünya metayı gözünde değersiz olmalıdır; yapısı gereği adaleti sevmeli ve gözetmeli, insafli olmalı ve baskı ve zulümden nefret etmelidir. Adil ve doğru bulduğu şeyi desteklemelidir; yapılmasını gerekli gördüğü şey konusunda azimli ve kararlı olmalı, korku ve zaaf göstermemelidir. (Farabi, 2004:96,97)

Siyaset felsefesi üzerine fikir serdeden ve İslam siyaset literatüründe önemli bir yere sahip olan Müslüman âlimlerden biri de 10. yüzyılda yaşamış bulunan Maverdi'dir.

"Maverdi, Yunan felsefesinin etkisiyle ütopyik ideal devlet nazariyeciliği yapan Farabi gibi felsefecilere ve Fars siyasetname geleneğinin tesiriyle devlet adamlarına pratik /pragmatik öğütler üzerine yoğunlaşan ulema ve bürokratlara karşı, sosyopolitik sözleşmeye dayalı halife merkezli bir hukuk devleti tasarlamaktadır." (Kallek, 2003:180-186)

Maverdi'ye göre içtihat yapabilecek seviyede ilim, adalet, kifayet, selamet ve Kureyş'e mensubiyet şartlarını taşıyan her Müslüman erkek, halife olabilir.

Kutadgu Bilig'in yazarı Yusuf Has Hacib'e göre iyi bir devlet başkanında şu özellikler bulunmalıdır (Akyüz, 2002:91-104): Tanrı vergisine mazhariyet, asalet, akıllılık, cesaret, bilgili olma, ahlaklı ve faziletli olma (bu son vasıf, kendini değil halkı düşünmeyi, dürüst olmayı, merhametli olmayı, dindar olmayı, halkına karşı yardımsever ve anlayışlı olmayı da ihtiva etmektedir) (Yusuf Has Hacib, 1988:148-149).

Gazali de Selçuklu sultanı Sencer'in nasihat isteği üzerine yazdığı *Nasihatu'l-Mülük* isimli eserinde şu vasıflara işaret etmektedir:

Devlet başkanı her şeyden önce dindar olmalı, kendisinin Tanrı karşısındaki konumunu iyi bilmelidir. Devlet başkanı adil olmalıdır. Gerçek ilim ve irfan sahiplerini yakınında tutmalı ve onların görüş ve tavsiyelerinden istifade etmelidir. Devlet başkanı kibirli ve asabi olmamalı, olgun ve ahlaklı

olmalıdır. Kızdığı zaman öfkesini kontrol etmesini bilmeli, intikam hırsından kaçınmalıdır. Halkına karşı şefkatli ve merhametli olmalıdır. İnsanlara karşı sert ve şiddetli değil, yumuşak ve anlayışlı olmalıdır. Halkının ihtiyaçlarını gidermeli, en düşkününü de dâhil, onları hakir görmekten kaçınmalıdır. Devlet başkanı Allah'ın rızasını ve dinin buyruklarını gözetmelidir. İnsanların keyfi için Allah'ın emrinden ve dinin esasından taviz vermemelidir. Devlet başkanı akıllı, sanatkâr ve maharetli insanlara değer verip kendine yaklaştırmalı ve onlarla ülkeyi imar ve inşa etmelidir. Aynı şekilde ehil olmayan insanları idareden, kötü niyetli ve bozguncu insanları memleketten uzaklaştırmalıdır (Gazali, 1969:26-61).

Selçuklu Döneminin ünlü veziri Nizamü'l-Mülk de Sultan Melikşah'ı tecrübelerinden faydalandırmak için yazdığı *Siyasetname* adlı eserinde halka iyi davranmasını, adaletli olmasını, belli günlerde oturup halkın şikâyetlerini dinlemesini, zalimlere meydan vermemesini tavsiye etmektedir. Ayrıca Allah'ın verdiği mülk nimetinin kadrini bilmesini, bu ağır sorumluluğun hakkını vermesini ve halkın duasını almasını salık vermektedir. (Nizamü'l-mülk, 1982:15-18)

İbn-i Teymiyye es-Siyâsetü's-Şer'iyye adlı eserinde siyasi liderin her türlü kamu görevlerini ehline vermesi ve insanlar arasında adaletle hükmetmesi gerektiğini anlatmaktadır (İbn-i Teymiyye 1999:29).

Endülüslü sosyolog ve tarihçi İbn-i Haldun'a göre halifelik dünya ve ahiret işlerini denge içerisinde yürüttüğü için en ideal yönetim tarzını ifade etmektedir (İbn-i Haldun, 2004:270). Tarihçi halifelik makamına gelecek kişide dört şart aranması gerektiğini belirtmektedir: İlim, adalet, kifayet (ehliyet, kapasite, kabiliyet) ve duyu organlarının sağlam olması.

Osmanlı Döneminde şairlerin dışındaki ilim ve fikir adamlarının ideal bir devlet yönetimi için gerekli gördükleri vasıfları örneklendirmek üzere dönemlerindeki siyasi ve sosyal bozukluklara hal çareleri öneren Koçi Bey ve Katip Çelebi'nin bu husustaki tespitlerine yer verilebilir.

Koçi Bey devlet düzenindeki bozuklukları dönemin padişahı IV. Murad'a arz etmek için bir risale kaleme almıştır. Risalede devletin güçlü ve sağlam olan ilk dönemlerindeki padişahların tavır, politika ve uygulamaları, ideal devlet adamı için önerilen vasıfları ortaya koymaktadır. Koçi Bey'e göre Osmanlı Devleti'nin büyük ve başarılı padişahları divanda hazır bulunmuş ve devletin bütün işleriyle bizzat ilgilenmişlerdir. Memlekette olup biteni takip etmiş, gerekli şekilde haberdar olmuşlardır. Devlet yönetiminin üst kademelerinde ve padişahın yakınında görev alanlar “güngörmüş, işten anlayan, fikir sahibi, iyilik düşünen akıllı” kimselerdi. Vezirler dirayetli ve basiretli kişiler olup saray çevresindeki diğer insanları gereksiz şekilde devlet işlerine karıştırmamışlardır. Padişahlar da diğer insanların vezirleri kötülemesine ve onların işine karışmasına izin vermemişlerdir (Koçi Bey, 1985:33-34).

Katip Çelebi, IV. Mehmed'in devletin ekonomik ve sosyal bünyesinde fark ettiği bozuklukların sebeplerinin teşhis edilmesi yönündeki talimatı çerçevesinde *Düstûru'l Amel li Islâhi'l-halel* isimli raporunu yazıp ilgili divan toplantısına arz etmiştir. Müellif problemleri bir sosyal ve ekonomik yapıya ilişkin çözüm önerilerini sunarken eksiksiz bir yönetim için gerekli gördüğü politika ve hususiyetleri de ifade etmiş olmaktadır.

Katip Çelebi'ye göre devlet yönetimi halkına adil ve merhametli davranmalı ve onları zalimlerin ve istismarcıların saldırılarına karşı korumalıdır. Diğer taraftan bürokrasinin yolsuzluk, haksızlık ve istismarını önlemek için kamu görevleri ehil olan insanlara tevdi edilmelidir (Orman, 2009:345-48).

Osmanlı şairlerinin ideal devlet adamının özellikleriyle ilgili görüşlerini tespit etmek için şu şairlerin divanları taranmıştır: Şeyhi, Ahmet Paşa, Necati Beg, Hayâli, Baki, Fuzuli, Nefî, Nâbî, Nâilî, Nedim ve Şeyh Galib. Bu şairlerin klasik Türk şiiri açısından taşıdıkları önemi kısaca şu şekilde açıklayabiliriz:

Şeyhi (ö.1431): Şeyhi, Divan Edebiyatını aşağı yukarı bütün çizgileriyle belirginleştiren ilk şair olmuştur. Daha önce gelen şairler onun kadar “kuvvetli bir zeka ve hassasiyetle, incelikle” bu çizgileri ortaya koyma başarısı gösterememiştir (Tarlan, 2004: 63).

Ahmet Paşa (ö. 1497): Klasik Türk şiirini Şeyhi'nin getirdiği noktadan daha ileriye taşımış, örnek aldığı eserlerden daha başarılı nazireler yazmış ve kendinden sonraki Baki, Necati gibi önemli bazı şairleri etkilemiştir (Eflatun, 2006: 478).

Necati Beg (ö. 1509): Gerek kendi devrinde ve gerekse 16. yüzyılda yaşamış olan şairler Necati Beg'den büyük bir hayranlıkla söz etmişlerdir. Önemli tezkirecilerden bazıları onun Türk şiirini İran şiirinin taklidi olmaktan çıkardığını, “sözün ruhunu önce onun bulduğunu, diğerlerinin bu bakımdan ancak onun izinden gittiğini” belirtmiş ve onun Türk edebiyatında orijinal bir üsluba sahip ilk şair olduğunu ifade etmişlerdir (Çavuşoğlu, s. 20-21)

Fuzuli (1556): Fuzuli'yi Türk edebiyatının en büyük şahsiyetlerinden biri haline getiren özelliği onun “samimiyeti, coşkunuğu, sadeliği, duyarlılığı ve ifade kudretidir”. Kendi döneminden itibaren hem divan, hem de halk şairleri tarafından takdirle karşılanmıştır. Bütün tezkirelerde kendisinden hürmet, itibar ve takdirle bahsedilmiştir (Karahana, 1996: 242-244). Fuzuli, “Divan edebiyatının derinlik, samimilik ve içtenlik bakımından en büyük” şairidir (Kabaklı, 2007: 127).

Hayali Bey (ö. 1557): Hayali şiirlerinde kullandığı ince hayaller ve akıcı ve ahenkli söyleyişleriyle döneminin büyük şairleri arasında yerini almıştır (Eflatun, 2006: 488)

Baki (ö. 1600): Baki klasik şiire yeni bir ses ve ahenk getirmiş olan güçlü bir şairdir. Kendisinden sonra gelen şairlerin çoğunda derin izler bırakan Baki bazı şairler tarafından kendisine hayranlık duyulan bir sembol olarak telakki edilmiştir. Baki edebiyattaki başarısının yanı sıra devlet bürokrasisinin de en üst kademelerinde vazife icra etmiştir. Nitekim İstanbul kadılığı, Anadolu Kazaskerliği ve 1591'den itibaren Rumeli kazaskerliği Baki'nin yaptığı üst düzey görevler arasında yer almaktadır. (Doğan, 2002: 23). “Geniş bir edebi kültür ve ince bir zevke malik olan şair nazım diline yeni bir ahenk, yeni bir selaset getirmiş, nazım tekniğini zamanının verdiği imkan derecesinde mükemmelleştirmiştir (Köprülü, 1979: 248-9)

Nefî (ö. 1635): Nefî edebiyatımızda kaside ustası olarak ün kazanmıştır. Kendi döneminden başlayarak yakın dönemlere kadar kaside yazan bütün şairler Nefî'yi üstat telakki etmiş ve onun şiirlerini

örnek almıştır (İpekten, 2004: 81). Nef'i Eski Türk edebiyatının kendisiyle iftihar edebileceği birkaç şairden biridir. "Türk kaside ve hiciv sanatını ilk planda temsil eden odur (Karaman, 1986: 15).

Naili (ö. 1666). "Naili'nin 17. yüzyıl Divan Edebiyatının ve hatta bütün Türk edebiyatının en büyük şairlerinden biri olduğu kuşkusuzdur". Kendisinden bahseden bütün kaynaklar, Naili'nin şiire yenilik getirdiği hususunda birleşmişlerdir. Naili'nin şiiri okunduğunda şiirde yeni bir çığır açtığı hemen fark edilir. Naili 17. yüzyılda üslup, incelik ve hayal derinliği gibi özelliklerle belirginleşen şiirinde bu özelliklerin çoğu bakımından diğer şairlere öncülük etmiştir (İpekten, 2004: 57-60).

Nabi (ö. 1712): Nabi bilgiyi, tecrübeyi, hikmet ve düşünceyi ustalıklı şiire işlemesi bakımından kendine has hikemi şiir ekolünün temsilcisi sayılmaktadır. Şiirdeki edebi etki ve ahengi zayıflatmadan hikemi ve sosyal muhtevaları şiire yerleştirebilmesi onun klasik edebiyata yaptığı önemli bir katkı olarak değerlendirilmiştir (Eflatun, 20016: 503).

Nedim (ö. 1730): Klasik edebiyata yaşadığı muhitin hadise ve hususiyetlerini ve mahalli kültür unsurlarını başarılı şekilde aktaran bir şairdir. Klasik şiirin çoğu zaman hayali çerçevedeki kalıplar üzerinde hüneler gerçekleştirme biçimindeki geleneğinin dışına çıkarak, somut ve yaşanmış unsurları Türkçe'nin kendine has sesinin daha bariz hissedildiği bir dil ile terennüm etmiş ve bu şekilde sonraki dönemlere kalıcı bir etki bırakmıştır (Macit, 1997: XVIII-XXX).

Şeyh Galib (ö. 1799): Klasik edebiyatın 18. yüzyıldaki son güçlü kalemi olarak değerlendirilmektedir. Özellikle Hüsn ü Aşk adlı eseriyle klasik edebiyatı modern edebiyata taşıyan bir kavşak noktasında yer aldığı kabul edilmektedir. Ayrıca klasik edebiyatın son dönemlerinde etkisini gösteren Sebki-Hindi akımının Türk edebiyatındaki "en dirayetli sesi" olmayı başarmıştır (Kalkışım, 1994: 14).

Bu şairler Osmanlı edebiyatının en güçlü ve en meşhur şairleri oldukları için, devlet adamlarıyla münasebetleri ileri seviyede olmuş ve bu durum onların şiir sanat ve üslubundaki güçleriyle birleşerek padişah ve vezirleri etkileme ihtimallerini yükseltmiştir. Yine bu sayılan şair kadrosu, Osmanlı edebiyatının yetkinlik kazandığı ve tesir icra ettiği bütün yüzyılları kapsamak suretiyle (15. yüzyıl: Şeyhi, Ahmet Paşa, Necati Beg; 16. yüzyıl: Fuzuli, Baki, Hayali; 17. Yüzyıl: Nef'i, Nabi, Naili; 18. yüzyıl: Nedim, Şeyh Galib) yeterli bir örnekleme oluşturabilecektir.

Şairlerin konuyla ilgili şiirlerine geçmeden önce bir noktayı belirtmek yerinde olacaktır. Şiirlere bakıldığı zaman, Osmanlı şairlerinin farklı yüzyıllarda ve farklı siyasi şartlarda yaşamış farklı hüviyetteki devlet adamları için yazdıkları övgü şiirlerinde idealize ettikleri vasıfların birbirine benzediği görülmektedir. Bu iki sebeple açıklanabilir: Birincisi idealize edilen vasıflar için reel durumdaki farklılıkları tek tek dikkate almak gerekmemektedir. Diğer bir ifadeyle ideal vasıfların geniş bir zaman dilimi için geçerli olması, 'model' kavramının mahiyetinden kaynaklanan bir durumdur.

İkinci sebep de klasik şiirin kendi gelenek ve telakkisiyle ilgilidir. Osmanlı şiiri realist malzemeye değil hayali bir tasavvura dayanan ve değişen şartlara göre kendini değiştirmek yerine, geleneğe bağlı bir sürekliliği esas alan bir poetika anlayışına sahiptir. İdealize edilen sevgilinin vasıfları

beş yüz yıl boyunca benzer mazmunlarla ifade edildiği gibi, idealize edilen devlet adamları için kurgulanan vasıfların birbirine benzemesi bu sebeple tabii addedilmelidir.

2. OSMANLI ŞAİRLERİNE GÖRE İDEAL DEVLET ADAMININ ÖZELLİKLERİ

2. 1. Adalet

İslam kültüründe adalet kavramının insanlar arasındaki ‘eşitlikten’ çok daha geniş bir manayı ifade ettiğini belirtmek gerekir. (Çağrı, 1988: 341). Kur’an’daki bazı ayetlerde (4/58, 4/135, 5/8, 5/42, 49/9, 6/152) devlet yönetimi açısından adaletin hem iç ve hem de dış unsurlara karşı dengeli, dürüst, hakkaniyetli ve ölçülü olma anlamında kullanıldığı görülmektedir. Diğer taraftan bu makalede yer verilen Müslüman düşünürlerin tamamı –Farabi, Maverdi, Gazali, Nizamü’l-mülk, İbn-i Teymiyye ve İbn-i Haldun- kurguladıkları ideal devlet adamı için adalet vasfına yer vermişlerdir.

Denilebilir ki adalet Müslüman düşünür ve âlimler için devlet yönetiminin bel kemiğini oluşturmaktadır. Buraya alınan şiirlerde ise adalet her türlü zulme, haksızlığa ve saldırıya karşı devlet yönetiminin halkı koruyup kollaması ve huzur ve güven ortamını temin etmesi anlamında kullanılmaktadır.

İleri seviyedeki adaletin olmasaydı, halkı kim ışıklandırır; o zaman ortalığı zulüm ve karanlık kaplardı. (Şeyhi, s. 56)

Saltanatın döneminde adaletin temeli sağlam, zulmün evi ise harap olmaktadır. (Necâti Beg, s. 53)

Sensin o mübarek kudretin sahibi padişah ki adaletinin bekçisi, yılanı serçe yuvasına nöbetçi eylemiştir. (Hayâlî, s. 54)

Adaletinin eteğini ümitle tuttuğundan beridir, mülkün yakasına haksızlık eli erişemez olmuştur. (Fuzûlî, s. 70)

Barekallah bu ne âdil bir padişah ki cihan şarktan garba kadar emniyet ve huzura kavuştu. (Bâkî, s. 9)

Hangi memlekete adaleti mürebbi olsa, oranın havası ve suyu kurda çoban özelliği kazandırır. (Nefî, s. 58)

Şimdi bu vezirin adalet icra ettiği dönemdir. Yürü ey Nûşîrevân’ın adaleti hoş geldin. (Nâilî, s. 108)

Adaleti mevsimlere ilişse koca karı soğuğu ile eyyam-ı bahur sıcakları sulh eder. (Nâbî, s. 44)

2.2. Dünyaya Nizam Verme

Bu vasıf birinci maddedeki adalet vasfıyla yakından ilişkilidir ve onunla birlikte değerlendirilebilir. Fakat Osmanlı Devleti için nizam-ı alem kavramının ayrı bir yeri vardır ve hakim olunan geniş coğrafyada ve hatta zaman zaman bu coğrafyanın ötesinde siyasi, sosyal ve kültürel bir düzen, huzur, asayiş, denge ve istikrarın bulunması, devletin varlık felsefesinin dayandığı temellerden birini oluşturmuştur.

Döneminde kimse göklere iltica etmesin. Zira eminlik yurdunda olanın sığınağa, kaleye ihtiyacı yoktur. (Necâti Beg, s. 61)

Cihan sahrası adaletinin şöhretiyle şeref bulalı, yırtıcı aslan ile ceylan dost olmuş birlikte gezinmektedir. (Necâfî Beg, s. 86)

Millet mülkünün sığınağının ki etkili ve yerinde tedbirlerin düşman Ye'cuc'unun savılmasında İskender (-i Zülkarneyn) seddi gibidir. (Fuzûlî, s. 78)

Adaletin zarar verme alışkanlığını memleketten o derece giderdi ki kimsenin ihtiyat amacıyla duvara ve kaptıya ihtiyacı kalmadı. (Fuzûlî, s. 109)

Yeryüzü sarsıntılardan hali değildi de o gelir gelmez cihan mülküne istikrar kazandırdı. (Bâkî, s. 26)

Adaleti dünyaya taze bir revnak kazandırdı; zamanın harap durumu yine intizama kavuştu. (Nef'î, s. 98)

Ne tarafta bir fitne zuhur ettiyse, güzellerin saçı gibi perişan ve darmadağın hale geldi. (Nâilî, s. 79)

Huda'nun desteği, memlekete nizam vermek için adil bir padişahı mühürle Süleyman etmiş. (Nâilî, s. 51)

Şimdi cihan o kadar huzurludur ki mesela şeytan bile korkusundan şer düşünmeye cesaret edemez. (Nâbî, s. 61)

Hazret-i Hak seni bu maslahat için saklıyormuş ki bu perişanlığa nizam veresin. (Nâbî, s. 95)

Ey padişah! Öyle bir kimseyi devlet işlerine vekil tut ki nizam-ı âlemin manası nedir bunu bilsin. (Nâbî, s. 107)

Memleket ve millet mübarek varlığıyla nizamını bulmuştur. Görüşün ruh misali dört unsuru ihya eylemiştir. (Nedim, s. 48)

O kerem sahibinin adaletli idaresi zamanında cihan halkının kalpleri keder ve tasadan kurtuldu. (Nedim, s. 109)

Devrinde halk asudedir, meşakkat ve sıkıntı yoktur. Eğer bir eziyet varsa o da kâfir huylu güzellerdendir. (Şeyh Galib, s.82)

2.3. Memleketi İmar ve İhya Etme

İyi bir devlet yönetiminin adalet, huzur, güven ve istikrarı sağladıktan sonra memleketi geliştirmesi, yapılandırması ve kalkındırması gerekmektedir. Osmanlı devlet yöneticilerinin şehirlerin alt ve üst yapısının inşasına ve çevrenin geliştirilmesine yönelik çalışmalarını bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

Bu mamurede dinar ve dirhem hazinesini gömmek için bile bir harabe bulunmaz. (Fuzûlî, s. 94)

Bütün himmetin memleketi tamir etmeye yönelmiştir; elbette çalışma, çölleri bağ ve bahçeye çevirir. (Fuzûlî, s. 113)

Memleket gülşeninindirlik ve düzeni senin himayenle sağlanmaktadır. Halkın maslahatları senin inayetinle tamam olur. (Nâbî, s. 47)

Cihanda arzusu gönlü harap olanların gönlünü tamir etmektir. Her zaman âdeti hayrat ile dünyayı mamur etmektir. (Nedim, s. 144)

2.4. Halka Karşı Cömertlik ve Yardımseverlik

Buradaki cömertliği devlet adamlarının münferit ihsanları olarak görmek mümkün olmakla birlikte bunu daha geniş bir bağlamda değerlendirmek daha doğru olacaktır. Bu çerçevede Osmanlı

döneminde, sosyal devlet anlayışına yönelik politikaların yanında, devlet adamlarının yaptırdığı hamam, kervansaray gibi çeşitli imaret eserlerini ve sosyal hizmete yönelik vakıfları da kaydetmek gerekmektedir. İslam geleneğindeki uygulamada da zekâtın devlet tarafından toplanarak ihtiyaç sahiplerine dağıtılması yer almaktadır.

Himmeti cömertlik terazisini eline aldığından beridir, iki cihan nimeti avucunda az görünür. (Şeyhî, s.58)

Avucunun bir anda saçtığı hazinenin öşrünü, cömertlik terazisinin kefesi, kıyamete kadar ölçemez. (Ahmed Paşa, s. 68)

Cömertlik denizin nasıl anlatılabilir ki zira onun her bir damlası, kerem ummanının cömertlik mayasının kaynağından meydana gelmiştir. (Ahmed Paşa, s. 69)

Ey padişah! Cömertlik avucun erişeli, Hatem-i Tâi'nin cömertliği ve Bermeki ailesinin bahşişleri unutuldu. (Necâti Beg, s. 76)

Cihan padişahı için cömertlik gözde nur gibidir. Zamanın hükümdarı için kerem, mülkün süsü gibidir. (Hayâlî, s. 49)

Deniz ve maden ocağı ihsan iddiasına girseler de kerem ve cömertliğini görünce bu iddialarından vazgeçmek zorunda kalırlar. (Fuzûlî, s. 88)

Lutuf ve cömertlik memleketinin sahibi odur ki denizin ve madenin mahsulü, onun lütuf sofrasına dökülmüştür. (Bâkî, s. 4)

Lutfu o derecedir ki ihsan avucunun denizi dalgalanmaya başlayınca, gökleri inciye gark eder. (Nefî, s. 52)

Onun kerem bulutu bereket ulaştırırsa, cehennem külleri hayat bularak yeşermeye başlar. (Nâilî, s. 64)

Ne lütuftur ki onun zamanında bin dinar verseler bile bunu alacak dilenci bulunmaz. (Nâbî, s. 66)

Ey şanlı vezir! Sözüün hakkı şudur ki senin lütuflarınla Hatem-i Tai'nin bahşişleri kıyas edilmez. (Nedim, s. 39)

Gökyüzü, elinin saçtığı zamanlarda bu kadar ışıltılı yıldızı toplayarak kendine meşale yapmış. (Şeyh Galib, s.69)

2.5. Halkına İyi Muamele Etme / Halkın Memnuniyetini Kazanma

Kur'an'da (6/152, 17/34, 9/60) ayetler zayıfların ve yoksulların korunup gözetilmesini, (3/159, 28/39) ayetler ise halka karşı mülayim ve anlayışlı olunmasını konu etmektedir. Gazali'ye göre devlet başkanı halkına karşı şefkatli ve merhametli olmalıdır; insanlara karşı sert ve şiddetli değil, yumuşak ve anlayışlı olmalıdır; halkının ihtiyaçlarını gidermeli, en düşkününü de dâhil, onları hakir görmekten kaçınmalıdır.

Nizamulmülk de devlet adamının halka iyi davranmasını, belli günlerde oturup halkın şikâyetlerini dinlemesini öğütlemektedir. Gazali ile Nizamulmülk'ün bu görüşlerinin şiirlerde yer alan anlayışla büyük bir paralellik gösterdiğini söylemek mümkündür.

Halk dirliği eşiğinden bulur. O halde sultanın keremi zamanın Mesihi olmalı. (Necâti Beg, s. 76)

Niyeti hayır ve işleri düzenlik olduğu için ona hayır dua etmeyecek kimse yoktur. (Fuzûlî, s.80)

Şefkat besleyen bir sinedir ki düşüncesi daima zayıfların ihtiyaçlarının tatmin edilmesidir. (Nâilî, s. 68)
Mahkeme duruşmasına gelen fakirlere karşı gösterdiği merhameti babalar çocuklarına gösteremez. (Nâbî, s. 100)

2.6. Sağlam Görüş ve Basiret

Her dönemde başarılı bir devlet adamı olmak için vizyon, basiret, stratejik bakış, öngörü ve sezgi sahibi olmak gerektiği açıktır. Farabi ideal devlet adamının uyanık, zeki ve kavrayışlı olması gerektiğini söylemektedir. Bu vasıfların basiret ve görüşle yakın bir ilgisi bulunmaktadır. Koçi Bey de Osmanlı'nın başarılı dönemlerinin vezirlerinden bahsederken onların basiret ve dirayet sahibi olduklarını vurgulamaktadır.

Onun görüşü ile gece sürmesi yıldızların gözünü açsa, kıyamete kadar gündüz onu güneş mili çekerek kör edemeyecektir. (Necâfî Beg, s. 65)

Üstün bir makamın sahibidir ki parlak görüşüne saltanat adabının incelikleri saklı değildir. (Fuzulî, s. 70)

Eğer cihan görüşünün ışığından hissedar olsa, zerre dünyaya güneş kadar ışık verirdi. (Nef'î, s. 104)

Görüşünün ışığı toprağın köklerine düşse, demir madeninde billurun saflığı ortaya çıkar. (Nâbî, s. 44)

O zamanın işten anlayan kişisidir ki işlerin düğümü ne kadar müşkül olursa olsun, onun görüşünün parmakları açar. (Nâbî, s. 99)

Onun kavrayışlı görüşüne güneş desem olmaz mı zira imkan âlemini yerden göğe kadar aydınlatmıştır. (Şeyh Galb, s.69.)

2.7. Hikmet ve Marifet

'Hikmet ve marifet' vasfının 'görüş ve basiret' özelliğinden farkı şudur: sonraki daha çok devlet siyaset ve idaresiyle ilgili bir kabiliyeti ifade ederken, önceki vasıf bütün bir varlıkla ilgili genel bir bilgi, kavrayış ve algılamaya işaret etmektedir. Eflatun'un 'filozof devlet adamı' düşüncesini bu noktada zikretmek gerekmektedir. Farabi'nin öngördüğü 'Kendisine söyleneni iyi anlama ve idrak etme kabiliyetine sahip olmalıdır', 'idrak ettiği şeyi zihninde saklama yeteneğine sahip olmalı, unutmamalıdır' ve 'bilgi edinmeyi, öğrenmeyi sevmeli, bunun için gerekli zahmetlere girmekten kaçınmamalıdır' vasıfları da bu özellikle bağlantılı olarak değerlendirilebilir.

Yine Maverdi ve İbn-i Haldun'un halife için öngördüğü 'ilim' vasfı bu çerçevede mütalaa edilebilir. Osmanlı toplumunun kültür yapısıyla bağlantılı olarak şiirlerdeki marifet ve hikmetin felsefeden daha çok tasavvufi hikmete ve dini metafiziğe dayandığını belirtmek gerekir.

Devlet mektebinde ermişlerden ders almıştır. Marifet dersinde kutuplar kutbunun sözüne söz katar. (Ahmet Paşa, s. 59)

Hakikat denizinin incisi, tarikat mülkünün şahı, hidayet göğünün ayı, iyilik tahtının hanı. (Hayâlî, s. 58)

Fikrinin dikkati o derecedir ki fikrettiği zaman ilmi, eşyanın hikmetinde hiçbir şüphe bırakmaz. (Fuzûlî, s. 102)

Sensin o hikmet ve bilgi dolu âlim ki kader gönlünden levh-i mahfuza mana alabilir. (Nâilî, s. 59)
Sen mahrem manaların inceliklerini o derece bilmektesin ki sana Eflatun bile itiraz edemez. (Nedim, s. 59)

2.8. Sanattan ve Marifetten Anlama / Sanat ve Marifet Ehlini Gözetip Kollama

Gazali'ye göre devlet başkanı akıllı, sanatkâr ve maharetli insanlara değer verip kendine yaklaştırmalı ve onlarla ülkeyi imar ve inşa etmelidir. Aynı şekilde ehil olmayan insanları idareden uzaklaştırmalıdır. Yine İbn-i Teymiyye devletin yönetimiyle ilgili görevlerin ehil olana verilmesi üzerinde durmaktadır. Osmanlı'nın problemleri dönemlerinde yaşayıp bu sosyal ve ekonomik problemlere çözüm öneren Koçi Bey ve Katip Çelebi de işlerin gerçekten beceri ve liyakat sahiplerine verilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Osmanlı şairleri ise marifet ehline değer verilmesi noktasındaki genel tespitle birlikte, kendileri de sanatkâr olduğundan sanatın kıymetinin bilinmesi üzerinde durmaktadır.

Renkli şiirlerin nazım gelinine süs vereli, incinin bağı delindi, cevher yere geçti. (Hayâlî, s. 60)
İlim ehlinin örnek aldığı, fazilet erbabının hamisi; gönlü temiz bir amir ve incelikten anlayan bir tabiatın sahibi. (Fuzûlî, s. 102)
Fazilet ehli senin devrinde feleklerin tepesine bastı (çok yüksek bir noktaya ulaştı); fani dünya artık irfan ehlini nasıl perişan edebilir. (Bâkî, s. 18)
Senin cömertlik elin irfan ehline o kadar çok keremlerde bulunmaktadır ki bu kadar ihsanı nisan yağmuru bile gül ve nesrine yapmaz. (Bâkî, s. 18)
Söz kumaşı bezirgâni oldum olalı, temiz tabiatın gibi bir kaliteli mal müşterisi görmedim. (Nâilî, s. 59)
Senin devrinde marifet ehli etkisiz hale getirilen feleğin cevrenden rahata kavuşturulmuştur. (Nedim, s. 87)
Bir zaman vardı ki hünerin kıymeti azalmıştı; sen gelerek üstün bir keremle bu değeri ortaya koydun. (Şeyh Galib, s. 76)

2.9. Yüksek Kişilik Cevheri ve Seciye

Farabi devlet adamının yüksek ruhlu, şerefli ve asil olması gerektiğini, aşağılık şeylere tenezzül etmemesi gerektiğini belirtmektedir. Modern öncesi dönemin sosyal anlayışı içerisinde asil yaradılışlı olmanın toplum nezdinde bugüne nazaran çok daha ehemmiyetli değerlendirildiği söylenebilir. Modern dönemdeki halkçı ve eşitlikçi eğilimler bu anlayışı zayıflatmıştır.

Kâmil ve şerefli zatının temiz cevheri âleme lütuf ve mürüvvet madeninden yadigârdır. (Fuzûlî, s. 122)
Marifet sende, kerem sende, şecaat sende; kişiliğin çeşit çeşit üstün vasıflarla dolu. (Nâilî, s. 78)
Temiz soyunun incisinin ışığının aksi, güneşin yakutuna yüz kızarması verir. (Nâilî, s. 116)
Kader eli onun temiz tıynetini, kâinatı oluşturan unsurların özünün özünden yağurmuştur. (Nâbî, s. 52)

2. 10. Himmet ve Gayret; Beceri ve Atiklik

Farabi'ye göre devlet yöneticisi yapılmasını gerekli gördüğü şey konusunda azimli ve kararlı olmalı, korku ve zaaf göstermemelidir. Maverdi ve İbn-i Haldun'un öngördüğü 'kifayet' kavramı devlet adamı için bu özellikleri de ihtiva etmektedir. Koçi Bey de ilk dönem devlet adamlarının aktif, hareketli ve çalışkan olduklarını övgüyle belirtmiş ve sonraki padişahların pasif, isteksiz ve durağan olmalarını devlette ortaya çıkan problemlerin önemli sebeplerinden biri olarak göstermiştir.

Ey hünkâr! Sen mülk ve devletin o kadar hızlı bir süvarisisin ki gelir gelmez himmet atın meydanı aldı. (Bâkî, s. 17)

Eğer azmi toprağın tabiatına öğretmen olsa, ağır dağlara esen rüzgârın hareketini kazandırır. (Nef'î, s. 58)

Devletin bütün ihtiyaçlarını temin etmek, başkalarına zordur, fakat sana kolay olmuştur. (Nâilî, s. 85)

2. 11. Üstün Huy ve Ahlak

Osmanlıcada ahlak ile huy (hulk) aynı kökten gelmektedir. Bu sebeple ahlak kavramı aynı zamanda iyi ve yumuşak huylu, temiz tabiatlı olmayı da tazammun etmektedir. Farabi'ye göre devlet adamı tabiatı gereği doğruları ve doğruluğu sevmeli ve yalandan nefret etmelidir. Gazali'ye göre de ideal bir devlet adamı kibirli ve asabi değil, olgun ve ahlaklı olmalıdır.

Zamanın gülşeninde doğan gonca, huyunun güzel kokusuyla dünyaya gelmiştir. (Hayâlî, s.46)

Bu cihan Yakub'unun açıldı âmâ gözleri; hânım sen huyunun kokusuyla Yusuf-ı Kenân mısın? (Hayâlî, s. 57)

Yasemin mecmuası, nesrin kitabı ve gonca tomarı açıldıkça güzel ahlakının kemalini beyan eyler. (Fuzûlî, s. 75)

O hoş sohbet ve hoş kişilik sahibi şerefli vezirin beğenilen tavırları anlatmakla bitmez. (Nâilî, s. 68)

Eğer temiz meşrebinin verdiği sefayı bir şair zikretse, Kevser damlası onun kaleminin mürekkebinin kıskanırdı. (Nef'î, s. 112)

O şanı yüce güzel ahlaklı hünkâr ki ahlakının deryasına nispetle deniz bir göl bile değildir. (Nâbî, s. 52)

2. 12. İlahi Yardım ve Desteğe Mazhariyet

Osmanlı'da ve İslam tarihindeki birçok devletin yönetim anlayışında devlet adamının başarısında Allah'ın yardımı önemli bir faktör olarak değerlendirilmiştir. Kur'an'ın birçok ayetinde (2/89; 4/141; 5/52; 48/1; 48/27; 61/13; 110/1) -bazı şartlara bağlı olmakla birlikte- fetih ve zaferin Allah tarafından verildiği belirtilmektedir ki bu da bu anlayışın İslami bir temele dayandığını göstermektedir.

Kılıç gibi gayret kemerlerini kuşanınca Allah da ona fetih ve yardım verdi. Böylece hisarı fethetti. (Bâkî, s. 81)

Su ve toprağın birbiriyle birleştiği (yaratışın başladığı) anda Tanrı memleketlerin zaptını kılıcına mukadder kılmış. (Necâî Beg, s.96)

Kaderin desteği devletine istiklal verdi. Gökler hemen sebepleri hazırladı. (Nâîlî, s. 79)

Niyeti mülke ve dine gerçek bir hizmet olduğundan Allah da ona niyet ettiği şeyi başısladı. (Nâbî, s. 290)

Bu halis niyet ve samimiyet sende olduğu için, Hakk'ın tevfiğinin inayeti sana asker olur. (Nedim, s. 57)

2. 13. Dine Bağlı bir Hayat ve Şahsiyet

Farabi'ye göre devlet adamı prensipli, ölçülü ve düzgün yaşamalı, kötü alışkanlıklardan, bedeni zevklerden, dünya metana meyletmekten kaçınmalıdır. Bu tespitler İslami gelenek çerçevesinde, dolaylı olarak da olsa dindar bir yaşantıya işaret etmektedir. Gazali'ye göre de ideal bir idareci her şeyden önce dindar olmalı, kendisinin Tanrı karşısındaki konumunu iyi bilmelidir.

Ne sâlih bir insan ki dine uygun olan emirlerine uyulması, daima itaat ehlini cehennemden sıkıntısından kurtarır. (Fuzûlî, s. 113)

Dışını ve içini Hakkın haşyetinin eseri haline getirmiş; Cüneyd-i Bağdadi ve Zinnûn-i Mısri'nin ibadetlerinin sırrının mazharı olmuş. (Nâîlî, s. 79)

2. 14. İhtişamlı İdare Merkezi, Ordu ve Teşkilat

Bu özellik kuşkusuz devletin kuvvet ve büyüklüğü ile de alakalıdır. Fakat devlet adamının devletin güç ve teşkilatına kattığı şeyler de onun başarısını belirleyen faktörlerden biri olmaktadır.

Sarışın kulların olan ay ve güneş gece gündüz gelip eşiğinde hizmet ederler. (Necâî Beg, s. 97)

Hız. Süleyman gibi bütün bir dünya sancağının altında toplandı. Askerleri karınca ve çekirge ordusundan daha kalabalık. (Bâkî, s. 34)

Senin ordun ne acayip bir deryadır ki onun karargâhta kurduğu çadırlar denizin kabarcıkları gibi görünüyor. (Nef'î, s. 91)

Ülkesi o kadar teşkilatlı ve intizamlı ki cennet kokusu giriş vergisi vermeden geçmeye yol bulamaz. (Nâbî, s. 44)

Yüksek kapısına varsın da görsün haşmeti ve itibarı; gelip alayını görsün de seyretsin temaşayı. (Nedim, s.41)

2. 15. Geniş Ülke ve Dünya Hâkimiyeti

Bu özellik de bir önceki gibi devletin mevcut güç ve kapasitesi ile alakalıdır. Fakat devlet adamının bunu bir hedef ve ülkü olarak benimsemesi ve bu istikamette çalışması onun profilini etkileyen bir faktör olacaktır. Bugünkü telakkide dünya hakimiyeti, coğrafi fetih olarak değil de global veya bölgesel düzeyde nüfuz ve hegemonya kurmak olarak değerlendirilebilir. Nitekim mesela ABD başka ülkelerin topraklarını işgal etmeden, ülkeler ve uluslararası sistem üzerinde nüfuz ve hegemonya kurabilmektedir.

İnsanlar ve cinler fermanına tabi olsun, zira padişahımız hükümdar olarak yedi iklime yeter. (Şeyhi, s. 81)

Saltanat güneşisin yürü yedi iklime ki doğu ve batı kılıcının gücüyle fermanına tabidir. (Ahmet Paşa, s. 56)

Rum'da, Mısır'da, Basra ve Bağdat'ta hükmün geçmektedir. Hindistan'ı aldın, şimdi de Türkistan diyarına mı talipsin? (Hayâlî, s. 57)

Doğu ve batının sultanı, kara ve denizin padişahı; zamanın Dârâ'sı saadetli Sultan Süleyman. (Bâkî, s. 4)
Derya gibi bir ordu sevk edip dünyayı fethetse ve cihan mülkü üzerinde hükmünü baştanbaşa yürütse ne olur ki? (Nefî, s. 60)

Dünyayı zapt eden kuvvetine aferinler olsun. Hoş geldin ey padişah ki nereye yöneldin ise orayı fethettin. (Nâilî, s. 108)

Yedi iklim idaresine tabi ve yedi derya hükmü altındadır. (Nedim, s. 115)

2. 16. Yüksek İtibar ve Prestij

İtibar ve prestij vasfı, devlet adamının devletle özdeşleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Devletin güçlü olması, prestijli olmasını da içermektedir. Bu durumda iyi devlet adamının da temsil ettiği devletin prestijini hakkıyla üstlenmesi beklenmektedir.

Zuhal gezegeni, misal olarak dokuzuncu feleği kendine makam edinse bile senin kadrinin ayağını öpme derecesine erişemez. (Şeyhi, s.81)

Doğu ve batı en düşük seviyedeki kölenin rütbesidir. Dünya coğrafyası en aşağı derecedeki kulunun mülküdür. (Ahmet Paşa, s.44)

Ey taç sahibi! Cihan mülkünün beyleri senin kapıda kulun olmakla iftihar ederler. (Necâtî Beg, s.65)

Senin izzet mektubuna Utarit kâtip oldu. Kadrinin kapısında Zuhal zenci kapıcı durumundadır. (Hayâlî, s. 38)

Yeryüzü, kadrinin yüksekliğini güneşe sorunca güneş, onun kapısındaki toprağa kasem ederek bunu doğruladı. (Fuzûlî, s. 88)

Yolunun toprağı cihan sultanlarının tacındaki incidir. Ayağının tozu ileri gelenlerin gözünün sürmesidir. (Bâkî, s. 8)

Sensin o cihanın bekçisi olan muazzam hükümdar ki dünyanın şanlı sultanları kapına yüz sürmektedir. (Nefî, s. 120)

O padişah ki cihanın sultanları yüksek kapısındaki kapıcıya dilenci gibi boyun büküp ricada bulunurlar. (Nedim, s. 68)

2. 17. Hışım ve Kahır (Caydırıcılık)

Halka yakınlıkla ilgili beyitlerle birlikte değerlendirildiği zaman, buradaki 'hışım' ve 'kahr'ın kendi halkına yönelik bir despotluğu değil, ülkenin iç ve dıştaki düşmanlarına karşı bir caydırıcılığı ifade ettiği söylenebilir. Devlet adamı bu caydırıcılık vasfını da devlet adına üstlenmekte ve gerçekleştirmektedir.

O hükümdar ki durduğu zaman itibarı göklere yükselir; öfkelendiği zaman erkek aslan bu gazaptan çekinir. (Şeyhi, s.88)

Kahrının fırtınası estiği zaman, ülkenin düşmanları memleket deryasında saman çöpü gibi kenara çekilir. (Necâti Beg, s. 66)

Kaba ve asi olan düşmana karşı hışımla muamele etmek hoş bir tavidir. Zira bilindiği gibi kışın gül bahçesi ateşin parlaklığıdır. (Necâti Beg, s. 78)

Eğer güneşe ve aya kahırla baksan biri hilale döner, biri de zevale erer. (Hayâlî, s. 31)

Kahrı o surettedir ki ki eğer Hz. Musa gibi keskin kılıcını deryaya çalsa, deryanın mizacını kurutur. (Fuzûlî, s. 123)

Eğer gazabının temmuzunun harareti sirayet etse, hava yağmurun her damlasını kıvılcımla doldurur. (Nef'î, s. 78)

Ey Kahraman gibi kudretli bir orduya sahip yiğit! Senin korkunla düşmanın hatrına daima mahşer gününün dehşeti gelmektedir. (Nâilî, s. 55)

Kötü görüşlü düşmanın ne haddine ki karşında dursun? İtibarsız olan karanlığın ışığa perde olması olacak şey midir? (Nâbî, s. 48)

Fırat ve Dicle kenarında sapkınlıkla isyan edenler çekirge misali dağıldılar. (Nâbî, s. 101)

Eğer hışımlı nazarı demir bir aynaya dokunsa, (ayna paramparça olup) çöl meydanı gibi toz fırtınası koparırdı. (Nedim, s. 71)

2. 18. Etkili Savaşçılık

Bu özellik savaşların sık sık meydana geldiği ve padişah ve vezirlerin başkomutan sıfatıyla ordunun başında cepheye çıktığı bir dönem için kuşkusuz önem taşımaktadır. Buradaki savaşçılığın, cepheye çıkan devlet adamının şahsi muharebesinden daha çok ordusuna yönelik strateji ve manevrasına işaret ettiği söylenebilir.

Mızrağı ve gürzü daima hamle yapmakta ve safları dağıtmaktadır; kemendi ve oku her an düşmanı bağlayıcı ve can alıcıdır. (Necâti Beg, s. 60)

Savaş günü seni çarpışmada görenler, bahar rüzgârının lalezara uğradığını sanır. (Hayâlî, s. 40)

Çarpışma anında kılıcını gün gibi eline alıp, düşmanları gece karanlığı gibi kaçırdı. (Hayâlî, s. 53)

Hışım ve öfke zamanında yırtıcı aslanlara pençe salar; savaş sırasında vahşi kurtların karşısına çıkar. (Bâkî, s. 27)

Kılıcının kabzası sanki kehribar (kelime anlamı: saman kapan) idi ki nice bin kâfiri samanyolu gibi çekti. Hoş geldin. (Nâilî, s. 108)

O yeledi aslan bazen hışımla kılıcını eline alır; meydana ayak bastığı zaman da cihanı zelzele kaplar. (Nef'î, s. 96)

Tek başına atını düşmanın üzerine sürdüğü zaman, silaha ve zırha bakmaz; o zaman düşmana yokluk çölünden başka kaçacak yer kalmaz. (Nef'î, s.96)

O melunlara o kadar kılıç vurdu ki kalemler öldürdüklerini sayamaz. (Nâbî, s. 101)

Elindeki kılıç ve belindeki hançer Behram'ın dehşet içinde titreme nöbetine tutulmasına sebep olur.
(Nedim, s. 106)

2. 19. İslam'ı Himaye ve Müdafaa Etme; İslam Ahkâmını İhya ve İcra Etme

Gazali'ye göre devlet adamı Allah'ın rızasını ve dinin buyruklarını gözetmeli, insanların keyfi için Allah'ın emrinden ve dinin prensiplerinden taviz vermemelidir.

İslam ordusuna Frenk kalelerini yerinden sökecek çelik bir kale oluşturdu. (Ahmed Paşa, s. 71)

Din düşmanlarının senden kaçması normaldir; zira hırsız parlak ay'ı istemez. (Hayâlî, s. 52)

Ey şafak, sen acaba o Allah yolunda mücahit olan adil padişahın, gaza kılıcından dökülmüş kan mısın?
(Hayâlî, s. 57)

Ey dine bağlı hükümdar! Kader senin sabit kademinle İslam binasının sütunlarını ayakta tutmaktadır.
(Fuzûlî, s. 104)

Muhkem olan dinin koruyucusu, Nebvi nizamın hamisi, Huda'nın emrine uyan ve Kur'an'ın nassına tabi olan. (Bâkî, s. 7)

Yüzlerce puta tapılan mekânı alarak mescide çevirdin; çan çalınan yerlerde ezanlar okuttun. (Bakî, s. 79)
Peygamberin dininin sancağını yükselttin; kuşkusuz Hz. Ali'nin kuvvetini kâfirlere gösterdin. (Nef'î, s. 90)

Bahtı yaver olan ve ilahi hükme dayanan bu padişah ki din onun devletine dayanarak kuvvet bulmaktadır.
(Nef'î, s. 70)

Allah yolunda din gazilerine önder olmuş. Yani bu gelen temiz şeriatın fermanını yerine getiren kişidir.
(Nâilî, s. 55)

Âdeti Ahmed'in dinine yardım etmek ve işi Muhammedi nizamı icra etmektir. (Nedim, s. 115)

3. SONUÇ

Osmanlı şairlerinin ideal devlet adamının vasıfları konusundaki düşünceleri şu şekilde özetlenebilir:

İdeal devlet adamı her şeyden önce adil olmalıdır. Burada adalet halkın her türlü sıkıntı, haksızlık ve çaresizlikten kurtulması gibi geniş bir çerçevede değerlendirilmektedir. Hâkim olduğu coğrafyada sağlam bir düzen kurarak, barış, asayiş ve huzuru temin etmelidir.

Diğer taraftan halkına yakın olmalı ve onların sıkıntılarını çözmek için uğraşmalıdır. Düşkünlere, ihtiyaç sahiplerine el uzatmalıdır.

İdeal bir idareci sağlam bir görüşün, derin bir bilgi ve irfanın sahibi olmalıdır. Sanattan anlamalı ve sanat ve ilim erbabına değer vermelidir. Hem ahlak ve kişilik olarak, hem de kabiliyet ve seciye olarak seçkin bir yapıya sahip olmalıdır.

İyi bir devlet adamı ülkesini büyük ve güçlü hale getirmeli ve hem kendisinin, hem de devletinin prestij ve itibarını en üst seviyeye çıkarmalıdır. Ülkesini mamur etmeli, geliştirmelidir.

Gerek ülkesini ve milletini ve gerekse dini değerleri korumak için güçlü ordu ve teşkilatıyla cesur ve etkili bir mücadele vermelidir.

Devlet adamı inanç ve yaşantı olarak dine bağlı olmalı ve zaferin ve başarının Tanrı'dan geleceğine samimi bir kalple inanmalıdır.

Kuşkusuz ki burada bahsedilen ideal devlet adamı özelliklerini kendi devrindeki şartlar çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir. Üst düzey devlet adamlarıyla devletin özdeşleştirildiği bu yapı içerisinde insanlar, devletin güçlü, istikrarlı, adaletli ve dine saygılı olmasını, ilim ve marifet ehline değer vermesini, imar ve sosyal yardım faaliyetlerini desteklemesini beklediklerinden, bu beklentilerini devlet adamlarına yöneltmişlerdir. Modern dönemlerle kıyaslandığında değişimin daha yavaş, sosyal çeşitliliğin ve hareketliliğin daha sınırlı ve siyasi katılımın daha düşük olduğu modern öncesi dönemlerde istikrar, adalet ve huzur gibi kavramların, hızlı dönüşüm sağlayıcı liderlik vasıflarına nazaran daha önemli addedilmeleri normal karşılanmalıdır. Fakat belirtmek gerekir ki ideal siyasi liderler için tasavvur edilen bu vasıflar hala doğu toplumlarındaki siyasi kültürün önemli bir parçası olmaya devam etmektedir. Hala adil olmak, devletin saygınlığını korumak, halkına karşı merhametli olmak, Müslüman bir doğu toplumunda bir liderin kitlelerin destek ve onayını kazanmasında önemli unsurlar olmaya devam etmektedir.

4. KAYNAKLAR

- Akiş, Yeşim Toduk (2004), *Türkiye'de Gerçek Liderlik Haritası*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Akkuş, Metin (1993), *Nef'i Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Akyüz, Hüseyin (2002), *Kutadgu Bilig'de Sosyo-Pedagojik ve Siyasal Söylem*, Eser Ofset, Erzurum.
- Akyüz, Kenan- Beken, Süheyl- Yüksel, Sedit ve Cunbur, Müjgan (1997), *Fuzûlî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Banarlı, Nihat Sami (1998), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Bilkan, Ali Fuat (2011), *Nabi Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Çağrı, Mustafa (1988), "Adalet". DİA, I: 341-343.
- Çavuşoğlu, Mehmet (Tarihsiz), *Necati Bey Divanı*, Tercüman Gazetesi 100 Temel Eser, İstanbul.
- Devellioğlu, Ferit (2003), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Doğan, M. Nur (2002), *Baki*, Metropol Yayınları, İstanbul.
- Eflatun (1975), *Devlet*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu vd., Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Eflatun, Muvaffak (2006), *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Erçetin, Şule (2000), *Lider Sarmalında Vizyon*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Farabi (2004), *İdeal Devlet*, Çev. Ahmet Arslan, Vadi Yayınları, Ankara.
- Gazali (1969), *Devlet Başkanlarına Nasihat- Nasihatü'l-Mülük*, Sinan Yayınevi, İstanbul.
- İbn-i Haldun (2004), *Mukaddime*, Çev. Halil Kendir, Yeni Şafak Gazetesi, Ankara.
- İbn-i Teymiyye (1999), *Siyaset – es-Siyâsetü's-Şer'iyye*, Çev. Vecdi Akyüz, Dergah Yayınları, İstanbul.
- İpekten, Haluk (1990), *Nâilî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- İpekten, Haluk (2004), *Nef'i – Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara.

- İpekten, Haluk (2004), *Naili – Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- İsen, Mustafa ve Kurnaz, Cemal (1990), *Şeyhi Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kabaklı, Ahmet (2007), *Divan Edebiyatı*, Türk Edebiyatı Vakfı, İstanbul.
- Kaçar, Mustafa (2009), *Katip Çelebi*, Kültür ve Turizm B. Yayınları, Ankara.
- Kalkışım, Muhsin (1994), *Şeyh Galib Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kallek, Cengiz (2003). “Maverdi”. DİA, XXVIII: 180-186.
- Karahan, Abdulkadir (1996). “Fuzuli”. DİA, XIII: 240-246.
- Karaman, Abdulkadir (1986), *Nef’i*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Karasan, Mehmet (1947), *Eflatun’un Devlet Görüşü*, MEB Basımevi, Ankara.
- Koçi Bey (1985), *Koçi Bey Risalesi*. Haz. Zuhuri Danışman, Kültür ve Turizm B. Yayınları, Ankara.
- Köprülü, M. Fuad (1979), “Baki”. MEB İslam Ansiklopedisi, II: 243-253.
- Küçük, Sabahattin (1994), *Bâkî Divanı*, TDK Yayınları, Ankara.
- Lahoud, Nelly (2005), *Political Thought in Islam*, Routledge, Curzon Oxon.
- Ludwig, Arnold M. (2002), *King of the Mountain: The Nature of Political Leadership*. The University Press of Kentucky, Kentucky.
- Macit, Muhsin (1997), *Nedim Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Maxwell, John C. (2006), *Liderlik Nitelikleri*, Çev. İbrahim Şener, Beyaz Yayınları, İstanbul.
- Mermer, Ahmet (2006), *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Newell, Waller, R. (2008), *The Soul of a Political Leader*, Harper Collins Publishers Inc., New York.
- Nizamu’l-Mülk (1982), *Siyaset-name*, Haz. Mehmet Altay Köymen, Kültür ve Turizm B. Yayınları, Ankara.
- Orman, Sabri (2007), “Katip Çelebi’de Sosyo-Ekonomik Düşünce”, (Ed.) Said Öztürk, *Vefatının 350. Yılında Katip Çelebi*, Cemre Matbaası, İstanbul.
- Özbudun, Ergun (1995), *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Renshon, Stanley A. (2001), “The Comparative Psychoanalytic Study of Political Leaders”, (Ed.) Ofer Feldman, Linda O. Valenty, *Profiling Political Leaders*, Praeger, London.
- Rosenthal, E.I.J. (1962), *Political Thought in Medieval Islam*, Cambridge University Press, New York.
- Roskin, Michael G.- Cord, Robert L.- Medeiros, James A.- Jones, Walter S. (1991), *Political Science: An Introduction*, Prentice Hall International Inc., New Jersey.
- Shaw, Stanford (1997), *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Sheldon, Garrett Ward (2001), *Encyclopedia of Political Thought*, Facts on File Inc., New York.
- Stout, Larry W. (2006), *Time for a Change*. Destiny Image Publishers Inc., Shippenburg,
- Tarlan, Ali Nihat (1992), *Ahmet Paşa Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tarlan, Ali Nihat (1992), *Hayâlî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tarlan, Ali Nihat (1992), *Necatî Beg Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Tarlan, Ali Nihat (2004), *Şeyhi Divanını Tetkik*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Yusuf Has Hacib (1988), *Kutadgu Bilig*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

ÜRÜN TASARIMININ TÜKETİCİNİN ÜRÜNE YÖNELİK TUTUMLARI ÜZERİNE ETKİSİ: A MARKASI TÜKETİCİLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

PRODUCT DESIGN OF A CONSUMER ATTITUDES TOWARDS THE EFFECT OF THE PRODUCT: AN APPLICATION ON CONSUMER OF A BRAND

Pınar BACAĞSIZ¹, N. Figen ERSOY²

Öz

Küreselleşen Dünya'da giderek önem kazanan ürün tasarımı kavramının tüketici açısından ne ölçüde dikkate alındığı, nasıl algılandığı ve özellikle satın alma davranışını yönlendirmesi açısından, tüketici tutumunu nasıl etkilediğinin belirlenebilmesi, işletmeler açısından büyük önem teşkil etmektedir. Yapılan bu çalışma³, ABC modeli ile tüketici tutumlarının biliş, duygu ve davranış olarak belirlenen üç bileşenini, tasarım kavramının duysal, bilişsel ve davranışsal tasarım öğeleri ile harmanlayarak, tasarım algısının, tüketici tutumu üzerindeki etkisi ve tüketici davranışının oluşumundaki hiyerarşik konumunu açıklamayı amaçlamıştır. Çalışmada, A markasının İstanbul ilindeki iki mağazasında bulunan ve sistematik tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 500 kişi ile yapılmıştır. Çalışma sonucu elde edilen veriler, SPSS 13.0 istatistik programı ile analiz edilmiştir. Veriler, çalışmanın amacına uygun olarak, Frekans Analizi, Ki-Kare Analizi, Tek Yönlü Anova ve Faktör Analizi ile çözümlenmiştir. Yapılan analizler sonucunda, A markası tüketicilerinin ürüne yönelik tutumları ve aynı zamanda duysal, bilişsel ve davranışsal öğe olmak üzere üç tutum bileşeni üzerine, tasarımın etkisi olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Tasarım, Tutum Bileşenleri, Yaşam Biçimi, İnovasyon*

¹ Yrd. Doç. Dr., İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu-Lojistik Bölümü, pinarbacaksiz@esenyurt.edu.tr

² Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi İİBF- İşletme Bölümü, nfersoy@anadolu.edu.tr

³ Bu çalışma, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Pazarlama Anabilim Dalında ve 2013 yılında hazırlanan 'Ürün tasarımının tüketicinin ürüne yönelik tutumları üzerine etkisi: A markası tüketicileri üzerine bir uygulama' isimli doktora tezinden revize edilerek üretilmiştir.

Abstract

The product design has gained considerable importance in a globalized world. Consumer perception of the concept of product design and how it affects consumer attitudes are important for businesses. In this study, three components of the ABC model (cognition, emotion and behavior) are associated with the three elements of the design concept (visceral, behavioral and reflective) to understand the impact of design on consumer attitudes. Research, were made with 500 people that selected by systematic random sampling method in two A Brand's stores in İstanbul. As a result of the research data were analyzed with SPSS 13.0 statistical software. The data for the purposes of the study were analyzed by Frequency Analysis, Chi-square Analysis, One-Way ANOVA and Factor Analysis. Result of the analysis, A brand consumers' attitudes toward the product, visceral, cognitive, and behavioral component of attitude on the three elements of the design were determined to have an effect.

Keywords: Design, Attitude Components, Lifestyle, İnnovation

1. GİRİŞ VE ÇALIŞMANIN AMACI

Küreselleşen Dünya'da 'bir deneyim vaadi olarak ürün', giderek önem kazanan tasarım kavramını oluşturmaktadır. Tasarlanmış ürünlerin güncel hayattaki yerinin arttığı günümüzde, tüketici tutumlarında meydana gelen değişimler, özellikle işletmeleri yakından ilgilendirir hale gelmiştir. Tüketici tutumlarındaki bu değişimlerin, ürün tasarımı kavramından etkilenip etkilenmediği, etkileniyorsa da tutum bileşenlerinden duygusal, bilişsel ya da davranışsal öğelerinden hangisinde daha etkili olduğunun belirlenmesi büyük önem teşkil etmektedir.

Çalışmanın amacı, tüketici davranışında tutum modeli olarak bilinen ABC modeli temel alınarak, tüketicinin ürün tasarımına bakış açısının ve ürüne yönelik tutumlarının nasıl şekillendiği anlamlandırmak ve tasarım kavramını, duygusal boyuta taşıyan ve tüketicilerin satın alma kararlarını oluşturması bakımından duygusal, davranışsal ya da bilişsel öğelerin mi daha etkili olduğu belirlenmeye çalışmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışma kapsamında tüketicilerde oluşan tutum kavramına ve işlevlerine, tutum oluşumuna, bu oluşumuna ilişkin modellere ve tutumun bileşenlerine yer verilerek, tüketicinin bir ürüne yönelik tutumlarının nasıl geliştiği, algı ve duygu gibi kavramlarla arasındaki ilişki incelenmektedir. Bununla birlikte, biliş ve duygu öğelerinin tüketici davranışlarına nasıl etki ettiği, tasarım öğesi ile ilgili olarak biliş etmeninin ve duygusal öğenin, tutumun oluşmasında ne ölçüde etkili olduğu, davranışın bunlarla olan bağlantısı üzerinde durulmuştur. Tutumun geliştirilmesiyle tasarım kavramının ne ölçüde bağlantılı olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Tüketicilerin ürün tasarımından bekledikleri faydalar belirlenerek, ürün ve tasarımlarının tüketici tarafından algılanan değerleri, tüketicinin deneyimleri sonucunda tasarım hakkında oluşan görüşleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunların yanı sıra tüketici deneyimi sonunca elde edilen iki çeşit yarar olan hedonik (hazsal) yarar ve rassal(fonksiyonel) yararın, hangisinin tasarım kavramında ön plana çıktığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunlarla

beraber tüketim kültürünün ve yaşam biçiminin tüketicinin tasarıma yönelik tutumlarının şekillenmesinde ne gibi etkileri olduğu, çalışma kapsamında incelenmiştir.

Çalışma özellikle tasarım kavramını ve tasarım kavramının üç ögesini, tutum bileşenleri modeliyle birleştirerek, tüketicilerin satın alma ve tüketim ile ilgili tutum geliştirme kavramlarına farklı bir bakış açısı getirmektedir. ABC modeli ile tüketici tutumlarının üç bileşeni olan biliş, duygu ve davranış öğelerini, tasarım kavramıyla ilişkilendirerek ve tasarım kavramının üç bileşeni olan duygusal, bilişsel ve davranışsal tasarım özellikleriyle harmanlayarak, tasarım algısının, tüketici tutumu üzerindeki etkisi ve tüketici davranışının oluşumundaki hiyerarşik konumunu açıklamaya çalışmaktadır. Tasarım kavramının tüketici açısından ne ölçüde dikkate alındığı, nasıl algılandığı ve özellikle satın alma davranışına yönlendirmesi açısından, tüketici tutumunu nasıl etkilediği belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu yönüyle geçmişten günümüze yapılmış çok sayıda ancak ya sadece tasarım kavramını ya da tutum bileşenlerini ele almış literatür çalışmalardan farklılaşmakta, böylelikle özgün bir değer oluşturmaktadır.

2. LİTERATÜR ANALİZİ (KAVRAMSAL/KURAMSAL ÇERÇEVE)

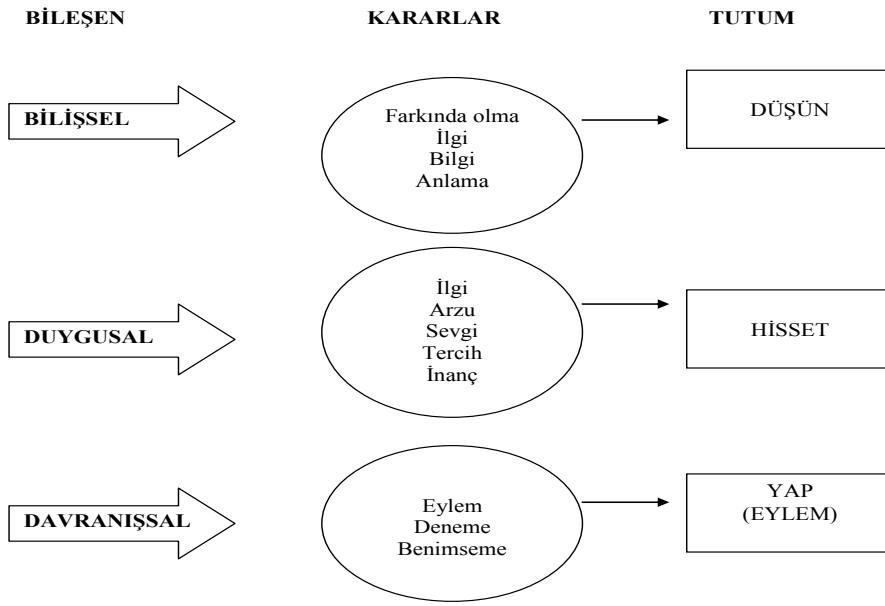
Tutum kavramı, kişi ya da kişilerin bir nesne, kanı ya da bulunduğu ortama yönelik olumlu ya da olumsuz bir şekilde tepkide bulunma eğilimidir. Günlük hayatta yoğun bir şekilde kullanılan bu kavram, birçok kelime ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bunlardan ilki olan inanç, aslında kişi ya da kişilerin olay ya da nesnelere karşı vermiş oldukları olasılıktır. Diğer bir kavram olan değer ise, kişilerin birtakım davranış ve amaçlarını diğer davranış ve amaçlara tercih etme noktasında olan ve devamlılık arz eden inanışlardır. Fikir ya da diğer bir deyişle kanı ise, kişi ya da kişilerin oluşturduğu tutumlarda yaptıkları yorumların birer ifadesidir. (Odabaşı ve Barış, 2008: 157-158). Tutumların oluşumuna bakıldığında ise, büyük bir kısmının insan hayatının ilk 20-25 yılı içerisinde oluştuğu belirlenmiştir. (Özkalp, 2002: 286).

Tutumun kişilerde oluşması ise öğrenilme şekline göre farklılıklar göstermektedir. Tutumun oluşum ve değişim süreçlerinde etkili olan unsurların başında ise, tutumu oluşturan bileşenler, gelmektedir. (Solomon, 2004: 231). Tutum bileşenleri, üç ana bölümden oluşmaktadır. Bunlar etki, davranış ve biliş olarak adlandırılmaktadır. Etki; tüketicinin bir nesneye karşı olan duygularını belirtirken, yani duygusal bileşen olarak adlandırılırken, davranış, tüketicinin bir nesneye dair bir şeyler yapma niyetidir. Üçüncü bileşen olan biliş ögesi ise, kişinin nesneye olan inanışlarını belirtir. Bu öğeler içi oluşturulan bir model olan EDB tutum modeli (ABC Models) kısaca anlamak, duyumsamak (hissetmek) ve harekete geçmek eylemlerinin karşılıklı etkileşimlerini vurgulamaktadır (Tenekecioğlu, 2009: 65).

Tutum bileşenleri arasında da dolayısıyla yadsınamaz bir örgütlenme ve bunu destekleyen bir eşgüdüm olduğu varsayılmaktadır. Buna göre, bireyin bir konu hakkında bildikleri (zihinsel öge,) ona nasıl bir duyguyla yaklaşacağını ve ona karşı nasıl bir tavır ortaya koyacağını (davranışsal öge) belirler. Bireyin bir nesne, durum ya da kişi hakkında zihinsel, duygusal ve davranışsal anlamda ortaya koyduğu tavır onun tutumunu yansıtır (İnceoğlu, 2004: 25). Dolayısıyla da bir tutumun oluşabilmesi için bahsi geçen bu üç öge arasında eşgüdümlü bir çalışma olması gerekmektedir. Tüketicilerin mal ve hizmetler hakkındaki oluşturduğu inançlar ve edindiği birtakım bilgiler, tutum bileşenleri arasında bilişsel bileşeni

oluşturur (Blythe, 2001: 42). Tutum bileşenlerinin duygusal boyutu ise, kişinin değer yargıları ile ilgilidir. Kişinin değer yargıları bir nesneye yönelik duygularının oluşmasında etkilidir (Ünal, 2008: 52). Tutum bileşenlerinin son ögesi olan davranışsal bileşen ise, kişilerin bir nesneye ilişkin harekete geçmelerini anlatmaktadır (Özkalp, 2004: 283).

Şekil 1: Tüketicilerde Tutum Bileşenleri

Kaynak: Solomon, 2004: 226

Tasarım, bir bilginin araştırılıp, idrak edilme sürecinde ciddi öneme sahip olan bir unsurdur. Tasarım, bir takım kısıtlamalar eşliğinde yol alan araştırma ve problem çözme sürecidir. Söz konusu bu sürecin amacı, problem tanımında belirtilen ihtiyaçları karşılayan inovatif, sürdürülebilir ve yaratıcı çözümler bularak, anlaşılır bir biçimde ortaya koyabilmektir (Akbulut, 2009: 22). Bir tasarım, çok sayıda parçanın bir araya gelmesi ile oluşur. Tasarımcı, temel tasarım öğeleri ve prensipleri olarak adlandırılan enstrümanları kullanarak bu öğeleri biçimlendirir, konumlandırır ve sonucunda ürününü oluşturur. Yapılan tasarımların, ister iki boyutlu, ister üç boyutlu olsun, hedef kitle tarafından doğru okunabilmeleri öncelikli şarttır. Tasarımcı tasarladığı ürünü, kullanıcının algı ve isteklerine uyumlu hale getirebilmeli ve aynı zamanda da bu ürüne erişebilme olanağı sağlayabilmelidir. Arzulanan etkili tasarım, kullanıcının çevre ve ürün içinde kişisel ve etkili iletişime sahip olması arzusu ile ilgilidir. Arzu edilir tasarım süreci, simgeler için estetik bir motivasyon profili yaratır ve tüketici deneyimi açısından anlamlı faydası oluşmaktadır (Eroğlu, 2000: 245).

Gündelik hayatımızı kuşatan tasarım, belli bir kültür ortamının nesnesidir ve bu ortamla birlikte varlığını sürdürür. Bu açıdan bakıldığında kültür, ürünlerin tasarlanmasını, kullanma ve onlardan yararlanma anlamındaki eylemleri, bunlara sahip olma ve onlarla ilişki kurma biçimlerini, bunların algılanmasını ve anlamlandırılmasını da içermektedir. Tasarım ürünleri, zamana bağlı olarak farklı oluşum ve kullanım süreçleri bağlamında değerlendirilmiş ve kabul görmüşlerdir. Tasarım-üretim ve tüketim süreçleri, toplumsal iletişim sürecinde ve gündelik yaşam pratiklerinde etkili olan kültürel yorumlama, beğeni ve algılama modelleriyle bağlantılıdır. Bireyler, sadece pratik yararları ve işlevlerinden dolayı değil, aynı zamanda kim olduklarını gösterme, duygularını ortaya koyma ve çevreleriyle iletişim kurma amaçlarından dolayı da ürün satın alıp kullanmaktadırlar (Sağocak, 2007: 257). Toplumsal hareketliliğin arttığı günümüzde sabit statü gruplarının ve sosyal sınıfların daha az öneme sahip olduğu, gruplar arasındaki akışkanlığın daha fazla olduğu ve sonuçta kimliklerin sürekli bir değişim içinde olduğu bir toplum yapısına doğru ilerlenmesi, yeni yaşam biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bireyin kimliği ve yaşam biçimi kendini günlük hayatta sunmasıyla meydana gelmesi yaşam biçimi alanlarının çeşitliliğine neden olmaktadır. Bunlarla beraber, tasarımlarda yaşam biçimleri artık bir yol haritası haline gelmiştir. Ürün tasarımı yapan firmalar, yapılan yaşam biçimi analizlerine ve bu analizler sonucunda ortaya çıkan yaşam biçimleri gruplarına göre hareket etmektedir. Aynı şekilde tüketiciler de yaşam biçimlerine göre tasarımları seçmekte, özellikle de bu konuda kendilerini ifade etmekten büyük keyif duymaktadırlar. Bu açıardan bakıldığında, yaşam biçimi özellikle de tasarım konusuyla birleştiğinde, tüketicilerin bir haz arayışı içerisine girmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu anlamda yaşam biçiminin, postmodern kültürün özellikleri olan maddi, hedonist ve estetik boyutları içinde gerçekleştiği görülmektedir. Fayda kavramı özellikle tüketim sonrası oluşan bir kavramdır. Tüketicilerin beklentilerinin olumlu ya da olumsuz olarak karşılanması sonucunda geliştirilen pozitif ve negatif duygular, özellikle ürün tasarımlarının hedonik ve rassal faydalarının fonksiyonlarını açığa çıkarmaktadır. (Chitturi, 2009: 9)

Tutum bileşenleri ve tasarım kavramlarının arasında bir köprü görevi üstlenen bir başka kavram olan algılama ise, kişinin daha anlaşılır bir yaşam vizyonu oluşturabilmek adına edindiği bilgileri yönetme sanatıdır (Tek, 1997: 209).

Tüketici deneyimlerinde ürün tasarımlarının yeri oldukça önemlidir. Özellikle, tasarım kişiler için anlamlı deneyimler yaratan bir süreç olarak giderek önem kazanmaktadır ve işletmeler bakımından da çevrenin, iletişim sürecinin ve ürünlerin yaratılmasında önemli rol oynayan bir araç haline gelmiştir. Tüketici deneyimleri, tüketicilerin kendi duyularıyla tasarımları fark etmelerini yani kendi gözeleriyle görmelerini ya da kendi hisleriyle hissetmelerini öne çıkaran bir esasa dayanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında işletmeler, tüketicilere sağladıkları deneyimleri iyice anlamalı ve tasarımın bu noktada nasıl katkıda bulunabileceğini analiz edebilmelidir. (Pres ve Cooper, 2003: 54)

3. TASARIM VE YÖNTEM

Çalışma öncesi yapılan hazırlıklarda ilk olarak belirli bir marka belirlenmiş ve bu doğrultuda bu marka ile iletişime geçilmiştir. Bilimsel bir çalışma yapılacağı konusunda bilgi verilmiş ve firma tarafından ancak isim hakkının gizli tutulması şartıyla bu çalışmaya destek olabilecekleri belirtilmiştir. Bu doğrultuda, çalışmada markanın ismi yerine 'A' markası olarak sembolik bir isim kullanılmıştır. Bunun yanı sıra farklı şehirlerde de A markasının mağazaları bulunmasına rağmen zaman kısıtlaması olması nedeniyle yalnızca İstanbul ilindeki mağazalardan bilgi alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmada evren (ana kütle) olarak İstanbul'da yaşayan ve A markası hakkında bilgi sahibi olan tüm tüketiciler olarak belirlenmiştir. Ancak bu tüketicileri listesinin oluşturulma şansı ve tüm bu tüketicilere ulaşılabilme olasılığı oldukça düşüktür. Bu yüzden bu çalışmada tesadüfi örnekleme yöntemlerinden biri olan sistematik tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle göre, hedef ana kütlelerin büyüklüğünün veya ana kütleleri oluşturan elemanlara ait tam bir listenin örnekleme öncesinde bilinmesine gerek yoktur. Sistematik örneklemede bu liste örnekleme esnasında oluşur (Gegez, 2007: 245). Bu yüzden çalışmada İstanbul ilinde bulunan A markasının her iki mağazasına (Ümraniye ve Bayrampaşa'da bulunan) giren her beşinci kişiyle yüz yüze görüşülerek anketler uygulanmıştır. Çalışma kapsamında tutum bileşenleri modeli için bir takım değişkenler belirlenmiştir. Bu değişkenler faktör analiziyle incelenmiştir. Bu açıdan özellikle faktör analizi için uygun örneklem büyüklüğü sağlanmaya çalışılmıştır. Comrey ve Lee (1992) faktör analizi için örneklem büyüklüğünü 50 çok kötü, 100 kötü, 200 uygun, 300 iyi, 500 çok iyi ve 1000 mükemmel şeklinde ifade etmiştir. Genel olarak faktör analizi için en az 300 örneklem büyüklüğünün iyi sonuçlar vereceği belirtilmektedir. Bununla birlikte Gegez (2007), pazarlama araştırmasında kullanılan örneklem hacimlerinin özellikle araştırma türüne göre farklılaştığını belirten bir tablo oluşturmuş ve burada, problem belirlemeye yönelik araştırma ve çalışmaların minimum örneklem hacminin 500 olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu kaynaklardan alınan referansla, çalışmada örneklem hacmi olarak da A markasının İstanbul'daki mağazaları olan Ümraniye ve Bayrampaşa şubelerinde bulunan 500 kişi seçilmiştir.

Çalışmanın amacına ve kapsamına uygun olarak geliştirilen temel çalışma sorusu; 'A markası tüketicilerinin ürüne yönelik tutumları üzerine tasarımın etkisi var mıdır?' Bu yönde geliştirilen alt sorular ise aşağıdadır:

- A markasının ürün tasarımlarının tüketicilerin ürüne yönelik tutum bileşenlerinden bilişsel öge üzerine nasıl bir etkisi vardır ve bu etki ne yönlüdür?
- A markasının ürün tasarımlarının tüketicilerin ürüne yönelik tutum bileşenlerinden duyuşsal öge üzerine nasıl bir etkisi vardır ve bu etki ne yönlüdür?
- A markasının ürün tasarımlarının tüketicilerin ürüne yönelik tutum bileşenlerinden davranışsal öge üzerine nasıl bir etkisi vardır ve bu etki ne yönlüdür?

Çalışmanın temel sorusu kapsamında tanımlanan kavramsal çerçeveye uygun olarak belirlenen ana hipotez aşağıdaki gibidir:

H0: Ürün tasarımlarının tüketicilerin ürüne yönelik tutum bileşenleri üzerine etkisi yoktur.

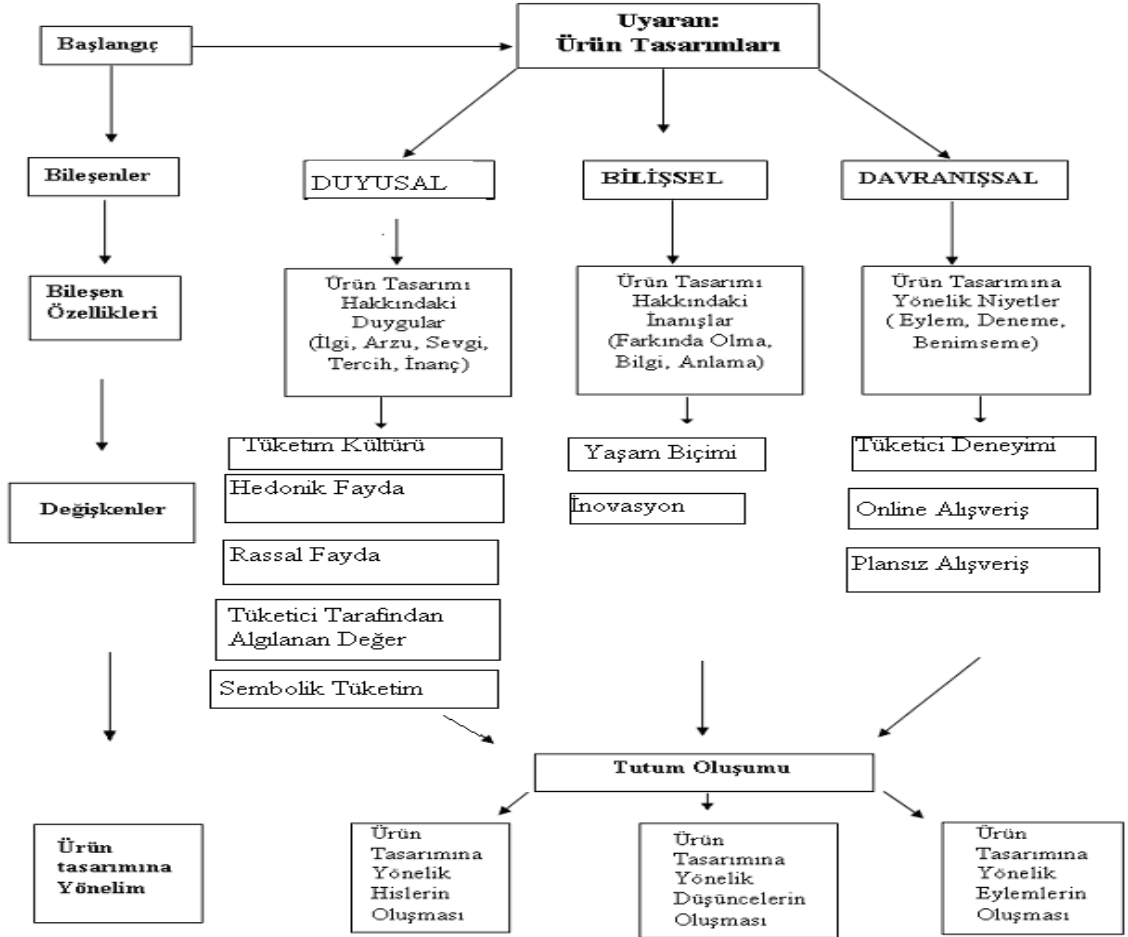
H1: Ürün tasarımlarının tüketicilerin ürüne yönelik tutum bileşenleri üzerine etkisi vardır.

Çalışmada elde edilen birincil veriler, yüz yüze soru cetveli yardımıyla görüşmeler yapılarak toplanmıştır. Hazırlanan anketteki sorular, tüketicilere tek tek sorulmuş, anlaşılmayan sorular açıklanmış ve böylelikle anketlerin eksiksiz ve doğru bir biçimde cevaplanmasına dikkat edilmiştir. Anket formu üç bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölümde tüketicilerin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, çalışma durumu ve gelir durumu gibi demografik özellikleri öğrenilmek istenmiştir. Anket formunun ikinci bölümünde ise, A markasının nereden duyulduğunu anlamak üzere sınıflandırma (nominal) ölçeğiyle belirlenmek üzere oluşturulan tüketicilere yöneltilen televizyon, internet, yazılı medya, tanıklardan ve katalog aracılığı ile gibi seçenekler bulunmaktadır. Bunlarla birlikte, A markasında en çok tercih edilen ürünlerin belirlenebilmesi adına 1'den 3'e kadar (1=en çok tercih edilen, 3=en az tercih edilen) bir sıralama yapılması istenmiş ve sıralama (ordinal) ölçeği kullanılmıştır. Aynı şekilde A markası hakkında tüketicilerin algılarının anlaşılabilmesi için, ürün tasarımları hakkında tüketicilere en uygun özelliklerin 1'den 5'e kadar (1= en uygun, 5= en az uygun) sıralanması istenmiştir. Anket formunun son bölümünde ise, ürün tasarımlarının tüketicilerin ürünlere yönelik tutumlarının anlaşılabilmesi adına 5'li likert tipi ölçek geliştirilmiş ve 27 adet soru yöneltilmiştir.

Betimsel olarak tasarlanan çalışmanın modeli ise, aşağıdaki şekilde verilmiştir. Bu modele göre, tutum bileşenlerinin oluşumunu başlatan etmenin ürün tasarımları olduğu belirtilmiştir. Ürün tasarımlarının başlıca üç farklı bileşeni ve özelliği bulunmaktadır. Bunlar; duyuşsal, bilişsel ve davranışsal tasarım bileşenleridir. Duyuşsal tasarım, ürünlerin görünümü ve dış doğası ile ilgilidir. Bilişsel tasarım ise, ürünlerin rasyonalizasyonu ve entellektüalizasyonunu ele almaktadır. Ürünlerin verdiği mesajlar, anlamlar, yaşam biçimi ve ürünlerle ilgili yapılan inovatif değişimler bu öğenin ilgi alanında bulunmaktadır. Son özellik olan davranışsal tasarım ise; ürün deneyimleri ve kullanım etkinliği ile ilgilidir. Bu üç özellik, bir ürün tasarımında her zaman iç içe bulunmaktadır. Bu yüzden bir ürün tasarımı oluşturulurken, bu öğeler göz ardı edilmez. (Norman, D. 2004: 6) Ancak burada önemli olan nokta, bu üç özelliğin tutum bileşenleri olan duyuş ve bilişsel öğelerle nasıl harmanlanacağıdır. Bu açıdan bakıldığında çalışmanın modeli, ürün tasarımı hakkındaki duygular (ilgi, arzu, sevgi, inanç)ve duyuşsal öğelerin birlikte bulunduğu *Duyuşsal*, ürün tasarımı hakkındaki inanışları (farkında olma, bilgi, anlama) temsil eden *Bilişsel* ve ürün tasarımına yönelik niyetleri (eylem, deneme, benimseme) dile getiren *Davranış* olmak üzere üç temel tutum bileşenini vurgulamaktadır. Çalışmanın modeline göre geliştirilen değişkenler ise, bu tutum bileşenlerine göre değişmektedir. Duyuşsal bileşen için geliştirilen değişkenler; tüketim kültürü, hedonik fayda, rassal fayda, tüketici tarafından algılanan değer ve sembolik tüketimdir. Bilişsel bileşen için oluşturulan değişkenler; yaşam biçimi ve inovasyondur. Son bileşen olan Davranışsal bileşen için geliştirilen değişkenler ise; tüketici deneyimi, online alışveriş ve plansız alışveriştir. Yapılan bu çalışmanın modelinde sonuç olarak, tutum bileşenlerinin bu değişkenlerle

incelendiğinde üç farklı tutumun oluştuğunu ve bunların ürün tasarımına yönelik hisler, ürün tasarımına yönelik düşünceler ve ürün tasarımına yönelik eylemler olarak açığa çıktığı belirtilmektedir.

Şekil 2: Çalışmanın Modeli: Ürün Tasarımlarının Tüketici Tutumlarının Oluşmasında Etkisi

Çalışmanın sonunda elde edilen veriler, çalışmanın amacına uygun olarak, Frekans Analizi, Ki-Kare Analizi, Tek Yönlü Anova ve Faktör Analizi ile çözümlenmiştir. Çalışmada, ürün tasarımlarının tüketicilerin ürünlere yönelik tutumlarının anlaşılabilmesi için geliştirilen ölçek için yapılan Cronbach Alpha testinin sonucu; 0,829 olarak belirlenmiş ve bu değer, 0,80 ile 1,00 arasında bulunduğundan yüksek ölçüde güvenilir olduğu saptanmıştır. Örneklemeden elde edilen verilerin yeterliğinin saptanması

için ise Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi uygulanmış ve sonucu 0,714 olarak belirlenmiştir. Çalışma kapsamında bulunan ve faktörü oluşturan maddelerin güvenilirlik düzeyine etkileri incelenmiştir. Bu doğrultuda bazı maddelerin faktör analizi yapılırken çıkarılması halinde güvenilirlik düzeyinin arttıracağı belirlenmiştir. Dolayısıyla çalışma kapsamındaki 27 değişkenden sadece 21 tanesi ile faktör analizi yapılmıştır. Araştırma kapsamında bulunan ve A markasının ürün tasarımlarına yönelik oluşturulan değişkenlerden yukarıda bahsedilen güvenilirliği etkileyen değişkenler çıkartıldıktan sonra yapılan faktör analizine göre 6 adet faktörün öz değeri 1'in üzerinde olduğu, dolayısıyla da ürün tasarımına yönelik tutum bileşenlerini açıklamada anlamlı olduğu görülmüştür. Bununla birlikte faktörlerin daha kolay yorumlanabilmesi adına faktör rotasyonu yapılmıştır. Araştırmamızda dik rotasyon yöntemlerinden Varimax yöntemi kullanılmıştır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışmaya konu olan A markası müşterilerine ait birtakım özellikleri tanımlayabilmek amacıyla çeşitli sorulara ilişkin frekans dağılımları incelenmiştir. Öncelikle örnek karakteristiklerini tanımlayabilmek amacıyla demografik değişkenlere ilişkin frekans dağılımları incelenerek aşağıdaki tabloda ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir.

Tablo 1: Çalışma Kapsamındaki Tüketicilerin Demografik Değişkenlerine İlişkin Frekans Dağılımları

DEĞİŞKENLER	FREKANS	YÜZDE %
<i>CİNSİYET</i>		
Kadın	326	65,2
Erkek	174	34,8
<i>YAŞ</i>		
18-25	46	9,2
26-40	288	57,6
41-62	145	29
62 ve üzeri	21	4,2
<i>MEDENİ DURUM</i>		
Evli	367	73,4
Bekar	133	26,6
<i>EĞİTİM DURUMU</i>		
İlköğretim	42	8,4
Lise	135	27
Üniversite	230	46
Lisansüstü	93	18,6
<i>ÇALIŞMA DURUMU</i>		
Çalışıyor	281	56,2
Özel	269	95,7
Kamu	12	4,3
Çalışmıyor	219	43,8
İşsiz	35	15,9
Emekli	122	55,7
Ev Hanımı	28	12,7
Öğrenci	34	15,7
<i>GELİR DURUMU</i>		
0-500	85	17
501-1000	220	44
1001-2000	116	23,2
2001-4000	79	15,8
4001 ve üzeri	-	-

Çalışma kapsamında belirlenmek istenen bir diğer değişken ise, tüketicilerin A markasını ilk olarak nereden duydukları ve A markasına ilişkin duyuların nereden alındığına ilişkindir. Bununla ilgili yapılan frekans analizinde ise; Tüketicilerden 143 kişi televizyon aracılığı ile duyum alırken, 12 kişi internette, 11 kişi yazılı medya aracılığı ile ve 119 kişi de tanıdıkları tarafından A markası hakkında duyum edinmişlerdir. Bununla birlikte A markası hakkında en çok duyum, A markasının kendisinin hazırladığı kataloglar aracılığı ile olmuş ve araştırma kapsamındaki kişilerden 215 kişi kataloglar aracılığı ile duyum aldığı belirlenmiştir.

A markasına ilişkin duyumların nereden alındığına ilişkin bilgilerin alınmasıyla birlikte, duyumlar ve diğer demografik değişkenler arasında da bir ilişki olup olmadığı belirlenmek istenmiştir. A markasına ilişkin duyumların alınması ve cinsiyet değişkeni arasında yapılan ki-kare analizi sonucunda, öncelikle herhangi bir kayıp veri bulunmadığı (N=500) anlaşılacak, A markasına ilişkin duyumlar ile cinsiyet arasında ilişkinin olduğu belirlenmiştir. kadın tüketicilerin 96'sı televizyon, 100'ü tanıdıklarından geri kalan 130'u ise katalog aracılığı ile duyum alırken, internet ve yazılı medya yoluyla herhangi bir duyum edinmedikleri belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, araştırma kapsamında bulunan erkeklerden 47'si televizyon, 12'si internet, 11'i yazılı medya, 19'u tanıdıklarından, 85'i ise katalog ile duyum sağladığı saptanmıştır.

Çalışmaya konu olan A markası, kendi bünyesinde çok sayıda ürün çeşidine sahip bir üretici firmadır. Mobilyadan, ev tekstiline, ev dekorasyon malzemelerinden, aydınlatmaya, çocuk ürünlerinden mutfak gereçleri ve züccaciye uzanan bu geniş yelpazede araştırmaya katılan tüketicilerden, en çok tercih ettikleri ürün grubunu seçmeleri ve bunu 1'den 3'e (1=En çok tercih edilen, 3=En az tercih edilen) kadar sıralamaları istenmiştir. Yapılan analizde frekanslar, ortanca ile hesaplanmıştır. Buna göre, mobilya 250 kişi ile en çok tercih edilen ürün olurken, bunu 108 kişi ile züccaciye izlemektedir. Ev tekstil ürünleri ise %51 oranıyla, en az tercih edilen ürün grubu olarak belirlenmiştir. Son olarak da çalışmaya konu olan A markasının ürün tasarımlarına ilişkin bir takım özellikler verilmiş ve tüketicilerden bu özelliklerden kendilerine en uygun olan 5 tanesini (1=en uygun, 2= uygun, 3= ne uygun, ne uygun değil, 4= uygun değil 5=kesinlikle uygun değil) sıralamaları istenmiştir. Tüketicilerden ürün tasarımları ile ilgili olan ve kendilerine en uygun olanlarını sıralamaları gereken özellikler; güven verici, işlevsel, dayanıklı, modern, yaşam tarzını yansıtır, saygın, kaliteli, eğlenceli, ucuz, pratik, estetik, montaj kolaylığına sahip ve nakliye kolaylığı vardır şeklindedir. Yapılan analiz sonucunda frekanslar ortanca ile hesaplanmış ve çalışma kapsamında bulunan 500 kişiden 251 kişi A markasının ürün tasarımlarını güven verici bulduğu ve en uygun özellik olarak belirttiği saptanmıştır. Bunların yanı sıra, çalışma kapsamındaki 171 kişi, işlevselliği uygun olarak belirttiği, 33 kişinin ucuz olarak adlandırılan özelliklerle ilgili ne uygun ne uygun değil olarak cevaplandığı, montaj kolaylığının uygun olmadığını belirten ise 130 kişi olduğu saptanmıştır. Son olarak da A markasının ürün tasarımlarına ilişkin sıralanması istenilen özelliklerden olan kalite ile ilgili belirlenen sonuç, 144 kişi ile kesinlikle uygun değildir şeklinde belirlenmiştir. Çalışma kapsamındaki tüketicilerden A markasının ürün tasarımlarına ilişkin verilen özelliklerinden yukarıdaki özelliklerden geri kalanları hakkında bir sıralama yapılmamış olduğu belirlenmiştir. Çalışma kapsamında A markasının ürün tasarımlarına karşı oluşturulan düşünce ve tutumların belirlenmesi açısından ve tutum bileşenleri modelini açıklamak adına 5'li likert tipi ölçek kullanılarak, 27 adet değişken belirlenmiştir. Bu değişkenler ise faktör analizi kullanılarak, A markasının ürün tasarımına yönelik tüketici tutumlarının anlamlandırılması sağlanmıştır.

Çalışma kapsamında bulunan ve faktörü oluşturan maddelerin güvenilirlik düzeyine etkileri incelenmiştir. Bu doğrultuda bazı maddelerin faktör analizi yapılırken çıkarılması halinde güvenilirlik düzeyinin arttıracağı belirlenmiştir. Ağıdaki tabloda, ankette bulunan sorulardan 1, 5, 13, 15, 16 ve 23 numaraları soruların, faktör analizinden çıkarılması durumunda güvenilirlik düzeyini ne ölçüde arttıracağı

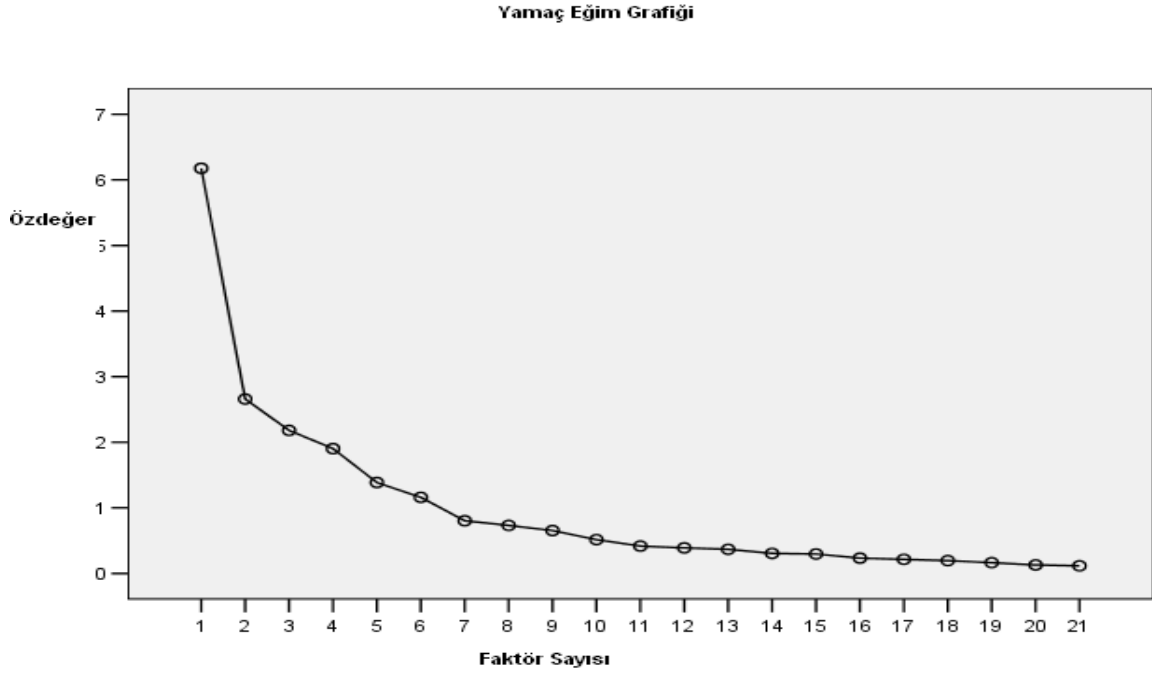
verilmiştir. Bu noktadan hareketle, bahsi geçen maddeler faktör analizi yapılırken, güvenilirlik düzeyinin artması açısından çıkartılmıştır. Dolayısıyla çalışma kapsamındaki 27 değişkenden sadece 21 tanesi ile faktör analizi yapılmıştır. Çalışma kapsamında bulunan ve A markasının ürün tasarımlarına yönelik oluşturulan değişkenlerden yukarıda bahsedilen güvenilirliği etkileyen değişkenler çıkartıldıktan sonra yapılan faktör analizine göre 6 adet faktörün öz değeri 1'in üzerinde olduğu, dolayısıyla da ürün tasarımına yönelik tutum bileşenlerini açıklamada anlamlı olduğu görülmüştür. Bununla birlikte faktörlerin daha kolay yorumlanabilmesi adına faktör rotasyonu yapılmıştır. Faktör rotasyonu, faktör matrisini daha kolay yorumlayabilmek amacıyla kullanılmaktadır. Yapılan bu çalışmada dik rotasyon yöntemlerinden Varimax yöntemi kullanılmıştır.

Tablo 2: A Markası Tüketicilerinin Ürüne Yönelik Tutumları Üzerine Tasarımın Etkisinin Ölçülmesine Yönelik Değişkenler İçin Uygulanan Faktör Analizi Sonucu Açıklanan Varyans

Faktörler	Başlangıç Özdeğerler			Faktörleştirme Sonrası Değerler			Rotasyon Sonrası Değerler		
	Toplam	Varyans %	Birikimli %	Toplam	Varyans %	Birikimli %	Toplam	Varyans %	Birikimli %
1	6,177	29,413	29,413	6,177	29,413	29,413	3,297	15,701	15,701
2	2,659	12,662	42,076	2,659	12,662	42,076	3,234	15,399	31,100
3	2,180	10,383	52,459	2,180	10,383	52,459	2,921	13,911	45,011
4	1,903	9,060	61,519	1,903	9,060	61,519	2,081	9,912	54,923
5	1,386	6,600	68,118	1,386	6,600	68,118	2,029	9,661	64,584
6	1,160	5,524	73,643	1,160	5,524	73,643	1,902	9,058	73,643
7	,803	3,825	77,467						
8	,732	3,487	80,954						
9	,654	3,113	84,067						
10	,515	2,453	86,520						
11	,417	1,988	88,508						
12	,390	1,855	90,363						
13	,368	1,751	92,114						
14	,306	1,455	93,569						
15	,296	1,412	94,981						
16	,234	1,112	96,093						
17	,215	1,024	97,117						
18	,196	,932	98,050						
19	,164	,782	98,832						
20	,130	,617	99,449						
21	,116	,551	100,000						

Yukarıdaki tablonun yanı sıra, aşağıda verilen araştırma değişkenleri için yapılan faktör analizinin yamaç eğim grafiğinde de 6 faktör olduğu gözlenmektedir.

Şekil 3: Yamaç Eğim Grafiği

A markasının ürün tasarımlarına yönelik tüketici tutumlarının belirlenmesi için yapılan ve Varimax yöntemi kullanılarak rotasyona tabi tutulan faktör analizindeki 21 değişken, 6 faktörle açıklanabilmektedir. Aşağıdaki tabloda bu 6 faktörün hangi soruları içerdiği, öz değerler toplamı ve varyansları verilmiştir. Buna göre, 1. Faktör, 3, 4, 11, 19 ve 22. soruları içermektedir. 2. Faktör ise, 6, 9, 12, 14 ve 18. soruları kapsarken, 3. Faktör; 7, 8, 17. soruları içermektedir. 4. Faktör; 2, 20 ve 21. soruları, 5. Faktör ise, 10, 26 ve 27. soruları ele almaktadır. Son olarak da 6. Faktör 24 ve 25. soruları kapsamaktadır. Bu 6 faktör, çalışmanın ölçeğinin varyansının % 73,643'ünü açıklamaktadır.

Tablo 3: Faktör Analizinin Gösterim Tablosu

Faktörler	Sorular	Özdeğerler Toplamı	Varyans %	Birikimli %
1. Faktör	3, 4, 11, 19, 22	6,177	29,413	29,413
2. Faktör	6, 9, 12, 14, 18	2,659	12,662	42,076
3. Faktör	7, 8, 17	2,180	10,383	52,459
4. Faktör	2, 20, 21	1,903	9,060	61,519
5. Faktör	10, 26, 27	1,386	6,600	68,118
6. Faktör	24, 25	1,160	5,524	73,643

Çalışma kapsamında yapılan faktör analizinde bulunan varimax rotasyonlu 21 temel bileşende 6 faktörün adlandırılması aşağıdaki tabloda verilmiştir. Tabloya göre,

- 1. Faktör;** ABC modelinin tutum bileşenlerinden olan duyu bileşeni ve tasarımın bileşenlerinden olan *Duyusal* bileşeni ile özleştirilmiştir. Bu açıdan A markasına karşı olan duyguların ve beğenilerin açığa çıktığı bileşenlerle özdeşleşmiştir.
- 2. Faktör;** *Yenilikçilik* adıyla belirlenmiştir. A markasının ürün tasarımlarının yenilikçi, özgün ve inovatif olduğuna dair değişkenler bu faktör grubu altında toplanmıştır.
- 3. Faktör;** *Sembolik Tüketim* olarak adlandırılmıştır. Bu faktör, A markasının ürün tasarımlarının faydaları ve tüketicilerin kişilikleriyle ürün tasarımları arasındaki bağlantıyı kuran değişkenleri içermektedir.
- 4. Faktör;** *Yaşam Biçimi* adıyla belirtilmiştir. Yaşam biçimi olarak adlandırılan bu faktörde, tüketicilerin A markasının ürün tasarımlarının yaşam biçimleri ve tüketim alışkanlıklarıyla ne ölçüde uyum sağladığını içeren değişkenlerden oluşmaktadır.
- 5. Faktör,** *Tüketim Kültürü* olarak adlandırılmıştır. Bu faktör, adından da anlaşılacağı üzere, A markasının ürün tasarımları ve tüketicilerin tüketim alışkanlıkları arasında nasıl bir bağlantı olduğunu belirleyen değişkenlerden oluşmaktadır.
- 6. Faktörün** adı ise; *Online Alışveriş*'tir. Online alışverişin oldukça yoğunlaştığı günümüz tüketim kültüründe, bu son faktör de A markasının ürün tasarımlarının online alışveriş ile ilgili olan bağlantısını içeren değişkenlere sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Rotasyon Sonrası Faktör Analizi Matrisi

1. FAKTÖR: DUYUSAL	FAKTÖR KATSAYISI
Soru 3: A markasının ürün tasarımlarının beğenilerimi ve yaşam tarzımı yansıttığını düşünürüm.	,503
Soru 4: A markasının ürün tasarımlarını incelemek ve orada zaman geçirmek hoşuma gider.	,755
Soru 11: A markasının mağazalarına sadece ürün almak için değil aynı zamanda ürün tasarımlarından fikir almak için de giderim.	,827
Soru 19: A markasının yeni ürün tasarımlarını görmek beni heyecanlandırır.	,548
Soru 22: A markasının mağazalarından kimi zaman plansız da alışveriş yaparım.	,774
2. FAKTÖR: YENİLİKÇİLİK	
Soru 6: A markasının ürün tasarımları evim ile ilgili güzel fikirler verir.	,822
Soru 9: A markasının ürün tasarımlarının yenilikçi olduğunu düşünürüm.	,768
Soru 12: A markasının ürün tasarımlarının tüketim alışkanlıklarına uygun olduğunu düşünürüm.	,656
Soru 14: A markasının ürün tasarımlarının özgün olduğunu düşünüyorum.	,631
Soru 18: A markasında yeni bir ürün tasarımıyla karşılaştığımda daha önce bu ürünü kullanmış birine ya da ürün hakkında bilgi sahibi olan satış danışmanlarına danışırım.	,525
3. FAKTÖR: SEMBOLİK TÜKETİM	
Soru 7: A markasının ürün tasarımları benim nasıl biri olmak istediğimi yansıtır.	,695
Soru 8: A markasının ürün tasarımlarının işlevsel oluşu faydalı olduğu anlamına gelir.	,765
Soru 17: A markasının ürün tasarımlarını önceden denediğim ve memnun kaldığım için güvenirim.	,778
4. FAKTÖR: YAŞAM BİÇİMİ	
Soru 2: A markasının ürün tasarımlarının modaaya uygun olduğunu düşünürüm.	,653
Soru 20: A markasının yeni bir ürün tasarımıyla karşılaştığımda ürünleri herkesten önce alıp kullanmak beni mutlu eder.	,723
Soru 21: A markası ile ilgili bültenleri takip ederim.	,582
5.FAKTÖR : TÜKETİM KÜLTÜRÜ	
Soru 10: A markasının ürün tasarımları estetiği ön planda tutar.	,621
Soru 26: A markasının Türkiye’de yaşayan kişileri zevklerine ve kültürüne uygun ürün tasarımları yaptığını düşünürüm.	,866
Soru 27: A markasının mağazalarına gitmeden önce mutlaka bir alışveriş listesi yapar ve onun dışına çıkmamaya özen gösteririm.	,687
6. FAKTÖR: ONLİNE ALIŞVERİŞ	
Soru 24: A markasının mağazalarına gitmeden A markasının web sitesinden kolaylıkla sipariş veririm.	,860
Soru25: A markasının web sitesindeki kullanıcı yorumlarını dikkate alırım.	,865

5. SONUÇ, ÖNERİLER VE KISITLAR

Yapılan bu çalışma, özellikle tasarım kavramını ve tasarım kavramının üç ögesini, tutum bileşenleri modeliyle birleştirerek, tüketicilerin satın alma ve tüketim ile ilgili tutum geliştirme kavramlarına farklı bir bakış açısı getirmektedir. ABC modeli ile tüketici tutumlarının üç bileşeni olan biliş, duygu ve davranış öğelerini, tasarım kavramıyla ilişkilendirerek ve tasarım kavramının üç bileşeni olan duysal, bilişsel ve davranışsal tasarım özellikleriyle harmanlayarak, tasarım algısının, tüketici tutumu üzerindeki etkisi ve tüketici davranışının oluşumundaki hiyerarşik konumunu açıklamaya çalışmıştır. Tasarım kavramının tüketici açısından ne ölçüde dikkate alındığı, nasıl algılandığı ve özellikle satın alma davranışını yönlendirmesi açısından, tüketici tutumunu nasıl etkilediği belirlenmeye çalışılmıştır. Bu noktadan hareketle, yapılan bu araştırmada, ilk mağazasını 1958'de İsveç'in Almhult şehrinde daha sonra günümüzde 30'un üzerindeki ülkede yaklaşık 250 mağazasıyla faaliyet gösteren ve böylelikle küresel bir şirket haline gelen A markasının ürün tasarımlarının, tüketicilerin tutumları üzerine olan etkisi irdelenmektedir.

Çalışma kapsamında bulunan tüketicilerin demografik değişkenleri ayrı ayrı incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda ankete katılan kişilerin yüksek çoğunluğunu bayan tüketicilerin oluşturduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla tutum konusunda ölçülmek istenilen bir takım değişkenlerin de cinsiyete göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Çalışma kapsamında saptanmak istenen bir değişken ise, A markasına ilişkin duyuların nereden alındığına ilişkindir. Yapılan analizler sonucunda, bu duyuların en çok A markasının kendine özgü hazırladığı ve tüketicilerine ulaştırdığı kataloglar ile sağlandığı belirlenmiştir. Bu duyuları takip eden ikinci faktör ise televizyondur. Bu noktada, duyular ile cinsiyet değişkeni arasında bir ilişki olup olmadığı saptanmak istenmiş ve buna göre, kadın tüketicilerin daha çok tanıdıklarından ve televizyondan duyum aldıkları belirlenirken, erkek tüketicilerin yazılı medya ve internet kaynaklarından duyum aldığı saptanmıştır.

Çalışmaya konu olan A markası, kendi bünyesinde çok sayıda ürün barındıran, mobilyadan, ev tekstiline, ev dekorasyon malzemelerinden, aydınlatmaya, çocuk ürünlerinden mutfak gereçleri ve züccaciye uzanan geniş yelpazede hizmet veren bir firmadır. Bu noktadan hareketle özellikle çalışmaya konu olan ürünlerin tasarımlarına ilişkin tüketici tutumlarının belirlenmesinde, hangi ürünlerin tercih konusu olduğu belirlenmek istenmiştir. Anket formunda bulunan ürün gruplarından, çalışma kapsamında olan tüketiciler en fazla olarak mobilya ürün grubunu seçmişlerdir. Bunu takiben züccaciye ürün grubu, araştırma kapsamında en çok tercih edilen ikinci ürün grubu olarak belirlenmiştir. Ev tekstili ise en az tercih edilen ürün grubu olarak belirlenmiştir. Bunun temel nedeni olarak aslında Türkiye'nin bir tekstil ülkesi olduğunu varsayarsak, A markasının yalnızca mobilya mağazası olarak algılanması olduğunu öngörebiliriz. Dolayısıyla araştırma kapsamındaki tüketiciler, ev tekstili ürünlerinin üreticilerinden sağlanmasının gerekliliğini savunmaktadırlar. Buradan hareketle, çok fazla ürün grubuna sahip olmasına rağmen mobilya üreticisi algısını taşıyan A markasından en çok tercih edilen ürün grubu mobilya olmaktadır. Dolayısıyla burada tüketicilerin algılarının, tutum bileşenlerden olan davranışı etkilediği açıkça görülmektedir. Bu analizlerin yanı sıra, çalışmaya konu olan A markasının ürün tasarımlarına

ilişkin bir takım özellikler verilmiş ve tüketicilerden bu özelliklerden kendilerine en uygun olanlarını sıralamaları istenmiştir. Yapılan analiz sonucunda, çalışma kapsamında bulunan tüketicilerin çoğunun A markasının ürün tasarımlarını güven verici bulduğu saptanmıştır. Bununla birlikte ürün tasarımının işlevselliğini önemsediklerini ancak montaj kolaylığının bulunmadığını ve ürünlerin kalitelerinin kendilerine uygun olmadığını belirtmişlerdir. Ürünlerin tasarımları ve ucuzluğu ilişkilendirilmesi istendiğinde ise, belirsiz oldukları yani ürünleri ne ucuz ne de pahalı buldukları açığa çıkmıştır.

Son olarak, çalışma kapsamında A markasının ürün tasarımlarına karşı oluşturulan düşünce ve tutumların belirlenmesi açısından ve tutum bileşenleri modelini açıklamak adına 5'li likert tipi ölçek kullanılarak, 27 adet değişken belirlenmiştir. Bu değişkenler ise faktör analizi kullanılarak, A markasının ürün tasarımına yönelik tüketici tutumlarının anlamlandırılması sağlanmıştır.

- 1. Faktör;** ABC modelinin tutum bileşenlerinden olan duygu bileşeni ve tasarımın bileşenlerinden olan *Duyusal* bileşeni ile özleştirilmiştir ve çalışmanın modelinde de yer verilmiştir. Bu açıdan A markasına karşı olan duyguların ve beğenilerin açığa çıktığı bileşenlerle özdeşleşmiştir. Bu noktada, tüketicilerin heyecanları, ürün tasarımlarına karşı hisleri, bu hislerle yapılabilecek olan plansız alışverişleri ortaya koymaktadır. Ürünlerin tasarımlarını incelemek, hoş vakit geçirmek ve ürün tasarımlarına karşı belirli duygular geliştirdikleri belirlenmiştir. Bunların hepsinin tutum bileşenlerinden duygu bileşenini oluşturduğu açığa çıkmaktadır. Yani buradan yola çıkarsak A markası ürünlerinin tasarımlarının tutum bileşenlerinden duygu bileşeni üzerinde etkisi olduğu öngörülebilmektedir. Bunlara ek olarak bu faktör altında anılan sorulardan olan plansız alışveriş değişkeni duygusal bileşeni etkilediği gibi aynı zamanda da davranışsal bileşenle de ilgilidir. Yani tüketicinin ürün tasarımına karşı olan beğenisini, ona karşı ilgisini ya da merakını eyleme dönüştürmek istediğinde bu noktada, duygusal bileşenden sonra davranışsal bir tutum sergilediği ve ürünü planlamadan o anki hisleri ile satın aldığı belirlenmiştir. Bu durumun özellikle de mobilya gibi ürünlerden ziyade, yukarıda bahsi geçen ve araştırma kapsamında en çok tercih edilen ikinci ürün grubuna giren züccaciye ürünleri için geçerli olduğu saptanmıştır.
- 2. Faktör;** *Yenilikçilik* adıyla belirlenmiştir. A markasının ürün tasarımlarının yenilikçi, özgün ve inovatif olduğuna dair değişkenler bu faktör grubu altında toplanmıştır. Bu öge ise, özellikle çalışmanın modelinde kullanılan ve tutum bileşenlerinden olan bilişsel değişken ile ilgilidir. Çalışma kapsamındaki tüketicilerin A markasının ürünlerinin inovatif (yenilikçi) olduğunu düşündükleri belirlenmiştir. Özellikle ürün tasarımlarının özgün oluşu bu yenilikçilik kavramını desteklemektedir. Aynı zamanda, ürün tasarımlarının tüketicilerin kendi evleri ile ilgili güzel fikirler veriyor olması, onların ürün tasarımlarının yenilikçi olduğuna da inanmalarını desteklediği öngörülebilmektedir. Aynı zamanda, yeni ürün tasarımları karşısında, bilgi edinme çabaları da yine tutum bileşenlerinden bilişsel ögeyi destekler niteliktedir. Dolayısıyla, bu faktörden yola çıkılarak, A markasının ürün tasarımları, tutum bileşenlerinden olan bilişsel öge üzerinde oldukça etkili olduğu söylenebilmektedir.
- 3. Faktör;** *Sembolik Tüketim* olarak adlandırılmıştır. Bu faktör, A markasının ürün tasarımlarının faydaları ve tüketicilerin kişilikleriyle ürün tasarımları arasındaki bağlantıyı kuran değişkenleri

içermektedir. Özellikle çalışma modelinde duygusal bileşenin altında yer alan değişkenlerden biri olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte bu faktör aynı zamanda modelde belirlenen ve duygusal bileşenin altında bulunan hedonik fayda ve rassal fayda isimli değişkenleri de içermektedir. Çalışma kapsamında bulunan tüketicilerin A markasının ürün tasarımlarında özellikle işlevsel faydaya önem verdikleri önceki analizlerde belirlenmiştir. Ancak, bunun yanı sıra haz arayışını da göz ardı etmedikleri bu yüzden özellikle ürün tasarımlarının kişiliklerini yansıtmalarının önemli olduğunu, yüz yüze alınan cevaplar sırasında belirtmişlerdir. Bu noktadan hareketle, kendilerini ifade eden ya da nasıl biri olmak istediklerini ürün tasarımlarında belirtme çabasında olma bu tüketicilerin sembolik bir tüketim çabası içerisinde olduğu öngörülebilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde yeniden hazcılık ve hislerin devreye girmesi ile tutum bileşenlerinden duygusal bileşene atıf yapılabilen, dolayısıyla, A markasının ürün tasarımlarının tüketicinin tutum bileşenlerinden duygusal öge üzerine etkisi olduğu belirtilebilmektedir.

4. **Faktör; Yaşam Biçimi** adıyla belirtilmiştir. Yaşam biçimi olarak adlandırılan bu faktörde, tüketicilerin A markasının ürün tasarımlarının yaşam biçimleri ve tüketim alışkanlıklarıyla ne ölçüde uyum sağladığını içeren değişkenlerden oluşmaktadır. Bu faktör, özellikle tutum bileşenlerinden olan ve çalışma modelinde de yer alan bilişsel öge altında değerlendirilen değişkenlerden biridir. Yaşam biçimi kavramı, süreli değişkenlik içeren dinamik bir kavramdır. Bu yüzden tüketiciler bir takım değişimleri takip altında tutarak, kendi yaşam biçimlerini buna göre ayarlamaktadırlar. Çalışma kapsamında bulunan tüketicilerde, A markasına ilişkin bültenleri sürekli olarak takip ettiklerini belirtmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında, çalışma kapsamında bulunan tüketicilerin yaşam tarzlarına göre ekonomik, teknolojik ve sosyal trendleri takip etmek amacıyla, A markasının ürün tasarımlarına ilişkin bültenleri takip ettiği belirlenmiştir. Bununla birlikte ele alınması gereken bir konu da, tüketicilerin ilgi alanlarının da yaşam biçimlerini etkileyen öğelerden biri olmasıdır. Bu ilgi alanlarının içerisinde çoğu zaman moda kavramı bulunmaktadır. Çalışma kapsamında bulunan tüketiciler, A markasının ürün tasarımlarının modaya uygun olduklarını düşündükleri ve bu yüzden tercih ettikleri belirlenmiştir. Aynı zamanda yeni çıkan ürün tasarımlarını herkesten önce alıp kullanarak kendi trendlerini oluşturma çabası içerisinde oldukları, bu yönde yaşam biçimlerini yönlendirmeyi amaçladıkları saptanmıştır. Çalışma kapsamındaki tüketicilerin çoğunluğunun bayan tüketici olması da araştırmada yapılan analizlerin sonuçlarını etkilemiş, dolayısıyla da moda kavramına ve trendlere olan ilginin yaşam biçimindeki etkisinin yüksek çıkmasına neden olduğu öngörülebilmektedir. Dolayısıyla, A markasının ürün tasarımlarının yaşam biçimi etkiliyor olmasından ötürü, bu değişkenin bağlı olduğu ve tutum bileşenlerinden olan bilişsel ögenin de etkilendiği açıkça görülmektedir.
5. **Faktör, Tüketim Kültürü** olarak adlandırılmıştır. Bu faktör, adından da anlaşılacağı üzere, A markasının ürün tasarımları ve tüketicilerin tüketim alışkanlıkları arasında nasıl bir bağlantı olduğunu belirleyen değişkenlerden oluşmaktadır. Bu faktör altında özellikle tüketim alışkanlıkları ve tüketim kültüründe yer alan estetik kavramı değişkenleri yer almaktadır. Araştırma kapsamında bulunan tüketicilerin, alışverişe gitmeden önce mutlaka bir alışveriş

listesi oluşturdukları ve planlı bir alışveriş kültürlerinin olduğu belirlenmiştir. Zaman zaman birinci faktörde belirtildiği gibi tüketiciler duygu faktörüyle plansız alışverişler yapıyor olsa da genel olarak bilinçli ve planlı bir tüketim kültürünün hâkim olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra çalışma kapsamındaki tüketiciler, A markasının ürün tasarımlarının estetik olduğunu belirtmişlerdir. Aynı zamanda, çalışma kapsamında bulunan tüketicilerin özellikle A markasının ürün tasarımlarının Türkiye’de yaşayan kişilerin zevklerine ve kültürlerine uygun olduğunu düşündüğü yapılan analizler sonucunda belirlenmiştir. Bu verilerden yola çıkıldığında ve çalışmanın modeli de göz önünde bulundurulduğunda, tutum bileşenlerinden olan duyusal öğenin değişkenlerinden olan tüketim kültürünün de tüketici tutumları üzerinde etkisi olduğu belirlenmiştir.

- 6. Faktör;** *Online Alışveriş*’tir. Online alışverişin oldukça yoğunlaştığı günümüz tüketim kültüründe, bu son faktör de A markasının ürün tasarımlarının online alışveriş ile ilgili olan bağlantısını içeren değişkenlere sahip olduğu görülmektedir. Günümüz tüketim toplumunda, özellikle internet kullanımının yaygınlaşması, metropol hayatının getirdiği en büyük sıkıntılardan biri olan zaman kısıtlaması gibi nedenlerle artık tüketiciler mağazalara gitmek yerine online alışveriş yapmayı tercih etmektedirler. Çalışma kapsamındaki tüketicilerde online olarak A markasının ürünlerinden satın aldıklarını belirtmiş, aynı zamanda da A markasının web sitesindeki kullanıcı yorumlarını dikkate alarak bu alışverişini gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Bu noktadan hareketle bilginin toplanması yani bilişsel sürecin sonucunda eylemin gerçekleştirildiği öngörülebilmektedir. Dolayısıyla, çalışma modelinde yer alan ve tutum bileşenlerinden üçüncüsü olan davranışsal öğenin, A markasının ürün tasarımlarından etkilendiği saptanmıştır.

Sonuç olarak, çalışmanın ‘A markası tüketicilerinin ürüne yönelik tutumları üzerine tasarımın etkisi var mıdır?’ şeklindeki temel sorusuna ve bununla beraber geliştirilen diğer üç alt araştırma sorusuna cevap bulunmuş olmaktadır. Yukarıdaki açıklamaların bir özeti olarak, aynı zamanda da temel çalışma ve alt çalışma sorularını yanıtlamak adına denilebilir ki, A markası tüketicilerinin ürüne yönelik tutumları ve aynı zamanda duyusal, bilişsel ve davranışsal öğe olmak üzere üç tutum bileşeni üzerine, tasarımın etkisi vardır, bu etki pozitif yönlüdür. Bu çalışma, kendi özgün değeri açısından, tutum bileşenleri ve tasarım öğelerini ilişkilendirerek sosyal bilimler alanına yeni bir bakış açısı ve çalışma alanı oluşturmuştur. Bu noktadan hareketle, bundan sonra bu konuda yapılabilecek çalışmalara ışık tutabilecek bir başlangıç çalışması olarak kabul edilebilmektedir. Özellikle daha sonra yapılacak olan çalışmalarda, örneklem seçiminde A markasının yalnızca İstanbul ilindeki mağazalar değil aynı zamanda Türkiye’nin diğer şehirlerinde bulunan mağazalarından da tüketici verileri elde edilebilir. Bununla beraber, hazırlanan ankette tüketici tarafından algılanan değere ilişkin sorulara daha çok verilerek, bu değişkene ilişkin faktörler oluşturulabilir. Çalışmada yapılan faktör analizinin bir adım sonrasına geçilerek, yapısal eşitlik modeli ile tutum bileşenleri ve değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkileri incelenebilir. Bununla birlikte tasarım ve tutum bileşenlerinin arasındaki etki de, özellikle hangi bileşenin daha önce etkilendiği ve birbirlerini nasıl tetikledikleri belirlenebilir.

6. KAYNAKÇA

- Akbulut, Dilek (2009). Evrimsel tasarım yönetimi ve yaratıcılığın süreç içerisindeki yeri. *Gazi Sanat Tasarım Dergisi*, Sayı.2 , 21-33.
- Blythe, Jim (2001). Essentials of marketing. İngiltere: Pearson Education Limited Edition.
- Chitturi, Ravindra (2009). Emotions by design: a consumer perspective. *International Journal of Design*, Vol. 3(2), 7-17.
- Eroğlu, Feyzullah (2000). Davranış bilimleri. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Gegez, Ercan. (2007). Pazarlama araştırmaları. (2. baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- İnceoğlu, Metin (2004). Tutum, algı, iletişim. İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınları.
- Norman, Donald (2004). Emotional Design: Why We Love (or Hate) Everyday Things. Basic Books; 1 edition (May 11, 2005)
- Odabaşı, Yavuz ve Barış, Gülfidan (2008). Tüketici davranışları. İstanbul: MediaCat Yayınları
- Özkalp, Enver (2002). Davranış bilimine giriş. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Pres, Mike ve Cooper Rachel (2003). The design experience : the role of design and designers in the twenty-first century. Aldershot, Hants : Ashgate.
- Sağocak, Mehtap (2007). Tasarımın sosyo-kültürel boyutu. YTÜ Mim. Fak. Dergisi, 2(4), 254265.
- Solomon, Michael (2004). Consumer behavior: buying, having and being. New Jersey: Pearson/Prentice Hall
- Tek, Ömer Baybars (1997). Pazarlama İlkeleri, Global Yönetimsel Yaklaşım Türkiye Uygulamaları. (7.Baskı). İstanbul: Cem Ofset Matbaa.
- Tenekecioğlu, Birol (2008). Pazarlama yönetimi. (6. Basım). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- Ünal, Sevtap (2008). İçgüdüsel alışveriş. Ankara: Detay Yayıncılık.

**SAĞLIK YÖNETİMİ BÖLÜMÜ LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN MUHASEBE
EĞİTİMİNE BAKIŞ AÇILARINI BELİRLEMeye YÖNELİK BİR
ARAŞTIRMA: ANKARA ÜNİVERSİTESİ VE GAZİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ**

**A RESEARCH ON DETERMINING THE PERSPECTIVES OF HEALTHCARE
MANAGEMENT DEPARTMENT UNDERGRADUATE STUDENTS ON
ACCOUNTING EDUCATION: CASE OF ANKARA UNIVERSITY AND GAZI
UNIVERSITY**

Seyhan ÇİL KOÇYİĞİT¹, Nazmiye EKİNCİ², Elif ERBAY³

Öz

Bu çalışmanın amacı; Ankara Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi Sağlık Yönetimi Bölümü lisans öğrencilerinin muhasebe eğitimine bakış açılarının ortaya konulması ve bu bakış açılarının bazı değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığının tespit edilmesidir. Bu amaçla, Ankara Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi Sağlık Yönetimi Bölümü lisans öğrencilerine anket uygulaması yapılmıştır. Araştırma sonucunda; katılımcıların muhasebe eğitiminin gerekliliğinin ve öneminin farkında oldukları görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin okulda aldıkları muhasebe eğitiminin staj döneminde ve mezun olduktan sonraki meslek kariyerlerinin başlangıçları için yeterli olduğunu düşündükleri; iş hayatlarında yeterli olup olmayacağı konusunda ise kararsız kaldıkları sonucuna varılmıştır. Araştırma hipotezlerinin test edilmesi sonucunda da, öğrencilerin muhasebe eğitimine bakış açıları ile sadece cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunmuş, diğer değişkenler arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Muhasebe Eğitimi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Lisans Öğrencileri, Öğrencilerin Bakış Açıları.

¹ Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, (seyhanc@gazi.edu.tr)

² Yüksek Lisans Öğrencisi (Tezli), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (ekinci.nazmiye@gmail.com)

³ Arş. Gör. Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, (elf.erbay@gmail.com)

Abstract

The aim of this study is to put forward the perspectives of Ankara University and Gazi University healthcare management department undergraduate students on accounting education and to determine whether these perspectives show differences or not according to some variables. For this purpose, a survey was conducted of undergraduate students who have been receiving healthcare management education in Ankara University and Gazi University. As a result of the study, it was seen that participants were aware of the necessity and the importance of accounting education. In addition, it was concluded that the students consider accounting education they receive is sufficient for the internship period and for the beginning of professional career after graduating, but they remain undecided about whether it will be sufficient in their business life or not. As a result of the testing research hypotheses, the only significant difference found was between students' perspectives of accounting education and gender variable but it wasn't found significant difference among other variables.

Keywords: *Accounting, Accounting Education, Healthcare Management Section, Undergraduate Students, Perspectives of Students.*

1. GİRİŞ

Sağlık sektöründe yaşanan hızlı ve sürekli değişim, sağlık kurumları yönetiminin de dinamik bir yapıya bürünmesi zorunluluğunu beraberinde getirmiş ve sağlık kurumları yöneticilerinin de bu hızlı değişime ayak uydurabilecek bilgi ve beceri birikimine sahip olmaları gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Sağlık Yönetimi, <http://iibf.gazi.edu.tr/posts/view/title/saglik-yonetimi-59444?siteUri=iibf>, Erişim Tarihi:17.04.2016). Sağlık kurumlarının gün geçtikçe daha da karmaşık yapıya bürünmesi, kamu ve özel sektörde artış gösteren sağlık kuruluşu sayısı, yükselen bakım ve tedavi maliyetleri ile artan sağlık hizmeti ihtiyacı, kaynakların daha etkin ve verimli kullanılmasını sağlayacak yeterliliklere sahip profesyonel sağlık yöneticilerine olan ihtiyacı artırmıştır.

Profesyonel sağlık yöneticilerinin yönetimdeki en büyük yardımcılarında biri muhasebedir. Hastane işletmesi yönetiminin başarısında muhasebe büyük rol oynar. Günümüzde, sağlık yöneticisinin alacağı kritik kararlardan en önemlisi finansal kararlardır. Hastane yönetiminin muhasebeden elde edilen bilgilerden yararlanarak işletme faaliyetlerinin başarı derecesini analiz edip, gelecekle ilgili sağlıklı kararlar alabilmelerinde ve planlama yapabilmelerinde muhasebe önemli bir rol üstlenmektedir. Muhasebe sayesinde işletmenin genel olarak ne kadar başarılı olduğu ve planlanan hedeflere ulaşıp ulaşılamadığı görülebilmektedir. Hastane yöneticilerinin performans ölçümünü kullanarak gelecekle ilgili alacakları kararlarda, duygusal veya sezgisel olarak karar almak yerine, gerçek verilere dayalı olarak karar almaları mümkün olabilecektir (Coşkun, 2006:105-106).

Hastane işletmelerinde finansal performansı artırmada en önemli stratejilerden birisi maliyetleri kontrol etmektir. Hastanelerde maliyetlerin yüksek oluşu ve hızlı maliyet artışları, maliyetlerin kontrolünü zorunlu hale getirmektedir. Kâr amacı olsun veya olmasın hastane işletmelerinde sunulan hizmetlere ait maliyetlerin kontrol altına alınması; maliyetlerin azaltılmasında, sunulan hizmetlerin kalitesinin artırılmasında, kaynakların etkin dağılımında ve verimliliğin artırılmasında son derece önemlidir. Hastane

işletmelerinin diğer birçok hizmet işletmesine göre daha geniş ürün yelpazesine ve daha karmaşık bir faaliyet yapısına sahip olması, hastanelerde verilen hizmetlerin maliyetlerinin kontrolünü zorlaştırdığı gibi yöneticileri profesyonel bir şekilde maliyet kontrolüne de yönlendirmektedir (Çil Koçyiğit, 2012). Üstelik Türkiye'deki hastanelerde sunulan hizmetlerin ücretlendirilmesinin Sağlık Bakanlığı tarafından belirleniyor olması, hastanelerde maliyet kontrolünü daha da önemli hale getirmektedir (Kısakürek, 2010: 229-255).

Yöneticinin mali bilgileri doğru okuması ve yorumlaması, aldığı muhasebe ve finansman bilgilerinin yeterli olmasına bağlıdır. Dolayısıyla lisans eğitimi sırasında gerekli olan muhasebe ve finansman dersinin yeterli ölçüde ve kaliteli olarak alınmış olması, sağlık kurumları yöneticileri için önemlidir. Tüm bu çerçevede sağlık yöneticisinin muhasebe ve finansman konularında tam donanımlı olabilmesi için kapsamlı ve kaliteli bir lisans ve lisansüstü eğitiminin gerekliliği ön plana çıkmaktadır (Ayanoğlu vd., 2013:4).

Muhasebe eğitiminin yukarıda anlatılan gerekliliği ve önemi kadar bu hususun öğrenciler tarafından bilinmesi ve muhasebe eğitime bakış açılarının olumlu olması da önem arz etmektedir. Öğrencilerin kendilerini yetiştirebilmeleri ve beklenen yeterliliklere sahip birer sağlık yöneticisi olarak mezun olabilmeleri için muhasebe eğitiminin gerekliliği ve öneminin farkında olarak eğitimlerini sürdürmeleri gerekmektedir. Ayrıca öğrencilerin üniversitede okurken verilen muhasebe eğitiminin mesleki açıdan yeterliliğine dair kaygılarının bulunmaması da önemlidir.

Öğrencilerin muhasebe eğitime ilişkin bakış açılarını bilmek, öğrencilerin muhasebe açıklarının kapatılması ve öğrencilerin kendilerini geliştirmeleri hususunda muhasebe eğitim ve öğretimlerinin bu konuda onları teşvik edecek şekilde yürütülmesi anlamına da gelmektedir. Muhasebe eğitimlerinin bu şekilde yürütülmesi noktasında öğretim elemanlarına büyük pay düşmektedir. Lisans eğitiminde verilen muhasebe dersleri, bu derslerin öğretilme teknikleri, öğretim elemanlarının ve fiziksel ortamın yeterlikleri gibi farklı boyutların öğrencilerin muhasebe eğitimine bakış açılarının şekillenmesinde ki etkisi kaçınılmazdır.

Sonuç itibarıyla; öğrencilerin muhasebe eğitimine bakış açılarının olumlu olması, muhasebe eğitiminin gerekliliğinin farkında olmaları ve muhasebe eğitiminin mesleki açıdan yeterliliğine dair bir kaygılarının bulunmaması, verimli ve kaliteli eğitimin devamı ve bu durumun öğrencilerin performansına olumlu bir şekilde yansımaları anlamında sağlayacağı katkı açıktır. Ancak öğrencilerin aldıkları muhasebe eğitiminin, mezun olduktan sonra gerçekleştirmek istedikleri hedeflere ulaşma yolundaki etkisinin ne olacağını bilip bilmemeleri bir tartışma konusudur. Bu bağlamda sağlık yönetimi bölümü öğrencilerinin muhasebe eğitimine bakış açılarına ilişkin fikirlerinin araştırılmasına yönelik böyle bir çalışmaya ihtiyaç olduğu düşünülmüştür. Öğrencilerin muhasebe eğitimine bakış açılarıyla ilgili çalışmalara bakıldığında, bu tür çalışmaların daha çok yükseköğretim düzeyinde olduğu görülmekle beraber, programlarında muhasebe dersleri olan Sağlık Yönetimi bölümü öğrencileri üzerinde bu konuda herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu bağlamda bu çalışmada; lisans düzeyinde muhasebe eğitimi gören Sağlık Yönetimi Bölümü öğrencilerinin muhasebe eğitimine bakış açılarının, öğrencilerin muhasebe eğitiminin yeterliliği

ve gerekliliği hakkındaki düşüncelerinin ve bu düşüncelerin demografik değişkenlere göre değişip değişmediğinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Bu çalışma öğrencilerin muhasebe eğitimine bakış açılarının ortaya konulması ve öğrencilerin bakış açıları konusunda öğretim elemanlarının da bilgilendirilmesi anlamında bir rehber niteliği taşımaktadır.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Muhasebe derslerine bakış açısına ilişkin yapılan çalışmalar üzerinde literatür taraması yapıldığında karşılaşılan çalışmalar aşağıdaki gibidir:

Bekçi ve Ömürbek' in (2006) yaptığı çalışmada fakülte ve meslek yüksek okullarında okuyan öğrencilerin bilgisayarlı muhasebe dersine bakış açılarını değerlendirmek amaçlanmıştır. Bu amaçla Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ile Süleyman Demirel Üniversitesi'ne bağlı Meslek Yüksek Okullarında öğrenim gören öğrencilere anket uygulanmıştır. Araştırma sonucunda muhasebe eğitimi alan öğrenciler için bütün İİBF ve MYO'larda zorunlu olarak okutulması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Kaya (2007) tarafından, muhasebe dersine ilişkin dönem başındaki ve dönem sonundaki algılamalarını ve bir yarıyıl boyunca sözkonusu algılamalarındaki değişimleri tespit etmek amacıyla yapılan çalışmada, Karadeniz Teknik Üniversitesi İşletme Bölümü'nde okuyan ve muhasebe dersini ilk kez alan birinci sınıf öğrencilerine anket uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda, dönem başında, öğrencilerin muhasebe dersine yönelik genellikle pozitif düşüncelere sahip oldukları, ancak dönem sonunda bu düşüncelerinin negatife doğru değiştiği tespit edilmiştir. Bu değişimde özellikle, dersin sıkıcı olacağı, öğrencilere bilgi vereceği, öğreticinin dersin önemiyle ilgili öğrenci düşüncelerinde etkili olacağı ve dersten beklenen ve alınan puan gibi unsurlardaki değişim dikkat çekici olarak bulunmuştur.

Çelenk vd (2010) tarafından Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünde lisans ve lisansüstü (yüksek lisans ve doktora) eğitimi alan öğrencilerin muhasebe eğitimi üzerine bakış açılarını ölçmeye yönelik bir anket çalışması yapılmıştır. Ankette yöneltilen sorular öğrencilerin; muhasebeye, muhasebe eğitimine, muhasebede hoca faktörüne ve muhasebe ile ilgili mesleklere ilişkin bakış açılarını değerlendirmeye yönelik olarak belirlenmiştir. Araştırma sonucunda, öğrencilerin büyük bir kısmının muhasebe alanını seçmeden önce planladıkları bir kariyer alanı varken, sonrasında muhasebe alanına yöneldikleri ve muhasebe alanını seçmiş olmaktan memnun olduklarını görülmüştür.

Serçemeli vd (2015), Y kuşağı öğrencilerinin muhasebe eğitimine bakışını incelemiş, çalışma sonucunda Y kuşağı öğrencilerinin muhasebe eğitiminde hem video, uzaktan eğitim ve web tabanlı eğitim (VUW) ürünlerinin kullanımına hem de geleneksel eğitimle birlikte bilgi teknoloji ürünlerinin kullanılmasına olumlu baktıklarını sonucuna ulaşılmıştır.

Terim ve Öztürk (2009) Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin muhasebe eğitimine bakış açılarının değerlendirilmesi amacıyla Gördes Meslek Yüksekokulunda bir uygulama gerçekleştirmişlerdir.

Çalışmalarının sonucunda öğrencilerin cinsiyetinin, yaşının, yaşadığı şehir türü gibi demografik özellikleri ile meslek yüksekokul programı tercih etme nedenleri, muhasebe programı içeriği ile ilgili görüşleri, mezun olduktan sonraki hedefleri arasında anlamlı ilişki bulunamamıştır. Öğrencilerin ön lisans programını tercihleri ile mezun oldukları lise türü arasında anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre, öğrencilerin mezun oldukları lise türü ile eğitimlerini sürdürme gerekliliği kararları arasında ilişki tespit etmişlerdir (Terim, Öztürk, 2009:167).

Gençtürk vd (2008) Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin muhasebe-finance eğitime bakış açıları ve farkındalıkları üzerine yaptıkları uygulama çalışmasında, Meslek Yüksek Okullarının işletme eğitimi ile muhasebe eğitimi bölümlerinde okuyan öğrencilerin okudukları bölümlere istekli gelip gelmediklerini, bu bölümlerin kendilerine hangi imkânları sağlayacağı hakkındaki bilgi düzeylerini, aldıkları muhasebe-finance eğitiminin yeterliliği hakkındaki düşüncelerini ölçmeyi amaçlamışlardır.

Zeytinoğlu'nun 2012 yılında yazdığı muhasebe bölümü öğrencilerinin beklenti ve motivasyonlarının belirlenmesi üzerine yaptıkları araştırmada Dumlupınar Üniversitesini ele almışlardır. Araştırma sonucunda öğrencilerin motivasyonlarının üst düzeyde olduğu ve başarılı olacaklarına inandıkları görülmüştür.

Tuğay'ın (2014) yazdığı makale çalışması muhasebe dersi alan öğrencilerin muhasebe dersine yönelik algıları ve muhasebe öğretim elemanlarından beklentileri üzerine bir çalışmadır ve Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinde ki bir araştırmaya kapsamaktadır. Çalışmanın sonucunda öğrencilerin muhasebe derslerinde orta derecede zorlandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Kuşat (2014) meslek yüksekokullarında öğrenci başarısı üzerine bir çalışma yapmıştır. Çalışmada Eğirdir Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programına 2012-2013 eğitim-öğretim yılında kayıt yaptıran öğrencilerin cinsiyetleri, öğretim türleri, mezun oldukları liseler ve belirlenen iki dersteki başarıları karşılaştırılmak amaçlanmış olup, çalışmanın sonucunda öğrenci kalitesinin düştüğü yönünde bulgular elde edilmiştir.

Mladenovic (2000) tarafından öğrencilerin muhasebe eğitime yönelik olumsuz algılarının incelendiği çalışmada örnekleme alınan öğrenciler muhasebeye giriş eğitimini almadan önce ve aldıktan sonra bir ankete tabi tutulmuştur. Çalışmanın başında öğrencilerin muhasebe eğitime karşı tipik olumsuz algılar sergilediği, 12 hafta boyunca aldıkları muhasebe dersi sonrasında yapılan anket sonuçlarında ise muhasebe eğitime karşı daha gerçekçi ve öğretmenleri ile daha uyumlu algılar sergilediği ortaya koyulmuştur.

Marriott ve Marriott 2003 yılında öğrencilerin muhasebe eğitime karşı tutumlarının üniversite eğitimleri boyunca değişip değişmediğini saptamak amacı bir çalışma ortaya koymuştur. Kullanılan ölçek aracılığı ile aynı öğrenciler üzerinde 4 yıllık eğitimleri boyunca muhasebe eğitime karşı tutumları ölçülmüş olup; eğitimin başından sonuna doğru geçen süreçte öğrencilerin muhasebeye karşı tutumlarının gitgide daha olumsuz olduğu sonucuna varılmıştır.

Danziger ve Eden (2006) tarafından yürütülen çalışmada öğrencilerin muhasebe eğitimine bakış açıları incelenmiş ve öğrencilerin üniversite eğitimleri boyunca muhasebe alanında profesyonel bir kariyere sahip olma isteklerindeki eğilimin ölçülmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin muhasebe eğitime karşı tutumlarının kademeli olarak değiştiği, birinci ve son sınıf öğrenciler arasında kariyer hedefleri açısından belirgin farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca çoğu öğrencinin mezun olduklarında uzman muhasebe bürolarında çalışmak yerine işletme veya finans alanında yönetsel kariyere sahip olmak istedikleri tespit edilmiştir.

3. ARAŞTIRMA

3.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı; Ankara Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi Sağlık Yönetimi Bölümü lisans öğrencilerinin muhasebe eğitime bakış açılarının ortaya konulmasıdır. Bu bağlamda; sağlık yönetimi lisans öğrencilerinin muhasebe eğitiminin yeterliliği ve gerekliliği hakkındaki düşüncelerini ve bu düşüncelerin demografik değişkenlere göre değişip değişmediğini ortaya koymak da çalışmanın alt amaçları olarak belirlenmiştir.

Öğrencilerin muhasebe eğitime bakış açılarına ilişkin çalışmalara bakıldığında, sağlık hizmetleri yönetimi alanında eğitim gören öğrenciler üzerinde herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu anlamda sağlık yönetimi öğrencilerinin muhasebe eğitime bakış açılarını belirlemek açısından bu çalışma önem arz etmektedir. Ayrıca bu çalışma öğretim elemanlarının öğrencilerin muhasebe eğitime bakış açıları konusunda bilgilendirilmesi anlamında da öğretim elemanları için bir rehber niteliği taşımaktadır. Çalışmanın bundan sonraki sağlık yönetimi alanındaki çalışmalar için kılavuzluk edecek olması da çalışmanın önemini artırmaktadır.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmanın evrenini Ankara ilinde Gazi Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi Sağlık Yönetimi Bölümü lisans programında öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma evreni başlangıç aşamasında Ankara İli örneği (Gazi Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi) olarak düşünülmüş ancak Hacettepe Üniversitesi'nde bu konuya ilişkin anket yapmak için gerekli izin alınamadığından, araştırmaya sadece Gazi Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi dahil edilmiştir.

İlgili üniversitelerde araştırmanın yapıldığı tarih itibarıyla (Mayıs 2016) dördüncü sınıf öğrencisi olmadığından dolayı bu araştırma, ilgili üniversitelerdeki Sağlık Yönetimi lisans bölümü birinci, ikinci ve üçüncü sınıf öğrencilerini kapsamış bulunmaktadır.

Gazi Üniversitesi evrenini 269 öğrenci oluşturmakta olup, bu evrenden 150 adet verisi kullanılabilir ankete ulaşılmıştır. Ankara Üniversitesi evrenini ise 202 öğrenci oluşturmakta olup, bu evrenden 116 tane verisi kullanılabilir ankete ulaşılmıştır. Özetle toplam evrendeki öğrenci sayısı 471 olup, 266 öğrenci örneklemi oluşturmuştur.

Tablo 1. Öğrenci Sayıları

Öğrenciler	Gazi Üniversitesi	Ankara Üniversitesi	Toplam
1. Sınıf	119	66	185
2. Sınıf	99	61	160
3. Sınıf	51	75	126
4. Sınıf	-	-	-
Toplam	269	202	471

Söz konusu örneklemin yeterli olup olmadığı konusunda aşağıdaki formül kullanılmıştır (Yamane, 2001):

$$n = \frac{N(zs)^2}{Nd^2 + (zs)^2} \quad (1)$$

Burada N yığındaki birim sayısını, z istenilen güvenilirlik düzeyi için standart normal dağılımdaki kritik değeri, d duyarlılığı, s ise standart sapmayı göstermektedir. Eğer örnekleme çalışması yığındaki oran üzerine ise; orana ilişkin varyans

$$s^2 = p.q \quad (q = 1 - p)$$

olduğundan yukarıdaki formül

$$n = \frac{Nz^2 pq}{Nd^2 + z^2 pq} \quad (2)$$

şeklinde ifade edilir.

Yığından seçilecek örneklem sayısı yukarıda (2) ile verilen formül uygulanarak elde edilir. Nisan 2016 tarihi itibarıyla öğrenci sayısı 471'dir. Çalışmanın niteliği göz önüne alınarak, örneklem sayısı, %95 güvenilirlik ve %5 duyarlılık ile tespit edilmiştir. Örneklem hatası 0,05 olarak belirlenmiştir. Bu durumda gerekli örneklem sayısı yaklaşık 212 olduğu tespit edilir.

3.3. Çalışmanın Yöntemi

Araştırmanın amacını gerçekleştirmek için veri toplama aracı olarak, sağlık yönetimi bölümü öğrencilerinin görüşlerine ilişkin verilerin elde edildiği anket kullanılmıştır. İlgili anket dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm demografik özellikleri belirlemeye yönelik ifadelerden oluşmaktadır. İkinci bölümde ise katılımcıların muhasebe dersleri zorunlu olmasa seçmek isteyip istememe durumları ile eğitimlerini tamamladıktan sonra özel sektörde, kamu sektöründe ve akademik alanda çalışmayı düşünüp düşünmemeye durumlarına ilişkin iki seçeneqli (evet/hayır seçeneqli) sorular yer almıştır. Üçüncü bölümde ise öğrencilerin muhasebe derslerine ilişkin bakış açılarına ilişkin ifadeler “kesinlikle katılmıyorum”, “katılmıyorum”, “kararsızım”, “katılıyorum”, “kesinlikle katılıyorum” cevaplarını içeren 5’li likert ölçeği

kullanılarak yer almıştır. “Kesinlikle katılmıyorum” 1 puan, “kesinlikle katılıyorum” 5 puan olarak derecelendirilmiştir. Son bölüm ise ilgili muhasebe derslerinin verilerek, öğrencilerden bu muhasebe derslerinin önem derecesine göre ilk dördünün sıralanmasının istendiği bölümdür.

Bu çalışma kapsamında anket sorularının oluşturulması esnasında yararlanılan kaynaklar şunlardır:

- Yeşil ve Vatan (2014)’ün “Öğrencilerin Büro Yönetimi Ve Yönetici Asistanlığı Eğitimine Bakış Açıları ve Farkındalıkları Üzerine Bir Uygulama” adlı çalışması,
- Terim ve Öztürk (2009)’un “Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Muhasebe Eğitimine Bakış Açılarının Değerlendirilmesi: Gördes Meslek Yüksekokulunda Bir Uygulama” adlı çalışması,
- Gençtürk vd. (2008) “Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Muhasebe- Finans Eğitimine Bakış Açıları ve Farkındalıkları Üzerine Bir Uygulama” adlı çalışması.

Söz konusu araştırmada kullanılan anket ile ilgili güvenilirlik analizi yapılmıştır. Uygulanan ankette bütün soruların birbiriyle tutarlılığını, ele alınan konuyu ölçmede türdeşliğini ortaya koymak için güvenilirlik analizi için ankette likert ölçeği kullanıldığından dolayı ‘Cronbach Alpha’ katsayısı hesaplanmıştır. Testin sonucunda elde edilen alfa değeri (α) testin homojenliğinin göstergesi olarak kabul edilir (Tavşancıl, 2006, 29).

$0,00 \leq \alpha < 0,40$ ise ölçek güvenilir değildir.

$0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise ölçek düşük güvenilirliktedir.

$0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilirdir.

$0,80 \leq \alpha < 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilirdir.

Yapılan güvenilirlik analizinde uygulanan anket için güvenilirlik katsayısı α %95 güven aralığında 0,795 olarak bulunmuştur. Bulunan bu ‘Cronbach Alpha’ iç tutarlılık katsayısı ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir.

Anket sorularının, normal dağılım gösterip göstermediğinin normallik testi aracılığıyla belirlenmesi amaçlanmıştır. Normallik testi sonucunda 26 anket sorusunun çarpıklık ve basıklık değerleri (-1,5 ve +1,5) arasında olduğundan Tabachnick ve Fidell’e göre verilerin normal dağıldığı saptanmıştır. Sağlık yönetimi bölümü öğrencilerinin muhasebe eğitime bakış açıları hakkındaki fikirleri ile demografik değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla iki seçenekli sorularda t Testi, ikiden fazla seçenekli sorularda Anova Testi uygulanmıştır (Yücel ve Ilgın, 2016).

3.4. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın amacına uygun olarak belirlenen hipotezler aşağıdaki gibidir:

H1: Gazi Üniversitesi Sağlık Yönetimi bölümü öğrencilerinin muhasebe eğitime bakış açıları ile Ankara Üniversitesi Sağlık Yönetimi bölümü öğrencilerinin muhasebe eğitime bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H2: Cinsiyete göre öğrencilerin muhasebe eğitimine bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H3: Öğrencilerin okuduğu sınıf ile muhasebe eğitimine bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H4: Öğrencilerin mezun oldukları lise türü ile muhasebe eğitimine bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H5: Öğrencilerin lisede muhasebe derslerinden birini görüp görmeme durumları ile muhasebe eğitimine bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H6: Öğrencilerin muhasebe dersleri zorunlu olmasa seçmek isteyip istememe durumları ile muhasebe eğitimine bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H7: Öğrencilerin eğitimlerini tamamladıktan sonra özel sektörde çalışmayı düşünüp düşünmeme durumları ile muhasebe eğitimine bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H8: Öğrencilerin eğitimlerini tamamladıktan sonra kamu sektöründe çalışmayı düşünüp düşünmeme durumları ile muhasebe eğitimine bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H9: Öğrencilerin eğitimlerini tamamladıktan sonra akademik alanda çalışmayı düşünüp düşünmeme durumları ile muhasebe eğitimine bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

3.5. Bulgular ve Yorum

Araştırma sonucu elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur.

3.5.1. Genel Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özellikleri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Öğrencilerin Demografik Özellikleri (N=266)

	Üniversite Adı				Toplam	
	Ankara Üniversitesi		Gazi Üniversitesi			
	N	%	N	%	N	%
Hangi Üniversite	116	43,6	150	56,4	266	100
Cinsiyetiniz						
Kadın	82	30,8	122	45,9	204	76,7
Erkek	34	12,8	28	10,5	62	23,3
Toplam	116	43,6	150	56,4	266	100
Kaçıncı Sınıf						
1.sınıf	71	26,7	62	23,3	133	50,0
2.sınıf	19	7,1	61	22,9	80	30,1
3.sınıf	26	9,8	27	10,2	53	19,9
Toplam	116	43,6	150	56,4	266	100
Mezun Olunan Lise Türü						
Düz Lise	26	9,8	45	16,9	71	26,7

Anadolu Lisesi	81	30,5	93	35,0	174	65,4
Meslek Liseleri ve diğer	9	3,4	12	4,5	21	7,9
Toplam	116	43,6	150	56,4	266	100
Lisede Herhangi Muhasebe Dersi Görme Durumu						
Evet	7	2,6	7	2,6	14	5,3
Hayır	109	41,0	143	53,8	252	94,7
Toplam	116	43,6	150	56,4	266	100

Tablo 2 incelendiğinde, öğrencilerin %43,6'sının Ankara Üniversitesi öğrencisi, %56,4'ünün ise Gazi Üniversitesi öğrencisi olduğu görülmektedir.

Katılımcıların %23,3'ü erkeklerden oluşurken, %76,7'sini kadınlar oluşturmaktadır.

Katılımcıların %50'si 1.sınıf öğrencisi, %30,1'i 2.sınıf öğrencisi ve %19,9'u 3.sınıf öğrencisidir.

Öğrencilerin mezun olduğu lise türüne bakıldığında; %26,7'si düz lise, %65,4'ü anadolu lisesi, %7,9'u meslek liseleri ve diğer liselerden mezun olmuştur.

Öğrencilerin %5,3'ü lisede muhasebe derslerinden birini görmüş iken, %94,7'si yani büyük çoğunluğu lisede muhasebe derslerinden hiç birini görmemiştir.

3.5.2. Katılımcıların Muhasebe Dersleri Zorunlu Olmasa Seçmek İsteyip İstememe Durumları ile Eğitimlerini Tamamladıktan Sonra Özel Sektör, Kamu Sektörü ve Akademik Alanda Çalışmayı Düşünüp Düşünmeme Durumlarına İlişkin Bulgular

Katılımcıların muhasebe dersleri zorunlu olmasa seçmek isteyip istememe durumları ile eğitimlerini tamamladıktan sonra özel sektörde, kamu sektöründe ve akademik alanda çalışmayı düşünüp düşünmeme durumlarına ilişkin varılan tespitler aşağıdaki gibidir:

Tablo 3. Öğrencilerin Muhasebe Dersleri Zorunlu Olmasa Seçmek İsteyip İstememesine ve Çalışmayı Düşündükleri Sektörlere İlişkin Bulgular (N=266)

	Üniversite Adı				Toplam	
	Ankara Üniversitesi		Gazi Üniversitesi			
	N	%	N	%	N	%
Muhasebe dersleri zorunlu olmasa seçmek ister misiniz?						
Evet	35	13,2	76	28,8	111	41,7
Hayır	81	30,5	74	27,8	155	58,3
Toplam	116	43,6	150	56,4	266	100
Eğitiminizi tamamladıktan sonra özel sektörde çalışmayı düşünüyor musunuz?						
Evet	61	22,9	81	30,5	142	53,4
Hayır	55	20,7	69	25,9	124	46,6

Toplam	116	43,6	150	56,4	266	100
Eğitiminizi tamamladıktan sonra kamu sektöründe çalışmayı düşünüyor musunuz?						
Evet	50	18,8	59	22,2	109	41,0
Hayır	66	24,8	91	34,2	157	59,0
Toplam	116	43,6	150	56,4	266	100
Eğitiminizi tamamladıktan sonra akademik alanda çalışmayı düşünüyor musunuz?						
Evet	28	10,5	33	12,4	61	22,9
Hayır	88	33,1	117	44,0	205	77,1
Toplam	116	43,6	150	56,4	266	100

Öğrencilerin %41,7'si muhasebe dersleri zorunlu olmasa da seçmek isteyeceğini belirtirken, %58,3'ü muhasebe dersleri zorunlu olmasa seçmek istemeyeceklerini belirtmiştir.

Eğitiminizi tamamladıktan sonra özel sektörde çalışmayı düşünen öğrencilerin oranı % 53,4 iken, kamu sektöründe çalışmayı düşünen öğrencilerin oranı % 41 ve akademik alanda çalışmayı düşünen öğrencilerin oranı ise % 22,9'dur. Bu sonuçlardan öğrencilerin daha çok özel sektörde çalışmayı düşündükleri görülmektedir.

3.5.3. Katılımcıların Muhasebe Eğitimine Bakış Açılarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde; öğrencilerin muhasebe eğitimlerine bakış açılarını ölçen anket sorularına verdikleri cevaplara yer verilmiştir. Öğrencilerin muhasebe eğitimine bakış açılarında ifadelere ne ölçüde katıldıklarına ilişkin olarak, ortalama skoru ve standart sapma değerleri Tablo 4, Tablo 5 ve Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 4. Öğrencilerin Muhasebe Derslerine Karşı İlgisi, Sevgisi ve Önyargılarına Yönelik Görüşleri

İfadeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ortalama	Standart Sapma
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
1. Muhasebe dersini diğer derslerden daha fazla severim.	71	27,1	71	26,7	57	21,4	46	17,3	20	7,5	2,515	1,262
2. Muhasebe derslerinin sıkıcı olduğunu düşünüyorum.	26	9,8	86	32,3	48	18,0	62	23,3	44	16,5	3,045	1,270

3. Muhasebe dersini anlamakta zorluk çekerim.	35	13,2	82	30,8	49	18,4	60	22,6	40	15,0	2,954	1,290
4. Muhasebe dersini öğrenmek zahmetlidir.	12	4,5	44	16,5	37	13,9	112	42,1	61	22,9	3,624	1,140
5. Muhasebe dersini öğrenmek zahmete değer.	28	10,5	47	17,7	66	24,8	91	34,2	34	12,8	3,210	1,188
6. Muhasebe derslerine ilgi duymuyorum.	47	17,7	70	26,3	60	22,6	56	21,1	33	12,4	2,842	1,287
7. Muhasebe derslerinde başarılı olamayacağımı düşünüyorum.	55	20,7	93	35,0	52	19,5	40	15	26	9,8	2,582	1,244
8. Fakülteye gelirken muhasebe derslerine ilişkin olumsuz bir önyargım vardı.	72	27,2	78	29,3	41	15,4	43	16,2	32	12,0	2,567	1,356
9. Muhasebe derslerine yönelik beklentilerim zamanla pozitif yönde değişmiştir.	41	15,4	54	20,3	73	27,4	73	27,4	25	9,4	2,951	1,213
10. Muhasebe derslerine yönelik beklentilerim zamanla negatif yönde değişmiştir.	49	18,4	71	26,7	57	21,4	50	18,8	39	14,7	2,845	1,327

Çalışmada öğrencilerin muhasebe derslerine karşı ilgi, sevgi ve önyargılarına yönelik görüşlerine ilişkin ortalamalara bakıldığında en yüksek ortalamaların;

“Muhasebe dersini öğrenmek zahmetlidir” ($\bar{x}= 3,624$) ve

“Muhasebe dersini öğrenmek zahmete değer” ($\bar{x}= 3,210$) ifadelerine ait olduğu görülmüştür.

Çalışmada öğrencilerin muhasebe derslerine karşı ilgi, sevgi ve önyargılarına yönelik görüşlerine ilişkin en düşük ortalamaların ise;

“Muhasebe dersini diğer derslerden daha fazla severim” ($\bar{x}= 2,515$) ifadesine

“Fakülteye gelirken muhasebe derslerine ilişkin olumsuz bir önyargım vardı” ($\bar{x}= 2,567$) ifadesine

“Muhasebe derslerinde başarılı olamayacağımı düşünüyorum” ($\bar{x}= 2,582$) ifadesine

ilişkin olduğu görülmüştür.

Bu ifadelerden öğrencilerin muhasebe dersini öğrenmenin zahmetli olduğunu ancak muhasebe dersini öğrenmenin zahmete değer olduğunu düşündükleri, muhasebe dersini diğer derslerden daha fazla sevmedikleri, fakülteye gelirken muhasebe derslerine ilişkin olumsuz bir önyargıları olmadıkları, muhasebe derslerinde başarılı olamayacaklarını düşünmedikleri sonucuna varılmıştır.

Tablo 5. Öğrencilerin Muhasebe Eğitiminin Gerekliliği ve Aldıkları Muhasebe Eğitiminin Mesleki Anlamda Yeterliliği ile İlgili Görüşleri

İfadeler	Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Katılıyorum		Ortalama	Standart Sapma
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
1. Sağlık yönetimi eğitimi kapsamında muhasebe eğitimi çok önemlidir.	22	8,3	32	12,0	74	27,8	80	30,1	58	21,8	3,451	1,194
2. Sağlık yönetimi eğitimi kapsamında muhasebe dersleri gereklidir.	22	8,3	24	9,0	66	24,8	93	35,0	61	22,9	3,552	1,178
3. Sağlık yönetimi eğitimi kapsamında muhasebe dersleri zorunlu olmalıdır.	30	11,3	38	14,3	74	27,8	77	28,9	47	17,7	3,274	1,233
4. Sağlık yönetimi bölümü öğrencilerine verilen muhasebe dersleri gereğinden fazladır.	30	11,3	81	30,5	72	27,1	46	17,3	37	13,9	2,921	1,218
5. Okulda almış olduğum muhasebe eğitiminin staj döneminde yeterli olacağını düşünüyorum.	29	10,9	48	18,0	83	31,2	87	32,7	19	7,1	3,071	1,108
6. Okulda almış olduğum muhasebe eğitiminin mezun olduktan sonra meslek kariyerimin başlangıcı için yeterli olacağını düşünüyorum.	29	10,9	44	16,5	93	35,0	86	32,3	14	5,3	3,045	1,066

7. Okulda almış olduğum muhasebe eğitiminin, iş hayatımda yeterli olacağını düşünüyorum.	29	10,9	50	18,8	102	38,3	75	28,2	10	3,8	2,951	1,028
8. Okulda almış olduğum muhasebe eğitiminin, mezun olduktan sonra mesleki kariyerimde belirleyici olacağını düşünüyorum.	24	9,0	50	18,8	92	34,6	83	31,2	17	6,4	3,071	1,056
9. Muhasebe derslerinde verilen bilginin iş bulmada etkili olmayacağını düşünüyorum.	32	12,0	73	27,4	78	29,3	53	19,9	30	11,3	2,909	1,184

Çalışmada öğrencilerin muhasebe eğitiminin gerekliliği hakkındaki fikirlerine ilişkin ortalamaların aşağıdaki gibi olduğu görülmüştür:

“Sağlık yönetimi eğitimi kapsamında muhasebe dersleri gereklidir” ($\bar{x}= 3,5526$),

“Sağlık yönetimi eğitimi kapsamında muhasebe eğitimi çok önemlidir” ($\bar{x}= 3,4511$),

“Sağlık yönetimi eğitimi kapsamında muhasebe dersleri zorunlu olmalıdır” ($\bar{x}= 3,2744$).

Bu sonuçlardan öğrencilerin; sağlık yönetimi eğitimi kapsamında muhasebe derslerinin gerekli ve çok önemli olduğunu ayrıca muhasebe derslerinin zorunlu olması gerektiğini düşündükleri anlaşılmaktadır. Bu sonuçlardan yola çıkarak öğrencilerin, muhasebe eğitiminin gerekliliğinin ve öneminin farkında oldukları söylenebilir.

Çalışmada öğrencilerin muhasebe eğitiminin yeterliliği hakkındaki fikirlerine ilişkin ortalamaların ise aşağıdaki gibi olduğu görülmüştür:

“Okulda almış olduğum muhasebe eğitiminin staj döneminde yeterli olacağını düşünüyorum” ifadesi ($\bar{x}= 3,0714$),

“Okulda almış olduğum muhasebe eğitiminin mezun olduktan sonra meslek kariyerimin başlangıcı için yeterli olacağını düşünüyorum” ifadesi ($\bar{x}= 3,0451$),

“Okulda almış olduğum muhasebe eğitiminin, iş hayatımda yeterli olacağını düşünüyorum” ifadesi ($\bar{x}= 2,9511$).

Bu ifadelerden; öğrencilerin okulda aldıkları muhasebe eğitiminin staj döneminde ve mezun olduktan sonra meslek kariyerlerinin başlangıçları için yeterli olduğunu düşündükleri, iş hayatlarında ise yeterli olup olmayacağı konusunda kararsız kaldıkları sonucuna varılmıştır.

Tablo 6. Öğrencilerin Muhasebe İle İlgili Geleceğe Yönelik Düşünceleri

İfadeler	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Ortalama	Standart Sapma				
	f	%	f	%	f	%						
1. Okuduğum bölümden mezun olduktan sonra yeterli muhasebe bilgi donanımına sahip olacağımı düşünüyorum.	24	9,0	47	17,7	94	35,3	86	32,3	15	5,6	3,078	1,041
2. İş hayatıma başlayınca muhasebe bilgi açığımı kapatmam gerektiğini düşünüyorum.	14	5,3	34	12,8	50	18,8	118	44,4	50	18,8	3,586	1,092
3. Muhasebe eğitimimi destekleme amaçlı, mesleğe yönelik muhasebe kurslarına gitmeyi düşünüyorum.	36	13,5	57	21,4	93	35,0	57	21,4	23	8,6	2,902	1,145
4. İş hayatına başlayınca muhasebe bilgi açığımı kapatabileceğim konusunda kendime güveniyorum.	21	7,9	21	7,9	77	28,9	105	39,5	42	15,8	3,473	1,095
5. Mezun olduğumda muhasebe alanında ihtisas yapmayı düşünüyorum.	88	33,1	74	27,8	79	29,7	14	5,3	11	4,1	2,195	1,084
6. Muhasebe ile ilgili geleceğe yönelik bir hedefim yoktur.	31	11,7	42	15,8	84	31,6	65	24,4	44	16,5	3,184	1,225
7. Muhasebe dersinin öğretim elemanları nitelikli, alanlarında uzman kişilerdir.	22	8,3	15	5,6	40	15,0	106	39,8	83	31,2	3,800	1,182

Çalışmada öğrencilerin muhasebe ile ilgili geleceğe yönelik düşüncelerine ilişkin ortalamalara bakıldığında en yüksek ortalamanın “muhasebe dersinin öğretim elemanları nitelikli, alanlarında uzman kişilerdir.”

kişilerdir” ($\bar{x} = 3,80$) ifadesine ilişkin olduğu görülmektedir. Bu ortalama aynı zamanda öğrencilerin muhasebe eğitimine bakış açılarına ilişkin en yüksek ortalamadır. Bu ifadeyi

“İş hayatıma başlayınca muhasebe bilgi açığımı kapatmam gerektiğini düşünüyorum ($\bar{x}= 3,5865$) ifadesi,

“İş hayatına başlayınca muhasebe bilgi açığımı kapatabileceğim konusunda kendime güveniyorum ($\bar{x}=3,4737$) ifadesi,

takip etmektedir.

Bu ifadelerden öğrencilerin muhasebe dersinin öğretim elemanlarını nitelikli, alanlarında uzman kişiler olarak düşündükleri, öğrencilerin iş hayatlarına başlayınca muhasebe bilgi açıklarını kapatmaları gerektiğini düşündükleri ve bu konuda kendilerine güvendikleri sonucuna varılmıştır.

Çalışmada öğrencilerin muhasebe ile ilgili geleceğe yönelik düşüncelerine ilişkin en düşük ortalamanın ise “mezun olduğumda muhasebe alanında ihtisas yapmayı düşünüyorum” ifadesine ($\bar{x}= 2,19$) ilişkin olduğu görülmüştür. Bu ifade aynı zamanda çalışmadaki en düşük ortalamaya sahip ifadedir. Bu ifadeden; öğrencilerin mezun olduğumda muhasebe alanında ihtisas yapmayı düşünmedikleri sonucuna varılmıştır.

3.5.4. Katılımcıların Muhasebe Derslerini Önem Derecesine Göre Sıralamasına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin muhasebe derslerinin önem derecelerine göre sıralanması ile ilgili görüşleri Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Öğrencilerin Muhasebe Derslerini Önem Derecesine Göre Sıralamasına İlişkin Görüşleri

Dersler	1		2		3		4	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Finansal Muhasebe	58	24,1	57	23,7	67	27,8	37	15,4
Bilgisayarlı Muhasebe	39	21	50	26,9	42	22,6	38	20,4
Maliyet Muhasebesi	42	17,6	69	29	60	25,2	40	16,8
Yönetim Muhasebesi	86	39,4	35	16,1	35	16,1	41	18,8
Vergi Muhasebesi	11	15,3	2	2,8	8	11,1	20	27,8
Mali Analiz	4	4,3	12	12,9	14	15,1	15	16,1
Denetim	4	6,7	12	20	9	15	16	26,7
Mevzuat	4	8	10	20	8	16	13	26
Muhasebe Standartları	4	16	0	0	1	4	8	32
Banka ve Sigorta Muhasebesi	0	0	2	8	4	16	6	24

Şirketler Muhasebesi	3	6,7	6	13,3	5	11,1	12	26,7
Dönem Sonu Muhasebe Uygulamaları	2	5	7	17,5	8	20	11	27,5
Dış Ticaret İşlemleri Muhasebesi	1	6,3	0	0	3	18,8	5	31,3
İnşaat Muhasebesi	1	25	1	25	0	0	1	25
Diğer	2	40	-	-	-	-	2	40

Tablo 7 incelendiğinde, birinci önem derecesinde Yönetim Muhasebesi dersinin oranları daha yüksek iken, ikinci önem derecesinde Maliyet Muhasebesi, üçüncü önem derecesinde Finansal Muhasebe, dördüncü önem derecesinde ise Muhasebe Standartları derslerinin önem derecesinin yüksek olduğu görülmüştür.

3.5.3. Hipotezlerin Analizi

Bu bölümde araştırmanın hipotezleri analiz edilmiştir. Sağlık Yönetimi Bölümü öğrencilerinin muhasebe eğitimine bakış açıları ile demografik özellikler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla iki seçenekli sorularda t Testi, ikiden fazla seçenekli sorularda Anova Testi uygulanmıştır.

3.5.3.1. t Testi Sonuçları

t testi sonuçları Tablo 8’de sunulmuştur.

H1: Gazi Üniversitesi Sağlık Yönetimi bölümü öğrencilerinin muhasebe eğitimine bakış açıları ile Ankara Üniversitesi Sağlık Yönetimi bölümü öğrencilerinin muhasebe eğitimine bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 8. Üniversite Adı Değişkeni Açısından t Testi Sonuçları

Üniversite Adı	N	Ortalama	t	Sig.
Ankara Üniversitesi	116	2.741	-0,833	0,406
Gazi Üniversitesi	150	2.941		

H1 hipotezinin t-Testi ile sınanması sonucunda, 0,05 anlamlılık düzeyinde, üniversite adı değişkeni ile muhasebe eğitimine bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmış olup, H1 hipotezi reddedilmiştir (p değeri= 0,406>0,05). Tablo 6’da analize ilişkin sonuçlar yer almaktadır.

H2: Cinsiyete göre öğrencilerin muhasebe eğitimine bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 9. Cinsiyet Değişkeni Açısından T-Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	Ortalama	t	Sig.(2-tailed)
Kadın	204	3,0758	2,507	0,013
Erkek	62	2,9792		

Tablo 9’da yer alan t testine ilişkin analiz sonucunda bulunan p değeri= 0,013<0,05 olduğu için; H2 hipotezi 0,05 anlamlılık düzeyinde kabul edilmiştir. Test sonuçlarına göre; verilen cevapların cinsiyetlerine göre farklılık gösterdiği saptanmıştır.

Tablo 10. Cinsiyet Değişkeni Açısından Farklılık Yaratın İfadeler

İfadeler	Cinsiyet	f	Ortalama	Sig.(2-tailed)
Muhasebe dersini diğer derslerden daha fazla severim.	Kadın	204	2,558	0,306
	Erkek	62	2,371	
Muhasebe dersini anlamakta zorluk çekerim.	Kadın	204	3,000	0,302
	Erkek	62	2,806	
Muhasebe dersini öğrenmek zahmetlidir.	Kadın	204	3,652	0,470
	Erkek	62	3,532	
Muhasebe dersini öğrenmek zahmete değer.	Kadın	204	3,250	0,327
	Erkek	62	3,080	
Muhasebe derslerine ilgi duymuyorum.	Kadın	204	2,862	0,636
	Erkek	62	2,774	
Muhasebe derslerine yönelik beklentilerim zamanla pozitif yönde değişmiştir.	Kadın	204	3,053	0,012
	Erkek	62	2,612	
Sağlık yönetimi eğitimi kapsamında muhasebe eğitimi çok önemlidir.	Kadın	204	3,490	0,334
	Erkek	62	3,322	
Sağlık yönetimi eğitimi kapsamında muhasebe dersleri gereklidir.	Kadın	204	3,583	0,442
	Erkek	62	3,451	
Sağlık yönetimi eğitimi kapsamında muhasebe	Kadın	204	3,348	0,077

dersleri zorunlu olmalıdır.	Erkek	62	3,032	
Okulda almış olduğum muhasebe eğitiminin staj döneminde yeterli olacağını düşünüyorum.	Kadın	204	3,107	0,332
	Erkek	62	2,951	
Okulda almış olduğum muhasebe eğitiminin mezun olduktan sonra meslek kariyerimin başlangıcı için yeterli olacağını düşünüyorum.	Kadın	204	3,063	0,607
	Erkek	62	2,983	
Okulda almış olduğum muhasebe eğitiminin, iş hayatımda yeterli olacağını düşünüyorum.	Kadın	204	2,955	0,892
	Erkek	62	2,935	
Okulda almış olduğum muhasebe eğitiminin, mezun olduktan sonra mesleki kariyerimde belirleyici olacağını düşünüyorum.	Kadın	204	3,152	0,024
	Erkek	62	2,806	
Okuduğum bölümden mezun olduktan sonra yeterli muhasebe bilgi donanımına sahip olacağımı düşünüyorum.	Kadın	204	3,137	0,098
	Erkek	62	2,887	
İş hayatıma başlayınca muhasebe bilgi açığımı kapatmam gerektiğini düşünüyorum.	Kadın	204	3,612	0,478
	Erkek	62	3,500	
İş hayatına başlayınca muhasebe bilgi açığımı kapatabileceğim konusunda kendime güveniyorum.	Kadın	204	3,509	0,331
	Erkek	62	3,354	
Muhasebe ile ilgili geleceğe yönelik bir hedefim yoktur.	Kadın	204	3,245	0,142
	Erkek	62	2,983	
Muhasebe dersinin öğretim elemanları nitelikli, alanlarında uzman kişilerdir.	Kadın	204	3,941	0,000
	Erkek	62	3,338	

Kadınların muhasebe eğitimine bakış açılarına ilişkin ifadelere katılım oranlarının, erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu farklılığın saptandığı ifadeler Tablo 10'de sunulmuştur.

Tablo 11. Diğer t - Testi Sonuçları (Cinsiyet Hariç)

Diğer T - Testi Sonuçları				
	N	Ortalama	t	Sig.
Lise eğitiminizde muhasebe derslerinden birini gördünüz mü?				
Evet	14	3,0922	0,556	0,579
Hayır	252	3,0511		
Muhasebe dersleri zorunlu olmasa seçmek ister misiniz?				
Evet	111	3,0582	0,474	0,588
Hayır	155	3,0498		
Eğitiminizi tamamladıktan sonra özel sektörde çalışmayı düşünüyor musunuz?				
Evet	142	3,051	0,147	0,884
Hayır	124	3,0559		
Eğitiminizi tamamladıktan sonra kamu sektöründe çalışmayı düşünüyor musunuz?				
Evet	109	3,0658	0,631	0,529
Hayır	157	3,0446		
Eğitiminizi tamamladıktan sonra akademik çalışmayı düşünüyor musunuz?				
Evet	61	3,0058	-1,579	0,115
Hayır	205	3,0674		

Tablo 11'e bakarak H5, H6, H7, H8 ve H9 hipotezlerinin % 5 anlamlılık düzeyinde reddedildiğini söyleyebiliriz.

H5: Öğrencilerin lisede muhasebe derslerinden birini görüp görmeme durumları ile muhasebe eğitimine bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 11'e göre, Sağlık yönetimi bölümü öğrencilerinin muhasebe eğitimine bakış açıları ile muhasebe derslerinden birini görüp görmeme durumları arasındaki ilişkiye bakıldığında, anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur ($p=0,579>0,05$). H5 hipotezi 0,05 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir.

H6: Öğrencilerin muhasebe dersleri zorunlu olmasa seçmek isteyip istememe durumları ile muhasebe eğitimine bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 11'e göre, Sağlık yönetimi bölümü öğrencilerinin muhasebe eğitimine bakış açıları ile muhasebe dersleri zorunlu olmasa seçmek isteyip istememe durumları arasındaki ilişkiye bakıldığında, anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur ($p=0,588>0,05$). H6 hipotezi 0,05 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir.

H7: Öğrencilerin eğitimlerini tamamladıktan sonra özel sektörde çalışmayı düşünüp düşünmeme durumları ile muhasebe eğitimine bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 11'e göre, Sağlık yönetimi bölümü öğrencilerinin muhasebe eğitimine bakış açıları ile eğitimlerini tamamladıktan sonra özel sektörde çalışmayı düşünüp düşünmeme durumları arasındaki ilişkiye bakıldığında, anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur ($p=0,884>0,05$). H7 hipotezi 0,05 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir.

H8: Öğrencilerin eğitimlerini tamamladıktan sonra kamu sektöründe çalışmayı düşünüp düşünmeme durumları ile muhasebe eğitimine bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 11'e göre, Sağlık yönetimi bölümü öğrencilerinin muhasebe eğitimine bakış açıları ile eğitimlerini tamamladıktan sonra kamu sektöründe çalışmayı düşünüp düşünmeme durumları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur ($p=0,529>0,05$). H8 hipotezi 0,05 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir.

H9: Öğrencilerin eğitimlerini tamamladıktan sonra akademik alanda çalışmayı düşünüp düşünmeme durumları ile muhasebe eğitimine bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 11'e göre, Sağlık yönetimi bölümü öğrencilerinin muhasebe eğitimine bakış açıları ile eğitimlerini tamamladıktan sonra akademik alanda çalışmayı düşünüp düşünmeme durumları arasındaki ilişkiye bakıldığında, anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur ($p=0,115>0,05$). H9 hipotezi 0,05 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir.

3.5.3.2. Anova Testi Sonuçları

Anova testi sonuçları aşağıda sunulmuştur. Tablo 12'ye bakarak H3 ve H4 hipotezlerinin reddedildiği söylenebilir.

Tablo 12. Anova Testi Sonuçları

Sınıf				
	N	Ortalama	Sig.	F
1. Sınıf	133	3,0447	0,091	2,392
2. Sınıf	80	3,1021		
3. Sınıf	53	3,0012		
Mezun Olunan Lise Türü				
	N	Ortalama	Sig.	F
Düz Lise	71	2,9886	0,152	1,585
Anadolu Lisesi	174	3,0800		
Meslek Lisesi ve Diğer	21	3,0215		

H3: Öğrencilerin okuduğu sınıf ile muhasebe eğitimine bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 12'ye göre, Sağlık yönetimi bölümü öğrencilerinin muhasebe eğitime bakış açıları ile okudukları sınıf arasındaki ilişkiye bakıldığında, anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur ($p=0,091>0,05$). H3 hipotezi 0,05 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir.

H4: Öğrencilerin mezun oldukları lise türü ile muhasebe eğitime bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 12'ye göre, Sağlık yönetimi bölümü öğrencilerinin muhasebe eğitime bakış açıları ile mezun olunan lise türü arasındaki ilişkiye bakıldığında, anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur ($p=0,152>0,05$). H4 hipotezi 0,05 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, sağlık yönetimi bölümü lisans öğrencilerinin, muhasebe eğitime bakış açılarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla, Ankara ilinde yer alan Ankara Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi'nde Sağlık Yönetimi Bölümünde okuyan öğrencilerin, muhasebe eğitime bakış açılarına ilişkin görüşleri ve bu görüşlerin bazı değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığı ortaya konulmuştur. Söz konusu öğrencilere yapılan anket çalışması ile ulaşılan sonuçlar aşağıdaki gibidir:

Öğrencilerin; muhasebe dersinin öğretim elemanlarını nitelikli, alanlarında uzman kişiler olarak düşündükleri, muhasebe dersini öğrenmenin zahmetli olduğunu ancak muhasebe dersini öğrenmenin zahmete değeceğini düşündükleri, öğrencilerin iş hayatlarına başlayınca muhasebe bilgi açıklarını kapatmaları gerektiğini düşündükleri ve bu konuda kendilerine güvendikleri, sağlık yönetimi eğitimi kapsamında muhasebe derslerinin gerekli ve çok önemli olduğunu ayrıca muhasebe derslerinin zorunlu olması gerektiğini düşündükleri sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlardan yola çıkarak öğrencilerin, muhasebe eğitiminin gerekliliğinin ve öneminin farkında oldukları söylenebilir. Ancak öğrencilerin yarısından fazlasının muhasebe derslerinin zorunlu olmaması durumunda seçmek istemeyeceklerini belirtmesi de dikkat çekici bulunmuştur. Öğrencilerin muhasebe eğitiminin gerekliliğinin ve öneminin farkında olmasına rağmen, ders seçiminde seçmeli olması durumunda muhasebe dersini seçmek istememelerinin nedenlerinin ne olabileceği araştırılmalıdır. Ayrıca muhasebe derslerinin seçmeli olması durumunda öğrencilerin muhasebe dersini seçmeleri hususunda öğretim elemanlarının öğrencileri yönlendirerek teşvik etmeleri de önem arzeder.

Çalışmada öğrencilerin muhasebe eğitiminin yeterliliği hakkındaki fikirlerine ilişkin olarak ta; öğrencilerin okulda aldıkları muhasebe eğitiminin staj döneminde ve mezun olduktan sonra meslek kariyerlerinin başlangıçları için yeterli olduğunu düşündükleri, iş hayatlarında ise yeterli olup olmayacağı konusunda kararsız kaldıkları sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda öğrencilerin iş hayatına başladıktan sonra da muhasebe alanında kendilerini yetiştirmelerinin, kendi kariyerlerine ve geleceğine katkı sağlayacağı konusunda bilinçlendirilmeleri konusunda da öğretim elemanlarına büyük görevler düştüğünü söyleyebiliriz.

Çalışmada ayrıca öğrencilerin mezun olduğunda muhasebe alanında ihtisas yapmayı düşünmedikleri, muhasebe dersini diğer derslerden daha fazla sevmedikleri, fakülteye gelirken muhasebe derslerine ilişkin olumsuz bir önyargıları olmadıkları, muhasebe derslerinde başarılı olamayacaklarını düşünmedikleri, muhasebe derslerine ilgi duymama durumlarının olmadığını düşündükleri sonucuna varılmıştır.

Katılımcıların muhasebe eğitimine ilişkin düşünceleri ile demografik özellikler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına ilişkin olarak oluşturulan hipotezlerin test edilmesi sonucu ulaşılan sonuçlar ise aşağıdaki gibidir:

Öğrencilerin muhasebe eğitimine bakış açıları ile sadece cinsiyetleri arasında (H2) 0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmuş olup, kadınların muhasebe eğitimine bakış açılarına ilişkin ifadelerle katılım oranlarının, erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Çalışmanın başında oluşturmuş olduğumuz H1, H3, H4, H5, H6, H7, H8, H9 hipotezleri 0,05 anlamlılık düzeyinde reddedilmiş olup, sözkonusu değişkenler ile öğrencilerin fikirleri arasında anlamlı bir farklılığa rastlanılmamıştır. Buna göre; öğrencilerin okudukları üniversitenin adının, okudukları sınıfın, mezun oldukları lise türünün, lisede muhasebe derslerinden birini görüp görmeme durumlarının, öğrencilerin muhasebe dersleri zorunlu olmasa seçmek isteyip istememe durumlarının, eğitimlerini tamamladıktan sonra özel sektörde, kamu sektöründe veya akademik alanda çalışmayı düşünüp düşünmeme durumlarının, öğrencilerin muhasebe derslerine bakış açıları üzerinde bir etkisi olmadığı görülmüştür.

Öğrencilerin muhasebe derslerinin önem derecelerine göre sıralanması ile ilgili görüşlerine ilişkin olarak; birinci önem derecesinde Yönetim Muhasebesi dersinin oranları daha yüksek iken, ikinci önem derecesinde Maliyet Muhasebesi, üçüncü önem derecesinde Finansal Muhasebe, dördüncü önem derecesinde ise Muhasebe Standartları derslerinin önem derecesinin yüksek olduğu görülmüştür. Bu bağlamda Sağlık Yönetimi Bölümü lisans programlarında muhasebe derslerinin özellikle de öğrenciler tarafından da önemli olduğu düşünülen Yönetim Muhasebesi, Maliyet Muhasebesi ve Finansal Muhasebe derslerinin seçmeli ders olarak okutulmasından ziyade zorunlu olarak okutulması gerektiğini düşünmekteyiz.

Sonuç olarak, öğrencilerin muhasebe eğitimine ilişkin bakış açılarının olumlu olması, öğrencilerin muhasebe eğitiminin gerekliliğinin farkında olmaları ve muhasebe eğitiminin mesleki açıdan yeterliliğine dair kaygılarının bulunmaması, muhasebe derslerini sevmeleri ve dersi sıkıcı bulmamalarının verimli ve kaliteli bir eğitimi getirerek, öğrencilerin performansına olumlu bir şekilde yansıtacağı aşıkardır. Öğrencilerin muhasebe eğitimine ilişkin bakış açılarını bilerek, muhasebe eğitiminin yeterliliğine ilişkin eksikler varsa bunların görülmesi ve düzeltilmesi, ayrıca öğrencilerin üniversitede okurken verilen muhasebe eğitiminin mesleki açıdan yeterliliğine dair kaygıları varsa bu kaygıların bilinmesi ve giderilmesi hususunda öğretim elemanlarına büyük iş düşmektedir. Öğretim elemanlarının, muhasebe eğitimini ilgi çekici hale getirmeleri, öğrencileri muhasebe eğitiminin öğrencilerin kariyerleri için belirleyici olacak kadar önemli olduğu konusunda bilinçlendirmeleri, öğrencilerin muhasebe

eğitimine bakış açılarını olumlu yönde etkileyecek tutum ve davranışlar sergilemeleri ve ders işleme tekniklerini kullanmaları önemlidir.

Ankara Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi ile sınırlandırılarak yapmış olduğumuz bu çalışmanın kapsamının genişletilerek, yeni bir çalışma yapılmasının faydalı olacağı da açıktır.

5. KAYNAKLAR

- Ayanoğlu, Yıldız - Abuhanoğlu, Hüseyin - Teke, Abdülkadir (2013), “Sağlık Hizmetleri Yönetimi Eğitiminde Muhasebe Ve Finansman Derslerinin Önemi”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt. 15, Sayı. 1, (23-40).
- Bekçi, İsmail - Titiz, İsmet - Ömürbek, Nuri (2006), “Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Bilgisayarlı Muhasebe Dersine Bakış Açıklarına İlişkin Bir Araştırma”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı. 29.
- Coşkun, Ali (2006), “STK’ların Stratejik Performans Yönetiminde Yeni Bir Yaklaşım”, *Sivil Toplum Dergisi*, Cilt. 4, Sayı. 1, (105-106).
- Çelenk, Hakan - Atmaca, Metin - Horasan, Emre (2010), “Marmara Üniversitesinde Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Muhasebe Alanına Bakış Açıklarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma”, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, Cilt. 9, Sayı. 33, (159-171).
- Çil Koçyiğit, Seyhan (2012), *Hastane İşletmelerinde Finansal Performans Ölçümü ve Türkiye Özel Hastaneler Uygulaması*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Danziger, Nira – Eden, Yoram (2006), “Student Career Aspirations and Perceptions: The Case of Israeli Accounting Students”, *Accounting Education*, Cilt.15, Sayı.2, (113-134).
- Gençtürk, Mehmet- Demir, Yusuf-Çarıkçı, Oğuzhan (2008). “Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Muhasebe-Finans Eğitimine Bakış Açıkları Ve Farkındalıkları Üzerine Bir Uygulama”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt. 13, Sayı. 1, (209-228).
- http://www.kolayaof.com/ornek_ozet/SAK210U.pdf, (10.04.2016).
- <http://www.muhasabedersleri.com/genel-muhasebe.html>, (10.04.2016).
- <http://iibf.gazi.edu.tr/posts/view/title/saglik-yonetimi-59444?siteUri=iibf>, (17.04.2016).
- Kaya, Uğur (2007), “İlk Defa Muhasebe Dersi Alan Öğrencilerin Ders Yönelik Algılamaları Üzerine Bir Alan Araştırması: Karadeniz Teknik Üniversitesi Örneği”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı. 36, 125-133.
- Kısakürek, Mustafa (2010), “Hastane İşletmelerinde Bölüm Maliyet Analizi: Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesinde Bir Uygulama”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt. 24, Sayı. 3, (229-255).

- Kuşat, Nurdan (2014), “Meslek Yüksekokullarında Öğrenci Başarısı Üzerine Bir Çalışma: Eğirdir Meslek Yüksekokulu Muhasebe Programı Örneği”, *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, Sayı: 61, (65-80).
- Marriott, Pru – Marriott, Neil (2003), “Are We Turning Them On? A Longitudinal Study of Undergraduate Accounting Students' Attitudes Towards Accounting as a Profession, *Accounting Education*, Cilt.12, Sayı.2, (113-133).
- Mladenovic, Rosina (2000), “An Investigation Into Ways of Challenging Introductory Accounting Students' Negative Perceptions of Accounting” *Accounting Education*, Cilt.9, Sayı.2, (135-155).
- Serçemeli, Murat- Kurnaz, Ersin- Özcan, Muhammet (2015), “Y Kuşağı Öğrencilerinin Muhasebe Eğitimine Bakışı: Atatürk Üniversitesi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde Bir Araştırma”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt.20, Sayı 1, (261-276).
- Tavşancıl, Ezel (2006), *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS Veri Analizi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Terim, Burak - Öztürk, Ahmet (2009), “Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Muhasebe Eğitimine Bakış Açılarının Değerlendirilmesi: Gördes Meslek Yüksekokulunda Bir Uygulama”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 7, Sayı. 2 , (153-168).
- Tuğay, Osman (2014), “Muhasebe Dersi Alan Öğrencilerin Muhasebe Dersine Yönelik Alguları ve Muhasebe Öğretim Elemanlarından Beklentileri Üzerine Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinde Bir Araştırma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt. 9, Sayı. 3, (49- 68).
- Yeşil, Yeliz- Vatan, Ahmet (2014), “Öğrencilerin Büro Yönetimi Ve Yönetici Asistanlığı Eğitimine Bakış Açıları ve Farkındalıkları Üzerine Bir Uygulama”, *Electronic Journal of Vocational Colleges – Ağustos*, Bürokon Özel Sayısı, (410-425).
- Yücel, İlhami - Ilgın, Kübra (2016), “Yaş ve Öğrenim Durumunun Duygusal Zeka ve Tükenmişlik Arasındaki İlişki Üzerindeki Aracılık Etkileri: Sağlık Sektöründe Bir Uygulama”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt. 21, Sayı. 2, (623-641).
- Zeytinoğlu, Emin (2012), “Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Motivasyonu ve Beklentileri Üzerine Bir Araştırma: Dumlupınar Üniversitesi Örneği”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Cilt. 14, Sayı. 53, (103-116).

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ TIP FAKÜLTESİ HASTANESİNDE HASTA VE ÇALIŞAN MEMNUNİYETİ

PATIENT AND EMPLOYEE SATISFACTION IN KIRIKKALE UNIVERSITY MEDICAL FACULTY HOSPITAL

Funda ERDUGAN¹, Serap YÖRÜBULUT², Elçin ŞAHİN³, Sevgi Y. ÖNCEL⁴

Öz

Bu çalışma Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi polikliniklerine başvuran ayakta hasta ve çalışan hastane personeli için memnuniyet düzeylerini ölçme ve bu memnuniyete etki eden değişkenleri ve ağırlıklarının belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu ayakta hasta için 1349 ve çalışan personel için 253 kişi oluşturmaktadır. Bu kişilerin bire bir görüşme yöntemi ile yanıtladıkları anket formları değerlendirilmiştir. Uygulamadan elde edilen verilerin istatistiksel analizleri yapılarak memnuniyet düzeyi ile bu düzeyi etkilediği düşünülen çeşitli değişkenler arasındaki anlamlı ilişkiler belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hasta memnuniyeti, Çalışan memnuniyeti, Sağlık hizmetleri, Üniversite hastanesi, Sağlık personeli

Abstract

This study was made in order to determine the satisfaction levels of variables for patients and hospital staff in Kirikkale University Faculty of Medicine and affecting factors and weight. The study group of the research were constituted 1349 outpatients and employees 253. These individuals were evaluated one to one interviews with responses to questionnaire forms. It was determined meaningful relationships between the level of satisfaction and several variables which affecting this level by making statistical analyses for the data obtained from the application

Keywords: Patient satisfaction, Employee satisfaction, Health care, University hospital, Health employee

¹ Yrd.Doç.Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü, ferdugan@gmail.com

² Yrd.Doç.Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü, siybulut@gmail.com

³ Hemşire, Kırıkkale Üniversitesi, Tıp Fakültesi Hastanesi, elcin.sahin@windowslive.com

⁴ Prof.Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü, syoncel@gmail.com

1. GİRİŞ

Sağlık sektöründe günümüz koşullarında rekabetin yoğun yaşanması, hastaların gidecekleri hastaneyi tercih etme nedenlerini daha önemli hale getirmektedir. Hastaların bir hastaneyi tercih etme sebepleri arasında hasta memnuniyet düzeyinin önemli bir yere sahip olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Sağlık hizmeti veren kuruluşlarda hasta memnuniyetinin sağlanması, verilen hizmet kalitesinin önemli bir göstergesidir.

Hasta memnuniyetinin yanı sıra, kurum için çalışan personel memnuniyetinin sağlanması da son derece önemlidir. Çalışan memnuniyetinin sağlanması kurumun başarısı ile sonuçlanır. Böylece hasta memnuniyeti ve çalışan memnuniyeti arasındaki ilişki birbirini tamamlayan döngüsel süreci oluşturur. Sağlık sektöründe çalışan personel için memnuniyet kavramı, yoğun iş yükü ile beraber, psikolojik desteğe ihtiyacı olan hasta ve hasta yakınlarına hizmet vermenin güçlüğünü yaşadığından daha da önemlidir.

Sağlık hizmetleri ile ilgili hasta memnuniyeti ilk kez 1956 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde hemşirelik alanında değerlendirilmiştir. Son yıllarda ise özellikle Amerika ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde hasta memnuniyeti sağlık bakım kalitesinin bir sonuç ölçütü olarak önemli bir yere sahiptir (Yılmaz, 2001:70). Hastaların beklentilerine yönelik ve/veya beklentilerinin üstünde hizmet almaları, memnuniyetlerini sağlamada güçlü bir argüman olmaktadır. Dolayısıyla sağlık işletmeleri hasta memnuniyetinin ölçümü, sadece hastaların sunulan hizmetten memnun olup olmadıklarını belirlemek için değil, aynı zamanda sağlık kuruluşlarının kendi performanslarını da değerlendirmeleri amacıyla kullanılır (Varinli ve Çakır, 2004:49; Papatya ve ark., 2012:88). Hastalar, almış oldukları sağlık hizmetinin alternatifleri ve kalitesi konusunda gerekli teknik bilgilere sahip olmadıkları için, bu hususta değerlendirme yaparken karşılaştıkları ortamı, davranışları, ilgiyi ve ortaya çıkan sonuçları kriter olarak kullanırlar ve aldıkları sağlık hizmetlerinden bu kriterlere uygunluğu nispetinde memnun olurlar. Hasta memnuniyetinin kurum tarafından objektif kriterler çerçevesinde ve sürekli olarak tespiti, hizmet kalitesinin artmasında, tedavi başarısında ve kurumların kendilerini yenilemeleri hususunda çok büyük önem taşımaktadır (Ünalın, 2008:87,96).

Sağlık hizmetlerinde memnuniyetin konuşulduğu pek çok platformda yanlış anlaşıldığı gibi sadece hastanın değil, sağlık çalışanının da memnuniyeti çok önemlidir (Özer ve Çakıl, 2007:141). Yardımcı personelden akademik personele kadar geniş bir çalışan grubu yelpazesi bulunan sağlık alanında yer alan her bir çalışan, verdiği hizmet ile sektör için önemli bir paya sahiptir.

Literatürde çeşitli alanlarda hasta veya çalışan memnuniyetlerini konu alan çalışmalara sıklıkla rastlanmaktadır. Yapılan uygulamalar ile hasta ve çalışan memnuniyetine farklı açılardan bakılmıştır. Yılmaz (2001) çalışmasında, memnuniyetin ne olduğu, hasta memnuniyetini etkileyen faktörler, memnuniyete ilginin artmasının nedenleri, hasta memnuniyetine temel oluşturan teoriler, beklentilerin rolü ve memnuniyetin bakım kalitesi ile ilişkisi tartışılmıştır. Emhan ve ark. (2010) çalışması, sosyo-ekonomik düzey ile hasta memnuniyeti arasında önemli bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Şıklar ve ark. (2011) çalışmasında üniversite akademik personelinin iş tatminleri ve duygusal tükenmişliklerini, cinsiyet ve akademi kadro düzeyinde log-linear analiz ve çoklu correspondence analizi uygulayarak tartışmıştır.

Papatya ve ark. (2012) çalışmasında, Kırıkkale il merkezinde bulunan iki özel sağlık işletmesinde hizmet kalitesinin ve hasta memnuniyetinin karşılaştırmalı analizi sonucunda hastaların satın aldıkları hizmeti kalitesiz olarak değerlendirip, beklenti-algı arasındaki boşluklar tüm değişkenlerde mevcut olduğu görülmüştür. Kırılmaz (2013) çalışmasında, poliklinik hastalarının sağlık hizmetlerine ilişkin görüşleri değerlendirmiş, öğrenim durumu, yaş ve aylık gelirleri ile sağlık hizmetlerinden memnuniyet düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulmuştur. Erdem ve ark. (2015) çalışmasında Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sağlık Uygulama ve Araştırma Hastanesi'nde yatarak ve ayaktan tedavi alan hastaların memnuniyet düzeylerini araştırarak, ilişkili olabilecek sosyodemografik, fiziki ve beşeri değişkenleri incelemiştir.

Çalışmada güdülen amaç çalışan ve hasta memnuniyetini ölçme ve bu memnuniyete etki eden değişkenleri ve ağırlıklarının belirlenmesi amacıyla çeşitli analizler yapmaktır. Bu amaç doğrultusunda bir uygulama çalışması gerçekleştirilmiş olup, elde edilen veriler istatistiksel analiz yöntemleri ile değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın kitesini Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi hastanesinde çeşitli polikliniklerden sağlık hizmeti alan ayaktan hastalar ile çalışan hastane personeli oluşturmaktadır. Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Etik Kurul onayı alındıktan sonra, çalışmaya katılmaya gönüllü olan hasta ve çalışanlara, çalışma hakkında bilgi verilip kimlik bilgilerinin yer almadığı anket uygulanmıştır.

Ayaktan hasta için örneklem sayısı, olasılıksal örnekleme yöntemlerinden tabakalı basit rasgele örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Anket soruları, Kırıkkale il nüfusu ve hastaneye başvuran hasta sayısı dikkate alınarak %95 güven düzeyinde ve 0.01 hoşgörü miktarına göre 1349 ayaktan hastaya uygulanmıştır. Çalışan personel için ise 257 kişi gönüllülük esasına dayalı olarak çalışmaya dahil edilmiştir. Yüz yüze anket yapılarak veri toplama süreci tamamlanmıştır.

Elde edilen veriler SPSS paket programı kullanılarak oluşturulan veri tabanına aktarılmış, yanlış veya eksik veri girişi olup olmadığı kontrol edilmiştir. Bazı hastaların cevap vermedikleri eksik veriler çıkarılarak analize devam edilmiştir.

Elde edilen verilere uygulanan istatistiksel analizlerde tanımlayıcı istatistikler, faktör analizi, bağımsız örneklem t-testi, varyans analizi (ANOVA), ki-kare testi (χ^2) kullanılmıştır. Verilerin normal dağılıma uygunluğu için Kolmogorov-Smirnov testi, varyansların homojenliği için ise Levene testinden faydalanılmıştır. Çalışmada istatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Ayaktan hasta için hasta memnuniyet düzeyinin cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, gelir düzeyi, ikamet yeri gibi sosyodemografik değişkenlerle beraber hastaneye ilk başvuru olup olmadığı, muayene olunan poliklinik değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular bu bölümde yer almaktadır. Ayrıca benzer şekilde çalışan personel için de cinsiyet, eğitim durumu, meslek gibi sosyodemografik değişkenlerle beraber hizmet içi eğitime katılma, mobinge uğrama, fiziksel

saldırıya maruz kalma gibi değişkenlere göre memnuniyet düzeyinin farklılık gösterip göstermediğine ilişkin analiz sonuçlarına da yer verilmiştir.

Araştırmaya katılan hasta ve çalışanların kişisel özelliklerine ilişkin frekans dağılımı sırasıyla Tablo 1 ve Tablo 2’de verilmiştir.

Ayaktan hasta olarak çalışmaya katılan hastaların %26’sı hastaneye ilk kez başvurmuşken, %74’ünün daha öncede hastaneye başvurduğu belirlenmiştir. Hastaların %78,4’ü hastaneye tekrar geleceklerini, %8,7’si gelmeyeceğini, %12,8’i ise belki geleceğini ifade etmiştir. Ayrıca aynı hastalıktan dolayı başka bir hastaneye muayene olmayı %54,3’ü kesinlikle düşünmemekte olup, %36,5’u kısmen düşündüğünü, %9,2’si düşünmekte olduğunu belirtmiştir.

Tablo 1. Ayaktan hastaların kişisel özelliklerine ilişkin bulgular

Özellik	Düzye	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	836	62,0
	Erkek	513	38,0
Medeni Durum	Evli	950	70,4
	Bekar	372	27,6
	Ayrılmış	27	2,0
Eğitim Durumu	Okur-yazar değil	81	6,0
	Okur-yazar	58	4,3
	İlköğretim	403	29,9
	Lise	440	32,6
	Yüksekokul	112	8,3
	Üniversite	255	18,9
Gelir Düzeyi	Çok kötü	17	1,3
	Kötü	89	6,6
	Orta	778	57,7
	İyi	407	30,2
	Çok iyi	58	4,3
İkamet yeri	İl merkezi	910	67,5
	İlçe	278	20,6
	Köy/Kasaba	94	7,0
	Diğer iller	67	5,0
Hastaneye İlk Başvuru	Evet	351	26,0
	Hayır	998	74,0

Tablo 2. Çalışan personelin kişisel özelliklerine ilişkin bulgular

Özellik	Düzye	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	135	53,2
	Erkek	118	46,8
Eğitim Durumu	Okur-yazar	2	,8
	İlköğretim	24	9,5
	Lise	132	52,2
	Yüksekokul	48	19,0
	Üniversite	45	17,8
	Lisans üstü	2	,8
Meslek	Ebe, hemşire, sağlık memuru	55	21,7
	Laboratuar, röntgen, teknisyen	41	16,2

	İdari personel	33	13,0
	Hizmet alımı	124	49,0
Hizmet içi eğitim	Evet	176	69,6
	Hayır	77	30,4
Mobing'e maruz kalma	Evet	112	44,3
	Hayır	141	55,7
Fiziksel saldırıya uğrama	Evet	51	20,2
	Hayır	202	79,8

Çalışan personel için ise %57,3'ü kurumdan ayrılmayı hiç düşünmediğini, %24,5'u ise düşündüğünü ifade etmiştir. Mobinge uğradığını düşünen çalışanların %24,6'sı üstü tarafından, %15,5'i hasta veya yakınları tarafından, %4'ü ise çalışma arkadaşları tarafından olduğunu belirtmiştir. Fiziksel saldırıya maruz kalanlar arasında ise, %86'sının hasta veya yakınları tarafından gerçekleştirildiği görülmüştür.

Ayaktan hasta ve çalışan personel için memnuniyet düzeylerinin belirlenebilmesi için faktör analizi yöntemiyle ölçek geliştirme çalışması yapılmıştır. Her iki ölçek için memnuniyetin ölçümünde 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır. Ölçek derecelendirilmesi 1: Çok Kötü, 2: Kötü, 3: Orta, 4: İyi ve 5: Mükemmel şeklinde tanımlanmıştır.

Faktör analizinin ilk aşamasında Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi ve Bartlett Küresellik testi işlemleri yapılarak örneklem grubundan elde edilen verilerin analize uygunluğu test edilmiştir. Sonrasında ise ayaktan hasta için geliştirilen ölçek için temel bileşenler ve equamax döndürme yöntemi, personel için geliştirilen ölçek için ise temel bileşenler ve varimax uygulanarak ölçeğin alt boyutları belirlenmiştir.

Ayaktan hasta için birinci faktör, 4 maddeden oluşan hekim hariç diğer hastane personelinin hastaya karşı gösterdiği ilgi/nezaket, bilgi/tecrübesi gibi konuları içeren memnuniyetleri gösteren maddeleri kapsadığından bu faktör "Diğer Personel" faktörü olarak isimlendirilmiştir. Aynı şekilde ikinci faktör 8 maddeden oluşan hastanenin fiziki yapısı, genel temizliği, kafeterya/kantin hizmetleri vs. gibi konuları içeren hastanenin fiziki olanakları hakkındaki memnuniyet maddelerini içermektedir. Bu faktöre "Fiziki Olanak" faktörü ismi verilmiştir. Son olarak üçüncü faktör hastaların hizmet aldıkları hekim ile ilgili 6 maddeden oluşan maddeleri kapsamaktadır. Bu değişkenlerin tamamı hekimlerden duyulan memnuniyet ile ilgili olduğundan "Hekim" faktörü olarak adlandırılmıştır.

Çalışan personel için birinci faktör 8 maddeden oluşan kişisel yeterlilik, motivasyon durumu gibi konuları içeren memnuniyetleri gösteren maddeleri kapsadığından bu faktör "Kişisel Özellik" faktörü olarak isimlendirilmiştir. İkinci faktör ise hastane çalışma koşulları, fiziksel koşullar, kullanılan araç-gereçler, yemek hizmetleri gibi konuları içeren 8 maddeden oluşan "Çalışma Ortamı" faktörü olarak belirtilmiştir. Üçüncü faktör yönetici tutumu ile ilgili 11 maddeden oluşan "Yönetici" faktörü olarak adlandırılmıştır.

Ayaktan hasta için KMO değeri 0,952 ve Bartlett testi sonucu 15016,769 ($p<0,000$); çalışan personel için KMO değeri 0,943 ve Bartlett testi sonucu 5705,547 ($p<0,000$) olarak bulunmuştur. Her iki ölçeğin KMO değerlerinin 0,50'nin üzerinde olması, örneklem büyüklüğünün faktör analizi uygulamaya elverişli olduğunu gösterir. Bartlett testi değerlerinin ise 0,05 önem derecesinde anlamlı olması, ölçülen

özelliğın kitle parametresinde çok boyutlu bir değişkenden geldiğini göstermektedir. Sonuç olarak, her iki veri grubundan elde edilen verilerin faktör analizi için uygun olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Ayaktan hasta için varyans açıklama oranları

	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3
Varyans %	53,163	6,637	5,514
Birikimli %	53,163	59,800	65,315

Tablo 4. Çalışan personel için varyans açıklama oranları

	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3
Varyans %	49,497	9,710	6,096
Birikimli %	49,497	59,207	65,303

Tablo 3 ve Tablo 4’de faktörlerin varyans açıklama oranları gösterilmiştir. Ayaktan hasta memnuniyet ölçeği için belirlenen üç faktörün ölçeğe ait açıkladıkları toplam varyans % 65,315, personel memnuniyet ölçeğine ait üç faktörün ölçeğe ait açıkladıkları toplam varyans ise % 65,303 dir.

Tablo 5. Ayaktan hasta memnuniyet ölçeğinin güvenilirlik analizi sonuçları

Faktör	Cronbach Alpha Katsayısı	Madde sayısı
Diğer Personel	0,857	4
Fiziki olanak	0,861	8
Hekim	0,925	6

Memnuniyet ölçeğinin boyutlarındaki içtutarlılık katsayıları, Cronbach Alpha tekniği ile hesaplanmış ve analiz sonuçları Tablo 5’de verilmiştir. Ayaktan hasta memnuniyet ölçeğinin tamamının iç tutarlılık katsayısı Cronbach Alpha 0,946 olarak hesaplanmış ve yüksek derecede güvenilir çıkmıştır. Ölçeğin alt boyutlarındaki iç tutarlılık katsayıları ise “Diğer Personel” için 0,857, “Fiziki Olanak” için 0,861 ve “Hekim” için 0,925 olarak bulunmuştur. Böylece ölçeğin üç alt boyutu için de yer alan maddeler için, iç tutarlılığın yüksek derecede güvenilir olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Çalışan personel memnuniyet ölçeğinin güvenilirlik analizi sonuçları

Faktör	Cronbach Alpha Katsayısı	Madde sayısı
Kişisel özellik	0,866	8
Çalışma ortamı	0,884	8
Yönetici	0,958	11

Personel için yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ise memnuniyet ölçeğinin tamamının iç tutarlılık katsayısı Cronbach Alpha 0,958 olarak hesaplanmış ve yüksek derecede güvenilir çıkmıştır. Tablo 6’da her bir alt boyutun madde sayıları ve Cronbach’s alpha güvenilirlik katsayıları verilmiştir. Ölçeğin alt boyutlarındaki iç tutarlılık katsayıları ise “Kişisel Özellik” için 0,866, “Çalışma Ortamı” için

0,884 ve “Yönetici” için 0,958 olarak bulunmuştur. Böylece ölçeğin üç alt boyutu için de yer alan maddeler için, iç tutarlılığın yüksek derecede güvenilir olduğu görülmektedir.

Bundan sonraki kısımda ise katılımcıların, memnuniyet ölçeğinden aldıkları puanların, araştırmanın değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere yapılan analizlerinden elde edilen bulgular bulunmaktadır.

Tablo 7. Ayaktan hasta için faktör maddelerine ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri

Faktör	\bar{x}	S
Diğer Personel	3,9184	0,78
Fiziki olanak	3,822	0,69
Hekim	3,9007	0,80

Poliklinik servislerine başvuran hastalara uygulanan memnuniyet ölçeğinden elde edilen puanlara ait ortalama ve standart sapmalar Tablo 7’de verilmiştir. Ayaktan hasta için “Personel” alt boyutundan alınan puanlarının ortalaması 3,9184 m0,78; “Fiziki Olanak” alt boyutundan alınan puanlarının ortalaması 3,7822 m0,69 ve “Hekim” alt boyutundan alınan puanlarının ortalaması ise 3,9007 m0,80 dir.

Tablo 8. Muayene olunan polikliniklere göre memnuniyet düzeyleri arasındaki farklılığın anlamlılığına ilişkin varyans analizi sonuçları

		Kareler Toplamı	Kareler Oranı	F	p
Diğer Personel	Grup içi	653,447	0,503	14,242	0,00
	Gruplar arası	150,570	7,170		
Olanak	Grup içi	498,106	0,394	13,845	0,00
	Gruplar arası	114,578	5,456		
Hekim	Grup içi	662,855	0,523	15,392	0,00
	Gruplar arası	169,101	8,052		

Memnuniyet düzeyleri arasında muayene olunan polikliniklere göre anlamlı farklılıkların olup olmadığını belirlemeden önce Kolmogorov-Smirnov testi sonucuna göre memnuniyet düzeylerinin normal dağıldığı ($p>0,05$) görülmüştür. Muayene olunan polikliniklere göre farklılıklar ANOVA yöntemi ile incelenmiş ayrıca varyansların homojen olduğu Levene testi ile test edilmiş ($p>0,05$) ve sonuçlar Tablo 8’de verilmiştir. “Diğer Personel”, “Fiziki Olanak” ve “Hekim” için F test istatistiği değerleri sırasıyla 14,242 ($p<0,00$); 13,845 ($p<0,00$); 15,392 ($p<0,00$) olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre muayene olunan polikliniklere göre memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı fark bulunmaktadır. Personel faktörü için alerji, dermatoloji, endokrin, enfeksiyon hastalıkları, fizik tedavi rehabilitasyon, gastroentoloji, genel cerrahi, göğüs hastalıkları, göğüs cerrahisi, göz, iç hastalıkları, kadın hastalıkları, kalp damar cerrahisi, kardiyoloji, kulak burun boğaz, nefroloji, nöroloji, nöroşirurji, ortopedi travmatoloji, romatoloji, tıbbi onkoloji ve üroloji poliklinikleri arasında 2,40 ile en düşük memnuniyet düzeyi ortalamasına alerji polikliniği, 4,51 ile en yüksek memnuniyet düzeyi ortalamasına kadın hastalıkları ve doğum polikliniği sahiptir. Fiziki olanak faktörü için 2,77 ile en düşük memnuniyet düzeyi

ortalamasına alerji polikliniği, 4,42 ile en yüksek memnuniyet düzeyi ortalamasına kadın hastalıkları ve doğum polikliniği sahiptir. Hekim faktörü için 2,20 ile en düşük memnuniyet düzeyi ortalamasına alerji polikliniği, 4,54 ile en yüksek memnuniyet düzeyi ortalamasına kadın hastalıkları ve doğum polikliniği sahiptir.

Hastaların hastaneyi tekrar tercih etmesi durumu ile çeşitli işlemler için hastanede geçirdikleri süre arasında ilişki olup olmadığına ki-kare testi ile bakılmış, test sonuçları Tablo 9’da verilmiştir. Ki-kare testi sonucuna göre %5 anlamlılık seviyesinde tekrar aynı hastaneye gelme durumu ile hastaneye geldikten sonra muayene olmak için hasta kabul, kan alma, laboratuvar vs. işlemleri için harcanan toplam süre arasında χ^2 (Pearson Chi-Square) test istatistiğinin değeri 14,607 ($p=0,024<0,05$) olduğundan anlamlı bir fark vardır.

Tablo 9’a göre hastaneye tekrar gelecek olanların % 32,7’si 20 dakikaya kadar beklemiş, gelmeyeceğini belirtenlerin ise %34,7’si 1 saat üzeri beklemiştir.

Tablo 9. Tekrar gelme ve bekleme süresine göre dağılım

		Hastaların hastane işlemleri için bekleme süresi			
		0-20 dakika	21-40 dakika	41-60 dakika	1 saat üzeri
Tekrar gelme	Evet	32,7%	27,3%	14,3%	25,7%
	Hayır	20,3%	24,6%	20,3%	34,7%
	Belki	30,1%	28,9%	19,1%	22,0%
Pearson Chi-Square	14,607				
<i>p</i>	0,024				

İncelenen bir başka bağımsızlık durumu ise tekrar aynı hastaneye gelme ile aynı rahatsızlıktan dolayı başka bir hastanede muayene olmayı düşünme arasındadır. χ^2 test istatistiğinin değeri 88,314 ($p=0,00<0,05$) olduğundan bu iki değişken arasındaki fark da anlamlıdır. Tablo 10’a göre hastaneye tekrar gelecek olanların %60,3’ü başka bir hastanede muayene olmayı kesinlikle düşünmemektedir.

Tablo 10. Tekrar gelme ve başka bir hastanede muayene olma düşüncesine göre dağılım

		Kesinlikle evet	Kısmen	Kesinlikle hayır
Tekrar gelme	Evet	8,2%	31,5%	60,3%
	Hayır	19,5%	44,9%	35,6%
	Belki	8,1%	61,8%	30,1%
Pearson Chi-Square	88,314			
<i>p</i>	0,00			

Tablo 11. Çalışan personel için faktör maddelerine ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri

Faktör	\bar{x}	<i>S</i>
Kişisel özellik	3,2956	0,75
Çalışma ortamı	3,0441	0,76
Yönetici	3,2608	0,89

Tablo 11’de çalışan personele uygulanan memnuniyet ölçeğinden elde edilen puanlara ait ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir. Personel için “Kişisel Özellik” alt boyutundan alınan puanlarının ortalaması 3,2956 m0,75; “Çalışma Ortamı” alt boyutundan alınan puanlarının ortalaması 3,0441 m 0,76 ve “Yönetici” alt boyutundan alınan puanlarının ortalaması ise 3,2608 m0,89 dır.

Tablo 12. Çalışan personel için meslek türüne göre memnuniyet düzeyleri arasındaki farklılığın anlamlılığına ilişkin varyans analizi sonuçları

		Kareler Toplamı	Kareler Oranı	F	p
Çalışma ortamı	Grup içi	108,035	0,436	28,280	0,00
	Gruplar arası	36,959	12,320		
Kişisel özellik	Grup içi	121,764	0,491	11,791	0,00
	Gruplar arası	17,368	5,789		
Yönetici	Grup içi	174,962	0,705	12,028	0,00
	Gruplar arası	25,456	8,485		

Çalışanların memnuniyet düzeylerinin normallik varsayımı Kolmogorov-Smirnov ($p>0,05$) ile test edilmiştir. Memnuniyet düzeylerinin meslek türüne göre anlamlı farklılıkların olup olmadığı ANOVA yöntemi ile incelenmiş ve varyansların homojen olduğu Levene testi ($p>0,05$) ile belirlenmiştir. Akademik personel verisinin çok az olması nedeniyle analizden akademik personel çıkarılmış ve analize devam edilmiştir. “Çalışma Ortamı”, “Kişisel Özellik” ve “Yönetici” için F test istatistiği değerleri sırasıyla 28,280 ($p<0,00$); 11,791 ($p<0,00$); 12,028 ($p<0,00$) olarak bulunmuştur. Tablo 12’de verilen sonuçlara göre meslek türüne göre memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı fark bulunmaktadır.

Ortam faktörü için ebe, hemşire, sağlık memuru; laboratuvar, röntgen, teknisyen vs.; idari personel; hizmet alımı arasında 2,4398 ile en düşük memnuniyet düzeyi ortalamasına ebe, hemşire, sağlık memuru grubu, 3,3972 ile en yüksek memnuniyet düzeyi ortalamasına hizmet alımı personeli sahiptir. Kişisel özellik faktörü için 2,8866 ile en düşük memnuniyet düzeyi ortalamasına ebe, hemşire, sağlık memuru grubu, 3,5323 ile en yüksek memnuniyet düzeyi ortalamasına hizmet alımı personeli sahiptir. Yönetici faktörü için 2,7340 ile en düşük memnuniyet düzeyi ortalamasına ebe, hemşire, sağlık memuru grubu, 3,5264 ile en yüksek memnuniyet düzeyi ortalamasına hizmet alımı personeli sahiptir.

Mobinge maruz kalma bakımından memnuniyet düzeyleri arasında farklılığın olup olmadığını araştırılmasında t-testi kullanılmıştır. Yapılan t-testi sonucuna göre sonuçlarına göre mobinge uğradığını düşünen 111 katılımcının çalışma ortamı faktörüne göre memnuniyet düzeyi ortalaması 2,7579; mobinge uğramadığını belirten 141 katılımcının ortalaması ise 3,2695 dır. Grupların ortalamaları arasında hem varyansların eşit olduğu, hem de eşit olmadığı varsayımları için ($p<0,00$) anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir.

Kişisel özellik faktörüne göre mobinge uğradığını düşünen katılımcıların memnuniyet düzeyi ortalaması 3,0619, mobinge uğramadığını düşünen katılımcıların ortalaması 3,4796 dir. Yine varyanslar için geçerli olan her iki varsayım için de t-testi sonucunda ($p<0,00$) iki düzey arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

Yönetici faktörüne göre mobinge uğradığını düşünen katılımcıların memnuniyet düzeyi ortalaması 3,0270, mobinge uğramadığını düşünen katılımcıların ortalaması 3,4449 dir. Yapılan t-testi sonucunda ($p<0,00$) iki düzey arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

Tablo 13. Çalışan personel için kurumdan ayrılmayı düşünme durumuna göre memnuniyet düzeyleri arasındaki farklılığın anlamlılığına ilişkin varyans analizi sonuçları

		Kareler Toplamı	Kareler Oranı	F	p
Çalışma ortamı	Grup içi	109,604	0,440	40,199	0,00
	Gruplar arası	35,389	17,695		
Kişisel özellik	Grup içi	110,052	0,442	32,897	0,00
	Gruplar arası	29,080	14,540		
Yönetici	Grup içi	173,860	0,698	19,018	0,00
	Gruplar arası	26,559	13,279		

Çalışanların memnuniyet düzeyleri arasında kurumdan ayrılmayı hiç düşünüp düşünmeme değişkenine göre anlamlı farklılıkların olup olmadığı ANOVA yöntemi ile incelenmiştir. Çalışma ortamı, kişisel özellik ve yönetici için F test istatistiği değerleri sırasıyla 40,199 ($p<0,00$); 32,897 ($p<0,00$); 19,018 ($p<0,00$) olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre kurumdan ayrılmayı düşünme ile memnuniyet düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır. Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için yapılan Tukey testine göre, yönetici faktörü için evet diyenler bir grupta kısmen ve hayır olarak düşüncesini belirtenler ise diğer bir grupta yer almıştır. Ortam ve kişisel özellik faktörleri için ise bu üç kategoride ayrı birer grup oluşturmuştur.

4. SONUÇLAR

Bu çalışmada, araştırma kapsamında ayaktan tedavi gören hastalar için geliştirilen memnuniyet ölçeği kullanılarak Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi hastanesi polikliniklerinden aldıkları sağlık hizmetlerinden memnuniyet düzeyleri üç faktörle belirlenmiştir. Çok kötüden mükemmele doğru derecelendirilen ölçek puanlandırılmasında, hastaların memnuniyet düzeyleri “Personel”, “Fiziki Olanak” ve “Hekim” olarak adlandırılan tüm faktörlerde “iyi” düzeyde sağlanabilmiştir. Aynı şekilde çalışan hastane personeli için geliştirilen memnuniyet ölçeği kullanılarak çalışanların memnuniyet düzeyleri üç faktörle belirlenmiştir. Bu faktörler “Kişisel Özellik”, “Çalışma Ortamı” ve “Yönetim” olarak adlandırılıp tüm faktörlerde “orta” düzeyde sağlanabilmiştir.

Hastalar için muayene olunan polikliniklere göre memnuniyet düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Bu durum her bir poliklinik için hizmet koşullarındaki iş yükünün değişkenliği, hekim başına düşen hasta sayısı, personelin yeterliliği vb. durumlardan kaynaklanabilir. Hastanın tekrar aynı hastaneyi tercih etme durumu ile hastaneye geldikten sonra muayene olmak için çeşitli işlemlerde bekleme süresi arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Bekleme süresinin artmasının tekrar tercih edilmemeye yol açtığı görülmüştür. Ayrıca tekrar aynı hastaneyi tercih etme durumu ile aynı rahatsızlıktan dolayı başka bir hastanede muayene olmayı düşünme arasında da istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur.

Çalışan personel için ise memnuniyet düzeyleri arasında meslek türüne göre istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Yine mobinge maruz kalma bakımından memnuniyet düzeyleri arasında farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Memnuniyet düzeyleri arasında

kurumdan ayrılmayı hiç düşünüp düşünmeme değişkenine göre de istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Özcan vd. (2008) bir ilçe devlet hastanesine ayaktan tedavi almak üzere başvuran hastalarla yaptıkları çalışmada hastaların hastaneden %76'sı çok memnun ya da memnun kaldıklarını, %75'i tekrar hastalanma durumunda aynı hastaneyi tercih edeceklerini, %76'sı da başkalarına tavsiye edebileceklerini söylemiştir. Kırılmaz (2013) hastaneyi tekrar tercih etme nedeni olarak; %28,8'i tanıdığının olmasını ve %87,6'sı daha önce de aynı hastanede muayene olmayı göstermiştir. Benzer olarak çalışmamızdan elde edilen bulgulara göre ise hastaların %87'sinin hekimlerden memnun olduklarını, %78,4'i hastaneye tekrar tercih edeceğini, ayrıca hastaneyi tercih etme nedeni olarak verilen cevapların %73'ü başkalarının tavsiyesi ve önceki hizmetlerden duyulan memnuniyet sonucu olduğunu belirtmişlerdir.

Duran vd. (2013) Bolu İzzet Baysal Devlet Hastanesi acil servislerinde görev yapan sağlık çalışanlarının memnuniyet düzeylerini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada çalışanların %53,2'si haftalık mesai süresinden daha fazla çalıştıklarını, % 59,6'sı hastane idaresi tarafından ödüllendirilmediğini, %89,4'ü son 6 ay içinde herhangi bir fiziksel saldırıya uğramadığını belirtmişlerdir. Çalışmamızda ise çalışanların %50'sinin yöneticileri tarafından başarılarının takdir edildiği, %56'sının mobinge uğramadığı, %79,8'inin ise fiziksel saldırıya uğramadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Senic ve Marinkovic (2013) hasta memnuniyetini “Kişisel İlişkiler”, “Dakiklik” ve “Fiziksel Olanak” faktörleri ile açıklamış ve bunların içerisinde “Kişisel İlişkiler” faktörünün en güçlü etkiye sahip olduğunu belirlemiştir. Güllüpunar (2016) kamu hastanelerindeki hasta karşılama hizmetlerinin memnuniyet düzeyi üzerinde etkili olduğunu belirten çalışmasında memnuniyet düzeyini “Temizlik ve Hijyen”, “Doktor”, “Danışma ve Yönlendirme”, “Yardımcı Sağlık Personeli”, “Fiziki Yönlendirme” faktörleri ile açıklamıştır. Yaptığımız çalışmada ise hasta memnuniyeti “Personel”, “Fiziki Olanak” ve “Hekim” olarak; çalışan memnuniyetinde ise “Kişisel Özellik”, “Çalışma Ortamı” ve “Yönetim Faktörleri” ile açıklanmıştır.

Kennedy vd. (2014) hastane büyüklüğü, cerrahi operasyon yoğunluğu ve düşük mortalitenin genel hasta memnuniyeti ile ilişkili olduğunu belirlemiştir. Abdulsalam ve Khan (2017) hastanın muayene olma süresi ile hekim memnuniyeti arasında anlamlı bir ilişki %65,1 elde etmiştir. Bizim çalışmamızda da hekimlerden duyulan memnuniyet düzeyi ile hastanın muayene olma süresi arasında anlamlı bir ilişki ($\chi^2 = 33,71$ $p < 0,05$) bulunmuştur. Yine Abdulsalam ve Khan (2017) muayene olana kadar geçen süre ile hekim memnuniyeti arasındaki ilişkiyi %4,8 olarak istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Benzer şekilde, elde ettiğimiz bulgular muayene olana kadar geçen süre ile hekim memnuniyeti arasında anlamlı bir ilişki ($\chi^2 = 0,048$ $p > 0,05$) bulunamamıştır.

Sonuç olarak ister hasta ister hastane çalışanı olsun memnuniyet düzeyini olumsuz etkileyen faktörlere karşı gerekli önlemlerin alınması, hizmeti alan/veren kişi için kalite düzeyinin artmasına olumlu katkıda bulunacaktır. Ayrıca kişilerin beklentilerinin, isteklerinin sürekli değiştiği göz önüne alındığında, kurumlar için hasta memnuniyet ölçümlerini düzenli aralıklarla uygulamak, sürekli iyileşme açısından kaçınılmazdır. Hasta ve çalışan memnuniyeti belirli periyotlarda ölçülerek elde edilen sonuçlara göre gerekli önleyici düzenlemelerin oluşturulması önerilmektedir. Yapılan çalışmanın memnuniyet düzeyini etkileyen değişkenler belirlemek ve birbirleri arasındaki ilişki yapısı ortaya koymak açısından ileriki çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Teşekkür

Bu çalışma, Kırıkkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinasyon Birimi tarafından (Proje No: 2015/40) desteklenmektedir. BAP koordinasyon birimine ve bilgisayar ortamına anket verilerinin girişi konusunda destek veren Kırıkkale Üniversitesi İstatistik Bölümü öğrencilerine teşekkürlerimizi sunarız.

5. KAYNAKÇA

- Abdulsalam, Ahmed - Khan, Hafız TA, (2017), "Hospital Services for III Patients in the Middle-Belt Geopolitical Zone, Nigeria: Patient's Waiting Time and Level of Satisfaction", *Illness, Crisis & Loss*, DOI: 1054137316689582.
- Duran, Arif - Yorgun, Songül - Okumuş, Mehmet - Kaya, Halil - Çıkrıklar, Halil İbrahim, (2013). "Acil Servis Çalışanları Memnuniyet Düzeyleri", *Duzce Medical Journal*, Cilt.15, Sayı.1, (37-40).
- Emhan, Abdurrahim - Bez, Yasin - Dülek, Ömer, (2010), "Bir Üniversite Hastanesine Başvuran Hastaların Memnuniyet Düzeyleri", *Dicle Tıp Dergisi*, Cilt.37, Sayı.3, (241-247).
- Erdem, Mehmet – Öztoprak, Yağmur - Ulgen, Cansu - Emlik Eslem, Betül - Furkan Gül, Kutluhan - Yıldız, Asiye - Mert, Abdurrahman - Dönmez, Mehmet - Güldoğan, Sedat - Baştaçı, Feryal - Arpacı, Anıl - Nacak, Kübra Gizem - Yeniçeri, Arif - Savaş, Nazan (2015), "Bir üniversite hastanesinde ayaktan ve yatarak tedavi alan hastaların memnuniyet düzeyi ve ilişkili faktörler", *Mustafa Kemal Üniversitesi Tıp Dergisi*, Cilt.6, Sayı.23, (12-20).
- Güllüpunar, Mutlu Doğan, (2016), "Bir Halkla İlişkiler Uygulaması Olarak Hastanelerde Hasta Karşılama Hizmetlerinin Kurumsal İtibara Etkisi: Kamu Hastaneleri Üzerine Bir İnceleme", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Cilt.4, Sayı.2, (895-925).
- Kennedy, D. Gregory - Tevis, E. Sarah - Kent, K. Craig, (2014), "Is there a relationship between patient satisfaction and favorable outcomes?", *Ann. Surg.* Cilt.260, Sayı.4, (discussion 598–600).
- Kırılmaz, Harun, (2013), "Hasta Memnuniyetini Etkileyen Faktörlerin Sağlık Hizmetlerinde Performans Yönetimi Çerçevesinde İncelenmesi: Poliklinik Hastaları Üzerine Bir Alan Araştırması", *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, Cilt.4, Sayı.1, Ocak, (11-21).
- Özcan, Mansur - Özkaynak, Veysi - Toktaş, İzzettin (2008), "Silvan Devlet Hastanesine Başvuran Kişilerin Memnuniyet Düzeyleri", *Dicle Tıp Dergisi*, Cilt.35, Sayı.2, (96-101).
- Özer, Ali - Çakıl, Enver (2007), "Sağlık Hizmetlerinde Hasta Memnuniyetini Etkileyen Faktörler", *Tıp Araştırmaları Dergisi*, Cilt.5, Sayı.3, (140-143).
- Papatya, Gürcan – Papatya, Nurhan – Hamşioğlu, A. Buğra, (2012), "Sağlık İşletmelerinde Algılanan Hizmet Kalitesi ve Hasta Memnuniyeti: İki Özel Hastanede Karşılaştırmalı Bir Araştırma", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.2, Sayı.1, Ocak, (87-108).
- Senic, Vladimir - Marinkovic, Veljko, (2013), "Patient Care, Satisfaction and Service Quality in Health Care", *International Journal of Consumer Studies*, Cilt.37, Sayı.3, (312-319).
- Şıklar, Emel - Yılmaz, Veysel - Coşkun, Duygu (2011), "Eskişehir'deki üniversitelerde görevli akademik personelin iş tatmini ve duygusal tükenmişliklerinin log-Linear modeller ve correspondence

- analizi ile incelenmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt.26, Sayı.2, (113-134).
- Ünalın, Demet – Öztürk, Ahmet – Tolga, Yasemin – Taşdelen, Canan – Yazlak, Zehra – Öğüt, Emel – Gündüz, Enes – Elmalı, Ferhan, (2008), “Kayseri Devlet Hastanesinden Poliklinik Hizmeti Alan SSK Mensubu Erişkin Hastalarda Memnuniyet Durumu” *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, Sayı.3, Cilt.8, (85-98).
- Varinli, İnci – Çakır, Aysel, (2004), “Hizmet Kalitesi, Değer, Hasta Tatmini ve Davranışsal Niyetler Arasındaki İlişki Kayseri’de Poliklinik Hastalarına Yönelik Bir Araştırma”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt.17, Sayı.2, (33-52).
- Yılmaz, Meryem, (2001), “Sağlık Bakım Kalitesinin Bir Ölçütü: Hasta Memnuniyeti”, *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, Cilt.5, Sayı.2, (69-74).

**EV EKSENLİ ÇALIŞAN KADINLARA YÖNELİK NİTELİKSEL BİR
ARAŞTIRMA: ESKİŞEHİR EL SANATLARI PAZARI ÖRNEĞİ**

**A QUALITATIVE RESEARCH ON HOME-BASED WORKING WOMEN:
THE CASE OF ESKİŞEHİR HANDCRAFT MARKET**

Fatma KOCABAŞ¹, Senem BESLER², Verda CANBEY ÖZGÜLER³

Öz

Ev eksenli çalışma, tüm Dünya’da giderek artan bir çalışma türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür çalışma, hane içi işleri yürütmek ve aile gelirin e katkıda bulunmak amacıyla özellikle kadınlar arasında yaygın olarak görülen ve genellikle “ev” de yürütülen bir çalışma biçimidir. Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de küreselleşme bağlamında post-fordist üretim biçiminin yaygınlaşması ve enformelleşme, ev eksenli çalışmayı çeşitlendirmiş ve bu alanda çalışanların sayılarını artırmıştır. Bu bağlamda ev eksenli çalışan kadınların çalışma algısı ve çalışmaya bakış açılarının değerlendirilerek, çalışma yaşamındaki yerinin ve yaşadıkları sorunların ortaya konulması önemlidir. Bu çalışmada, Eskişehir ili özelinde herhangi bir işverenden bağımsız olarak ev eksenli çalışan kadınların çalışma algısı, çalışma koşulları ve yaşadığı sorunların ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu çalışmanın inceleme alanını el sanatları, boncuk işleme, ev yemekleri yapma gibi alanlarda çalışan ev eksenli çalışan kadınlar oluşturmaktadır. Çalışmada niteliksel araştırma yöntemlerinden tümevarım analizi modelinden yararlanılmıştır. Yapılan araştırmada ev eksenli çalışan kadınların kayıt dışı çalıştıkları, gelirlerinin düşük olduğu, ürünlerini pazarlayabilmeye sorunlar yaşadıkları ve kendilerine yönelik hukuksal düzenlemelerden yoksun oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Ev Eksenli Çalışma, Esnek Çalışma, Çalışan Kadın*

Abstract

Home-based working is a working type that is becoming more and more common across the world. It is mostly common among women. They engage in home-based working to perform household jobs or contribute to family income. They usually do this at “home”. As post-Fordist production and informalization have risen both in the world and in Turkey as a result of globalization, home-based working has become varied and the number of people engaged in this type of working has increased. In this regard, it is important to evaluate home-based working women’s working perceptions and reveal

¹ Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, fkocabas@anadolu.edu.tr

² Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, sbesler@anadolu.edu.tr

³ Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü; vcanbey@anadolu.edu.tr

their positions and problems experienced in working life. This study aims to identify the working perceptions, working conditions, and work-related problems of home-based working women, who are not dependent on any employer, in Eskişehir, Turkey. The population of this study consist of home-based working women engaged in handicrafts, beadwork, and cooking homemade food. The following results were obtained in this research; home-based working women are non-registered, have low incomes, have trouble difficulty in marketing their products, and they lack legal arrangements regarding their general working life circumstances in Eskisehir.

Keywords: Home-Based Working, Flexible Working, Working Woman

1. GİRİŞ

Ev eksenli çalışma, evde çalışma türlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanayi Devrimi öncesinde çalışma ağırlıklı olarak evde, aile bireyleri tarafından gerçekleştirilen bir faaliyet iken, Sanayi Devrimi ile birlikte fabrika üretiminin ortaya çıkması ile ev dışında “işyerlerinde” yürütülen bir faaliyete dönüşmüş olmakla birlikte ev eksenli çalışma da varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Küreselleşme ile birlikte üretim biçimindeki değişim ve dönüşüme bağlı olarak kadınların işgücüne katılma oranlarında artış yaşanmaya başlamıştır. Ancak kadının çalışma hayatına girişinin yanı sıra genelde cinsiyete dayalı işbölümü anlayışının, özelde ise aile içindeki işbölümünün değişmemesi çalışan kadının eve ilişkin sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır (Yıldırım, 201:45-59). Bu cinsiyetçi işbölümü kadının gelir getirici işlerde çalışıp çalışmamasına göre farklılık göstermemekte, kadının ev içi sorumlulukları devam etmektedir (Erdoğan ve Toksöz, 2013: 7). Ev eksenli çalışma, özellikle çeşitli nedenlerle ev dışında çalışma imkânı bulamayan kadınlar için bir çalışma alanı ve bir gelir elde etme biçimi olmaktadır. Ev eksenli bir çalışma biçimini tercih eden kadınlar hem ev sorumluluklarını yerine getirmekte hem de aile bütçesine katkıda bulunmaktadır. Ev eksenli çalışmada temel belirleyici faktör yoksulluktur. Bunun dışında kadının aile içindeki konumu, statüsü ve sosyal yapı ile buna bağlı geleneksel durum ön plana çıkan diğer faktörler arasında yer almaktadır.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde dünyanın birçok gelişmekte olan ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de ev eksenli çalışmanın çoğunlukla kadınlar tarafından yapıldığı görülmüştür. Kadınların evde de olsa çalışmaları ile kazanç elde ettikleri ve aile gelirine katkı sağlamanın yanı sıra toplumsal statülerinde de olumlu bir gelişme yaşadıkları bu araştırmalarda ortaya çıkmıştır. Nitekim Diyarbakır ve Şanlıurfa’da Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ve Sosyal Haklar Derneği tarafından 2011 yılında yapılan çalışmada da ev eksenli çalışan kadınların evde olsa çalışmaları ile, kendilerine güvenleri, aile/toplum içindeki statüleri ve üretkenliklerinin arttığı ortaya çıkmıştır (<http://evcad.org/evcad-saha-analiz.pdf>; Aslan, 2016; KEİG, 2013: 15; Türkiye’de Kadın İşgücü Profili, 2014: 20).

Bu çalışmanın temel amacı ev eksenli çalışan kadınların neden bu tür çalışma biçimini tercih ettiklerini ve yaşadıkları sorunları ortaya koymaktır. Bu bağlamda; ilk olarak ev eksenli çalışma kavramına değinilmiş daha sonra ev eksenli çalışmanın özellikleri, ev eksenli çalışmanın türleri ve nedenleri üzerinde durulmuştur. Son olarak da Eskişehir ilinde el sanatları ürünlerini yerel yönetimlerce sağlanan pazar olanaklarıyla gelire dönüştüren kadınlarla derinlemesine görüşmenin yapıldığı bir

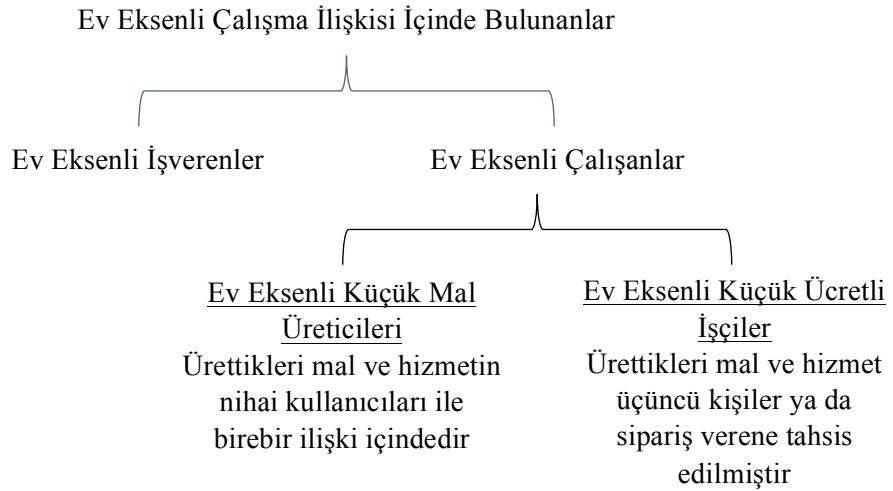
araştırmaya yer verilmiştir. Bu araştırmanın amacı; ev eksenli çalışan kadınların çalışma algısını, çalışma koşullarını ve yaşadığı sorunları ortaya koymaktır. Bu bağlamda da, ev eksenli çalışan kadınlarla ilgili bilginin artırılarak kadın emeğinin görünür kılınmasına ve sosyal hakların geliştirilmesine katkı sunulması beklenmektedir.

2. EV EKSENLİ ÇALIŞMA KAVRAMI

Evde üretim veya ev eksenli çalışma, bir fabrikada veya klasik anlamda işyerinde değil genellikle çalışanın kendi evinde çeşitli biçimlerde yapılan üretimi ifade etmektedir (Eyrenci ve Bakırcı, 2000:24; Kaya 2016: 1079).

“Ev eksenli çalışma”; evde boncuk işleme, magnet ve oyuncak yapımından bilgi teknolojilerini kullanarak elektronik ortamda yapılan çalışmalara kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Literatür incelendiğinde birbirinden çok farklı nedenleri, çalışma koşulları ve getirileri olan bu farklı çalışma türlerinin “evden çalışma” ve “ev eksenli çalışma” biçiminde ayırım içinde ele alındığı görülmektedir. Geleneksel üretimde bulunanlar, “ev eksenli çalışanlar” olarak tanımlanırken modern sektörlerde yeni teknolojileri de kullanarak çalışanlar, “evden çalışanlar” olarak tanımlanmaktadır. Ev eksenli çalışmanın tarihi evden çalışmadan daha eskiye dayanmaktadır. Evden çalışma; uzaktan çalışma, tele çalışma gibi kısmi çalışma türlerini içeren bir kavramdır.

Şekil 1. Evde Eksenli Çalışma

Kaynak: Feldstead ve Jewson, 2000: 16.

Ev eksenli çalışmada, belirleyici unsur işin yapıldığı yer yani evdir. Evde çalışan kişi gerçekleştirdiği üretimi kendi hesabına, taşeronu, işverene ya da fabrika adına yapabilir. Eğer ev eksenli çalışan kişi yaptığı ürünü başkasına da yaptırıyorsa ev eksenli işverenler kategorisine girmektedir. Küçük ölçekli mal ve hizmet üretiminde bulunan ve bu üretimi kendileri ya da üçüncü kişiler aracılığıyla piyasaya sunan kişiler ise ev eksenli çalışanlar kategorisine girmektedir.

3. EV EKSENLİ ÇALIŞMANIN ÖZELLİKLERİ

Ev eksenli çalışma tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de, gün geçtikçe yaygınlaşan çalışma biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yaşanan ekonomik krizler ve işsizlik bu tür çalışanların sayısını arttırmaktadır. Karakteristik olarak bu tür çalışmada kendi evlerinde üretim yaparak yaptıklarını evde veya pazarda satmak üzere kendi hesabına üretimde bulunmak amaçlanmaktadır. Genellikle sigortasız bir çalışma olan ev eksenli çalışma biçiminde düzenli bir gelir bulunmamakta olup, bu tür çalışanların çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Ev eksenli çalışan kadınların yaptıkları işler ev ortamında yapıldıkları için çocuk emeğinin de oldukça yoğun olarak kullanıldığı, özellikle kız çocukları ile bekâr kadınların ev eksenli çalışma sürecinin bir parçası oldukları görülmektedir. Ev eksenli çalışmanın taşıdığı yoğun olumsuz özellikler yanında aile gelirinin düştüğü, işsizliğin yaşandığı ailelerde oldukça önemli bir gelir kaynağı haline gelmektedir. Ev eksenli çalışma üzerine yapılan alan araştırmalarında ve bu çalışmada da, ev eksenli çalışma sisteminin kadınlar üzerinde özgürleştirici bir etkisi olduğu ve çalışarak gelir elde etmenin aile güç ilişkilerinin dönüşümünde önemli bir araç olma potansiyeli taşımakta olduğu görülmüştür. Birçok toplumda, evde yürütülen bir çalışma türü olduğu için ev eksenli çalışan kadınların sayısı işgücü istatistiklerine tam olarak yansıtılmamaktadır.

Ev eksenli çalışanların diğer bir özelliği genellikle çok düşük ücretle sigortasız işlerde çalışan işçiler olmasıdır. Ev eksenli çalışanların çoğunun istihdam statüsü belirsizdir. Ev eksenli çalışanların bir kısmının yasal anlamda kendi hesabına iş gördükleri kabul edilmesine rağmen, esasen büyük çoğunluğu kayıt dışı ve enformel olarak çalışmaktadır (Erdut, 2011: 57).

Ev eksenli çalışmaya konu olan işlere; örgü, dantel, iğne, tığ oyası yapma, yoğurt yapımı, erişte kesme, kilim, halı, battaniye dokumacılığı, elde ya da makinede çorap örme, kuru çiçek boyama, çiçekçilik, kanaviçe işleme, piko, kilim, heybe dikimi, cüzdan örme, kuaförlük, yufka açma, tatlı, pasta, kurabiye hazırlama, salça hazırlama gibi işleri örnek olarak gösterilebiliriz Nitekim Diyarbakır ve Şanlıurfa’da da Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ve Sosyal Haklar Derneği tarafından 2011 yılında yürütülen bir alan araştırmasında da kadınların ürettikleri ürünlerin Diyarbakır ilinde iğne oyası, yazma, terzilik ve içli köfte iken Şanlıurfa ilinde ev biberi imalatı, biber temizleme ve biber salçası olduğu görülmüştür (Birleşik Metal İş Yayınları, 2003: 19; <http://evcad.org/evcad-saha-analiz.pdf>).

4. EV EKSENLİ ÇALIŞMA TÜRLERİ

Ev eksenli çalışanlar; kendi hesabına çalışma, sipariş üzerine çalışma ve fason çalışma olmak üzere üç grupta incelenebilir.

Bazı ev eksenli çalışanlar, kendi karar verdikleri malzeme ile kendi karar verdikleri ürünleri tasarlayıp kendileri fiyatlar ve satarlar. Bu tür ev eksenli çalışanlar, “kendi hesabına çalışan” diğer bir ifadeyle “bağımsız çalışandır.” Kendi hesabına çalışmada; yiyecek, giyecek, dokuma, nakış, dantel gibi, ürünlerin tasarlanıp üretilmesi ve pazarda satılması söz konusudur. Burada kendi hesabına çalışanlar, kendi belirledikleri malzemelerle kendilerince belirledikleri şekilde ürünlerini satarlar. Örneğin, nakış, dokuma gibi geleneksel el işleri, hediyelik ve çeyizlik eşyalar satılmaktadır.

“Sipariş üzerine çalışmada” çevreden alınan dantel, dikiş, mantı, makarna, sarma, dolma gibi ürünlerin yapılıp müşteriye teslim edilmesi söz konusudur. Sipariş üzerine çalışanlar; sipariş verenin istekleri dikkate alınarak üretim yapılmaktadır. Çeyizlik eşyalar veya evde yapılan dikim işleri bu tür ev eksenli çalışmaya örnek olarak verilebilir.

“Fason çalışanlar”, aldıkları işi, işi verenin istediği zaman ve nitelikte üretirler. Fason çalışmada genellikle fabrikalardan ve işverenden araçlar vasıtasıyla alınan pul/boncuk işleme, dantel gibi işler yapılır. Bu tür işlerde genellikle parça başı ücretlendirme söz konusudur (BMİY, 2003, s.16).

5. EV EKSENLİ ÇALIŞMANIN NEDENLERİ

Ev eksenli çalışma kapsamında erkek çalışanlar da olmakla birlikte çoğunlukla bu çalışma türü kadınlara has bir çalışma türü olarak algılanmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri, eğitimi ve niteliği işgücü piyasalarında ücretli çalışma ilişkisi içinde bulunmaya uygun olmayan kadınların ev eksenli çalışmayı tercih etmeleridir. Nitekim Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün (KSGM) raporunda da eğitim ve vasıf düzeylerinin düşüklüğünün kadınları ev eksenli çalışmaya yönlendirdiği vurgulanmaktadır (Aslan, 2016: 71).

Kendi hesabına, fason ya da sipariş üzerine dantel, boncuk işleme, mantı yapımı gibi işler yüksek getirili işler olmamasına rağmen, bu tür çalışanlar aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla ve özellikle çocuklarına daha iyi bir gelecek sağlamak için çalışmaktadırlar. Hanenin düşük gelir düzeyi kadını ev eksenli çalışmaya yönlendirmektedir (Bergan, 2009: 220; Aslan, 2016: 71).

Ev eksenli çalışma, kadınlar bakımından hem yaşlı ve çocukların bakımı gibi sorumlulukları yerine getirme hem de aile bütçesine katkı sağlayabilme bakımından bir avantaj olarak görülmektedir. Ayrıca ev dışı çalışma, kadınlara ek maliyetler de yüklediğinden tercih edilmemekte, ev eksenli çalışma tercih edilmektedir. Kaldı ki ev eksenli çalışmayı toplumsal cinsiyetçi bakış açısıyla kadını evde tutan ve işgücü piyasalarında (dışarıda) çalışmasına izin vermeyen eşleri nedeniyle tercih eden kadınların sayısı da oldukça fazladır.

Aynı zamanda ev eksenli çalışan kadınlar, bu tür çalışmayı çalışma saatlerini kendilerine göre düzenledikleri için ve çocuklarına daha fazla zaman ayırabildikleri için tercih etmektedirler. Hem çocuklarına bakıp hem de gelir sağlamak zorundadırlar. KSGM raporuna göre ev eksenli çalışmayı tercih eden kadınlar için önde gelen nedenlerden biri çocuk bakım hizmetlerinin yetersizliğidir. Çocuğun bırakılacak bir yerinin olmaması veya bu hizmetin pahalı olması da kadının ev eksenli çalışmayı tercih etmesinin nedenleri arasında gösterilebilir (Özer ve Biçerli, 2003-2004:67; Toksöz, 2013: 292).

Kadının dışarıda çalışmasına izin vermeyen toplumsal baskılardan dolayı da evde çalışma kadınlar tarafından tercih edilen bir çalışma biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dışarıda çalışmayı tercih eden kadınlar da çalışma yaşamı içinde erkek çalışanlara oranla daha fazla ayrımcılığa maruz kalmakta, farklı biçimlerde mobbing ile karşılaşabilmektedirler. Özellikle ev eksenli çalışmayı tercih eden düşük gelir ve eğitim düzeyine sahip kadınların, işgücü piyasalarında çalışabilecekleri işler kendilerine yüksek gelir ve statü sağlayan işler olmadığından kadınlar “evi” tercih etmektedirler. Evde çalışarak da üretim içinde bulunmak ve bu sayede gelir ve saygınlık kazanmalarından dolayı da bu tür çalışmayı tercih etmektedirler.

6. TÜRKİYE'DE EV EKSENLİ ÇALIŞMA

Tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de diğer güvencesiz çalışma biçimleri ve bu arada ev eksenli çalışma yaygınlaşmaktadır. Türkiye'de kadınlar büyük ölçüde ücretli istihdam biçiminde gerçekleşen çalışma yaşamının dışında kalmaktadırlar (Toksöz, 2007: 66).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, evde çalışanların büyük bir bölümü kadındır. İşyeri durumuna göre istihdam edilenler tablosunda işyerini ev olarak belirten 15 yaş üstü nüfus Tablo 1'de verilmektedir.

Tablo 1. Türkiye'de Evde Çalışanlar (15+ Nüfus, Bin Kişi)

Yıllar	Kadın		Erkek	
	Ev	Toplam	Ev	Toplam
2004	220	5047	27	14585
2005	253	5108	23	14958
2006	242	5258	22	15165
2007	215	5356	21	15382
2008	216	5595	17	15598
2009	318	5871	26	15406
2010	393	6425	20	16170
2011	412	6973	33	17137
2012	434	7309	36	17512
2013	517	7641	32	17884
2014	509	7689	55	18244

Kaynak: Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, 2014

Tablo 1'de görüldüğü gibi evde çalışanların kadınlar, erkeklere göre daha fazladır. 2004 yılından 2014 yılına kadar geçen zaman içinde evde çalışan kadınların sayısında da önemli bir artış yaşanmıştır.

Türkiye'de kadınların ev dışında çalışmalarının önündeki en belirgin engellerden birisi cinsiyete dayalı işbölümüdür. Cinsiyete dayalı işbölümüne bağlı olarak kadın istihdamına karşı gelişen iki engel daha vardır. Birincisi, çalışan kadınlar ev işlerindeki sorumlulukları da taşımaya devam ettiklerinden ağır bir iş yükü ile karşılaşmaktadırlar. Maddi zorunluluk olmadığı sürece çalışmayı kendileri tercih etmemektedirler. İkincisi, toplumsal çevrenin yarattığı baskı sonucunda kadının çalışma hayatında yer almasını uygun bulmayan aile bireylerinin kadınların ev dışına çıkmalarına izin vermemeleridir (İlkkaracan, 1998: 288).

TÜİK tarafından 2006 yılında gerçekleştirilen Aile Yapısı Araştırması verilerine göre kadının asli görevinin çocuk bakımı ve ev işleri olduğu görüşü en yaygın görüştür. Asıl ilginç olanı da bu görüşe kadın ve erkekler neredeyse eşit ölçüde katılmaktadırlar. Tablo 2'de kadının çalışması hakkındaki düşünceler yer almaktadır.

Tablo 2. Kadının Çalışması Hakkındaki Düşünceler, 2006

Düşünceler	%	
	Kadın	Erkek
Kadının asli görevi çocuk bakımı ve ev işleridir	64,7	60,7
Gelenek göreneklerimize aykırı	14,1	12,0
Çalışma ortamları kadın için güvenli değildir	9,5	16,5
Çalışan kadının çocukları mağdur olur	7,8	7,0
Ücretli bir işte çalışmak kadını yıpratır	2,5	2,0
Diğer	1,4	1,8
Toplam	100,0	100,0

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=41, (Erişim Tarihi: 29.06.2012).⁴

Tablo 2’den de anlaşılacağı üzere çocuk bakımı, yaşlı bakımı gibi ev sorumlulukları kadının asli görevi olarak ele alınmaktadır. Kadınların sözü edilen bu sorumlulukları nedeniyle evde de ikinci bir çalışma günü harcadıkları söylenebilir (Süral, 2003: 11).

7. ARAŞTIRMA

7.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, ev eksenli çalışan kadınların çalışma algısını, çalışma koşullarını ve yaşadığı sorunları ortaya koymaktır. Bu temel amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

Alt araştırma sorusu 1: Ev eksenli çalışan kadınların çalışma algısı nedir?

Alt araştırma sorusu 2: Ev eksenli çalışan kadınların çalışma koşulları nasıldır?

Alt araştırma sorusu 3: Ev eksenli çalışan kadınların yaşadığı sorunlar nelerdir?

7.2. Araştırmanın Önemi

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de ev eksenli çalışan kadınların sayısı artmakta ve onların çalışma yaşamındaki yeri ve önemi incelenmesi gereken önemli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma sonucunda; ev eksenli çalışan kadınlar ile ilgili bilginin artırılarak, kadınların emeğinin görünür kılınmasına ve sosyal haklarının geliştirilmesine katkı sunulacağı umulmaktadır. Ev eksenli çalışan kadınların gerçekleştirdikleri işler, yaptıkları işlerden elde ettikleri gelir, işe ilişkin yaşanan başlıca sorun alanları, yaptıkları işe bakış açıları ve eğilimleri ortaya konularak ev eksenli çalışan kadınlara olan duyarlılığın artırılmasına ve kamu politikalarının geliştirilmesine ciddi düzeylerde ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca araştırma sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda yapılacak

⁴ Kadınların çalışmasının uygun bulunmama nedenlerine ilişkin olarak yapılan en son çalışma 2006 tarihliidir.

karşılaştırmaların konu ile ilgili literatüre oldukça özgün ve önemli bir katkı sağlayacağı da düşünülmektedir.

7.3. Sınırlılıklar

Bu araştırma incelenirken aşağıdaki sınırlılıkların dikkate alınması gereklidir.

- Birden fazla veri toplama yönteminden yararlanılamaması,
- Ses kaydının, görüşülen kişilerin gerçek düşüncelerini engellemiş olabilmesi,
- Katılımcı sayısının düşük olması.

7.4. Veri Toplama Yöntemi

Araştırmanın modeli, niteliksel araştırma yöntemlerinden görüşmeye dayalı tümevarım analizi modelidir. Model, araştırma kapsamında kendileriyle görüşülen kişilerin gerçek düşüncelerinin derinlemesine irdelenmesine olanak vermiştir. Bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla veri toplanmıştır. Görüşme sorularının hazırlanması için literatür okumaları yapılmış ve bir soru havuzu oluşturulmuştur. Bu doğrultuda görüşme sorularının 1. taslağı oluşturulmuş ve alanda uzman iki kişinin değerlendirilmesine sunulmuştur. Alınan öneriler sonrasında soruların sayısı azaltılarak ve sorular daha açık uçlu hale getirilerek pilot görüşmede kullanılacak olan soru formunun 2. taslağı oluşturulmuştur. Araştırmacılar pilot görüşme sonrasında bazı soruların görüşmeciyi zorladığını, bazı soruların tekrar olduğunu ve bazı konularda ek sorulara ihtiyaç olduğunu anlamıştır. Bu eksiklikler fark edildikten sonra araştırmacılar arasında bir değerlendirme toplantısı düzenlenmiş ve sorular üzerinde hep birlikte tartışma sağlanmıştır. Daha sonra araştırmacılar tarafından görüşme formuna son hali verilmiştir.

Görüşme sırasında kimlik ve konu bilgilerine dönük olmak üzere iki bölümden oluşan sorular hazırlanmıştır. İlk bölümde katılımcıların demografik özelliklerinin, sigorta ve gelir düzeylerinin saptanmasına ilişkin sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise, ev eksenli çalışan kadınların çalışma algısını, çalışma koşullarını ve yaşadıkları sorunları derinden sorgulamaya yönelik toplam 31 soru yer almaktadır. Görüşmeler kayıt cihazıyla kaydedilmiş ve daha sonra transkript edilerek analiz edilmiştir. Analiz seviyesi bireyseldir.

7.5. Görüşmecilerin Seçilmesi ve Randevuların Alınması Süreci

Katılımcılarının seçiminde amaçlı örneklem yöntemi benimsenmiştir. Amaca yönelik, bilgi yönünden zengin durum ve kişilerin seçilmesi ve konunun derinlemesine incelenmesi nitel araştırmalarda sıkça rastlanan örneklem yöntemidir (Hays ve Singh, 2012: 8; Patton, 2002: 243). Nitel araştırmanın doğası gereği, herkesle görüşme yapmak her şeyi gözlemleyebilmek mümkün değildir. Derinlemesine bilgi alınabilecek kişileri, olayları ve zamanları seçmekte fayda vardır.

Eskişehir ilinde araştırma amacına uygun bir şekilde evde çalışan 6 kadın ile görüşme yapılmıştır. Nitel araştırmalarda amaç derinlemesine bilgi toplamak olduğundan çok fazla kişiyle görüşmek yerine daha

derinlemesine bilgi almak ve inandırıcılığı da artırmak için katılımcılara eğer gerek duyulursa 2. görüşme için uygun olup olmadıkları sorulmuştur.

Katılımcılardan görüşme randevuları alınarak, görüşmeler 7-25 Nisan 2016 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Tablo 1’de, her bir katılımcı için ayrılan kaset numarası, görüşme tarihi, görüşmenin yapıldığı yer yer almaktadır. Kendisiyle görüşülecek katılımcıya, verilerin kayıt edilmesi sırasında bir eksiklik olmaması ve görüşmenin akışının bozulmaması için, görüşmenin teybe kayıt edileceği belirtilmiştir. Bu kayıtların ve dökümlerin güvenilirlik çalışması yapacak olan uzmanların dışında hiç kimse tarafından dinlenmesinin ya da okunmasının mümkün olmayacağı da bir kez daha ifade edilmiştir.

Tablo 3. Görüşme Takvimi

İsim	Tarih	Görüşmenin Yapıldığı Mekân	Kaset No
Serpil Hanım	06.04.2016	El sanatları pazarı	I
Selma Hanım	14.04.2016	El sanatları pazarı	II
Sülfiye Hanım	15.04.2016	El sanatları pazarı	III
Halime Hanım	28.04.2016	El sanatları pazarı	IV
Hatice Hanım	29.04.2016	El sanatları pazarı	V
Nevin Hanım	11.04.2016	El sanatları pazarı	VI

Demografik özellikleri incelendiğinde, katılımcıların yaş ortalaması 45’dir. Katılımcıların eğitim düzeyleri, lise ve altı eğitim şeklinde dağılmaktadır. Katılımcıların biri dışında diğerlerinin sigortası bulunmamaktadır. Gelir düzeyleri ise orta ve ortanın altındadır.

7.6. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde içerik analizi yöntemi seçilmiştir. Katılımcılara önceden oluşturulan soru formu doğrultusunda 31 adet soru sorulmuş, görüşme katılımcılarının onayıyla ses kaydına alınmış ve daha sonra yazılı doküman haline getirilmiştir. Yapılan analizler sözü edilen kayıtlardan hareketle oluşturulmuştur.

Her bir katılımcı ile en az 30 dk. süren görüşmeler yapılmıştır. Dökümü yapılan tüm verilerin, alandan bir uzman yardımıyla doğruluğunun kontrolü yapılmıştır. Kontrollerden sonra, dökümlerin eksiksiz olduğuna karar verilmiştir. Veriler, araştırmacılar ve alandan uzman farklı bir kişi tarafından da kodlanarak organize edilmiş ve daha sonra karşılaştırılmıştır. Aynı kodlamalar bir araya getirilerek sınıflandırılmış ve araştırmamızın alt amaçları doğrultusunda temalara ayrılmıştır. Belirli kodlar, belirli temalar altında kategorize edilmiştir. Tüm veriler bir kez daha baştan okunarak temalar ve alt temaların kontrolü yapılmıştır. Yine güvenilirlik çalışması için, alandan bir uzmandan da (araştırmacıların dışındaki) rastgele birbirinden bağımsız olarak tema ve alt temaları oluşturmaları istenmiş, görüş birliğine varılan temalar kabul edilmiş, görüş ayrılığı olan temalar ise üzerinde tartışılarak yeniden gözden geçirilmiştir. Karşılaştırmalar doğrultusunda ortak bir görüşe varılarak geçerlilik ve güvenilirliği

sağlanmıştır Toplam 6 tema oluşturulmuştur. Bu aşamalar sonucunda veri analizi tamamlanmış ve bulgulara ulaşılmıştır. Tablo 4’ te tema ve alt temaları bulabilirsiniz.

Tablo 4. Tema ve Alt Temalar

Çalışma Algısı	Kendini çalışan görme Evde çalışma nedeni Çalışma isteği Dışarıda çalışma isteği İş tatmini İş memnuniyeti
İşin Niteliği ve Çalışma Koşulları	Yaptığı iş Araç gereç kullanımı Çalışma süresi Zaman baskısı İş eğitimi Aile üyeleri yardımı
İş Alma ve Verme Süreci	İşi alma süreci İşi verme süreci Dayanışma Pazarlık süreci
Gelir	Gelir elde etme Gelir kullanımı
Yaşanan Sorunlar	İşte sorunlar Yaptırım
Beklentiler	Gelecek beklentileri

8. BULGULAR

Çalışmamızın bulguları oluşturulan temalar (çalışma algısı, işin niteliği ve çalışma koşulları, iş alma ve verme süreci, gelir, yaşanan sorunlar, beklentiler) doğrultusunda verilmiştir.

8.1. Çalışma Algısı

Çalışma algısı teması altında 6 alt temaya ulaşılmıştır. Bunlar; kendini çalışan görme, evde çalışma nedeni, çalışma isteği, dışarıda çalışma isteği, iş tatmini ve iş memnuniyetidir.

8.1.1. Kendini Çalışan Görme

Kendini çalışan olarak görme konusunda, kadınların neredeyse tamamı olumlu bir görüşe sahiptir. Diğer bir ifadeyle, üretime katkıda bulduklarından dolayı kendilerini çalışan olarak

görmektedirler. Bu bağlamda, toplumda saygı gördüklerini ve birey olarak aile içindeki kararlara katılabildiklerini, yaptıkları işten memnuniyet duyduklarını belirtmişlerdir.

Serpil Hanım: “Kendimi çalışan olarak görüyorum, üretiyorum. Ben çalışmayı seviyorum, yaptığım işten memnunum, ben ürettiğime inanıyorum, daha güçlü olduğuma da inanıyorum”.

8.1.2. Evde Çalışma Nedeni

Ülkemizde sosyal politikalar yaygın ve ulaşılabilir olmadığından, kadınların meslek eğitimine ulaşması zor olduğundan ve kadının dışarıda çalışmasına izin vermeyen, çocuğa ve yaşlıya evde bakılmasını kadının görevi olarak kabul eden bir toplum anlayışından dolayı, evden çalışma biçimi özellikle kadınlar için tercih edilen bir çalışma biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim yaptığımız çalışmada da kadınların ev eksenli çalışmayı tercih etme nedeni olarak, büyük oranda dışarıda çalışmasına *izin vermeyen eş* karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda görüşmecilerden birsinin ifadesi dikkat çekicidir ve bu düşüncemizi doğrulamaktadır.

Selma Hanım: “Bekârken çalıştım, evlendikten sonra eşim izin vermedi. Çocuğum oldu, bakanım olmadığı için, oğlumla ilgilenmek zorunda kaldım. Şu anda 14 yaşında, yani biraz daha tabi anneye düşkün, evde de hep anne olduğu için biraz bu sıkıntım var. Oğlum mesela hani tek olduğu için sıkıntısı var. Yalnız başına e beni de görmediği için biraz daha böyle bir tavırlarda, yani gidiyorum eve, mecburen onunla ilgilenmeden önce yemeği yapmam lazım, evi toparlamam lazım çünkü oğlum çok dağınık bir çocuk olduğu için, mecburen evde de çalışıyoruz ister istemez. Yemeğimi yapıyorum, ondan sonra babamız gelmezse biraz oğlumla ilgilenmeye çalışıyorum, ilgileniyorum. Hani kendi çabamda uğraşıyorum işte yani onun dersiyle uğraşmasam da hani genel olarak okulda ne yaptığını öğrenmek tarzında biraz öyle vakit geçirmeye çalışıyorum”.

Kadınların *ev işlerine de zaman ayırabilmeleri* ev eksenli çalışmayı tercih etmelerinin diğer bir nedenidir. Nitekim yaptığımız çalışmada da bu tür çalışmayı tercih eden kadınların büyük kısmı ev işlerine zaman ayırabildiklerini ve çocuklarıyla daha fazla ilgilendiklerini ifade etmişlerdir. Görüşme yaptığımız kadınlardan Serpil Hanım, “Çünkü yani yemeğimi yapabiliyorum, işte çalışabiliyorum her işimi yapabiliyorum, sıkıntı olmuyor ama tabi dışarıda çalışmış olsaydım, bazı kurallarım, bazı saatleri olacaktı, evde daha rahatım bence” şeklinde bir ifade kullanmıştır. Sülfiye Hanım, belli bir çalışma saatinin olmamasının, istediği zaman çalışabilmesinin, kendisine, eşine ve oğluna daha çok zaman ayırabilmesinin bu tür çalışmayı tercih etmesinde önemli faktörler olduğunu söylemiştir. Görüşme yapılan Selma Hanım da, ev eksenli çalışmayı çocuğuyla yeteri kadar vakit geçirmek için tercih ettiğini ifade etmiştir: “Bekârken çalıştım, evlendikten sonra eşim izin vermedi. Çocuğum oldu, bakanım olmadığı için, oğlumla yani geçirmek zorunda kaldım. Şuanda 14 yaşında, yani biraz daha tabi anneye düşkün, evde de hep anne olduğu için biraz bu sıkıntım var. Oğlum mesela hani tek olduğu için sıkıntısı var.... Yemeğimi yapıyorum, ondan sonra babamız gelmezse biraz oğlumla ilgilenmeye çalışıyorum, ilgileniyorum. Hani kendi çabamda uğraşıyorum işte yani onun dersiyle uğraşmasam da hani genel olarak okulda ne yaptığını ya da bir oynama tarzında biraz öyle vakit geçirmeye çalışıyorum”.

Kadınların evde çalışmasının bir diğer nedeni, **çalışma ortamından** kaynaklanmaktadır. Özgürce hareket etmeye olanak sağlaması nedeniyle de bu tür çalışmayı tercih eden kadınlar çoğunluktadır. Nitekim yaptığımız çalışmada da görüşme yapılan kadınlardan birisinin ifade ettikleri bu düşüncemizi destekler niteliktedir.

Selma Hanım: *“Bayanları çok etkiliyor erkekler, yani konuşmalarıyla, küfürleriyle. Ortam bozuk olduğu yerde çok etkileniyorsun, artık okumadığım için de zaten belli bir yere gelemediğim için... Ha ne oluyor, fabrikalarda çalışmak zorundasın. O zaman bıraktım, eşim zaten kabul etmiyordu. Ben çalışıyorum diye evlendim. Hani zaten böyle tanıştık seninle, böyle istedin beni diye zorladım. Ama böyle de olunca, her iki taraftan da baskı olunca... Evden baskı, işten de böyle sıkıntılar görünce bıraktım o zaman, ha buna yeni başladığım zaman yine eşimle ben çok sorunlar yaşadım. Ben 6-7 senedir bu işi yapıyorum. O zaman sobalıydı evimiz, eşim elimdeki işleri atar çöpe, sobaya... yapmayacaksın. Hakkı diyordum hani nerde benim işlerim, bilmiyorum bak oraya, buraya bakıyorum sobanın içinde ya da çöpte. Sonra hani para kazanmaya başlayınca ya da alıştığı... o da alıştı. Bilmiyorum hani baktı gördü hani bırakmıyorum işi...”*

Görüşme yaptığımız Serpil Hanım ise evde çalışmasını nedeni olarak yaş faktörünü vurgulamıştır. Belli bir yaşa geldikten sonra tabii ki de dışarıda çalışmanın zor olduğunu ve çoğu işverenin artık genç çalışan aradığını ifade etmiş, kendisi gibi 50 yaşında olan bir insana iş verilmediğini söylemiştir.

Bu tür çalışmanın tercih edilmesindeki bir diğer neden ev eksenli çalışmanın kişilerin **kendine olan güvenini arttıracığı** düşüncesidir. Görüşme yapılan katılımcılardan Sülfiye Hanım, kendisine zaten güven duyduğunu ama bu tür çalışmanın da daha da katkısı olduğunu ve artık hem evde hem de toplumda söz sahibi olduğunu ifade etmiştir. Serpil Hanım da, kendine güven geldiğini ve daha da ilerleyeceği yönünde umutlu olduğunu ifade etmiştir. Bir diğer katılımcı ise ev eksenli çalışma sayesinde toplumda saygı gördüğünü ve bu nedenle bu tür çalışmayı tercih ettiğini söylemiştir.

Ev eksenli çalışan kadınların çoğunluğu, bu **işi severek** yaptıklarından ve bir şey üretmenin kendilerini memnun etmesinden dolayı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Görüşme yapılan katılımcılardan Selma Hanım, şu şekilde bir ifade kullanmıştır. *“Bu işi çok sevdiğim için. Bir şeyler çıkartmayı, kendime özgü hani tasarımda bulunmayı seviyorum bana ait istiyorlar hani şey yapıyorlar, onun için de memnunum yani. Artı dediğim gibi bu bana böyle bir şey gibi geliyor hani psikoloğa gidinceye kadar, bunu yapmak daha bir hoşuma gidiyor. Yine Selma Hanım şu ifadeyi kullanmıştır. “İster istemez evde yatıp duruncaya kadar ev eksenli çalışmanın kendisini mutlu ettiğini söylemiştir.*

Ev masraflarına ortak olmak amacıyla da bu tür çalışma tercih edilmektedir. Nitekim bu tür çalışmayı tercih eden bir katılımcı olan Selma Hanımla yaptığımız görüşmenin sonucunda, istediği kıyafeti giyip özgürce çalışabildiğini ve oğlunun okul masraflarını kendi çabasına göre de olsa karşılamaya çalıştığını ve istediği şeyi özgürce alabilmenin mutluluğunu yaşadığını ifade etmiştir. Bir başka katılımcı olan Nevin Hanım ise, artık kararlara rahatça katılabildiğini ve bir şey alınacaksa ya da bir yere gidilecekse onun da fikrinin sorulduğunu da ifade etmiştir. Görüşme yaptığımız Sülfiye Hanım,

yaptıklarını çevresine satarak ekonomik anlamda katkı sağladığı için çok fazla keyif aldığını söylemiştir.

Sülfiye Hanım: “Yani üretmek güzel bir şey bir kere. Ürettiğinizi birilerine satmak da güzel, hem ondan para kazanıyorsunuz, hem zevkle yaptığınız bir işiniz var e mutlu oluyorsunuz onları ürettiğiniz zaman yani her açıdan güzel bence”.

Selma Hanım ise, ailesine maddi yönden destek olabildiği gibi çevresine de, ablasına da hem maddi hem de manevi yönden destek olabildiğini ifade etmiştir. Hatta psikolojik yönden rahatsız olan ablasını bu tür çalışmaya sevk ederek onun bir şey yapma isteği kazanmasına ve hayata tutunmasına da neden olduğunu söylemiştir.

Halime Hanım: “Tabi aileme ekonomik anlamda katkıda bulunuyorum ve saygı görüyorum”.

Katılımcıların çoğunluğu, **dışarıda çalışmanın yoğun ve yorucu olmasından** dolayı ev eksenli çalışmayı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Ev eksenli çalışmayı tercih nedeni olarak yaptığımız görüşmede katılımcılardan Sülfiye Hanım, daha önce dışarıda çalıştığını ama onun stresli olmasından dolayı ev eksenli çalışmayı tercih ettiğini ifade etmiştir.

Hatice Hanım, “Çünkü kadın evde de çalışıyor. Ben şuan evdeki sorumluluklarımı da yerine getiriyorum. Ayıryeten geliyorum buradaki iş ortamında... Çalışma ortamında daha zor oluyor bu. Şuan ben evdeyim mesela daha rahat. Ne oluyor? 10:00’a kadar evimin işini belki hallediyorum, 10:00’dan sonra geliyorum standıma satışımı yapıyorum. Dönüyorum, akşam yemeğimi yapacak vaktim kalıyor. Ama çalışma ortamında böyle değil. Hele hele özel sektörde... Mesailer oluyor, sorumluluklarımız ona göre, saatler uzun, günler daha yoğun oluyor. O yüzden tabi ki evde çalışmak daha iyi bizim için”.

8.1.3. Çalışma İsteği

Ev eksenli çalışan kadınlarla yapılan görüşmeler neticesinde kadınların genelde boş durmak istemedikleri için çalışma isteğine sahip oldukları görülmüştür.

Selma Hanım: “ister istemez evde yatıp duruncaya kadar çalışmak, aileme maddi yönden destek olmak beni mutlu ediyor ister istemez”.

Serpil Hanım: “Ben boş durmayı sevmiyorum, bu benim için çok güzel bir iş, meşgale bilmiyorum boş geçmiyor zamanım, ben mutluyum böyle. Ben çalışmayı seviyorum, yaptığım işten memnunum, ben ürettiğime inanıyorum, daha güçlü olduğuma da inanıyorum”.

Sülfiye Hanım ise, maddi olanakları yeterli olsa bile çalışacağını ifade etmiştir. Aynı şekilde Halime Hanım da maddi olanakları yeterli olsa bile çalışacağını ve çalışmanın toplumda kendisine saygınlık kazandırdığını dile getirmiştir. Hatice Hanım ve Nevin Hanımın da görüşü de yukarıdaki katılımcılarla aynı yöndedir.

8.1.4. Dışarıda Çalışma İsteği

Görüşme yaptığımız kadınların büyük çoğunluğu, evde çalışmayı daha rahat ve avantajlı olmasından dolayı dışarıda çalışmaya göre tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu nedenle de dışarıda çalışma konusunda çok istekli olmadıklarını söylemişlerdir. Bu konudaki görüşleri aşağıdaki gibidir:

Serpil Hanım: *“Evet, evde çalışmayı tercih ederim tabi, daha rahat, çünkü yani belli bir yerde çalışmaktansa evde çalışmak benim için daha avantajlı”.*

Halime Hanım: *“Pişmanlıklarım var. Ama bir de bizim evde hiç iznimiz yok. Gece gündüz çalışıyoruz ev hanımı olarak. El işi yapıyorsan, bir yemeğini, süpürgeyi, her şeyini yapmak zorundasın. Ama dışarıda çalışan, kapatıyor kapısını gidiyor, akşam geliyor, hafta sonunda yapıyor işini mesela. Şu yönden dışarıda çalışmayı tercih ederdim, sigortam olurdu, onları hiç düşünmedim, emekliliğim olması açısından tabi ki çalışsam daha iyi diye...”*

Selma Hanım: *“Ev eksenli çalışmada devam etmek istiyorum ama sigorta da çok önemli, şu anda sigortam yok ama belki ileride yaptırabilirim”.*

Nevin Hanım: *“Çünkü bu nereye kadar oluyor ki yani el emeğinin hakkı ödenmez ama hakkı da verilmiyor, onu düşünüyorum kendi kendime, çünkü mesela bir işe gidiyorsun günlük 50 TL ise 50 TL’yi alıyorsun ama el emeği öyle değil, bir günde bitmeyen işler oluyor o yüzden”.*

8.1.5. İş Tatmini

İş tatminine yönelik olarak ev eksenli çalışan kadınlarla yaptığımız görüşme neticesinde genelde yaptıkları işten memnun olduklarını, severek yaptıklarını, boş duracaklarına çalışmanın kendilerini mutlu ettiğini, bir şey ürettiklerini ve böylece daha güçlü olduklarını ifade etmişlerdir. Aynı zamanda gelir yönünden de ev eksenli çalışmanın kendilerini tatmin ettiğini söylemişlerdir.

Serpil Hanım, *“Ben çalışmayı seviyorum, yaptığım işten memnunum, ben ürettiğime inanıyorum, daha güçlü olduğuma da inanıyorum. Aileme maddi yönden çok destek oluyorum”.* Bu iş gelir yönünden de beni tatmin etmekte”.

Halime Hanım: *“Evet, çok memnunum hem de, inşallah Allah elime koluma... Biraz kollarımla problemim, ayaklarımla problemim başladı, onun için dua ediyorum. İnşallah elim ayağım sağlıklı kalır, bende bu işi yaparım”.*

8.1.6. İş Memnuniyeti

Ev eksenli çalışan kadınların büyük kısmı, kendilerine güven gelmesi nedeniyle bu işten memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Zamanını iyi değerlendirdiklerini ve böylece boş durmak yerine çalışmanın kendilerini daha mutlu ettiğini, ürettiklerine inandıklarını ve bu sayede daha güçlü olduklarını bu nedenle de yaptıkları işten büyük memnuniyet duyduklarını ifade etmişlerdir.

Görüşme yaptığımız katılımcılardan Serpil Hanım şu ifadeyi kullanmıştır: *“Ben boş durmayı sevmiyorum, bu benim için çok güzel bir iş, meşgale bilmiyorum boş geçmiyor zamanım, ben mutluyum böyle. Ben çalışmayı seviyorum, yaptığım işten memnunum, ben ürettiğime inanıyorum, daha güçlü olduğuma da inanıyorum”*

Selma Hanım: *“Bu işimde devam etmek isterdim ama sigorta tabii çok önemli, bilmiyorum sonunda da belki yaptırabilirim sigorta diye düşünüyorum, şu anda yok ama...”*

Halime Hanım: *“Yani işin ekonomik kısmı daha güzel oluyor. Ekonomik anlamda bana katkı sağladığı için bu işten keyif alarak yapıyorum”.*

8.2. İşin Niteliği ve Çalışma Koşulları

İkinci tamamımız olan işin niteliği ve çalışma koşulları adı altında 6 alt temaya yer verilmiştir. Bu alt temalar şunlardır: Yaptığı iş, araç/gereç kullanımı, çalışma süresi, zaman baskısı, iş eğitimi ve aile üyeleri yardımı.

8.2.1. Yaptığı İş

Ev eksikli kadınlarla yaptığımız görüşmeler neticesinde katılımcıların kokulu butik sabunu, kokulu butik taş, magnet, nikâh şekeri, bebek şekeri, hediyelik eşya, otantik takı, örgü takı, el sanatları, küçük minyatür eşyalar, sepet, evde kullanılabilecek süs eşyaları, keçeden hediyelik eşyalar, el örgüsü ürünler (oyuncak, bebek, patik, elbise, battaniye, şal, hırka, yelek, yazma oyası) gibi işler yaptıkları görülmüştür.

Serpil Hanım: *“Kokulu butik sabun yapıyorum, kokulu butik taş yapıyorum, bunları işte magnetler halinde, bebek mevlitlerinde, nikâhlarda şeker ve hediyelik eşyalar yapıyorum, bu kadar yaptığım iş. Ben 4-5 yıldır yapıyorum. Ama bu kokulu sabunu 1 buçuk yıldır yapıyorum, daha önce hazır magnetler yapıyordum işte alıp İstanbul’dan, onları lavantayla tülle yapıyordum, nikâh şekeri, bebek şekeri olarak, bunu 1 buçuk senedir yapıyorum.”*

Selma Hanım: *“Benim şuan ki takı üzerine, evde takı yapıyorum. Otantik takı, kendim tasarlıyorum. Burada da işte belediyemizin verdiği bir dükkân, gönüllü olarak burada duruyoruz, haftada bir gün. Şimdi belediyeden iş aldık onun çabası var, sıkıntısı var. Biraz onunla ilgileniyoruz. Kendim tasarlıyorum. Ben kendim. Yani küçüklükten beri hem örgü hem takı benim... Boncuk benim için çok şeydir. 3-5 yaşında öyle dermişim hani “bir evim olsun her yerini dantel yapacağım” dermişim ki annem öldükten sonra, bir sene içinde ben çeyizimi bitirdim. Şimdi o örgülerin hani şeye, içimdeki yansımasını dışarıya vuruyorum ister istemez. Boncuklarla hani aparatlarla yeniden... Hani dantel olarak değil ama bu sefer takıya döndürdüm. Çok da mutluyum”.*

Sülfiye Hanım: *“El sanatları olarak küçük minyatür eşyalar yapıyorum ben, evde kullanılabilecek süs eşyaları, küçük böyle hediyelik eşyalar yapıyorum Neyle çalışıyorum... Değişik materyallerim var. E mesela kumaşla çalıştıklarım var, keçeyle çalıştıklarım var. E nasıl diyeyim bir toz var, kokulu toz... Kokulu taş diye de geçen bir ürünüm var, kalıplarım var, onu kalıplara dökerek değişik şeyler çıkartıyorum.”*

Halime Hanım: *“E şimdi yaptığım birçok iş var. Ben önce terzi olarak çalışıyordum, dikiş dikiyordum dışarıya ama o biraz bana stres yaptığı için şu an keçe ile ilgili çalışmalar yapıyorum evde. Onları çevreme satıyorum. Anladığım çok fazla iş var ama yoğun olarak keçe üzerine çalışıyorum. Yani şimdi üretim için, benim keçe üzerine yaptığım şeyler el emeği, onlara makine yok, her şeyini elimde*

üretiyorum yani. E şal yapıyorum mesela dövme keçe üzerine, dövme keçeyle model koyuyorum, bunlar elle yapılan şey, her şeyiyle. Ha makineyle de mesela ne dersiniz, bir dikiş işlem mi oldu, dikiş işlemi tabi dikiş makinesiyle hallediyorum, dikiş işlem varsa şayet. Şal yapıyorum zaten ama bu dediğim farkı bir yöntem. Öbürlerini iğne ile yapıyorsunuz, bu tamamen el yardımıyla ıslatarak, el yardımıyla ve oklavayla yuvarlayarak”.

Hatice Hanım: “*E el örgüsüyle oyuncakları tasarlıyorum diyeyim. Farklı ürünler çıkarmak için değişik şekillerde çalışıyorum. Tasarlayıp yeni bir ürün, yeni bir karakter çıkarıyorum ve ona göre devam ediyorum. Bunlar çizgi film karakteri ya da hani böyle bilinen objeler; meyve, sebze türü yani meyveler genelde olabiliyor. Yani örgü işi yapıyorum. Öriyorum, bunları şekillendirip örüyorum ve satıyorum. Tüm el işini kapsayan hırka, yelek, patik o şekilde, yazma oyası, her türlü el işini yapıyorum”.*

Görüşme yapılan kadınlar ürettikleri ürün miktarıyla ilgili olarak sabit bir üretim miktarı olmadığını, günlük ve haftalık olarak ürettikleri ürünlerin miktarının değiştiğini söylemişlerdir.

8.2.2. Araç Gereç Kullanımı

Görüşme yaptığımız katılımcılar kumaş, keçe, kokulu toz, döküm kalıplar, ip, iğne, şiş, tığ, dikiş makinesi gibi malzemeleri kullandıklarını ifade etmişlerdir. Bu malzemeleri genelde Eskişehir’den bulabildiklerini ama bazı özel aparatlar için İstanbul veya Ankara’ya gitmek zorunda kaldıklarını söylemişlerdir.

Serpil Hanım: “*Tabi bunların malzemeleri var, işte sabunun bazı var, işte kokulu taşın tozu var, onları alıyorum o şekilde, bunları yaparak kendim üretiyorum yani onları aldıktan sonra. Yani bunları, tabi ki de işte malzemelerini alıyorum, ondan sonra kendim yapıyorum. Yani malzemelerini almak zorundayım. Buradan alıyorum, İstanbul’dan alıyorum, yani neresi uygansa o şekilde alıyorum.”*

Selma Hanım: “*Mesela hani, aparatlar lazım oluyor, el aletleri lazım oluyor, onları mesela eşimle beraber gittik, İstanbul’dan alıyoruz”.*

Sülfiye Hanım: “*Neyle çalışıyorum... Değişik materyallerim var. E mesela kumaşla çalıştıklarım var, keçeyle çalıştıklarım var. E nasıl diyeyim bir toz var, kokulu toz... Kokulu taş diye de geçen bir ürünüm var, kalıplarım var, onu kalıplara dökerek değişik şeyler çıkartıyorum. İşte dediğim gibi o döküm için kalıplar kullanıyorum, kumaşlar için iğne, iplik, makine kullanıyorum. Ev tipi, evde küçük, hanımların diktiği küçük makinelerden. Malzemeleri, buradan da alıyorum, İstanbul’dan da temin ediyorum. Yani neresi olursa, nerden temin edebiliyorsam, en uygun nerden alabiliyorsam o şekilde alıyorum.*

Halime Hanım: “*Yani şimdi üretim için, benim keçe üzerine yaptığım şeyler el emeği, onlara makine yok, her şeyini elimde üretiyorum yani. E şal yapıyorum mesela dövme keçe üzerine, dövme keçeyle model koyuyorum, bunlar elle yapılan şey, her şeyiyle. Ha makineyle de mesela ne dersiniz, bir dikiş işlem mi oldu, dikiş işlemi tabi dikiş makinesiyle hallediyorum, dikiş işlem varsa şayet. Makinem tabi var”.*

Hatice Hanım: “Şiş, ip ve ben. Oturuyorum, genelde tasarladığım ürünleri yazıyorum ve beğeni yönüne göre, beğenilirse devamını getiriyorum. Önce bir 3-4 tane yapıyorum, ondan sonra beğeni, satış, temenni ya da... Mesela diyen oluyor “ şurasını farklı yapsaydın” onları da ona göre uyguluyorum. Mesela ‘rengini değişik yapsaydın’ bu şekilde yelpaze daha çok büyüyor. Büyüdükçe de daha 20 ürüne falan geldi şuan.”.

8.2.3. Çalışma Süresi

Ev eksenli çalışan kadınların çalışma sürelerinin belirsiz olduğu görülmüştür. Kendileriyle görüştüğümüz kişiler ifadelerinde bazen günde 3 saat, bazen 1 saat bazen de 5 saat çalıştıklarını ve genelde gece çalışmayı tercih ettiklerini, evin durumuna ve kendi isteklerine göre çalışma sürelerini belirlediklerini ifade etmişlerdir. Sonuç olarak, bu tür işlerde çalışan kadınların çalışma süresi belirsiz ve kendi durumlarına göre ayarlanabilen esnek saatlere göre çalışma söz konusudur.

Bu tür işlerde çalışan kadınlar, genelde sürekli çalışmadıklarını en fazla 1-2 saat çalışıp başka işlere zaman ayırdıklarını veya dinlendiklerini ve belli aralıklarla boş vakitleri olduğu sürece bu işleri yaptıklarını ve böylece zamanlarını değerlendirdiklerini söylemişlerdir.

Sülfıye Hanım: “Çalışma saatlerimi kendim ayarlıyorum yani kendi isteğime göre. Bazen 3 saat çalışıyorum, bazen 1 saat, bazen 5 saat yani evdeki duruma göre, benim canımın istemesine göre, yani o... Nasıl diyeyim, çok geniş kapsamlı, belli olmuyor.”

Halime Hanım: “Çalışma sürem için size hiçbir şey diyemem. Çünkü her günümde mutlaka bir şeyim oluyor, geceleri daha çok, geceleri daha çok evde olduğum zamanda da ben böyle sürekli 5 saat, 10 saat oturabilen bir insan değilim, 1-2 saat en fazla ama zamanları belli değil, ben sabah da kalkarım mesela 08:00, 08:30’da, bir yarım saat makineye oturur kalkarım mesela önek veriyorum ya da otururum bir şeyin bir ucundan yaparım bırakırım. Ondan sonra yine belli aralıklarla ne zaman boş vaktim olursa, şimdi bir de buraya geldiğim için boş vakitlerimi genelde öyle değerlendiriyorum. Yani belli bir zaman dilimi yok ama geceleri daha çok çalışıyorum”.

8.2.4. Zaman Baskısı

Görüşme yaptığımız katılımcıların ifadelerinden işe ilişkin zaman baskısı yaşamadıkları anlaşılmıştır. Çalışma koşulları arasında sayılan zaman baskısı konusunda katılımcıların çoğunluğu zamanını kendi ayarladığını ancak yetiştirmesi gereken acil siparişler olması halinde sabahdan akşama kadar çalışabildiklerini aksi halde çok rahat bir çalışma ortamında olduklarını ifade etmişlerdir.

Serpil Hanım: “O bana, o bana bağlı, yok zaman baskısı”.

Sülfıye Hanım: “Hayır, hayır yok. Yetiştireceğim bir ürün yoksa kendimi gayet rahat çalışma bir ortamındayım”.

Halime Hanım: “Yani belli bir zaman dilimi yok ama geceleri daha çok çalışıyorum. Kendi işimin kendim koyarım şeyini, zamanını ya da ne zaman ya da ehli keyif, canım ne zaman isterse”.

Hatice Hanım: “Bazen özel günlerimiz oluyor, mesela 8 Mart’ta stant açabiliyoruz. Valiliğin önünde, değişik yerlerde, daha hareketli bölgelerde ya da yazın turların olduğu günlerde. Muhakkak ki sıkışıyorsunuz, o günlerde yardım alıyorsunuz.”

Nevin Hanım, “Zaman baskısı, mesela sabah erken kalktığım için, çocuğu okula gönderiyorum ondan sonra, yetişecek bir işim varsa o gün, öbür ev işlerine zaman ayıramıyorum. Yetişecek işimi tamamlamaya çalışıyorum ve 01:30’a kadar, bazen oturduğum 02:00’ye kadar oluyor”.

8.2.5. İş Eğitimi

Yaptıkları işle ilgili olarak kadınlardan bazıları kursa gitmekte ve eğitim almaktadırlar. Katılımcılardan ikisi yaptığı işle ilgili herhangi bir eğitim almadığını ve eğitim almanın da gerekli olmadığını ifade etmiştir.

Serpil Hanım, “Tabi yani, kurs almadım ama tabi ki araştırıyorsun, araştırarak yaptığım, bir de biraz da kendi zevkini katıyorsun, kendi ne bileyim yani kendine özgür bir şeyler olmalı, tek sabit kalmıyorsun araştırdığın şey üzerinde, bu şekilde.. İnternette araştırıyorum, işte sabun yapanları araştırıyorum, nikâh şekeri yapanları araştırıyorum o şekilde araştırarak kendimi geliştirmeye çalışıyorum. Tabi onun birebir kopyasını yapmıyorum, önemli olan kendi fikirlerimi katmak, onu katıyorum”.

Halime Hanım ise yaptığı işin eğitim gerektirdiğini ifade etmiştir. “7 yıl mesela, kurdele nakışından tutun da Brezilya nakışı, panç, keçe işi bunların hepsini birer parça öğrendim ama keçeyi tamamen evde geliştirdim. Şimdi keçeyle ilgili bir planım var; islak keçe, ipek şal üzerine. Onun için eğitime gideceğim. Kendi şartlarımla, imkânlarımla gidip, bir gün onu alıp geleceğim İstanbul’dan. Bana zor değil ama zor gelen olabilir yani, bir günde ya da figürler öğreneceğim mesela, keçeden hayvan figürleri, insan figürleri bunları gidip öğreneceğim. Bu kursların faydalı olacağına inanıyor. Çünkü kendisinde hem yetenek olduğunu, hem alt yapı olduğunu yani alacağı kursla ilgili az çok tekniği bildiğini ifade etmiştir. Kendisi öncesinde de belediyenin açtığı kurslara gittiğini belirtmiştir.

Hatice Hanım: “Yaptığım işle ilgili herhangi bir eğitim almadım”

8.2.6. Aile Üyeleri Yardımı

Ev eksenli çalışan kadınlar, genelde tek başına çalışanlar olduğu gibi bu işleri yaparken aile üyelerinden büyük ölçüde yardım aldıklarını ya da bu yapılan el işlerine yardımcı olmasalar bile ev işlerine özellikle eşlerin yardımcı olduklarını söylemişlerdir.

Görüşme yaptığımız katılımcılardan Serpil, Selma ve Nevin Hanım kendi başlarına çalıştıklarını, aile üyelerinden herhangi bir yardım almadıklarını ifade ederken, Sülfiye Hanım genelde işi kendi yaptığını ama bazen eşinden, kayınvalidesinden yardım aldığını ifade etmiştir. Hatice Hanım da örgü işin de annesinden yardım aldığını ama ev işleri konusunda kimsenin yardımı olmadığını belirtmiştir.

8.3. İş Alma ve Verme Süreci

İş alma ve verme süreci teması altında dört alt tema -iş alma süreci, işi verme süreci, dayanışma, pazarlık süreci-ortaya çıkmıştır.

8.3.1. İş alma süreci

Katılımcılar, bu işleri ya internetten kendi adına sayfa açarak veya akraba ya da arkadaş çevresinden sipariş alarak yaptıklarını söylemişlerdir. İş alma sürecinde genelde eş, dost ve akrabaların bu işe aracılık etmekte olduğunu ama onlara herhangi bir komisyon ödemediklerin ifade etmişlerdir.

Görüşme yapılan kadınlardan biri sipariş üzerine çalıştığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Sipariş üzerine çalışıyorum yani işte, bebeği olacıklara mevlitlerine, nikâhı olacıklara nikah şekeri, o şekilde yapıyorum siparişleri alıyorum, toptan geldiği zaman bende yapıyorum, veriyorum. Siparişleri işte facebook’tan sayfa açtım kendime, oradan alıyorum, eşim dostumdan alıyorum o şekilde büyüyor”.

Diğer bir katılımcı, günlere giderken yaptığı işleri yanında götürdüğünü ve böylece birçok iş aldığını ifade etmiştir. Hatice Hanım ise başta yeğenine örme bebek yaparak başladığını sonra komşulardan talep geldiğini ve yaptığı ürünlerin organik olması nedeniyle de zamanla talep gördüğünü ifade etmiştir.

8.3.2. İş verme süreci

Ev eksenli çalışan kadınlara başkalarına iş dağıtımında bulunup bulunmadığı sorulduğunda genelde kendileri yaptığını ve sadece müşteri potansiyelinde birbirlerine yardımcı olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların çoğunluğu başkalarına iş dağıtımında bulunmadıklarını ifade etmişlerdir. Görüşme yapılan kadınlardan sadece Nevin Hanım, arkadaşlarına başlangıçta açılım sağlama konusunda yardımcı olduğunu, ancak işi yetiştiremedikleri zaman başkasına iş verdiğini ifade etmiştir.

8.3.3. Dayanışma

Evde çalışan kadınlara kendi aralarında ortak bir dayanışma ruhu geliştirip geliştirmedikleri sorulduğunda genelde ortak bir platformda buluştuklarını söylemişlerdir. Görüşme yaptığımız Selma Hanım, arkadaşlarıyla birlikte dernek kurduklarını söylemiştir. Hatice Hanım da birbirleriyle iletişim halinde olduklarını bazen birbirlerine iş verdiklerini ifade etmiştir.

8.3.4. Pazarlık Süreci

Görüşme yaptığımız kadınlara sipariş aldıkları kimselerle pazarlık edip etmedikleri sorulduğunda çoğunluğu pazarlık süreci olmadığını ifade etmişlerdir.

Nevin Hanım: *“ne dersen kabul ediyorlar. Çünkü el emeğinin hakkını biliyorlar”.*

Katılımcılardan Sülfiye Hanım pazarlık payı olduğunu ifade etmiştir.

8.4. Gelir

Gelir teması altında gelir elde etme ve gelir kullanımı adı altında iki alt temaya ulaşılmıştır.

8.4.1. Gelir Elde Etme

Gelir elde edici bir faaliyette bulunup bulunmadıkları katılımcılara sorulduğunda, çoğunluğu gelir getirici bir faaliyette bulduklarını söylemişlerdir. Ne kadar kazandıklarına ilişkin kendilerine sorulduğunda, Serpil Hanım, siparişin durumuna bağlı olarak aylık 500 TL kazandığını, Selma Hanım, duruma göre değiştiğini mesela kışın pek para kazanmadığını, kazancının aile içi gelirin %25'lik kısmını oluşturduğunu ifade etmiştir. Sülfiye Hanım, kazancının değiştiğini, yaz döneminde daha fazla kışın daha az kazandığını ve kazancının hane içi gelirin ¼'ü kadar olduğunu söylemiştir. Halime Hanım, kazancının sürekli olmadığını işlerin yoğun olduğu zamanlarda aylık 400-500 TL kazandığını söylemiştir. Hatice Hanım da gelir getirici bir faaliyette bulunduğunu ve ayda 600 TL civarında kazandığını ve kazancının hane içi gelirin ¼'ünü oluşturduğunu ifade etmiştir. Son olarak Nevin Hanım ise, kazancının duruma göre değiştiğini yeri geldiğinde 50 TL, yeri geldiğinde ise 150 olduğunu ama 250 TL'yi bile bulmadığını söylemiştir.

8.4.2. Gelir Kullanımı

Katılımcıların çoğunluğu gelirlerini çok çeşitli ihtiyaçlarına harcadıklarını ancak tasarruf yapamadıklarını belirtmişlerdir.

Serpil Hanım: *“Oğluma gönderiyorum ve bir kısmını da kendi ihtiyaçlarıma kullanıyorum. Ancak kazancımdan tasarruf edemiyorum.”*

Sülfiye Hanım: *“Kazandığım geliri hem kendime hem de ailemin ihtiyaçlarına kullanıyorum.”*

8.5. Yaşanan Sorunlar

Görüşme yapılan katılımcıların ev eksenli iş yaparken yaşadıkları sorunlar iki ana alt tema (işte sorunlar ve yaptırım) altında incelenmiştir.

8.5.1. İşte sorunlar

Cinsiyetçi iş bölümü gereği; “doğal görevleri” kabul edilen işlerin uzantısı işler yapıyor oldukları için, kadınların yaptıkları iş, çalışma olarak kabul edilmemektedir. Kadınlar bir yandan geçim için çalışırken, diğer yandan da ev içinde ev ve bakım işlerinde zaman harcadıklarından, çalışmaları görünmez emek olarak değerlendirilmektedir. Evde bebek veya magnet yaparken ya da boncuk boyarken, aynı zamanda çocukların ve kocalarının yemeğini hazırlayıp, evdeki yaşlıların, hastaların ya da sakat yakınlarının bakımını üstlenmektedirler. Tüm bu çalışma yirmi dört saate yayılmakta, çoğu kez dinlenme ve uyku zamanlarından çalıp çocuklarını okula hazırlamak, birikmiş ütülerini yapmak, çamaşırları yıkamak zorunda kalmaktadırlar.

Görüşme yaptığımız katılımcıların çoğunluğu da bu tür sorunlardan bahsetmişlerdir. Selma ve Halime Hanım, hem ev işi hem de bu tür çalışmadan dolayı kendilerine *zaman ayıramadıklarını*

ifade ederken, Hatice Hanım yaz kış demeden tezgâhın başında oldukları için sıcak ve soğuk dolayısıyla sorun yaşadıklarını söylemişlerdir.

Pazar bulma, pazarlama ve tanıtım konusunda da sorun yaşadıklarını ve deneyimlerinin az olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılardan Selma Hanım, özellikle başlangıçta pazar bulma konusunda sorun yaşadıklarını ama zamanla bu sorunun azalmaya başladığına vurgu yapmıştır.

Ev eksenli çalışan kadınların **düzenli bir geliri de bulunmamaktadır**. Bu da önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu çalışmamızda da yaşanan en büyük sorunlardan biri olarak görüşme yaptığımız kadınlar düzenli gelir elde edemediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan Nevin Hanım, geliriyle ilgili olarak “*Her zaman aynı olmuyor yani.*” ifadesini kullanarak bu tespitimizi doğrulamıştır. Selma Hanım, piyasada haksız rekabet olduğunu, aynı ürünü bir başka kişinin daha düşük fiyata sattığını veya yaptığının karşılığını alamadığını söylemiştir. Nevin Hanım da her zaman aynı düzeyde gelir elde edemediklerini, gelirlerinde düzensizlik olduğunu söylemiştir.

İşte yaşanan bir başka sorun da **çalışma sözleşmelerinin ve sigortalılıklarının olmamasıdır**. Görüşme yaptığımız kadınların çoğu, çalışan olmalarına bağlı olarak sosyal güvenlik haklarını istediklerini belirtmişler ve herhangi bir sözleşmeye bağlı olarak çalışmadıklarını ifade etmişlerdir. Nitekim katılımcılardan Selma Hanım gelecek güvencesi yaşadığını ve sigortanın kendisi için çok önemli olduğunu belirtmiş ve şu ifadeye vurgu yapmıştır: “*Ben diyorum ya sigorta benim için çok önemlidir. Bugünün yarını da var... Bu işte bugünün de yarını var tamam ama yaşlandığımız zaman yapacağım iş bu değil.*”

Her işçi gibi ev eksenli çalışan kadınlar da **sağlık risklerine** maruz kalmaktadırlar. Ev eksenli çalışan kadınlardan bazıları işin özelliğinden dolayı sağlık sorunları (göz rahatsızlıkları, bel boyun fıtığı vb.) yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Nitekim görüşme yaptığımız katılımcılardan Nevin Hanım, yaptığı işten dolayı boyun fıtığına bağlı olarak el ve kol ağrısından yakınmıştır.

Bir farklı sorun olarak Halime Hanım, aile üyeleriyle özellikle **eşiyle yaşadığı sorunu** ifade etmiştir. Eşinin çok titiz olduğunu ve bu işi yaparken malzemelerin dağınık olmasından dolayı eşinin rahatsız olduğunu belirtmiştir.

Sosyal hayattan dışlanma da ev eksenli çalışmanın diğer bir sorun alanıdır. Ev hizmetlerini yerine getirme konusunda avantaj olan bu tür çalışma aslında kadını eve tamamen bağımlı hale getirirken aynı zamanda kadını sosyal yaşam alanlarından uzak bırakmaktadır (Aktaş, 2013: 63; Aslan 2016: 73). Katılımcıların hemen hemen hepsi sosyal hayattan dışlandıklarını ifade etmişlerdir.

Yapılan görüşmelerde ev eksenli çalışan kadınların diğer sorunları arasında; ürünlerinin fiyatlandırması, mali teknik ve hukuki anlamda bilgi eksikliği, yeni bilgilere ulaşmada güçlük çekme ve projelere ulaşmada yetersizlik gibi konular da yer almaktadır.

8.5.2.Yaptırım

Yaptırım konusunda görüşme yaptığımız kadınların çoğunluğu, işi alırken veya işi devrederken herhangi bir yaptırımla karşılaşmadıklarını ifade etmişlerdir. Çünkü daha başlangıçta işi alırken kendi durumlarına göre aldıklarını, eğer yetiştiremeyeceklerse başlangıçta bunu belirttiklerini veya yetiştirmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir.

8.6. Beklentiler

Bu çalışmada beklentiler, toplumdan ve devletten beklenenler ile gelecek beklentisi biçiminde ele alınmaktadır. Görüşme yapılan katılımcılardan Selma Hanım, bu işin gelecek açısından güvence sağlamadığını, ürettiği sürece satış yaparak para kazandığını ve herhangi bir sosyal güvencesinin olmadığını ifade etmiştir.

Serpil Hanım, devletten beklentisi şu şekilde ifade etmiştir: *“Devletten, tabi ki biz ev hanımlarına imkânlar sağlasınlar ki biz de daha çok açılalım, daha çok güçlenelim, daha çok iş yapalım, üretelim ben bunu isterim. Selma Hanım ve Halime Hanım, “sigortanın kendisi için önemli olduğunu ve sigortalı bir işte çalışmak istediğini ya da ileride kendisinin yaptırabileceğini”* söylemiştir.

Genel olarak bakıldığında görüşme yaptığımız her bir katılımcı, ürünlerini satabilecekleri yerleri bulmakta zorluk çektiklerini ve kendilerine bu imkânın sağlanması konusunda devletten beklentileri olduğunu ve kanunlarla kendilerine güvence sağlanmasını istediklerini belirtmişlerdir.

9. SONUÇ

Toplumsal cinsiyet bakımından evde çalışma büyük ölçüde kadın çalışması haline gelmiştir. Ev eksenli çalışma kadınların genellikle ücretsiz aile çalışanı statüsünde bulunduğu, işbölümünün toplumsal cinsiyete dayandığı ve yaşam alanının kadınlar tarafından ekonomik faaliyet alanına dönüştürüldüğü bir çalışma biçimi olarak tanımlanmaktadır. Yürütülen bu çalışma kapsamında Eskişehir ilinde ev eksenli çalışan kadınların; çalışma algısı, işin niteliği/çalışma koşulları, işi alma/verme süreci, gelir, yaşanan sorunlar ve gelecek beklentileri gibi temalar çerçevesinde durum tespiti ve çözüm önerilerine ulaşılmıştır.

Yapılan bu çalışmada ev eksenli de olsa çalışmanın, kadınlara gelir sağlamasının yanı sıra, aile ve toplum içinde statülerinin artmasına ve özgüvenlerinin yükseltmesine katkıda bulunduğu ortaya çıkmıştır. Ancak bu katkıların yanı sıra sorunlar da yaşadıkları tespit edilmiştir

Ev eksenli çalışan kadınların yaptıkları iş toplum tarafından görünmeyen bir iş olarak algılanmakta ve bu kapsamda çalışan kadınlar sosyo-ekonomik anlamda işgücü piyasasında dezavantajlı konumda bulunmaktadır.

Ev eksenli çalışanlara yönelik yapılan bu çalışmada ve diğer çalışmalarda bu kapsamda çalışan kadınların yaşadıkları en büyük sorun alanının gelir seviyelerindeki düşüklük ve belirsizlik olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada ve Türkiye’de yapılan diğer çalışmalarda, ev eksenli çalışanların; gelir seviyelerindeki düşüklük ve belirsizlik, sosyal güvence yoksunluğu, kayıt dışı çalışma, gerek kamu gerekse sivil toplum kuruluşlarınca yeterince dikkate alınmama, işlerine ilişkin kendilerine destek sağlayacak mekanizmaların yetersizliği ile pazara erişim/pazarlama konusunda yaşadıkları sorunlar, yaptıkları işin geliştirilmesine ilişkin öz sermaye yetersizliği ve ürün gelişme konusunda yeterli olanakların olmaması sorun alanları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ev eksenli çalışma biçiminde genellikle kayıt dışı ve düşük gelir düzeylerinin söz konusu olması, aileden yeterli desteğin sağlanamaması ve ürünlerini pazarlayabilmede karşılaştıkları sorunlar nedeniyle bu tür çalışanlar kendilerine yönelik hukuksal düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç duymaktadırlar.

Yapılan bu çalışmanın sonucunda kadınların bağımsız bir sosyal güvenceye olduğu kadar, ev içindeki bakım yüklerini azaltacak ek önlemlere de ihtiyacı olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu bağlamda yerel yönetimlerin de ev eksenli çalışan kadınların sorunlarının çözümünde sorumluluk üstlenmesi ve bu sorumluluğu öncelikli işleri arasına alıp yürütmesi gerekmektedir. İstihdam, kreş ve yaşlı/hasta bakım hizmetleri gibi alanlarda kadınlara verilecek destekler ücretsiz ya da çok düşük ücretli olmalıdır. Aslında bu hizmetlerin kamusal olarak ve bedelsiz bir biçimde sunulabilmesi de son derece önemlidir.

Bu düzenlemelerin yanı sıra önemli olan diğer bir destek alanı da teknoloji kullanımı (bilgisayar, web sitesi kurulumu vb.), pazarlara ulaşma ve ürün geliştirme konularında karşımıza çıkmaktadır. Yerel yönetimler kadınlara üretmiş oldukları el emeği ürünleri satabilecekleri ortamları sağlamaktadır. Ancak yerel yönetimler tarafından yapılan girişimler çok yeterli olmamakta özellikle açılan stantların il bazında duyurulması konusunda eksiklikler bulunmaktadır. Yapılan araştırmada da Eskişehir ilinde yerel yönetimlerce kadınlara pazarlama ve tanıtım faaliyetleri konusunda imkân sağlanmasına rağmen yeterli düzeyde olmadığı ve bu bağlamda yerel yönetimlere önemli görevler düştüğü söylenebilir. Ayrıca sosyal tarafların ev eksenli çalışma biçiminin meslek olarak benimsenmesini sağlayacak girişimlerde bulunması isabetli olacaktır.

10. KAYNAKÇA

- Aktaş, Gül (2013). “Üretiyorum Öyleyse Varım: Buldan’da Ev Eksenli Çalışan Kadınların Aile ve Toplumsal Yaşamda Görünmeyen Emeği”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, (258-267).
- Aslan, Hasan (2016). “Ev Eksenli Çalışan Kadınların Sosyal ve Ekonomik Hayatlarına İlişkin Bir Saha Araştırması: Denizli İli Örneği”, *Fe Dergi Feminist Eleştiri Dergi*, Cilt 8, Sayı 1, (69-90), http://cins.ankara.edu.tr/15_5.pdf, (14.10.2016).
- Bergan, Ruth (2009). “Women Home-Based Workers Organising for Econometric Rights: Case Studies From Bulgaria and Turkey”, *Gender&Development*, Cilt 17, Sayı 2, (219-229).
- Birleşik Metal İş Yayınları (2003). Ev Eksenli Çalışanlar ve Örgütlenmeleri, http://www.birlesikmetal.org/kitap/kitap_03/2003-1.pdf, (14.10.2016).
- Erdoğdu, Seyhan - Toksöz, Gülay (2013). *Türkiye’de Ev İşçileri*, Uluslararası Çalışma Ofisi, Ankara.

- Erdut, Tijen (2011). “Toplumsal Cinsiyet Bakımından Evde Çalışma”, *Çalışma ve Toplum*, 2011/2, (55-82).
- Eyrenci, Öner - Bakırcı, Kadriye (2000). *Dünyada ve Türkiye’de Evde Çalışma ve Eve İş Verme*, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2000-32, İstanbul.
- Feldstead, Alan - Jewson, Nick (2000). *In Work, At Home: Towards an Understanding of Homeworking*, London, Routledge.
- Hays, Danica G. - Singh, Anneliese A. (2011). *Qualitative Inquiry in Clinical and Educational Settings*, <http://www.guilford.com>, (10.05.2015).
- İlkkaracan, İpek (1998). “Kentli Kadınlar ve Çalışma Yaşamı” (Ed. Berktaş, A. H) *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul (285-302).
- Kaya, Mehmet (2016). Esnek Çalışma Model: Ev Eksenli Çalışma, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* Sayı 15, Cilt 58, (1069-1099), <http://esosder.org>, (02.11.2016).
- KEİG (2013). Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi, <http://www.keig.org>, (08.02.2017).
- Özer, Mustafa - Biçerli, M. Kemal (2003). “Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 63, Sayı 1, (55-86).
- Patton, Michael Q. (2002). *Qualitative Resarch & Evaluation Methods*, 3. Edition, Sage Publication, USA.
- Süral, Nurhan (2003). “Legal Framework for Gender Equality, 10-31, Bridging the Gender Gap in Turkey”, <http://sitesources.worldbank.org/INTECAREGTOPGENDER/Resources/TurkeyCGA.pdf>, (08.02.2017).
- Toksöz, Gülay (2007). “İşgücü Piyasasının Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Analizi ve Bölgelerarası Dengesizlikler”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Cilt 2007, Sayı 4, (857-79).
- Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, (2014). http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=294, (07.02.2017).
- Türkiye’de Kadın İşgücü Profili, (2014) Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, <http://spaum.politics.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/488/2014/04/T%C3%BCrkiyede-Kad%C4%B1n-%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-Profil-i-ve-%C4%B0statistiklerinin-Analizi-Nihai-Rapor.pdf>, (08.02.2017).
- Yıldırım, Sinem (2014). “Türkiye’de Ev Hizmetlerinde Çalışanların Sorunları”, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, (45-59). <http://evcad.org/evcad-saha-analiz.pdf>, (09.02.2017).
- http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=41, (Erişim Tarih: 29.06.2012).

HASTANELERDE MALİYET ANALİZİ: ANKARA’DA HİZMET SUNAN İKİNCİ BASAMAK BİR KAMU HASTANESİ’NDE UYGULAMA

COST ANALYSIS IN HOSPITALS: IMPELANTATION IN A SECOND LINE PUBLIC HOSPITAL PROVIDING SERVICES IN ANKARA

Sinem MUT¹, İsmail Ağırbaş²

Öz

Sağlık hizmetleri bireylerin ve dolayısıyla toplumların bugünü ve geleceğini ilgilendiren yaşamsal temel ihtiyaçları karşılamaktadır. Bu alanda insan ihtiyaç ve beklentileri değişken ve sınırsızdır. Fakat kaynakların sınırlılığı düşünüldüğünde giderlerin kontrol altına alınması önemlidir. Sürdürülebilir, etkili bir hizmet sunumu için giderlerin ölçülmesi yani maliyetlerin analiz edilmesi gerekir. Çalışma Ankara’da hizmet sunan ikinci basamak bir kamu hastanesinde yürütülmüştür. Örneklem seçilmeden tüm klinik ve polikliniklere ait 2014 yılı idari, mali, tıbbi ve istatistiksel verileri incelenmiştir. Çalışma belirli bir dönemi kapsamı dolayısıyla kesitseldir ve tanımlayıcı araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada temel olarak “Geleneksel Maliyet Analizi” yöntemi kullanılmıştır. Maliyetler; birinci, ikinci ve üçüncü dağıtım olarak tanımlanan ve üç ayrı aşamada gerçekleştirilen dağıtımlar ile hesaplanmıştır. Dağıtımlar sonucunda hastanenin toplam giderinin 12.783.071,73 TL olduğu saptanmıştır. Toplam hastane giderlerinin %77,76’sının personel giderlerinden, %18,81’inin genel üretim giderlerinden ve %3,43’ünü direkt ilk madde ve malzeme giderlerinden oluştuğu saptanmıştır. Çalışmada poliklinik ve klinik birim maliyetler hesaplanmıştır. Bulunan poliklinik maliyetler Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) fiyatlarıyla karşılaştırılmıştır. Genel olarak poliklinik maliyetleri SUT fiyatlarının üstünde çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Hizmeti, Hastane, Maliyet, Maliyet Analizi, Birim Maliyet

Abstract

Health care satisfy fundamental vital needs which concern individuals and accordingly communities today and the future. In this area needs and expectations are variable and endless. But when considering the limitation of resources it is important to be controlled expenditures. In order to effective and sustainable health services costs analyzes are needed. This study was carried out a second level

¹ Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, smut@ankara.edu.tr

² Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, agirbasismail@yahoo.com

public hospital which provide service in Ankara. The sample was not selected after the administrative, financial, medical and statical data of all clinics and outpatient in 2014. The study cover specific period so it is cross-sectional and descriptive research method was used. In this study "Traditional Cost Analysis" method was basically used. Costs were calculated through three steps of allocation called first, second and third allocations. End of the allocations it was confirmed that hospital total expenses is 12.783.071,73 TL. It was confirmed that 77,76% of total hospital expenses were made up of direct labor costs; 18,81% were made up of general production costs; and 3,43% were made up of direct raw materials and supplies. Outpatient clinic and clinic unit costs were estimated in this study. These outpatient unit costs were then compared with the prices found in The Medical Enforcement Declaration. Outpatient unit costs were often higher than The Medical Enforcement Declaration prices.

Keywords: Healthcare, Hospital, Cost, Cost Analysis, Unit Cost

1.GİRİŞ

İşletme yönetiminde başarılı olabilmenin ön koşullarından biri; kuruluş amacı ve faaliyet gösterdiği sektör ne olursa olsun her işletmenin ürettiği mal ve hizmetlerin kendisine kaç mal oluşunu bilmesidir. Bu durum hastaneler için de önem arz etmektedir. Çünkü birey ve toplum hayatında önemli bir yeri olan sağlık ve sağlık hizmetleri için yapılan harcamalar giderek artmaktadır. Ülkeler Gayri Safi Yurtiçi Hâsıllarının, bireylerde gelirlerinin önemli bir kısmını sağlık harcamaları için kullanmaktadır. Bunun bir sonucu olarak sağlık hizmetleri maliyeti sürekli olarak gündemde olan önemli konulardan biridir. Toplumun sağlık hizmeti ihtiyacını karşılayan sağlık kurumları, tıp bilimi ve teknolojisindeki gelişmelerin sonucunda değişmiş ve önemleri de gittikçe artmıştır. Ürettiği mal ve hizmetin maliyetini bilen sağlık kurumları da diğer sağlık kurumlarında daha avantajlı olacaklardır. İsminden de anlaşılacağı gibi maliyet analizi sağlık kurumlarının hizmet maliyetlerinin hesaplanmasında kullanılan bir yöntemdir. Maliyet analizi, sağlık kurumunun hizmet sunumunda gerçekleşen giderleri, gider yerlerine ve gider türlerine göre ayırıp üretilen sağlık hizmetleri ile ilişkilendirerek analiz etmektir(Ağırbaş, 2014:419).

Bugün bütün ulusal sağlık sistemlerinin yüz yüze bulunduğu ortak sorun tıbbi bakım maliyetlerinin ulusal gelirden artan miktar ve oranda pay almasıdır. Bu nedenle mevcut sağlık bakım kaynaklarından daha fazla fayda elde edilmesi önem kazanmış ve sağlık hizmetlerinin verimliliği ve etkililiğinin değerlendirmesine yönelik çalışmalara verilen önem gittikçe artmıştır (Uğurluoğlu, 2013: 201). Sağlık hizmetleri sunumunda sınırlı olan kaynakların etkili ve verimli kullanılması günümüzde kaçınılmaz tartışmalardan biridir. Rekabet ortamının her gün daha da genişlediği bir ortamda sağlık hizmeti sunucularının artan hizmet sunumu maliyetlerine yönelik stratejik ve taktik planlara sahip olması gerekmektedir (Top, 2006:3). Bu planların oluşturulmasında hastanelerde yapılan ve daha sistematik ve sürekli olarak yapılması gereken maliyet analizleri büyük kolaylıklar sağlayacaktır (Esatoğlu vd., 2010: 17).

Çalışmanın amacı, Ankara'da hizmet sunan ikinci basamak bir kamu hastanesinin 2014 verilerini kullanarak poliklinik birim maliyetleri, hasta ve hasta günü birim maliyetlerinin hesaplanması ve bulunan poliklinik birim maliyetlerinin Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) paket fiyatlarıyla karşılaştırılmasıdır.

1.1.Sağlık Kurumlarında Maliyet Analizi

Sağlık hizmetlerine ayrılan bütçenin büyük kısmı hastaneler tarafından tüketilmektedir. Dolayısıyla hastanelerin sunduğu hizmetin yönetsel, teknik ve finansal açıdan etkililiği önem kazanmaktadır. Artan sağlık harcamalarının kontrol altına alınması bu harcamaların ölçülebilmesinden geçmektedir (McKee ve Healy, 2003: 49). Harcamaların artması, teknolojik gelişmeler, geri ödeme yöntemlerindeki çeşitlilik ve yasal düzenlemeler hastanelerde maliyet analizi çalışmalarına verilen önemi arttırmıştır (Özgülbaş, 2014: 25). Maliyet analizi geçmiş dönemlere ait maliyet muhasebesi verilerini kullanarak ileriye yönelik finansal planlar yapmaya imkan veren analizlerden oluşmaktadır (Top ve Yıldırım, 2000: 20).

Maliyet, ürün ya da hizmet üretimi için katlanılan parasal değerdir (Büyükmirza, 2008: 44). Bu tanımdan hareketle sağlık hizmeti maliyetini, sağlık kurumlarının sağlık hizmetini üretebilmesi için harcadığı üretim faktörlerinin para ile ölçülebilen değeri şeklinde ifade edebiliriz. Sağlık kurumları üretim faktörü olarak, insan gücü, ilaç, tıbbi malzeme, tıbbi cihaz, elektrik, su, doğalgaz, gıda ürünleri, temizlik ürünleri, bina, genel demirbaş, kırtasiye vb çok değişik kaynaklar kullanmaktadır. Bu üretim faktörlerinin kullanabilmek için gerekli olan finansal kaynaklar sınırlı olduğundan, maliyetler sağlık kurumlarının önemli sorun alanı olmaya devam etmektedir. Sağlık kurumlarında maliyetler; polikliniklerde poliklinik maliyeti, kliniklerde hasta günü maliyeti, laboratuvarlarda tetkik maliyeti, radyolojide çekim maliyeti, ameliyathanelerde ameliyat maliyeti, yoğun bakımda hasta günü maliyeti, diyaliz de seans maliyeti vb olarak ifade edilmektedir. Bu maliyetlerin, hem sağlık kurumu genelinde hem de ayrı ayrı her bir poliklinik, klinik, ameliyathane ve laboratuvar bazında hesaplanması gerekmektedir. Ayrıca kliniklerde hastalık tedavi maliyetleri, ameliyathanelerde ameliyat türlerinin maliyetleri, laboratuvarlarda her bir tetkik'in maliyetinin de hesaplanması gerekmektedir. Bu nokta da maliyet, harcama ve gider kavramlarını açıklamakta yarar bulunmaktadır. Maliyet, harcama ve gider kavramları birbiriyle ilişkili kavramlar olması dolayısıyla sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılmaktadırlar. Ancak kavramlar arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Maliyet, hastanelerin sağlık hizmeti üretimi için katlandıkları gerekli mal ve hizmetlerin parasal karşılığıdır. Harcama, satın alınan mal ve hizmet karşılığı ödenen paradır. Gider ise satın alınan hizmet ya da ürünün sunulan hizmet kapsamında kullanılan kısmıdır (Ağırbaş, 2014: 429).

Maliyet analizi, sağlık kurumu tarafından sunulan hizmetin karmaşıklığı ve çok girdili yapısını sistematikleştirmeye ve yalınlaştırmaya da yarayan finansal yönetim aracıdır. Hizmet sunumu esnasında katlanılan giderlerin esas üretim yerlerine dağıtılmasıyla sonuçlanan ve kullanıcısının hem toplam maliyeti hem de birim maliyetleri hesaplamasına yardımcı olan bir araçtır (Ağırbaş, 2014: 429).

1.2. Sağlık Kurumlarında Maliyet Analizi Aşamaları

Maliyet analizi çalışması esnasında yapılan işlemler yedi başlıkla özetlenebilir;

1. Çıktıların belirlenmesi
2. Gider merkezlerinin tanımlanması
3. Gider kalemlerinin belirlenmesi
4. Giderlerin gider merkezlerine dağıtımı
5. Yönetim ve destek gider yerlerindeki giderlerin, yardımcı ve esas gider yerlerine dağıtımı

6. Yardımcı ve esas gider yerlerinin toplam ve birim maliyetlerin hesaplanarak maliyet fonksiyonlarının oluşturulmasıdır (Shepard vd., 2000: 7).

Maliyet analizinin ilk aşamasında çıktılar belirlenir. Sağlık kurumlarında, poliklinik sayısı, taburcu olan hasta sayısı, ameliyat türleri ve sayıları, tetkik türleri ve sayıları, yoğun bakım gün sayıları çıktı olarak adlandırılmaktadır. Bu çıktılar kullanılarak, poliklinik maliyetleri, yatan hasta ve hasta günü maliyeti, tetkik maliyetleri v.b hesaplanmaktadır (Ağırbaş, 2014: 430). Gider yerleri, hizmet sunumu sonucu maliyetlerin oluştuğu, sağlık kurumunun hizmet üretim birimidir (Durukan ve ark., 2007: 23). Sağlık kurumlarında yapılan maliyet analizi çalışmalarında gider yerleri, esas üretim gider yerleri (poliklinik ve klinikler), yardımcı üretim gider yerleri (laboratuvarlar, görüntüleme merkezleri, ameliyathaneler v.b) ve fiilen sağlık hizmetinin sunulmadığı fakat sunulabilmesi için hizmet veren birimlerinin oluşturduğu yönetim ve destek gider yerleri olarak üç gruba ayrılmaktadır. Gider türleri, malzeme giderleri, personel giderleri ve genel üretim giderleri olarak üç grupta toplanabilmektedir. Bir diğer aşama giderlerin gider merkezlerine dağıtımıdır. Bu aşamada, dolaysız giderler gider yerlerine direkt yüklenirken, dolaylı giderler ise maliyet dağıtıcıları (cost drivers) yardımı ile gider yerlerine dağıtılırlar. Analizlerde genel olarak kullanılan maliyet dağıtıcıları, poliklinik hasta sayısı, yatan hasta sayısı, yatan hasta gün sayısı, personel sayısı, ameliyat türü vb'dir. Bu adımların izlenmesi sonucunda birinci dağıtım tablosu oluşur. Yönetim ve destek gider yerlerindeki giderlerin, yardımcı ve esas üretim gider yerlerine dağıtım işlemleri sonucunda ise ikinci dağıtım tablosu oluşur. İkinci gider dağıtım işlemlerini gerçekleştirmek için farklı dağıtım yöntemleri bulunmaktadır fakat genellikle çalışmalarda uygulama kolaylığı nedeniyle "kademeli dağıtım yöntemi" kullanılmaktadır. Analizlerin son aşaması, yardımcı ve esas gider yerlerinin toplam ve birim maliyetlerin hesaplanarak maliyet fonksiyonlarının oluşturulması aşamasıdır. Türkiye'de sağlık kurumları katlandıkları giderlerin karşılığını Sosyal Güvenlik Kurumu'ndan esas üretim gider yerleri olarak adlandırılan poliklinik ve klinik faturalarına göre almaktadırlar. Dolayısıyla bu aşamada öncelikle yardımcı üretim yeri giderlerinin birim maliyetleri hesaplanır sonrasında ise yardımcı üretim giderleri esas üretim gider yerlerine dağıtılır ve poliklinik ve klinik birim maliyetleri hesaplanır. Bu işleme üçüncü dağıtım denir (Ağırbaş, 2014: 428-442).

2. MATERYAL VE METOD

2.1. Evren ve Örneklem

Araştırma Ankara'da hizmet sunan ikinci basamak bir kamu hastanesinde yürütülmüştür. Örneklem seçilmeden tüm klinik ve polikliniklere ait 2014 yılı idari, mali, tıbbi ve istatistiksel verileri incelenmiştir. Hastanenin sunduğu hizmetler kapsamında 23 poliklinik ve 18 klinik faaliyet göstermektedir.

2.2. Metod

Çalışma yapılması için hastanenin bağlı olduğu kamu hastane birliğinden ve hastane yönetiminden gerekli izinler alınmıştır. Araştırmada kullanılan veriler hastane yönetimi ve ilgili verinin kayıtlarının tutulduğu hastane biriminden tedarik edilmiş ve bu veriler kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizinde Microsoft Excel programı kullanılmıştır. Çalışma belirli bir dönemi kapsamı dolayısıyla kesitsel bir araştırmadır ve tanımlayıcı

araştırma yöntemi kullanılmıştır. Analiz kapsamında olan hastane de “Geleneksel Maliyet Analizi” yöntemi kullanılarak yapılan maliyet analizi çalışması üç dağıtım aşamasından oluşmaktadır.

İlk aşamada çıktılar belirlenmiş, gider türleri ve gider kalemlerine göre gruplandırmalar yapılmıştır. Birinci gider dağıtım tablosu oluşturulurken gider merkezleri sınıflandırıldıktan sonra gider çeşitleri belirlenmiş, uygun dağıtım anahtarlarıyla esas ve yardımcı gider dağıtım yerleri ile yönetim ve destek gider dağıtım yerlerine dağıtım gerçekleştirilmiştir. Dağıtım aşamasında dolaysız giderler gider yerlerine doğrudan yüklenirken, dolaylı giderlerin dağıtımı için maliyet dağıtıcıları (cost driver) kullanılmıştır. Kullanılan başlıca maliyet dağıtıcıları ise şöyledir; poliklinik hasta sayısı, yatan hasta sayısı, yatan hasta gün sayısı, personel sayısı, ameliyat türü, yemek öğün sayısı g.b.

İkinci gider dağıtım tablosu birinci dağıtım sonrasında ortaya çıkan verilerle, yönetim ve destek giderlerinin esas ve yardımcı üretim gider yerlerine dağıtımıyla devam etmiştir. Dağıtımda “Kademeli Dağıtım Yöntemi” kullanılmış olup, yönetim ve destek giderleri büyükten küçüğe doğru sıralanmış ve dağıtımlar gerçekleştirilmiştir. Genel yönetim giderleri hastane yönetimi başlığında toplanmış ve ikinci dağıtımda tek kaleme temsil edilmiştir. Yönetim ve destek giderleri uygun dağıtım anahtarları yardımıyla esas ve yardımcı gider yerlerine dağıtılmıştır.

Üçüncü gider dağıtım tablosunda yardımcı üretim gider yerlerinin esas üretim gider yerlerine dağıtımı yapılmıştır. Burada da ikinci dağıtımda olduğu gibi “Kademeli Dağıtım Yöntemi” kullanılmış ve yardımcı gider çeşitleri büyükten küçüğe sıralanarak dağıtım gerçekleştirilmiştir. Üçüncü dağıtım sonrasında polikliniklerde poliklinik birim maliyeti, servislerde ise hasta ve hasta günü birim maliyeti hesaplanmıştır.

3. BULGULAR

Çalışma kapsamına alınan hastaneye ilişkin yapılan analizler ve çıkan sonuçlar bu bölümde incelenmiştir. Çalışma esnasında toplanan veriler doğrultusunda birinci, ikinci ve üçüncü gider dağıtım tabloları oluşturulmuştur. Hastaneye ait 2014 yılı verileri aşağıda Tablo 1’de anlatılmıştır.

Tablo 1. Hastanenin 2014 Yılı Genel Verileri

Fiili Yatak Kapasitesi	67
Yatılan Gün Sayısı	11483
Yatan Hasta Sayısı	2080
Yapılan Ameliyat Sayısı	2820
Poliklinik Hasta Sayısı	184172

Hastanenin 2014 yılına ait birim bazında poliklinik hasta sayısı (PHS), yatan hasta sayısı (YHS) ve yatan hasta gün sayısı (YHGS) aşağıdaki Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Hastane Birim Bazında PHS, YHS ve YHGS’ye İlişkin Veriler

Birimler	PHS	YHS	YHGS
Acil Servis	60658	0	0
Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları	12498	85	274
Cildiye	9436	7	18
Fizik Tedavi Ve Rehabilitasyon	6364	253	4871
Göğüs Hastalıkları	4606	73	608

Tablo 2. Hastane Birim Bazında PHS, YHS ve YHGS'ye İlişkin Veriler (Devamı)

Birimler	PHS	YHS	YHGS
İç Hastalıklar	17720	304	1880
Kardiyoloji	7106	76	563
Nöroloji	4427	3	31
Psikiyatri	2436	0	0
Beyin	1098	0	0
Genel Cerrahi	10600	580	1130
Göz Hastalıkları	10566	77	137
Kadın Hastalıkları	8695	267	459
KBB	10619	9	14
Ortopedi	10451	81	285
Üroloji	4186	68	97
Ağrı	503	0	0
Yoğun Bakım	0	197	1116
Evde Bakım	2203	0	
TOPLAM	184172	2080	11483

Tablo 2’de de görüldüğü gibi en çok poliklinik başvurusu acil, iç hastalıklar ve çocuk hastalıkları polikliniklerine yapılmıştır. 2014 yılı genelinde yatan hasta sayısının en fazla olduğu klinikler genel cerrahi, iç hastalıklar ve kulak-burun-boğaz klinikleridir. Yatan hasta gün sayısına bakılacak olursa toplamda yatış süresinin en fazla olduğu birimler fizik tedavi ve rehabilitasyon kliniği, iç hastalıklar ve genel cerrahi klinikleridir.

3.1. Birinci Gider Dağıtımına İlişkin Bulgular

Birinci gider dağıtım tablosu oluşturulurken gider merkezleri sınıflandırılmış, gider merkezleri belirlendikten sonra gider çeşitleri belirlenmiştir. Giderler gider merkezlerine uygun dağıtım anahtarları ile dağıtılmıştır. Tablo 3’de birinci dağıtım sonrası gider yerlerinin maliyetleri verilmiştir. Toplam 12.783.071,73 TL olan giderlerin; genel yardımcı hizmet gider yerleri 1.439.043,87 TL’sini, genel yönetim gider yerleri 1.948.589,48 TL’sini, yardımcı üretim gider yerleri 2.787.104,43 TL’sini, esas üretim gider yerleri ise 6.608.333,95 TL’sini oluşturmaktadır.

Tablo 3. Birinci Dağıtım Sonrası Gider Yerleri Maliyetlerinin Dağılımı

Gider Merkezi	1.Dağıtım Sonrası Maliyetler (TL)
Genel Yardımcı Hizmet Gider Yerleri	
Hasta Kabul	311.103,52
Yemekhane	465.684,35
Çamaşırhane	50.790,53
Acil Hasta Kabul	290.174,71
Arşiv	52.550,10
Teknik Servis	193.280,83
Depo	25.694,24
Santral	49.765,59
Genel Yönetim Gider Yerleri	
Hastane Yönetimi	782.128,01
Satın alma ve Faturalandırma	202.155,37
Eczane	140.195,87
Mutemetlik	94.998,94
Acil Vezne	190.537,55

Tablo 3. Birinci Dağıtım Sonrası Gider Yerleri Maliyetlerinin Dağılımı (Devamı)

Gider Merkezi	1.Dağıtım Sonrası Maliyetler (TL)
Genel Yönetim Gider Yerleri	
Evrak Birimi	107.180,48
Yazı İşleri	59.179,46
Özlük	56.419,49
Ayniyat	95.931,73
İstatistik	53.080,00
İnsan Hakları	55.094,20
Sivil Savunma	68.157,87
Fotokopi	43.530,51
Yardımcı Üretim Gider Yeri	
Ameliyathane	804.679,60
Tıbbi Kurul	95.691,98
Odyoloji	21.126,96
Radyoloji	624.413,78
Laboratuvar	1.009.741,91
Kan Alma	231.450,20
Esas Üretim Gider Yerleri	
Acil Servisi	1.495.422,02
Beyin Cerrahisi	151.662,83
Çocuk Sağlığı Ve Hastalıkları	422.808,01
Fizik Tedavi Ve Rehabilitasyon	398.480,70
Evde Bakım	109.034,36
Genel Cerrahi	824.684,87
Göğüs Hastalıkları	154.049,95
Göz Hastalıkları	122.160,11
İç Hastalıkları	810.369,27
Kadın Hastalıkları	578.194,67
Kardiyoloji	163.368,96
Kulak-Burun-Boğaz Hastalıkları	258.801,71
Nöroloji	122.703,96
Ortopedi	215.043,59
Psikiyatri	106.172,51
Ağrı	99.952,00
Üroloji	150.615,00
Cildiye	120.456,96
Yoğun bakım	304.352,49
Toplam	12.783.071,73

Gider merkezleri ve çeşitleri belirlendikten sonra giderlerin ilgili gider yerlerine dağıtımı gerçekleştirilmiştir. Birinci gider dağıtım tablosu incelendiğinde toplam maliyetin 12.783.071,73 TL olduğu görülmektedir. Tablo 4'te gider çeşitlerinin toplam maliyetler içerisindeki payı gösterilmiştir.

Tablo 4. Birinci Dağıtıma Tabi Tutulan Gider Çeşitlerinin Toplamları ve Yüzdeleri

Gider çeşitleri	Toplam İçinden Alınan	Yüzde (%)
Direkt İlk Madde ve Malzeme Gideri	438.973,47	3,43
Genel üretim giderleri	2.404.283,63	18,81
Direkt Personel Gideri	9.939.814,63	77,76
1.DAĞITIM TOPLAMI	12.783.071,73	100,00

Birinci dağıtım sonrasında personel gideri toplam içerisinde %77,76 ile ilk sıradayken, genel üretim gideri %18,81 ve direkt ilk madde ve malzeme gideri %3,43 ile onu takip etmektedir.

Tablo 5. Birinci Dağıtım Sonucunda Gider Çeşitlerinin Gider Yerleri Bazında Toplam ve Yüzdeleri

Gider yerleri	Toplam İçinden Alınan	Yüzde (%)
Esas Üretim Gider Yeri	6.608.333,95	51,70
Yardımcı Üretim Gider Yeri	2.787.104,43	21,80
Genel Yardımcı Hizmet Gider	1.439.037,66	11,26
Genel Yönetim Gider Yeri	1.948.595,69	15,24
1.DAĞITIM YÜZDESİ	12.783.071,73	100,00

Tablo 5 incelendiğinde hastane giderlerinin %51,70'lik gibi büyük bir kısmı esas üretim gider yerlerine, %21,80'i yardımcı üretim gider yerlerine, %11,26'sı genel yardımcı hizmet gider yerlerine ve %15,24 ise genel yönetim gider yerlerine aittir olduğu görülmektedir.

3.2. İkinci Gider Dağıtımına İlişkin Bulgular

Birinci gider dağıtım tablosu oluşturulduktan sonra ikinci dağıtım tablosu oluşturulur. Bu aşamada yönetim ve destek gider yerleri yardımcı ve esas üretim gider yerlerine dağıtılmıştır. Dağıtım yapılırken "Kademeli Dağıtım Yöntemi" kullanılmıştır. Yönetim ve destek giderleri büyükten küçüğe doğru sıralanmış ve uygun dağıtım anahtarları (cost driver) aracılığıyla dağıtımlar gerçekleştirilmiştir. Bu tablo oluşturulurken genel yönetim giderleri hastane yönetimi başlığında toplanmış ve dağıtıma dahil edilmiştir.

Uygun dağıtım anahtarları belirlendikten sonra yönetim ve destek giderlerinin dağıtım yapılmıştır. Aşağıdaki Tablo 6'da ikinci dağıtım sonucu yardımcı ve esas üretim gider yerlerinin maliyetleri verilmiştir.

Tablo 6. İkinci Dağıtım Sonrası Yardımcı ve Esas Üretim Gider Yerlerinin Maliyetleri

Gider Merkezi	2.Dağıtım Sonrası Maliyetler
Yardımcı Üretim Gider Yeri	
Ameliyathane	986.933,52
Tıbbi Kurul	124.082,81
Odyoloji	34.080,19
Radyoloji	797.717,30
Laboratuvar	1.220.763,79
Kan Alma	290.338,26
Esas Üretim Gider Yerleri	
Acil Servisi	2.286.098,27
Beyin Cerrahisi	197.420,03
Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları	554.995,27
Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon	656.605,62
Evde Bakım	144.239,64
Genel Cerrahi	1.091.339,25
Göğüs Hastalıkları	227.102,42
Göz Hastalıkları	188.176,15
İç Hastalıkları	1.094.280,18
Kadın Hastalıkları ve Doğum	754.503,04
Kardiyoloji	243.960,73

Tablo 6. İkinci Dağıtım Sonrası Yardımcı ve Esas Üretim Gider Yerlerinin Maliyetleri (Devamı)

Gider Merkezi	2.Dağıtım Sonrası Maliyetler
Esas Üretim Gider Yerleri	
Kulak-Burun-Boğaz Hastalıkları	345.648,22
Nöroloji	170.910,26
Ortopedi	303.907,41
Psikiyatri	139.303,04
Ağrı	128.090,03
Üroloji	207.511,13
Cildiye	178.067,87
Yoğun Bakım	416.995,96
Toplam	12.783.071,73

Tablo 6'da da görüldüğü gibi yönetim ve destek giderlerinin dağıtılması yardımcı ve esas gider yerlerinin maliyetlerinde önemli oranda artışa yol açmıştır. Yardımcı ve esas üretim merkezlerinin birinci dağıtım sonundaki maliyetleri 9.395.438,38 iken, ikinci dağıtım sonrası bu tutar 12.783.071,73'e yükselmiştir. Toplam giderler içerisinde %26,5'lik bir orana sahip yönetim ve destek giderlerinin tamamı böylelikle yardımcı ve esas üretim yerlerine dağıtılmıştır.

3.3. Üçüncü Gider Dağıtımına İlişkin Bulgular

Birinci ve ikinci gider dağıtım tabloları oluşturulduktan sonra üçüncü gider tablosu ortaya çıkan yeni maliyetlerle düzenlenir. Bu aşmada, yardımcı üretim gider yerlerinin maliyetleri esas üretim gider yerlerine dağıtılır. Bu tablo oluşturulurken de gider çeşitlerine uygun dağıtım anahtarları bulunur. Bu anahtarları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Üçüncü Dağıtım Tabi Tutulan Gider Çeşitleri ve Dağıtım Anahtarları

Gider Çeşitleri	Dağıtım Anahtarı
Laboratuvar	Tetkik sayısı
Ameliyathane	Ameliyat türü ve büyüklüğüne göre dönüştürme katsayısı
Kan Alma	Poliklinik hasta sayısı ve yatan hasta sayısı
BT	Tetkik sayısı
Mamografi	Tetkik sayısı
MR	Tetkik sayısı
Kemik Dansitometrisi	Tetkik sayısı
Direkt Grafiler	Tetkik sayısı
Ultrasonografi	Tetkik sayısı
Sağlık Kurulu	Poliklinik hasta sayısı ve yatan hasta sayısı
Odyoloji	Kulak-Burun- Boğaz birimine

Gider çeşitleri yukarıdaki tabloda verilen dağıtım anahtarları yardımıyla ilgili birimlere dağıtılmıştır. Esas üretim gider yerlerinin yeni maliyet yapısı ise bu birimlerin 1. ve 2. gider dağıtım toplamları ile birlikte Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Dağıtımlar Sonrası Esas Üretim Gider Toplamlarının Karşılaştırılması

Gider Merkezi	1.Dağıtım	2.Dağıtım	3.Dağıtım
Acil Servis	1.495.422,02	2.286.098,27	2.859.411,19
Beyin Cerrahisi	151.662,83	197.420,03	254.106,89
Çocuk Sağlığı Ve Hastalıkları	422.808,01	554.995,27	724.071,11
Fizik Tedavi Ve Rehabilitasyon	398.480,70	656.605,62	871.731,63
Evde Bakım	109.034,36	144.239,64	187.093,85
Genel Cerrahi	824.684,87	1.091.339,25	1.590.538,72
Göğüs Hastalıkları	154.049,95	227.102,42	369.498,63
Göz Hastalıkları	122.160,11	188.176,15	269.116,47
İç Hastalıkları	810.369,27	1.094.280,18	1.381.644,49
Kadın Hastalıkları ve Doğum	578.194,67	754.503,04	1.000.917,69
Kardiyoloji	163.368,96	243.960,73	504.193,65
Kulak-Burun-Boğaz Hastalıkları	258.801,71	345.648,22	531.664,41
Nöroloji	122.703,96	170.910,26	294.555,32
Ortopedi	215.043,59	303.907,41	627.743,65
Psikiyatri	106.172,51	139.303,04	148.402,38
Ağrı	99.952,00	128.090,03	157.457,57
Üroloji	150.615,00	207.511,13	315.604,35
Cildiye	120.456,96	178.067,87	250.882,38
Yoğun Bakım	304.352,49	416.995,96	444.436,75
Toplam	6.608.333,95	9.329.154,52	12.783.071,73

Tablo 8’de görüldüğü gibi yardımcı üretim gider yerlerinin, esas üretim gider yerlerine dağıtılması ile poliklinik ve klinik bazda toplam maliyetler ortaya çıkmıştır. Hastanenin birinci dağıtım tablosu sonucu elde edilen toplam 12.783.071,73 TL olan gider tutarı değişmemiştir. Birinci ve ikinci gider tablolarında olduğu gibi burada da en fazla maliyet Acil Servis’de 2.859.411,19 TL iken, Acili 1.590.538,72 TL ile Genel Cerrahi ve 1.381.644,49 TL ile İç Hastalıklar takip etmektedir.

Üçüncü dağıtımda hastanede gerçekleştirilen A,B,C,D,E grubu ameliyatların dağıtımı için ikinci gider dağıtım sonrası ameliyatların birim maliyetleri hesaplanmıştır. Birim maliyetlerin hesaplanmasında SUT tavan puanlarından yararlanılarak dönüştürme yapılmıştır. Yapılan dönüştürme sonucunda fiili birim maliyetler bulunmuştur. E grubu ameliyatlara 1 dönüştürme katsayısı verilerek diğer ameliyatlarında dönüştürme işlemi gerçekleştirilmiştir. Ameliyatlar için hesaplanan dönüştürme katsayıları ilgili ameliyatın fiili miktarı ile çarpılarak dönüştürülmüş ameliyat miktarı hesaplanmıştır. Ameliyathaneye ait gider toplamı dönüştürülmüş toplam ameliyat miktarına bölünerek dönüştürülmüş ameliyat birim maliyeti bulunmuştur. Fiili birim maliyet ise dönüştürme katsayıları ile dönüştürülmüş ameliyat birim maliyeti ile çarpılarak hesaplanmıştır. Yapılan işlemler sonunda ortaya çıkan sonuç Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Ameliyat Grupları Fiili Birim Maliyeti

Ameliyat Grubu	Ameliyat Puanı	Ameliyat Sayıları	Dönüştürme Katsayısı	Dönüştürülmüş Ameliyat Miktarı	Dönüştürülmüş Ameliyat Birim Maliyeti	Fiili Birim Maliyet
A	900-1999	6	13,42	80,50	218,67	2.933,74
B	500-899	35	6,03	211,17	218,67	1.319,37
C	300-499	132	3,35	442,07	218,67	732,33
D	150-299	1125	2,01	2.257,55	218,67	438,81
E	0-149	1522	1,00	1.522,00	218,67	218,67
Toplam		2820		4.513,29		

Üçüncü dağıtım tablosu oluşturulduktan sonra birim maliyetler hesaplanır. Birim maliyetler, yönetim ve destek giderleri ile yardımcı üretim gider yerlerinin giderlerinin toplandığı esas üretim gider yerlerindeki poliklinik gider toplamının poliklinik hasta sayısına bölünmesi ile elde edilir. Bu işlemler yapılan çalışmaya uygulandığında poliklinik birim maliyetler Tablo 10'da ki gibi oluşmuştur.

Tablo 10. Poliklinik Birim Maliyetleri

Poliklinikler	Poliklinik Maliyetler	PHS	Birim Maliyet (TL)	SUT Paket Fiyatı (TL)
Acil	2.859.411,19	60.658	47,14	-
Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları	439.973,07	12.498	35,20	23,00
Cildiye	161.642,57	9.436	17,13	23,00
Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon	472.382,09	6.364	74,23	23,00
Göğüs Hastalıkları	230.143,92	4.606	49,97	24,00
İç Hastalıklar	793.370,57	17.720	44,77	26,00
Kardiyoloji	369.489,87	7.106	52,00	32,00
Nöroloji	214.215,77	4.427	48,39	27,00
Psikiyatri	148.402,38	2.436	60,92	30,00
Beyin Cerrahi	156.355,22	1.098	142,40	25,00
Genel Cerrahi	654.911,14	10.600	61,78	26,00
Göz Hastalıkları	129.377,20	10.566	12,24	21,00
Kadın Hastalıkları ve Doğum	507.040,65	8.695	58,31	29,00
Kulak-Burun-Boğaz Hastalıkları	315.240,54	10.619	29,69	22,00
Ortopedi	285.526,90	10.451	27,32	22,00
Üroloji	175.028,96	4.186	41,81	24,00
Ağrı	157.457,57	503	313,04	27,00
Yoğun Bakım	0,00	0	0,00	-
Evde Bakım	187.093,85	2.203	84,93	22,00

Birim maliyetler hesaplandıktan sonra 24 Aralık 2014'te güncellenmesi yapılan Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) "EK 2A-1 Sağlık Kurum ve Kuruluşlarının Ayakta Tedavilerde Sınıflandırılması Listesi" kullanılarak hastane kodunun H3 olduğu tespit edilmiştir. SUT "Ek 2A Ayakta Başvurularda Ödeme Listesi" yardımıyla poliklinik paket fiyatları hastanenin bulunan birim maliyetleri ile karşılaştırılmıştır. Hesaplamalar sonucunda elde edilen fiili birim maliyetlerin SUT fiyatlarından yüksek olduğu görülmektedir. Birim maliyetlerin yüksek olması etkileyen en önemli faktör; poliklinik hasta sayısının az olması buna karşın sabit maliyetleri oluşturan personel giderinin yüksek olmasıdır. Tablo incelendiğinde en yüksek poliklinik birim maliyeti 313,04 TL ile Ağrı Polikliniği'nde, en düşük birim maliyet ise 12,24 TL ile Göz Hastalıkları polikliniğinde görülmektedir.

Üçüncü dağıtım sonrası oluşan klinik maliyetlerin yatan hasta sayısı ve yatılan gün sayısına bölünmesi ile hasta ve hasta günü birim maliyetleri hesaplanmıştır. Birim maliyetler Tablo 11'de görülmektedir.

Tablo 11. Hasta ve Hasta Günü Birim Maliyetleri

Poliklinikler	Klinik Maliyetler	YHS	YHGS	Hasta Maliyeti	Hasta Günü Maliyeti
Acil	0,00	0	0	0,00	0,00
Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları	284.098,04	85	274	3.342,33	1.036,85
Cildiye	89.239,81	7	18	12.748,54	4.957,77
Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon	399.349,54	253	4871	1.578,46	81,99
Göğüs Hastalıkları	139.354,70	73	608	1.908,97	229,20
İç Hastalıklar	588.273,91	304	1880	1.935,11	312,91

Tablo 11. Hasta ve Hasta Günü Birim Maliyetleri (Devamı)

Poliklinikler	Klinik Maliyetler	YHS	YHGS	Hasta Maliyeti	Hasta Günü Maliyeti
Kardiyoloji	134.703,77	76	563	1.772,42	239,26
Nöroloji	80.339,55	3	31	26.779,85	2.591,60
Psikiyatri	0,00	0	0	0,00	0,00
Beyin Cerrahi	97.751,67	0	0	0,00	0,00
Genel Cerrahi	935.627,58	580	1130	1.613,15	827,99
Göz Hastalıkları	139.739,26	77	137	1.814,80	1.019,99
Kadın Hastalıkları ve Doğum	493.877,05	267	459	1.849,73	1.075,98
Kulak-Burun-Boğaz Hastalıkları	216.423,87	9	14	24.047,10	15.458,85
Ortopedi	342.216,75	81	285	4.224,90	1.200,76
Üroloji	140.575,39	68	97	2.067,29	1.449,23
Ağrı	0,00	0	0	0,00	0,00
Yoğun Bakım	444.436,75	197	1116	2.256,02	398,24
Evde Bakım	0,00	0	0	0,00	0,00

Yatan hasta birim maliyetlerinin en yüksek çıktığı klinikler; Nöroloji 26.779,85 TL, Kulak-Burun-Boğaz Hastalıkları 24.047,10 TL ve 12.748,54 TL ile Cildiye'dir. Yatan hasta birim maliyetlerinin yüksek çıkışmasının nedeni yatan hasta sayısının çok düşük olmasıdır. Yatan hasta günü birim maliyetlerine bakıldığında ise en yüksek maliyete katılan kliniğin 15.458,85 TL ile Kulak-Burun-Boğaz Hastalıkları olduğu görülmektedir. Yatan hasta gün sayısının düşük olması dolayısıyla bu kliniğin yatan hasta günü birim maliyeti yüksek çıkmıştır.

4.TARTIŞMA

Çalışma kapsamında incelenen Kamu Hastanesi'nin birinci gider dağıtım sonucuna göre toplam gider 12.783.071,73 TL'dir. Birinci dağıtım sonrasında personel gideri toplam giderin %77,76'sını, genel üretim gideri %18,81'ini ve direkt ilk madde ve malzeme gideri %3,43'ünü oluşturmaktadır. Bu çalışmaya benzer çalışmalardan bazılarında ise sonuçlar şöyle bulunmuştur:

Ağırbaş'ın (1993) TCDD Ankara Hastanesi'nde yaptığı maliyet analizi çalışmasında toplam giderin %60,8'ini personel gideri, %26,8'ini genel üretim gideri ve %12,3'ünü ise direkt ilk madde ve malzeme giderinin oluşturduğu tespit edilmiştir.

Top ve Yıldırım (2000), TCDD Ankara Hastanesi'nde 1996 verilerine dayalı yaptıkları çalışmada direkt personel giderinin %53,88 ve genel üretim giderinin %25,78 ve direkt ilk madde ve malzeme giderlerinin %20,34 oranında toplam giderler içerisinde dağılım gösterdiğini belirlemişlerdir.

Yiğit ve Ağırbaş'ın (2004) Sağlık Bakanlığı Tokat Doğum ve Çocuk Bakımevi Hastanesi'nde yaptıkları çalışmada toplam giderin %58,0'mı personel gideri, %25,7'sini genel üretim gideri ve %16,3'ünü ise direkt ilk madde ve malzeme giderinin oluşturduğu tespit edilmiştir.

Ağırbaş ve arkadaşları (2012) tarafından yapılan "Hastanelerde Maliyet Analizi ve Tıbbi Rehabilitasyon Hizmetlerinde Birim Maliyet Hesaplaması" isimli çalışmada birinci dağıtım sonrası, toplam giderin 71,69'unu personel gideri, %23,5'ini genel üretim gideri ve %4,81'ini ise direkt ilk madde ve malzeme giderinin oluşturduğu tespit edilmiştir.

Özkan ve arkadaşlarının (2014) Ankara'da bir Kamu Hastanesi'nde yaptıkları çalışmada birinci dağıtım toplamı 17.403.348,86 TL olarak bulunmuştur. Giderlerin % 47,24 'ü direkt personel giderlerinden ve %26,41 'i de genel üretim giderlerinden %26,35'i direkt ilk madde ve malzeme giderlerinden oluşmaktadır.

Şimşek'in (2014) bir Kamu Hastanesi'nde yaptığı maliyet analizinde ise hastanenin toplam gideri 14.856.822 TL olup gider dağıtımının yüzdeleri şöyledir; %62,72'lik payı direkt personel gideri, %27,16'yı genel üretim gideri ve %10,12'lik payı direkt ilk madde ve malzeme gideridir.

Çalışma sonucunda bulunan personel giderleri, genel üretim giderleri ve direkt ilk madde malzeme giderleri Türkiye'de Kamu Hastaneleri üzerinde yapılan diğer çalışmalar ile karşılaştırılmıştır. Fakat çalışmada toplam hastane giderinin %3,43'lük kısmını oluşturan ilk madde ve malzeme gideri diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında oldukça düşük bulunmuştur. Bu durum hastanenin hizmet kapasitesi düşünüldüğünde normal karşılanmaktadır. Hastane diğer hastanelere oranla daha az tıbbi ilaç ve malzeme kullanmaktadır. Bunun nedeni hem kompleks vakaların hastanede yeterli donanım olmaması dolayısıyla kabul edilmemesine hem de gideri oluşturacak oranda yatan hasta sayısının ve ameliyat sayısının olmamasına bağlıdır. Yapılan ameliyat sayısı ve grubu, yatan hasta sayısı göz önünde bulundurulduğunda da bu durum normal karşılanmaktadır.

Özkan ve arkadaşlarının (2014) Ankara'da bir Kamu Hastanesi'nde yaptıkları çalışmada poliklinik birim maliyetler incelendiğinde Kadın Hastalıkları ve Doğum, Nöroloji, Beyin ve Sinir Cerrahisi, Enfeksiyon Hastalıkları, Ortopedi ve Travmatoloji, FTR, Üroloji, Genel Cerrahi ve Göğüs Hastalıkları poliklinik birim maliyetlerinin SUT fiyatından yüksek olduğu tespit edilmiştir. Göz Hastalıkları, Psikiyatri, KBB, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları ve Kardiyoloji poliklinik birim maliyetleri ise SUT fiyatından düşük bulunmuştur.

Şimşek'in (2014) bir Kamu Hastanesi'nde yaptığı maliyet analizinde ise poliklinik birim maliyetler incelendiğinde sadece Çocuk Hastalıkları, Göz Hastalıkları ve Diş Polikliniği birim maliyetlerinin SUT fiyatlarının altında kaldığı görülmektedir.

Çalışma sonucunda hesaplanan birim maliyetler genel olarak yüksek bulunmuştur. Poliklinik birim maliyetlerinin genel olarak SUT fiyatlarının üzerinde çıkmasının nedeni polikliniğe başvuran hasta sayısının düşüklüğüne karşın katlanılan sabit maliyetlerin poliklinik maliyetleri yükseltmesidir. Ayrıca yapılan diğer çalışmalarda da birim maliyetlerin SUT fiyatlarının üzerinde çıkması SUT fiyatlarının düşük olması ve SGK'nın fiyatları belirlemede yapılan çalışmaları göz önünde bulundurması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Klinik birim maliyetleri ise hem yatan hasta sayısına hem de yatan hasta gün sayısına göre hesaplanmıştır ve bu hesaplamada da birim maliyetler genel olarak yüksek çıkmıştır. Birim maliyetlerin yüksek çıkması hem yatan hasta sayısının hem de yatılan gün sayısının düşük olmasına karşın katlanılan giderlerin yüksek olmasına bağlıdır. Hastanenin düşük kapasitede çalışması ve sabit giderleri oluşturan personel maaşları genel olarak birim maliyetlerin yüksek çıkmasına sebep olmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bireysel ve toplumsal iyilik halini etkilemesi dolayısıyla sağlık hizmetleri sunumunun devamlılığı büyük önem taşımaktadır. Sınırlı kaynaklara sahip bu alanda kaynakların etkili ve verimli kullanılması ise kaçınılmaz bir hal almaktadır.

Değişen ekonomik, sosyal ve toplumsal süreçler beraberinde sağlık hizmeti sunumu ve arzına dairde bazı değişiklikler getirmektedir. Artan rekabet, yaşlanan nüfus, hizmet beklentisinde meydana gelen değişikliklerin her biri sağlık hizmetinin sunulmasını etkilemekte ve değişen bu koşullara ayak uydurmak zorlaşmaktadır.

Finansal süreçlere adapte olmak zorunda kalan sağlık hizmetlerinin devamlılığını sağlayabilmek için maliyetlerini kontrol altına alması ise kaçınılmaz bir görevdir. Sağlık hizmetlerine ayrılan bütçenin büyük kısmından yararlanan hastaneler içinde maliyetlerin kontrol altında tutulması dolayısıyla üretilenin ve hizmete sunulmanın sürekli ölçülmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

Çalışmada Ankara'da hizmet sunan bir kamu hastanesine ait 2014 yılı idari, mali, tıbbi ve istatistiksel veriler kullanılarak maliyetler analiz edilmiştir. Çıktılar belirlenmiş, gider türleri ve gider merkezleri belirlenmiş, doğru dağıtım anahtarları bulunmaya çalışılarak dağıtımlar gerçekleştirilmiş ve maliyet analizi sonlandırılmıştır.

Çalışma kapsamında birinci, ikinci ve üçüncü gider dağıtım tabloları oluşturulmuştur. Analiz esnasında hastanenin katlandığı maliyetin 12.783.071,73 TL olduğu saptanmıştır. Hastane giderlerinin %51,70'lik gibi büyük bir kısmı esas üretim gider yerlerine, %21,80'i yardımcı üretim gider yerlerine, %11,26'sı genel yardımcı hizmet gider yerlerine ve %15,24 ise genel yönetim gider yerlerine ait olduğu saptanmıştır.

Çalışmadan elde edilen bulgulara dayanarak şu öneriler geliştirilebilir;

- ✓ Hastane kapsamında yapılan tüm işlemlere ait verilerin düzenli ve sistematik olarak toplanması ve raporlaştırılması için uygun bir veri sistemi oluşturulması önerilmektedir.
- ✓ Hastanelerde maliyetlerin kontrol altına alınması için maliyet muhasebesi sistemi kurulması ve bu sistemin sürekli kontrolünün sağlanması önerilmektedir.
- ✓ Düzenli olarak tutulmuş verilerin doğru sistemler ve alanında yetkin yönetici ve personel denetiminde olmasıyla katlanılan maliyetlerin analizinde ve bu doğrultuda belirlenecek politikaların hayata geçirilmesinde önem taşıdığı anlaşılmaktadır.
- ✓ Çalışmaya konu olan hastanede toplam poliklinik maliyetlerin büyük bir kısmının sabit maliyetleri oluşturan personel ücretlerinden oluştuğu görülmektedir. Bunun yanında poliklinik hizmetlerine başvuran hasta sayısının azlığı birim maliyetlerin yüksek çıkmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla kapasite kullanım oranının yükseltilmesi ile birim maliyetlerin düşürüleceği görülmektedir.
- ✓ Sosyal Güvenlik Kurumu'nun hastanelere geri ödeme fiyatlarını belirlerken bilimsel maliyet analizi çalışmalarına dayalı maliyet verilerini dikkate almasının yararlı olacağı söylenebilir.

6. KAYNAKLAR

- Ağırbaş, İsmail (1993), *Hastanelerde Maliyet Performans Analizi ve TCDD Ankara Hastanesinde Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ağırbaş, İsmail (2014), *Sağlık Kurumlarında Finansal Yönetim ve Maliyet Analizi*, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Ağırbaş, İsmail-Gök, Haydar-Akbulut, Yasemin-Önder, Ömer-Rıfkı (2012), “Hastanelerde Maliyet Analizi ve Tıbbi Rehabilitasyon Hizmetlerinde Birim Maliyet Hesaplanması”, *Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi*, Sayı.58,(103-108).
- Ağyar, Evren (2006), *Hastane İşletmelerinin Yönetimi Açısından Çağdaş Maliyetleme Yöntemlerinden Faaliyet Tabanlı ve Kalite Maliyetlemenin Değerlendirilmesi: Bir Uygulama*, Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Büyükmirza, Kamil (2008), *Maliyet ve Yönetim Muhasebesi–Tekdüzene Uygun Bir Sistem Yaklaşımı*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Durukan Serap-Çetin Akar-Şahin İsmet (2007), “Seçilmiş Hastanelerde Karşılaştırmalı Poliklinik Gider Yeri Birim Maliyetleri”, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*. Cilt.10, Sayı. 1, (19-47).
- Esatoğlu, Afsun Ezel-Ağırbaş, İsmail-Doğanay Payziner, Pınar-Akbulut, Yasemin-Göktaş, Bayram-Özatkan, Yonca-Uğurluoğlu, Ece-Yıldırım, Türkan-Törüner, Murat-Gök, Haydar-Atasoy, Çetin Çakır, Selcan Ülkü-Ökten, İlker (2010), “Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastaneleri’nde Maliyet Analizi”, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, Cilt. 63, Sayı.1, (17-27).
- Healy, Judith-Mckee, Martin (2003), “The Evolution of Hospital Systems”, (Ed) McKee, M.,Healy, J., *Hospitals in a Changing Europe*, Open University Press, Buckingham, (14-35).
- Özgülbaş, Nermin (2014), *Sağlık Sektöründe Hizmet ve Hastalık Maliyet Analizi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Özkan, Okan-Kutlu, Gamze-Aydın, Jebağı Canberk-Aydemir, İzzet-Ağırbaş, İsmail (2014), *Hastanelerde Maliyet Analizi ve Örnek Bir Uygulama*, 8. Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi Bildiri Kitabı, (830-841), K.K.T.C.
- Shepard, Donald-Hodgkin, Dominic-Anthony, Yvonne (2000), *Analysis of Hospitals Costs: A Manuel for Managers*, World Health Organization Report, Genova.
- Şimşek, İsmail (2014), *Hastanelerde Birim Maliyet Analizi ve Yerköy Devlet Hastanesi’nde Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Top, Mehmet (2006), “Sağlık Hizmetlerinde Önceliklerin Belirlenmesi: Türkiye’de Öncelik Belirleme Sürecinde Rol Alan Tarafların Görüşleri Ve Sağlık Politikalarına İlişkin Değerlendirmeleri”, *Hacettepe Üniversitesi Sağlık İdaresi Dergisi*. Cilt.9, Sayı. 1, (93-123).
- Uğurluoğlu Aldoğan, Ece (2013), “Sağlık Kurumları Finansal Yönetiminde Gelecek Trendleri”, (Ed) Ağırbaş İsmail, *Sağlık Kurumlarında Finansal Yönetim*, Anadolu Üniversitesi Web-Ofset, Eskişehir, (196-215).

- Yiğit, Vahit-Ağırbaş İsmail (2004), “Hastane İşletmelerinde Kapasite Kullanım Oranlarının Maliyetlere Etkisi: Sağlık Bakanlığı Tokat Doğum ve Çocuk Bakımevi Hastanesinde Bir Uygulama”, *Hacettepe Üniversitesi Sağlık İdaresi Dergisi*. Cilt. 6, Sayı. 2, (141-162).
- Top Mehmet-Yıldırım, Hasan Hüseyin (2000), *TCDD Ankara Hastanesi'nde Maliyet Performans Analizi: 1996 Yılı Verilerine Dayalı Bir Uygulama*, 1. Ulusal Sağlık İdaresi Kongresi Bildiri Kitabı.

YİYECEK İÇECEK İŞLETMELERİNİN TEDARİKÇİ DEĞERLENDİRMELERİ: YÖRESEL MUTFAK ÜRÜNLERİNİN SATINALMA SÜREÇLERİ HAKKINDA BİR ARAŞTIRMA

SUPPLIER EVALUATION OF FOOD AND BEVERAGE BUSINESSES: A RESEARCH ON THE PURCHASING PROCESSES OF LOCAL CUISINE PRODUCTS

Serkan ŞENGÜL¹

Öz

Kırsal alanlarda faaliyet gösteren yiyecek ve içecek işletmeleri için yöresel mutfak ürünleri önemli bir çekicilik unsuru oluşturmaktadır. Bu yüzden bu ürünlerin satılma süreçleri de işletmelerin başarılı hizmet verebilmesi için oldukça önemlidir. Yiyecek ve içecek işletmelerinin bu ürünlerin tedarik süreçlerini başarılı bir şekilde yönetebilmeleri ve karşılaşılan sorunları en aza indirmeleri rakipleri karşısında avantajlı konuma geçmelerini sağlayabilecektir. Bu çalışmada kırsal alanlarda faaliyet gösteren yiyecek içecek işletmelerinin, yöresel mutfak ürünleri ile ilgili tedarik süreçlerinden duydukları memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın yöresel mutfak ürünleri sunan yiyecek içecek işletmelerinin tedarikçileri ile aralarındaki ilişki durumunu göstermesinin yanı sıra tedarik süreçleri hakkında bilgi verecek olması açısından da önemli olduğu düşünülmektedir. Nitel araştırma modeli altında gerçekleştirilen çalışmada, verilerin elde edilmesi için yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlar incelendiğinde yerel tedarikçilerin yiyecek içecek işletmeleri tarafından daha fazla tercih edildiği ve tedarik süreçlerinden memnuniyet düzeylerinin oldukça yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yöresel mutfaklar, yöresel yemekler, satılma süreci, tedarikçiler, kırsal turizm, Mudurnu.*

Abstract

This study that aims to examine the level of contentment of food and beverage businesses operating in countryside about supplying processes related with local cuisine products. The study is thought to be important in the way it provides information about supplying processes in addition to

¹ Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Turizm İşletmeciliği Bölümü, info@serkansengul.net.

presenting the relationship between suppliers and food and beverage businesses that offer local cuisine products. In order to obtain data semi-structured interview technique was used which is one of the qualitative research methods. When analyzed, the research results indicated that local suppliers were more frequently preferred by food & beverage businesses and they were highly satisfied with supply processes.

Keywords: *Local cuisine, local food, purchasing processes, suppliers, rural tourism, Mudurnu*

1. GİRİŞ

Türkiye’de turizmin gelişmesiyle birlikte köyler, kırsal yerleşmeler, yol kenarlarındaki kasabalar, turizmi artık daha da yakından tanımaktadır. Kırsal turizmin yol güzergâhındakiler, kır restoranları, pazar tezgâhları ve kırsal yollar, turistlerin ya da gününbirlik ziyaretçilerin her geçen gün daha da artan talepleri ile karşılaşmaktadır. Kişisel geziler yanında, bu tür kırsal alanlara seyahat acentaları tarafından da geziler düzenlenmeye başlanmıştır (Soykan, 2003:2).

Doğal çevre, kırsal kültür ve tarımla bütünleşen diğer turizm türleri ile de iç içe olabilen kırsal alanlarda gerçekleştirilen turizm faaliyetleri kırsal turizm olarak tanımlanmaktadır (Soykan, 1999:2). Bu turizm faaliyetinin amacı, Avrupa Birliği tarafından yapılan çalışmalarda, tarımsal ya da yerel değerler ile iç içe bulunarak güzel zaman geçirmek isteyen turistlere, beklentileri doğrultusunda konaklama yeme-içme ve diğer hizmetleri veren küçük ölçekli işletmelerin yer aldığı küçük yerleşimlerde faaliyetler gerçekleştirmek olarak tanımlanmaktadır (Avcıkurt ve Köroğlu, 2008:63).

Destinasyonların önemli çekicilik unsurlarından biri de yöresel mutfak kültürleridir (du Rand vd., 2003:108). Kırsal alanlarda gerçekleştirilen turizm faaliyetlerinde de oldukça önemli bir yere sahip olan yöresel mutfak unsurlarına yerel üretici ağlarının meydana gelmesi, üretici pazarlarının oluşturulması gibi faaliyetlerle değer kazandırılması mümkündür (Hall vd., 2003:41). Bu faaliyetlerin yanı sıra yöresel mutfak ürünlerinin tanıtımı ve sunumunda yerel yiyecek içecek işletmelerinin rolü oldukça önemlidir. Bu noktada bu işletmelerin menülerinde faaliyet gösterdikleri alanlara özgü yöresel yiyecek ve içeceklerin bulunması önemli bir çekicilik unsuru oluşturmaktadır. Doğru yöresel yemeklerin seçimi ve bu menülerin içerisine girmesi bu işletmelerin başarısı açısından oldukça önem arz etmektedir (Şengül ve Türkay, 2015:2). Yöresel ürünlerin kullanıldığı yemeklere karşı olan talebi karşılamak isteyen işletmelerin, ihtiyaç duydukları malzemeleri yerel üreticilerden satın alması oldukça önemlidir (Yarış ve Cömert, 2015:991).

Bu çalışmada kırsal alanlarda faaliyet gösteren yiyecek içecek işletmelerinin, yöresel mutfak ürünlerini ile ilgili tedarik süreçlerinden duydukları memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda içerisinde kırsal turizm faaliyetleri gerçekleştirilen destinasyonlarda, yöresel yiyecek içecek ürünlerinin tedarik edilmesi hakkında fikir edinebilmek ve bu doğrultuda yöresel mutfak ürünleri sunan tedarikçiler hakkında değerlendirme yapmak mümkün olabilecektir.

Çalışmanın yöresel mutfak ürünleri sunan yiyecek içecek işletmelerinin tedarikçileri ile aralarındaki ilişki durumunu göstermesinin yanı sıra tedarik süreçleri hakkında bilgi verecek olması açısından da yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında örneklem olarak seçilen destinasyonun yöresel mutfak ürünleri ile ilgili alıcı tedarikçi ilişkisinin tespit edilmesi, bunun yanı sıra eksiklikler ve aksaklıkların ortaya koyularak, bu sorunların ortadan kaldırılması için yapılması gerekenler ile ilgili öneriler sunulması, gelecekte bu destinasyonların yöresel mutfak ürünlerinin tedariki ve buna bağlı olarak daha iyi mal ve hizmet sunulması konusunda başarılı olabilmesi için oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

2. ALANYAZIN TARAMASI

Yiyecekler, turistlerin tatilleri boyunca tüketmeyi en çok sevdikleri ürünler arasında yer aldığı gibi maddi olarak kısıtlamayı en son tercih ettikleri faaliyetlerdendir (Okumuş vd., 2007:253). Santich (2004) çalışmasında bir ülke ya da bölgede üretilen yiyecek ve içecek türünün gastronomi karakterini belirlemede etkili olduğundan bahsetmiştir. Boyne ve Hall (2004) yiyecek içecek ürünlerinin kalitesinin, kırsal alanların imajının ve turist deneyimlerinin geliştirilmesinde kullanılacak önemli bir nitelik olduğunu vurgulamışlardır.

Telfer'e (2000) göre ise yerel ürünlere talep oluşturulabilmesi için önemli faaliyetlerden biri de yöresel mutfak ürünlerinin geliştirilmesidir. Restoran ve lokantalarda ki yöresel yiyeceklerin çeşitliliği, aidiyet ve tekrar tercih etme davranışı gibi sadakat yaratan etkiler ortaya çıkartabilmektedir (Bezirgan ve Koç, 2014:920). Aslan vd. (2014) çalışmalarında yöresel yemek sunan işletme sayısının artırılmasının destinasyonların markalaşma süreci ve yöresel ürünlerinin tanıtımı için önemli olduğunu belirtmişlerdir. Schneider ve Ceritoğlu (2010) araştırmalarında yöresel ürün imajının tüketicinin satınalma davranışını etkilediğini ve buna bağlı olarak da yüksek fiyat ödeme eğilimi üzerinde de etki yaptığını ortaya koymuşlardır. Yöresel yiyecekler turizm faaliyetleri içerisinde bir çekicilik unsuru olarak kullanılabilmesi gibi tamamlayıcı ürün olarak da kullanılabilir (Şengül ve Genç, 2016:82).

Yiyecek içecek işletmelerinin, faaliyet gösterdikleri bölgelerin yöresel mutfak kültürlerini yansıtabilmesinde ürün tedarik kaynaklarının da etkisi bulunmaktadır. Yöresel mutfak ürünlerinin bölge içerisinden tercih edilmesi tarım ve turizm sektörleri arasındaki ilişkiyi arttırabileceği gibi geleneksel pazarla olan bağları da güçlendirecektir (Milne 1992; Telfer, 2000:85).

Yöresel mutfak sunumu yapan yiyecek içecek işletmelerinin kaliteli ürün sunabilmesinde önemli unsurlardan biri de tedarikçilerinden aldığı mal ve hizmetlerdir. Tedarikçileri ile olan ilişkiler, doğal ürünlerin temin edilebilmesi, kaliteli ürünlerin satın alınabilmesi bu işletmelerin başarıları ile doğrudan etkili olduğu düşünülmektedir. Cannon ve Homburg, (2001) ve Homburg ve Rudolph, (2001) araştırmalarında, alıcı-tedarikçi ilişkisinin başarısının işletmelerin başarılı ürünler sunabilmesi için oldukça önemli bir nokta olduğunu ortaya koymuşlardır. Flax vd. (2016) ise alıcı-tedarikçi ilişkilerinin başarılı gerçekleşmesinin işletme markası üzerinde olumlu sonuçlar doğuracağını belirtmişlerdir. Soh vd. (2016) araştırmalarında tedarikçinin iyi performans göstermesinin alıcı-tedarikçi ilişkisinin doğru kurulmasında oldukça önemli olduğunu vurgulamışlardır.

Ravald ve Grönroos (1996) ise çalışmalarında, alıcı-tedarikçi arasındaki ilişkinin başarısının, karşılıklı kazanım ve birbirlerine değer verme konusundaki yeteneklerine bağlı olduğunu ortaya koymuşlardır. Alıcı-tedarikçi ilişkilerinde karşılıklı değer verme, yakın ilişki kurma ve ilişkinin kolaylaştırılmasında güven faktörü önemli bir role sahiptir. Tedarikçileri ve tedarik zincirini iyi

yönetebilmek işletme başarısı için oldukça önemlidir. Bu da alıcı-tedarikçi ilişki sürecinin kalitesine ve alıcı ile satıcının karşılıklı memnuniyetine dayanmaktadır (Kannan ve Tan, 2006:756-796).

Yarış ve Cömert (2015) araştırmalarında yiyecek içecek işletmelerinin yöresel mutfak ürünü kullanımının yerel üreticilere destek sağlayarak istikrarlı bir yerel tedarik ağı oluşmasında katkı sağlayacağını belirtmişlerdir. Murphy ve Smith (2009) çalışmalarında yöresel yiyeceklerin kaliteli ve taze olma algısının restoranlarda çalışan aşçıların bu ürünleri tercih etmesine neden olduğunu ortaya koymuşlardır.

Alanyazın incelendiğinde gastronomi turizminin destinasyon çekiciliğindeki önemi (Kivela ve Crotts, 2005; Fox, 2007; Harrington ve Ottenbacher, 2010), gastronomi turizminin içerisinde yöresel mutfakların önemi (Haven-Tang ve Jones, 2006; Okumuş vd., 2013), yöresel mutfak tercihindeki motivasyon unsurları (Kim vd., 2009; Kim ve Eves, 2012), yöresel mutfak ürünü sunun yiyecek içecek işletmelerinin önemi (Remington ve Yüksel, 1998; Sparks vd., 2003; Morris ve Buller, 2003) gibi çalışmalarla karşılaşılmaktadır. Ayrıca alıcı-tedarikçi ilişkilerinin farklı alanlarda incelendiği (Ravald ve Grönroos, 1996; Flax vd., 2016) araştırmalarda görülmektedir.

Geçmişteki araştırmalar incelendiğinde yöresel mutfak ürünlerinin tedarik süreçleri ile ilgili değerlendirmelerin yapıldığı kısıtlı çalışmalara rastlanılmaktadır. Bu çalışma ile alanyazında eksik olduğu düşünülen yiyecek içecek işletmelerinin yöresel mutfak ürünü tedarik süreçleri hakkında yaptıkları değerlendirmeler aracılığıyla alanyazına katkı sağlanması hedeflenmektedir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmanın amacı, kırsal alanlarda faaliyet gösteren yiyecek içecek işletmelerinin, yöresel mutfak ürünlerini ile ilgili tedarik süreçlerinden duydukları memnuniyet düzeylerinin bilimsel olarak incelenmesidir. Araştırmanın amacı doğrultusunda yiyecek içecek işletmelerinin yöresel mutfak ürünlerini temin ettiği kaynakların neler olduğu, ürünlerden duydukları memnuniyet, teslimattan duydukları memnuniyet, sipariş sürecinden duydukları memnuniyet, fiyatlandırma ve ödeme koşullarından duydukları memnuniyet düzeylerinin belirlenmeye çalışılması araştırmanın alt amaçları olarak ön plana çıkmaktadır.

Bu çalışmanın tasarlanmasında nitel araştırma modellerinden biri olan betimsel analiz kullanılmıştır. Verilerin elde edilmesinde ise görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış mülakat formu, alanyazın taraması sunucunda, araştırmanın amacına uygun olduğu düşünülen dokuz sorudan oluşturulmuştur. Formun tasarlanmasında Cannon ve Homburg, (2001) ile Homburg ve Rudolph, (2001) alıcı-tedarikçi ilişkileri ile ilgili kullandıkları ölçeklerden faydalanarak araştırma konusuna uygun hale getirilmiş sorular kullanılmıştır.

Ölçeğin yapı geçerliliğinin tespit edilebilmesi amacıyla soru formu, turizm ve satınalma alanında çalışmaları olan beş akademisyen tarafından anlaşılabilirlik, anlam belirsizlikleri ve bütünlüğü sağlayabilmek amacıyla değerlendirilmiş ve yapılan eleştiriler de göz önünde bulundurularak ölçek örneklem üzerinde uygulanmıştır. Mülakat görüşmeleri araştırmacı tarafından 25 Ekim - 7 Kasım 2015 tarihleri arasında ortalama 25 dakikalık süreler şeklinde gerçekleştirilmiş ve görüntü ve ses kayıt cihazları ile kayıt altına alınmıştır.

Nitel araştırma sonuçlarının genellenebilirliği, dayandığı verilerin yeterli düzeyde betimlenmesine bağlıdır. Ayrıntılı betimle olarak adlandırılan bu yöntem ile araştırma sürecindeki her şeyin açık bir şekilde ortaya konmasıyla araştırma niteliğinin artırılması amaçlanmaktadır (Yıldırım 2010). Bu doğrultuda sonuçların genellenebilirliğinin artırılması amacıyla çalışmada ayrıntılı betimle gerçekleştirilmiş bunun sağlanabilmesi için çalışma yapılan alan ve incelenen konu ayrıntılı olarak tanımlanmıştır.

3.1. Evren ve Örneklem

Örneklem seçiminin araştırma yapılacak konuya uygun olarak belirlenmesi, dış geçerliliğin sağlanmasında oldukça önemlidir. Nitel araştırmalarda örneklem genellikle amaçlı bir şekilde, incelenen vakaya ve araştırma sorularına uygun olarak belirlenir. (Maxwell, 1992:283). Amaçlı örnekleme yöntemi nitel araştırmalarda sıklıkla tercih edilen bir yöntemdir (Özdemir, 2010:327). Amaçlı örnekleme yönteminin kullanıldığı bu çalışmanın evrenini Bolu İli'nin Mudurnu ilçe merkezi oluşturmaktadır. Çalışma alanı olarak seçilen Mudurnu, Osmanlı'nın ilk dönemlerinden beri Türk hâkimiyetinde olan, yöre içerisinde ağırlıklı olarak Manav olarak adlandırılan Türkmenlerin yaşadıkları, Osmanlı mimari özelliklerinin görüldüğü, kendine özgü yöresel mutfak kültürüne sahip bir yerleşim yeridir. İlçe merkezinde faaliyet gösteren, yöresel yiyecek ve içecek ürünlerini menülerinde yer veren dokuz yiyecek-içecek işletmesinin araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Çalışma da Mudurnu'nun araştırma evreni olarak tercih edilmesinin nedenleri arasında yöresel yiyecek ve içecek hizmeti veren işletmeleri bünyesinde bulundurması, araştırmacının ilçede çalışıyor olması ve çalışmaya dâhil edilebilecek katılımcılar ile iletişimin bulunması da yer almaktadır.

Araştırma evreninin tamamı ile görüşme yapılmasının sağlanması için randevu talep edildiği esnada iki işletme işlerinin yoğunluğu ve bilgi vermek istememe gibi nedenlerden dolayı görüşme taleplerini ret etmiştir. Bu nedenle araştırma evreni içerisinde yer alan yedi yiyecek-içecek işletmesinin sahibi, işletmecisi ya da satın alma yetkilisi ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İşletme yetkililerinin işletmedeki konumları ile ilgili bilgi Tablo 1'de verilmiştir.

Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünün hesaplanması, araştırmacının amacı, araştırma için ayrılan kaynak miktarı, araştırma soruları ve sınırlılıklara göre değişmektedir. Bu durumda örneklem büyüklüğü hesabının belirli bir kurala bağlı olmadığını göstermektedir (Büyüköztürk vd., 2008). Amaçlı örnekleme modelinde temel amaç, araştırmacının konusunu oluşturan kişi, olay ve durum hakkında derinlemesine bilgi toplamaktır (Maxwell, 1996). Amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak tasarlanan çalışmada, araştırma evreni içerisinde yer alan ve araştırmacının konusunu oluşturan yöresel yiyecek içecek işletmelerinin %78'ine ulaşılmıştır. Bu örneklem sayısının da geçmişte yapılmış olan birçok amaçlı örneklem araştırmasında yer alan konu, kişi, olay ya da durum için yeterli sayılan nitelikleri sağladığını göstermektedir (Maxwell, 1996; Büyüköztürk vd., 2008; Özdemir, 2010).

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu bölümde, kırsal turizm alanlarında yöresel mutfak ürünlerini menülerinde bulunduran konak, restoran ve lokanta gibi yiyecek içecek işletmelerinin yöresel ürünlerini tedarik eden ve satınalma işlemlerini gerçekleştiren yetkilileri ile yapılan çalışmanın bulgularına yer verilmiştir. Bulguların

raporlanmasında katılımcılara ait genel bilgilerin verilmesinden sonra yarı yapılandırılmış mülakat formundaki soruların oluşturulduğu boyutlar kapsamında yöresel mutfak ürünlerinin temin edildiği kaynaklar, ürün memnuniyeti, teslimat memnuniyeti, sipariş süreci memnuniyeti, fiyatlandırma ve ödeme koşullarından memnuniyet gibi alt başlıklar kullanılmıştır.

4.1. Katılımcılara Ait Genel Bilgiler

Araştırmada yer alan katılımcılara ait tanımlayıcı bilgilere Tablo 1’de yer verilmiştir. Görüşmecilerin yiyecek-içecek işletmelerindeki konumları incelendiğinde üst düzey yetkililer ile görüşmelerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Bunun da çalışma sonuçlarının geçerliliği için önemli bir unsur olduğu düşünülmektedir.

Tablo 1: Katılımcılara Ait Tanımlayıcı Bilgiler

No	Kodlaması	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	İşletme	İşletmedeki Konum
1	İ.T.Ü	Erkek	45-54	Lisans	Fuatbeyler Konağı	Konak Sahibi
2	O.K	Erkek	35-44	Lisans	Hacı Abdullahlar Konağı	Konak İşletmecisi
3	M.C.	Erkek	45-55	Lisans	Hacı Şakirler Konağı	Konak Sahibi
4	V.Ö.	Erkek	35-44	Lisans	Keyvanlar Konağı	Konak İşletmecisi
5	M.Ö	Kadın	25-34	Lisans	Tekkeliler Konağı	Satınalma Yetkilisi
6	F.F	Erkek	35-44	Lisans	Yarışkaşı Konağı- Çeşni Yar Restoran	Restoran İşletmecisi
7	A.K	Kadın	35-44	Lise	Kanaat Lokantası	Restoran Sahibi

4.2. Yöresel Mutfak Ürünlerinin Temin Edildiği Kaynaklar

Araştırma kapsamında oluşturulan yarı yapılandırılmış mülakat formu aracılığı ile katılımcılara ilk sorulan soru “Yöresel mutfak ürünlerini nasıl temin ediyorsunuz?” sorusudur. Bu soruya katılımcılar tarafından verilen cevaplar Şekil 1’de gösterilmiştir. Şekil üzerinde yer alan rakamlar kaç yönetici tarafından ifade edildiğini göstermektedir.

Bu soruya verilen cevaplar incelendiğinde, katılımcılar işletme içerisinde kendi üretimlerini yapabildikleri gibi, ilçede yaşayan yerel halk içerisindeki kadınlardan da bu konuda faydalandıklarını belirtmişlerdir. Yiyecek içecek işletme yöneticilerinden İ.T.Ü.² tarafından bu soruya verilen cevap aşağıda sunulmuştur.

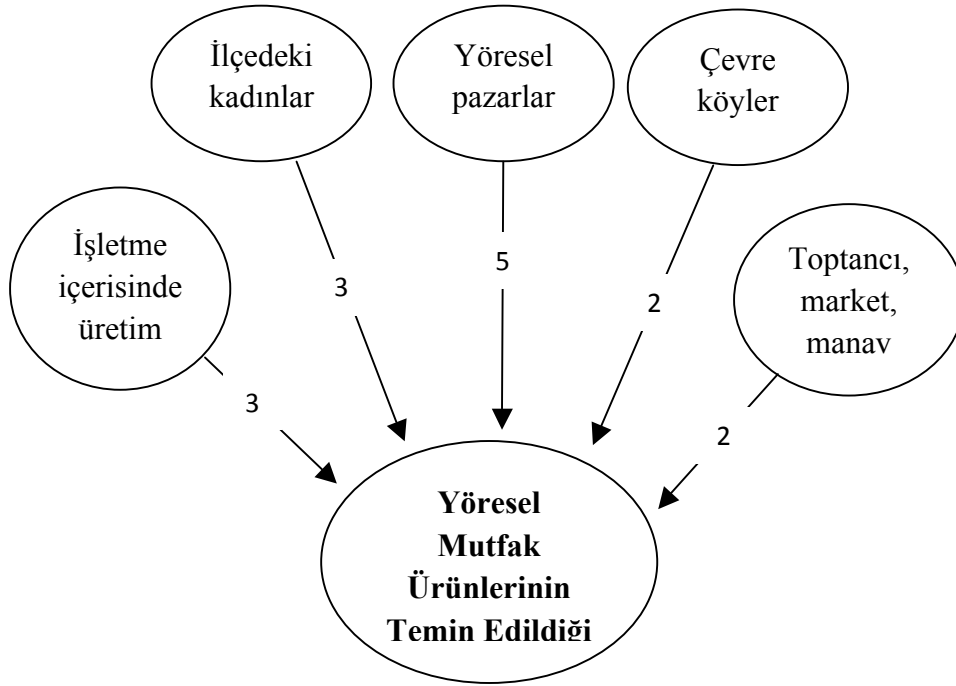
İ.T.Ü.: Yöresel yiyeceklerimizi burada *ev hanımlarımız* var onlardan temin ediyoruz. *Annelerimizden, hanımlarımızdan* temin etmeye çalışıyoruz, kendi *annemde* bu konuda bize yardımcı olmakta.

² Her katılımcı için isminin baş harflerinden oluşan bir kodlama yapılmıştır.

İlçede kurulan yöresel ürünler pazarının da işletmelerinin tedarik kaynakları içerisinde yer aldığı işletmecilerce belirtilmesinin yanı sıra çevre köylerden de ürün temin işlemlerinin gerçekleştirildiği söylenmiştir. Yiyecek içecek işletme yöneticilerinden V.Ö. bu konudaki tedarik kaynaklarını şu şekilde belirtmiştir:

V.Ö.: Yöresel yiyecek ürünlerinin bazılarını **kendimiz** yapıyoruz, köy yumurtasını **köy ürünleri pazarından** temin ediyoruz, erişte makarnasını, un helvasını, kaşık sapını **aşçımız burada** yapıyor.

Şekil 1: Yöresel Mutfak Ürünlerinin Temin Edildiği Kaynaklar

Yerel tedarik kaynaklarının yanı sıra ilçeye gelen toptancılar ya da market, manav gibi esnaflardan da satınalma yapıldığı bazı işletme yöneticilerince belirtilmiştir. Yiyecek içecek işletme yöneticilerinden A.K. tarafından bu soruya verilen cevap aşağıda sunulmuştur.

A.K.: Birazını **pazardan** tabii en başta olanları **marketten** ve birazını sipariş veriyoruz geliyor bazıları **annemden** geliyor ve yoğurtçumuz var ondan geliyor ve böylelikle temin ediyoruz.

4.3. Ürün Memnuniyeti

Çalışmada sorulan ikinci ve üçüncü sorular katılımcıların satın aldıkları ürünlerden memnuniyetlerini değerlendirmek amacıyla sorulmuştur. Bu kapsamda görüşmecilere yöneltilen ikinci soru "Satın aldığınız yöresel yiyecek içecek ürünlerinin kalitesinden memnun musunuz?" sorusudur. Bu soruya verilen cevaplar incelendiğinde ürün memnuniyetinin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Bunun nedenini ise ürün teminlerini tanıdıkları, bildikleri ve güvendikleri kişilerden yapmaları olduğunu

belirtmişlerdir. Yiyecek içecek işletme yöneticilerinden M.Ö. bu soru hakkında aşağıdaki şekilde görüş bildirmiştir.

M.Ö.: Evet, yani **bildiğimiz güvendiğimiz insanlar** zaten burası da resmi bir kurum olduğu için temizliği titizliği bizim için daha önemli o yüzden **gayet memnunuz** o yüzden hiçbir sıkıntımız yok.

Yöresel ürünlerin insan sağlığı açısından öneminin ortaya çıkmasından sonra bu ürünleri üretenlerin daha fazla kar elde edebilmek için farklı yollara başvurabildiğinden bahseden M.C. bu konuya dikkat ettikleri ve buna göre tercih yapmaya çalıştıklarından bahsetmiştir.

M.C.: Valla **bazısından memnunuz bazısından değiliz**. Günümüzde endüstriyel yaşamla birlikte insan sağlığı açısından yöresel ürünlerin önemi ortaya çıkınca yöresel ürünleri üreten kişiler daha fazla kar elde etmek amacıyla bazen içine işte endüstriyel gübreydi ya da çabuk yetiştirici hormonlar kullanabiliyorlar yani bunlara dikkat edip **daha doğal yerlerden tercih etmeye çalışıyoruz**.

Ürün memnuniyetinin tespit edilebilmesi amacıyla çalışmada katılımcılara sorulan üçüncü soru “Satın aldığınız yöresel yiyecek içecek ürünlerinin güvenilirliğinden (hijyen ve sağlık açısından) memnunuz?” sorusudur. Bu soruya verilen cevaplar incelendiğinde memnuniyet oranının yüksek olduğu görülmektedir. Yiyecek içecek işletme yöneticilerinden F.F. bu soru hakkında aşağıdaki şekilde görüş bildirmiştir.

F.F: Tabi ki. Seçimleri biz yaptığımız için her hangi bir sorun **problem yaşamıyoruz**

Ürün kalitesinde de ortaya çıkan sonuç gibi tanıdık ve güvenilir kişilerden yapılan tedarik vurgusunun oldukça önemli olduğunu İ.T.Ü. aşağıdaki sözleriyle ortaya koymuştur:

İ.T.Ü.: İllaki demin dediğim gibi **aynı kişilerden aldığımız** için hangi şartlarda imalat yaptıklarını biliyoruz, kendi imalathanelerinden veya evlerinden, evlerimize artık küçük imalat hanelerden ibaret bu yüzden bir tarhananın nasıl kurutulduğunu bildiğimiz için **güvenirliğinden memnunuz**.

Tanıdık ve güvenilir kişilerden yapılan tedarik vurgusunu, temin kaynağı konusunda verdiği bir örnekle somutlaştıran yiyecek içecek işletmelerinin yöneticilerinden M.Ö bu soruya şu şekilde cevap vermiştir:

M.Ö.: **Tabi**, sürekli evine normalde de gittiğimiz birinden temin ediyoruz. Benim annemin gün arkadaşı bizde ailece görüşüyoruz. İşte tercih etmemizin sebebi zaten hijyenik temiz yapması **ona inandığımız için** getirişinden de belli.

4.4. Teslimat Memnuniyeti

Araştırmada sorulan dördüncü ve beşinci sorular katılımcıların satın aldıkları ürünlerin teslimat süreci ile ilgili memnuniyetlerini değerlendirmek amacıyla sorulmuştur. Bu kapsamda görüşmecilere yöneltilen dördüncü soru “Yöresel yiyecek içecek ürünlerini satın aldığınız tedarikçilerin teslimat sürelerinden memnunuz?” sorusudur. Bu soruya verilen cevaplar incelendiğinde teslimat sürecinden memnuniyet oranının yoğunlukta olduğu görülmektedir. Yiyecek içecek işletme yöneticilerinden V.Ö. bu soru hakkında aşağıdaki şekilde görüş bildirmiştir.

V.Ö.: Zaten *sipariş üzerine çalışılırsa* anında sözleri yerine getiriyorlar, bir sorunumuz yok bu konuda.

Teslimat süreçlerinden yaşanan memnuniyetin bir nedenin de farklı tedarikçiler ile çalışıp tek tedarikçiye bağımlı olunmamasından kaynaklandığını vurgulayan O.K bu soruya aşağıda şekilde cevap vermiştir:

O.K.: Şimdi koşul ve sürelerde şöyle bir şey oluyor. Bazen yoğunluk yaşadığımız dönemler oluyor zaman içinde. Bu *yoğunluk yaşadığımız zamanlarda tedarik etmek de bir takım sıkıntılar* yaşıyoruz. Bu yüzden şöyle yapıyoruz *bir kişiden değil de farklı kişilerden almaya* çalışıyoruz.

Bildikleri kişiler ile çalışmalarını nedeni ile verilen sözlerin yerine getirildiğini vurgulayan M.C. teslimat konusunda sözlerinde duran kişileri tercih etmelerinin nedenleri arasında geleneksel ahlaki ticaret kurallarını uymalarını göstermektedir.

M.C.: Vallahi yani ondan memnunuz şöyle kendimiz *istediğimiz zaman getirmezse bazı alternatif yerlerde var oralardan temin ediyoruz*. Ama genelde biz buradan yapmak istediğimiz geleneksel ayıp olur kültürünün Anadolu insanının evrensel kültürü var onu da teslim etmeye çalışıyoruz. Onu temsil ederken bize eğer vatandaş sözünde durup getirmiyorsa biz de daha fazla getirecek olan *o hem geleneksel ahlaki ticaretiyle beraber geleneksel ahlakına uyanları* tercih ediyoruz.

Ürün teslimat sürecinin memnuniyetinin tespit edilebilmesi amacıyla çalışmada katılımcılara sorulan beşinci soru “Yöresel yiyecek içecek ürünlerini satın aldığınız tedarikçiler sipariş verdiğiniz ürünleri bozulmadan uygun koşullarda teslim edebilmesinden memnun musunuz?” sorusudur. Bu soruya verilen cevaplar incelendiğinde memnuniyet oranının yüksek olduğu görülmektedir. V.Ö. bunun nedenin günlük sipariş edilen taze ürünlerin üretiminin hemen ardından getirilmesi olduğu şeklinde görüş bildirmiştir.

V.Ö.: Şuana kadar öyle bir sorun ile karşılaşmadım, Yani *biz günlük sipariş verdiğimiz için öyle bozulma falan yok zaten köylerimiz mesafe olarak bize yakın* sorun yok artık *köylerde derin dondurucu var* o yönden bir sorun yaşanmıyor.

Teslimat sürecinde ürünün bozulabilmesi için geçmesi gereken zamanın olmadığını belirten A.K. bunun nedenin ise ürünlerin yakın mesafelerden temin edilmesi olduğunu belirtmiştir. A.K. bu soruya verdiği cevap şu şekildedir:

A.K.: Tabi kesinlikle *yani bozulmaya zaman yok*. Zaten yakın mesela annemler ikinci köyünde Mudurnu'nun o yoğurtçu üçüncü köyü yani yakın on beş dakika.

4.5. Sipariş Sürecinden Memnuniyet

Araştırmada sorulan altıncı ve yedinci sorular katılımcıların satın aldıkları ürünlerin sipariş süreçleri ile ilgili memnuniyetlerini değerlendirmek amacıyla sorulmuştur. Bu kapsamda görüşmecilere yöneltilen altıncı soru “Yöresel yiyecek içecek ürünlerini satın aldığınız tedarikçiler sipariş verdiğiniz miktarlarda teslimat yapabiliyorlar mı?” sorusudur. Bu soruya verilen cevaplar incelendiğinde sipariş verilen miktarda teslimat yapılma oranının yoğunlukta olduğu görülmektedir. Bunun nedenin sipariş üzerine çalışma olduğunu belirten M.Ö. bu soruya şu şekilde cevap vermiştir:

M.Ö.: Evet, işte önceden **bir gün önceden haber verdiğimiz zaman** istediğimiz ne kadar istersek kaç porsiyon istersek onlar bize hazırlıyorlar. Bir gün önceden sadece ansızın söylenmiyor çünkü; baklavanın yapımı zor kaşık sapının açması yapması zor bir gün öncesinden söylüyoruz. Onda **hiçbir sıkıntı yaşamıyoruz**.

Yaşanabilecek sorunlara karşı farklı tedarikçilerden faydalandıklarını da belirten F.F. herhangi bir sorunla karşılaştıklarında yedek tedarikçi kullanma yoluna giderek bu sorunların üstesinden gelmeye çalıştıklarını şu şekilde ortaya koymuştur:

F.F: Bazen eksiklik oluyor, olmuyor değil onun da elimizden geldiği kadar üstesinden bir şekilde gelmeye çalışıyoruz çok sıkıntı yaşadığımız zaman **yedek tedarikçi** kullanıyoruz.

Ürünlerin sipariş süreçleri ile ilgili memnuniyetin tespit edilebilmesi amacıyla çalışmada katılımcılara sorulan yedinci soru “Yöresel yiyecek içecek ürünlerini satın aldığımız tedarikçiler istediğiniz zamanda ürünleri teslim edebiliyorlar mı?” sorusudur. Bu soruya verilen cevaplar incelendiğinde zamanında teslimat oranının yüksek olduğu görülmektedir. Yiyecek içecek işletme yöneticilerinden M.Ö. bu soru hakkında aşağıdaki şekilde görüş bildirmiştir.

M.Ö.: Evet, buradaki yerli halk oldukları için **ne zaman arasam** teslim ediyorlar.

4.6. Fiyatlandırma ve Ödeme Koşullarından Memnuniyet

Araştırmada sorulan sekizinci ve dokuzuncu sorular katılımcıların satın aldıkları ürünlerin fiyatları ve ödeme koşulları ile ilgili memnuniyetlerini değerlendirmek amacıyla sorulmuştur. Bu kapsamda görüşmecilere yöneltilen sekizinci soru “Yöresel yiyecek içecek ürünlerini satın aldığımız tedarikçilerin ürün fiyatlarından memnun musunuz?” sorusudur. Bu soruya verilen cevaplar incelendiğinde fiyatlandırma konusunda memnuniyet oranının yüksek olduğu görülmektedir. Pazarda belirli tedarikçilerin olmasının buna neden olduğunu söyleyen M.Ö. bu soruya şu şekilde cevap vermiştir.

M.Ö.: Evet, genel olarak **yapan bir kaç kişi var**, fiyatları sabit yani hepsi aynı fiyatta yapıyorlar işte birbiri ile arkadaş zaten o yüzden fiyatları uygun yani bize de kazandırıyor kendi de kazanıyor. Yani bizde karlı satıyoruz. Hiç bir sıkıntı yok.

Yiyecek içecek işletme yöneticilerinden İ.T.Ü sabitlemiş fiyatların oluşmuş olmasının da fiyatlandırma konusunda memnuniyet yarattığını söylemiş ve bu soruya aşağıdaki şekilde cevap vermiştir:

İ.T.Ü.: Memnunuz müşterilerimizde fiyatlarımızdan memnun olduğunu düşünüyorum, genellikle pazarla tedarikçilerin fiyatları başa baş gidiyor, **Mudurnu zaten belli bir fiyat listesine sahip** olduğu için pek oynayacağı düşünülüyor.

Ürünlerin ödeme koşulları ile ilgili memnuniyetin tespit edilebilmesi amacıyla çalışmada katılımcılara sorulan dokuzuncu soru “Yöresel yiyecek içecek ürünlerini satın aldığımız tedarikçiler ödeme kolaylıkları (taksit, açık hesap, çek vb.) sağlıyorlar mı?” sorusudur. Bu soruya verilen cevaplar incelendiğinde ödeme koşullarından memnuniyet oranının yüksek olduğu görülmektedir. M.C ürünleri taze temin etme isteği nedeniyle fazla miktarda ürün temini gerçekleştirilmediğini ve ödeme yöntemi olarak da peşin ödemenin seçildiğini bunun nedeni olarak ortaya koymuştur.

M.C.: Sağlıyorlar ama *küçük ürünlerde bizim çok stoklu çalışmadığımız için taze olması açısından genellikle nakit olarak haftalık olarak ödeme yapıyor*. O konuda bizim çok sıkıntımız yok. *Çok fazla ürün olmadığı için çek senet gibi evraklar üzerinde yürümüyor* açıkçası sözde ben bu hafta aldım haftaya veririm ya da nakit olarak veriliyor.

Birbirini tanımının bu konuda önemli olduğunu vurgulayan F.F. ticaretin yapılmasında karşılıklı güvenin oldukça önemli olduğunu belirtmiştir. Yiyecek içecek işletme yöneticilerinden F.F. bu soruya aşağıdaki cevabı vermiştir:

F.F: Evet. *Her şey arkadaşlığa, güvene, dostluğa dayanır* birde ticaretin vermiş olduğu güzellik vardır. Ticareti yapan kişiler arasında karşılıklı güven oluşmuşsa, o güvenin karşılığı elbet gelecektir.

5. SONUÇ

Kırsal alanların kültürlerinin tanıtılması ve yerel halka gelir sağlama gibi etkilere sahip olan yöresel yiyecekler, bölge imajı içinde önemli bir obje konumundadır. Bölgeyi ziyaret amacıyla gelen turistlerin yöreyi tanımak amacıyla deneyimlemek istediği yöresel mutfak unsurları bu alanlarda hizmet veren yiyecek içecek işletmelerinin de ürün çeşitleri içerisinde yer almaktadır. Menülerinde yöresel yiyeceklere yer vermek isteyen işletmelerin bu yiyecekleri bozulmadan yerel tüketiminde olduğu gibi sunabilmesi için yerel tedarikçileri kullanması oldukça önemlidir.

Yöresel yemekleri; toplumların kültürel öğelerini içerisinde barındıran, dini ya da milli etkilerle şekillenen, yöreye ait olan ürünlerden elde edilen, yöresel araç gereç ya da pişirme tarzları kullanılarak üretilen ve bölge halkının beslenme şekillerini ortaya koyan yiyecekler olarak tanımlayabilmek mümkündür. Buradan hareketle yöre halkının yaşayışlarının ve adetlerinin doğru bir şekilde aktarılabilmesi için tedarik kanalları içerisinde yerel kaynaklarında yer alması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Kırsal alanlarda faaliyet gösteren yiyecek içecek işletmelerinin, yöresel mutfak ürünlerini ile ilgili tedarik süreçlerinden duydukları memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi amacıyla tasarlanan çalışmada elde edilen sonuçlar incelendiğinde yörede yiyecek içecek işletmelerinin ağırlıklı olarak yerel tedarik kaynaklarından yararlandığı görülmektedir. Kısmen de olsa bazı gerekli durumlarda yöre dışındaki tedarikçilere yönlenildiği de bazı katılımcılar tarafından ortaya koyulmuştur.

Yiyecek içecek işletmelerinin tedarik süreci ile ilgili memnuniyet düzeylerinin genel olarak yüksek oranda olumlu olduğu görülmektedir. Ürün memnuniyeti açısından sonuçlar incelendiğinde işletmelerin genel olarak tanıdıkları güvendikleri kişiler ile iş yapmayı tercih etmeleri, güvendikleri bildikleri kişileri tercih etmeleri ve bunun yanı sıra hatalı ve eksik iş yapanlar ile çalışmayarak kendi güvenli tedarik ağlarını oluşturdukları görülmektedir. Yapılan görüşmelerdeki işletmelerin büyük bölümünün aynı kişileri tedarikçi olarak kullanması, bu tedarikçilerin de yörenin yöresel ürün tedarik piyasasında güven ve doğru ürün kavramları ile öne çıkmasını sağladığı görülmektedir.

Teslimat ve sipariş sürecinden memnuniyet düzeylerinin oldukça yüksek olduğu araştırmada genel olarak alıcı ve satıcının sabit olduğu piyasa olması nedeni ile istenilen ürünlerin tedarik süresinin

bir iki gün ile sınırlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alıcı ve tedarikçinin birbirlerinin taleplerine ve beklentilerine alışık olduğu bu piyasada alışılmışın dışındaki yoğunluklar haricinde teslimat sıkıntısı ile karşılaşılmamaktadır. Üretim ve tüketim alanlarının birbirlerine çok yakın olması teslimat esnasında bozulma, çürüme gibi faktörler ile karşılaşılması sonucunu da getirmektedir. Katılımcılar ile yapılan görüşmelerde üretilen ürünün bozulmasına zaman bile kalmadan tüketildiği belirtilmiştir.

Kırsal turizm faaliyetlerinin de doğası gereği küçük oranda ve belli miktarlarda yapılan alışverişlerin ödeme aracı olarak genellikle nakit işlemler gerçekleştirilmektedir. Karşılıklı güvene dayalı olarak bir sonraki siparişte ödeme yapıldığı da görülmektedir. Bu da işletmelerin fazla ödeme biriktirmeden gelir gider dengesine daha kolay sağlamasına yardımcı olabilecektir.

6. TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde kırsal alanlarda faaliyet gösteren yiyecek içecek işletmelerinin yöresel yiyeceklerin tedarikinde yerel kaynakları tercih etmesi taze, sağlıklı ve hijyenik ürünler elde etmesini sağlayacaktır. Tedarik süreci aşamaları düşünüldüğünde ise hızlı bir teslimat ile birlikte karşılıklı güven neticesinde ödeme kolaylıkları ve karşılıklı kazanımlar ortaya çıkabilecektir.

Yerel tedarikçiler açısından bu ilişkiye bakıldığında özellikle kadınların iş hayatına girmesi ve aile bütçesine katkı sağlaması sonucu ortaya çıkmaktadır. Yöreye yakın köylerin de tedarik kaynakları arasında yer alması buralardaki işsizlik oranının düşmesine katkı sağlayabileceği gibi yeni girişimcilik faaliyetlerinin de ortaya çıkmasına neden olabilecektir. Yöresel pazarların tedarikçiler için en önemli kaynak durumunda olduğu sonucu düşünüldüğünde yöre çiftçi ve hayvancısının da bu pazardan pay aldığı ortaya çıkmaktadır. Ödemelerin genel olarak nakit yapılması da yerel halkın emeğinin karşılığını uzun süreler beklemeden alması ve bütçelerine katkı sağlaması açısından oldukça önemli bir sonuç konumundadır.

Araştırma sonuçları alinyazında yer alan çalışma bulguları kapsamında değerlendirildiğinde araştırma da ürün tedarik kaynaklarının ağırlıklı olarak yöresel tedarikçiler ve yerel haktan seçilmiş olması sonucu Milne'nin (1992) ürün tedarik kaynaklarının, yiyecek içecek işletmelerinin faaliyet gösterdikleri bölgelerin mutfak kültürlerini yansıtmada etkisi olduğu sonucunu desteklemektedir. Ayrıca Telfer'in (2000) yöresel mutfak ürünlerinin bölge içerisinden tercih edilmesi tarım ve turizm sektörler arasındaki ilişkiyi arttırabileceği gibi geleneksel pazarla olan bağları da güçlendirebileceği sonucu da çalışmamız sonucunda desteklenmiştir.

Hall ve arkadaşları (2003) araştırma sonuçlarında yöresel yiyeceklerin turizm içerisinde kullanılmasının, yerel üretici ağlarının ortaya çıkması, üretici ve çiftçi pazarlarının oluşturulması, tarladan ve yol üstü tezgahlardan kazanç sağlama gibi katkıları olacağını vurgulamışlardır. Çalışmada elde edilen bulgularda yöresel yiyecekleri satın alan tedarikçilerin bu çalışmada bahsedilen kaynaklardan yararlandığını ortaya koymaktadır. Bu durumda yöresel ürünlerin yöre turizmi için hem mikro hem de makro önemli ekonomik katkılar sağlayacağı sonucunu desteklemektedir.

Yarış ve Cömert (2015) araştırmalarında yerel üreticilere destek sağlanmasının istikrarlı bir yerel tedarik ağı oluşmasına katkı sağlayacağı sonucu da, çalışmada yer alan yiyecek içecek işletmelerinin

yöresel ürün tercihlerinde yerel tedarikçileri seçmesi ve oluşturulan güven nedeniyle alıcı ve satıcının belli olduğu bir tedarik ağının oluşması sonucu ile desteklenmektedir.

Araştırmada ortaya çıkan sağlıklı, taze ve hijyenik olan yöresel ürünlerin yiyecek içecek işletmelerinin satın alma işlemini gerçekleştiren kişiler tarafından daha fazla tercih edilmesi sonucu Murphy ve Smith'in (2009) yöresel yiyeceklerin kaliteli ve taze olma algısının restoranlarda çalışan aşçıların bu ürünleri tercih etmesi sonucu destekler niteliktedir. Ayrıca Kim ve Eves'in (2012) çalışmalarında ortaya koyduğu, yöresel ürünlerin taze ve besleyici olmasının sağlıklı olduğu konusunda turistler üzerinde algı oluşturduğu sonucu da yöresel ürünlerle ilgili yiyecek içecek işletmelerinin satınalma işlemini gerçekleştiren kişiler tarafından desteklenmiştir.

Yöresel mutfak ürünlerinin satınalma süreçleri ile ilgili olarak elde edilen bulgular sonucunda yöresel ürünleri sunan yiyecek içecek işletmeleri ve yerel tedarikçiler için aşağıdaki önerileri sıralamak mümkündür:

- Yöresel ürünlerin tedarik edilmesi ile ilgili yerel tedarikçi kaynaklarının tercih edilmesi, ürün, sipariş süreci ve teslimat konularında avantaj sağladığı için işletmeler tarafından tercih edilmelidir.
- Yöresel ürünlerin tedarikini sağlayanların gıda güvenliği, koruma ve taşıma konularında bilgilendirilmeleri ve işletmelere daha sağlıklı ürünler sunmaları sağlanmalıdır.
- Yiyecek içecek işletmelerinin yerel tedarik kaynaklarına sürdürülebilir gıda sağlama konusunda telkinde bulunması, kaynakların gereksiz tüketilmesinin engellenmesi ve israfın önüne geçilmesi sağlanmalıdır.
- Yöresel ürünleri sunan yiyecek içecek işletmeleri, yerel tedarikçileri tercih ettiklerini işletmelerine astıkları yazı ya da logolarla müşterilerine göstermeli ve bu konuda duyarlı olan tüketicilerin dikkatinin çekilmesi sağlanmalıdır.
- Yerel tedarikçiler istihdam ve bölge ekonomisine güç kazandırılabilmek için teşvik edilmeli ve destinasyon yöneticileri tarafından yerel tedarikçi sayısının artırılabilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.
- Yerel tedarikçilerin ürünlerini gerçek değerlerinde satabilmeleri ve emeklerinin karşılıklarını alabilmeleri için kendi aralarında rekabetten kaçınarak ürün fiyatlarını bu kapsamda belirlemeleri sağlanmalıdır.
- Yöresel ürünleri satın alan yiyecek içecek işletmeleri teslimat süreci ve ürün temini ile ilgili sıkıntı çekmemek için yerel üreticileri örgütlenme konusunda teşvik etmeli ve yerel kooperatiflerin kurulması sağlanmalı bu yolla yerel tedarikçi ağları oluşturulmalıdır.
- Yerel tedarikçiler, oluşturdukları kooperatifler aracılığı ile ulusal ve uluslararası işletmelere yöresel yiyecek içecek ürünü temini için teşvik edilmeli ve bölgesel markalar çıkarma çabasına girilmelidir.

Araştırma, örneklem olarak seçilen yiyecek içecek işletmelerinin yöneticilerinin görüşleri ile sınırlıdır. Araştırma örneklemindeki işletmeler tedarik memnuniyetlerini gizleyebilir veya yanıltıcı

bilgiler verebilir. Uygulamadaki kısıtlar nedeni ile bir ilçede gerçekleştirilen araştırma bulguların genellenebilmesi için daha fazla bölgede gerçekleştirilebilir.

7. KAYNAKÇA

Aslan, Zeynep – Güneren, Ebru – Çoban, Gamze (2014), “Destinasyon Markalaşma Sürecinde Yöresel Mutfağın Rolü: Nevşehir Örneği”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, Cilt.2, Sayı.4, (3-13).

Avcıkurt, Cevdet - Köroğlu Özlem (2008), “Turistlik Ürün Çeşitlendirmesi”, (Ed) Necdet Hacıoğlu ve Cevdet Avcıkurt, *Kırsal Turizm*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Bezirgan, Muammer - Koç Fatih (2014), “Yöresel Mutfakların Destinasyona Yönelik Aidiyet Oluşumuna Etkisi: Cunda Adası Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt.7, Sayı.34, (917-928).

Boyne, Steven - Hall Derek (2004), “Place Promotion Through Food and Tourism: Rural Branding and The Role of Websites”, *Place Branding*, Cilt.1, Sayı.1, (80-92).

Büyüköztürk, Şener - Kılıç Çakmak, Ebru - Akgün, Özcan Erkan - Karadeniz, Şirin - Demirel, Funda (2008), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Pegem Yayınları, Ankara.

Cannon, Joseph. P. - Homburg, Christian (2001), “Buyer-Supplier Relationships and Customer Firm Costs”, *Journal of Marketing*, Cilt.65, Sayı.1, (29-43).

Flax, Jeremy - Bick, Geoff - Abratt, Russell (2016), “The Perceptions of Supplier-Buyer Relations and Its Affect on the Corporate Brand”, *Journal of Brand Management*, Cilt.23, Sayı.1, (22-37).

Fox, Renata (2007), “Reinventing the Gastronomic Identity of Croatian Tourist Destinations”, *International Journal of Hospitality Management*, Cilt.26, Sayı.3, (546–559).

Hall, Micheal C. - Sharples, Liz - Mitchell, Richard - Macionis, Niki - Cambourne, Brock (2003), “Food Tourism Around the World Development, Management and Markets”, (Ed) Hall, Micheal C. – Sharples, Liz - Mitchell, Richard - Macionis, Niki - Cambourne, Brock, *Consuming Place: The Role of Food, Wine and Tourism in Regional Development*, Routledge, New York.

Harrington, Robert J. - Ottenbacher, Micheal C. (2010), “Culinary Tourism—A Case Study of the Gastronomic Capital”, *Journal of Culinary Science & Technology*, Cilt.8, Sayı.1, (14-32).

Haven-Tang, Claire - Jones, Eler, (2006), “Using Local Food and Drink to Differentiate Tourism Destinations Through A Sense of Place: A Story From Wales-Dining at Monmouthshire's Great Table”, *Journal of Culinary Science & Technology*, Cilt.4, Sayı.4 (69-86).

Homburg, Christian - Rudolph, Bettina (2001), “Customer Satisfaction in Industrial Markets: Dimensional and Multiple Role Issues”, *Journal of Business Research*, Cilt.52, Sayı.1, (15-33).

Kannan, Vijay R. - Choon Tan, Keah (2006), “Buyer-Supplier Relationships: The Impact of Supplier Selection and Buyer-Supplier Engagement on Relationship and Firm Performance”, *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, Cilt.36, Sayı.10 (755-775).

Kim, Yeong G. – Eves, Anita (2012), “Construction and Validation of A Scale to Measure Tourist Motivation to Consume Local Food”, *Tourism Management*, Cilt.33, Sayı.6, (1458-1467).

Kim, Yeong G. – Eves, Anita – Scarles, Caroline (2009), “Building A Model of Local Food Consumption on Trips and Holidays: A Grounded Theory Approach”, *International Journal of Hospitality Management*, Cilt.28, Sayı.3, (423-431).

Kivela, Jakša - Crofts John C. (2005), “Gastronomy Tourism”, *Journal of Culinary Science & Technology*, Cilt.4, Sayı.2/3, (39-55).

Maxwell, Joseph (1992), “Understanding and Validity in Qualitative Research”, *Harvard Educational Review*, Sayı.62 (279-301).

Maxwell, Joseph (1996), *Qualitative Research Design: An Interactive Approach*, SAGE Publications, California.

Milne, Simon (1992), “Tourism and Development in South Pasific Microstates”, *Annals of Tourism Research*, Sayı.19, (191-212).

Morris, Carol - Buller, Henry (2003), “The Local Food Sector: A Preliminary Assessment of Its Form and Impact in Gloucestershire”, *British Food Journal*, Cilt.105, Sayı.8, (559-566).

Okumuş, Bendegül - Okumuş, Fevzi - McKercher, Bob (2007), Incorporating Local and International Cuisines in the Marketing of Tourism Destinations: The Cases of Hong Kong and Turkey, *Tourism Management*, Cilt.28, Sayı.1 (253-261).

Okumuş, Fevzi - Kock, Gerald - Scantlebury, Micheal M. G. - Okumuş, Bendegül (2013), “Using Local Cuisines When Promoting Small Caribbean Island Destinations”, *Journal of Travel & Tourism Marketing*, Cilt.30, Sayı.4, (410-429).

Özdemir, Murat (2010), “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.11, Sayı.1, (323-343).

Ravald, Annika - Grönroos, Christian (1996), “The Value Concept and Relationship Marketing”, *European Journal of Marketing*, Cilt.30, Sayı.2, (19-30).

Remington, Mike - Yüksel, Atila (1998), “Tourist Satisfaction and Food Service Experience: Results and Implications of An Empirical Investigation”, *Anatolia*, Cilt.9, Sayı.1, (37-57).

Santich, Barbara (2004), “The Study of Gastronomy and Its Relevance to Hospitality Education and Training”, *Hospitality Management*, Sayı.23, (15-24).

Schneider Kelemci, Gülpınar - Ceritoğlu, Bahar A. (2010), “Yöresel Ürün İmajının Tüketici Satınalma Davranışı ve Yüksek Fiyat Ödeme Eğilimi Üzerindeki Etkisi - İstanbul İlinde Bir Uygulama”, *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, Sayı.6, (29-52).

Sparks, Beverley – Bowen, John – Klag, Stafanie (2003), “Restaurants and the Tourist Market”, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Cilt.15, Sayı.1, (6-13).

Soh, Keng Lin - Jayaraman, Krishnan - Yen, Teoh Su - Kiumarsi, S. (2016), “The Role of Suppliers in Establishing Buyer-Supplier Relationship Towards Better Supplier Performance”, *International Journal of Productivity and Quality Management*, Cilt.17, Sayı.2, (183-197).

Soykan, Füsün (1999), “Doğal Çevre ve Kırsal Kültürle Bütünleşen Bir Turizm Türü: Kırsal Turizm”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Sayı.1, (67-75).

Soykan, Füsün (2003), “Kırsal Turizm ve Türkiye Turizmi İçin Önemi”, *Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı.12, (1-11).

Şengül, Serkan - Genç, Koray (2016), “Festival Turizmi Kapsamında Yöresel Mutfak Kültürünün Destekleyici Ürün Olarak Kullanılması: Mudurnu İpekyolu Kültür Sanat ve Turizm Festivali Örneği”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı.23, (79-89).

Şengül, Serkan - Türkay, Oğuz (2015), “Bölge Restoran Mönülerinin Belirlenmesinde “Yöresel Mutfaklar” Eğitiminin Kullanılması: Mudurnu Örneği”, *Electronic Journal of Vocational Colleges*, Aralık, 4. UMYOS Özel Sayı, (1-6).

Telfer, David J. (2000), “Tastes of Niagara: Building Strategic Alliances Between Tourism and Agriculture”, *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, Cilt.1, Sayı.1, (71-88).

Yarış, Ahmet - Cömert, Menekşe (2015), “Mardin İlindeki Restoranların Yerel Ürün Kullanımındaki Avantaj ve Dezavantajlar ile İlgili Algı Düzeyleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt.8, Sayı.37,: 991-998.

Yıldırım, Kasım (2010), “Nitel Araştırmalarda Niteliği Arttırma”, *İlköğretim Online*, Cilt.9, Sayı.1, (79-92).

HATA TÜRÜ VE ETKİLERİ ANALİZİNDE BULANIK AHP VE BULANIK VIKOR YÖNTEMLERİ İLE OTOMOTİV SEKTÖRÜNDE RİSK DEĞERLENDİRMESİ

RISK EVALUATING BY FUZZY AHP AND FUZZY VIKOR METHODS IN FAILURE MODE AND EFFECTS ANALYSIS FOR AUTOMOTIVE SECTOR

Bilal ŞİŞMAN¹

Öz

Hata Türü ve Etkileri Analizi (HTEA), riskin olduğu pek çok işletmede bir ürün, hizmet veya süreçte olabilecek hataları tanımlama, değerlendirme, hatanın meydana getireceği etkiyi en aza indirme ve tüm bu faaliyetleri raporlama işlemlerinden oluşan en güvenilir analiz tekniklerinden biridir. HTEA ile tespit edilen hatalar, hatanın oluşma olasılığı (P), hatanın şiddeti (S) ve hatanın keşfedilmesindeki zorluk (D) gibi risk faktörlerinin birbirleri ile çarpılmasından oluşan Risk Öncelik Sayısı (RÖS) ile değerlendirilmekte ve sıralanmaktadır. Fakat geleneksel RÖS değeri hesabı, risk faktörlerinin göreceli ağırlıklarının belirsizliğinden, hata türlerinin çeşitliliğinden ve karar vericilerin öznel değerlendirmelerinden dolayı sürekli olarak eleştirilmektedir. Bu çalışmada, eleştirilerin üstesinden gelebilmek, risk değerlendirme sürecinin etkinliğini artırabilmek ve hata türlerini önceliklerine göre etkili ve hassas bir şekilde sıralayabilmek için bulanık küme teorisinden yararlanılmıştır. Çalışmanın amacı, hata türü ve etkileri analizinde bulanık AHP ve bulanık VIKOR yöntemlerini kullanarak otomotiv sektöründe bulunan bir yardımcı sanayide risk değerlendirmesi yapmaktır. Çalışmada öncelikle bulanık AHP yöntemi ile risk faktörlerine ilişkin önem ağırlıkları belirlenmiş ardından hata türlerinin risk önceliği bulanık VIKOR yöntemi kullanılarak sıralanmıştır. Son olarak modelde yer alan parametrelerin hata türleri üzerindeki etkisini test etmek, önerilen HTEA çözüm yaklaşımının avantajlarını göstermek ve çözümü kontrol altına alabilmek için duyarlılık analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hata Türü ve Etkileri Analizi, Risk Değerlendirmesi, Bulanık AHP, Bulanık VIKOR

Abstract

Failure Mode and Effects Analysis (FMEA) is one of the most reliability analysis technique occurred for identifying, evaluating, eliminating of the effect failure mode that happened and reporting of all activities on product, service or process in many businesses that have risk. Failure modes identified in FMEA are assessed and ranked with Risk Priority Number (RPN) which is obtained by multiplication of

¹ Dr., İşletme Bölümü, Sayısal Yöntemler, bilalsis@hotmail.com

risk factors such the possibility (P), severity (S) and detection (D) of failure modes. But, traditional RPN value compute has been always criticized because of uncertainty and vagueness of relative weights of risk factors, variety of failure modes and subjective evaluation of decision makers. This paper presents a fuzzy set theory to deal with the criticized that happened, to increase effectiveness of risk evaluation processes' and to rank more accurate and efficiency according to failure modes priority. The purpose of this paper is to present on risk evaluation for sub-industry located by automotive industry sector by using fuzzy AHP and VIKOR methods in failure modes and effective analysis. In this study we first determined the importance of risk factors with fuzzy AHP method and than the risk priorities of the identified failure modes ranked via based on fuzzy VIKOR method. Consequently, a sensitivity analysis is made to verify the parameters of the model on the risk ranking of failure modes, to show the advantages of proposed FMEA approach and to take control of solutions.

Keywords: Failure Modes and Effects Analysis, Risk Evaluation, Fuzzy AHP, Fuzzy VIKOR

1. GİRİŞ

Hata Türü ve Etkileri Analizi (HTEA) ilk olarak 1960'lı yıllarda havacılık endüstrisindeki güvenilir uygulamaları ile birlikte mühendisler tarafından tasarım metodolojisi ve risk değerlendirmesi olarak geliştirilmiştir (Bowles ve Pelaez, 1995). HTEA, bir ürünün veya hizmetin müşterilere ulaşmasından önce ortaya çıkabilecek potansiyel hataları veya problemleri belirleyen, tanımlayan ve onları en aza indirecek önleyici faaliyetler geliştiren oldukça kullanışlı ve faydalı bir analiz tekniği olması ile pek çok alanda kendisini kanıtlamış durumdadır (Chang vd., 2012; Kutlu ve Ekmekçioğlu, 2012). HTEA'nın uzmanlar tarafından kalite güvence sisteminde önemli bir yöntem olarak kabul edilmesi, bir işletmenin farklı birimlerinde çalışanların sistematik olarak bir araya gelmeleri ve hatalara karşı önleyici tedbirler almaları ile mümkün olmaktadır. HTEA'nın diğer risk değerlendirme ve ölçme araçlarından en önemli farkı ve üstünlüğü, sistemde bir problem meydana geldikten sonra çözüm üretmesi değil, olabilecek problemleri önceden tanımlaması ve onlara karşı önleyici tedbirler geliştirmesidir. Bu açıdan HTEA'nın amacı bir sistemde oluşabilecek potansiyel hataları tahmin ve tespit etmek, eldeki mevcut kaynaklar ile en tehlikeli olanlardan başlayarak bütün hata türlerini ortadan kaldırmaya çalışmaktadır (Liu vd., 2014). Bu sayede karar vericiler mevcut programlarını daha doğru programlamakta, malzemelerini daha hızlı tedarik etmekte, benzer hataların oluşmasını engelleyici tedbirler almakta ve tehlikeli kazaların gerçekleşmesini önlemektedirler.

HTEA'da bir probleme ait risk veya kritik seviye Risk Öncelik Sayısının (RÖS) hesaplanması ile değerlendirilmektedir. Bu sayı, hatanın oluşma olasılığı (P), hatanın şiddeti veya ciddiyeti (S) ve hatanın keşfedilmesindeki zorluk (D) faktörlerine ait 1-10 arası skorların birbirleri ile matematiksel olarak çarpımı ile elde edilmektedir. Bir hata türüne ait RÖS değeri ne kadar büyük olursa, hatanın gerçekleşme riski artacağından dolayı hata türü ile ilgili acil önleyici tedbirlerin alınması gerekmektedir. HTEA çok etkili ve güvenilir bir risk analizi tekniği olmasına rağmen RÖS'ün hesaplanmasındaki bazı eksikliklerden dolayı araştırmacılar tarafından sürekli olarak eleştirilmektedir (Braglia vd., 2003; Tay ve Lim, 2006; Wang vd., 2009; Gargama ve Chaturvedi, 2011; Liu vd., 2014; Liu vd., 2015). Yapılan bu eleştirilerden

en önemlileri: (1) risk faktörlerinin göreceli önem ağırlıkları dikkate alınmaması, (2) P, S ve D skorları hesaplanırken hata türlerine ait yüksek risklerin hesaba katılmaması, (3) risk faktörlerinin 1-10 arasında kesin puanlar almasından dolayı hassas hesaplamaların yapılamaması. Çünkü HTEA’da pek çok bilgi belirsizlik ortamında ele alınmaktadır. (4) RÖS’ün hesaplanmasındaki matematiksel formülün çok hassas olması ve en ufak bir değişikliğin değeri büyütmesi ve (5) her ne kadar risk faktörleri 1-10 arasında sıralı olarak ölçeklendirilmiş olsa da çarpım işleminden sonra rakamın oldukça büyümesi ve değerlerin sıralı ölçek türüne göre anlamsız ve yanıltıcı olmasıdır.

Çalışmada HTEA’da risk faktörlerine göre hata türlerinin önem sıralaması için bulanık VIKOR yöntemi genişletilerek kullanılmıştır. Risk faktörlerinin göreceli önem ağırlıklarını belirleme ve hata türlerini değerlendirme sürecinde belirsizliğin ve karmaşıklığın üstesinden gelebilmek için üçgensel olarak ifade edilen dilsel değişkenlerden yararlanılmıştır. Çalışmanın amacı, hata türü ve etkileri analizinde bulanık AHP ve bulanık VIKOR yöntemlerini kullanarak otomotiv sektöründe bulunan bir yardımcı sanayide risk değerlendirmesi yapmaktır. Öncelikli olarak bulanık AHP ile risk faktörlerinin önem ağırlıkları belirlenmiş, ardından probleme ilişkin hata türleri bulanık VIKOR yöntemi ile risk önceliklerine göre sıralanmıştır. Böylece HTEA’da hata türlerinin sıralanmasında bulanık AHP ve bulanık VIKOR yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Kullanılan yöntem ve yapılan uygulama ile çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca farklı senaryolar veya durumlar altında sonuçların nasıl değiştiğini gözlemlemek için duyarlılık analizi yapılmıştır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümleri şu şekilde organize edilmiştir. İkinci bölümde çalışmada kullanılan yöntemlere ilişkin literatür taraması yapılmıştır. Üçüncü bölümde bulanık küme teorisi, bulanık AHP ve bulanık VIKOR yöntemleri hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölüm HTEA’da risk değerlendirme için önerilen yaklaşım hakkındadır. Amortisör montajı sürecinde yapılan uygulama beşinci bölümde ele alınmaktadır. Altıncı bölümde ise sonuç, değerlendirme ve gelecek çalışmalardan bahsedilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Geleneksel HTEA’nın yukarıda sözü edilen eksikliklerini tamamlayabilmek için literatürde alternatif yöntemler geliştirilmiştir. Bunlar TOPSİS, DEMATEL, Gri İlişkisel Analizi, Veri Zarflama Analizi, VIKOR gibi çok kriterli karar verme yöntemleri (Chang vd., 2001; Seyed Hosseini vd., 2006; Liu vd., 2011; Song vd., 2013; Liu vd., 2014; Zhou ve Thai, 2016), bulanık AHP ve TOPSİS, kavramsal ağırlıklandırma yöntemi ve bulanık TOPSİS gibi bütünleşik yöntemleridir (Kutlu ve Ekmekçiöğlü, 2012; Song vd., 2014; Liu vd., 2015). Ayrıca Wang vd. (2009) P, S ve D skorlarını bulanık değişkenler olarak tanımlamış ve bulanık ağırlıklı geometrik ortalamayı kullanarak hata türlerine ait risk değerlendirmesi ve önceliklendirmesi yapmışlardır. Zhang ve Chu (2011) ağırlıklı en küçük kareler yöntemi ile bütünleşik olarak bulanık RÖS temelli bir yöntem geliştirmişlerdir. Bu yöntem sayesinde daha hassas RÖS değerleri hesaplanmakta ve belirsizliğe karşı daha fazla direnç gösterilmektedir. Yukarıdaki örnek çalışmalarda da görüldüğü gibi araştırmacılar, risk faktörlerini daha doğru yorumlamak ve kişisel yargıların etkisinden kurtarabilmek amacıyla bulanık küme teorisinden yararlanmışlardır. Bulanık küme teorisi ilk olarak Zadeh (1965) tarafından geliştirilen ve kesin sayılar ile ifade etmekte zorluk çekilen karmaşık ve belirsiz

sistemleri matematiksel olarak ifade edebilen bir araçtır. Bulanık küme teorisinin HTEA gibi risk değerlendirme problemlerinde deterministik modellere göre birkaç üstünlüğü bulunmaktadır (Braglia vd., 2003; Sharma vd., 2005; Liu vd., 2015). Bunlar, tutarlı sonuçların elde edilebilmesi için hem nicel hem de nitel verilerin birlikte kullanılması, hata türlerinin dilsel değişkenler kullanılarak doğrudan yorumlanması ve bulanık mantıkta belirsizlik durumu söz konusu olduğundan dolayı bir sistemi etkileyen pek çok etkeni göz önüne alması şeklinde sıralanmaktadır.

VIKOR (VIsekriterijumska optimizacijai KOm-promisno Resenje) yöntemi, ilk olarak Opricovic ve Tzeng (2004) tarafından karmaşık ve ölçülmesi zor kriterlerin olduğu çok kriterli karar verme problemlerinin çözümü için geliştirilmiş bir yöntemdir. Bu yöntemde, karar vericiler ideale en yakın uzlaştırıcı çözüm elde etmekte ve alternatifler birbirleri ile çelişkili kriterler altında değerlendirilmektedir. Yöntemin kendine has bu özelliklerinden ve karar verme ortamının belirsiz olmasından dolayı araştırmacılar karar verme problemlerinin bazılarında bulanık VIKOR yöntemini tercih etmişlerdir. Örneğin, kurumsal kaynak planlaması yazılımlarının seçimi ve değerlendirilmesinde bulanık VIKOR yöntemi tercih edilmiştir (İnce, 2007, Büyükoçkan ve Ruan, 2008). Yalçın vd. (2012) Türkiye’de imalat sektöründen bulunan bazı işletmelerin performanslarının değerlendirilmesinde bulanık AHP ve VIKOR yöntemlerini tercih etmişlerdir. Opricovic (2011) Mlaya Nehri akışının depolanma ve su kaynaklarının planlanmasında Bulanık VIKOR yöntemini kullanmıştır. Çalışmada verimlilik, yatırım maliyeti, sosyal etki gibi nitel kriterler dikkate alınmıştır. Yücenur ve Demirel (2012) fiyat, kârlılık, portföy büyüklüğü ve yapısı, ödeme gücü oranı, örgütsel kalite ve satış yapısı kriterleri altında alternatif sigorta şirketleri arasından en uygun olanının seçiminde bulanık VIKOR yönteminin kullanmışlardır. Dinçer ve Hacıoğlu (2013) bulanık VIKOR ve AHP yöntemlerini kullanarak müşteri tatmininin sağlanmasında Türkiye’deki bankaların performansını değerlendirmişlerdir. Hu vd. (2014) akıllı telefonların gelişimine katkı sağlayacak en iyi yöntemlerin tercihinde ANP ve VIKOR yöntemlerini birlikte kullanmışlardır. Rezaie vd. (2014) bütünsel bulanık AHP ve VIKOR yöntemlerini kullanarak İran’da bulunan çimento işletmelerin performanslarını değerlendirmişlerdir. Liu vd. (2015) HTEA’da genel bir anestezi sürecinde hatanın olasılığı, şiddeti ve zorluğu risk faktörleri altında oluşabilecek potansiyel hata türlerinin risk önceliğine göre sıralanmasında bulanık AHP, Entropi ve bulanık VIKOR yöntemlerini kullanmışlardır. Sanayei vd. (2010) tedarikçi seçim ve değerlendirilmesi probleminde ve Awasthi ve Govindan (2016) yeşil tedarikçi geliştirme programlarının değerlendirilmesine yönelik kriterlerin belirlenmesinde nominal grup tekniğinden faydalanmışlar ve alternatif programların seçimi için ise bulanık VIKOR yöntemini kullanmışlardır.

VIKOR yönteminin diğer bazı çok kriterli karar verme yöntemlerine göre bazı avantajları bulunmaktadır. VIKOR yöntemi kompleks ve karmaşık kriterli sistemlerin optimizasyonunda kullanılan ve alternatifleri uzlaştırıcı olarak sıralamaya odaklanan bir yöntemdir. TOPSİS yöntemi gibi optimal noktayı, riskten kaçarak pozitif ideal çözüme en yakını seçerek değil ideal çözümden uzaklığa göre seçmektedir (Karaatlı vd., 2014: 39). Her iki yöntemin normalizasyon ve toplama metotları da farklılık göstermektedir. VIKOR yöntemi doğrusal normalizasyon kullanırken, TOPSİS yöntemi vektör normalizasyonu kullanmaktadır (Liu vd., 2015: 586). Ayrıca ulusal literatür incelendiğinde HTEA

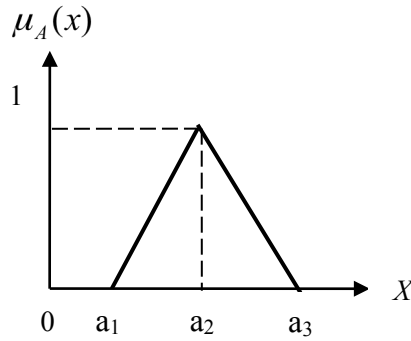
konusunda çoklu karar verme durumlarında bulanık VIKOR yöntemi ile hata türlerine ait risk sıralaması ve değerlendirilmesi bulunmadığı görülmüştür.

3. BULANIK KÜME TEORİSİ

Bulanık küme teorisi ilk kez Lotfi Zadeh (1965) tarafından ortaya atılan ve yeterli bilginin olmadığı belirsiz ortamlarda problemlerin çözümüne yardımcı olan matematiksel bir teoridir. Bu teorinin özellikle insan sezgilerinde ve davranışlarında var olan belirsizliği ortadan kaldırmasından dolayı uygulamada kesin mantığa göre üstünlükleri bulunmaktadır. Bir X kümesi evren olarak düşünüldüğünde $X = \{x_1, x_2, \dots, x_n\}$ elemanlarından oluşmaktadır. X kümesinde yer alan bulanık küme \tilde{a} 'nın (x) elemanları, tanımlanmış olan üyelik fonksiyonu $\mu_{\tilde{a}}(x)$ çerçevesinde $[0,1]$ arasında değerler alarak bulanık kümeye ait olmaktadır. Üyelik fonksiyonunun değeri $\mu_{\tilde{a}}(x)$ ne kadar büyük olursa, x 'in o kümeye ait olma derecesi o kadar büyük olmaktadır.

Bulanık kümeler kesin olmayan dilsel olarak belirtilen kişisel görüşlerin sayısallaştırılarak bulanık sayılar ile ifade edilmesinde de kullanılabilir. Üyelik fonksiyonlarının en çok kullanılanları üçgensel ve yamuk üyelik fonksiyonlarıdır. Uygulamada kullanım ve hesaplama kolaylığından dolayı üçgensel sayılar daha sık kullanılmaktadır. Çalışmada uzmanlara ait dilsel değişkenlerin ifade edilmesinden üçgensel sayılar kullanılmıştır. X ; a_1 , a_2 ve a_3 elemanları bulunan \tilde{A} bulanık kümesinin üçgensel üyelik fonksiyonu Şekil 1'de görüldüğü gibidir.

Şekil 1. X kümesinin üçgensel bulanık sayıları

$$\mu_{\tilde{A}}(x; a_1, a_2, a_3) = \begin{cases} \frac{x - a_1}{a_2 - a_1} & \text{Eğer } a_1 \leq x \leq a_2 \\ 1 & \text{Eğer } x = a_2 \\ \frac{a_3 - x}{a_3 - a_2} & \text{Eğer } a_2 \leq x \leq a_3 \\ 0 & \text{d.d.} \end{cases} \quad (1)$$

$\tilde{a} = (a_1, a_2, a_3)$ ve $\tilde{b} = (b_1, b_2, b_3)$ üçgensel sayılardan oluşan iki bulanık küme ve k ise pozitif

reel bir sayı olsun. Bu sayıların matematiksel işlemleri şu şekildedir (Tadic vd., 2014):

$$\tilde{a}(+)\tilde{b} = (a_1 + b_1, a_2 + b_2, a_3 + b_3) \quad (2)$$

$$\tilde{a}(-)\tilde{b} = (a_1 - b_1, a_2 - b_2, a_3 - b_3) \quad (3)$$

$$\tilde{a}(*)\tilde{b} = (a_1 b_1, a_2 b_2, a_3 b_3) \quad (4)$$

$$\tilde{a}(*k) = (a_1 k, a_2 k, a_3 k) \quad (5)$$

$$\tilde{a}(/)\tilde{b} = (a_1 / b_3, a_2 / b_2, a_3 / b_1) \quad (6)$$

Chen (2000)'e göre iki üçgensel bulanık küme arasındaki mesafe vertex yöntemi ile aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$m(\tilde{a}, \tilde{b}) = \sqrt{\frac{1}{3} \left[(a_1 - b_1)^2 + (a_2 - b_2)^2 + (a_3 - b_3)^2 \right]} \quad (7)$$

Bazı değişkenlerin nicel değerler ile ifade edilmesi oldukça zor ve karmaşık olabilmektedir. Böylesi durumlarda karşılığı bulanık sayılardan oluşan dilsel değişkenler kullanılmaktadır. Bu değişkenler ise bulanık kelime veya cümleler ile ifade edilmektedir. Çalışmada risk faktörlerinin ağırlıkları ve her bir risk faktörüne göre hata türlerinin etkileri dilsel değişkenler yardımıyla ifade edilmiştir. Tablo 1 ve 2'de risk faktörleri ve hata türleri için dilsel değişkenler ve karşılığındaki üçgensel bulanık sayılar verilmiştir (Liu vd., 2015: 581).

Tablo 1. Risk faktör ağırlıklarının belirlenmesi için dilsel değişkenler

Dilsel değişken	Üçgensel bulanık sayı
Eşit derecede önemli (EÖ)	(1, 1, 3)
Kısmen önemli (KIÖ)	(1, 3, 5)
Önemli (Ö)	(3, 5, 7)
Kuvvetli derecede önemli (KDÖ)	(5, 7, 9)
Kesinlikle önemli (KEÖ)	(7, 9, 9)

Tablo 2. Hata türlerinin sıralanması için dilsel değişkenler

Dilsel değişken	Üçgensel bulanık sayı
Çok düşük (ÇD)	(0, 1, 3)
Düşük (D)	(1, 3, 5)
Orta (O)	(3, 5, 7)
Yüksek (Y)	(5, 7, 9)
Çok yüksek (ÇY)	(7, 9, 10)

3.1. Bulanık AHP Yöntemi

Karar vericiler pek çok durumda kesin yanıtlar vermekten kaçınılmaktadırlar. Bu yüzden nitel değişkenler hakkında kesin istatistiksel analizler yapmak mümkün olmamaktadır. Böylesi durumlarda bulanık çok kriterli karar verme yaklaşımları kullanılmaktadır. Analitik Hiyerarşik Proses (AHP) ilk olarak Saaty (1971) tarafından geliştirilmiş olup karar vericilerin ifadelerine göre karmaşık karar problemlerini çözebilen çok faydalı bir yaklaşımdır. AHP, bir probleme ilişkin değişkenleri uzman

görüşleri kullanarak belli ölçekler yardımıyla ikili karşılaştırmalar sonucunda önceliklendirmektedir (Saaty ve Vargas, 2000). AHP yönteminde, kriterlerin ikili karşılaştırmalarında kesin değerler kullanılmasından ve öznel kişisel yargılardan dolayı önceliklendirmeler farklılık göstermektedir. Bu yüzden geleneksel AHP'nin eksiklerini kapatması ve belirsizlik ortamındaki problemlere daha etkin sonuçlar üretilmesi açısından bulanık AHP yaklaşımı geliştirilmiştir (Buckley vd., 2001). Bulanık AHP yaklaşımında klasik AHP yaklaşımında olduğu gibi ikili karşılaştırmalar yapılabilen ve alternatifler arasından en uygun olan seçilebilmektedir. Çalışmada risk faktör ağırlıklarının önem düzeylerinin belirlenmesinde bulanık AHP yönteminden yararlanılmıştır. Yöntemin uygulama adımları kısaca şu şekildedir (Chang, 1996; Akkaya vd., 2015):

Adım 1: Her bir kriter için mertebeye analizi (degree analysis) uygulanmaktadır. Mertebeye analizi değerleri birden fazla karar vericinin üçgensel bulanık sayılar ile kriterler için ifade ettikleri dilsel değişkenlerin geometrik ortalama ile hesaplanmasıdır.

Adım 2: Her bir kriter için bulanık sentetik mertebeye değeri hesaplanmaktadır.

Adım 3: Elde edilen sentetik mertebeye değerleri bulanık sayılardan oluşan kriterler arasında ikili karşılaştırma yapılmakta ve ağırlık değerleri hesaplanmaktadır.

Adım 4: Ağırlık değerleri arasından en küçük değerler alınıp normalizasyon yapılmaktadır.

Adım 5: Normalizasyon ile kriterlere ait bulanık olmayan (crisp) göreceli önem ağırlıkları elde edilmektedir.

3.2. Bulanık VIKOR Yöntemi

VIKOR yöntemi ilk kez Opricovic tarafından önerilmiş olup çelişkili ve çok kriterli karmaşık sistemlerin optimizasyonunda kullanılan ve son kararın verilmesinde karar vericilere yardımcı olacak uzlaştırıcı çözümler sağlayan bir yöntemdir. Bu çözüm ideal çözüme en yakın çözümdür (Chu vd., 2007). Çalışmada belirsizlik ortamından dolayı bulanık VIKOR yöntemi tercih edilmiştir. Yöntemin amacı, karar vericilere maksimum grup faydası veya minimum bireysel pişmanlığı sağlayacak en uygun uzlaştırıcı çözüm sağlamaktır (Yıldız, 2014: 118). Hesaplama adımları biraz uzun olsa da oldukça basit ve açıktır. Bulanık VIKOR yöntemi çelişkili ve grup kararının gerektiği kriterlerin olduğu HTEA'da hata türlerinin değerlendirilmesinde çok daha rasyonel ve hassas sonuçlar üretebilmektedir. Dilsel değişkenlerin karşılığı üçgensel bulanık sayılar ile birlikte bulanık VIKOR yöntemi aşağıdaki çözüm aşamalarından oluşmaktadır (Awasthi ve Kannan, 2016: 103):

Adım 1: n sayıda karar vericinin m adet alternatif için vermiş oldukları cevaplar bir araya getirilerek toplam bulanık karar matrisi oluşturulur.

Adım 2: Bulanık karar matrisi değerleri kesin değerlere dönüştürülmektedir. Örneğin, bulanık $\tilde{a} = (a_1, a_2, a_3)$ sayısını kesin değerlere dönüştürmede aşağıdaki formül kullanılmıştır.

$$a = \frac{a_1 + 4a_2 + a_3}{6} \quad (8)$$

Adım 3: Bütün kriterler ve alternatifler için tek bir kesin değer elde ettikten sonra bulanık olmayan karar matrisi oluşturulmaktadır.

$$\tilde{D} = \begin{bmatrix} \tilde{x}_{11} & \tilde{x}_{12} & \cdots & \tilde{x}_{1j} \\ \tilde{x}_{21} & \tilde{x}_{22} & \cdots & \tilde{x}_{2j} \\ \vdots & \vdots & \cdots & \vdots \\ \tilde{x}_{i1} & \tilde{x}_{i2} & \cdots & \tilde{x}_{ij} \end{bmatrix}, \quad i = 1, 2, \dots, m \quad \text{ve } j = 1, 2, \dots, n \quad (9)$$

Yukarıdaki matriste \tilde{x}_{ij} i. alternatifin j. kritere göre derecesidir.

Adım 4: Bulanık olmayan karar matrisinde tüm kriterler için en iyi f_j^* ve en kötü f_j^- değerleri hesaplanmaktadır.

$$f_j^* = \max_i \{x_{ij}\}; f_j^- = \min_i \{x_{ij}\} \quad (\text{fayda yapılı kriterleri için}) \quad (10)$$

$$f_j^* = \min_i \{x_{ij}\}; f_j^- = \max_i \{x_{ij}\} \quad (\text{maliyet yapılı kriterler için}) \quad (11)$$

Adım 5: i. alternatifin en iyi değere uzaklığının toplamını veren S_i ve i. alternatifin j. kritere göre en kötü değerlere olan maksimum uzaklığını veren R_i değerleri bulunmaktadır.

$$S_i = \sum_{j=1}^n w_j \frac{f_j^* - x_{ij}}{f_j^* - f_j^-} \quad \text{ve} \quad R_i = \max_j \left\{ w_j \frac{f_j^* - x_{ij}}{f_j^* - f_j^-} \right\} \quad (12)$$

Denklemlerde yer alan w_j değerleri kriterlerin önem ağırlıklarını ifade etmektedir.

Adım 6: Grup faydası ile bireysel pişmanlığı birlikte değerlendiren Q_i indeksi hesaplanmaktadır.

$$Q_i = v \frac{S_i - S^*}{S^- - S^*} + (1 - v) \frac{R_i - R^*}{R^- - R^*} \quad (13)$$

Denklemlerde yer alan $S^* = \min_i S_i$, $S^- = \max_i S_i$, $R^* = \min_i R_i$ ve $R^- = \max_i R_i$ ile hesaplanmaktadır. S^* maksimum çoğunluğu ve R^* ise minimum bireysel pişmanlığı göstermektedir. Ayrıca v değeri maksimum grup faydasını sağlayan stratejinin ağırlığını ifade ederken $(1-v)$ ise bireysel pişmanlığın ağırlığını ifade etmektedir. Çalışmalarda v değeri genellikle 0.5 olarak alınmaktadır (Liu vd., 2015: 583).

Adım 7: Sonuçta elde edilen Q (minimum) indeksi değerlerine göre alternatifler sıralanmaktadır. Ayrıca en iyi olarak belirlenen alternatifin uzlaştırıcı çözüm olup olmadığı aşağıdaki iki koşula göre kontrol edilmektedir.

Koşul 1: Kabul edilebilir avantaj: Bu koşulda en iyi ve ikinci en iyi seçenekler arasında bir farkın olduğunu göstermektedir. Şöyle ki, m tane alternatifin olduğu bir problemde $DQ = 1/(m-1)$ olmak üzere $Q(A^{(2)}) - Q(A^{(1)}) \geq DQ$ sağlanmalıdır.

Koşul 2: Karar vermede kabul edilebilir istikrar: Alternatif $A^{(1)}$ ve/veya R indeksleri ile yapılan sıralamada en iyi seçenek olmalıdır. Uzlaştırıcı çözüm, grup faydası ile pişmanlık stratejilerine göre sabit olmaktadır.

Eğer koşul 2 sağlanmaz ise $A^{(1)}$ ve $A^{(2)}$ alternatifleri uzlaştırıcı çözümler olmaktadır. Eğer koşul 1 sağlanmaz ise $Q(A^{(m)}) - Q(A^{(1)}) \leq DQ$ olur ve $A^{(m)}$ ile $A^{(1)}$ aynı uzlaştırıcı çözüm olmaktadır.

4. HTEA ÇÖZÜM YAKLAŞIMI

Daha önceden de ifade edildiği gibi geleneksel HTEA konusunda yapılan çalışmalarda, risk faktörlerinin göreceli önem düzeyleri hesaba katılmadığından veya metot kullanılmadan kişiye bağlı olarak ağırlıklandırılmasından dolayı araştırmacılar tarafından eleştirilmektedir. Bu yüzden eleştirileri ortadan kaldırmak ve oluşan boşluğu kapatmak için risk faktörlerinin ağırlıklandırılması çok kriterli karar verme yöntemlerine AHP ile sağlanmıştır. Bu sayede HTEA'da risk faktörlerinin karakteristik özellikleri de yansıtılmış olmaktadır (Liu vd., 2015: 584).

Çalışmada HTEA çok kriterli karar verme problemi olarak aşağıdaki çözüm yaklaşımı ile değerlendirilmiştir:

1. Adım: İlk olarak analizi yapılacak problem belirlenmiş ve probleme ilişkin risk değerlendirme sürecinin amaçları tanımlanmıştır.

2. Adım: Problem ile ilgili deneyimli uzman bir ekip kurulmuş ve potansiyel hata türleri tespit edilmiştir. Ardından, bu hata türleri arasından en sık oluşanlar listelenmiştir.

3. Adım: P, S ve D risk faktörlerine ait göreceli önem düzeylerini belirlemede Tablo 1'de gösterilen dilsel değişkenler kullanılmıştır. Bulanık AHP yönteminin adımları uygulanarak her birinin önem ağırlıkları belirlenmiştir.

4. Adım: Kurulan HTEA ekibi ile birlikte probleme ait hata türlerinin önem sıralaması yapılmıştır. Bunun için bulanık VIKOR yöntemi ile S , R ve Q değerleri hesaplanmıştır.

5. Adım: Q indeksi değerlerine göre bütün hata türlerinin risk öncelik değerlendirilmesi yapılmıştır.

6. Adım: Son olarak ise parametrelerdeki değişimin çözüm üzerindeki etkinliğini test etmek, sonuçları kontrol altına almak ve sistemin güvenilirliğini geliştirmek amacıyla duyarlılık analizleri yapılmalıdır.

5. UYGULAMA

Çalışmanın bu bölümünde HTEA'da risk yönetimi için bir otomobil fabrikasına yardımcı sanayi konumunda olan bir işletmede amortisör montajında yer alan faaliyetler bulanık çözüm yaklaşımı ile değerlendirilmiştir. Çalışmada öncelikle bulanık AHP yöntemi ile risk faktörlerine ait önem ağırlıkları belirlenmiş, daha sonra bulanık VIKOR yöntemi ile hata türlerinin öncelikli sıralaması yapılmıştır. Çalışmada risk faktörlerine ilişkin önem ağırlıklarının bulanık AHP ile belirlenmesi sürecine ayrı bir bölüm altında yer verilmemiştir. Uygulama içinde hesaplamalar yapılarak Tablo 4'te özet bilgi sunulmuştur.

5.1. Hata Türlerinin Bulanık VIKOR ile Belirlenmesi

Otomobil işletmesi, gerçekleştirilecek otomobil kazalarını veya arızaları önlemek, sürücülere konforlu bir seyahat imkânı sağlamak ve dayanıklılığı ile rakiplerine karşı rekabet avantajı elde edebilmek amacıyla amortisör montajı sürecindeki riskli hata türlerini önceden tespit etmek ve önleyici tedbirler almak istemektedir. Bu yüzden montaj ekibi içerisinde yer alan üç kişilik bir HTEA ekibi kurulmuştur. HTEA ekibi geçmiş deneyimlerine dayanarak dokuz farklı potansiyel hata türü tespit

etmiştir. Bunlar basınçlı boruların iç yüzeylerinin çizilmesi (HT1), yağ kutusu kapağının gevşemesi (HT2), emme valfinin takılmaması (HT3), metallerde çapaklanma olması (HT4), basınçlı boruya yeterince yağın eklenmemesi (HT5), çentikli diskin takılmaması (HT6), valf yayının takılmaması (HT7), ayarlı pulların takılmaması (HT8) ve valf gövdesinin takılmaması (HT9). Diğer taraftan P, S ve D risk faktörleri, ekip tarafından geçmiş verilere göre tanımlanmıştır. Karar vericiler risk faktörlerinin önem ağırlıklarını belirlenmesinde ve hata türlerinin sıralanmasında Tablo 1 ve 2’de yer alan dilsel değişkenleri kullanmışlardır. Üç karar vericinin olasılık (P), şiddet (S) ve zorluk (D) risk faktörleri kriterleri altında hata türlerini dilsel değişkenlere göre değerlendirmeleri Tablo 3’te verilmektedir.

Tablo 3. HTEA ekibi tarafından risk faktörlerine göre hata türlerinin değerlendirilmesi

Hata türleri	O			S			D		
	KV1	KV2	KV3	KV1	KV2	KV3	KV1	KV2	KV3
HT1	ÇY	Y	ÇY	Y	O	Y	Y	O	Y
HT2	Y	ÇY	O	Y	O	ÇY	D	D	O
HT3	O	D	O	ÇY	Y	Y	ÇY	O	Y
HT4	ÇY	Y	ÇY	Y	ÇY	Y	O	O	D
HT5	O	D	D	O	O	Y	ÇD	D	D
HT6	O	D	ÇD	O	D	O	ÇD	D	D
HT7	ÇD	ÇD	D	D	D	O	D	D	D
HT8	Y	Y	ÇY	Y	O	O	D	D	Y
HT9	D	D	ÇD	O	D	D	D	O	D

Risk faktörlerinin önem ağırlıkları karar vericiler tarafından ikili karşılaştırmalar yapılarak bulanık AHP yöntemi ile hesaplanmıştır. Yöntemin uygulama adımlarına detaylı olarak yer verilmemiş olup, özet bilgi Tablo 4’te verilmiştir. Ayrıca tutarlılık oranı 0.06 çıkarak ikili karşılaştırmaların tutarlı olduğu ve araştırmanın geçerli olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 4. Bulanık AHP yöntemi ile risk faktörlerinin ikili karşılaştırmaları ve ağırlıkları

Risk faktörleri	O	S	D	W_i
O	(1.000, 1.000, 1.000)	(0.212, 0.405, 0.693)	(1.442, 2.466, 4.718)	0.388
S	(1.442, 2.466, 4.718)	(1.000, 1.000, 1.000)	(1.216, 2.027, 3.659)	0.478
D	(0.212, 0.405, 0.693)	(0.273, 0.493, 0.822)	(1.000, 1.000, 1.000)	0.133

Hata türlerine ait dilsel değerlendirmeler öncelikle üçgensel bulanık sayılara dönüştürülmüş ardından her bir risk faktörüne göre hata türlerinin toplam bulanık değeri (\tilde{a}) hesaplanmıştır. Buna göre

O risk faktörü için HT1’in bulanık değeri $\tilde{a}_1 = \left\{ \min(7,5,7), \frac{1}{3}(9+7+9), \max(10,9,10) \right\} = (5,8.333,10)$

olmaktadır. Tablo 5’de hata türlerinin toplam bulanık karar matrisi bulunmaktadır.

Tablo 5. Hata türlerinin toplam bulanık karar matrisi

Hata türleri	O	S	D
HT1	(5.000, 8.333, 10.000)	(3.000, 6.333, 9.000)	(3.000, 6.333, 9.000)
HT2	(3.000, 7.000, 10.000)	(3.000, 7.000, 10.000)	(1.000, 3.667, 7.000)
HT3	(1.000, 4.333, 7.000)	(5.000, 7.667, 10.000)	(3.000, 7.000, 10.000)
HT4	(5.000, 8.333, 10.000)	(5.000, 7.667, 10.000)	(1.000, 4.333, 7.000)
HT5	(1.000, 3.667, 7.000)	(3.000, 5.667, 9.000)	(0.000, 2.333, 5.000)
HT6	(0.000, 3.000, 7.000)	(1.000, 4.333, 7.000)	(0.000, 2.333, 5.000)
HT7	(0.000, 1.667, 5.000)	(1.000, 3.667, 7.000)	(1.000, 3.000, 5.000)
HT8	(5.000, 7.667, 10.000)	(3.000, 5.667, 9.000)	(1.000, 4.333, 9.000)
HT9	(0.000, 2.333, 5.000)	(1.000, 3.667, 7.000)	(1.000, 3.667, 7.000)

Daha sonra hata türlerinin toplam bulanık (\tilde{a}_i) değerleri denklem (8) yardımıyla Tablo 6'da bulanık olmayan (a_i) değerlere dönüştürülmektedir. Ayrıca denklem (10) ve (11) yardımıyla tüm kriterler için en iyi f_j^* ve en kötü f_j^- değerleri hesaplanmıştır.

Tablo 6. Bulanık olmayan karar matrisi ve en iyi f_j^* ve en kötü f_j^- değerleri

Hata türleri	O	S	D
HT1	8.056	6.222	6.222
HT2	6.833	6.833	3.778
HT3	4.222	7.611	6.833
HT4	8.056	7.611	4.222
HT5	3.778	5.778	2.389
HT6	3.167	4.222	2.389
HT7	1.944	3.778	3.000
HT8	7.611	5.778	4.556
HT9	2.389	3.778	3.778
f^*	8.056	7.611	6.833
f^-	1.944	3.778	2.389

Denklem (12) ve (13) ile hata türleri için Tablo 7'de S , R ve Q değerleri hesaplanmıştır.

Tablo 7. Bütün hata türleri için S_i , R_i ve Q_i değerleri

	HT1	HT2	HT3	HT4	HT5	HT6	HT7	HT8	HT9
S	0.191	0.265	0.243	0.078	0.632	0.865	0.980	0.324	0.929
R	0.173	0.097	0.243	0.078	0.272	0.423	0.478	0.229	0.478
Q	0.182	0.128	0.299	0	0.550	0.867	1	0.325	0.972

Tablo 7'de görüldüğü gibi Q_i (minimum) değerlerine göre HT4 (metallerde çapaklanma olması) en ciddi hata türü olup yardımcı sanayi tarafından risk önceliği bakımından en fazla dikkate alınması gereken bir hata türü olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca en riskli hata türü olan HT4'ün uzlaştırıcı çözüm olup olmadığı iki koşula göre kontrol edilmelidir. Buna göre. $DQ = 1/(9-1) = 0.125$ ve $0.128 - 0 = 0.128 \geq 0.125$ olduğundan dolayı koşul 1 sağlanmaktadır. Diğer taraftan HT4 koşul 2'ye göre S ve/veya R indekslerinde de en iyi sıralamaya sahiptir. Bütün bunlara göre hata türlerinin risk

öncelik değerlendirmesi Tablo 8'e göre sırasıyla HT4, HT2, HT1, HT3, HT8, HT5, HT6, HT9 ve HT7 olmaktadır. Fakat koşul 1 çok az bir farkla yerine gelmiş olmasından dolayı HT4 ile HT2 arasında uzlaştırıcı çözüm olabilmektedir. Bu yüzden her ikisinin de eşit derecede en riskli hata türü olabileceği söylenebilmektedir.

Tablo 8. Hata türlerinin risk önceliklerine göre sıralanması

	HT1	HT2	HT3	HT4	HT5	HT6	HT7	HT8	HT9
S	2	4	3	1	6	7	9	5	8
R	3	2	5	1	6	7	8	4	9
Q	3	2	4	1	6	7	9	5	8

5.2. Duyarlılık Analizi

Önerilen HTEA modelinde ν değeri maksimum faydası stratejinin ağırlığı olarak ifade edilmektedir. Hata türlerinin sıralanmasında çok önemli bir role sahip olan ν değeri, 0-1 arasında değişiklik göstermesine rağmen çalışmalarda genellikle 0.5 olarak hesaba katılmaktadır. Bu yüzden elde edilen sonuçların geçerliliğini test etmek için ν parametresini değiştirerek duyarlılık analizi yapılması gerekmektedir. ν değerlerinin değişimi ile ortaya çıkan sonuçlar Tablo 9'da gösterilmektedir.

Tablo 9. ν değerlerinin değişimine göre duyarlılık analizi sonuçları

Deney	$(\nu, I-\nu)$	H	H	H	H	H	H	H	H	DQ	Koşul 1	Alternatif sıralamanın ilk hata türleri	
		T	T	T	T	T	T	T	T				
		1	2	3	4	5	6	7	8				9
1	0, 1	3	2	5	1	6	7	9	4	8	0.049<0.125	Hayır	HT4=HT2
2	0.1, 0.9	3	2	5	1	6	7	9	4	8	0.064<0.125	Hayır	HT4=HT2
3	0.2, 0.8	3	2	5	1	6	7	9	4	8	0.080<0.125	Hayır	HT4=HT2
4	0.3, 0.7	3	2	4	1	6	7	9	5	8	0.096<0.125	Hayır	HT4=HT2
5	0.4, 0.6	3	2	4	1	6	7	9	5	8	0.112<0.125	Hayır	HT4=HT2
6	0.5, 0.5	3	2	4	1	6	7	9	5	8	0.128>0.125	Evet	HT4
7	0.6, 0.4	3	2	4	1	6	7	9	5	8	0.144>0.125	Evet	HT4
8	0.7, 0.3	2	3	4	1	6	7	9	5	8	0.159>0.125	Evet	HT4
9	0.8, 0.2	2	3	4	1	6	7	9	5	8	0.149>0.125	Evet	HT4
10	0.9, 0.1	2	3	4	1	6	7	9	5	8	0.137>0.125	Evet	HT4
11	1, 0	2	3	4	1	6	7	9	5	8	0.126>0.125	Evet	HT4

Tablo 9'da görüldüğü gibi hata türlerinden beşinin sıralamadaki yerleri ν değerlerinin değişiminden etkilenmemiştir. Bu durum hem maksimum grup faydasında hem de minimum bireysel pişmanlık olduğunda hata türlerinin risk önceliğinin aynı kaldığı anlamına gelmektedir. Aynı zamanda ortaya çıkan sıralamalar, önerilen modelin güvenilir olduğunu da göstermektedir. Diğer taraftan HT1 ve HT3 hatalarında ν değeri arttıkça, maksimum grup faydasına önem verildikçe, sıralamadaki yerleri daha riskli konuma gelirken; HT2 ve HT8 hatalarında ν değeri azaldıkça, minimum bireysel pişmanlığa önem verildikçe, sıralamadaki yerleri artmakta yani risk seviyeleri yükselmektedir.

Tablo 10. Bulanık VIKOR ile geleneksel RÖS sıralaması arasında karşılaştırma

Hata Türleri	Bulanık VIKOR ($v=0.5$)		Geleneksel RÖS				
	Q	Sıralama	P	S	D	RÖS	Sıralama
HT1	0.182	3	6	7	6	252	1
HT2	0.128	2	6	3	5	90	5
HT3	0.299	4	4	5	5	100	3
HT4	0	1	4	7	7	196	2
HT5	0.550	6	8	2	5	80	6
HT6	0.867	7	7	2	4	56	8
HT7	1	9	10	2	1	20	9
HT8	0.325	5	8	2	6	96	4
HT9	0.972	8	3	7	3	63	7

Belirsizlik ve riskin ortadan kalktığı tam bilgi ortamında önerilen çözüm yaklaşım ile geleneksel RÖS hesabı arasında bazı benzerlikler ve farklılıklar olduğu görülmektedir (Tablo 10). Önerilen çözüm yaklaşımında hata türlerinden HT5 ve HT7'nin risk öncelik sıralamasında ki yerleri geleneksel RÖS hesaplaması ile aynı çıkmış, diğerlerinde ise çok az farklılık göstermiştir. Önerilen yaklaşımın asıl avantajlı yönleri risk faktörlerine verilen değerlere yakından bakıldığında ortaya çıkmaktadır. Örneğin; HT3 hata türünde “hatanın keşfindeki zorluk (D)” risk faktörüne daha az puan verilmesinden dolayı HT3'ün risk önceliği, HT4'den sonra gelmektedir. Özellikle sürücü sağlığına, güvenliğine ve hatta hayatına etki edebilen amortisörlerde hata oluşmadan önce ortaya çıkarılması oldukça önemli bir konudur. Bu yüzden D risk faktörüne daha fazla önem verilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan önerilen yaklaşımda HT2 ile HT5 arasında ciddi bir risk farkı varken, geleneksel RÖS hesabında birbirlerine çok yakın çıkmıştır. Çünkü her iki hata türünde D risk faktörü için verilen değer eşit olmasına rağmen, birinci hata türündeki “hatanın şiddeti (S)” risk faktörüne daha yüksek değer verilmiştir. Bu yüzden önem ağırlığı 0.478 olarak belirlenen S risk faktörü, önerilen yaklaşımda sıralamaya etki etmektedir. Tüm bunlarla görülmektedir ki, bulanık AHP ve bulanık VIKOR bütünleşmesinde risk faktörlerinin uzmanlar tarafından önceliklendirilmesi ve önem ağırlıklarının hesaplanması ile hata türlerine ait risk değerlendirmeleri oldukça hassas ve kabul edilebilir sonuçlar vermektedir.

5.3. Yönetimsel Uygulamalar

Çalışmada HTEA için önerilen yaklaşımın ve ortaya çıkan sonuçlar yardımcı sanayi üzerinde bazı yönetimsel etkileri bulunmaktadır. Öncelikle önerilen yaklaşımın performansını test etmek ve doğrulamak amacıyla işletme içerisinde bulunan mühendisler ve teknisyenler bir araya gelmişler ve belirlenen hata türlerinin risk sıralamasını kontrol etmişlerdir. Profesyonel uzmanların fikirlerine göre, HTEA için önerilen çözüm yaklaşımı risk sıralama ve değerlendirme problemlerinin çözümünde oldukça uygun sonuçlar vermektedir. İkinci olarak ise, diğer üretim süreçlerinde oluşabilecek potansiyel hata türlerinin tespitinde ve hatalara karşı önlemlerin alınmasında karar vericilere ve yöneticilere destek olabilmektedir. Son olarak amortisör montaj hattı süreci başta olmak üzere bütün üretim süreçlerinin güvenliği ve kalitesi, araştırmacılar tarafından ortaya atılan yeni risk değerlendirme yaklaşımlarını destekleyerek elde edilebileceği düşünülmektedir.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

HTEA’da içsel belirsizliğin fazla ve değerlendirmenin zor olmasından dolayı uzmanların deneyimleri ve sezgileri genellikle ön plana çıkmakta ve bu sayede zor ve karmaşık problemlerin analizi yapılmaktadır. Çalışmada, HTEA’nın zayıf kalan taraflarına çözüm getirebilmek için risk faktörlerinin önceliklendirilmesi, en tehlikeli hata türlerinin tespit edilmesi ve ardından düzeltici faaliyetlerin alınmasından oluşan yeni bir risk değerlendirme yaklaşımı önerilmiştir. Önerilen yaklaşımda öncelikle risk faktörlerinin ağırlıklarının belirlenmesinde bulanık AHP yöntemi kullanılmıştır. Ardından bulanık VIKOR yöntemi ile belirlenen hata türlerinin risk önceliği sıralaması yapılmıştır. Sonuçta en tehlikeli hata türü HT4 ile “metallerde çapaklanma olması” ve en tehlikesiz hata türü ise HT7 ile “valf yayının takılmaması” çıkmıştır. Böylece, HTEA’da bulanık VIKOR yöntemi ile maksimum grup faydası ve minimum bireysel pişmanlık altında kabul edilebilir uzlaştırıcı çözümler elde edilerek karar destek sistemi geliştirilmiştir. Dahası, karar vericiler parametrelerin farklı değerlerine veya tam bilgi ortamına göre sonuçları test edebilmekte ve kontrol altına alabilmektedirler.

Yapılan uygulama ile önerilen yaklaşımın HTEA’da risk değerlendirme sürecinde etkin ve faydalı sonuçlar ürettiği görülmektedir. Sonuçlar, amortisör sürecinde ortaya çıkabilecek riskli hata türlerinin tespitinde işletme yöneticilerine yardımcı olurken aynı zamanda hata türünün oluşmasından önce uygun tedbirlerin alınmasını da sağlayabilmektedir. Örneğin, HT4’ün gerçekleşmesini önlemek için boruların temizlenmesinde kullanılan temizleme fırçalarının değişmesi, HT1’in oluşmasına engel olabilmek için basınçlı borularda ayarlamalar yapılırken yüzeylerde oluşabilecek çapaklanmayı azaltacak kaliteli yağların kullanılması ve HT2’ye engel olabilmek için monotonlaşmış operatörlerin yerlerinin değiştirilmesi ve bu sayede iş verimliliğinin artırılması önerilmektedir.

Bulanık küme teorisi kesin olmayan ve belirsiz bilgi ortamında karar vericiler için çok güçlü bir karar destek aracıdır. Bu yüzden geliştirilen yaklaşım hastaneler, maden işletmeleri, taşımacılık gibi yüksek riskli çalışma ortamlarında uygulanarak, gelecek için yeni çalışmalar elde edilebilir. Ayrıca TOPSİS, MOORA, ELECTREE gibi farklı bulanık çok kriterli karar verme yöntemleri ile çalışmada önerilen yaklaşım arasında performans karşılaştırması yapılabilir. Son olarak bulanık verileri bulanık olmayan kesin verilere dönüştürme sürecinde maksimum ortalama (MOM), geometrik ortalama veya α -kesim tekniklerinden biri kullanılarak problem yeniden çözülüp farklılaşmalar gözlemlenebilir.

7. KAYNAKÇA

- Akkaya, Gökay, Turanoğlu, Betül ve Öztaş, Sinan (2015), “An Integrated Fuzzy AHP and Fuzzy MOORA Approach to The Problem of Industrial Engineering Sector Choosing”, *Expert Systems With Applications*, Cilt. 42, Sayı. 24, (1-9).
- Awasthi, Anjali. ve Govindan, Kannan (2016), “Green Supplier Development Program Selection Using NGT and VIKOR Under Fuzzy Environment”, *Computers and Industrial Engineering*, Cilt. 91, (100-108).

- Bowles, Joseph, B. ve Colon E. Peláez (1995), “Fuzzy Logic Prioritization of Failures in A System Failure Mode, Effects and Criticality Analysis”, *Reliability Engineering and System Safety*, Cilt. 50, Sayı. 2, (203-213).
- Braglia, Marcello, Frosolini, Marco ve Montanari, Roberto (2003), “Fuzzy TOPSIS Approach For Failure Mode, Effects and Criticality Analysis”, *Quality and Reliability Engineering International*, Cilt. 19, Sayı. 5, (425-443).
- Buckley, James, J., Feuring, Thomas ve Hayashi, Yoichi (2001), “Fuzzy Hierarchical Analysis Revisited”, *European Journal of Operations Research*, Cilt. 129, Sayı. 1, 48-64.
- Büyükköçkan, Gülçin ve Ruan, Da (2008), “Evaluation of Software Development Projects Using A Fuzzy Multicriteria Decision Approach”, *Mathematics and Computers in Simulation*, Cilt. 77, Sayı. 5-6, (464-475).
- Chang, Ching-Liang, Liu, Ping-Hung ve Wei, Chiu-Chi (2001), “Failure Mode and Effects Analysis Using Grey Theory”, *Integrated Manufacturing System*, Cilt. 12, Sayı. 3, (211-216).
- Chen, Chen-Tung (2000), “Extensions of The TOPSIS For Group Decision Making Under Fuzzy Environment”, *Fuzzy Sets Systems*, Cilt. 114, Sayı. 1, (1-9).
- Dincer, Hasan ve Hacıoğlu, Ümit (2013), "Performance Evaluation With Fuzzy VIKOR and AHP Method Based On Customer Satisfaction in Turkish Banking Sector", *Kybernetes*, Cilt. 42, Sayı. 7, (1072-1085).
- Gargama, Heerall, ve Chaturvedi, Sanjay Kumar (2011), “Criticality Assessment Models For Failure Mode Effects and Criticality Analysis Using Fuzzy Logic”, *IEEE Transactions on Reliability*, Cilt. 60, (102-110).
- Hu, Shu-Kung, Lu, Ming-Tsang ve Tzeng, Gwo-Hshiang (2014), “Exploring Smart Phone Improvements Based On A Hybrid MCDM Model”, *Expert Systems With Application*, Cilt. 41, Sayı. 9, (4401-4413).
- Karaatlı, Meltem, Ömürbek, Nuri ve Köse, Gülşah (2014), “Analitik Hiyerarşi Süreci Temelli TOPSIS ve VIKOR Yöntemleri İle Futbolcu Performanslarının Değerlendirilmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt. 29, Sayı. 1, (25-61).
- Kutlu, Ahmet Can ve Ekmekçioğlu, Mehmet (2012), “Fuzzy Failure Modes and Effects Analysis by Using Fuzzy TOPSIS-Based Fuzzy AHP”, *Expert Systems With Application*, Cilt. 39, Sayı. 1, (61-67).
- Liu, Hu-Chen, You, Jian-Xin ve You Xiao-Yue (2014), “Evaluating The Risk of Healthcare Failure Modes Using Interval 2-Tuple Hybrid Weighted Distance Measure”, *Computers and Industrial Engineering*, Cilt. 78, (249-258).
- Liu, Hu-Chen, You, Jian-Xin, You Xiao-Yue, ve Meng-Meng. Shan (2015), “A Novel Approach For Failure Mode and Effects Analysis Using Combination Weighting and Fuzzy VIKOR Method”, *Applied Soft Computing*, Cilt. 28, (579-588).
- Liu, Hu-Chen, Liu Long, Bian, Qi-Hao, Lin, Qin-Lian, Dong, Na ve Xu Peng, Cheng (2011), “Failure Mode and Effects Analysis Using Fuzzy Evidential Reasoning Approach and Grey Theory”, *Expert Systems With Application*, Cilt. 38, Sayı. 4, (4403-4415).

- Liu, Hu-Chen, Xiao-Jun, Fan, Ping, Li, ve Yi-Zeng, Chen (2014), "Evaluating The Risk of Failure Modes With Extended MULTIMOORA Method Under Fuzzy Environment", *Engineering Application of Artificial Intelligence*, 34, 168-177.
- Opricovic, Serafim (2011), "Fuzzy VIKOR With an Application To Water Resources Planning". *Expert Systems With Applications*, Cilt. 38, (12983-12990).
- Opricovic, Serafim ve Tzeng, Gwo-Hshiung (2004), "Compromise Solution by MCDM Methods: A Comparative Analysis of VIKOR and TOPSIS", *European Journal of Operations Research*, Cilt. 156, Sayı 2, (445-455)..
- Saaty, Thomas L. (1971), *The Analytic Hierarchy Process*, McGraw-Hill, New York.
- Saaty, Thomas L. ve Vargas, Luis G. (2000), *Models, Methods, Concepts and Applications of the Analytic Hierarchy Process*, Kluwer Academic Publishers, Boston.
- Sanayei, Amir, Mousavi, S. Farid, ve Yazdankhah, A. (2010), "Group Decision Making Process For Supplier Selection With VIKOR Under Fuzzy Environment", *Expert Systems With Applications*, Cilt. 37, Sayı. 1, (24-30).
- Seyed-Hosseini, S. Mohammed, N. Safaei, ve M. J. Asgharpour (2006), "Reprioritization of Failures in A System Failure Mode and Effects Analysis By Decision Making Trial And Evaluation Laboratory Technique", *Reliability Engineering System Safety*, Cilt. 91, Say. 8, (872-881).
- Sharma, Rajiv Kumar, Kumar, Dinesh ve Kumar, Pradeep (2005), "Systematic Failure Mode Effect Analysis (FMEA) Using Fuzzy Linguistic Modelling", *International Journal of Quality Reliability Management*, Cilt. 22, Sayı. 9, (986-1004).
- Song, Wenyan, Xinguo Ming, Zhenyong Wu, ve Boating Zhu (2013), "Failure Modes and Effects Analysis Using Integrated Weight Based Fuzzy TOPSIS", *International Journal of Computers Integrated Manufacturing*, Cilt. 26, Sayı 12, (1172-1186).
- Song, Wenyan, Xinguo Ming, Zhenyong Wu, ve Boating Zhu (2014), "A Rough TOPSIS Approach For Failure Mode and Effects Analysis in Uncertain Environments", *Quality of Reliability Engineering International*, Cilt. 30, Sayı. 4, (473-486).
- Tadic, Snezana, Slobodan Zecevic, ve Mladen Krstic, (2014), "A Novel Hybrid MCDM Model Based On Fuzzy DEMATEL, Fuzzy ANP and Fuzzy VIKOR For City Logistics Concept Selection", *Expert Systems With Application*, Cilt. 41, Say. 18, (8112-8128).
- Tay, Kai Meng ve Chee Peng Lim (2006), "Fuzzy FMEA With A Guided Rules Reduction System For Prioritization of Failures", *International Journal of Quality and Reliability Management*, Cilt. 23, Sayı. 8, (1047-1066).
- Wang, Yimg-Ming, Kwai-Sang Chin, Gary-Ka-Kwai Poon, ve Jian-Bo Yang (2009), "Risk Evaluation in Failure Mode And Effects Analysis Using Fuzzy Weighted Geometric Mean", *Expert Systems With Application*, Cilt. 36, Sayı. 2, (1195-1207).
- Yalcin, Neşe, Ali Bayraktaroglu, ve Cengiz Kahraman (2012), "Application of Fuzzy Multicriteria Decision Making Methods For Financial Performance Evaluation of Turkish Manufacturing Industries", *Expert Systems With Application*, Cilt. 39, Sayı. 1, (350-364).

- Yıldız, Ayşe (2014), “Bulanık VIKOR Yöntemini Kullanarak Proje Seçim Sürecinin İncelenmesi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 14, Sayı. 1, (115-128).
- Yücenur, G. Nilay ve Nihan Çetin Demirel (2012), “Group Decision Making Process For Insurance Company Selection Problem With Extended VIKOR Method Under Fuzzy Environment”, *Expert Systems With Applications*, Cilt. 39, Sayı. 3, (3702–3707).
- Zadeh, Lotfi A. (1965), “Fuzzy Sets”, *Information and Control*, Cilt. 8, (338-353).
- Zhang, Zaifang ve Xuening Chu (2011), “Risk Prioritization in Failure Mode and Effects Analysis Under Uncertainty”, *Expert Systems With Applicaiton*, Cilt. 38, (206-214).
- Zhou Qingji ve Vinh V. Thai (2016), “Fuzzy and Grey Theories in Failure Mode and Effect Analysis For Tanker Equipment Failure Prediction”, *Safety Science*, Cilt. 83, (74-79).

ONLİNE İTKİSEL SATIN ALMA DAVRANIŞININ ÖNCÜLLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ON THE ANTECEDENTS OF ONLINE IMPULSE BUYING BEHAVIOUR

Çağatan TAŞKIN¹, Özlem ÖZDEMİR²

Öz

Online alışverişin giderek yaygınlaştığı ve tüketicilere pek çok farklı fayda sunduğu günümüzde, yoğun bir rekabet söz konusudur. Türkiye’de online alışveriş pek çok sektörü içermekle beraber, önde gelen giyim sektörüdür. Farklı pazar bölümlerini hedef alan çeşitli online giyim siteleri pazar paylarını arttırmak için etkin stratejiler oluşturmaya çalışmaktadır. Bunun için de tüketici satın alma davranışını, özellikle de planlanmadan yapılan satın alma davranışı olarak tanımlanan itkisel satın alma davranışının öncülleri arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi önemlidir. Bu çalışmanın amacı, online giyim sektöründe itkisel satın alma davranışı ve öncülleri arasındaki ilişkileri tespit etmek ve strateji önerilerinde bulunmaktadır. Araştırma modelinin testi için yapısal eşitlik modelleme kullanılmıştır. Elde edilen araştırma bulgularına göre, “seçenek çeşitliliği”, “fiyat niteliği” ve “kullanım kolaylığı” itkisel satın alma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

Anahtar Sözcükler: *Online itkisel satın alma, itkisel satın alma, itkisel satın alma öncülleri, giyim sektörü.*

Abstract

There is severe competition in markets where online shopping is gaining more importance and offering consumers many different benefits. Although online shopping is composed of many sectors in Turkey, the leading is apparel sector. Various online apparel companies that target different market segments try to generate effective strategies in order to increase their market shares. That’s why, it is important to explore the relationships among the antecedents of consumer buying behaviour especially impulsive buying behaviour which can be defined as buying without planning by online apparel companies. The aim of this study is to examine the relationships between impulsive buying behaviour and its antecedents and to propose strategies. Structural equation modeling is used for the analysis.

¹ Doçent Doktor, Uludağ Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, ctaskin@uludag.edu.tr.

² Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yüksek Lisans Öğrencisi, ozlmzdmr@gmail.com.

According to the research findings, “variety of selection”, “price attribute” and “ease of use” have statistically significant influences on impulsive buying behaviour.

Keywords: *Online impulse buying, impulse buying, antecedents of impulse buying, apparel sector.*

1. GİRİŞ

Gerek dünyada gerekse de Türkiye’de online alışveriş giderek artmaktadır. Tüketicilerin ürünü veya hizmeti tek seferde, tek merkezden ve daha hızlı elde etme isteği de online alışverişin önemini artırmaktadır. Markafoni’nin 2013 yılında gerçekleştirdiği ve Türkiye’deki e-ticaret sektörüne ve internette alışveriş alışkanlıklarına ışık tutacak “Türkiye’nin Online Perakende Haritası” adlı çalışmada, Türkiye’nin otuz altı milyon internet kullanıcısı ve %47’lik online penetrasyon oranı ile dünyada on birinci sırada yer aldığı, internette alışveriş yapan kişi sayısının on milyona ulaştığı, Türkiye’de internette en çok satın alınan ürünlerin başında elektronik ve giyim eşyalarının geldiği ve Türkiye’de online mağazası olan markaların oranının %49 olduğu yer almaktadır (EticaretMag, 12.02.2016).

Yine 2014 yılında TÜİK tarafından açıklanan haber bültenine göre, önceki yıl(2013) internet üzerinden alışveriş yapanların oranı %24,1 iken 2014 yılında internet kullanan bireylerin internet üzerinden kişisel kullanım amacıyla mal veya hizmet siparişi verme ya da satın alma oranı %30,8’e ulaşmıştır (Türkiye İstatistik Kurumu, 12.02.2016).Bu sonuçlar online alışverişin önemini arttırdığını gözler önüne sermektedir. Online alışveriş siteleri geniş seçim olanakları ve 7/24 erişim imkanı sunmaları ile dünya çapında tüketicinin ulaşabileceği ve ihtiyaçlarını karşılayabileceği bir ortam sağlamaktadır. Online alışveriş sunduğu bu imkânların ötesinde, tüketicileri düşünmeden satın alma kararları almaya da teşvik etmektedir. Geleneksel alışveriş ortamına kıyasla online alışveriş ortamı tüketicinin istediği herhangi bir yerden ulaştığı bir satın alma alanı olması sebebiyle alışveriş konforu sağlamaktadır ve bu da tüketicilerin itkisel satın alma davranışını artırıcı bir sebep olmaktadır (Özen ve Engizek, 2014: 78).Online itkisel satın alma işletmelerin özellikle ilgi gösterdiği konulardan biridir. Çünkü internet alternatif bir itkisel satın alma kanalıdır (Hodge, 2004: 3).Tüketicilerin güven duydukları alışveriş sitelerinde itkisel satın alma kararı verme olasılıkları daha yüksektir. Bu nedenle online alışveriş sitelerinin ya da online alışveriş hizmeti sunan işletmelerin karlarını maksimize etmeleri için iyi içeriğe sahip olma, kullanım kolaylığı sağlama, eğlenceli bir alışveriş deneyimi yaşatma, ziyaretçi tüketicinin istek ve ihtiyaçlarına göre kişiselleşebilme ve interaktif olabilme özelliklerini taşımaları gerekmektedir. Bu sayede itkisellik artacak ve tüketicinin daha fazla ürün alması sağlanacaktır (LaCour, 2013).

Bu çalışmanın amacı; Türkiye’de internette alışveriş açısından lokomotif sektör olan giyim sektörü için, literatürde yer alan online itkisel satın alma ve öncülleri arasındaki ilişkileri yapısal eşitlik modelleme ile incelemek, modelleme sonuçlarına dayanarak strateji önerilerinde bulunmak ve online itkisel satın alma davranışı ile ilgili gelecek araştırmalara görüş ve ipuçları sağlayarak online itkisel satın alma davranışı ile ilgili literatüre katkı sunmak hedeflenmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. İtkisel Satın Alma Davranışı ve Öncülleri

İtkisel³ satın alma, satın alma davranışları arasında yaygın olarak bilinen, sık sık üzerine çalışmalar yapılan bir konu olmasına karşın, farklı tanımlar ile ifade edilmektedir (Kollat ve Willett, 1969: 80). Bu tanımlardan ilki, itkisel satın almanın **planlanmadan** yapılan bir satın alma davranışı olduğudur. Bu itkisel satın alma davranışının tüketicinin daha önce tespit ettiği bir problemi ya da ihtiyacını karşılamaya yönelik olmadığını, anlık bir karar ile bir ürün ya da hizmeti satın alması ile ilgili olduğunu göstermektedir (Piron, 1991: 510). İkincisi, itkisel satın almanın **bir uyarıcıya maruz kalma** durumunda ortaya çıkan bir davranış olmasıdır. Bu uyarıcının tüketiciyi itkiselleştiren bir katalizör olduğu düşünülmektedir. Üçüncüsü ise, itkisel satın alma davranışının **hızlı**, anında gerçekleşen bir davranış olma özelliğidir. Tüketicinin yapacağı satın almanın sonuçlarını herhangi bir değerlendirmeye tabii tutmaksızın satın alma eylemini gerçekleştirmesidir. Sonucusu ise, tüketicinin gelecek sonuçlar için göz ardı ettiği ve suçluluk hissi içerebilir **duygusal ve bilişsel tepkileri** deneyimleyebileceği satın alma davranışdır (Tinne, 2010: 67).

Geleneksel olarak itkisel satın alma, alternatif bilgi tarama ve seçim sürecini daha önceden planlamadan, itkisel karar sürecine hızlı bir şekilde girilen hızlı, zorlayıcı ve ani olma özellikleri ile karmaşık bir davranıştır (Bhuvanewari ve Krishnan, 2015: 87). İtkisel satın alma, “saf itkisel satın alma; tamamen planlanmamış, satın alma modellerine uymayan yeni bir davranış türü”, “hatırlatıcı itkisel satın alma; daha önceki tecrübelerle dayanan davranış türü”, “teklifli itkisel satın alma; bir ürünü ilk gördüğünde yapılan değerlendirmeyle gerçekleşen davranış şekli” ve planlı itkisel satın alma; fiyat promosyonları, kupon teklifleri vb. unsurlar kullanıldığında gerçekleşen davranış biçimi” olmak üzere dört farklı başlık altında tanımlanabilir (Madhavaram ve Laverie, 2004: 59).

Rook’a (1987) göre itkisel satın alma davranışı, tüketicinin içinden gelen şiddetli bir dürtü ile bir ürüne anında sahip olma isteği sebebiyle gerçekleşen satın alımlardır. Bu tür satın almalar, tüketicinin satın alma işlemini gerçekleştireceği ortama (mağaza vb.) girdikten sonra verdiği kararlar sonucunda gerçekleştirdiği satın almalardır.

Koç ve Boz’un (2014) yayımlanmış oldukları makalede ise itkisel satın alma davranışı, tüketiciyi bir ürünü satın alma sırasında değerlendirmeden geçirecek seçme ya da otokontrol sağlayarak satın almayı ertelemekten ziyade o ürüne hemen sahip olma yönünde motive etmektedir. İtkiselliğin, anında sonuç alma isteğine sebep olması nedeniyle tüketici açısından uygunsuz ve kötü bir karara yol açabileceği düşünülmektedir. Aynı zamanda makalede yer verilen araştırma sonuçlarına göre, tüketiciler tarafından gerçekleştirilen ürün ve hizmet satın alımlarının %95’i itkisel satın alma davranışına aittir.

Dittmar ve arkadaşlarının gerçekleştirdiği bir çalışmada, katılımcılara 13 ürün kategorisinde (mücevher, müzik, giyim, spor malzemeleri, dergi, vücut bakımı gibi) çeşitli ürünler sunulmuş ve bu ürünlerden 20 tanesini satın almak üzere seçmeleri istenmiştir. Bu araştırma ile hangi ürün kategorisinin en yüksek itkisellik içerdiğini ve tüketiciyi itkisel satın almaya teşvik ettiğini tespit etmek amaçlanmıştır.

³Impulsive kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Literatürde “dürtüsel” olarak da geçmektedir.

Sonuçlara göre müzik ürünlerinin ve arkasından giyim ürünlerinin en çok itkisel satın alma seviyesine sahip oldukları ortaya çıkmıştır (Dittmar vd.,1995). Giyim ürünlerinin iki işlevi vardır. Birincisi, bir insanın temel ihtiyacı olan giyinmeyi karşılamaktadır. İkincisi her gün değişen, yenilenen moda odaklı bir tüketim yaratmasıdır. Bunlardan ikincisi daha yüksek oranda itkisel satın almaya sebep olmaktadır (Chen, 2008: 75).

Literatürde itkisel satın almanın öncülleri üzerine çeşitli araştırmalar mevcuttur. Bu araştırmalardan elde edilen sonuçlara göre, öncüller arasında ürün özellikleri, tüketicinin duygusal durumu ve ruh hali, alışveriş konusu, sahip olunan mevcut zaman ve para miktarı sayılabilir (Chen, 2008: 75). Bir başka çalışmaya göre itkisel satın almanın öncülleri dört gruba ayrılmaktadır. Bunlar, ürün özellikleri, tüketici özellikleri, mağaza özellikleri ve durumsal faktörlerdir (Chavosha vd, 2011: 249). Kacen ve Lee'nin (2002) yayımladığı makalede ise öncüller olarak, tüketicinin duygusal durumuna, itkisel satın alma sürekliliğine, öz kimliğine ve demografik faktörlerine yer verilmiştir. Huang ve Hsieh'in (2011) yapmış oldukları çalışmada ise itkisel satın almayı yönlendirici uyarıcılar olarak, bireysel ve durumsal faktörler olan mevcut zaman, mevcut para ve alışveriş keyfine değinmişlerdir. Aynı zamanda ürün, hizmet, alışveriş ortamı ve fiyat gibi tüketici bireyin kontrolü dışında olan öncüllere de yer verilmiştir.

İnternet çağının başlaması ile birlikte online itkisel satın alma ile ilgili araştırmalar da ön plana çıkmıştır. Online ortamda itkisel satın alma, geleneksel mağaza ortamındaki zaman ve mekan sınırını azaltarak potansiyel fırsatlar sunmaktadır (Eroglu vd., 2001: 177). Online mağazalarda plansız ve ani satın alma niyetlerinde artış olduğu gözlemlenmektedir (Özen vd., 2014: 80).

Günümüzde internet itkisel satın alma davranışının ortaya çıkmasında etkili bir araç olarak görülmektedir. Tüketiciler online alışveriş yaparken normalde satın almayı planlamadığı ürünleri satın alma eğilimindedirler. Online satın almada tüketicilerin bilişsel kontrol kabiliyetlerinin düşük olduğu ve bu satın alma sürecinin duygular tarafından yönlendirildiği düşünülmektedir. Online alışveriş sitelerinde yapılan alışverişlerin geleneksel mağaza ortamında yapılan alışverişlere kıyasla daha fazla anlık kararlar olduğu savunulmaktadır (Rezaei vd., 2016: 62).

Online ortamda tüketicilerin itkisel satın alma davranışlarını etkileyen öncüller üzerine de çeşitli çalışmalar yürütülmüştür. Literatürde, online alışverişte itkisel satın alma davranışının öncülleri arasında en yaygın “seçenek çeşitliliği”, “fiyat niteliği”, “duyusal nitelik” ve “kullanım kolaylığı” yer almaktadır. **Seçenek çeşitliliği** faktörü ile tüketicinin satın alabileceği ürün alternatiflerinin fazlalığı ifade edilmektedir. Online alışveriş sitesinde alışveriş yapan tüketici site tarafından sağlanan seçenek çeşitliliği sayesinde alışverişten keyif alması ve sitede bulunma süresinin uzaması beklenmektedir. Bu sayede online alışveriş trafiğinin artması sonucu tüketicinin beklentileri karşılanmakta ve dolayısıyla da tüketici alışverişe eğilim göstermektedir. Aynı zamanda seçenek çokluğu, algılanan riski denetlemesine yardımcı olması ile etkin bir risk azaltma stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Park vd., 2012: 1584). **Fiyat niteliği** ise özellikle fiyat duyarlı, akılcı, mantıklı ve faydacı bir yaklaşımla alışveriş yapan tüketicileri etkileyen itkisel satın alma faktörüdür. Fiyat niteliği faktörü sadece düşük fiyatlı ürünleri değil, aynı

zamanda indirimler, özel promosyonlar, kuponlar, ücretsiz kargo ve hediyeleri de içermektedir (Park vd., 2012: 1584; Lepkowska-White, 2004: 39). **Duyusal nitelik**, tüketicilerin genellikle renk, tasarım gibi duyusal özelliklere sahip özel ürünleri (giysi, mücevher, aksesuar gibi) satın alma sürecinde etkilendikleri bir faktördür (Bei vd., 2004: 464). Literatüre göre, tüketicilerin alışveriş web sitesi üzerinde duyusal özelliklere hitap eden ürünleri taramaları muhtemeldir. **Kullanım kolaylığı** faktörü ise, tüketicinin ilgili alışveriş sitesini çaba harcamadan kolaylıkla kullanabilmesi ile ilişkilidir (Bigné-Alcañiz vd., 2008: 650). Algılanan kullanım kolaylığı tüketicinin bir alışveriş ortamı olarak interneti ne derecede kolay kullandığını ifade etmektedir (Cho ve Sagynov, 2015: 23).

2.2. Online İtkisel Satın Alma Davranışı İle İlgili Çalışmalar

Türkyılmaz, Erdem ve Uslu (2015) tarafından yapılan araştırmada tüketicilerin itkisel satın alma davranışları üzerinde web sitesi kalitesi ve kişilik özelliklerinin etkilerini tespit etmek amaçlanmıştır. Araştırma sonuçlarından ilki, web site kalitesinin tüketicilerin online satın almadaki itkiselliğini önemli ölçüde etkilemesidir. Web site kalitesi ölçütlerinden kullanım kolaylığının online itkisel satın almadaki etkili ölçüt olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İkinci sonuç ise, tüketicilerin kişilik özelliklerinin itkisellikteki etkisi ile ilgilidir. Kişilik özelliklerinden değişime açıklık ve uygunluk ölçütlerinin itkisel satın almada olumlu etkiye sahip olduğu, vicdanlı olma ve duygusal dengesizlik ölçütlerinin negatif etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Floh ve Madlberger (2013) tarafından hazırlanan online itkisel satın alma davranışları üzerindeki sanal ortam ipuçlarının etkisi konulu çalışma, itkisel satın alma davranışını içeren Uyarıcı – Organizma – Tepki modeline dayanmaktadır. Tüketici araştırması aracılığıyla yapılan çalışmada, sanal atmosferin online itkisel satın alma davranışı üzerindeki etkisi test edilmiştir. Çalışmada davranış değişkenlerini (itkisel satın alma davranışı, tüketim) ele almada, elektronik mağaza atmosferi ipuçları üç kategori (tasarım, içerik, gezinim) ile ilişkilendirildiği yapısal bir model geliştirmek için detaylandırılmış aracı değişkenlerine (alışveriş eğlencesi ve itkisellik) başvurulmuştur. Çalışma sonuçları, online itkisel satın alma davranışı yapısında Uyarıcı – Organizma – Tepki modelinin önemli olduğunu desteklemiş ve sonuçlara göre, sanal atmosfer ipuçlarından tasarım ve gezinim ölçütleri pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Verhagen ve Dolen'in (2011) yayımlanan makalesinde online itkisel satın alma davranışı ve online mağaza inancı arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bilişsel duygu teorisine dayanan bu çalışma, online itkisel satın alma davranışı ile ilişkili olan temsili zevk (eğlence ve web site iletişim şekli) ve fonksiyonel kolaylık (online mağaza ürün çekiciliği ve kullanım kolaylığı) ile ilgili inançların nasıl olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Sonuçlara göre, tüketicinin duygusunda online mağaza iletişim şekli, eğlence ve ürün çekiciliğinin etkisi önemlidir.

Shen ve Khalifa (2012) tarafından yürütülen çalışmada online itkisel satın almada sistem tasarımının etkisi üzerinde durulmaktadır. Sistem tasarım faktörleri tarafından tetiklenen bir olgu olan itkisel satın almayı açıklamayı amaçlayan bu çalışma bir önceki çalışmada olduğu gibi Uyarıcı – Organizma – Tepki döngüsünü esas almaktadır. Çalışma sonuçlarına göre, geleneksel pazarlama

uyarıcılarının ötesinde televarlık ve sosyal varlık ile kavramsallaştırılan sosyal sanal deneyimi online itkisel satın almada önemli bir etkiye sahiptir. Sanal deneyimi, canlı web site özellikleri ve interaktif kullanım aracılığı ile yaratılabilmektedir. Ayrıca satın alma davranışı ve itkisel satın alma davranışı arasındaki ilişki pozitif yöndedir ve yine bulgulara göre, web site tasarımındaki rehberlik/yönlendirme online itkisel satın almayı tetiklemektedir.

Liu, Li ve Hu (2013) tarafından yapılan çalışmada belirtildiği üzere itkisel satın alma, online ortamda oldukça yaygındır. Bu çalışma web site ipuçlarının (ürün bulunabilirliği, web site kullanım kolaylığı, görsel çekiciliği) itkisel satın alma dürtüsünü açığa çıkaracak kişisel özellikleri nasıl etkilediğini ölçmeye çalışmaktadır. Görsel çekicilik, web site kullanım kolaylığı, ürün bulunabilirliği, iyi bir web site algısının öncülleri iken, sonuçlara göre anlık haz, normatif değerlendirme ve itkisellik, itkisel satın alma dürtüsünün anahtar belirleyicileridir.

Moda odaklı itkisel satın alma üzerine Phau ve Lo (2004) tarafından yapılan çalışmada ulaşılmak istenenler, moda yenilikçilerinin demografik profillerini çıkarmak, moda yenilikçileri ve moda yenilikçisi olmayan tüketiciler arasındaki kavramsal farklılıkları tanımlamak ve yenilikçilerin itkisel satın alma yapıp yapmadıklarını ölçmektir. Çalışmada internet itkisel bir kanal olarak ele alınmıştır. Sözü geçen moda yenilikçileri ifadesi ile diğer tüketicilere kıyasla moda ürünleri ile daha ilgili olan tüketiciler kastedilmektedir. Sonuç olarak moda yenilikçileri online mağazalardan itkisel satın alma yapmaktadır, sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda internette satın almada moda yenilikçileri ile moda yenilikçisi olmayan tüketiciler arasında bir fark bulunmamaktadır.

Yang ve Young'ın (2009) hazırladığı internetteki giyim alışverişinde, kişiselleştirilmiş web site özelliklerinin etkisi konulu makalede özelleştirilmiş site özelliklerinin tüketici satın alma kararları ve internet üzerinden giyim alışverişine yönelik tüketici tutumları üzerindeki etkilerini incelemek amaçlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre kişiye göre özelleştirilmiş site özellikleri tüketici satın alma kararında doğrudan bir etkiye sahipken, internet üzerinden giyim alışverişine yönelik tüketici tutumları üzerinde dolaylı bir etkiye sahiptir. Ayrıca üç özelleştirilmiş web site özelliği (etkileşim, sanal deneyim, kişiselleştirilmiş alternatif bilgi bulunabilirliği) internet üzerinden giyim alışverişini pozitif yönde etkilemektedir. Hizmet kişiselleştirme ile ilgili yapılan bir diğer çalışma ise Lee ve Park (2009) tarafından yürütülen ve müşterilerin gerçek online alışveriş faaliyetleri ile ilgili online giyim bağlamında çevrimiçi hizmet kişiselleştirme dinamiklerini araştırmayı amaçlayan çalışmadır. Online ortamda itkisel satın alma davranışı cinsiyet bazında da incelenmiştir. Kadınların ve erkeklerin online giyim sitelerine karşı tutumunu konu alan çalışmada kadın giyim sitelerinin erkek giyim sitelerinden farklı olup olmadığı açıklanmaya çalışılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, kadın ve erkek giyim sitelerinde online hizmet farklılıklarının var olduğu ortaya çıkmıştır (Kim vd., 2011). Cinsiyet üzerine yapılan çalışmalardan bir diğeri ise Coley ve Burgess (2003) tarafından yapılan çalışmadır. Bu çalışmanın amacı ise, kadın ve erkeklerin itkisel satın alma davranışı ile ilişkili bilişsel süreçlerdeki farklılıklarını karşılaştırmaktır. Aynı zamanda cinsiyet farklılıklarını çeşitli ürün kategorilerinde yapılan itkisel satın alma açısından ele almıştır. Kadın ve erkek tüketiciler arasında karşı konulamaz dürtü, pozitif satın alma duygusu, bilişsel

anlaşma ve plansız satın alma açısından önemli farklılıklara ulaşılmıştır. Satın alma sıklığında da önemli farklılıklar tespit edilmiştir.

Goldsmith ve Goldsmith (2002) tarafından yayımlanan çalışmada ise online giyim alışverişi yapan ve yapmayan tüketiciler arasındaki farklılıkları açıklayan on hipotez test edilmiştir. Online alışveriş yapanlar ile online alışveriş yapmayanlar arasında nasıl ucuz online alışveriş yapıldığı, alışverişten aldıkları zevk ya da ne sıklıkla giyim alışverişi yaptıkları açısından bir farklılık bulunmadığı gözlemlenmiştir.

2012 yılında Vision Critica adlı araştırma şirketinin İngiltere’de gerçekleştirdiği araştırma sonuçlarına göre, online ortamda itkisel satın almaya konu olan ve %41’lik bir paya sahip olan ürün giyim ürünleridir ve bu oranı kadınların %47’si oluşturmaktadır (Rackspace, 2012: 7).

Kim ve Stoel’in (2004) yapmış oldukları çalışmanın amacı, giyim perakendecileri için web site kalitesinin boyutluluğunu incelemek ve alışverişinin tatmini için önemli olan web site kalitesinin boyutlarını belirlemektir. Faktör analizi ile web site kalitesi altı boyutta incelenmiştir. Bunlar; web görünümü, eğlence, konuya ilişkin bilgilendirme, işlem kabiliyeti, cevaplama süresi ve güvendir. Bu boyutlardan sadece konuya ilişkin bilgilendirme, işlem kabiliyeti, cevaplama süresi boyutları müşteri memnuniyetinde belirleyici olmaktadır, sonucuna ulaşılmıştır.

Chomvilailuk ve Butcher ‘ın (2014) planlanmamış online alışverişte sosyal etkiler konulu çalışması iki odak grubu üzerinde yürütülmüştür. Çalışmada plansız satın alma davranışı üzerindeki sosyal bağlantının etkisi ölçülmektedir. Müşterinin arkadaş ve ailesi de satın alma kararlarında etkilidir, düşüncesi kanıtlanmış ve plansız satın alımların, indirimli fiyat ve satış promosyonları gibi ekonomik değerler tarafından da tetiklendiği gözlemlenmiştir.

Amos, Holmes ve Keneson (2014) tarafından yapılan çalışmada itkisel satın alma literatürünün meta analizi yapılmış ve itkisel satın alma davranışlarının genel geçmişine yer verilmiştir. İtkisel satın almayı açıklamak için ruhsal, durumsal ve sosyo-demografik değişkenler kullanılmıştır. Sonuçlara göre, sosyo-demografik faktörler itkisel satın almada küçük bir etkiye sahiptir. Bu çalışma sonucunda iki önemli sonuç elde edilmiştir. Birincisi, itkisel satın alma dürtüsü moda ürünleri satan ortamda süpermarkette olduğundan daha fazladır. Buda modanın, tüketicilerin fonksiyonel ihtiyaçlarından çok duygusal ihtiyaçlarına öncelik vermesine neden olan bir ortam yarattığını göstermektedir. İkinci sonuç ise, itkisel satın alma dürtüsünün ortaya çıkışında online ya da fiziksel mağazalarda önemli bir fark olmadığıdır.

Pakistan’da yapılan ve giyim ürünlerine yönelik itkisel satın alma davranışının belirleyicilerini tespit etmeyi amaçlayan çalışmada bağımsız değişkenler olarak; promosyon, ürün çekiciliği, mağaza içi ortam ve fiyat düşüşü ele alınmıştır. Çalışma sonuçları ele alınan bağımsız değişkenleri ile bağımlı değişken olan itkisel satın alma davranışı arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Iqbal vd., 2014).

Tüketim olgusunun duygusal boyutunu temsil eden hedonik (hazcı) tüketimin ve fonksiyonel boyutunu temsil eden faydacı tüketimin (Aytekin ve Ay, 2015: 141) konu edinildiği Rezaei ve diğerleri tarafından yürütülen çalışmada web site kişiliği, hedonik web tarama, faydacı web tarama ve turizm ürünlerine yönelik online itkisel satın alma arasındaki yapısal ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır. Web site kişiliği, faydacı ve hedonik web tarama, online itkisel satın almada olumlu bir etkiye sahiptir. Web site kişiliği kapsamında üzerinde durulan nitelikler, heyecan, çok yönlülük, gerçeklik ve güvenilirliktir. Hem hedonik web tarama hem de faydacı web tarama online itkisel satın almada pozitif bir etki yaratmaktadır (Rezaei vd., 2016: 64). Hedonik tüketim ile ilgili yapılan bir başka araştırma ise Kim ve Forsythe'nin (2007) itkisel online alışverişte ürün sanallaştırma teknolojilerinin hedonik kullanımı ile ilgili çalışmasıdır. Bu çalışmanın amacı ise online giyim alışverişi yapan tüketicilerin fonksiyonel motivasyona kıyasla hedonik motivasyondan etkilenip etkilenmediklerini ortaya çıkarmaktır. Sonuçlara göre hedonik motivasyon ürün sanallaştırma teknolojileri kullanımına yönelik tutumlarıyla fonksiyonel motivasyondan daha güçlü ve pozitif bir etkiye sahiptir. Yine hedonik tüketim ile ilgili düşünmeden online alışveriş duygusal bir karar mı yoksa rasyonel bir karar mı sorusunun yanıtı arayan, Özen ve Engizek tarafından yayımlanan makalede online ortamda oluşan itkisel satın alma eğilimini etkileyen hedonik uyarıcıları açıklamak amaçlanmıştır. Türkiye'de yapılan araştırma sonuçlarına göre, hedonik değerler online itkisel satın alma davranışlarını yönlendirmektedir. Sosyal alışveriş, online itkisel satın alma eğilimine negatif bir etki yaratırken, hedonik alışveriş uyarıcılarının (macera, rahatlama, değer) etkisi pozitif yöndedir. Online ortamda itkisel satın alma eğiliminde olan kullanıcılar hedonik motivatörlerden macera ve eğlence değişkenlerinden diğer değişkenlere kıyasla daha fazla etkilenmektedir (Özen vd., 2014: 81). Park, Kim ve Forney tarafından 2006'da hedonik tüketimin yer aldığı moda odaklı itkisel satın almanın yapısal bir modeli başlığı ile yayımlanan çalışma da ise amaç, moda odaklı itkisel satın alma, hedonik tüketim eğilimi, pozitif duygular ve moda ilgisi arasındaki ilişkiyi açıklamaktır. Çalışma sonuçlarına göre, moda ilgisi ve pozitif duygular, moda odaklı itkisel satın almayı direkt olarak etkilemektedir. Hedonik açıdan pozitif duygular, moda odaklı itkisel satın almayı artırırken, hedonik tüketim moda odaklı itkisel satın alma ile doğrudan ilişkili değildir.

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, online giyim sitelerinde alışveriş yapan tüketicilerin itkisel satın alma davranışı ile öncülleri arasındaki ilişkileri tespit etmek ve strateji önerilerinde bulunmaktır. Araştırma alanı olarak online giyim alışveriş sitelerinin seçilmesinin temel nedeni internet kullanım oranının artmasıyla beraber online alışverişin öneminin de artmış olmasıdır. FikriMühim tarafından Türkiye'de internet kullanım oranları ve internet kullanım alışkanlıklarını ölçülemek amacıyla 67 ilde gerçekleştirilen araştırma, internet kullanıcılarının tamamına yakını (% 93'ü) online alışveriş yapıyor sonucuna ulaşarak online alışverişin önemini ortaya koymuştur. Aynı çalışmada, online alışveriş sitelerinin internette düzenli olarak en çok ziyaret edilen siteler arasında ikinci sırada yer aldığı ve online

alışverişte en fazla giyim ürünlerinin satın alındığı sonuçları da bu araştırmanın önemini desteklemektedir (FikriMühim, 12.02.2016). Özellikle yabancı literatürde, perakende sektöründe itkisel satın alma davranışlarının incelenmesi konusu akademik alanda ilgi çekmiş ve akademisyenleri bu yönde çalışmalar yapmaya sevk etmiştir (Hansen ve Olsen, 2006: 2199). Bu araştırma ile online itkisel satın alma davranışları ile ilgili çalışmaların az sayıda olduğu yerli literatüre katkı sağlanacağı düşünülmüştür.

3.2. Araştırmanın Sınırları

Araştırma Bursa il merkezinde gerçekleştirilmiştir. Bu açıdan araştırmanın coğrafi bir sınırlaması mevcuttur. İtkisel satın alma davranışlarının öncüllerinin belirlenmesi için literatür taraması yapılmış olup, öncüllerden online ortamda itkisel satın alma davranışına etki edeceği düşünülen seçenek çeşitliliği, fiyat niteliği, duyuusal nitelik ve kullanım kolaylığı öncülleri test edilmek üzere araştırmaya dahil edilmiştir.

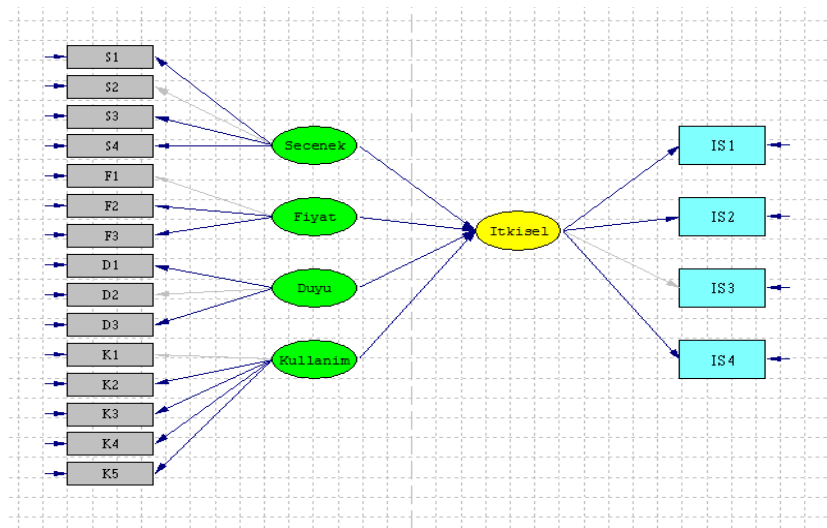
3.3. Araştırmanın Ana Kütlesi ve Örneklem Büyüklüğü

Araştırma, Bursa il merkezinde bulunan ve en az bir kez online giyim alışverişi yapmış olan tüketiciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Toplamda 334 adet anket toplanmıştır. Anketlerden 308 tanesi analiz için uygun bulunmuştur. Analizler için IBM SPSS 21.0 ve Lisrel 8.71 paket programları kullanılmıştır.

3.4. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırma modeli aşağıda Şekil 1’de verilmiştir. Araştırma modelinde yer alan değişkenler, “Seçenek” (seçenek çeşitliliği), “Fiyat” (fiyat niteliği), “Duyu” (duyuusal nitelik), “Kullanım” (kullanım kolaylığı) ve “İtkisel” (online itkisel satın alma) değişkenleridir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

H₁: Seçenek çeşitliliğinin online itkisel satın alma üzerinde negatif bir etkisi vardır.

H₂: Fiyat niteliğinin online itkisel satın alma üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

H₃: Duyusal niteliğin itkisel satın alma üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

H₄: Kullanım kolaylığının online itkisel satın alma üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde itkisel satın alma davranışına etki edeceği düşünülen faktörlere ilişkin ifadeler yer almaktadır. Tüketicilerin bu ifadelere katılım derecelerini belirlemek üzere 5'li Likert ölçeği (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Tamamen Katılıyorum) kullanılmıştır. Ankette, seçenek çeşitliliği, fiyat niteliği, duysal nitelik, kullanım kolaylığı ve online itkisel satın alma boyutlarını ölçmek üzere 19 adet likert tipi ifade (gözlenen değişken) vardır. İkinci bölümde ise tüketicilerin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla “yaş”, “cinsiyet”, “medeni durum”, “gelir durumu” ve “eğitim durumu” ile “en çok online alışveriş yaptıkları alışveriş sitesi” ve “hangi sıklıklarla online alışveriş yaptıkları” olmak üzere 7 soru yöneltilmiştir.

3.5. Araştırmada Kullanılan Ölçek, Güvenilirlik Analizi ve Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Anket formu hazırlanırken; seçenek çeşitliliği, fiyat niteliği, duyu niteliği ile ilgili ifadeleri belirlemek için Park vd., (2012) ve kullanım kolaylığı ile ilgili ifadeleri belirlemek için EnriqueBigne'-Alcan~ iz vd. (2008) tarafından kullanılmış ölçeklerden yararlanılmıştır. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda, seçenek çeşitliliği boyutunun Cronbach Alpha değeri 0,70, fiyat niteliği boyutunun Cronbach Alpha değeri 0,75, duysal nitelik boyutunun Cronbach Alpha değeri 0,78, kullanım kolaylığı boyutunun Cronbach Alpha değeri 0,78, online itkisel satın alma boyutunun Cronbach Alpha değeri 0,80 ve ölçeğin bir bütün olarak Cronbach Alfa değeri 0,80 olarak bulunmuştur. Ölçekte yer alan ifadelerin, teorik model ile varsayılan faktörler altında toplanıp toplanmadıklarını test etmek için yapılan faktör analizi sonucunda elde edilen çıktılardan birisi olan KMO Bartlett's testi sonuçları aşağıda Tablo 1'de görüldüğü gibidir.

Tablo 1. KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	,775
Bartlett's Test of Sphericity	1283,909
Approx. Chi-Square	
Df	210
Sig.	,000

Yapılan açımlayıcı faktör analizi sonuçlarına aşağıda Tablo 2'de yer verilmektedir. Görüleceği üzere, toplam 5 faktör oluşmuştur. Burada yer alan birinci faktör “seçenek çeşitliliği”, ikinci faktör “fiyat

niteliği”, üçüncü faktör “duyusal nitelik”, dördüncü faktör “kullanım kolaylığı” ve beşinci faktör “online itkisel satın alma” grubunu oluşturan ifadelerdir.

Tablo 2. Döndürülmüş Faktör Matrisi

	Faktörler				
	1	2	3	4	5
S1				,700	
S2				,777	
S3				,617	
S4				,513	
F1			,815		
F2			,767		
F3			,792		
D1					,887
D2					,582
D3					,809
K1	,661				
K2	,779				
K3	,535				
K4	,854				
K5	,444				
İS1		,773			
İS2		,772			
İS3		,860			
İS4		,624			
ExtractionMethod: Principal Component Analysis. RotationMethod: VarimaxwithKaiserNormalization.					

3.6. Araştırma Bulguları

3.6.1. Frekans Analizi Sonuçları

Bu bölümde frekans analizi ve oluşturulan yapısal modelin test edilmesiyle ilgili test sonuçları yer almaktadır. Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Demografik Bilgiler

Cinsiyet	Sıklık	Yüzde	Yaş	Sıklık	Yüzde
Kadın	134	56.5	15 yaş altı	2	0.6
Erkek	174	43.5	16 – 25	146	47.4
<i>Toplam</i>	<i>308</i>	<i>100,0</i>	26 – 35	136	44.2
En Çok Alışveriş Yapılan Web Sitesi	Sıklık	Yüzde	36 – 43	18	5.8
Trendyol	74	24.0	44 – 50	6	2.0
Markafoni	52	16.8	<i>Toplam</i>	<i>308</i>	<i>100,0</i>
Tozlu	30	9.6	Eğitim Durumu	Sıklık	Yüzde
N11	42	13.6	İlköğretim Mezunu	12	4.0
Morhipo	54	17.6	Lise Mezunu	42	13.6
Modagram	10	3.2	Ön Lisans Öğrencisi	2	0.6
Modanisa	20	6.4	Ön Lisans Mezunu	6	2.0
Diğer	26	8.8	Lisans Öğrencisi	50	16.2
<i>Toplam</i>	<i>308</i>	<i>100,0</i>	Lisans Mezunu	58	18.9
Alışveriş Sıklığı	Sıklık	Yüzde	Y. Lisans Öğrencisi	<i>114</i>	37.0
Şu ana kadar 1 defa	12	3.9	Doktora Öğrencisi	12	7.7
Her gün	2	0.6	<i>Toplam</i>	<i>308</i>	<i>100,0</i>

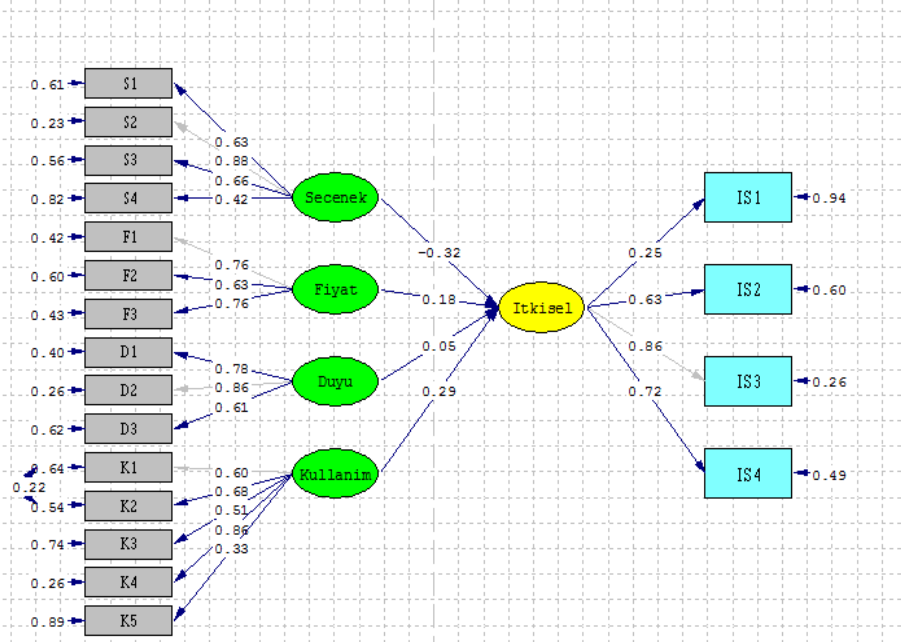
			Gelir Durumu	Sıklık	Yüzde
Haftada 3 defa	4	1.2			
Haftada 1 defa	14	4.5	1000 TL'den az	70	22.8
Ayda 2 defa	50	16.3	1000 – 2000	110	35.7
Ayda 1 defa	58	19.0	2001 – 3000	60	20.8
3 ayda 2 defa	40	13.0	3001 – 5000	50	16.2
6 ayda 3 defa	26	8.4	5000 TL'den fazla	14	4.5
Yılda 4 defa	102	33.1	<i>Toplam</i>	<i>308</i>	<i>100,0</i>
<i>Toplam</i>	<i>308</i>	<i>100,0</i>			

Tablo 4'te görüldüğü üzere, ankete katılanların çoğunluğunu(% 56,5) kadınlar oluşturmaktadır. Yine ankete katılanların %47,4'lük kısmı 16-25 yaş aralığında iken, 26-35 yaş arası katılımcıların oranı %44,2 ve 36-43 yaş arası katılımcı oranı ise % 5.8'dir. Çalışmada anket uygulanan kişilerin eğitim durumlarına bakıldığında, yüzde 37'lik kısmı yüksek lisans öğrencisi, yüzde 18,9'u lisans mezunu ve yüzde 16.2'si lisans öğrencisinden oluşmaktadır. En fazla alışveriş yapılan web sitelerinde Trendyol ilk sıradayken, onu Morhipo ve Markafoni izlemektedir.

3.6.2. Araştırma Modelinin Yapısal Eşitlik Modelleme Kullanılarak Test Edilmesi

Şekil 1'de verilen kavramsal model aynı zamanda test edilecek olan yapısal modeldir. Yapısal modele ait “standardize çözüm değerleri” Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Yapısal modele ait “standardize çözüm değerleri”

Tablo 4. Yollar, Standardize Çözüm Değerleri, T Değerleri, Hipotez Sonuçları

Yollar	Standardize Çözüm Değerleri	T Değerleri	Hipotez
Seçenek Çeşitliliği – Online İtkisel Satın Alma	-0.32	-2.80	Kabul
Fiyat Niteliği – Online İtkisel Satın Alma	0.18	2.31	Kabul
Duyusal Nitelik – Online İtkisel Satın Alma	0.05	0.62	Red
Kullanım Kolaylığı – Online İtkisel Satın Alma	0.29	2.66	Kabul

Tablo 5’te yapısal modele ilişkin uyum iyiliği istatistikleri gösterilmektedir.

Tablo 5. Uyum İyiliği İstatistikleri

“Uyum İyiliği İstatistikleri”	Yapısal Modele Ait Değerler
Ki-kare/Serbestlik Derecesi	4.25
Goodness of Fit Index (GFI)	0.82
Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI)	0.80
Comparative Fit Index (CFI)	0.84
Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)	0.10
Normed Fit Index (NFI)	0.81
Root Mean Square Residual (RMR)	0.09
Standardized Root Mean Square Residual (SRMR)	0.10

Test edilen yapısal modelin ideal olmamakla beraber, kabul edilebilir uyum iyiliği değerleri verdiği görülmektedir (Şimşek, 2007).

3.6.3. Araştırma Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Elde edilen yapısal modelleme sonuçlarına göre tüm hipotezler kabul edilmiştir. Alışveriş sitesinin çeşitli moda ürünleri satması, geniş ürün ve marka yelpazesine sahip olmasının tüketicilerin itkisel satın alma davranışı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı negatif bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen standardize çözüm değerine bakıldığında katsayının -0.32 olduğu görülmektedir. Bu sonuç, seçenek çeşitliliği sunan online alışveriş sitesinde oluşan alışveriş trafiğinin tüketiciyi anlık olarak plansız satın alma yapmaktan alıkoymadığı şeklinde yorumlanabilir. Benzer şekilde literatürde, Liu, Li ve Hu tarafından yapılan araştırmada seçenek çeşitliliğinin algılanan ürün kullanılabilirliği değişkeni ile itkisel satın almada etkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, seçenek çeşitliliği itkisel satın almada doğrudan bir etkiye sahip değildir. Seçenek çeşitliliği, görsel çekicilik üzerinden itkisel satın almaya etki ettiği bulunmuştur (Liu vd., 2013). Sharma, Sivakumaran ve Marshall'ın yaptığı araştırmada ise itkisel satın alma ile çeşitlilik arama ve seçenek çeşitliliği arasında güçlü bir ilişki söz konusu olduğu tespit edilmiştir (Sharma vd., 2010). Buna karşın, duyuşsal nitelik değişkeninin itkisel satın alma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı olmasa da küçük bir pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Alışveriş sitesinin makul fiyatlarla ürünler sunması, ekonomik bir alışveriş vaat etmesi ve indirimli fiyatlarının da uygun olması ile ilgili olan “fiyat niteliği” değişkeninin itkisel satın alma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir etkiye sahip olduğu kanıtlanmıştır. Elde edilen standardize çözüm değeri ise 0.18’dir. Literatürde buna benzer sonuçlar içeren araştırmalar bulunmaktadır. Örneğin, Chang ve Tseng yaptıkları çalışmada itkisel satın almada fiyatın önemli bir etki yarattığı sonucuna ulaşmıştır (Chang ve Tseng, 2014). Dawson ve Kim’ göre fiyatla ilişkili olan promosyon faktörü itkisel satın almada etkili bir role sahiptir. Yapılan araştırmada kuponlar, ücretsiz hediye, kargo, indirim gibi öğeleri barındıran promosyon faktörü, araştırmada ele alınan faktörler arasında en etkili faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Dawson ve Kim, 2010).

Yapısal eşitlik modelleme sonuçlarından en önemlisi “kullanım kolaylığı” değişkeninin itkisel satın alma üzerindeki önemli pozitif etkisidir. Elde edilen standardize çözüm katsayısı 0.29 olup, bu değer web sitelerinin kullanım kolaylığının satın almayı nasıl etkilediklerinin de bir göstergesidir. Tüketicinin ilgili alışveriş sitesini çaba harcamadan kullanabilmesi tüketiciyi itkisel satın alma davranışı göstermesi konusunda tetiklemektedir. Buna benzer bir sonuç da Verhagen ve Dolen (2011)’e aittir. Verhagen ve Dolen tarafından yapılan araştırmada savunulan hipotezlerinden biri de kullanım kolaylığı değişkeninin itkisel satın almada pozitif bir etkiye sahip olduğudur. Online mağazanın ziyaretçisi tarafından çaba harcanmadan kullanılabilmesi kullanım kolaylığı değişkeninin ifade etmektedir. Araştırma sonuçlarına göre kullanım kolaylığı itkisel satın alma konusunda önemli ve güçlü bir etki yaratmaktadır. Bu çalışmaya göre online itkisel satın almada kullanım kolaylığı temel faktörlerdendir (Verhagen ve Dolen, 2011).Liu, Li ve Hu’nun yaptığı araştırmaya göre kullanım kolaylığı itkisel satın almada doğrudan bir etkiye sahip değildir. Algılanan kullanım kolaylığı web site görsel çekiciliğine etki etmektedir. Tüketici için web sitesini kullanmak zor ise bu görsel çekiciliği olumsuz etkilemektedir (Liu vd., 2013). Türkyılmaz, Erdem ve Uslu tarafından yapılan araştırmada da kullanım kolaylığı değişkeninin online itkisel satın almada pozitif ve doğrudan bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir (Türkyılmaz vd., 2015).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de giyim sektörü son yıllarda gerek açılan giyim mağazası sayısı açısından gerekse online alışveriş hacmi açısından hızlı bir yükseliştir. Giyim sektöründe tüketicilerin satın alma kararlarında işlevsel fayda kadar sembolik fayda odaklı olmasından, istek ve ihtiyaçların giderek çeşitlenmesinden ve bilgi teknolojilerinin hızlı gelişiminden hareketle, birbirinden farklı pazar bölümlerine yönelik çok sayıda giyim markası satan web siteleri açılmıştır. Rekabetin yoğun olarak yaşandığı bu sektörde, online alışveriş sitelerinin tüketicilerin satın alma davranışlarını etkileyen öncülleri genel olarak tespit etmesi, oluşturacağı pazarlama stratejilerine yön verecektir. Daha da önemlisi, tüketicilerin online alışverişte itkisel satın alma öncüllerinin bilinmesi, online pazarlama stratejilerinin etkinliğini artırarak, rekabetçi bir avantaj sağlayabilecektir. Bu çalışmada da; Türkiye’de internetten alışveriş açısından lokomotif sektör olan giyim sektörü için, literatür taraması sonucunda en fazla önem

verilen online itkisel satın alma öncüllerini alarak, bu öncüllerin itkisel satın alma davranışı üzerindeki etkilerinin yapısal eşitlik modelleme ile incelenmesi amaçlanmıştır.

Elde edilen modelleme sonuçlarına bakıldığında; ilk temel bulgu literatürde de benzer araştırma sonuçlarına ulaşılan, seçenek çeşitliliği değişkeninin itkisel satın almayı olumsuz olarak etkilediği şeklindeki sonuçtur. Bu sonuç, seçenek çeşitliliğinin artması tüketicileri ürünlere bakarken daha fazla zaman harcamasına yol açmakta şeklinde yorumlanabilir. İşletmeler açısından bu sonuç, seçenek çeşitliliği konusunda optimum bir denge noktasının hesaplanmasını gerektirmektedir. Çünkü seçenek çeşitliliğinin çok olması bir yandan tüketicileri cezbederken, diğer yandan ise itkisel satın almaya olumsuz etkide bulunmaktadır. Seçenek çeşitliliğinin renk, tasarım ve tarz olarak özellikleri ile ilgili olan duyuşal nitelik değişkeninin itkisel satın alma davranışı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmayıp, oldukça düşük bir pozitif etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Bir diğer sonuç ise fiyat niteliğinin (makul fiyatlarla ürünler sunması, ekonomik bir alışveriş vaat etmesi ve indirimli fiyatlarının da uygun olması) itkisel satın alma üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğudur. Özellikle indirim ve indirim oranları, indirim yazı biçimleri ve kullanılan resimler tüketicilerin itkisel satın alma davranışını etkilemekte olup, online giyim işletmeleri nöro pazarlama alanında kullanılan bazı araçlar (FMRI, EEGvb.) ile web sitelerindeki tasarımı, indirim miktar ve yazı biçimlerini, indirim miktarının web sayfasında nereye konacağına kadar pek çok ayrıntı bilgiyi tespit ederek, fiyat stratejileri oluştururken kullanılmalıdır. Kullanım kolaylığı ise modelde ikinci en büyük standardize çözüm değerine sahip değişken olarak bulunmuştur. Tüketicilerin, kullanıcı dostu, kayıt kolaylığı sağlayan giyim web sitelerini daha çok tercih ettiği ve kullanım kolaylığının itkisel satın almayı olumlu ve güçlü olarak etkilediği tespit edilmiştir. Online giyim işletmelerinin daha fazla kullanıcı dostu ara yüzler tasarlayarak, mevcut tüketicilerin yanında potansiyel online alışveriş tüketicisini hedeflemeli ve onları da dahil ederek pazarı ve dolayısıyla da pazar paylarını genişletmelidir.

5. KAYNAKÇA

- Amos, Clinton - Holmes, Gary R. - Keneson, William C. (2014), "A Meta – Analysis of Consumer Impulse Buying", *Journal of Retailing and Consumer Services*, Vol. 21, Iss. 2, (86 – 97).
- Aytekin, Pınar - Ay, Canan (2015), "Hedonik Tüketim ve Anlık Satın Alma İlişkisi", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt. 8, Sayı. 1, (141 – 156).
- Bei, Lien-Ti - Chen, Etta Y. L - Widdows, Richard (2004), "Consumers' Online Information Search Behavior and the Phenomenon of Search vs. Experience Products", *Journal of Family and Economic Issues*, Vol. 25, Iss. 4, (449 – 467).
- Bhuvanewari, V. - Krishnan, Jayasree (2015), "A Review of Literature on Impulse Buying Behaviour of Consumers in Brick & Mortar and Click only Stores", *International Journal of Management Research and Social Science*, Vol. 2, Iss. 3, (84 – 90).

- Bigné-Alcañiz, Enrique - Ruiz-Mafé, Carla - Aldás-Manzano, Joaquin - Sanz-Blas, Silvia (2008), "Influence of Online Shopping Information Dependency and Innovativeness on Internet Shopping Adoption", *Online Information Review*, Vol. 32, Iss. 5, (648 – 667).
- Chang, Chia-Chi - Tseng, Ai-Hua (2014), "The Post-purchase Communication Strategies for Supporting Online Impulse Buying", *Computers in Human Behavior*, Vol. 39, October, (393–403).
- Chavosha, Alireza - Halimi, Anahita Bagherzad - Namdar, Javad (2011), "The Contribution of Product and Consumer Characteristics to Consumer's Impulse Purchasing Behaviour in Singapore", *2011 International Conference on Social Science and Humanity IPEDR, IACSIT Press*, Singapore, Vol. 5, (248 – 252).
- Chen, Tsai (2008), "Online Impulse Buying and Product Involvement", *Communications of the IBIMA*, Vol. 5, (74 – 81).
- Cho, Yoon C. - Sagynov, Esen (2015), "Exploring Factors That Affect Usefulness, Ease Of Use, Trust, and Purchase Intention in the Online Environment", *International Journal of Management & Information Systems*, Vol. 19, Number. 1, (21 – 35).
- Chomvilailuk, Rojanasak - Butcher, Ken (2014), "Social Effects on Unplanned In-store Buying", *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Vol. 148, August, (127 – 136).
- Coley, Amanda - Burgess, Brigitte (2003), "Gender Differences in Cognitive and Affective Impulse Buying", *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, Vol. 7, Iss. 3, (282 – 295).
- Dawson, Sandy - Kim, Minjeong (2010), "Cues on Apparel Websites that Trigger Impulse Purchases", *Journal of Fashion Marketing and Management*, Vol. 14, Iss. 2, (230-246).
- Dittmar, Helga - Beattie, Jane - Friese, Susanne (1995), "Gender Identity and Material Symbols: Objects and Decision Considerations in Impulse Purchases", *Journal of Economic Psychology*, Vol. 16, Iss. 3, (491 – 511).
- Eroglu, Sevgin A. - Machleit, Karen A. - Davis, Lenita M. (2001), "Atmospheric Qualities of Online Retailing A Conceptual Model and Implications", *Journal of Business Research*, Vol. 54, Iss. 2, (177 – 184).
- EticaretMag (2013), "Türkiye’de İnternette Alışveriş Alışkanlıkları ve İstatistikleri", <http://eticaretmag.com/internette-alisveris-aliskanliklari-istatistikleri/>, (12.02.2016).
- FikriMühim (2015), "FikriMühim Türkiye’nin İnternet Kullanım Alışkanlıklarını Araştırdı", https://www.fikrimuhim.com/Binary/Images/Upload/internet-arastirmasi/FM_DA-tu%CC%88mu%CC%88.pdf, (12.02.2016).
- Floh, Arne - Madlberger, Maria (2013), "The Role of Atmospheric Cues in Online Impulse-Buying Behavior", *Electronic Commerce Research and Applications*, Vol. 12, Iss. 6, (425 – 439).
- Goldsmith, Ronald E. - Goldsmith, Elizabeth B. (2002), "Buying Apparel over the Internet", *Journal of Product & Brand Management*, Vol. 11, Iss. 2, (89 – 102).
- Hansen, Kare - Olsen, Svein Ottar (2006), "Impulsive Buying Behaviour: The Role of Impulse Buying Tendencies and Convenience Orientation", *ANZMAC 2007 Conference, University of Otago*, New Zealand, December 3, Vol. 5, (2199 – 2206).

- Hodge, Rebecca (2004), *Factors Influencing Impulse Buying During an Online Purchase Transaction*, Master Thesis, University of Waterloo Management Sciences, Canada.
- Huang, Lan-Ying - Hsieh, Y. (2011), "What Drives Consumer Impulse Buying? Evidence from a Retail Setting in Taiwan", *Journal of International Management Studies*, Vol. 6, Iss. 1, (1 – 8).
- Iqbal, Anam - Akhtar, Shahzad ve Lodhi, Rab Nawaz (2014), "Determinants of Impulsive Buying for Clothing in Pakistan", *British Journal of Marketing Studies*, European Centre for Research Training and Development, UK, Vol. 2, No. 8, (33 – 44).
- Kacen, Jacqueline J. - Lee, Julie Anne (2002), "The Influence of Culture on Consumer Impulsive Buying Behavior", *Journal of Consumer Psychology*, Lawrence Erlbaum Associates, Vol. 12, Iss. 2, (163 – 176).
- Kim, Jiyoeng - Forsythe, Sandra (2007), "Hedonic Usage of Product Virtualization Technologies in Online Apparel Shopping", *International Journal of Retail & Distribution Management*, Vol. 35, Iss. 6, (502 – 514).
- Kim, Minjoeng - Kim, Jung-Hwan - Lennon, Sharron J. (2011), "E-Service Attributes Available on Men's and Women's Apparel Web Sites", *Managing Service Quality: An International Journal*, Vol. 21, Iss. 1, (25 – 45).
- Kim, Soyoung - Stoel, Leslie (2004), "Apparel Retailers: Website Quality Dimensions and Satisfaction", *Journal of Retailing and Consumer Services*, Vol. 11, Iss. 2, (109 – 117).
- Koç, Erdoğan - Boz, Hakan (2014), "Psychoneurobiochemistry of Tourism Marketing", *Tourism Management*, Vol. 44, October, (140 – 148).
- Kollat, David T. - Willett, Ronald P. (1969), "Is Impulse Purchasing Really a Useful Concept for Marketing Decisions?", *Journal of Marketing*, Vol. 33, (79 – 83).
- LaCour, J. (2013), "How Proper Marketing Tactics Can Attract More Impulse Buyers", DMN3: Digital & Direct Marketing Agency, , <http://www.dmn3.com/dmn3-blog/how-proper-marketing-tactics-can-attract-more-impulse-buyers>, (09.02.2016)
- Lee, Eun-Jung - Park, Jung Kun (2009), "Online Service Personalization for Apparel Shopping", *Journal of Retailing and Consumer Services*, Vol. 16, Iss. 2, (83 – 91).
- Lepkowska-White, Elzbieta (2004), "Online Store Perceptions: How to turn Browsers into Buyers?", *Journal of Marketing Theory and Practice*, Vol. 12, No. 3, (36 – 47).
- Liu, Yong - Li, Hongxiu - Hu, Feng (2013), "Website Attributes in Urging Online Impulse Purchase: An Empirical Investigation on Consumer Perceptions", *Decision Support Systems*, Vol. 55, Iss. 3, (829 – 837).
- Madhavaram, Sreedhar Rao - Laverie, Debra A. (2004), "Exploring Impulse Purchasing on the Internet", *Advances in Consumer Research*, Vol. 31, Iss. 1, (59 – 66).
- Ozen, Hilal - Engizek, Nil (2014), "Shopping Online Without Thinking: Being Emotional or Rational?", *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, Vol. 26, Iss. 1, (78 – 93).
- Park, Eun Joo - Kim, Eun Young - Funches, Venessa Martin - Foxx William (2012), "Apparel Product Attributes, Web Browsing and E-Impulse Buying on Shopping Websites", *Journal of Business Research*, Vol. 65, Iss. 11, (1583 – 1589).

- Piron, Francis (1991), “Defining Impulse Purchasing”, *Advances in Consumer Research*, Vol. 18, (509 – 514).
- Rackspace: The Open CloudCompany (2012), “The Mobile Effect - TheImpact of Smartphones andTablets on ImpulseBuying”, A Rackspace Market Study& Analysis Report, UK, (1 – 10).
- Rezaei, Sajad - Ali, Faizan - Amin, Muslim - Jayashree, Sreenivasan (2016), “Online Impulse Buying of Tourism Products”, *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, Vol. 7, Iss. 1, (60 – 83).
- Rook, Dennis W. (1987), “The Buying Impulse”, *The Journal of Consumer Research*, Vol. 14, Iss. 2, (189 – 199).
- Sharma, Piyush - Sivakumaran, Bharadhwaj - Marshall, Roger (2010), “Impulse Buying and Variety Seeking: A Trait-correlates Perspective”, *Journal of Business Research*, Vol. 63, Iss. 3, (276– 283).
- Shen, Kathy Ning - Khalifa, Mohamed (2012), “System Design Effects on Online Impulse Buying”, *Internet Research*, Vol. 22, Iss. 4, (396 – 425).
- Şimşek, Ömer Faruk (2007), *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş*, Ekinoks Yayınevi, Ankara.
- Tinne, Wahida Shahan (2010), “Impulse Purchasing: A Literature Overview”, *ASA University Review*, Vol. 4, Iss. 2, (65 – 73).
- Turkyilmaz, Ceyda Aysuna - Erdem, Şakir - Uslu, Aypar (2015), “The Effects of Personality Traits and Website Quality on Online Impulse Buying”, *Procedia – Socialand Behavioral Sciences*, Vol. 175, February, (98 – 105).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2014), “Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2014”, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16198>, (12.02.2016).
- Verhagen, Tibert - Dolen, Willemjin van (2011), “The Influence of Online Store Beliefs on Consumer Online Impulse Buying: A model and Empirical Application”, *Information & Management*, Vol. 48, Iss. 8, (320 – 327).
- Yang, Kiseol - Young, Allison P. (2009), “The Effects of Customized Site Features on Internet Apparel Shopping”, *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, Vol. 13, Iss. 1, (128 – 139).

HAVA TRAFİK KONTROL KAYNAKLI UÇAK KAZALARININ İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF ACCIDENTS RELATED TO AIR TRAFFIC CONTROL

Suat USLU¹, Kadir DÖNMEZ²

Öz

Havayolu ulaşımı günümüzde en çok tercih edilen ulaşım şekillerinden biridir. Bunun en önemli nedeni; havayolu ulaşımının diğer ulaşım tiplerine göre son derece hızlı olmasıdır. Çok yüksek hızlar söz konusu olduğu için doğal olarak emniyet faktörü havacılıkta daha da fazla önem kazanmaktadır. Havacılığın genel olarak emniyetli bir ulaşım sistemi olduğu söylenebilir. Ancak bu kaza riskinin hiç olmadığı anlamına gelmez. Kaza riskini en aza indirebilmek için hem ulusal hem de uluslararası kuruluşlarca çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmaların hemen hepsinde havayolu ulaşımının emniyet seviyesini etkileyen en önemli unsur olarak insan faktörü ön plana çıkmaktadır. Pilotlar, hava trafik kontrolörleri, hava aracı bakım personelleri, uçuş harekât uzmanları, kabin görevlileri, uçak üretiminde çalışanlar vb. havacılıkta insan faktörlerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla insan faktörü havacılık sisteminin tüm alanlarında kaza risk düzeyi üzerinde etkilidir. Ancak bu çalışmada sadece hava trafik kontrol alanı üzerine odaklanılacak ve hava trafik kontrolörlerinden kaynaklanan uçak kazaları ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Makalenin sonunda ise olası kazaların önlenmesi için çözüm önerileri sunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Hava Trafik Kontrol, Kaza, Havacılık, İnsan Faktörleri, Ulaşım

Abstract

Air transport is one of the most preferred way of transportation. The most important reason for this is; air transport is extremely fast when it is compared the other type of transportation. When it comes to very high speeds, naturally safety factor gain even more importance in aviation. It is generally said that Aviation is reliable transportation system. However it doesn't mean that there is no risk of accident in aviation. National and international institutions conduct several studies in order to reduce risk of accident to minimum level. In almost all of these studies, human factors come to the fore as an important factor that affecting level of safety of air transportation. Pilots, air traffic controllers, aircraft

¹ Yrd.Doç.Dr. Suat USLU, Anadolu Üniversitesi Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi Hava Trafik Kontrol Bölümü

² Arş.Gör. Kadir DÖNMEZ, Anadolu Üniversitesi Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi Hava Trafik Kontrol Bölümü

maintenance technicians, flight operations specialists, cabin crew, working in aircraft production and etc. constitute the human factors in aviation. Thus, the human factor has an effect on crash risk level of all areas of the aviation system. However in this study it will be focused on only air traffic control field and plane crash which is caused by air traffic controllers will be examined in detail. At the end of the article it will be presented solutions to prevent potential accidents.

Keywords: Air Traffic Control, Accident, Aviation, Human Factors, Transportation

1. GİRİŞ

Havacılığın başlangıcından bu güne insanoğlu birçok kaza ve olayla karşı karşıya gelmiştir. Havacılığın ilk yıllarında üretilen hava araçları donanım olarak insanların güvenli bir şekilde uçuşmasına imkân vermiyordu. Havacılık alanında yapılan çalışmalar ve buluşlar arttıkça insanoğlu uçan araçlara güvenmeye başladı. Bunun sonucunda hava taşımacılığı ortaya çıkmıştır. Hava taşımacılığının ilk yıllarında meydana gelen kazalar düşünüldüğünde çoğunun makine kaynaklı kazalar olduğu görülmektedir. Yani donanımsal eksiklikler insanoğlunun havacılığı geliştirmesinde aşması gereken en büyük engeldi. Zamanla teknolojinin gelişmesi ve hava araçlarının daha güvenli hale gelmesiyle kaza sebepleri de değişkenlik göstermeye başlamıştır. Günümüzde uçak kazalarının büyük bir çoğunluğu insan kaynaklı hatalardan meydana gelmektedir. Havacılıkta insan faktörü düşünüldüğünde ise en önemli rol şüphesiz pilotlar ve kontrolörlere aittir. Pilot ve kontrolörler gerek stres gerekse iş yükü gibi birçok faktörle baş etmek zorundadırlar, bu da onları hata yapmaya iter. Bu iki meslek grubu karşılaştığında ise pilotlar bir uçaktan sorumlu iken kontrolörlerin bir hava sahasında birden fazla uçağı takip etmek zorunda kaldığı görülmektedir. Bu sebeple kontrolörler üzerindeki stres bir hayli fazla olmaktadır. Kontrolör hatalarından kaynaklanan uçak kazaları düşünüldüğünde sonuçları çok ciddi olaylara sebep olabileceği anlaşılmaktadır. Bu makalede havacılık kazalarının sebepleri incelenecek ve hava trafik kontrol kaynaklı kaza örnekleri verilecektir verilen örneklerden yola çıkılarak çözüm önerileri sunulacaktır.

2. HAVACILIKTA KAZA VE EMNİYET

Havacılıkta kaza, ICAO/Annex 13'de (ICAO, Annex 13, 2010:1) insansız hava araçlarını da kapsayarak oldukça geniş bir şekilde tanımlanmaktadır. Ancak bu çalışmada ticari hava taşımacılığıyla ilgili kazalar inceleneceğinden, yine aynı kaynaktan yararlanarak kazanın şu şekilde özet bir tanımı yapılabilir; Havacılıkta kaza; bir hava aracının hareketi sırasında hava aracının içinde veya hava aracının herhangi bir parçasının çarpması sonucunda ya da jet motorunun itme gücüne maruz kalmak suretiyle bir insanın ölümcül ya da ağır şekilde yaralanması, hava aracının fiziksel yapısının, performansının ya da uçuş özelliklerinin olumsuz yönde etkilenmesi ve etkilenen parçaların tamir edilecek ya da değiştirilecek düzeyde zarar görmesi ya da arızalanması, hava aracının kaybolması ya da tamamen ulaşılamayacak bir yere düşmesi ile sonuçlanan olaylardır.

Prof. James Reason tarafından geliştirilen Reason Hata Modeli'ne göre, kazaların tamamına yakını bir olaylar zinciri nedeniyle meydana gelmektedir. Zincirdeki olaylardan en az bir tanesinin ortadan kaldırılabilmesi, kazayı önleyebilmektedir. (Emniyet Yönetim Sistemi, 2012:2) Bu nedenle, bir uçuş faaliyetindeki tüm zayıflıkların bilinmesi ve buna göre tedbirlerin alınması gerekir. Bu noktada

havacılıkta emniyet kavramı ön plana çıkmaktadır. Havacılıkta emniyet kavramına bakış açısına bağlı olarak çeşitli anlamlar yüklenebilmektedir. Bunlar şu şekilde özetlenebilir;

- a) Sıfır kaza
- b) Tehlikelerden uzak olma
- c) Hatalardan kaçınma
- d) Düzenlemelere uyma vb. (Emniyet Yönetimi El Kitabı, 2011:2-1)

Bu anlamlardan yola çıkarak emniyet; “hata ve ihlallerden kaçınarak kural koyucuların düzenlemeleri ile uyum içinde kazalardan, ciddi olaylardan, tehlikelerden, kötü bir sonuca neden olan veya olabilecek etkenlerden uzak ya da muaf olma durumu” olarak tanımlanabilir (Emniyet Yönetim Sistemi, 2012:10).

Son zamanlarda havacılıkta uluslararası kabul görmüş bir diğer tanıma göre ise emniyet; “Uçağın operasyonu ile ilgili ya da uçağın operasyonuna doğrudan destek olan havacılık faaliyetleriyle ilişkili risklerin azaltıldığı ve kabul edilebilir bir düzeyde kontrol edildiği durumdur” (ICAO, Annex 19, 2013:1-2).

Risklerin bertaraf edilmesi için tüm tedbirler alınmaya çalışılsa da içinde “insan” olan bir sistemin tehlikelerden ve operasyonel hatalardan tamamen arındırılması mümkün değildir. Esas olan sistem içerisindeki risklerin kontrol edilmesi ve yönetilmesi suretiyle risk seviyesinin makul düzeyde tutulmasıdır. Makul düzeydeki risklerin bulunduğu bir sistem “emniyetli” olarak kabul edilmektedir (Emniyet Yönetimi Sistemi, 2012:1).

3. HAVACILIKTA KAZA NEDENLERİ

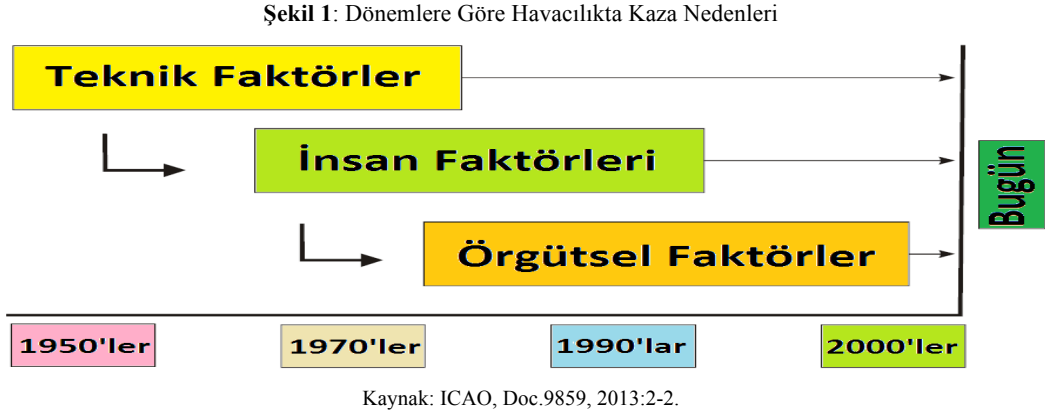
Hava taşımacılığının bugünkü güvenlik düzeyine ulaşmasında şüphesiz uluslararası düzeyde alınan önlemler ve yaptırımların etkisi olduğu gibi, kazalardan çıkarılan derslerde havacılığın güvenlik düzeyinin artmasına katkıda bulunmuştur.

Bugün dünyamızda havayolu filolarındaki yaklaşık 25.000 uçak, 50.000’den fazla rotada hizmet vermektedir (IATA, Annual Review, 2014:11). Bu uçakların yaklaşık yarısı aynı anda havada bulunabilmektedir (Airkule, 2012). Dünya hava sahasındaki bu yoğunluğa rağmen, uçak en emniyetli ulaşım aracı olmaya devam etmektedir. Ancak seyrek de olsa meydana gelen kazalar, havayolu ulaşımına olan güvenin sarsılmasına neden olabilmektedir. Massachusetts Institute of Technology tarafından yapılan bir araştırmada, bir yolcunun uçak kazasında yaşamını yitirme olasılığının 8 milyonda 1 olduğu açıklanmıştır. Bir başka ifadeyle bir yolcunun, uçak kazasında hayatını kaybetmesi için 21 yıl süreyle her gün uçuşu gerekmektedir. Yani risk faktörü son derece düşüktür (Torun, 2002:5). Risk faktörü düşük olmasına rağmen, uçak kazalarının nedenleri araştırıldığında, küçük hataların büyük felaketleri doğurduğu görülmektedir.

Havacılık tarihi incelendiğinde “kaza nedenlerinin” dönemseller olarak farklılık gösterdiği görülmektedir. Buna bağlı olarak havacılıkta emniyet kavramı ve alınan emniyet tedbirleri de zaman içinde değişim ve gelişim göstermiştir. Dolayısıyla havacılıkta kaza nedenleri ve emniyet kavramının tarihsel gelişimi üç aşamada incelenebilir;

1. Teknik faktörler dönemi (1900-1960)
2. İnsan faktörleri dönemi (1970-1990)
3. Örgütsel faktörler dönemi (1990-bugün)

Havacılıkta kaza nedenlerinin ve emniyet kavramının dönemlere göre tarihsel değişimi aşağıda şematik olarak gösterilmiştir (ICAO, Doc.9859, 2013:2-1, 2-2);

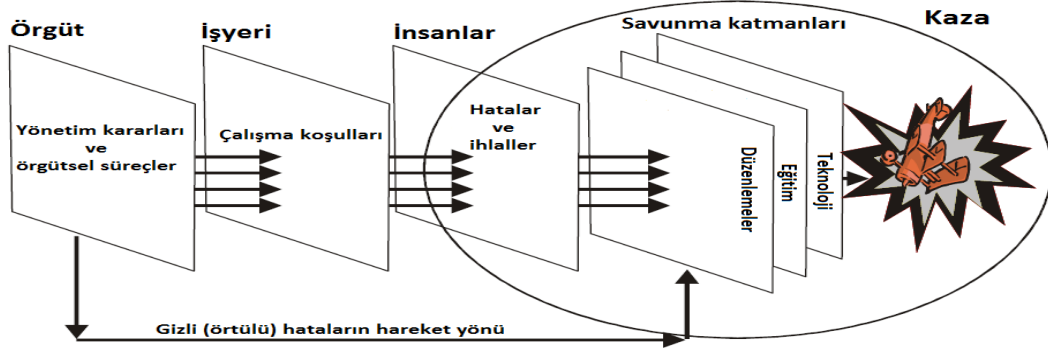

Ticari havacılığın ilk günlerinden 1950'lere kadarki dönemde yaşanmış olan sık kazaların ve tesis edilemeyen emniyetin temelinde gelişmemiş teknoloji ve yetersiz düzenlemeler yatıyordu. Bu dönemdeki kazalardan önemli dersler çıkarılmıştır. Bu nedenle “havacılığın tarihi kan ile yazılmıştır” ifadesi çok önemsenmiştir. Kazalardan çıkarılan dersler sonucunda teknoloji ilerlemiş ve düzenlemeler geliştirilmiştir. Böylece hava taşımacılığı diğer taşıma yöntemlerinden daha emniyetli bir hale gelmiştir.

Takip eden yıllarda kazalardan çıkarılan bir diğer ders de operasyonel personelin kurallara uymamasının önemli bir emniyet riski oluşturduğudur. Buna bağlı olarak riskleri bertaraf etmek için yapılan çalışmalar, insanı insan yapan özelliklere ve insan performansına yönelmiştir. Bu dönemin eksik yönü insan kaynaklı riskleri bireysel olarak değerlendirmesidir. 1990'lara gelindiğinde ise insanların bireysel görevlerini tam olarak yerine getirmesine karşın “operasyonel örgütlenme” yani örgütsel (organizasyonel) faktörler bir risk faktörü olarak ortaya çıkmıştır (Emniyet Yönetimi Sistemleri, 2012:1).

Prof. James Reason tarafından geliştirilen “İsviçre Peyniri (Swiss-Cheese)” Modeli'ne göre kazaların nedeni, çoklu sistem savunmasının ardışık olarak ihlal edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu ihlaller, donanım arızaları veya operasyonel hatalar gibi bir dizi faktör tarafından tetiklenebilir. İsviçre Peyniri Modeli, havacılık gibi karmaşık sistemlerin, savunma katmanları tarafından son derece iyi savunulması nedeniyle, bu gibi sistemlerde tek noktadan kaynaklanan hataların çok nadir olduğunu ileri sürer (Doc.9859, 2013: 2-2, 2-3). Aşağıda, havacılıkta kaza nedenleri İsviçre Peyniri Modeli ile şekilsel olarak gösterilmektedir;

Şekil 2: Havacılıkta Kaza Nedenleri (İsviçre Peyniri Modeli)

Kaynak: ICAO, Doc.9859, 2013:2-3.

Reason Modeli'ne göre tüm kazalar, hem "aktif" hem de "gizli (örtülü)" hataların bir araya gelmesi ile oluşmaktadır. Olumsuz etkisini anında gösteren hata ya da ihlaller "aktif hata" olarak tanımlanır. Aktif hatalar genellikle pilot, hava trafik kontrolörü ve uçak bakım teknisyeni gibi en önde yer alan personelden kaynaklanmaktadır. Meydan işletmesinin yoğun kar yağışına rağmen frenleme testi yapmaması, bir balon pilotunun yükselmek için yanlış ip çekerek tepe paraşütünü açması, bir hava trafik kontrolörünün pilotu yanlış pist başına yönlendirmesi aktif hataya örnek verilebilir. "Gizli hatalar" kazalardan çok daha önce yapılmış bir işlem ya da alınmış bir karar nedeniyle sonuçları gizli (örtülü) kalmış hatalardır. Bu tür hatalar genellikle düzenleyici otoriteler ve karar vericilerden kaynaklanmaktadır. Örtülü hatalar başlangıçta hata olarak algılanmadıklarından problem ortaya çıkıncaya kadar zararlı olarak görülmezler (Emniyet Yönetimi Sistemi, 2012:2).

Nedeni ne olursa olsun hataların oluşumu buz dağına (iceberg) benzer. Buz dağının en uç noktasında çok ciddi, bilinen, görülen hatalar yer alır. Orta bölümde, yine suyun yüzünde, operasyonel açıdan önemli olaylar bulunur. Bunlar, havacılıkta gecikme ve sefer iptallerine neden olan konuları içerir. Alt bölüm, suyun altında kalan ve görünmeyen bu bölüm ise "gözden kaçanları ya da kaçabilecekleri" kapsar. Bunlar rapor edilmeden, rastlandığında çözümlenen sorunlardır. Büyük felakete neden olan olaylar, hatalara neden olan olaylar zincirini kırma fırsatları hep suyun altında kalır (Torum, 2002:12).

4. HAVACILIKTA KAZA TİPLERİ

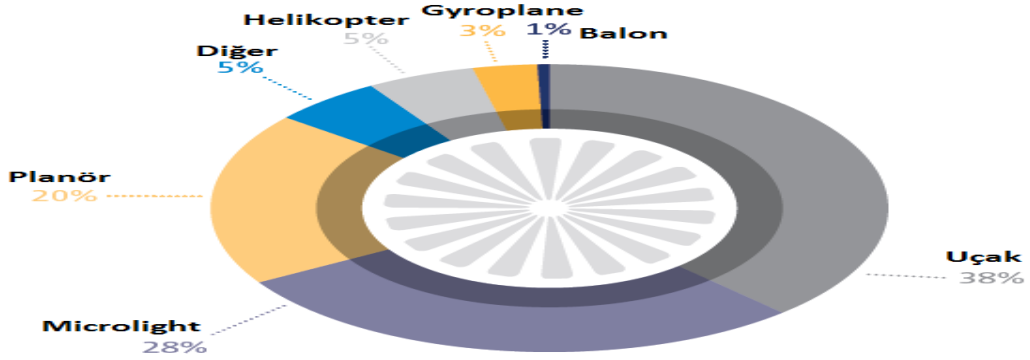
Uluslararası düzeyde yaptırımlar ve alınan önlemlerle, havacılıkta meydana gelen kazalar zamanla önemli ölçüde azalma göstermiştir. Bunda havayolu ulaştırma sisteminde yaşanan hava aracı kazalarının ayrıntılı bir şekilde araştırılmasının ve elde edilen sonuçlardan önemli derslerin çıkarılmasının etkisi çok büyüktür (Rose, 2004:467). Havacılıkta kaza tipleri çok farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Örneğin, kaza yapan hava aracı tipleri bakımından şu şekilde bir sınıflandırma yapılabilir (Types and Causes of Aviation Accidents, 2013);

1. Ticari yolcu uçağı kazaları
2. Kargo uçağı kazaları
3. Kişisel (özel) uçakların kazaları
4. Hava-taksi uçakları veya helikopter kazaları

5. Ambulans uçaklar veya helikopterler kazaları
6. Gezi balonlarının, helikopterlerinin veya uçaklarının kazaları
7. Çok hafif hava araçlarının (ultralight, microlight, gyroplane vb.) kazaları
8. Sıcak hava balonlarının kazaları
9. Planör kazaları

Aşağıdaki şekilde 2009-2013 yılları arasında hava araçlarının kaza oranları gösterilmiştir (EASA, Aviation Safety Review, 2013:3);

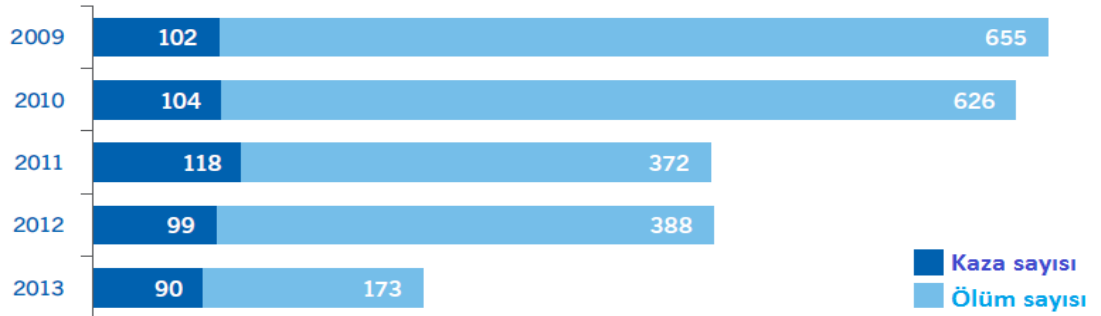
Şekil 3: Hava Aracı Tipleri Bakımından Kaza Oranları (2009-2013)

Kaynak: EASA, Aviation Safety Review, 2013: 3

Özellikle ticari yolcu uçaklarının yaptığı kazalar kamuoyunda büyük yankı uyandırmaktadır. Bunun nedeni, bu kazalar meydana geldiğinde büyük oranlarda can kaybı yaşanmasıdır (Types and Causes of Aviation Accidents, 2013: 1). Aşağıdaki şekilde yıllara göre kaza ve ölüm sayıları verilmiştir;

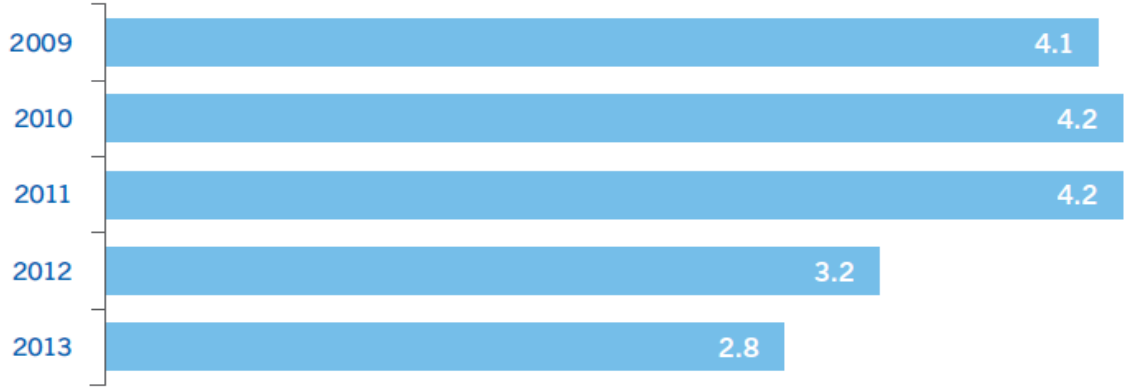
Şekil 4: Yıllara Göre Tarifeli Ticari Uçuşlarda Yaşanan Kaza ve Ölüm Sayıları

Kaynak: ICAO, Safety Report, 2014:5

Şekil 5 te ise yıllara göre 1 milyon kalkışta yaşanan kaza oranları gösterilmektedir;

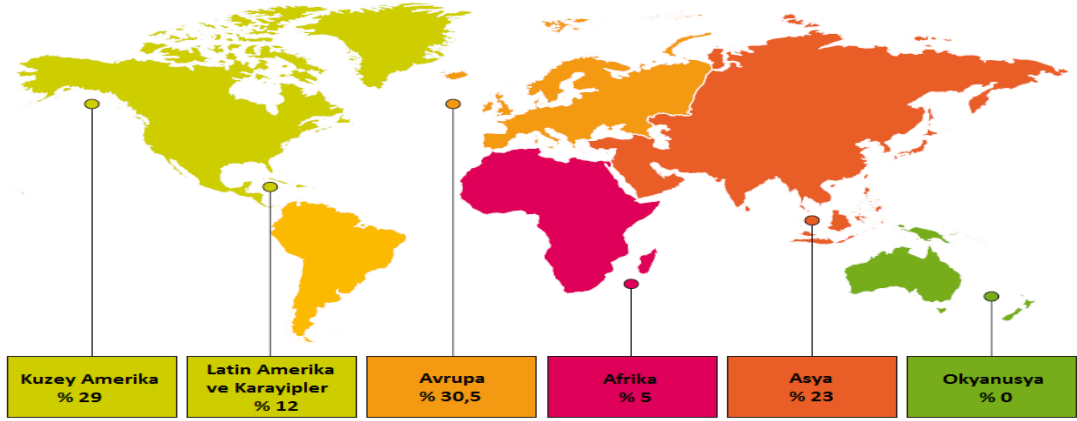
Şekil 5: Yıllara Göre Tarifeli Ticari Uçuşlarda Yaşanan Kaza Oranları (1 milyon kalkışta).

Kaynak: ICAO, Safety Report, 2014:8

Aşağıdaki şekilde, 2012 yılına göre dünyada tarifeli ticari uçuşlarda meydana gelen kaza oranları bölgelere göre gösterilmiştir;

Şekil 6: Tarifeli Ticari Uçuşlarda Bölgelere Göre Kaza Oranları (2012)

Kaynak: Global Aviation Safety, 2014: 24

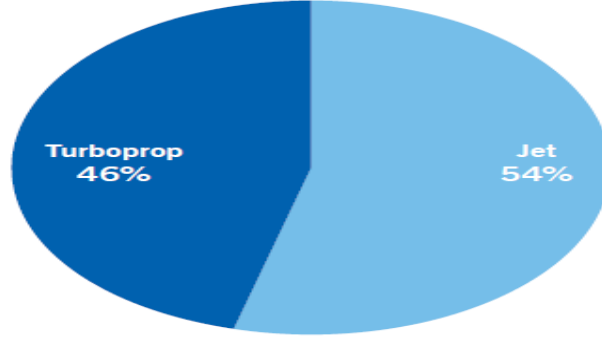
Ticari yolcu uçaklarının yaptığı kazalar, motor tiplerine göre aşağıdaki gibi sınıflandırılır;

1-Turbojet motorlu uçak kazaları

2-Turboprop motorlu uçak kazaları

Uçaklar şeklinde sınıflandırılabilir. Aşağıdaki şekilde 2011-2013 yıllarında dünya genelinde yaşanan 103 kazada turboprop ve turbojet motorlu uçaklarının yaptığı kaza oranları gösterilmiştir;

Şekil 7: Motor tiplerine göre uçak kaza oranları (2011-2013 / 103 kaza).

Kaynak: ICAO, Safety Report, 2014:13

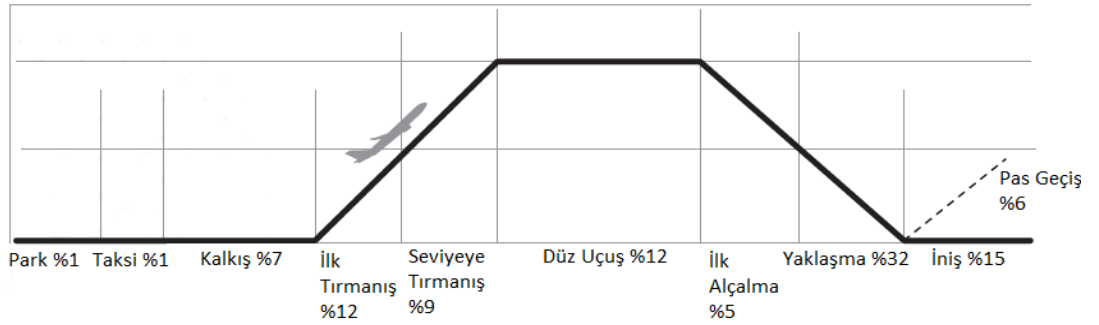
Uçuş safhaları bakımından havacılık kazaları ise temel olarak şu şekilde sınıflandırılabilir;

1. Kalkışta meydana gelen kazalar
2. Düz uçuşta meydana gelen kazalar
3. İnişte meydana gelen kazalar

Yukarıdaki bu sınıflandırma yükleme, boşaltma, geri itme (tow), park, bekleme, taksi, ilk tırmanış, seviyeye tırmanış, ilk alçalma, yaklaşma, son yaklaşma, pas geçiş gibi safhalara bölünerek daha da detaylandırılabilir.

Şekil 8’de 1993-2013 yılları arasında yaşanan kazaların uçuş safhalarına göre oranları gösterilmektedir;

Şekil 8: Uçuş Safhalarına Göre Kaza Oranları (1993-2013).

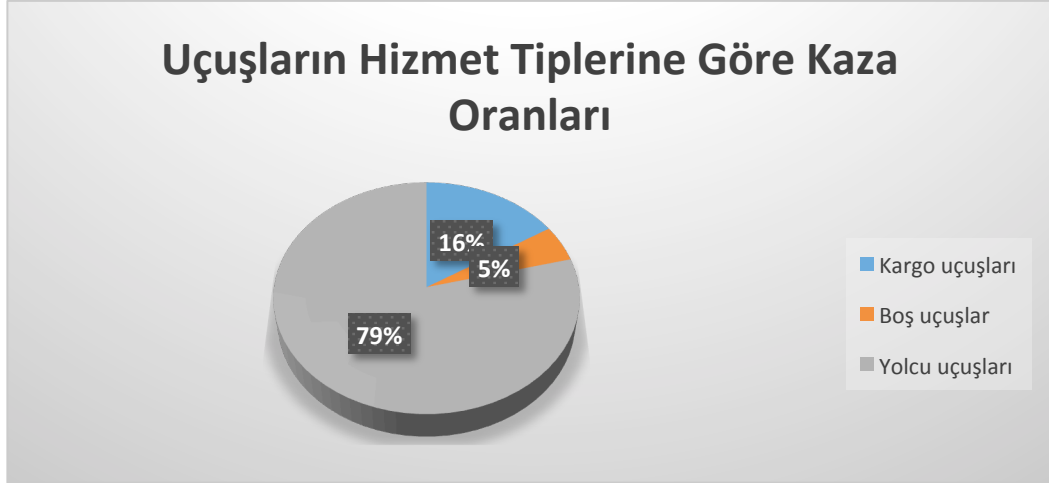
Kaynak: Airbus, 2014:13

Uçuşların hizmet tipine göre meydana gelen kazaların sınıflandırılması aşağıdaki gibidir;

1. Yolcu uçuşlarında meydana gelen kazalar
2. Kargo uçuşlarında meydana gelen kazalar
3. Boş uçuşlarda meydana gelen kazalar

Aşağıdaki şekilde 2011-2013 yıllarında dünya genelinde yaşanan 103 kazanın hizmet tipi bakımından oranları gösterilmiştir;

Şekil 9: Hizmet Tiplerine Göre Kaza Oranları (2011-2013 / 103 kaza).

Kaynak: ICAO, Safety Report, 2014:13

Havacılık literatüründe yapılan en önemli ve en çok kabul gören kaza sınıflandırmaları ise, olay tipine göre yapılan, başka bir ifadeyle nedensellik üzerine odaklanan sınıflandırmalardır. Kaza nedenlerine göre çok farklı şekillerde sınıflandırmalar yapmak mümkündür. Örneğin pilot, havayolu işletmesi ve uçak üreticisine bağlı nedenlerle kazalar yaşanabilmektedir. Aynı şekilde; kuş çarpması, türbülans, mekanik problemler, iniş takımı sorunları, kabin basıncı problemleri, motor arızaları ve hatta lazer ışığı gibi pek çok nedenlerle kazalar yaşanabilmektedir.

2010-2013 yılları arasında meydana gelen kaza sebepleri

Kuş çarpması	7 kaza (%5,2)
İniş takımı arızası	8 kaza (%5,9)
Kabin basıncı problemi	5 kaza (%3,7)
Motor arızası	4 kaza (%3)
Kuyruk çarpması	3 kaza (%2,2)
Türbülans	71 kaza (%52,6)
Uçağa lazer tutulması	3 kaza (%2,2)

Kaynak: Hess and Weigley, 2013:1

2010-2013 yılları arasında kuş çarpması nedeniyle 7 kaza (%5,2), iniş takımı arızası nedeniyle 8 kaza (%5,9), kabin basıncı problemi nedeniyle 5 kaza (%3,7), motor arızası nedeniyle 4 kaza (%3), iniş ve kalkış sırasında uçağın kuyruğunun pilot tarafından piste çarpılması nedeniyle 3 kaza (%2,2), türbülans nedeniyle 71 kaza (%52,6) ve pilotun gözüne yerden lazer ışığı gönderilmesi sonucu 3 kaza (%2,2) meydana gelmiştir. Örneğin, 2012 yılında ABD’de, 19 yaşında bir kişi, pilotun gözüne lazer ışığı yönelterek kazaya neden olduğu için 30 ay hapis cezası almıştır. (Hess and Weigley, 2013:1)

Bu çalışmada, çalışmanın amacından hareketle birincil kaza nedenlerine göre aşağıdaki şekilde genel bir sınıflandırma yapılmıştır;

1. Pilotaj hatasına bağlı kazalar
2. Bakım hatalarına bağlı kazalar
3. Üretim hatalarına bağlı kazalar
4. Hava trafik kontrol hatalarına bağlı kazalar

Bu sınıflamada “insan hataları” temel alınmıştır. Çünkü insan hataları havacılık kazalarının çoğunluğunda en büyük faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Pape vd., 2016). Bu hataların yaşandığı en önemli alanlardan biri de hava trafik kontrol alanıdır.

5. HAVA TRAFİK KONTROL HATALARINA BAĞLI KAZALAR

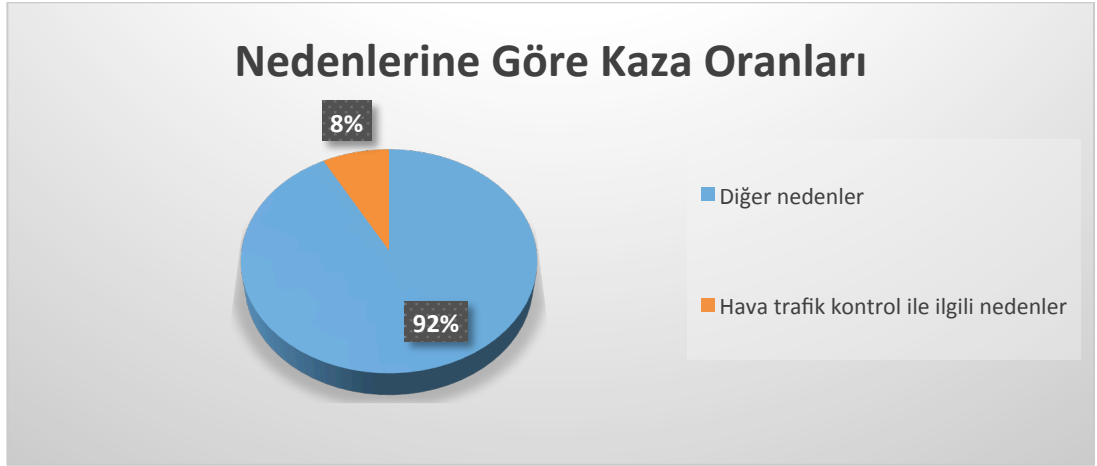
Hava trafik kontrol; hava araçlarının bir noktadan ulaşmak istedikleri başka bir noktaya gerçekleştirdikleri uçuşlarının öncelikle emniyetli şekilde gerçekleşmesi için uçuşun tüm aşamalarının yönetilmesi, başka bir ifade ile havadaki ve havaalanındaki hava trafiğinin emniyetli, düzenli ve hızlı bir şekilde akışının sağlanmasıdır (SHGM, 2016).

Bu işlevi yerine getiren meslek grubu ise hava trafik kontrolörleridir. Bir hava trafik kontrolörü, pilotlara telsiz aracılığıyla tavsiye, bilgi ve talimatlar iletir. Pek çok yardımcı üniteyle birlikte çalışarak ve ileri teknoloji araçlar kullanarak kendi kontrol sahasındaki onlarca hava aracına aynı anda hava trafik kontrol hizmeti sağlar. Hava trafik kontrolörlerinin görevlerini şu şekilde sıralamak mümkündür (SHGM, 2016);

1. Hava araçları ile telsiz ve/veya radar temasını korumak
2. Hava araçlarının yerdeki ve havadaki hareketlerini yönlendirmek
3. Hava araçlarına tırmanma veya alçalma talimatları vermek
4. Hava araçlarına meteorolojik bilgiler sağlamak
5. Hava araçları arasında asgari yatay ve dikey mesafelerin (ayırılmaların) korunmasını sağlamak
6. Beklenmedik olayları, acil durumları ve plan harici trafiği sevk ve idare etmek
7. Pistte ve pistten gerçekleştirilecek hareketleri kontrol etmek
8. Hava araçlarının terminal etrafındaki yer hareketlerini düzenlemek
9. Diğer araçların havaalanı etrafındaki yer hareketlerini sevk ve idare etmek

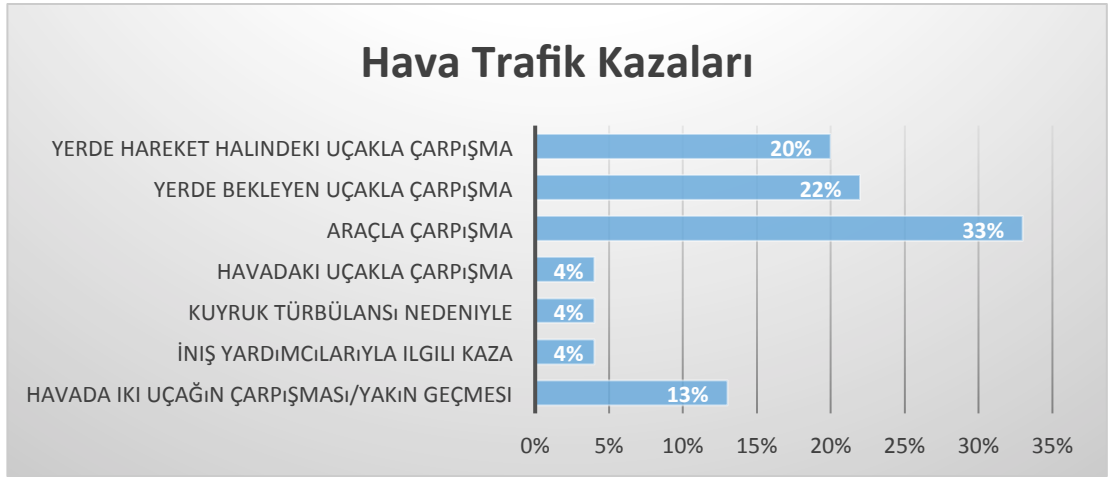
Bu yoğun ve karmaşık görevlerin yerine getirilmesi sırasında insan kaynaklı hatalar ortaya çıkabilmektedir (SHGM, 2016). Aşağıdaki şekillerde hava trafik kontrol hatalarına bağlı kazaların oranı gösterilmektedir;

Şekil 10: Nedenlerine Göre Kaza Oranları

Kaynak: Bos, 2012:20

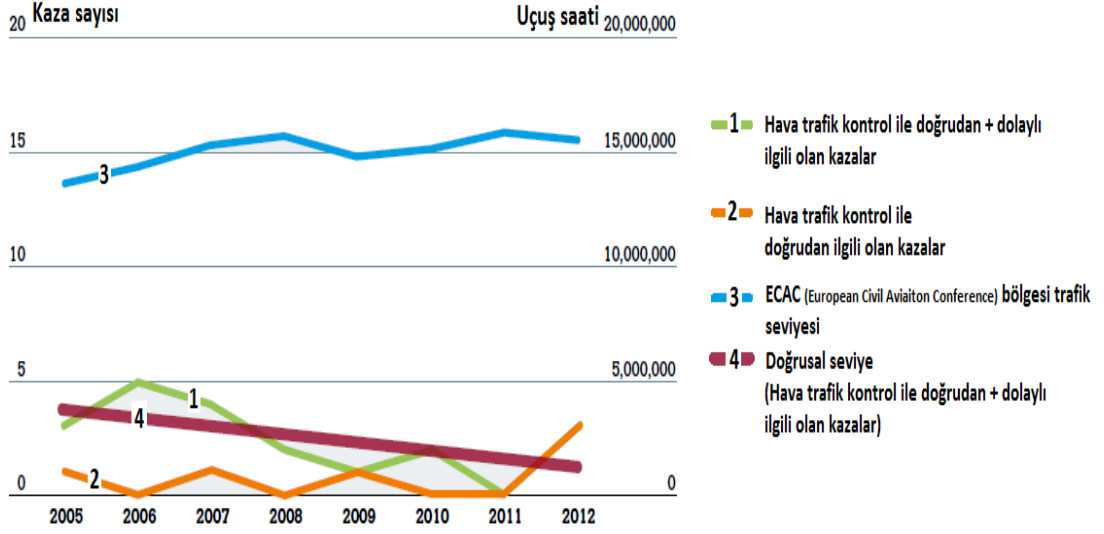
Şekil 11: Hava Trafik Kazaları

Kaynak: Bos, 2012:22

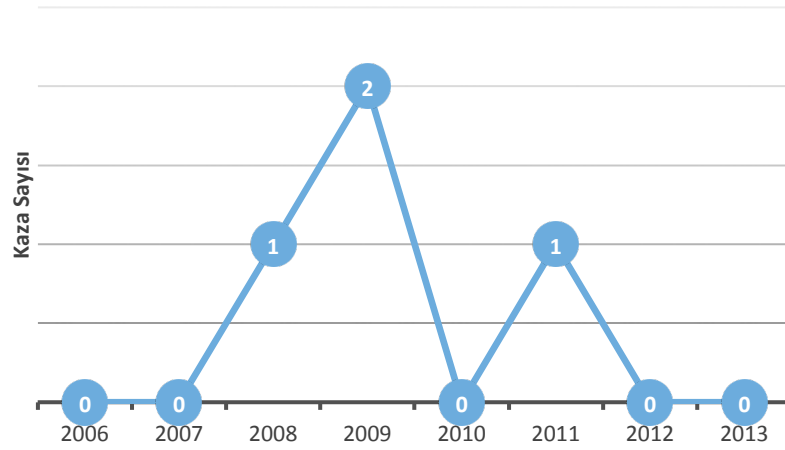
Aşağıdaki şekilde ECAC (European Civil Aviation Conference) bölgesinde 2005-2012 yılları arasında meydana gelen hava trafik kontrol kaynaklı kazalar gösterilmiştir;

Şekil 12: ECAC Bölgesindeki Hava Trafik Kontrol Kaynaklı Kazalar (2005-2012).

Kaynak: Eurocontrol Annual Safety Report, 2013: 3

Şekil 13: 2006-2013 yılları arası doğrudan hava trafikle alakalı kaza sayıları

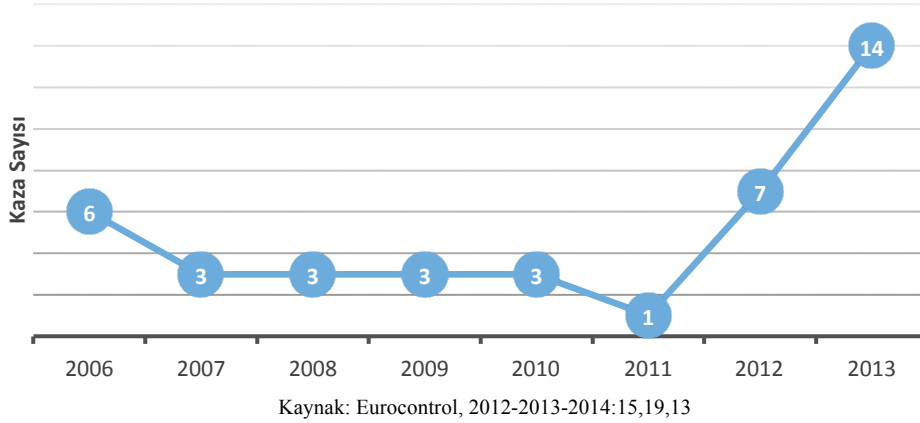

Toplam Kaza: 99 78 73 66 63 76 88 67

Kaynak: Eurocontrol, 2013-2013-2014:15,19,13

Eurocontrol'ün yayınlamış olduğu yıllık raporların karşılaştırılması sonucu yukarıdaki oranlar elde edilmiştir. Kaza sayıları eksenini doğrudan hava trafik kontrol ile alakalı kazaların sayılarını göstermektedir. Yine aynı şekilde Eurocontrol'ün yayınlamış olduğu yıllık raporların karşılaştırılması sonucu elde edilen verilere göre doğrudan ya da dolaylı olarak hava trafik kontrolünden kaynaklanan düz uçuşta araziye çarpma kazalarının sayıları aşağıdaki grafikte verilmiştir.

Şekil 14: 2006-2013 yılları arası hava trafik kontrol kaynaklı, düz uçuşta araziye çarpma kaza sayısı

5.1 Hava Trafik Kontrol Kaynaklı Kaza Örnekleri

Birçok uçak kazasının doğrudan ya da dolaylı olarak insan kaynaklı olduğu bilinmektedir. Havacılıkta insan faktörleri düşünüldüğünde ilk akla gelen pilotlar ve hava trafik kontrolörlere aittir. Pilotlar üzerinde birçok inceleme ve araştırma mevcut fakat hava trafik kontrolörlere söz konusu olunca bu araştırmalar oldukça az kalmaktadır. Boeing şirketine göre son 10 yıldaki ticari kazaların %55 i pilot hatalarından, %17si uçak hatalarından, %13üm kötü hava koşullarından, %5 i hava alanı ve hava trafik kontrolöründen, %3ü bakım kaynaklı ve %7si de çeşitli hatalardan kaynaklanmaktadır. ATC hataları tüm hataların yaklaşık %5ini kapsamaktadır ve bu diğer hatalarla kıyaslandığında oldukça düşük bir orandır. Ancak şunu da unutmamak lazım; pilot hatalarından kaynaklanan %55lik kısımda doğrudan ya da dolaylı olarak da hava trafik kontrolörlere katkıları bulunmaktadır (Moon vd., 2011: 48).

Şekil 15: EUROCONTROL'un yayınlamış olduğu kontrolör iş yükü-saat grafiği

Treshold %	Tanımlama	1 saatte kaydedilen çalışma zamanı
70 ve üzeri	Aşırı yük	42 dk. ve üzeri
54-69	Ağır yük	32-41 dk.
30-53	Orta yük	18-31 dk.
18-29	Hafif yük	11-17 dk.
0-17	Çok hafif yük	0-10 dk.

Kaynak: EUROCONTROL 2003:5

Yukarıdaki tabloda kontrolörler üzerindeki bir saatlik periyotta iş yükünün çalışma saatlerine göre nasıl olduğu görülmektedir. 30 dakikalık bir çalışmanın ortalama olduğu görülmektedir aşağıda iş yükünün de etkisiyle meydana gelen birkaç kaza örneği verilecektir;

Hava trafik kontrolörlerinden kaynaklanan kazalara örnek olarak 1956 yılında Amerika da Grand kanyon üzerinde bir alanda bir DC-7 uçağı ve L1049 uçağı yaklaşık 20.000 feet'de çarpışmış ve bu kaza 128 yolcunun ölümüne yol açmıştır. Kaza sonrası yapılan araştırmalarda kazaya sebep olan etmenler

arasında trafik yoğunluğu, ATC insan gücü eksikliği, trafik bilgilerinin eksik iletilmesi gibi unsurlar yer almıştır.

Yine hava trafik kontrol kaynaklı bir kaza şu şekilde meydana gelmiştir; İsviçre Zürih'te Rus Bashkirian hava yolu şirketine ait TU-154 uçağı ve Amerikan DHL ye ait bir B757 kargo uçağı 360 uçuş seviyesinde aynı çarpışma bölgesinde uçuyorlardı. İki uçakta çarpışmadan kaçınmak için alçalmaya başladı uçuş seviyesi 354 e gelindiğinde Rus Bashkirian hava yollarına ait uçak Amerikan uçağına sağ tarafından çarptı ve 71 kişinin ölümüne sebep oldu. Bu kaza sonrası yapılan incelemelerde kazanın ATC talimatı hatası, RADAR hatası, trafik sıkışıklığı, ve ATC insan gücü eksikliğinden kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır. (Moon vd., 2011:48)

Bu örneklere ek olarak bazen kontrolörler dilsel beceri olarak eksik kalabilmekte ve bu büyük felaketlere yol açabilmektedir aşağıdaki örnek bunun apaçık bir göstergesidir.

Hava trafik kontrolöründen kaynaklanan diğer bir kazada ise 1989 yılında Malezya Kuala Lumpur hava alanına yaklaşmakta olan uçağın pilotu kule ile iletişime geçer. Kule uçağına “Two Four Zero Zero” ya alçalmanın serbest olduğunu bildirir. Pilot bu alçalma iznini alır ve şöyle der; “Ok Four Zero Zero” kule muhtemelen “native speaker” (ana dili İngilizce) olmadığı için bu yanlış geri bildirimini yakalayamaz ve uçak alçalması gereken 2400 feet yerine 400 feet'e alçalmaya başlar ve 481 feet'deyken bir dağın zirvesine çarpar. Bu kazada hava trafik kontrolörünün etkisi açıkça görülmektedir. (Breul 2013:72)

Yukarıdaki örneklerde verilen kazalarda hava trafik kontrolörleri üzerindeki iş yükünün yanı sıra dilsel eksiklikler, yorgunluk ve eksik iş gücü gibi problemler öne çıkmaktadır.

Hava trafik kontrolörünün dolaylı yoldan katkısı olan bir uçak kazası da şu şekildedir; Miami uluslararası hava limanına yaklaşımda olan bir uçakta uçuş ekibi burun iniş takımlarında yaşanan bir ışık problemiyle uğraşıyorlardı aynı zamanda uçak olması gerekenden çok daha hızlı bir şekilde alçalıyordu ancak uçuş ekibi ikinci problemin farkında değildi. İkinci problemin farkında olan kontrolör ise uçuş ekibine şu şekilde sordu; “Orada her şey yolunda mı?”. Uçuş ekibi bunu ilk problemle ilişkilendirdi ve “OK etrafımızda dönüş yapıp ineceğiz” diye cevap verdi. Kontrolör bu cevabın alçalma problemiyle ilgili olduğunu zannetti ve onları uyarma gereği görmedi. Ne yazık ki uçak yaklaşık 30 saniye sonra Everglades bölgesine çakıldı. (Breul, 2013:73)

Yukarıda ki örnekte açıkça görülmektedir ki hava trafik kontrolörleri bazı olaylarda en az pilotlar kadar paya sahiptir. Karşılıklı yanlış anlaşılardan doğan bu kazada hava trafik kontrolörünün payı oldukça büyüktür.

6. SONUÇ

Havacılıkta emniyetin sağlanabilmesi için temel kavram tehlikelerden kaçınmaktır. Ancak ne kadarda tehlikelerden kaçınılmaya çalışılsa da içinde insan olan bir sistemde tehlikelerden tamamen arınmak mümkün değildir. Böyle bir sistemde alınabilecek en önemli tedbir risk seviyesini makul düzeyde tutmaktır. Bu bağlamda uluslararası düzenlemeler ve yaptırımlar sayesinde havacılıkta kaza oranı son yıllarda oldukça düşmüştür. Ancak alınan bu önlem ve yaptırımların her biri kazalar sonrası

çıkarılan derslerden olmuştur. Kaza sonrası ders çıkarılmasından ziyade bilimsel araştırmalara yoğunlaşmalı ve olabilecek her türlü senaryolar üzerinde çalışılmalıdır.

Hava trafik sistemlerinde emniyet her zaman kabul edilebilir bir düzeyde olmak zorundadır. Bu nedenle hava trafik sistemlerinin emniyet açısından belirli aralıklarla değerlendirilmesi gerekir. Bunun yanı sıra ICAO özellikle aşağıda sıralanan belirli durumlarda bir hava trafik sistemi için emniyet değerlendirmesini gerekli görmektedir (ICAO, Doc.4444, 2007:2-4)

a) Bir hava sahası içinde ya da bir hava meydanında azaltılmış ayırma minimalarının kullanılması durumunda

b) Bir hava sahası içinde ya da bir hava meydanında kalkış ve varış yöntemleri de dahil olmak üzere yeni bir işletim yöntemi uygulandığında

c) Hava trafik hizmetleri yol yapısında yeni bir düzenleme yapıldığında

d) Bir hava sahası için yeni bir sektörlendirme yapıldığında

e) Bir hava meydanındaki pistler ve/veya taksi yollarında fiziksel bir değişiklik yapıldığında

f) Yeni bir haberleşme, izleme sistemi ya da donanımı veya emniyetle ilgili önemli sistemler ya da donanımlar kullanılmaya başlandığında

Yine ICAO'ya göre, emniyet değerlendirmesi yaparken aşağıdaki faktörler göz önüne alınmalıdır;

a) Uçak tipleri ve performans özellikleri

b) Trafik yoğunluğu ve tipi

c) Hava sahasının yapısı, hava trafik yol yapısı, hava sahası sınıfı

d) Hava meydanı yerleşim planı (pist ve taksi yolunun yapısı, uzunluğu vb.)

e) Hava-yer haberleşme tipi ve haberleşme konuşmaları için zaman parametresi, kontrolör müdahale yeteneği

f) İzleme sisteminin tipi ve yetenekleri, kontrolör için destekleme ve uyarı işlevlerini sağlayan sistemlerin varlığı

g) Olağandışı ve önemli yerel ya da bölgesel meteorolojik olaylar (ICAO, Doc.4444, 2007:2-5).

Havacılıkta birçok kaza çeşidi görülmektedir. Hava aracı bakımından en çok kaza yapan araçlar uçaklardır. Uçaklar arasında ise en çok kaza yapan ve daha ciddi sonuçlar doğuran kazalarda başrolde ticari uçaklar bulunmaktadır. Ticari uçak kazalarının kuzey Amerika ve Avrupa da yoğunlaştığı görülmektedir. Son yıllarda yaşanan ticari uçak kazaları azalsa da yine en ölümcül kazalar bu tip uçuşlarda olmaktadır.

Ticari uçuşlarda yaşanan kazaların büyük çoğunluğunun yolcu uçaklarında meydana geldiği görülmektedir. Yine ticari uçuşlarda meydana gelen kazaların, uçuşun tırmanma ve iniş kısımlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bağlamda düşünülürse bu kazalarda iki faktörün en önemli rolleri paylaştığı söylenebilir. Bunlar pilotlar ve hava trafik kontrolörleridir.

Hava trafik kontrolörleri ve pilotlara verilen eğitim güncel ve sürekli olmalıdır. Yine bu iki insan faktöründen kaynaklanan kazaların önlenmesi için bu iki iş grubu birbirini çok iyi tanımalıdır. Bu bağlamda iki gruba da birbirini yakından tanıması için diğer grubun eğitimi verilmelidir. Yani pilotlara

hava trafik kontrol eğitimi, kontrolörlere ise pilotluk eğitimi mutlaka verilmelidir. Eğer mümkün ise kontrolörlere pilot lisansı, pilotlara da kontrolör lisansı almaları zorunlu tutulmalıdır.

Yine kazaların önlenmesinde bu iki insan faktörünün birbirinin ortamını iyi tanınması sağlanmalıdır. Mesela pilotlar kule ortamını, kontrolörlerde kokpit ortamını iyi bilmelidirler. Bu konuda pilotlara belirli bir uçuş saatine orantılı olarak kulede de vakit geçirmesi zorunlu tutulmalı, yine kontrolörlere belirli periyotlarla uçuş ekibine katılarak uçuşlara katılması zorunlu tutulmalıdır.

Sadece kontrolörler düşünüldüğünde kontrolörler üzerine düşen iş yükü çok iyi takip edilmeli ve kesinlikle belirlenen limitleri aşılmamalıdır. Kontrolörlerin hastalık yorgunluk ya da psikoloji gibi koşulları yine uzmanlar tarafından sürekli takip edilmelidir.

Mevcut şartlarda kontrolör eğitimleri iyileştirilmeli ve eğitim veren kurumlar daha sık denetlenmelidir. Bu eğitimi veren okul ya da kurumlara maddi destek sağlanmalı çünkü simülatörler, gelişmiş bilgisayarlar bu eğitimin olmazsa olmaz bir parçasıdır. Yine eğitimleri verecek nitelikli personel yetiştirilmeli ve kurumlara temin edilmelidir.

7. KAYNAKÇA

- Airbus (2014), *Commercial Aviation Accidents 1958-2013 A Statistical Analysis*, France (13).
- Airkule (2012), <http://www.airkule.com/haber/11-BIN-UCAK-AYNI-ANDA-HAVADA-/12656>
- EASA, (2013) *Annual Safety Review*, Luxembourg (3)
- BOS, Hans van den (2002), “Safety Criteria Within LVNL”, Air Traffic Control, *The Netherlands Validation and Safety Workshop*, (20-22)
- BREUL, Carsten (2013), “Language in aviation: The relevance of linguistics and relevance theory”, *LSP Journal*, Cilt.4, Sayı.1, (72-73)
- Emniyet Yönetimi El Kitabı (2011), “Safety Management Manual SMM”, Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü Yayınları Hava Alanları Daire Başkanlığı, Aralık, (2-1)
- Emniyet Yönetimi Sistemi Temel Esaslar (2012), Sivil havacılık genel müdürlüğü Haziran, (1, 2, 10)
- EUROCONTROL (2013), *Annual Safety Report 2013*, (3,19)
- EUROCONTROL (2013), *Annual Safety Report 2012*, (15)
- EUROCONTROL (2014), *Annual Safety Report 2014*, (13)
- EUROCONTROL (2003), *Pessimistic Sector Capacity Estimation*, Cilt.21, Sayı.3, (5)
- Global Aviation Safety (2014), *Study Allianz Global Corporate & Specialty/Embry-Riddle Aeronautical University*, Munich Germany, (24)
- HESS Alexander H.M and WEIGLEY Samuel (2013), “The Nine Most Common Airplane Accidents”, <http://247wallst.com/special-report/2013/04/24/the-nine-most-common-airplane-accidents/>
- IATA Annual Review (2014), *70th Annual General Meeting*, Doha, (11)
- ICAO, Annex 13 (2010), “Aircraft Accident and Incident Investigation, Tenth edition. Montreal”, *ICAO Publication*, July, (1-1)
- ICAO Annex 19 (2013) “To the Convention on International Civil Aviation”, Safety Management, First edition, *ICAO Publication*, July, (1-2)

- ICAO, Doc.9859 (2013), Safety Management Manual (SMM), “Chapter 2 Safety Management Fundamentals”, *ICAO Publication*, (2-3)
- ICAO, Doc 4444 (2007), ATM/501 Air Traffic Management Fifteenth Edition, *ICAO Publication*, (2-5)
- ICAO, Safety Report (2014), *ICAO Publication*, Montreal Canada (5,8,13)
- MOON, Woo-Choon - YOO, Kwang-Eui - CHOI, Youn-Chul (2011), “Air Traffic Volume and Air Traffic Control Human Errors”, *Journal of Transportation Technologies*, (48)
- PAPE, Anthony M.- WIEGMANN, Douglas A.- SHAPPELL, Scott, 2016, “Air Traffic Control (ATC) Related: Accidents and incidents: A Human Factor Analysis”. *Institute of Aviation University of Illinois at Urbana-Champaign Savoy*, (2016)
- ROSE, Andrew (2004), “Free Lessons in Aviation Safety,” *Aircraft Engineering and Aerospace Technology. Emerald Insight*, Cilt.76, Sayı.5, (467).
- SHGM Web (2016), <http://web.shgm.gov.tr/tr/havacilik-personeli/2129-hava>
- TORUM, Oya (2002) THY İnsan Faktörleri Mayıs 2012 (5,12)
- Types and causes of aviation crashes (2013), Injury HelpLine Resources – The personal injury blog <http://www.injuryhelpline.com/blog/aviation-accident-injury-types-causes-compensation/>

HASTANE İŞLETMELERİNDE ETKİN STOK YÖNETİMİ: İLAÇ STOKLARINA YÖNELİK BİR UYGULAMA

EFFECTIVE INVENTORY MANAGEMENT IN HOSPITAL ENTERPRISES: AN APPLICATION FOR DRUG STOCKS*

Sabit UYGUN¹, Vahit YİĞİT²

Öz

Hastane işletme maliyetlerinin önemli bir kısmını ilaç giderleri oluşturmaktadır. Hastanelerde ilaçların yokluğunda acı, ölüm, sakatlık gibi telafisi mümkün olmayan sonuçların ortaya çıkacak olması stok bulundurmaya zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle hastaneler stoklayacağı ilaçların hem maliyetini hem de ilacın hayati öneme sahip olup olmamasına göre stok bulundurmak zorunda kalmaktadır. Bu araştırmanın amacı, bir üniversite hastanesinin 2015 yılı ilaç stoklarının ABC, VED ve ABC-VED Matris stok kontrol yöntemlerine göre analiz edilmesidir. Araştırmada örneklem çekilmemiş evrenin tamamına ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda 1.225 kalem ilaç için toplam 17.295.096-TL ilaç stok maliyeti ve toplam hastane bütçesinin %13,3'ünü oluşturduğu tespit edilmiştir. ABC analizinde ilaç stok tutarı A,B,C grubu ilaçlarda sırasıyla 12.072.884-TL, 3.489.447-TL, 1.732.765-TL olarak gerçekleşmiştir. VED analizinde V, E, D grubu ilaçlar sırasıyla 13.350.229-TL, 3.186.276-TL; 758.592-TL olarak tespit edilmiştir. ABC-VED matris analizine göre ilaç stokları hem maliyet hem de hayati öneme sahipliğine göre üç kategoride sınıflandırılmıştır. Bu analize göre ise maliyeti tutarı olarak kategori I ilaçlar 15.935.047 TL (%92), kategori II, 1.241.033 TL (%7) ve kategori III ise 119.018 TL (%1) olarak saptanmıştır. İlaç stokları içerisinde en yüksek paya sahip Human Albumin 1.215.450-TL toplam ilaç giderlerin %7'sini oluşturmaktadır. Daha sonra Ig Vena 10 gr 1 flk, Herceptin 150mg/1flk, Altuzan 400mg flk, Ig Vena 5 gr 1v flk, Mebthera 1v 500mg/50ml 1 flk, Sevorane, Eraxis vb. ilaçlar tespit edilmiştir. Bu ilaçların ortak özelliği hem maliyeti oldukça yüksek hem de hayati öneme sahip ilaçlar olmasıdır. Sonuç olarak ABC, VED ve ABC-VED matrisi yöntemleri ilaç ve tıbbi malzeme stoklarını hem maliyet ve hem de hayati öneme göre sınıflandırarak stoklarının etkin bir şekilde yönetilmesine yardımcı olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: ABC Analizi, VED Analizi, ABC-VED Matrisi, İlaç, Stok Yönetimi, Hastane

*Bu araştırma Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi 4704-YL1-16 nolu proje tarafından desteklenmiştir.

¹Bilim Uzmanı, uygun_sabit033@hotmail.com.

²Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Sağlık Yönetimi Bölümü, yigitv@hotmail.com.

Abstract

Drug expenditures constitute a significant part of hospital operating costs. In the absence of medicines in hospitals, it is compulsory to keep stocks in case of unforeseeable consequences such as pain, death, disability. For this reason, hospitals are obliged to stock both the cost of the and whether drugs have vital or not. The purpose of this research is to analyze the pharmaceutical stocks of a university hospital in 2015 according to ABC, VED and ABC-VED Matrix stock control methods. In the survey, the universe that has not been sampled has been reached. As a result of the research, it was determined that for the 1,225 item drugs, total 17.295.096-TL drug stock cost and 13.3% of the total hospital budget. According to the ABC analysis, drug stocks of A, B, C group were realized as 12.072.884-TL, 3.489.447-TL and 1.732.765-TL respectively. In the VED analysis, drugs of group V, E, D were determined as 13,350,229-TL, 3.186,276-TL, 758,592-TL respectively. According to ABC-VED matrix analysis, drug stocks are classified into three categories according to cost and vital preserve ownership. According to this analysis, category I drugs were found as 15.935.047 TL (92%), category II, 1.241.033 TL (7%) and category III was 119.018 TL (1%) respectively. Human Albumin, which has the highest share in drug stocks, constitutes 7% of total drug expenditures of 1.215.450-TL. Then drugs were detected as Ig Vena 10 gr 1 flk, Herceptin 150 mg / 1 flk, Altuzan 400 mg flk, Ig Vena 5 gr Iv flk, Mebthera Iv 500 mg / 50 ml 1 flk, Sevorane, Eraxis and so on. The common feature of these drugs is that they are highly cost-effective and have vital prescription drugs. As a result, ABC, VED and ABC-VED matrix methods will be help effectively manage drug stocks by classifying drug and medical stocks according to both cost and vital importance.

Keywords: ABC Analysis, VED Analysis, ABC-VED Matrix, Medicine, Stock Management, Hastane

1. GİRİŞ

Hastaneler çok dinamik bir ortamda hizmet sunan karmaşık örgütlerdir (Ağırbaş, 2016: 16). Sağlık sistemi içinde topluma sağlık hizmetini sunan en önemli kuruluşlardan biri hastanelerdir. Sağlık harcamalarının önemli bir bölümünü tüketen hastaneler, kaliteli ve maliyet etkili bir sağlık hizmeti sunabilmek için kaynaklarını verimli kullanmak zorundadır. Hastane bütçelerinin önemli bir kısmını ilaç giderleri oluşturmaktadır. İlaç giderlerinde sağlanacak %1 veya %2'lik bir tasarruf hastane verimliliği, kârlılığı ve finansal performansı üzerinde önemli bir artış sağlayabilmektedir (Stelzer, 1970:23; Tengilimoğlu ve Yiğit, 2013: iv). Aynı zamanda bir canlı gibi son derece karmaşık, dinamik teknolojik ve rekabetçi bir yapıya sahip olan hastaneler faaliyetlerini sürdürebilmek, düşük maliyetli ve yüksek kaliteli sağlık hizmeti üretebilmek için gerekli olan ilk madde ve malzemenin istenilen yer, zaman, miktar ve kalitede stoklanması ve etkin bir stok yönetimi sistemine sahip olunması gerekmektedir. Sağlık hizmet üretiminin kan damarlarını oluşturan ilaçların özellikle hayat kurtarma ve sağlık hizmeti verme açısından hayati öneme sahiptir. Hastanede ilaçların yetersizliği veya yokluğunun maliyeti, maddi olduğu kadar hastalık, acı ve ölüm gibi parasal olarak ölçülemeyen manevi kayıpları da beraberinde getirebilmektedir (Berman and Weeks, 1992: 307; Tengilimoğlu ve Yiğit, 2013; Yiğit, 2014).

Stok yönetimi sistemi ilaç endüstrisinde oldukça önemli bir rol oynamaktadır (Santhi and Karthikeyan, 2016: 435). Stoklar sağlık kuruluşların hizmet üretmesinde en önemli girdileri arasındadır. Hastane işletmelerinde stok yönetimindeki amaç, fiziki stokların yönetimi olmayıp toplam stok maliyetlerinin en az olacağı, optimum stok seviyesini belirlemektir. Hastanelerde stoklar, toplam aktifler içerisinde önemli bir paya sahiptir. Hastanelerin kesintisiz bir sağlık hizmeti sunabilmeleri için stoklamak zorunda kaldıkları en önemli malzemeler arasında ilaçlar bulunmaktadır (Tengilimoğlu ve Yiğit, 2013). Stoklar hastane işletmelerinin verimlilik ve rekabet gücünü artırmaktadır (Filiz, 2008: 149). İşletmenin etkin ve verimli bir stok politikası belirlemesi rekabet koşullarını göz önünde bulundurarak maliyetini minimize ederek kârı üst seviyede tutmayı amaçlamaktadır (Tanrıverdi, 2010: 61). Bu açıdan stok yönetiminin amacı, toplam stok maliyetlerinin en az olacağı, işletmenin kârlılığını düşürmeyecek stok seviyesini belirlemektir (Akgüç, 1998: 290-29).

Hastaneler maliyet etkin ve kaliteli bir sağlık hizmeti verebilmek için stok bulundurmaya zorundadır. Ancak buldurulan stokların süresi uzadıkça hastanenin işletme maliyetleri artmaktadır. Diğer yandan hastane işletmelerinin stok bulundurma (sermaye, depolama, hizmet, risk) maliyetleri yanında (Chase et al., 1998:584, Tekin, 2003:8-11; Küçük, 2012:222-126) stoksuzluk maliyeti de bulunmaktadır (Tekin, 2003:11; Nahmias and Ye, 1993:219).

Stoksuzluk maliyeti, malzemelerin stokta bulunmaması sonucu; sağlık üretiminde gecikme, çalışanların ve tıbbi teknolojinin atıl kalması, gelir kaybı (Özgülbaş, 2009:133) hastanenin prestij ve imaj kayıplarına neden olmasını sayabiliriz. Stok düzeyinin sıfırın altına düşmesine halinde (Kobu, 2006:320) ise hastaların başka sağlık kurumlarına sevk edilmesine, tedavide aksamalara veya sakatlık veya ölüm gibi telafisi mümkün olmayan sonuçlarla karşılaşabilmektedir (Yiğit, 2014:105). Bu nedenle hastaneler hem sağlık hizmetinin sürekliliğini sağlamak hem de ilaç stok maliyetlerini etkin bir şekilde yönetebilmek için stokta bulundurması gereken ilaçları maliyet ve hayati öneme sahip olup olmama durumuna izlemek ve kontrol etmek zorundadır.

Hastanelerde stok kontrol sistemlerinin amacı, stok maliyetlerini minimize edecek optimum stok seviyesinin belirlenmesine ilişkin kararların alınmasını sağlamak, istenilen malzemeyi, istenilen yer, zaman, kalite, fiyat ve zamanda hazır bulundurmaya ve bunu en ekonomik biçimde gerçekleştirmektir (Kobu, 2006:310; Chase et al., 1998: 585).

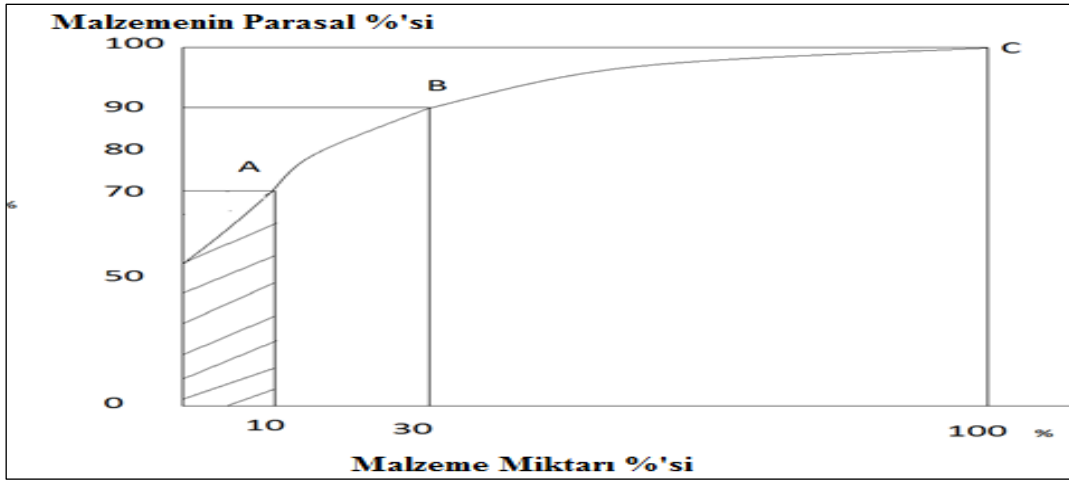
Hastane işletmelerinde stok kontrol yöntemleri olarak ABC-VED yöntemi, XYZ analizi, gözle kontrol, çift kutu, sabit sipariş miktarı, sabit sipariş periyodu, ekonomik sipariş miktarı, maksimum-minimum vb. yöntemler kullanılmaktadır.

Bu çalışmada araştırma konusu olan sadece ABC, VED, ABC-VED Matris yöntemleri hakkında kısaca bilgi verilecektir.

2. ABC-VED ve ABC-VED MATRİS ANALİZİ

2.1. ABC (Always Better Control) Yöntemi

ABC yöntemi “Always Better Control” ifadesinin (Gupta ve Kant, 2000) kısaltılmış hali olup literatürde çoğunlukla uzun ismi yerine kısaltılmış hali olan ABC olarak kullanılmaktadır. Yönteminin temel ilkesi binlerce çeşit ve ebatla değişik malzeme stokunu parasal tutarına göre sınıflandırmak ve kontrol altına almaktır (Anand et al. , 2013:113; Sikdar, 1996: 66-67). Şekil 1’de görüleceği üzere malzemenin parasal değer yüzdesi A-B-C grubu malzemelerinde sırasıyla (%) 70, 20, ve 10’nu oluştururken, malzemenin miktar yüzdesi sırasıyla (%) 10, 20 ve 70’i oluşturmaktadır (Reddy, 2008: 129, Tatar, 1985: 54; Kobu, 2006: 313; Küçük, 2012: 133; Manhas et al. , 2012: 183; Vaz et al. , 2008: 121; Gupta et al., 2007: 326; Khurana et al., 2013: 9; Devnani et al., 2010: 202).

Şekil.1. ABC Yöntemi

Manhas’a (2012:183) göre ABC grubuna giren malzemeler aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir.

- A: Maliyeti oldukça yüksek malzemeler
- B: Maliyeti orta düzeyde olan malzemeler
- C: Maliyeti oldukça düşük malzemeler

“A” grubunda yer alan malzemelerin stok maliyetinin yüksek olması nedeniyle stok seviyesinin düşük tutulması ve yakından kontrol edilmesi gerekmektedir (Reddy, 2008:128). Maliyet değeri orta olan “B” tipi malzemeler için emniyet stok düzeyi orta seviyede ve orta derecede bir kontrol gerektirmektedir. Maliyet değeri oldukça düşük olup sayıca çok sayıda malzeme bulunduran “C” grubu malzemeler ise stok kalemleri içerisinde büyük miktarlarda yer tutmakta, fazla stok yapılabilir ve bu tür malzemeler için düşük seviyede kontrolü gerekmektedir (Manhas et al., 2012: 183; Vaz et al., 2008: 121; Gupta et al., 2007: 326-327; Khurana et al., 2013: 9; Devnani et al., 2010: 202-203).

2.2. VED (Vital–Essential-Desirable) Yöntemi

VED yönteminde ilaçlar insan hayatı açısından taşıdığı önem derecesine göre üç (V-D-E) gruba (Reddy, 2008: 133-134) ayrılmıştır. Bu yönteme göre “V” grubu ilaçlar sağlık kuruluşunda her an mevcut olacak şekilde stokta bulundurulması gereken, “E” grubu ilaçlar önemli olmasına rağmen hastanede alternatif bulunabilen malzemelerdir. “D” grubu ilaçlar ise stokta bulunması zorunlu olmayan ancak isteğe bağlı olarak stokta bulundurulması gereken ilaçlar olarak sınıflandırılmaktadır. D grubu ilaçların yokluğu hastane hizmet sunumunu etkilemeyen fakat sağlık hizmeti sunumu için talep edilen ilaçlardır (Gupta et al., 2007: 325; Khurana et al., 2013: 8-13). Bu ilaçların özellikle hastanede bulunmaması sağlık hizmetleri sunumunun kesintiye uğramasına sebep olmazlar (Vaz et al., 2008: 121; Gupta et al., 2007: 326-327; Khurana et al., 2013: 9; Devnani et al., 2010: 202-203).

Hastane işletmelerinde hatalar ve eksiklikler geri dönüşü mümkün olmayan hayati kayıplara ve sakatlıklara neden olabilmektedir. Bu yüzden hastanelerde kimi zaman maliyet yönünden düşük bir malzemenin eksikliği hayati bir öneme sahip olabilmektedir. Damar yolu açmak için kullanılan branül tıbbi malzemesinin maliyeti çok düşük olmakla birlikte hasta açısından taşıdığı değer çok daha büyüktür. Bu tür malzemelerin eksikliği tedavilerin aksamasına veya sonuçlanamamasına neden olabilmektedir. Bu yüzden hastane işletmelerinin stok kontrolünü sadece maliyeti değil aynı zamanda hayati önemi de göz önünde bulunduran stok kontrol yöntemlerinden yararlanılmalıdır (Karagöz ve Yıldız, 2015: 381).

Hastanelerde stok yönetimi süreci, klinik yönetsel ve finansal sonuçları yakından etkilemektedir (Kumar and Kumar, 2015: 319). Günümüzde modern tıp sistemleri, ilaç ve sarf malzemeleri maliyeti açısından kompleks ve pahalı bir tedavi modeli haline gelmiş (Kumar and Chakravarty, 2015: 24) ancak ihtiyaç duyulduğunda ilaca erişilememe kişilerin sağlığını doğrudan etkileyebilmektedir (Shah et al., 2015: 749). Sağlık sistemlerinde önemli bir yeri olan hastaneler de ilaçları uygun stok kontrol sistemleri stoklayarak kaliteli ve etkili bir sağlık hizmeti sunulmasına katkı sağlamaktadır (Mani et al., 2014: 40). Literatürde hastane stoklarını değerlendirmede ABC ,VED ve XYZ analizleri hastanelerde yaygın olarak kullanıldığını söyleyebiliriz.

2.3. ABC-VED Matrisi Yöntemi

Hastanelerde ilaç ve tıbbi malzemenin etkin stok kontrolünde ABC ve VED analizleri büyük öneme sahiptir. ABC-VED Matrisi yöntemi hem malzemenin maliyeti, hem de insan hayatı açısından taşıdığı önem birleştirilerek yeni bir stok kontrol yöntemi geliştirilmiştir. Tablo 1’de görüldüğü üzere dokuz tür malzeme üç kategoride sınıflandırılmıştır. Bu yöntem, hangi sınıftaki malzemelerden ne kadar malzeme stoklanacağı ve emniyet stoku düzeyinin ne seviyede olması gerektiği konusunda önemli bilgiler vermektedir (Mahatme et al., 2012: 114-118; Vaz et al., 2008: 121-122; Gupta et al., 2007: 326-327; Khurana et al., 2013: 9-10; Devnani et al., 2010: 202-203).

Tablo 1. ABC-VED Matris Analizi Metodolojisi

Kategori	V	E	D
A (Always)	AV	AE	AD
B (Better)	BV	BE	BD
C (Control)	CV	CE	CD

ABC-VED Matrisi, ABC-VED analizlerinin çaprazlama tablollaştırılması yoluyla bulunur. Sonuçta ortaya çıkan kombinasyon üç kategoriye ayrılır;

1. Kategori: AV, AE, AD, BV, CV
2. Kategori: BE, CE, BD
3. Kategori: CD

Kategori I'deki malzemelerin (AV+AE+AD+BV+CV) hem hayati öneme haiz, olup hem de maliyeti yüksek olan malzemeler olması sebebiyle büyük bir titizlikle yönetilmesi gerekmektedir. Bu malzemelerin tüketim ve emniyet stok düzeyleri sürekli ve sıkı izlenmeli ve denetlenmelidir. Bu kategoride yer alan malzemeler, yıllık bütçe ve etkin bir stok kontrol yönetiminin esasını oluşturur. Kategori I de yer alan malzemelerin tüketim miktarınca elde stok bulundurulmalıdır. Ayrıca bu grupta yer alan malzemelerin sipariş süresi sık ve sipariş miktarı az tutularak sermaye maliyeti tasarrufu sağlanır. Kategori II'de yer alan malzemeler (BE+BD+CE), sağlık hizmeti sunumunda gerekli olan malzemeler olup stok kontrol denetimi orta seviyede olan malzemelerdir. Bu kategoride yer alan malzemeler hem parasal hem de önem bakımında orta derece öneme sahiptir. Kategori III'de yer alan malzemeler (CD) ise hem maliyet hem hayati önem derecesi bakımından düşük değerli malzemelerdir olup hastanede bulundurulması isteğe bağlı malzemeler olduğu için düşük seviye stok kontrolü gerekmektedir.

3. GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın amacı, bir üniversite hastanesinin 2015 yılı ilaç tüketimlerinin ABC-VED ve ABC-VED matris analiz yöntemi ile ilaçların stok maliyet tutarı ve hayati önem derecelerine göre sınıflandırılarak analiz edilmesidir. Ayrıca çalışmada stok miktarı ve stok ilaç maliyet tutarı kombine edilerek hastanede yüksek, orta ve düşük seviyede ne sayıda ve oranda stok kontrol yapılması gerektiğini tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın evrenini hastanenin 2015 yılı satın alınan ilaçları oluşturmaktadır. Araştırmada örneklem çekilmemiş evrenin tamamına ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında otomasyon sisteminden elde edilen veriler ile uzman ve katılımcıların çalışmada verdikleri bilgilerin doğru ve gerçek durumu yansıttığı varsayılmıştır. Hastanenin maliyet verileri ile ilgili yasal izin alındıktan sonra, hastanenin döner sermaye bütçesinden ne kadar kaynak tükettiğini tespit edebilmek için hastanelerin ayrıntılı mizan verilerinden yararlanılmıştır. ABC-VED analizleri için gerekli olan ilaçların stok miktarı ve maliyetleri hastane otomasyon kayıtlarından elde edilmiştir. Tespit edilen her bir ilaca ait yıllık ilaç stok miktarı ve değerleri MS Excel'e aktarılmış ve analizler Excel'de yapılmıştır. Araştırma retrospektif olarak üniversite hastanesinin eczane stok kayıtları ile idari ve mali verilerinin incelenmesi ve değerlendirilmesi yoluyla yürütülmüştür. Araştırma verileri hastanenin otomasyon sisteminden alınmıştır. Araştırmada stok kontrol yöntemlerinden ABC-VED analizi ve ABC-VED matris analizi yapılmıştır.

3.1. ABC Analizi

ABC analizinde hastanenin 2015 yılı ilaçlarının yıllık stok miktarları ve stok değerleri her ilaç bazında hastane otomasyon sisteminden Excel veri tabanında alınmıştır. Her bir ilaç tutar bazında büyükten küçüğe doğru sıralanmış kümülatif maliyet yüzdeleri hesaplanmıştır. A grubu ilaçların toplam maliyet içerisindeki oranı %70, B grubu ilaçların maliyet oranı %20, C grubu ilaçların maliyet oranı %10 olarak alınmıştır.

3.2. VED Analizi

VED analizinde hangi ilacın hangi gruba girdiğini tespit edebilmek için uzmanlardan yararlanılarak V-E-D olmak üzere ilaçlar üç grupta sınıflandırılmıştır. “V” kategorisindeki ilaçlar hayati öneme sahip, hayat kurtarıcı ve her zaman hastanede bulundurulması gereken ilaçlardır. Orta düzeyde hayati öneme haiz olan ve hastanede muadili olan ilaçlar “E” kategorisinde alınmıştır. Herhangi bir hayati öneme sahip olmayan, hastane stoklarında bulundurulması isteğe bağlı olan ilaçlar ise “D” kategorisinde alınmıştır.

3.2. ABC-VED Matris Analizi

ABC ve VED analizlerinin kombine edilerek ABC-VED Matrisi (Khurana et al., 2013:10; Gupta et al., 2007: 326-327) oluşturulmuştur. Hastanelerin 2015 yılı ilaç stokları bu matrise göre kategorilere (I,II,III) ayrılarak (Mahatme et al., 2012:114-118) sınıflandırılmıştır. ABC-VED Matris analizinde 3 ana kategori içerisinde sınıflandırılmıştır

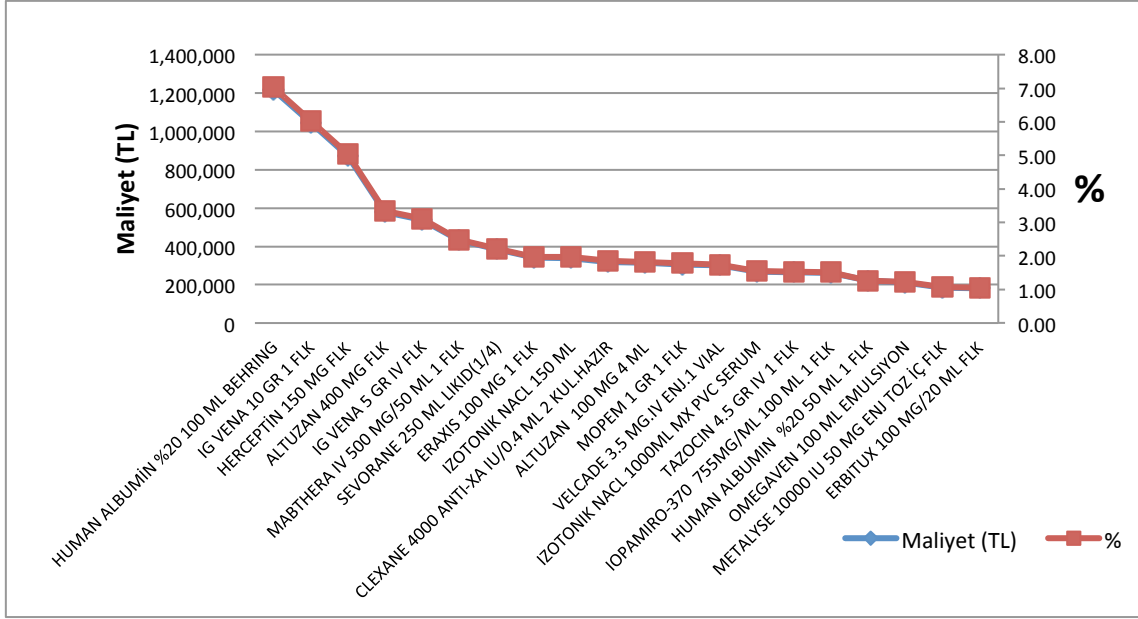
Kategori I: AV+AE+ AD+ +BV+ CV

Kategori II: BE+CE +BD

Kategori III: CD

4. BULGULAR

Araştırma kapsamında ilaç harcamalarının toplam hastane bütçesi içindeki payını tespit edebilmek için döner sermaye gider türleri analiz edilmiştir. Buna göre toplam hastane bütçesi içerisinde tıbbi malzeme, ilaç ve laboratuvar malzemelerinin payı %33.6, ilaç giderler payı ise %13.3 olarak gerçekleştiği tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında hastanenin 2015 yılında ilaç stoklarında hareket gören 1.225 kalem ilaç tüketildiği tespit edilmiştir. Bu ilaçların toplam stok maliyet tutarı (2014 yılı devir 2.978.974-TL) 17.295.096 -TL'dir. Tespit edilen ilaçlar ABC analizine tabi tutulmak için yıllık harcama tutarları en büyükten en küçüğe doğru sıralanmış ve en çok kaynak tüketen ilaçlar (%) olarak; Human Albumin 100 ml Behring, 1.215.450-TL toplam ilaç giderlerin %7'sini oluşturmaktadır. Daha sonra Ig Vena 10 gr 1 Flk, Herceptin 150mg/1flk, Altuzan 400mg Flk, Ig Vena 5 gr Iv Flk, Mebthera Iv 500mg/50ml 1 Flk, Sevorane 250ml Lıkıd(1/4), Eraxis 100 mg 150 ml vb. ilaçlar gelmektedir (Şekil 2).

Şekil 2. İlaç Tüketiminin İlaç İsimlerine Göre Dağılımı

İlaç tüketimlerinin ilaç sayısı yüzdelerine göre dağılımı Tablo 2’de verilmiştir. Yapılan analize göre ilaç stok tutarı 14.964.915-TL (%86,53) %10 dilimde yer alan 123 kalem ilacı temsil etmektedir. Toplam ilaç tüketim tutarının % 98,04’ünü %30’luk dilimde yer alan 368 kalem ilaç oluşturmaktadır. Geriye kalan % 1,96’lük ilaç tüketim tutarı, 857 kalem ilacı temsil etmektedir.

Tablo 2. ABC Analizine Göre Stok Miktarı ve Tutarının Yüzdelerine Göre Dağılımı

Yüzdeler Dilim	Stok Miktarı Ortalama				Stok Değeri Ortalama			
	Sayı	Sayı	%	Kümülatif %	Tutar (TL)	Kümülatif Tutar (TL)	%	Kümülatif %
10	123	123	10,04	10,04	14.964.914,96	14.964.914,96	86,53	86,53
20	120	243	9,80	19,84	1.510.572,17	16.475.487,13	8,73	95,26
30	125	368	10,20	30,04	480.717,28	16.956.204,41	3,85	98,04
40	122	490	9,96	40,00	185.470,66	17.141.675,07	0,45	99,12
50	123	613	10,04	50,04	78.568,27	17.220.243,34	0,68	99,57
60	122	735	9,96	60,00	39.824,23	17.260.067,57	0,12	99,80
70	123	858	10,04	70,04	20.206,90	17.280.274,47	0,06	99,92
80	122	980	9,96	80,00	9.689,94	17.289.964,41	0,02	99,97
90	123	1103	10,04	90,04	4.016,00	17.293.980,41	0,00	100,00
100	122	1225	9,96	100,00	1.120,41	17.295.100,82	0,00	100,00
Toplam	1225		100		17.295.100,82		100	

ABC analizine göre toplam 1.225 ilacın yıllık stok maliyet tutarı 17.295.096 -TL'dir. Yıllık stok maliyet tutarı en yüksek grubu 12.072.884 -TL ile A grubu ilaçlar oluşturmuştur. B grubu ilaçların yıllık toplam stok maliyet tutarı 3.489.447-TL, C grubu ise 1.732.765-TL olarak tespit edilmiştir. Buna göre ilaç miktarlarının yüzdesel dağılımı A grubu % 4,16, B grubu % 8,49 ve C grubu ilaçlar ise % 87,35 olarak saptanmıştır. ABC analizine göre ilaçların yıllık stok maliyet değeri yüzdesi ise; A grubu ilaçlar (51 kalem) için % 69,81, B grubu ilaçlar (104 kalem) için %20,18 ve C grubu ilaçlar (1070 kalem) için %10,02 olarak tespit edilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. ABC Analizi

ABC	Miktar		İlaç Maliyet	
	Sayı	%	Tutar	%
A (Always)	51	4,16	12.072.884	69,81
B (Better)	104	8,49	3.489.447	20,18
C (Control)	1070	87,35	1.732.765	10,02
TOPLAM	1225	100,00	17.295.096	100,00

İlaç stoklarının insan hayatı açısından taşıdığı öneme göre sınıflandırılması Tablo 4'de verilmiştir. VED analiz sonucunda hayati değeri en yüksek grup olan V grubu içinde yer alan ilaçlar yıllık stok maliyet tutarı 13.350.229-TL; E grubu 186.276-TL, D grubu ise 758.592-TL olarak tespit edilmiştir. VED analizine göre ilaçların sayılarının yüzdesel dağılımı V grubu (426 kalem) %34,8, E grubu (648 kalem) %52,9 ve D grubu (151 kalem) ilaçlar ise %12,3 olarak saptanmıştır. VED analizine göre ilaçların yıllık stok maliyet tutarı V grubu ilaçlar için %77,2; E grubu ilaçlar için %18,4 ve C grubu ilaçlar için % 4,4 olarak tespit edilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. VED Analizi

VED	Miktar		İlaç Maliyet	
	Sayı	%	Tutar (TL)	%
Vital - Hayati(V)	426	34,78	13.350.229	77,19
Essential -Muadili Olan (E)	648	52,90	3.186.276	18,42
Desirable-İsteğe Bağlı (D)	151	12,33	758.592	4,39
Toplam	1225	100,00	17.295.097	100,00

İlaçların hem maliyeti, hem de insan hayatı açısından taşıdığı önem kombine edilerek Tablo 5'de ABC-VED Matrisi analizi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre ilaçların hem stok maliyet tutarı yüksek hem de hastanede zorunlu olarak bulunması gereken ve hayati öneme sahip ilaç grubunda yer alan AV grubunu oluşturan ilaç sayısı 38 kalem, maliyet tutarı ise 9.488.066-TL, stok değeri yüksek ancak muadili bulunan yer alan AE grubu ilaç sayısı 8 kalem, maliyet tutarı 2.066.330-TL, stok maliyet tutarı yüksek ancak hastanede zorunlu olarak bulunması gerekmeyen AD grubunda yer alan ilaç sayısı ise 5 kalem ve yıllık harcama tutarı 518.488-TL olarak tespit edilmiştir.

Stok değeri tutarı orta ancak hayati önemi yüksek olan BV grubunu oluşturan ilaçların sayısı 84, yıllık stok maliyet tutarı ise 2.763.124-TL, stok maliyet tutarı orta ve hastanede muadili bulunan BE grubunu oluşturan ilaç sayısı 17 ve yıllık stok maliyeti 605.237-TL, stok maliyet tutarı orta ancak hastanede zorunlu olarak bulunmaması gereken BD grubunu oluşturan ilaç sayısı 4 ve ilaç yıllık stok maliyet tutarı ise 121.087-TL olarak tespit edilmiştir.

Tablo 5. ABC VED Matris Analizi

ABC VED	V			E			D		
	Birleştirilmiş Kategori	İlaç Sayısı	Maliyet (TL)	Birleştirilmiş Kategori	İlaç Sayısı	Maliyet (TL)	Birleştirilmiş Kategori	İlaç Sayısı	Maliyet (TL)
A	AV	38	9.488.066	AE	8	2.066.330	AD	5	518.488
B	BV	84	2.763.124	BE	17	605.237	BD	4	121.087
C	CV	304	1.099.039	CE	615	514.709	CD	150	119.018

Stok maliyet tutarı oldukça düşük ancak hastanede zorunlu olarak bulunması gereken, bulunmadığı takdirde telafisi mümkün olmayan sonuçlar ortaya çıkarabilecek durumda olan CV grubunu oluşturan ilaç sayısı 304, yıllık ilaç stok maliyet tutarı 1.099.039-TL, stok maliyet tutarı çok düşük ancak hastanede bulunması zorunlu olmayan ve hastanede muadili bulunan CE grubu ilaç sayısı 615, yıllık stok maliyet tutarı 514.709-TL ve stok değeri tutarı oldukça düşük ancak isteğe bağlı olarak stoklanan CD grubunu ilaçların sayısı 150 ve yıllık stok maliyet tutarı ise 119.018-TL olarak tespit edilmiştir.

Hastanesinin ABC VED Matrisine göre I, II ve III'üncü kategorileri de yer alan ilaçların sayı ve yüzdesi ile stok maliyet tutarı ve yüzdesi Tablo 6'da verilmiştir. Yapılan analize göre kategori I'deki malzemeler (AV+AE+AD+BV+CV) hem hayati öneme haiz, olup hem de maliyeti yüksek olan malzemeler olması sebebiyle etkin bir stok kontrol yönteminin kurulması açısından önemlidir. Bu kapsamda kategori I'de yer alan ilaçların sayısı 439 ve yıllık stok maliyeti 15.935.047-TL olarak tespit edilmiştir. Kategori II'de yer alan malzemeler (BE+BD+CE), sağlık hizmeti sunumunda gerekli olan malzemeler olup stok kontrol denetimi orta seviyede olan malzemelerdir. Bu kategoride yer alan malzemeler hem maliyet hem de hayati öneme hazılığı bakımından orta derece öneme sahiptir. Araştırma sonucunda kategori II' de yer alan ilaç sayısı 636 ve yıllık maliyet tutarı 1.241.033-TL olarak saptanmıştır. Kategori III'de yer alan malzemeler (CD) hem maliyet hem hayati önem derecesi bakımından düşük değerli malzemelerdir olup hastanede bulundurulması isteğe bağlı malzemeler olduğu için düşük seviye stok kontrolü gerekmektedir. Araştırma sonucunda bu kategoride yer alan ilaç sayısı 150 ve stok maliyet tutarı 119.018-TL olarak tespit edilmiştir.

Tablo 6. ABC VED Matrisi Kategorileri

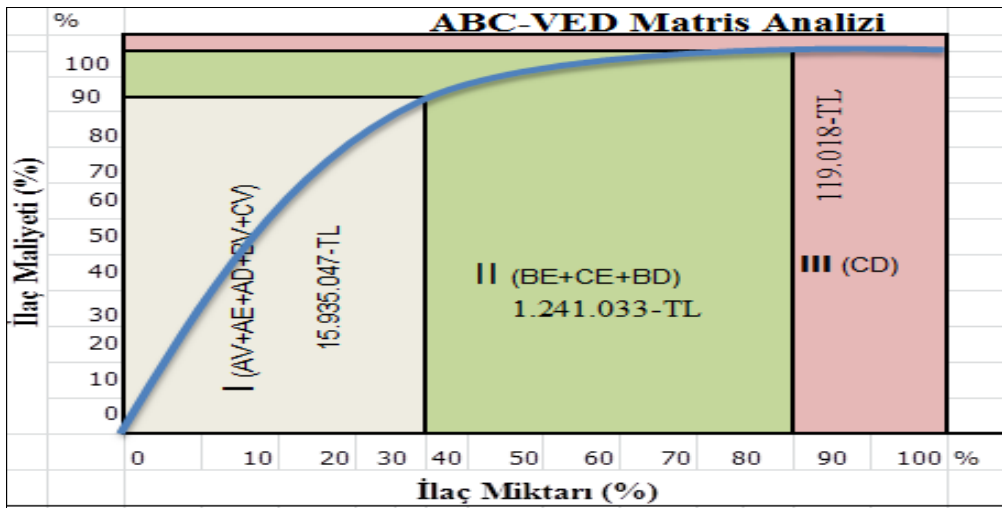
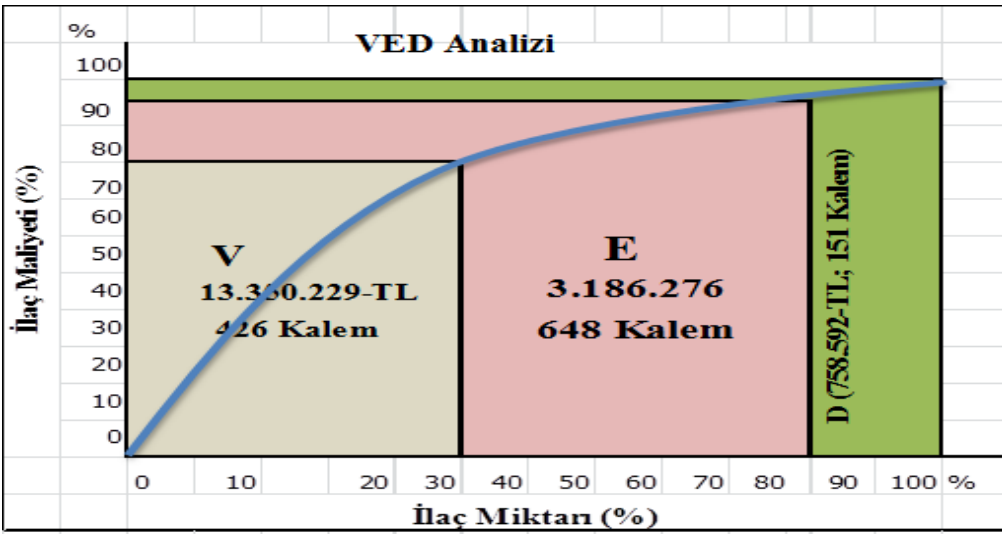
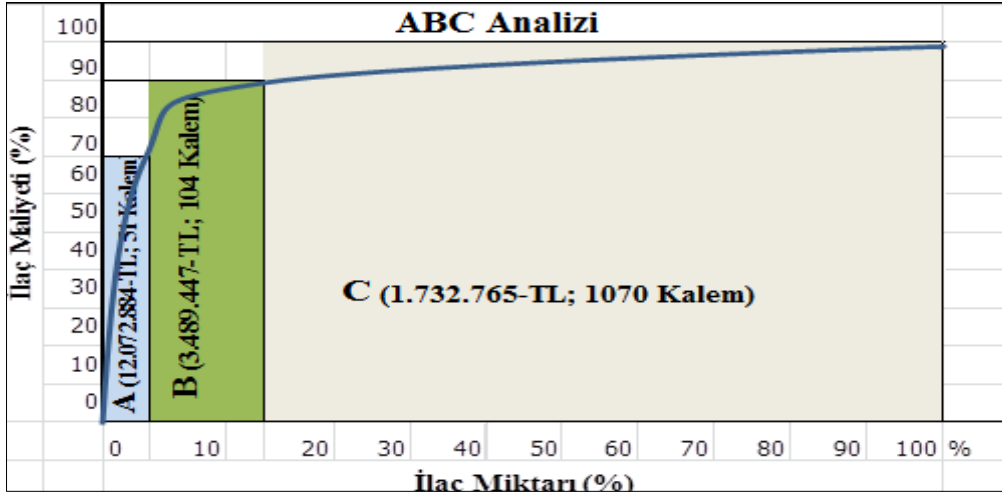
Kategori	İlaç Sayısı	İlaç Yüzdesi	Maliyet (TL)	Maliyet %
I (AV+AE+AD+BV+CV)	439	35,83%	15.935.047	92,14
II (BE+CE+BD)	636	51,92%	1.241.033	7,18
III (CD)	150	12,25%	119.018	0,69
TOPLAM	1225	100,00%	17.295.098	100,00

ABC VED Matrisinde göre toplam ilaç sayısı, yüzdesi ve yıllık stok maliyet tutarı açısından değerlendirildiğinde I'inci kategoride yer alan toplam ilaçların %35,8'ini oluştururken yıllık maliyet tutarı toplamının %92,1'ini oluşturmaktadır. II kategoride yer alan ilaçlar ise toplam ilaçlar içindeki oranı %51,9 iken maliyet tutarı olarak toplam tutarın %7,2'sini oluşturmaktadır. III'üncü kategoride yer alan toplam ilaçların %12,25'ini ve yıllık stok maliyet tutarının % 0,69'unu oluşturduğu tespit edilmiştir.

5. TARTIŞMA

ABC-VED ve ABC-VED Matris analizi sonuçlarının karşılaştırılması Şekil 3'de verilmiştir. ABC analizinde ilaç stok tutarı A,B,C grubu ilaçlarda sırasıyla 12.072.884-TL, 3.489.447-TL, 1.732.765-TL olarak gerçekleşmiştir. VED analizinde V,E,D grubu ilaçlarda sırasıyla 13.350.229-TL, 3.186.276-TL; 758.592-TL olarak tespit edilmiştir. ABC-VED Matris analize ise kategori I 15.935.047-TL, kategori II 1.241.033-TL ve kategori III 119.018-TL olarak tespit edilmiştir. Bu araştırmanın sonuçları yurt içinde ve yurt dışında yapılan çalışma sonuçları ile karşılaştırılmıştır. Araştırma sonuçlarının ilaç miktarı açısından literatürdeki araştırmalar ile yüzde olarak karşılaştırılması Tablo 7'de verilmiştir. Tablo 8'de ise araştırma sonuçlarının ilaç stok maliyet tutarı açısından literatürdeki araştırmalar ile yüzde olarak karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmada ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerler verilmiştir.

ABC, VED ve ABC-VED matris analiz sonuçlarının hem ilaç miktarı hem de stok maliyeti açısından karşılaştırdığımızda literatürde yer alan araştırmaların her birinin farklı değerlere sahip olduğu görülmektedir. Bu farklılıklarda ülkelerin sağlık sistemleri, geri ödeme sistemleri, ilaç satın alma politikaları, yatak sayısı, hastanenin statüsü ve ilaç fiyatlandırma, verilen sağlık hizmeti profili, tedarik zinciri vb. gibi faktörlerden olabileceği değerlendirilmektedir. Örneğin Türkiye'de yatan hasta ilaçlarının sağlık kuruluşu tarafından temin edilmesi hastanelerin ilaç stok maliyetlerini oldukça artırmıştır. Dolayısıyla bu gibi düzenlemeler ABC ve VED analiz sonuçlarının her sağlık kuruluşu ve her ülkeye göre çok farklı sonuçlar olmasına neden olabilecektir.

Şekil 3. ABC-VED ve ABC-VED Matris Analizi Sonuçlarının Karşılaştırılması

Tablo 7. Araştırma Sonuçlarının İlaç Miktarı Açısından Literatürdeki Araştırmalar İle Karşılaştırılması (%)

Kategori	PAÜ Hastanesi (2016)	SDÜ Hastanesi (2016)	(Yiğit, 2014a)	Yeşilyurt (2014)	Karagöz (2015)	(Vaz, et al., 2008)	(Gupta, et al 2007)	Yiğit et al. 2010	(Khurana et al., 2013)	(Devnani et al.2010)	(Thawani et al., 2004)	(Roy et al., 2010)	(Junita & Sari, 2012)	(Wandalkar et al.2013)	Manhans et al (2012)	(Mani, et al., 2014)	(Vaz et al., 2008)	(Pund et al. 2016)	(Singh et al., 2015)	(Pirankar et al., 2014)	Ortalama	S.Sapma	Max.	Min.
A	4.78	4.16	16.90	8.26	22.83	19.47	14.46	14.86	3.45	13.78	10.76	18.2	7.74	13.4	15.38	17.9	12.93	16.8	11.23	12.77	12,47	7,16078	22,83	3,45
B	11.29	8.49	19.48	14.13	33.07	23.89	22.46	20.29	6.9	21.85	20.63	22.2	11.01	16.5	22.43	20.2	19.54	21.8	24.60	17.21	19,95	10,6285	33,07	8,49
C	83.93	87.35	63.62	77.61	44.09	56.64	63.08	64.86	89.65	64.37	68.61	59.1	81.25	70.1	62.17	61.9	67.53	61.4	75.40	70.21	69,02	18,9921	89,65	44,09
V	40.77	34.78	6.76	28.26	26.77	10.62	7.39	5.13	32.41	12.11	23.76	25.8	6.6	50.9	19.23	29.8	12.36	35.3	12.30	7.09	21,16	15,3657	50,9	5,13
E	54.71	52.9	78.93	58.48	41.73	38.94	49.23	81.44	61.38	59.38	38.12	54.5	33.6	40.2	39.10	36.9	47.12	50.4	61.50	44.68	52,48	22,9992	81,44	33,60
D	4.52	12.33	14.31	13.26	31.5	50.44	43.38	13.43	6.2	28.51	38.12	19.7	59.8	8.9	41.66	33.3	40.52	14.3	26.20	48.23	31,20	19,9323	59,8	4,52
I	41.96	35.83	22.47	31.74	40.94	30.09	20.92	18.29	33.8	22.09	29.15	42.42	11.90	57.0	31.41	42.8	22.99	47.9	21.38	18.44	31,74	15,0513	57,00	11,90
II	54.58	51.92	70.58	57.39	47.24	42.48	48.92	75.71	60	54.63	41.26	43.94	37.80	35.0	39.10	36.9	41.67	43.7	58.27	48.94	49,50	11,0062	75,71	35,00
III	3.45	12.25	6.9	10.87	11.81	27.43	30.16	6.00	6.2	23.28	29.59	13.64	50.30	8.0	29.48	20.2	35.34	8.4	20.32	32.62	21,53	14,4639	50,3	3,45

Tablo 8. Araştırma Sonuçlarının İlaç Stok Maliyet Tutarı Açısından Literatürdeki Araştırmalar İle Karşılaştırılması (%)

Kategori	(PAÜ Hastanesi)	(SDÜ Hastanesi)	(Yiğit, 2014a)	Yeşilyurt (2014)	Karagöz (2015)	(Vaz et al., 2008)	Yiğit et al. 2010)	(Khurana et al., 2013)	(Devnani et al.2010)	(Roy et al., 2010)	(Wandalkar et al .2013)	(Basukala et al., 2015)	(Mani, et al., 2014)	(Vaz et al., 2008)	(Pund et al. 2016)	(Singh et al., 2015)	(Pirankar et al., 2014)	Ortalama	S.Sapma	Max.	Min.
A	69.61	69.81	68.22	70.38	71.21	68.96	69.97	70.5	69.97	70.2	69.1	71.8	70.63	69.45	70.0	70.19	69.84	69,98	0,860291	71,8	68,22
B	20.28	20.18	19.26	20.02	17.13	21.03	20.97	19.68	19.95	20.1	19.2	19.7	19.47	20.48	20.1	19.83	19.88	19,74	0,986733	20,97	17,13
C	10.11	10.02	12.52	9.6	11.66	10.01	9.06	9.83	10.08	9.7	11.7	8.5	9.9	10.07	19.9	9.98	10.28	10,14	0,852348	11,66	9,06
V	80.9	77.19	6.96	52.91	41.29	2.87	1.02	70.9	17.14	8.5	55.2	36.7	29.3	15.67	34.3	19.56	5.86	35,78	28,2786	80,9	1,02
E	16.52	18.42	64.52	29.18	38.27	57.77	53.50	28.72	72.38	77.4	41.5	33.4	44.2	70.02	49.5	71.12	32.47	45,09	18,39755	72,38	16,52
D	2.59	4.39	28.52	17.91	20.43	39.36	35.48	0.38	10.48	14.1	3.3	29.9	26.5	14.31	16.2	9.33	61.67	22,12	19,45177	61,67	0,38
I	85.97	92.14	7.48	85.93	76.19	71.84	72.93	92.33	74.21	75.12	85.3	82.4	78.48	74.80	82.3	58.27	71.95	72,63	19,67648	92,14	7,48
II	13.95	7.18	24.46	12.92	21.18	22.98	26.35	7.29	22.23	22.09	14.2	14.9	17.1	21.68	16.5	20.69	24.39	18,60	6,990334	26,35	7,18
III	0.08	0.69	1.06	1.15	2.63	5.18	0.72	0.38	3.56	2.79	0.5	2.7	4.5	3.52	1.2	3.18	3.66	2,16	1,616464	5,18	0,08

Araştırmanın en önemli tartışılması gereken konulardan birisi de hastanenin stok maliyet tutarlarının 14.964.914-TL'si (%86,53) %10 dilimde yer alan 123 kalem ilacı temsil etmesidir. Toplam ilaç tüketim tutarının %98.04'ünü ise yüzde 30'luk dilimde yer alan 368 kalem ilaç oluşturmaktadır. Geriye kalan % 1.96'lük ilaç tüketim tutarı ise 857 kalem ilaca karşılık geldiği tespit edilmiştir. Bu durum hastane yetkilileri ve eczacı ile görüşülmüş birçok ilacın etken madde ismine göre değil de ticari ismi ile stok kayıtlarının yapılmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Ayrıca Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) mevzuatı gereği yatan hastalara zorunlu olarak alınması gereken hastaya veya vakaya özgü ilaçlar olabileceği olduğu tespit edilmiştir. Tablo 9'da ise Türkiye'de üç üniversite hastanesinin ABC, VED ve ABC-VED matris analiz sonuçları ilaç miktarı ve ilaç maliyet tutarları yüzde olarak karşılaştırılmıştır.

Tablo 9 Üniversite Hastanelerinde ABC-VED ve ABC-VED Matrisi Analizi Karşılaştırılması

GRUPLAR	Akdeniz Üniversitesi (AÜ) Hastanesi (2013) ³		Pamukkale Üniversitesi (PAÜ) Hastanesi ⁴ (2015)		Süleyman Demirel Üniversitesi (SDÜ) Hastanesi ⁴ (2015)	
	İlaç Miktarı (%)	İlaç Maliyet Tutarı (%)	İlaç Miktarı (%)	İlaç Maliyet Tutarı (%)	İlaç Miktarı (%)	İlaç Maliyet Tutarı (%)
A	3,24	70,11	4,78	69,61	4,16	69,81
B	7,68	19,91	11,29	20,28	8,49	20,18
C	89,09	9,98	83,93	10,11	87,35	10,02
V	25,15	44,11	40,77	80,9	34,78	77,19
E	52,48	44,63	54,71	16,52	52,9	18,42
D	22,36	14,26	4,52	2,59	12,33	4,39
I	22,47	78,83	41,96	85,97	35,83	92,14
II	70,58	18,41	54,58	13,95	51,92	7,18
III	6,96	2,76	3,45	0,08	12,25	0,69

Analiz sonucuna göre her hastanenin değerlerinin birbirine yakın olduğu gözlemlenmektedir. ABC analizinde hem ilaç miktar hem de maliyet açısından % değerlerin hastaneler arasında birbirlerine oldukça yakın olduğu tespit edilmiştir. VED analizinde ise hastaneler arasında önemli farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. ABC-VED matris analiz sonuçlarına göre kategori 1'deki ilaçların maliyet tutar yüzdeleri SDÜ % 92, PAÜ % 86 ve AÜ %79 olarak, ilaç miktarı yüzdesi ise sırasıyla %36, %42 ve %22 olarak tespit edilmiştir. Kategori 1'deki malzemeler hem hayati öneme haiz, olup hem de maliyeti yüksek olan malzemeler olması sebebiyle etkin bir stok kontrol yönteminin kurulması açısından bu kategorideki malzemeler sürekli izlenmeli ve kontrol edilmelidir. Kategori 2 ve 3'de yer alan yüzde değerleri her bir hastanede birbirine yakın oranlar olduğu söylenebilir.

³ Yiğit, V. (2014), Hastanelerde Stok Kontrol Analizi: Akdeniz Üniversitesi Hastanesinde Bir Uygulama. Sayıştay Dergisi, 93(Nisan-Haziran), 105-128

⁴ Uygun, S. (2016). Hastane İşletmelerinde Etkin Stok Yönetimi: İlaç Stoklarına Yönelik Bir Uygulama, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, Isparta

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

ABC, VED ve ABC-VED Matris analizi ile elde edilen göre araştırma bulgularına dayanılarak aşağıdaki sonuçlar tespit edilmiştir.

1. ABC VED Matris analizine göre ilaçlar I, II ve III kategoriye ayrılmış ve kategori I'deki malzemelerin (AV+AE+AD+BV+CV) hem hayati öneme haiz, olup hem de maliyeti yüksek olan malzemeler olması sebebiyle etkin bir stok kontrol yönteminin kurulması açısından önemlidir.

2. Kategori II'de yer alan malzemeler (BE+BD+CE), sağlık hizmeti sunumunda gerekli olan malzemeler olup stok kontrol denetimi orta seviyede olan ilaçlardır. Bu kategoride yer alan malzemeler hem maliyet hem de hayati öneme haziliği bakımından orta derece öneme sahiptir.

3. Kategori III'de yer alan malzemeler (CD) hem maliyet hem hayati önem derecesi bakımından düşük değerli malzemelerdir olup hastanede bulundurulması isteğe bağlı malzemeler olduğu için düşük seviye stok kontrolü gerekmektedir.

4. Sonuç olarak, hastane yöneticileri hastanelerinde sağlık hizmeti üretimini aksatmayacak şekilde stoklara mümkün olduğunca az kaynak (sermaye) ayırmak ve yeterli miktarda stok buldurmak zorundadırlar. Ancak bunu yaparken yatırım ve stok miktarı arasında dengeyi sağlamak durumundadırlar. Bu bağlamda hastane işletmelerinde ABC, VED ve ABC-VED Matris analizinin kullanılması kaynakların optimal kullanımına, kesintisiz ilaç tedariki ve sağlık hizmeti sunumuna yardımcı bir yönetsel araç olarak kullanılabilirliği düşünülmektedir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda aşağıdaki önerilerde bulunulabilir;

1. Hastanelerde stoklarının etkin olarak yönetilebilmesi için ilaçların maliyete göre sınıflandırılması kaynakların daha etkili şekilde yönetilmesini sağlayabilir. Böylece hastane malzeme yöneticileri maliyeti yüksek ilaçları planlama, satın alma ve stok aşamalarını daha etkin bir şekilde yönetebilecekleri düşünülmektedir.

2. Hastaneler ilaç stokları maliyeti, hayati öneme sahip olmanın yanında, hızlı-yavaş hareket görmesine, mevsimsel oluşuna, stok değerine ve tedarik edilebilirlik durumuna göre farklı stok kontrol yöntemleri ile analiz edilmeli ve hastane için en uygun yöntem hangisi ise bu stok kontrol yöntemi tercih edilebilir.

3. Özellikle çok pahalı ve hastaya özgü ilaçlar için hastaneye yeterli düzeyde stok yapılması gerekebilir. Bunu sağlayabilmek için ilaç alımlarının hasta bazlı planlaması yapılabilir.

4. Hastanede malzeme planlama aşamasında ilaç yokluğu nedeniyle sağlık hizmetlerini aksatmayacak şekilde planlanmalıdır. Özellikle fiyatı C grubunda yer alan ve hayati önem açısından V grubunda yer alan ilaçlardan orta düzeyde bir stoklanma yapılabilir.

5. Kategori I yer alan ilaçlar için tedarikçi performans değerlendirilmesi yapılmalıdır. A grubu malzemelerin talep tahmini yaparken B ve C'ye göre daha fazla hassasiyet gösterilmelidir. A grubunda yapılacak yanlış planlama ve satın alma stok maliyetlerini artıracığı düşünülmektedir.

6. Araştırma sonuçlarında kategori I' de yer alan hem maliyet hem hayati değer bakımından yüksek değer taşıyan ilaçlar Human Albumin, %20 100 ml Behring, Herceptin 150 Mg, Ig Vena Niv 10gr/200ml, Eritrosit Süspansiyon, Kıovig 10 Gr 100mg/Ml gibi kan plazma bileşeni, kanser tedavisi,

trombosit tedavisi için kullanılan ilaçlar oluşturmaktadır. Toplam ilaç harcamaları içinde yüksek bir orana sahip bu ilaçların kontrolünün sık ve düzenli yapılması, emniyet stok seviyesinin düşük tutulmasıyla maliyet oranında azalma sağlanacağı düşünülmektedir.

7. İhtiyaç duyulan ilaçların standardize edilmesi gerekmektedir. İlaçlar hem etken hem de ticari ismine göre stoklanabilir. İlaçların sadece ticari isme göre sınıflandırılması stok kontrolünü zorlaştıracakı düşünülmektedir.

8. Bu araştırmaya ABC, VED, ABC VED Matrisi analizine zaman kısıtlılığı, ve ilaç stok kalemlerinin yüksek olması nedeniyle XYZ analizi araştırmaya dahil edilmemiştir. Bu konuyla ilgili araştırma yapacak araştırmacıların düşük stok kalemleriyle çalışan hastanelerde araştırmaya XYZ analizini de dahil etmeleri önerilmektedir.

9. Hastaneler her türlü ilacın emniyet stoku seviyeleri hastane otomasyon sisteminde tanımlanmalı bu seviyenin altına düştüğü anda sipariş yeniden verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

10. Hastanelerde etkin ilaç yönetimi için eczane, klinikler, planlama, satınalma, stok, faturalama ve diğer klinik, idari ve mali birimleri arasında iletişim ve koordinasyon sağlanmalıdır.

11. Hastaneler ilaç ihtiyacı tespiti yapılırken ilaç talep tahminlerinin, hem nitel hem de nicel talep tahmin yöntemlerinin her ikisinin bir arada kullanılması olası talep tahmini hatalarını en aza düşürebileceği düşünülmektedir.

12. Özellikle hastanelerde sürdürülebilir finansal yapının sağlanabilmesi amacıyla stok yönetimi alanında azami stok miktarı uygulaması bu yöntemlerin daha etkin çalışmasına yardımcı olabilecektir.

13. Sağlık kuruluşlarının stoklarını incelemek ve analiz etmek, stok tüketimlerini takip etmek ve gerekli tedbirleri alabilmek için stok işlemleri hastane bilgi sistemi üzerinden etkin bir şekilde yürütülmelidir Ayrıca stok seviyelerinin ve miat takiplerinin hastane bilgi sistemi üzerinden yapılması zorunlu hale getirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

14. İlaç ve stok maliyetlerini düşürebilmek için perakende satın alma yerine toplu satın alma yöntemi benimsenmelidir. İlaç teknik şartnamelerinde miat süresi en az 6 ay olarak belirlenmelidir.

15. Literatürde birçok hastanede ABC-VED analizi ile ilgili çok sayıda araştırma bulunmasına rağmen Türkiye’de üniversite hastanelerinin stok kontrolünü karşılaştıran sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu sebeple bu araştırmanın Türkiye’deki hastaneler için hem teorik, hem de örnek bir uygulama olması açısından hastane ve malzeme yöneticilerine stokları etkin yönetme ve kontrol etmede önemli bir malzeme yönetimi aracı olabileceği düşünülmektedir.

16. Hastane işletmelerinde stoklar, işletme açısından hem maliyet değeri hem de hayati değeri açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle hastane işletmelerinde stoklar çift yönlü kontrol gerektirmektedir. Stok kontrolü, fiziki bir stok yönetiminin aksine stok maliyetlerinin kontrolünü sağlamayı, hasta açısından hayati öneme sahip stokları en uygun zaman ve en uygun miktarda işletmede bulundurarak sağlık ihtiyaçlarına cevap verebilmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle Türkiye’de hastane işletmelerinin stoklarını hem maliyet hem hayati öneme göre kontrolü, maliyet, rekabet, sürdürülebilirlik gibi avantajlar sağlayacaktır.

TEŞEKKÜRLER

Bu araştırma “Hastane İşletmelerinde Etkin Stok Yönetimi: İlaç Stoklarına Yönelik Bir Uygulama” isimli tezden türetilmiştir. Araştırma 4704-YL1-16 numaralı proje kapsamında Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projesi (BAP) tarafından desteklenmiştir.

KAYNAKÇA

- Ağırbaş, İsmail (2016), *Hastane Yönetimi ve Organizasyon*, Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Akgüç, Öztin (1998), *Finansal Yönetim*, İstanbul: Avcıol Basım.
- Anand, T., Ingle, G. K. , Kishore J. and Kumar, R. (2013), “ABC-VED Analysis of a Drug Store in the Department of Community Medicine of a Medical Collage in Delhi”, *Indian Journal of Pharmaceutical Sciences*, Cilt.75, Sayı. 1, (113-117).
- Basukala, Sunil, Mehrotra, S., Ranyal, R. and Yadav, P. (2015), “Drug Inventory Control and Management in The Intensive Care Unit of a Tertiary Care Hospital. *International Journal of Analytical*”, *Pharmaceutical and Biomedical Sciences*, Cilt.4, Sayı.4 (34–40).
- Berman, Howard J., and Lewis E. Weeks. (1992), *The Financial Management of Hospitals*. Health Administration Presss, Newyork.
- Chase, Richard B., Nicholas J. Aquilano, and F. Robert Jacobs. (1998), *Production And Operations Management:Manufacturing and Services*, Eight Edition, Mcgraw Hill.
- Devnani, M., Gupta, A. K. and Nigah, R. (2010), “ABC and VED Analysis of the Pharmacy Store of a Tertiary Care Teaching”, *Research and Referral Healthcare Institute of India. Journal of Young Pharmacists*, Cilt.2 Sayı.2, (201–205.)
- Filiz, Atilla (2008), *Üretim Yönetiminde Verimlilik Sırları*, 1.Baskı, Sistem Yayıncılık, No:588.
- Gupta, R., Gupta, K. K., Jain, B. R., Garg, R. K. (2007). ABC and VED analysis in medical stores inventory control. *Medical Journal Armed Forces India*, Cilt. 63, Sayı.4, (325-327).
- Gupta, Shakthi, and Sunil Kant (2000) *Inventory control. Hospital Stores Management: An Integral Approach*. Jaypee Brothers Medical Publishers (P) Ltd., New Delhi.
- Junita, Imelda, and R. Kartika Sari (2012), “ABC-VED Analysis and Economic Order Interval (EOI) Multiple Items for Medicines Inventory Control in Hospital”, *International Conference on Business and Management*, 6-7 September 2012, Phuket – Thailand.
- Karagöz, Fırat, Yıldız, Selami M. (2015), “Hastane İşletmelerinde Stok Yönetimi İçin ABC ve VED Analizlerinin Uygulanması”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmalar Dergisi*, Cilt.13 Sayı.4, (375-396).
- Khurana, Sarbjeet, Neelam Chhillar, and Vinod Kumar Singh G. (2013). "Inventory control techniques in medical stores of a tertiary care neuropsychiatry hospital in Delhi." *Health Cilt.5, Sayı.1, (8–13)*.
- Kobu, Bülent (2006), *Üretim Yönetimi*, 13. Baskı, İstanbul: Beta Basım.
- Kritchanchai, D. and Meesamut, W. (2015), “Developing Inventory Management in Hospital”, *International Journal of Supply Chain Management*, Cilt.4, Sayı.2, (11–19).

- Kumar, Dinesh, and Dinesh Kumar (2015), “Modelling Hospital Inventory Management Using Interpretive Structural Modelling Approach”, *International Journal Logistics Systems and Management*, Cilt.21, Sayı.3, (319–334).
- Kumar, Sushil, and A. Chakravarty (2015), “ABC-VED Analysis of Expendable Medical Stores at a Tertiary Care Hospital”, *Medical Journal Armed Forces India*, Cilt 71, Sayı.1, (24–27).
- Küçük, Orhan (2011), *Stok Yönetimi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Küçük, Orhan (2012), *Lojistik İlkeleri ve Yönetimi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Mahatme, M. S., Hiware, S.K., Shinde, A.T., Salve, A. M and Dakhale, G.N. (2012), “Medical Store Management: an Integrated Economic Analysis of a Tertiary Care Hospital in Central India”, *Journal of Young Pharmacists*, Cilt.4, Sayı. 2, (114-118).
- Manhas Anil, K., Aubid, M., Haroon, R., Sheikh Mushtaq, A. and Syed, A.T. (2012), “Analysis of Inventory of Drug and Pharmach Departman of a Tertiary care Hospital”, *Analysis*, Cilt. 25, Sayı. 3, (183-185).
- Mani, G., Annadurai, K., Danasekaran, R., District, K. and Nadu, T. (2014), Drug Inventory Control Analysis in a Primary Level Health Care Facility in Rural Tamil Nadu, *India. Healthline*, Cilt. 5, Sayı. 2; (2-6).
- Nahmias, Steven, and Ye Cheng. (1993), “*Production And Operations Analysis*”, Second Edition, Irwin Publishing.
- Özgülbaş, Nermin (2009), *Sağlık Kurumlarında Maliyet Yönetimi*, T.C. Anadolu Üniversitesi, Yayını No: 2865. Eskişehir.
- Pirankar, S. B., Ferreira, A.M., Vaz, F.S., Pereira-Antao, I., Pinto, N.R. and Perni, S. G. (2014), “Application of ABC-VED Analysis in the Medical Stores of a Tertiary Care Hospital”, *International Journal of Pharmacology Toxicology*, Cilt.4, Sayı.3, (175–177).
- Pund, S. B., Kuril, B. M., Hashmi, S. J., Doibale, M. K. and Doifode, S.M. (2016), “ABC-VED Matrix Analysis of Government Medical College, Aurangabad Drug Store”. *International Journal of Community Medicine And Public Health*, Cilt.3, Sayı.2, (469–472).
- Reddy, V. Venkat (2008), “*Managing a Modern Hospital: Hospital Materials Management*”, Edited by A.V. Srinivasan, Sage Publications inc, California, USA.
- Roy, Rabindra Nath, Saikat Manna, and Gautam Narayan Sarker (2010), “Applying Management Techniques for Effective Management of Medical Store of a Public Sector Undertaking Hospital”, *Indian Journal Prev. Soc. Med.*, Cilt. 41, Sayı.1, (11–14).
- Santhi, G. and Karthikeyan, K. (2016), “Recent Review Article on Pharmaceutical Inventory Models”, “*International Journal of Pharm Tech Research*”, Cilt.9, Sayı.5, (435–443).
- Shah, A.G., Davda, B.K., Parikh, S.B. and Bala D.V. (2015), “Always Better Control-Vital Essential Desirable Analysis of the Drugs used in Health Centres of Ahmedabad District”, *International Journal of Basic Clinical Pharmacology*, Cilt.4, Sayı.4, (749–752).
- Sikdar, S.K., Agarwal, A.K. And Das, J.K. (1996), “Inventory Analysis by ABC And VED Analysis in Medical Stores Depot Of CGHS”, New Delhi, *Health Popul Perspect Issues*, Sayı 19, (165-72).

- Singam, A., Dudhgaonkar, S., Mamarde, A., Salwe, K. J., Khan, H. (2016). “ABC –VED Analysis of Drug Store in Tertiary Care Hospital for Year 2013-14”, *Indo American Journal of Pharmaceutical Research*, Cilt. 6, Sayı, (6–11).
- Singh S, Gupta AK, Latika L, Devnani M. (2015), ABC and VED analysis of the pharmacy store of a tertiary care, Academic Institute of the Northern India to identify the categories of drugs needing strict management control. *Journal of young pharmacists*, Cilt 7, Sayı.18, (76–80).
- Stelzer, William R. (1970), *Material Management*, Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs.
- Tanrıverdi, Yasemin (2010), “Tedarik Zinciri ve Stok Yönetimi Üzerine Bir Uygulama”, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Tatar, Tevfik (1985), *İşletmelerde Üretim Yönetimi ve Teknikleri*, Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi, Ankara.
- Tekin, Mahmut (2003), *Üretim Yönetimi*, Günay Ofset, Cit 1-2, Konya
- Tekin, Mahmut (2012), *Üretim Yönetimi*, 8.Baskı, Günay Ofset, Konya.
- Tengilimoğlu, Dilaver; Yiğit, Vahit (2013), *Sağlık İşletmelerinde Tedarik Zinciri ve Malzeme Yönetimi*, 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Thawani V.R., Turankar A.V., Sontakke S.D., Pimpalkhute S.V., Dakhale G.N., Jaiswal K.J. et al. (2004), “Economic Analysis of Drug Expenditure in Government Medical College Hospital in Nagpur”, *Indian Journal of Pharmacology*, Cilt. 36, Sayı.1, (15–19).
- Uygun, Sabit (2016), *Hastane İşletmelerinde Etkin Stok Yönetimi: İlaç Stoklarına Yönelik Bir Uygulama*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Vaz, F., Ferreira, A., Pereira-Antao, I., Kulkarni, M. and Motghare, D. (2008), Application of Inventory Control Techniques for Drug Management at a Rural Health Centre”, *Indian Journal Of Preventative And Social Medicine*, Cilt.39, Sayı.3,(120–123).
- Vaz, F.S. , Ferreira A.M. , Pereira-Antao I. , Kulkarni M.S. and Motghare D.D. (2008), “A Study of Drug Expenditure at a Tertiary Care Hospital: An ABC-VED Analysis” , *Journal of Health Management*, Cilt.10, Sayı.1, (119–127).
- Wandalkar, Poorwa, P. T. Pandit, and A. R. Zite (2013), “ABC And VED Analysis of the Drug Store of a Tertiary Care Teaching Hospital”, *Indian Journal of Basic and Applied Medical Research*, Cilt. 3, Sayı.1 (126–131).
- Yeşilyurt, Özgür; Sulak, Harun (2014), “Sağlık Sektöründe Stok Kontrol Faaliyetlerinin ABC ve VED Analizleriyle Değerlendirilmesi: Isparta Devlet Hastanesi Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Yiğit, Vahit; Dikmetaş Elif; Ağırbaş İsmail; Tengilimoğlu Dilaver (2010), “ABC and VED Analysis in Hospital Material Management Systems”, *Sixth International Conference on Health care Systems*, University of Houston Clear Lake- Zirve University, October 20-22. Turkey.
- Yiğit, Vahit (2014), “Hastanelerde Stok Kontrol Analizi: Akdeniz Üniversitesi Hastanesinde Bir Uygulama”, *Sağlık Bilimleri Dergisi* , Cilt. 93, Sayı Nisan-Haziran, (105–128).

ÖFKE VE YAŞAM DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİDE AFFETMENİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ¹

THE MODERATING ROLE OF FORGIVENESS IN THE RELATIONSHIP BETWEEN ANGER AND LIFE SATISFACTION

Turnel TOPBAŞOĞLU ALTAN², Asım ÇİVİTÇİ³

Öz

Bu çalışmanın amacı, sürekli öfke ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide kendini affetme, başkasını affetme, durumu affetme ve affetmenin toplam puanının düzenleyici (moderating) rolünü incelemektir. Araştırmanın katılımcıları, bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde öğrenim gören 1083 üniversite öğrencisinden (773 kız, 310 erkek) oluşmaktadır. Araştırma verileri; Heartland Affetme Ölçeği, Sürekli Öfke-Öfke Tarzı Ölçeği, Yaşam Doyumu Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu ile elde edilmiştir. Araştırmada düzenleyici etkileri test etmek için Baron ve Kenny'nin basamaklarına dayalı hiyerarşik regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırma sonuçları, sürekli öfke ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide toplam affetme ve başkasını affetmenin düzenleyici bir rolünün olduğunu göstermektedir. Sürekli öfke ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide kendini affetme ve durumu affetmenin ise düzenleyici bir rolü gözlenmemiştir. Bulgular ilgili alanyazın ışığında tartışılmış; uygulayıcılara ve araştırmacılara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Affetme, Kendini Affetme, Başkasını Affetme, Durumu Affetme, Yaşam Doyumu, Sürekli Öfke, Üniversite Öğrencileri*

Abstract

The aim of this research was to investigate the moderator role of forgiveness of self, forgiveness of others, forgiveness of situations, and total forgiveness in the relationship between trait anger and life satisfaction. The participants of the research were 1083 undergraduate students (773 female, 310 male) who study at faculty of education in a public university. The research data were collected via Satisfaction with Life Scale, State-Trait Anger Expression Inventory, Heartland Forgiveness Scale, and Personal

¹ Bu çalışma, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde Asım ÇİVİTÇİ danışmanlığında yürütülen yüksek lisans tezine dayalı olarak hazırlanmıştır.

² Uzm., Haydar Çavuş Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Bandırma-Balıkesir, turnel90@hotmail.com

³ Prof.Dr., Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Denizli, acivitci@pau.edu.tr

Information Form. In order to test the moderating effects, hierarchical regression analysis based on Baron and Kenny's steps was used.

The research results indicated that there was a moderator role of forgiveness of others and total forgiveness in the relationship between trait anger and life satisfaction. No moderator role of forgiveness of self and forgiveness of situations in the relationship between trait anger and life satisfaction was observed. The findings were discussed in the light of the literature, suggestions were made to the practitioners and researchers.

Keywords: *Forgiveness, Forgiveness of Self, Forgiveness of Others, Forgiveness of Situations, Trait Anger, Life Satisfaction, Undergraduates*

1. GİRİŞ

Mutlu olmak ya da mutlu bir yaşam sürdürmek, geçmişten bugüne değin insanlar için ulaşılmak istenen önemli bir yaşam amacı olmuştur. İnsanları neyin mutlu ettiği, nasıl mutlu olunabileceği, mutluluğu nelerin etkilediği gibi sorulardan hareketle, mutluluk da güncelliğini kaybetmeyen bir araştırma konusu olmaya devam etmektedir. Mutluluk (happiness), yaşamın bilişsel ve duyuşsal yönlerden değerlendirilmesi sonucunda bireyin olumlu duyguları olumsuz duygulara oranla daha fazla yaşaması olarak (Diener, 1984) tanımlanmaktadır. Mutluluk ile eş anlamlı olarak ya da onun yerine kullanılabilen benzer bir kavram da öznel iyi oluştur (Hefferon ve Boniwell, 2014). Öznel iyi oluşun (subjective well-being) üç boyutu bulunmaktadır: Olumlu duygulanım (positive affect), olumsuz duygulanım (negative affect) ve yaşam doymumu (life satisfaction). Olumlu ve olumsuz duygulanım öznel iyi oluşun duyuşsal boyutunu; yaşam doymumu ise bilişsel boyutunu oluşturmaktadır (Diener, Kesebir ve Lucas, 2008).

Öznel iyi oluşun bilişsel boyutu olan yaşam doymumu, ilk kez 1961 yılında Neugarten tarafından tanımlanmıştır. Bu tanıma göre yaşam doymumu, bir insanın istekleri ve beklentileri ile gerçekte neye sahip olduğunun karşılaştırılmasıyla ortaya çıkan durumdur (Akt., Özer ve Karabulut, 2003). Yaşam doymumunun bu bilişsel yönelimine vurgu yapan bir başka tanım Diener, Emmons, Larsen ve Griffın (1985) tarafından yapılmış ve yaşam doymumu, bireyin kendi belirlediği ölçütler çerçevesinde yaşamı olumlu değerlendirmesi olarak tanımlanmıştır. Benzer biçimde Christopher da (1999) yaşam doymumunu, bireyin iyi bir yaşama ilişkin kendi oluşturduğu ölçütler kapsamında yaşamının aile, okul, arkadaş, iş gibi alanlarındaki niteliğini bir bütün olarak değerlendirmesi biçiminde açıklamıştır.

Evlilik, yaşlılık, iş vb. konularda daha fazla incelenen bir kavram olan yaşam doymumu (Dikmen, 1995; Özer ve Karabulut, 2003; Tezer, 1996), genç yetişkinlik evresinde bulunan üniversite öğrencilerinde de üniversite ve kampus yaşamına uyumları açısından dikkat çekici bir değişken olarak öne çıkmaktadır. Üniversiteyi kazanan öğrencilerin çoğu yaşadığı yerden farklı bir şehirde okumak durumundadır. Yeni bir yaşama, şehre ve üniversiteye uyum sağlama, eğitim görülen bölüm, barınma, arkadaşlık ve karşı cinsle ilişkiler, geleceğe dönük beklenti ve kaygılar üniversite öğrencilerinde yaşam doymumunu etkileyen faktörler arasında sayılabilir (Özgür, Gümüş ve Durdu, 2010). Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bazı araştırmalar, yaşam doymumunun; okuduğu bölüme açıkta kalmamak için değil, istediği için gelenlerde (Gündoğar, Gül, Uskun, Demirci ve Keçeci, 2007), gelecekte beklentilerinin

gerçekleşeceğine inananlarda (Tuzgöl Dost, 2007), zamanını daha aktif olarak geçirenlerde, kişilerarası ilişkileri iyi olanlarda (Bailey ve Miller, 1998) ve başarı ihtiyacı daha fazla olanlarda (Çivitci, 2012) daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca, üniversite öğrencilerinde yaşam doyumunun yaşam amaçlarına ulaşma (Aydiner, 2011), psikolojik sağlamlık (Eryılmaz, 2012) ve benlik saygısı (Armsden ve Greenberg, 1987) ile olumlu yönde; umutsuzluk (Gençay, 2009) ve sürekli kaygı (Güngör, 2011) ile olumsuz yönde ilişkili olduğunu ortaya koyan araştırmalar bulunmaktadır. Görüldüğü gibi, üniversite öğrencilerinin psiko-sosyal uyumunun önemli göstergelerinden birisi olan yaşam doyumunu olumlu ya da olumsuz etkileyebilen pek çok kişisel, sosyal ve akademik faktörün varlığından söz edilebilir. Yaşam doyumunu üzerinde doğrudan ya da dolaylı etkileri olabilecek psikolojik değişkenlerden birisi de, bireyin yaşadığı temel bir duygu durumu olan öfkedir.

Fizyolojik, bilişsel, fenomenolojik ve davranışsal boyutlara sahip bir yapı olarak (Eckhardt, Norlander ve Deffenbacher, 2004) öfke (anger) bireyin mutluluk, üzüntü, korku ve nefret ile birlikte beş temel duygusundan birisi olarak kabul edilmekte ve bir kişinin istek ve ihtiyaçlarının engellenmesi, beklentilerinin gerçekleşmemesi durumunda hissedilen bir duygu olarak adlandırılmaktadır (Kısaç, 1997). Öfke “engellenme, tehdit edilme, yoksun bırakma gibi durumlarda hissedilen ve genellikle neden olan şeye ya da kişiye karşı saldırgan davranışlarla sonuçlanabilen olumsuz bir duygu” olarak tanımlanmaktadır (Budak, 2000, s.565). Öfke, yaşanma sıklığı ve yoğunluğu açısından ikiye ayrılmaktadır: Durumluk öfke (state anger) ve sürekli öfke (trait anger). Durumluk öfke; kısa aralıklarla ortaya çıkan, yoğunluğu ve şiddeti değişebilen duygusal ve fizyolojik bir duygudur. Bireyin öfkelenmeye eğilimli olmasını ifade eden sürekli öfke ise, durumluk öfkenin daha sık ve yoğun olarak yaşanması ile gerçekleşmektedir (Deffenbacher ve diğ., 1996). Sürekli öfkede, bireyin çok sayıda durum ya da ortamı can sıkıcı ya da engelleyici olarak algılaması söz konusudur (Özer, 1994). Sürekli öfke düzeyi yüksek olan kişiler öfkelerini kontrol etmekte güçlük yaşamakta ve günlük yaşamda genellikle öfkeli bir duygu haline sahip olmaktadır (Özmen, 2004). Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bazı araştırmalar sürekli öfkenin kaygı (Uzun, 2008), depresyon (Cömert, 2004; Kılıç, 2012), yalnızlık (Cömert, 2004) ile olumlu yönde; benlik saygısı (Çivitci, 2015b; Koçak, 2008) ve yaşam doyumunu (Çeçen Eroğul ve Bilge Türk, 2013) ile olumsuz yönde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre, psikolojik sağlığın olumlu ve olumsuz göstergeleriyle ilişkili bir değişken olarak sürekli öfkenin, bireyin kendi yaşamına ilişkin algı ve değerlendirmelerini olumsuz etkileyebileceği söylenebilir. Öfke ile olumsuz yönde ilişkili bir kavram olarak, öfkenin bireyin yaşamına olumsuz etkilerini azaltıcı rolü olan dikkat çekici değişkenlerden birisi de “affetme”dir (forgiveness). Kişinin kendisini inciten birine karşı kızma, olumsuz yargılama, öfke ve nefret gibi hislerden vazgeçerek; o kişiye karşı merhamet, sevgi, şefkat gibi olumlu duyguları hissetme çabası olarak açıklanan affetme (Enright, 1996; North, 1987), bireyin kendisini inciten kişiye karşı hissettiği öfke, nefret gibi olumsuz duyguları azaltabilen bir değişken olarak görülmektedir. Yapılan araştırmalar da kendini, başkasını ve durumu affetmenin öfke ile olumsuz yönde ilişkili olduğunu (Mauger ve diğ., 1992; Thompson ve diğ., 2005) göstermektedir. Dolayısıyla affetme, sürekli öfkenin daha az yaşanmasında işlevsel olabilecek bir değişken olarak değerlendirilebilir.

Affetme kavramı; kendini (forgiveness of self), başkasını (forgiveness of others) ve durumu affetme (forgiveness of situations) olmak üzere üç boyutta ele alınmaktadır (Thompson ve diğ., 2005).

Kendini affetme; kişinin kendine karşı küskünlük, öfke ve kızgınlığını azaltarak, kendine karşı olumlu duyguları arttırması olarak tanımlanmaktadır (Hall ve Fincham, 2005). Başkasını affetme ise; merhamet, cömertlik, sevgi gibi hislerin teşvik edilmesiyle, bireyin kendisine hata yapan kişiye yönelik kızma, yargılama ve öfke gibi hislerden isteyerek vazgeçmesi olarak tanımlanmaktadır (Enright, 1996). Bireylerin hayatlarında karşılaştıkları durumlar da olumsuz duygular yaşamalarına sebep olabilmektedir. İstenmeyen durumlar kişinin olumlu tavırlarını bozarak ve bu durumlara karşı olumsuz tepkiler vermelerine yol açabilmektedir. Yaşanan olumsuz durumlar bireylerin kendilerine ve durumlara özgü genel düşüncelerini sarsabilir. Örneğin “Bana bir şey olmaz” düşüncesindeki birey hastalandığında hastalık durumuna karşı olumsuz duygu ve tepkiler geliştirebilir. Bireylerin yaşadıkları durumlara ilişkin tepkilerini olumsuzdan olumluya veya nötre dönüştürmeleri de durumu affetme olarak tanımlanmaktadır (Thompson ve diğ., 2005).

Alanyazında, öfke arttıkça bireyin yaşam doyumunun azaldığını ortaya koyan çalışmalar (Chaplin, 2006; Çeçen Eroğlu ve Bilge Türk, 2013; Gezgin Gürbüz, 2008; Korkut, 2012) bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle, bireylerin yaşamlarından daha az hoşnut olmalarında, öfke yaşantılarının da rolü olabilmektedir. Affetme de gerek öfke gerekse yaşam doyumu ile bağlantılı bir kavram olarak, iki değişken arasındaki olumsuz ilişkiyi azaltıcı bir ara değişken işlevi görebilir. Bireyin kendisine kasten haksızca davranışta bulunmuş kişiye karşı, kendine karşı veya durumlara karşı kızgınlık ve öfke duygusundan vazgeçmesi ve şefkat, koşulsuz değer ve sevgi gibi ahlaki fayda içeren davranışlarda bulunması durumunda affetme gerçekleşmektedir (North, 1987; Thompson ve diğ., 2005). Diğer bir deyişle, affetme gerçekleştiğinde bireyin karşıdaki kişiye, başkalarına ve durumlara yönelik öfkesinin de azaldığı söylenebilir. Öte yandan, yapılan araştırmalar kendini (Fisher ve Exline, 2006; Thompson ve diğ., 2005; Witvliet, Phipps, Feldman ve Beckham, 2004), başkasını ve durumu (Thompson ve diğ., 2005) affetmenin yaşam doyumunu anlamlı olarak yordadığını göstermektedir. Gerek affetme sürecinde öfkenin olumsuz etkisinin azalması, gerekse affetmenin yaşam doyumunu pozitif yordama gücü göz önüne alınarak, affetmenin sürekli öfke ve yaşam doyumu arasındaki olumsuz ilişkide düzenleyici (moderator) bir işlevinin olması beklenebilir. Buna göre, affetme eğilimi arttıkça sürekli öfkenin olumsuz etkisinin azalacağı ve bu azalmanın sürekli öfke ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiye de olumlu yansıtacağı öngörülebilir.

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinde sürekli öfke ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide kendini, başkasını ve durumu affetme ile toplam affetmenin düzenleyici (moderating) bir rolünün olup olmadığını incelemektir. Bu çalışmada, sürekli öfke ve yaşam doyumu arasındaki olumsuz ilişkinin kendini, başkalarını, durumu ve toplam affetme düzeyleri yüksek olanlarda daha az olacağı; dolayısıyla affetmenin sürekli öfkenin yaşam doyumu üzerindeki olumsuz etkisini azaltıcı bir işlev sergileyeceği öngörülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Üniversite öğrencilerinde sürekli öfke ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide affetmenin düzenleyici rolünü inceleyen bu çalışma, ilişkisel tarama modelindedir ve betimsel nitelikte bir araştırmadır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, bir devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesinde 2014-2015 öğretim yılı içerisinde öğrenim gören 3532'si kız ve 1700'ü erkek olmak üzere toplam 5232 lisans öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırmanın örnekleme "oranlı tabakalı örnekleme" yöntemi ile belirlenmiştir. Oranlı tabakalı örnekleme yönteminde, evren öncelikle kendi içinde benzeşikliği olan alt evrenlere ayrılır. Her bir alt evrenden alınacak eleman miktarı o alt evrenin bütün evren içindeki payı oranında belirlenerek örneklem oluşturulur. Özetle tabakalı örnekleme amacı, ilgili alt grupların temsil edilmelerini garanti altına almaktır (Karasar, 2013). Bu çalışmada kullanılan oranlı tabakalı örnekleme yönteminde ilk olarak, araştırmanın evreni olan Eğitim Fakültesinde 2014-2015 eğitim öğretim yılı içerisinde öğrenim gören her bir lisans programındaki toplam öğrenci sayısı, fakültedeki toplam (evren) öğrenci sayısına (N= 5232) bölünerek öngörülen örneklem sayısı (n= 850) ile çarpılmış ve 11 lisans programından örnekleme dâhil edilecek öğrenci sayıları belirlenmiştir. Araştırmanın veri toplama aşamasında, uygulama yapılan sınıflarda ölçekler araştırmaya katılmaya gönüllü olan tüm öğrencilere uygulandığı için, öngörülen örneklem sayısının üzerinde bir örneklem büyüklüğüne ulaşılmıştır. Buna göre, ölçeklerde eksik ya da yanlış işaretleme yapan öğrencilerin formlarının dışarıda bırakılmasıyla, araştırmanın örnekleme toplam 1083 kişiden oluşmuştur.

Örneklemdaki öğrencilerin 773'si (%71.4) kadın ve 310'u (%28.6) erkektir. Grubun yaş aralığı 17-40; yaş ortalaması 20,42 ve standart sapma değeri 2,042'dir. Sınıf düzeylerine göre örneklemden 288 (%26.6) birinci sınıf, 264 (%24.4) ikinci sınıf, 271 (%25) üçüncü sınıf ve 260 (%24) dördüncü sınıf öğrencisi yer almaktadır. Örneklemin 11 lisans programına göre dağılımı ise şöyledir: Psikolojik Danışma ve Rehberlik 157 (%14.5); Okul Öncesi Öğretmenliği 167 (%15.4); Sınıf Öğretmenliği 140 (%12.9); Sosyal Bilgiler Öğretmenliği 89 (%8.2); Fen Bilgisi Öğretmenliği 98 (%9); Türkçe Öğretmenliği 94 (%8.7); İlköğretim Matematik Öğretmenliği 67 (%6.2); İngilizce Öğretmenliği 93 (%8.6); Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliği 75 (%6.9); Resim-İş Öğretmenliği 52 (%4.8); Müzik Öğretmenliği 51 (%4.7).

2.3. Veri Toplama Süreci

Araştırma verilerinin toplanması işlemi 2014-2015 eğitim-öğretim yılı güz döneminde gerçekleştirilmiştir. Uygulama öncesinde, Eğitim Fakültesi öğrencilerine veri toplama araçlarının uygulanabilmesi için gerekli yazılı resmi izin alınmıştır. Ders sorumlusu öğretim elemanlarının da izniyle veri toplama araçları ders saati içinde birinci araştırmacı tarafından örneklem kapsamındaki gönüllü öğrencilere uygulanmıştır. Ölçme araçlarını uygulamadan önce, öğrencilere araştırmanın amacı, kullanılan ölçme araçlarının nasıl cevaplanacağı konusunda gerekli ön bilgiler verilmiş ve öğrencilerin verdikleri cevapların gizli tutulacağı ve sadece bu araştırma kapsamında kullanılacağı belirtilmiştir. Bu araştırmaya katılmaya gönüllü öğrencilerden "Gönüllülük (Onam) Formu"nu doldurarak imzalamaları

istenmiştir. Bu işlemde sonra veri toplama araçları uygulanmış ve uygulama süresi yaklaşık 20 dakika sürmüştür.

2.4. Verilerin Analizi

Veri toplama araçlarından elde edilen veriler bilgisayara aktarılmış ve veri girişi aşamasında bütün ölçekler kontrol edilerek çift işaretleme yapan ya da herhangi bir maddeyi işaretlemeyen öğrencilerin ölçekleri veri kodlama işleminin dışında bırakılarak analize alınmamıştır. İstatistiksel analizler bilgisayarda “SPSS 16.0” paket programı kullanılarak yapılmıştır.

Analiz basamağının ilk aşamasında, örnekleme oluşturan öğrencilerin cinsiyet, yaş, sınıf ve öğrenim gördükleri lisans programlarına göre dağılımını gösteren frekans ve yüzdeler ile değişkenlerin betimsel istatistikleri hesaplanmıştır. Değişkenlerin basıklık ve çarpıklık değerlerinin normal dağılım için kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu (basıklık= -.17 ile -2.20 arasında; çarpıklık= -.58 ile -.61 arasında) görülmüştür. Sürekli öfke ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide affetmenin düzenleyici (moderatör) rolünü test etmek için de Baron ve Kenny'nin (1986) basamaklarına dayalı “hijerarşik regresyon analizi” uygulanmıştır. Analiz öncesinde, yaşam doyumu için cinsiyetin olası kontrol değişkeni olup olmadığını belirlemek amacıyla da “bağımsız gruplar için t testi” kullanılmıştır.

2.5. Veri Toplama Araçları

Heartland Affetme Ölçeği (Heartland Forgiveness Scale): Araştırmada, öğrencilerin affetme düzeylerini belirlemek için Thompson ve diğerleri (2005) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye çeviri ve uyarlama çalışması Bugay ve Demir (2010) tarafından gerçekleştirilen Heartland Affetme Ölçeği Türkçe Formu kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe formu 18 maddeden oluşmakta ve yedili Likert derecelmeli olarak yanıtlanmaktadır. Ölçek “Kendini Affetme”, “Başkasını Affetme” ve “Durumu Affetme” olmak üzere 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin orijinal üç faktörlü yapısının Türk örnekleme için uygunluğu test etmek amacıyla açılımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi uygulanmış ve uyum değerleri yeterli düzeyde bulunmuştur. Bugay, Demir ve Delevi (2012) tarafından yapılan bir başka çalışmada, ölçeğin Türkçe formunun Ruminasyon Ölçeği Kısa Formu ve Yaşam Doyumu Ölçeği ile eşzaman (concurrent) geçerliğine sahip olduğu ortaya konulmuştur. Ölçeğin Türkçe formunun Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı kendini affetme alt ölçeği için .64; başkasını affetme alt ölçeği için .79 ve durumu affetme alt ölçeği için .76 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tümü için Cronbach alfa değeri ise .81 olarak hesaplanmıştır. Heartland Affetme Ölçeği'nin bu araştırma kapsamında hesaplanan Cronbach alfa değerleri ise, kendini affetme alt ölçeği için 0.58; başkasını affetme alt ölçeği için 0.77; durumu affetmek alt ölçeği için 0.69 ve ölçeğin tümü için 0.80 olarak bulunmuştur. Örnek maddeler: “İşleri berbat ettiğimde kendimi kabul etmek benim için gerçekten çok zordur” (Kendini affetme); “Başkaları bana geçmişte zarar vermiş de olsa, eninde sonunda onları iyi insanlar olarak görebilirim” (Başkalarını affetme); “Hayatımdaki kötü durumlarla eninde sonunda barışıırım” (Durumu affetme).

Sürekli Öfke-Öfke Tarzı Ölçeği (State-Trait Anger Expression Inventory): Spielberger ve arkadaşları tarafından 1983'te geliştirilen ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması Özer (1994) tarafından yapılmıştır. Ölçek sürekli öfke ve öfke ifade tarzı olmak üzere 2 ana alt boyuttan oluşmaktadır. Öfke ifade tarzı alt boyutu kendi içinde “öfke içte”, “öfke dışı” ve “öfke kontrol” alt ölçeklerinden oluşmaktadır. Toplam 34 maddeden oluşan ölçek, “Hiçbir Zaman”, “Bazen”, “Çoğu Zaman”, “Her Zaman”

seçeneklerinin yer aldığı Likert tipi dörtlü derecelendirmeye dayalı olarak cevaplandırılmaktadır. Öfke tarz ölçeği maddelerine uygulanan faktör analizinde, alt boyutlarının ölçeğin özgün formuyla benzer olduğu sonucu elde edilmiştir. İlk 10 madde sürekli öfkeyi ölçen ifadelerden oluşmaktadır. Sürekli öfke alt ölçeğinde kişinin genelde nasıl hissettiğine yönelik sorular vardır. Sürekli öfke alt ölçeğinden alınabilecek en düşük puan 10, en yüksek puan ise 40'tır. Sürekli öfke ölçeğinin ayırteci geçerliği ve eşzaman geçerliğine sahip olduğu ortaya konulmuştur. Sürekli öfke ölçeği için elde edilen iç-tutarlık katsayısı .79'dur (Özer, 1994). Ölçeğin bu çalışmada hesaplanan Cronbach alfa değeri ise .82'dir. Örnek madde: "Başkalarının hataları yaptığım işi yavaşlatınca kızarım".

Yaşam Doyumu Ölçeği (Satisfaction with Life Scale): Genel yaşam doyumunu ölçmek amacıyla Diener ve diğerleri (1985) tarafından geliştirilen Yaşam Doyumu Ölçeği, "hiç katılmıyorum"dan "tamamen katılıyorum"a kadar değişen cevaplar içeren, Likert tipi beş maddelik bir ölçektir. Her bir maddeden alınan puanlar 1 ile 7; toplam puan ise 1-35 arasında değişebilmektedir. Ölçekten alınan puan arttıkça genel yaşam doyumuna da artmaktadır. Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması Köker (1991) tarafından lise öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışma da (Durak, Şenol Durak ve Gençöz, 2010) ölçeğin yapı geçerliği, ayırteci geçerliği ve eşzaman geçerliğine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışma kapsamında yaşam doyumuna ölçeği için Cronbach alfa değeri 0.81 bulunmuştur. Örnek madde: "Yaşam koşullarım çok iyi".

2.6. Kişisel Bilgi Formu

Örneklem kapsamındaki öğrencilerin cinsiyet, yaş, sınıf ve öğrenim gördükleri lisans programının belirlenmesi için araştırmacılar tarafından oluşturulan formdur.

3. BULGULAR

Araştırmada ele alınan değişkenlere ilişkin betimleyici istatistik sonuçları Tablo 1'de sunulmuştur. Tablo 1'de görüldüğü gibi, değişkenlerin basıklık ve çarpıklık değerleri normallik sınırları içinde (± 3) (D'Agostino, Belanger ve D'Agostino, 1990) yer almaktadır. Ayrıca, beş değişkenin normallik dağılımını gösteren histogram grafikleri de incelenmiş ve değişkenlerin puan dağılımlarının normal olduğu kanaatine varılmıştır.

Tablo 1. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Betimsel İstatistikler

	Ort.	Ss	Çarpıklık	Basıklık
1. Kendini Affetme	27.93	5.62	-.09	2.20
2. Başkasını Affetme	25.55	7.32	-.21	-.17
3. Durumu Affetme	27.34	5.98	-.25	.63
4. Toplam Affetme	80.84	14.45	-.14	.62
5. Sürekli Öfke	22.36	5.49	.61	.24
6. Yaşam Doyumu	23.73	5.89	-.58	-.01

Bu araştırmada, cinsiyetin yordanan değişken olan yaşam doyumuna üzerindeki olası etkisini test edebilmek için, yaşam doyumuna puan ortalamalarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı "bağımsız

gruplar için t- testi” ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları, yaşam doyumu puan ortalamalarının cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaştığını ($t= 4.79$; $p<.001$) ve bu farkın kız öğrenciler lehine olduğunu göstermektedir. Yaşam doyumu puanlarının cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaşması nedeniyle, bu çalışmada cinsiyetin yaşam doyumu üzerindeki etkisini kontrol edebilmek amacıyla hiyerarşik regresyonda cinsiyet ilk basamakta bir “kontrol değişkeni” olarak analize alınmıştır.

Yaşam doyumu ve sürekli öfke arasındaki ilişkide affetmenin düzenleyici (moderator) etkisi, Baron ve Kenny'nin (1986) düzenleyicilik modeline ilişkin önerdiği basamaklara göre yapılandırılan hiyerarşik regresyon analizi ile test edilmiştir. Regresyon analizlerinde yüksek korelasyonlardan kaynaklanabilecek çoklu doğrusallık (multicollinearity) sorununu azaltabilmek amacıyla, yordayıcı (sürekli öfke) ve düzenleyici (affetme) değişkenler için standart z puanlar hesaplanarak, analizlerde standardize edilmiş puanlar kullanılmıştır (Frazier, Tix ve Barron, 2004).

Baron ve Kenny'nin (1986) düzenleyicilik (moderating) modeline ilişkin önerdiği basamaklara dayalı hiyerarşik regresyon analizinde, sırasıyla ilk basamakta kontrol değişkeni (cinsiyet), ikinci basamakta yordayıcı değişken, üçüncü basamakta düzenleyici değişken ve son basamakta düzenleyici ile yordayıcı değişkenlerin etkileşimi analize girilmektedir. Düzenleyici ve yordayıcı değişkenlerin etkileşiminin yordanan/kriter değişkeni (yaşam doyumu) anlamlı olarak yordaması, modelde düzenleyici bir etkinin var olduğunu göstermektedir. Anlamlı etkileşimler, Cohen ve Cohen (1983) tarafından önerilen işlemlere dayalı olarak, standardize edilmemiş regresyon katsayıları kullanılarak yordayıcı ve moderatör değişkenlerin ortalamalarının 1 standart sapma üstü ve altı değerlerine göre oluşturulan etkileşim grafiklerinde gösterilmiştir.

Sürekli öfke ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide toplam affetmenin düzenleyici rolünün olup olmadığının belirlenmesi için yapılan hiyerarşik regresyon analizinin sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Sürekli Öfke ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkide Toplam Affetmenin Düzenleyici Rolüne İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

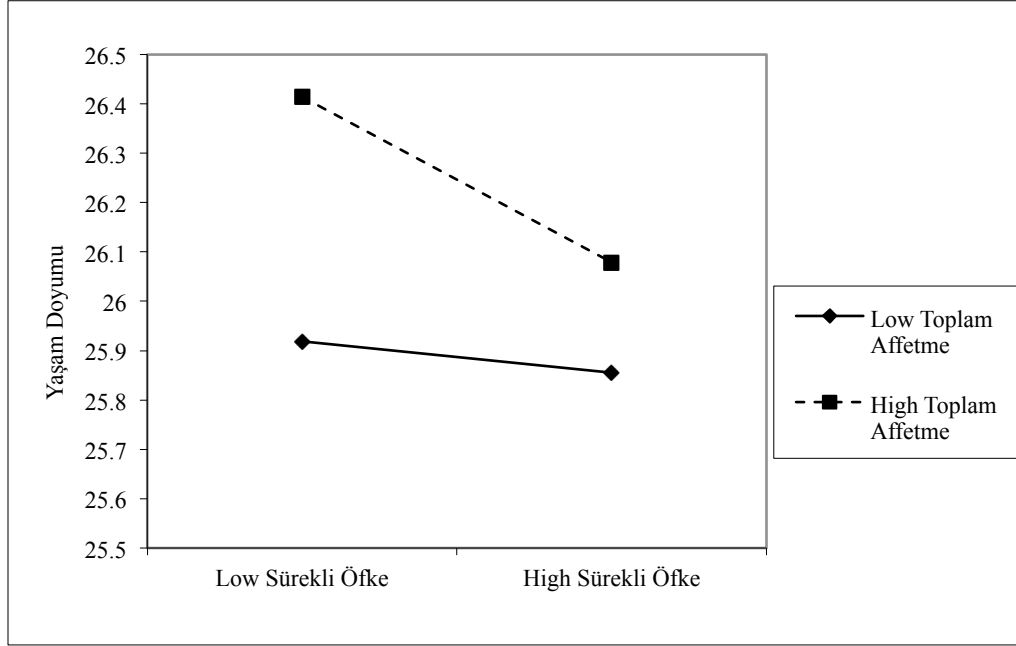
<i>Değişkenler</i>	<i>B</i>	<i>SEB</i>	β	<i>t</i>	R^2
Yordanan Değişken: Yaşam Doyumu					
1. Adım					
Cinsiyet	-1.90	.39	-.15	-4.85**	.021**
2. Adım					
Sürekli Öfke	-1.06	.18	-.18	-6.06**	.053**
3. Adım					
Sürekli Öfke	-.54	.20	-.09	-2.74**	0.78**
Toplam Affetme	1.06	.20	.18	5.35**	
4. Adım					
Sürekli Öfke	-.59	.20	-.10	-2.99**	.082*
Toplam Affetme	1.06	.20	.18	5.38**	
Toplam Affetme X Sürekli Öfke	-.34	.15	-.07	-2.31*	

* $p<.05$ ** $p<.01$

Tablo 2’de izlenebildiği gibi, hiyerarşik regresyon analizinde ilk basamakta kontrol değişkeni olan cinsiyet ($\beta=-.15$; $p<.01$), ikinci basamakta yordayıcı değişken olan sürekli öfke ($\beta=-.18$; $p<.01$) ve

üçüncü basamakta düzenleyici değişken olan toplam affetme ($\beta=.18$; $p<.01$) yaşam doyumunu anlamlı olarak yordamaktadır. Son basamaktaki toplam affetme ve sürekli öfke etkileşimi de ($\beta=-.07$; $p<.05$) yaşam doyumunu anlamlı olarak yordamıştır. Bu sonuçlar, yaşam doyumunu ve sürekli öfke arasındaki ilişkide toplam affetmenin düzenleyici (moderatör) bir rolünün olduğunu göstermektedir. Bir başka deyişle, sürekli öfke azaldıkça yaşam doyumunu artmaktadır ve bu artış affetme toplam puanı yüksek olan bireylerde daha fazladır. Bu etkileşim Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Sürekli Öfke ve Yaşam Doyumu İlişkisinde Toplam Affetmenin Düzenleyici Rolüne İlişkin Etkileşim Grafiği

Şekil 1’e göre, sürekli öfke azaldıkça yaşam doyumunu artmaktadır; bu artış, affetme toplam puanı yüksek olanlarda, düşük olanlara göre daha fazladır. Buna göre, sürekli öfke ve yaşam doyumunu arasındaki olumsuz ilişkide, yüksek düzeydeki toplam affetmenin düzenleyici bir rolü bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, sürekli öfkenin yaşam doyumunu üzerindeki olumsuz etkisini azaltmada yüksek toplam affetme bir tampon (buffer) rolü oynamaktadır.

Sürekli öfke ve yaşam doyumunu arasındaki ilişkide kendini affetmenin düzenleyici rolünün olup olmadığının belirlenmesi için yapılan hiyerarşik regresyon analizinin sonuçları Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Sürekli Öfke ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkide Kendini Affetmenin Düzenleyici Rolüne İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

<i>Değişkenler</i>	<i>B</i>	<i>SEB</i>	<i>β</i>	<i>t</i>	<i>R²</i>
Yordanan Değişken: Yaşam Doyumu					
1. Adım					
Cinsiyet	-1.90	.39	-.15	-4.85*	.021*
2. Adım					
Sürekli Öfke	-1.06	.18	-.18	-6.06*	.053*
3. Adım					
Sürekli Öfke	-.70	.18	-.12	-3.95*	.096*
Kendini Affetme	1.28	.18	.22	7.17*	
4. Adım					
Sürekli Öfke	-.71	.18	-.12	-4.00*	
Kendini Affetme	1.28	.18	.22	7.19*	.097
Kendini Affetme x Sürekli Öfke	-.13	.15	-.02	-.83	

* $p < .01$

Tablo 3’de görüldüğü gibi, hiyerarşik regresyon analizinde ilk basamakta kontrol değişkeni olan cinsiyet ($\beta = -.15$; $p < .01$), ikinci basamakta yordayıcı değişken olan sürekli öfke ($\beta = -.18$; $p < .01$) ve üçüncü basamakta düzenleyici değişken olan kendini affetme ($\beta = .22$; $p < .01$) yaşam doyumunu anlamlı olarak yordamaktadır. Son basamakta ise sürekli öfke ve kendini affetme etkileşimi ($\beta = -.02$, $p > .05$) yaşam doyumunu anlamlı olarak yordamamıştır. Bu sonuçlar, yaşam doyumunu ve sürekli öfke arasındaki ilişkide kendini affetmenin düzenleyici bir rolünün olmadığını göstermektedir. Diğer deyişle, sürekli öfkenin yaşam doyumunu üzerindeki olumsuz etkisi kendini affetmenin düşük ya da yüksek olmasına göre değişmemektedir.

Sürekli öfke ve yaşam doyumunu arasındaki ilişkide başkasını affetmenin düzenleyici rolünün olup olmadığının belirlenmesi için yapılan hiyerarşik regresyon analizinin sonuçları Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4. Sürekli Öfke ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkide Başkasını Affetmenin Düzenleyici Rolüne İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

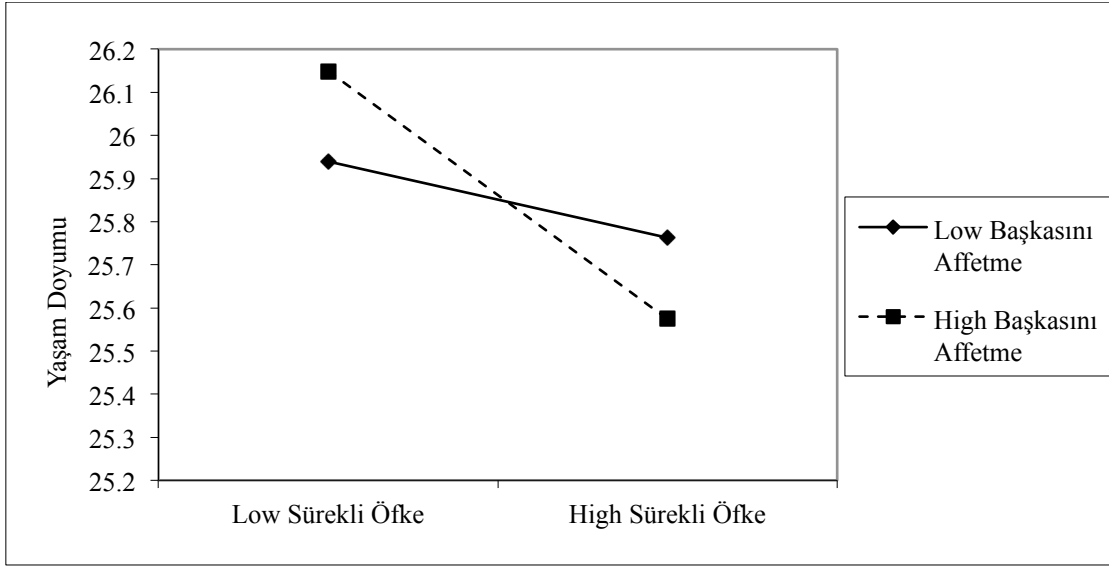
<i>Değişkenler</i>	<i>B</i>	<i>SEB</i>	<i>β</i>	<i>t</i>	<i>R²</i>
Yordanan Değişken: Yaşam Doyumu					
1. Adım					
Cinsiyet	-1.90	.39	-.15	-4.85*	.021*
2. Adım					
Sürekli Öfke	-1.06	.18	-.18	-6.06*	.053*
3. Adım					
Sürekli Öfke	-1.07	.19	-.18	-5.50*	.053
Başkasını Affetme	-.02	.19	-.00	-.09	
4. Adım					
Sürekli Öfke	-1.11	.19	-.19	-5.73*	.063*
Başkasını Affetme	.03	.19	.00	.15	
Başkasını Affetme x Sürekli Öfke	-.52	.16	-.10	-3.31*	

* $p < .01$

Tablo 4’de izlenebildiği gibi, hiyerarşik regresyon analizinde ilk basamakta kontrol değişkeni olan cinsiyet ($\beta = -.15$; $p < .01$), ikinci basamakta yordayıcı değişken olan sürekli öfke ($\beta = -.18$; $p < .01$)

yaşam doyumunu anlamlı olarak yordamaktadır. Üçüncü basamakta düzenleyici değişken olan başkasını affetme ($\beta=-.00$; $p>.05$) yaşam doyumunu anlamlı olarak yordamamıştır. Başkasını affetme ve sürekli öfke etkileşimi ($\beta=-.10$, $p<.05$) ise yaşam doyumunu anlamlı olarak yordamaktadır. Bu sonuçlar, yaşam doyumunu ve sürekli öfke arasındaki ilişkide başkasını affetmenin düzenleyici (moderatör) bir rolünün olduğunu göstermektedir. Buna göre, sürekli öfke azaldıkça yaşam doyumunu artmaktadır ve bu artış başkasını affetme düzeyi yüksek olan bireylerde daha fazladır. Bu etkileşim Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2. Sürekli öfke ve yaşam doyumunu ilişkisinde başkasını affetmenin düzenleyici rolüne ilişkin etkileşim grafiği

Şekil 2’ye göre, sürekli öfke azaldıkça yaşam doyumunu artmaktadır; bu artış, başkasını affetme düzeyi yüksek olanlarda, düşük olanlara göre daha fazladır. Buna göre, sürekli kaygı ve yaşam doyumunu arasındaki olumsuz ilişkide, yüksek düzeydeki başkasını affetmenin düzenleyici (moderatör) bir rolü bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, sürekli öfkenin yaşam doyumunu üzerindeki olumsuz etkisini azaltmada yüksek düzeydeki başkasını affetme bir tampon (buffer) rolü oynamaktadır.

Sürekli öfke ve yaşam doyumunu arasındaki ilişkide durumu affetmenin düzenleyici rolünün olup olmadığının belirlenmesi için yapılan hiyerarşik regresyon analizinin sonuçları Tablo 5’te belirtilmiştir.

Tablo 5. Sürekli Öfke ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkide Durumu Affetmenin Düzenleyici Rolüne İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

<i>Değişkenler</i>	<i>B</i>	<i>SEB</i>	<i>β</i>	<i>t</i>	<i>R²</i>
Yordanan Değişken: Yaşam Doyumu					
1. Adım					
Cinsiyet	-1.90	.39	-.15	-4.85*	.021*
2. Adım					
Sürekli Öfke	-1.06	.18	-.18	-6.06*	.053*
3. Adım					
Sürekli Öfke	-.66	.19	-.12	-3.52*	
Durumu Affetme	1.02	.19	.17	5.42*	.079*
4. Adım					
Sürekli Öfke	-.68	.19	-.12	-3.61*	
Durumu Affetme	1.06	.19	.18	5.59*	.081
Durumu Affetme x Sürekli Öfke	-.26	.15	-.05	-1.74	

* $p < .01$

Tablo 5'te görüldüğü gibi, hiyerarşik regresyon analizinde ilk basamakta kontrol değişkeni olan cinsiyet ($\beta = -.15$; $p < .01$), ikinci basamakta yordayıcı değişken olan sürekli öfke ($\beta = -.18$; $p < .01$) ve üçüncü basamakta düzenleyici değişken olan durumu affetme ($\beta = .17$; $p < .01$) yaşam doyumunu anlamlı olarak yordamaktadır. Son basamakta ise sürekli öfke ve durumu affetme etkileşimi ($\beta = -.05$, $p > .05$) yaşam doyumunu anlamlı olarak yordamamıştır. Bu sonuçlardan, yaşam doyumunu ve sürekli öfke arasındaki ilişkide durumu affetmenin düzenleyici (moderatör) bir rolünün olmadığı anlaşılmaktadır. Bir başka ifadeyle, sürekli öfkenin yaşam doyumunu üzerindeki olumsuz etkisi durumu affetmenin düşük ya da yüksek olmasına göre değişmemektedir.

4. TARTIŞMA

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinde sürekli öfke ve yaşam doyumunu arasındaki ilişkide kendini affetme, başkasını affetme, durumu affetme ve toplam affetmenin düzenleyici (moderatör) rollerinin olup olmadığı incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen bir bulgu, sürekli öfke ve yaşam doyumunu arasındaki ilişkide toplam affetmenin düzenleyici bir rolünün olduğunu göstermektedir. Düzenleyicilik modelinin etkili olması durumunda ara değişkenin bir tampon rolü oynadığı (Fraizer, Tix ve Barron, 2004) belirtilmektedir. Buna göre, sürekli öfkenin yaşam doyumunu üzerindeki olumsuz etkisini azaltmada toplam affetmenin bir tampon rolü oynadığı söylenebilir. Başka bir deyişle, öfke duygusunu sürekli yaşayan bireyler daha affedici olduklarında kendi yaşamlarından duydukları memnuniyet de artmaktadır. Bu sonuç alanyazında affetme ve öfke arasındaki bağıntıyı açıklayan kavramsal görüşler ile; benzer değişkenlerin incelendiği bazı araştırmalar ışığında değerlendirilebilir. Wade, Bailey ve Shaffer (2005) affetmeyi, incinmeden kaynaklanan acı, öfke ve intikam duygularını, gerekli fiziksel ve/veya duygusal sınırları koruyarak olumlu duygularla değiştirme olarak tanımlamaktadırlar (Akt., Wade, Post ve Cornish, 2011). Affetme; bireyi üzen karşıdaki kişiye karşı bilinçli ve isteyerek öfke, hüsrana ve intikam yerine; merhamet, empati, cömertlik gibi olumlu duygular ve tepkiler geliştirebilmek için çaba sarf etmektir (Enright, 1996). Bu açıklamalardan anlaşılacağı gibi, affetme süreciyle birlikte bireyin öfke duygusunu yerini şefkat, cömertlik, empati gibi olumlu tutumlara bırakabilmektedir. Soylu (2010) tarafından yapılan

araştırmada, affedici kişilik düzeyi yüksek olan bireylerde saldırganlık düzeyinin affedici kişilik düzeyi düşük olanlara göre daha az olduğu gözlenmiştir. Gassin, Enright ve Knutson (2005) ile Worthington ve Wade (1999) de yaptıkları araştırmalarda, affetmenin öfke ve depresyonla olumsuz; sosyal davranışlarla olumlu yönde ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca, affediciliğin yaşam doyumu ve öznel iyi oluş ile olumlu yönde ilişkisini (Eldeleklioğlu, 2015; Gull ve Rana, 2013; Lawler-Row ve Piferi, 2006) ve affetmenin, sosyal destek ve dengeli duygulanım aracılığıyla yaşam doyumu üzerinde dolaylı bir etkisinin olduğunu (Zhu, 2015) ortaya koyan araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmalar göz önüne alınarak denilebilir ki, affetme düzeyi yüksek olanlar daha az öfkeli olarak, daha olumlu sosyal davranışlar sergileyebilmekte; sosyal destek ve dengeli duygulanım aracılığıyla da yaşamlarından daha fazla doyum elde edebilmektedirler. Dolayısıyla, affetmenin sosyal ilişkilere olumlu olarak yansıyan bu özellikleri, bireyin sürekli öfkeyi daha az yaşamasını ve yaşamından daha fazla doyum elde etmesini kolaylaştırıcı bir etmen olarak düşünülebilir.

Araştırmanın bir diğer bulgusuna göre, sürekli öfke ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide kendini affetmenin düzenleyici bir rolü bulunmamaktadır. Bir başka ifadeyle, sürekli öfkenin yaşam doyumu üzerindeki olumsuz etkisi kendini affetmenin düşük ya da yüksek olmasına göre değişmemektedir. Hall ve Fincham (2005) kendini affetmeyi, kişinin kendine karşı küskünlük, kendini cezalandırma ve kendini yıkan davranışları azaltarak kendine karşı olumlu davranışları arttırması ile ilgili değişimler olarak tanımlamıştır. Buna göre, kendini affetme süreciyle birlikte bireyin kendine olan öfke duygusu, yerini şefkat, cömertlik, empati gibi olumlu tutumlara bırakabilmektedir. Yapılan araştırmalar, kendini affetmenin mental ve psikolojik sağlıkla pozitif bir ilişkiye sahip (Avery, 2008) ve psikolojik iyi oluşun anlamlı bir yordayıcısı olduğunu (Halisdemir, 2013; Thompson ve diğ., 2005) ortaya koymaktadır. Ayrıca Hirsch, Webb ve Jeglic (2012) yaptıkları çalışmada, öfkeyi içte tutma ve öfkeyi dışa yöneltme ile intihar davranışları arasındaki ilişkide kendini affetmenin aracı rolü oynadığı sonucuna ulaşmışlardır. Alanyazındaki gerek kendini affetmeyle birlikte bireyin kendisine karşı olan olumsuz tutumlarının (öfke gibi) yerini olumlu tutumlara bıraktığı yönündeki kavramsal açıklamalar, gerekse kendini affetmenin öfke yaşantıları ve psikolojik iyi oluşla olan ilişkilerini gösteren araştırmalar ışığında, bu araştırmada kendini affetmenin sürekli öfke ve yaşam doyumu arasında düzenleyici bir role sahip olması beklenmekteydi. Bu sonuç, farklı kültürlerdeki bireyci ve toplulukçu (kollektivist) yönelimlerin affetmeyle ilişkili bazı psikososyal yansımalarının olabileceğini akla getirmektedir. Sandage ve Wiens (2001) affetmenin bireyci ve toplulukçu toplumlardaki kavramsallaştırılmasını incelemiştir. Buna göre, bireyci toplumlar affetmede; hataya sebep olarak kendilerini görme, kendileri üzerine düşünme ve affetmede bireysel becerileri kullanma eğilimindedir. Toplulukçu toplumlar ise affetmede; birbirleriyle ilişkilerin ön plana çıktığı, hataların kendilerinden ve başkalarından kaynaklandığını düşünme ve affetmede toplumsal sembolleri kullanma eğilimindedirler. Sandage ve Williamson (2005) bireyci toplumlarda affetmenin bireysel iyi oluşla, toplulukçu toplumlarda toplumsal iyi oluşla ilişkili olduğunu vurgulamışlardır. Alanyazındaki bu açıklamalar ışığında denilebilir ki, toplulukçu toplumlardaki affetmede daha çok ilişkisel ve toplumsal değerlendirmeler söz konusu olduğu için, kendini affetme boyutu da toplulukçu toplumlarda bireyci toplumlara göre daha az öne çıkarılıyor olabilir. Toplulukçu toplumlarda affetmenin daha çok toplumsal iyi oluşla ilişkili olduğu göz önüne alınarak, bireylerin kendilerinden çok, başkalarıyla ilişkilerine

yönelmelerinin kendini affetme ile ilgili süreçleri gölgede bırakmış olabileceği değerlendirilmesi yapılabilir. Bu çalışmada örneklemi oluşturan grubun toplulukçu yönelimi ağır basan bir kültürde yaşadığı düşünüldüğünde, kendini affetmenin bireyin psiko-sosyal uyumunda yeterince işlevsel olmaması anlaşılır görünmektedir. Ayrıca, sürekli öfke ile kişilerarası ilişkilerin bağıntısını ortaya koyan araştırmalar (Arslan, 2010; Lench, 2004; Özmen Süataç, 2010; Uzun, 2008) göz önüne alınarak, sürekli öfkenin daha çok kişilerarası ilişki problemlerinde ortaya çıkabileceği ve bireyin sürekli öfkenin kaynağı olarak kendisinden daha çok başkalarını görebileceğini düşündürmektedir. Bu durum, sürekli öfke ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide kendini affetmenin düzenleyici işlevinin olmamasında bir etmen olarak değerlendirilebilir.

Araştırmadan elde edilen bir başka bulgu, sürekli öfke ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide başkasını affetmenin düzenleyici bir rolünün olduğunu göstermektedir. Buna göre, sürekli öfkenin yaşam doyumunu azaltıcı etkisine karşı başkasını affetmenin bir tampon rolü oynadığı söylenebilir. Bir başka ifadeyle, öfke duygusunu sürekli yaşayan bireyler diğer insanlara karşı daha affedici olduklarında kendi yaşamlarından daha hoşnut olmaktadır. Yapılan araştırmalar, başkasını affetmenin ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmalar (Çivan, 2013), öfke, yaşam doyumu, anksiyete ve depresyon (Thompson ve diğ., 2005) ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca diğer bazı araştırmalara göre, sürekli öfke ile kişilerarası ilişkiler arasında anlamlı bir ilişki (Lench, 2004; Özmen Süataç, 2010; Uzun, 2008; Arslan, 2010) bulunmaktadır. Bu araştırmalar ışığında denilebilir ki, başkasını affetme eğilimi yüksek olanlar ilişkilerle ilgili daha az bilişsel çarpıtmalara ve daha olumlu kişilerarası ilişkilere sahip, depresyon ve anksiyete düzeyi düşük ve daha az öfkeli olarak yaşamdan daha çok doyum alabilmektedirler. Sürekli öfkenin daha çok diğer insanlarla olan ilişki sorunlarında yaşanabileceği göz önüne alındığında, başkalarını affedebilen bireylerin diğer insanlarla daha olumlu ilişkiler geliştirerek, daha az öfke yaşayabilecekleri ve bu durumun yaşam doyumlarına da olumlu yansıtılabileceği düşünülebilir.

Araştırmanın bir diğer bulgusuna göre, sürekli öfke ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide durumu affetmenin düzenleyici bir rolü gözlenmemiştir. Bir başka ifadeyle, sürekli öfkenin yaşam doyumunu üzerindeki olumsuz etkisi durumu affetmenin düşük ya da yüksek olmasına göre değişmemektedir. Durumu affetmenin öfke ile olumsuz (Mauger, Perry, Freeman ve Grove, 1992; Thompson ve diğ., 2005); yaşam doyumu ile olumlu (Thompson, 2005) yönde ilişkili olduğunu ve durumu affetmenin psikolojik iyi oluşun dört farklı düzeyinin (öfke, anksiyete, yaşam doyumu ve depresyon) anlamlı bir yordayıcısı olduğunu (Thompson ve diğ., 2005) ortaya koyan araştırmalar ışığında, bu çalışmada durumu affetmenin sürekli öfke ve yaşam doyumu arasında moderatör bir işlev sergileyebileceği öngörülmüştü. Bu sonuç, durumu affetmenin kendini ve başkasını affetmeden ayırışan özellikleri bağlamında açıklanabilir. Enright ve Zell (1989), bireylerin doğal afet veya hastalıkları affetmek yerine diğer insanları ve kendilerini affetmeye eğilimli olduklarını vurgulamıştır (Akt., Thompson ve diğ., 2005). Örneğin, herhangi bir hastalık durumunda kişi hastalığın sebebi olarak genetik faktörleri görürse, bu durumda genetik faktörün aktarımının sağlandığı aile bireylerini (anne, baba vb.) suçlayabilmekte ve böylece durumu affetmeden çok, başkasını affetme ön plana çıkabilmektedir. Kişi hastalığın nedenini kendisinin yaptığı hatalı davranışlara (sağlıksız beslenme, sağlığa dikkat etmeme vb.) bağladığında da kendini affetme eğilimi daha ağır basabilmektedir (Thompson ve diğ., 2005). Denilebilir

ki, affedilecek durumların sorumlusu olarak kendisini ya da başkalarını görebilen birey, yaşanan herhangi bir olumsuz durumu affetmeden çok, kendini ya da başkalarını affetme yöneliminde olabilir. Dolayısıyla, durumu affetmenin diğer affetme boyutlarından yeterince ayrılmamış olma ihtimali, sürekli öfke ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi düzenleyebilecek güçte bir ara değişken rolüne de sahip olamayacağını düşündürmektedir.

Özetle bu araştırmanın bulguları, sürekli öfke ve yaşam doyumu arasındaki olumsuz ilişkide, toplam affetme ve başkasını affetmenin düzenleyici bir rol üstlendiğini; kendini affetme ve durumu affetmenin ise düzenleyici işlevinin bulunmadığını ortaya koymaktadır. Bu bulgulara bakılarak, sürekli öfkenin yaşam doyumu üzerindeki olumsuz etkisine karşı yüksek düzeydeki toplam affetme ve başkasını affetmenin bir tampon işlevi gördüğü ve bu olumsuz etkiyi azalttığı sonucuna varılabilir.

Araştırmadan elde edilen bulgular ışığında şu öneriler sunulabilir:

1) Bu çalışmada, sürekli öfke ile ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide kendini affetmenin düzenleyici bir rolünün olmadığı gözlenmiş ve bu sonuç kültürel olarak toplulukçu yönelimin kendini affetme üzerindeki olası etkileriyle açıklanmıştır. Ülkemizde kendini ve başkasını affetme ile bireyci ve toplulukçu eğilimlerin ilişkilerini inceleyecek yeni araştırmalar, toplulukçu ve bireyci yönelimlere göre affetme süreçlerindeki değişiminin daha kapsamlı değerlendirilmesine katkı sağlayabilir. Ayrıca, bu konuda kültürler arası karşılaştırmalı araştırmalar da yapılabilir.

2) Araştırmada elde edilen bulgulardan birisi de, sürekli öfke ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide durumu affetmenin düzenleyici bir işleve sahip olmamasıdır. Durumu affetmenin, kimi zaman kendini ve başkasını affetme üzerinden gerçekleşebileceği yönündeki açıklamalar göz önüne alınarak, üç affetme boyutu arasındaki ilişkilerin hangi koşullarda ve hangi psikolojik değişkenlerle bağıntılı olarak değişim gösterdiğini ortaya koyabilecek yeni araştırmalara da gereksinim olduğu söylenebilir. Ayrıca bu sebeplere bağlı olarak durumu affetmenin kavramsallaştırmasının gözden geçirilmesi önerilebilir.

3) Üniversite öğrencilerinde affetme eğilimi arttıkça, sürekli öfkenin yaşam doyumu üzerindeki olumsuz etkisinin azaldığını ortaya koyan bu araştırmadan hareketle, affetmeyi geliştirici psikoeğitim programlarının sürekli öfke ve yaşam doyumu ile diğer psikolojik değişkenler üzerindeki etkililiğini test edecek deneysel araştırmaların yapılması önerilebilir. Ayrıca, öfke kontrol programlarının affetme boyutları üzerindeki etkisi de incelenebilir.

4) Üniversite psikolojik danışma ve rehberlik merkezlerinde, özellikle öfkesini kontrol etmekte zorlanan öğrencilere yönelik olarak, affetmeyi geliştirmeyi amaçlayan grup psiko-eğitim çalışmaları yürütülebilir. Ayrıca, öfke kontrol programlarının içeriğinde de affetmeyi arttıracı etkinliklere yer verilebilir.

5. KAYNAKLAR

Armsden, Gay & Greenberg, Mark (1987), "The inventory of parent and peer attachment: Individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescence", *Journal of Youth and Adolescence*, Vol.16, No.5, (427-454).

- Arslan, Coşkun (2010), “Öfke ve öfkeyi ifade etme biçimlerinin stresle başa çıkma ve kişiler arası problem çözme açısından incelenmesi”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt.10, Sayı.1, (7-43).
- Avery, Christi Marie (2008), “The relationship between self-forgiveness and health: Mediating variables and implications for well-being”, *The Sciences and Engineering*, Vol.69, No.3, (19-39).
- Aydiner, Berent Burcu (2011), *Üniversite öğrencilerinin yaşam amaçlarının alt boyutlarının genel yeterlik yaşam doyumu ve çeşitli değişkenlere göre incelenmesi*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Bailey, Roger & Miller, Christy (1998), “Life satisfaction and life demands in college students”, *Social Behavior and Personality*, Vol.26, No.1, (51-56).
- Baron, Reuben & Kenny, David (1986), “The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations”, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol.51, No.6, (1173-1182).
- Budak, Selçuk (2001), *Psikoloji sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Bugay, Aslı & Demir, Ayhan (2010), “A Turkish version of Heartland Forgiveness Scale”, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, Vol.5, (1927-1931).
- Bugay, Aslı, Demir, Ayhan & Delevi, Reuel (2012), “Assessment of reliability and validity of the Turkish version of Heartland Forgiveness Scale”, *Psychological Reports*, Cilt.111, Sayı.2, (575-584).
- Chaplin, Tara (2006), “Anger, happiness, and sadness: Associations with depressive symptoms in late adolescence”, *Journal of Youth and Adolescence*, Vol. 35, No.6, (977-986).
- Christopher, John Chambers (1999), “Situating psychological well-being: Exploring the cultural roots of its theory and research”, *Journal of Counseling and Development*, Cilt.77, Sayı. 2, (141-153).
- Cohen, Jacob, et al. (1983), *Applied multiple regression/correlation analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Hillsdale, NJ, Erlbaum.
- Cömert, Ece Havva (2004), *Depresif bozukluklarda anksiyete şiddetine göre sürekli öfkenin ve öfke ifade tarzlarının incelenmesi*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çeçen Eroğul, Ayşe Rezan ve Bilge Türk, Salibe (2013), “Ergenlerde çocukluk örselenme yaşantıları ve öfke ifade tarzları ile benlik saygısı ve yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin incelenmesi”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt.10, Sayı.1, (1421-1439).
- Çivan, İclal (2013), *Üniversite öğrencilerinin kişilerarası ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmaları ve başkalarını bağışlama davranışlarının incelenmesi*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çivıtcı, Asım (2012), “Üniversite öğrencilerinde genel yaşam doyumu ve psikolojik ihtiyaçlar arasındaki ilişkiler” , *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 21, Sayı. 2, (321-336).
- Çivıtcı, Asım (2015a), “Perceived stress and life satisfaction in college students: Belonging and extracurricular participation as moderators”, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, Cilt.205, (271-281).

- Çivitci, Asım (2015b), “Sürekli öfkenin yordayıcıları olarak benlik saygısı ve sosyal destek: Sosyal desteğin aracı ve düzenleyici rolü”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt.15, Sayı.1, (66-81).
- D'Agostino, Rahlp, Belanger, Albert, & D'Agostino Jr, Rahlp (1990), “A suggestion for using powerful and informative tests of normality”, *The American Statistician*, Vol.44, No.4, (316-321).
- Deffenbacher, Jerry, Oetting, Eugene, Thwaites, Gregory, Lynch, Rebekah, Baker, Deborah, Stark, Robert & Eiswerth-Cox, Lora (1996), “State–trait anger theory and the utility of the trait anger scale”, *Journal of Counseling Psychology*, Vol.43, No.2, (131-148).
- Diener, Ed. (1984), “Subjective well-being”, *Psychological Bulletin*, Vol.95, (542-575).
- Diener, Ed, Emmons, Robert, Larsen, Randy J & Griffin, Sharon (1985), “The satisfaction with life scale”, *Journal of Personality Assessment*, Vol.49, No.1, (71-75).
- Diener, Ed, Kesebir, Pelin & Lucas, Richard (2008), “Benefits of accounts of well-being for societies and for psychological science”, *Applied Psychology*, Vol.57, No. 1, (37-53).
- Dikmen, Ahmet Alpay (1995), *Kamu çalışanlarında iş doyumunu ve yaşam doyumunu*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Durak, Mithat, Şenol Durak, Emre & Gençöz, Tülin (2010), “Psychometric properties of the satisfaction with life scale among Turkish university students, correctional officers, and elderly adults”, *Social Indicators Research*, Cilt.99, Sayı.3, (413-429).
- Eckhardt, Christopher , Norlander, Bradley & Deffenbacher, Jerry (2004), “The assessment of anger and hostility: A critical review”, *Aggression and Violent Behavior*, Vol.9, No.1, (17-43).
- Eldeleklioğlu, Jale (2015), “Predictive effects of subjective happiness, forgiveness, and rumination on life satisfaction”, *Social Behavior and Personality: An International Journal*, Vol.43, No.9, (1563-1574).
- Enright, Robert (1996), “Counseling within the forgiveness triad: On forgiving, receiving forgiveness, and self forgiveness”, *Counseling and Values*, Vol.40, No.2, (107-126).
- Eryılmaz, Sevgi (2012), *Üniversite öğrencilerinde psikolojik sağlamlığı yordamada yaşam doyumunu, benlik saygısı, iyimserlik ve kontrol odağının incelenmesi*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Muğla Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- Fisher, Mickie & Exline, Julie Juola (2006), “Self-forgiveness versus excusing: The roles of remorse, effort, and acceptance of responsibility”, *Self and Identity*, Vol.5, No.2, (127-146).
- Frazier, Patricia, Tix, Andrew & Barron, Kenneth (2004), “Testing moderator and mediator effects in counseling psychology research”, *Journal of Counseling Psychology*, Vol.51, No.1, (115–134).
- Gassin, Elizabeth, Enright, Robert & Knutson, Jeanette (2005), “Bringing peace to the central city: Forgiveness education in Milwaukee”, *Theory Into Practice*, Vol.44, No.4, (319-328).
- Gençay, Selçuk (2009), “Beden eğitimi öğretmeni adaylarının umutsuzluk ve yaşam doyumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 8, Sayı.27, (380-388).

- Gezgin Gürbüz, Arzu (2008), *Öfke denetimi eğitiminin lise son sınıf öğrencilerinin öfkeyle başa çıkmaları, yaşam doyumları ve depresyon düzeylerine etkisinin incelenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Gull, Marium & Rana, Shabbir (2013), “Manifestation of forgiveness, subjective well being and quality of life”, *Journal of Behavioral Sciences*, Cilt. 23, Sayı.2, (17-36).
- Gündoğar, Duru, Gül, Songül Sallan, Uskun, Ersin, Demirci, Serpil ve Keçeci, Diljin (2007), “Üniversite öğrencilerinde yaşam doyumunu yordayan etkenlerin incelenmesi”, *Klinik Psikiyatri*, Cilt.10, Sayı.1, (14-27).
- Güngör, Tuğba (2011), *Selçuk Üniversitesi resim-iş eğitimi anabilim dalı öğrencilerinin kaygı ve yaşam doyumu düzeyleri*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Halisdemir, Derya (2013), *Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluşları, kendini affetme düzeyleri ve geçmişe yönelik anne kabul red alguları arasındaki ilişkiler*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Hall, Julie & Fincham, Frank (2005), “Self–forgiveness: The stepchild of forgiveness research”, *Journal of Social and Clinical Psychology*, Vol.24, No.5, (621-637).
- Hefferon, Kate & Boniwell, Ilona (2014), *Pozitif psikoloji kuram, araştırma ve uygulamalar*, Çev: Tayfun Doğan, Nobel Akademi Yayınevi, Ankara.
- Hirsch, Jameson K., Webb, Jon R. & Jeglic, Elizabeth L. (2012), “Forgiveness as a moderator of the association between anger expression and suicidal behaviour”, *Mental Health, Religion-Culture*, Vol.15, No.3, (279-300).
- Hook, Joshua N., Worthington, Everett L. & Utsey, Shawn O. (2008), “Collectivism, forgiveness, and social harmony”, *The Counseling Psychologist*, Vol.10, (1-27).
- Karasar, Niyazi (2013), *Bilimsel araştırma yöntemi*, Nobel Akademi Yayınevi, Ankara.
- Kılıç, Merve (2012), *Üniversite öğrencilerinin algıladıkları ebeveyn kabul-reddinin öfke ifade tarzı ve depresif belirtiler ile ilişkisinin ebeveyn kabul ve reddi kuramı çerçevesinde incelenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kısaç, İbrahim (1997), *Üniversite öğrencilerinin bazı değişkenlere göre sürekli öfke ifade düzeyleri*, Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koçak, Erhan (2008), *Ergenlerde yalnızlığın yordayıcısı olarak benlik saygısı ve sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarının incelenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Korkut, Şalibe (2012), *Lise öğrencilerinde çocukluk örselenme yaşantıları ve öfke ifade biçimleri ile benlik saygısı ve yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin incelenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Köker, Süreyya (1991), *Normal ve sorunlu ergenlerin yaşam doyumu düzeyinin karşılaştırılması*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Lawler-Row, Kathleen A. & Piferi, Rachel L. (2006), “The forgiving personality: Describing a life well lived?”, *Personality and Individual Differences*, Vol.41, No.6, (1009-1020).

- Lench, Heather C. (2004), "Anger management: Diagnostic differences and treatment implications", *Journal of Social and Clinical Psychology*, Vol. 23, No.4, (512-531).
- Mauger, Paul A., Perry, Jacqueline E., Freeman, Tom & Grove, Dianne C. (1992), "The measurement of forgiveness: Preliminary research", *Journal of Psychology and Christianity*, Vol.11, No.2, (170-180).
- North, Joanna (1987), "Wrongdoing and forgiveness", *Philosophy*, Vol. 62, No.242,(499-508).
- Özer, A. Kadir (1994), "Sürekli öfke (SL-Öfke) ve öfke ifade tarzı (Öfke-tarz) ölçekleri ön çalışması", *Türk Psikoloji Dergisi*, Cilt.9, Sayı.31, (26-35).
- Özer, Melek ve Karabulut, Özlem Özsoy (2003), "Yaşlılarda yaşam doyumu", *Geriatrı*, Cilt.6, Sayı.2, (72-74).
- Özgür, Gönül, Gümüş, Aysun B. ve Durdu, Banu (2010), "Evde ve yurttan kalan üniversite öğrencilerinde yaşam doyumu", *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, Cilt.1, Sayı.1, (25-32).
- Özmen Süataç, Arzu (2010), *Evlilik uyumunun kişilerarası tarz ve öfke açısından araştırılması*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Özmen, Ahmet (2004), *Seçim kuramına ve gerçeklik terapisine dayalı öfkeyle başa çıkma eğitim programının ve etkileşim grubu uygulamasının üniversite öğrencilerinin öfkeyle başa çıkma becerileri üzerindeki etkisi*, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sandage, Stephen & Wiens, Tina Watson (2001), "Contextualizing models of humility and forgiveness: A reply to gassin", *Journal of Psychology and Theology*, Vol.29, No.3, (201-211).
- Sandage, Steven J. & Williamson, Ian (2005), "Forgiveness in cultural context", (Ed) E.L. Worthington, Jr. , In *Handbook of forgiveness*, New York, Routledge, (41-56).
- Soylu, Bilge (2010), *Psikolojik ve sosyal dışlanma ile sosyal reddedilme kavramları arasındaki farklılıkların saldırganlık temelinde incelenmesi: Cinsiyet, bağışlayıcı kişilik ve negatif duygulanımın rolü*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tezer, Esin (1996), "Evlilik ilişkisinden sağlanan doyum: Evlilik yaşam ölçeği", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, Cilt.2, Sayı.7, (1-7).
- Thompson, Laura Yamhure , Snyder, Hoffman, Lesa, Michael, Scott, Rasmussen, Heather N., Billings, Laura S., ... & Roberts, Danae (2005), "Dispositional forgiveness of self, others, and situations", *Journal of Personality*, Vol.73, (313-359).
- Tuzgöl Dost, Meliha (2007), "Üniversite öğrencilerinin yaşam doyumunun bazı değişkenlere göre incelenmesi", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt.22, Sayı.2, (132-143).
- Uzun, Cemal (2008), *Kişilerarası ilişkiler, öfke, benlik algısı ve anksiyete*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Wade, Nathaniel, Post, Brian & Cornish, Marilyn (2011), "Forgiveness therapy to treat embitterment: A review of relevant research", (Ed) M. Linden & A. Maercker, In *Embitterment: Societal, psychological and clinical perspectives*, Wien, Springer-Verlag, (197-207).

Worthington Jr, Everett & Wade, Nathaniel (1999), “The psychology of unforgiveness and forgiveness and implications for clinical practice”, *Journal of Social and Clinical Psychology*, Cilt.18, Sayı.4, (385).

Zhu, Haidong (2015), “Social support and affect balance mediate the association between forgiveness and life satisfaction”, *Social Indicators Research*, Vol.124, No.2, (671-681).

**İSTANBUL SMMM ODASINDA KAYITLI MUHASEBE MESLEK
MENSUPLARINA VERİLEN DİSİPLİN CEZALARININ SUÇ DAĞILIMI VE
ANALİZİ: 2008-2015**

**THE ANALYSIS AND DISTRIBUTIONS OF DISCIPLINE PUNISHMENTS
FOR CERTIFIED PUBLIC ACCOUNTANTS REGISTERED IN ISTANBUL
CHAMBER OF CERTIFIED PUBLIC ACCOUNTANTS: 2008-2015**

Vedat EKERGİL¹

Öz

Muhasebe mesleğinde disiplin sürecinin başlangıcı 1989 yılında yürürlüğe konulan 3568 Sayılı Kanuna dayanmaktadır. İlk Disiplin Yönetmeliği 2000 yılında yayımlanmıştır. Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu'nun (IFAC) bünyesinde IESBA Etik Kurallara bağlı olarak 2007 yılında Disiplin Yönetmeliği güncellenmiş ve 2015 yılında son şeklini almıştır. Türkiye'de 2008-2015 döneminde verilen disiplin cezalarının sayısı 738 iken, bu cezalar 591 meslek mensubu tarafından gerçekleştirilmiştir. Meslek mensuplarının sadece %9'u Serbest Muhasebeci unvanına sahip olmasına rağmen, aynı dönemde Resmi Gazetede yayımlanan disiplin cezalarının %61,6'sı Serbest Muhasebeciler tarafından gerçekleştirilmiştir. Uyarma ve kınama cezaları Resmi Gazetede yayımlanmamasına rağmen, diğer disiplin cezalarının ortaya çıkmasında bir tetikleyici niteliktedir.

Meslek mensupları için verilen disiplin cezalarının temelinde; cezaların azaltılması, daha kaliteli hizmet verilmesi ve daha nitelikli meslek mensubunun yaratılması yatmaktadır. Bu nedenle amaç daha çok ceza vermeye çalışmaktan ziyade, etik değerleri yüksek bir meslek mensubu oluşturmaktadır. Çalışmada İstanbul SMMM Odasına bağlı meslek mensuplarından 2008-2015 dönemde disiplin cezası almış olanların suçlarının dağılımı ve nedenleri araştırılmaktadır. Bu amaçla Odanın faaliyet raporlarında yer alan disiplin kurulu raporları incelenerek, Disiplin Yönetmeliği'nde disiplin cezaları olarak tanımlanan 5., 6., 7., ve 9. maddelerin bentler bazında dağılımı gerçekleştirilmektedir. 2008-2015 döneminde İstanbul'a ilişkin toplam 223 disiplin cezası Resmi Gazetede yayımlanmasına rağmen, İstanbul SMMM Odası aynı dönemde 1016 disiplin dosyası incelemiştir. Bu dosyaların %74,7'si uyarma ve kınama cezalarına aittir. Disiplin suçlarının ortaya çıkış nedenleri arasında; Serbest Muhasebeci unvanının kaldırılması çabası, işletmelerin yaşadığı

¹ Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Uzaktan öğretim bölümü, vedatekerkil@gmail.com

yoğun rekabet ortamında çıkar çatışmaları arasında meslek mensubunun yalnız kalması, devletin meslek mensubu üzerinde kurduğu baskı vb. sayılabilir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe mesleği, Disiplin ceza türleri, Disiplin süreci, TÜRMOB, IESBA.

Jel Kodları: M40, M41, M49

Abstract

The beginning of discipline process in accounting profession is based on law no. 3568 effectuated in 1989. The initial regulation was published in 2000. The Discipline Regulation was updated according to the IESBA Ethic Codes which is under IFAC and was last released in 2015. The discipline punishments given in Turkey are 738 in the period 2008-2015 and 591 accountants were sentenced. The 61.6% of the discipline punishments are for the Certified Public Accountants though only the 9% of the members have the title Certified Public Accountants. Though warning and reprobation aren't published on the Official Gazette, have a triggering effect for occurring the other discipline punishments.

The underlying concept for organizing the discipline punishments is the decreasing the number of punishments, increasing the quality of the services given and qualifications of the members. Except giving more discipline sentences to the members, it must be aimed to raise more ethical members. In the study, the crimes committed, causes and the distribution of the crimes during the period 2008-2015 by the Certified Public Accountants registered in Istanbul Chamber of Certified Public Accountants were examined. For this the reports of the discipline committee published in the annual reports of the chamber were examined and the distributions were made according to the disciplinary codes no 5, 6, 7 and 9. During the period 2008-2015 though it is published 223 discipline punishments in Official Gazette, the chamber examined 1016 discipline files. 74.7% of the files are about warning and reprobation sentences. The causes for the discipline punishments are; the removal of Certified Accountant title, the effect of high competitive environment on the members and the pressures of the government on the members, etc.

Keywords: Accounting profession, Types of disciplinary penalties, Disciplinary process, TÜRMOB.

Jel Classification: M40, M41, M49

1. GİRİŞ

Türkiye'de muhasebe mesleğinin tarihi yüzyıllara dayanmış olsa da, kurumsallaşma süreci son 30 yıl içinde gerçekleşmiştir. Muhasebe mesleğinin toplumun vazgeçilmezi olması, meslek mensuplarının etik ve disiplin kurallarına gösterdiği riayet ve duyarlılıkla doğrudan ilgilidir. Mesleğin kurumsallaşma sürecindeki en önemli adımlar bu alanda atılmasına rağmen, meslek mensubu sayısındaki hızlı artış, rekabet, devlet-işletme çatışmasında taraf olmaya zorlanma gibi birçok nedenden dolayı disiplin cezalarında yıllar itibariyle artış söz konusudur.

Türkiye'de muhasebe meslek mensupları; disiplin kuralları ile ilk kez 1989 yılında çıkartılan 3568 Sayılı Meslek Yasası ile tanışmıştır. Kanunun ikinci bölümünde Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odaları ile Yeminli Mali Müşavirler Odaları hakkındaki hükümler yer almaktadır. Oda Disiplin Kurulu ve görevleri Kanunun 25. ve 26. maddelerinde, Birlik Disiplin Kurulu ve görevleri 38.

Maddede açıklanmaktadır. Kanunun son bölümünde disiplin cezalarının türleri, tanımları ve açıklamaları 47., 48. ve 49. Maddelerde ifade edilmektedir.

22/06/1990 tarihli ve 20556 Sayılı Resmi Gazetede meslek mensuplarına yönelik ilk disiplin yönetmeliğinin yürürlüğe girmesiyle hem disiplin cezalarına yönelik eylemler hem de disiplin süreci tanımlanmış olmaktadır. 31/10/2000 tarihli 24216 Sayılı disiplin yönetmeliği ile 20556 Sayılı disiplin yönetmeliği yürürlükten kaldırılmıştır. Bu yönetmelik ile disiplin cezalarına neden olan durumlar yeniden tanımlanmıştır. TÜRMOB tarafından 2006 yılında Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC) bünyesindeki Uluslararası Muhasebe Meslek Mensupları İçin Etik Standartlar Kurulu (IESBA)'nın yayımladığı "Uluslararası Muhasebe Meslek Mensupları İçin Etik Kurallar (IESBA Etik Kurallar)" kitabı esas alınarak 2007 yılında 26656 Sayılı Resmi Gazetede Disiplin Yönetmeliği yayımlanmıştır. 04/08/2015 tarihli 29435 Sayılı Kanunla da disiplin yönetmeliğinden "Serbest Muhasebecilik" ibaresi yürürlükten kaldırılmasına yönelik değişiklik yapılmıştır.

Ayrıca TÜRMOB Eylül 2008'de "meslek mensuplarının uyması ve sahip çıkması gereken kuralları" yayımlamıştır. TÜRMOB, bu kurallara uyulmasının sonucunda arzulanan disiplinin sağlanabileceğini ve mesleğin gerektirdiği etik değerlere sahip meslek mensuplara ulaşılabileceğini vurgulamıştır. Böylece meslek mensuplarına verilen disiplin cezalarında bir azalmanın sağlanması hedeflenmiştir (<http://www.turmob.org.tr/MBS/Default.aspx>).

Örgüt içinde düzeni ve mesleki hizmetlerin pürüzsüz bir şekilde yürütülmesinde başarıyı sağlamada disiplin kuralları bir amaç değil, tersine bir araç olarak düşünülmelidir. Bu araç bir bütün olarak "disiplin hukuku"dur. Disiplin hukukunda kamu düzeni ve kamu hizmetlerinin iyi görülüp yürütülmesi esastır. İdari bir fonksiyon üstlenen disiplin hukuku ile; hizmet kusurlarının ve hilelerinin ortadan kaldırılması veya azaltılması amaçlanmaktadır. Aslında disiplin kavramının anlamı da buna yöneliktir. Bu kurallar bütünü işletilmesi disiplin süreci ile gerçekleştirilmektedir. Muhasebe meslek mensuplarına yönelik uygulanan disiplin süreci ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir (Ekergil vd. 2016:108).

Türkiye'de disiplin cezalarına Maliye Bakanlığı tarafından resmîyet kazandırılmaktadır. TÜRMOB, Maliye Bakanlığı'nın yayımladığı disiplin cezalarının listesi hazırlamaktadır. TÜRMOB söz konusu raporu, 77 Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odasının ve 8 Yeminli Mali Müşavirler Odasının disiplin kurullarında alınan kararların ve Birlik Disiplin Kurulu'nda nihai karara bağlanması sonucunda oluşturulmaktadır. Meslek Odalarına meslek mensuplarına ilişkin olarak gelen şikâyet veya ihbar, Oda/Birlik kurullarının talebi ya da mahkeme kararının Odaya iletilmesiyle disiplin süreci başlamaktadır. Oda Disiplin Kurulu; olayı soruşturmakta ve kovuşturma sonucunda karara bağlanan disiplin cezalarını Birlik Disiplin Kuruluna gönderilmektedir. Birlik Disiplin Kurulu tüm dosyaları tekrar görüşerek nihai karara ulaşmaktadır. Bu süreç sonunda Disiplin Kurulu, meslek mensubunun isnat edilen suçu işlediği sonucuna ulaşırsa, eylemin niteliğine göre ilgilinin Disiplin Yönetmeliğinin 5., 6., 7., 8. ve 9. maddelerinde belirtilen cezalardan biri veya birden fazlasıyla cezalandırılmasına karar vermektedir. 3568 Sayılı Kanun ve Disiplin Yönetmeliğinde disiplin cezaları; kınama, uyarma, geçici olarak mesleki

faaliyetten alıkoyma, meslekten çıkarma, staj iptali, yeminli sıfatını kaldırma ve tedbir niteliğinde geçici men olarak sınıflandırılmaktadır.

Eylül 2011’de TÜRMOB tarafından gerçekleştirilen “Odalar Arası Uygulama Birlikteliği: Haksız Rekabet İşlemleri ve Disiplin İşlemleri” çalıştayı “Giriş” kısmında aşağıdaki ifadelere yer verilmektedir (Odalar Arası Uygulama Birlikteliği, 2011:35).

3568 sayılı meslek Yasamızda ve Disiplin Yönetmeliğinde; meslek onuruna veya mesleki standartlara aykırı eylem ve davranışlarda bulunanlarla, görevlerini yapmayan veya kusurlu olarak yapan veyahut görevinin gerektirdiği güveni sarsıcı hareketlerde bulunan meslek mensupları hakkında; muhasebe ve müşavirlik hizmetlerinin gereği gibi yürütülmesi amacıyla birtakım disiplin esasları düzenlenmiştir.

Birliğimizin kuruluşundan bu yana geçen süre içerisinde gerek uygulamada görülen sorunlar, gerekse yargıya intikal etmiş olaylardan çıkarılan sonuçlar dikkate alınarak disiplin uygulamalarında birlikteliği sağlamak amacıyla bir çalıştay düzenlenmesi uygun görülmüştür.

TÜRMOB tarafından ortaya konulan soruna bağlı olarak çalışmada, Türkiye’de faaliyet gösteren 85 Oda Disiplin Kurulu tarafından alınan disiplin kararlarının ne ölçü Birlik Disiplin Kurulu tarafından kabul gördüğü veya farklı bir bakış açısıyla Oda disiplin Kurulları ne ölçüde doğru karar olarak kabul edildiği araştırılacaktır. Bu amaçla TÜRMOB’un resmi internet sayfasında ilan ettiği 2009-2015 dönemindeki disiplin kurulu raporları incelenerek ve istatistiki sonuçlar tartışılacaktır.

2. YÖNTEM

Bu çalışma bir tanımlayıcı araştırmadır. Tanımlayıcı araştırmalar, araştırma probleminin özelliklerini ve oluş sıklığını belirleme, problem üzerinde etkili olan değişkenleri ve bu değişkenlerin önem derecelerini ortaya çıkarmak, problemin ortaya çıkış biçimini tahmin etmek ve değişkenler arasındaki ilişkiyi belirleyerek genellemelere varmak için yapılmaktadır. Bu araştırmaların amacı, nedensel bir ilişki kurarak genellemelere varmak, sistemleştirip sınıflandırmak ve tahminlerde bulunmaktır. (İslamoğlu, 2009:34)

Oda Disiplin Kurulları tarafından verilen disiplin kararları ile Birlik Disiplin Kurulunda filtre edilmektedir. Birlik Disiplin Kurulunun karar almada hakim bir otorite olduğunu kabul edersek, Oda Disiplin Kurullarının ne kadar doğru karar vermekte oldukları da ölçülebilmektedir. Bu amaçla çalışmada 2008-2015 döneminde İstanbul SMMM Odasının disiplin kurulu raporları incelenerek, disiplin suçlarının dağılımı ve nedenleri tespit edilmeye çalışılacaktır. İstanbul SMMM Odasının almış olduğu disiplin cezası kararlarının Disiplin Yönetmeliğinde yer alan maddelerin bentleri bazında değerlendirilerek, dağılımda frekansı yüksek olan bentlerin nedenleri araştırılacaktır. Bu kapsamda İstanbul SMMM Odasının internet sayfasındaki disiplin kurulu raporlarından yararlanılacaktır.

2.1. Araştırmanın Evreni ve Veri Toplam Aracı

İstanbul Türkiye’nin en önemli ticari merkezidir. Bu nedenle muhasebe meslek mensuplarının da en yoğun olduğu bölgedir. Tablo 1’de de görüldüğü gibi, Türkiye’deki meslek mensuplarının ortalama

%35-37'si İstanbul'da faaliyet göstermektedir. Bağımlı ve bağımsız faaliyet gösteren meslek mensupları bakımından bu dağılım özellikle SMMM ve YMM unvanlarında daha yüksektir.

Tablo 1. Bağımlı Bağımsız Bakımından İstanbul'un Türkiye'ye oranı

İstanbul Türkiye	SM		SMMM		YMM		Ortalama
	Bağımlı	Bağımsız	Bağımlı	Bağımsız	Bağımlı	Bağımsız	
2009					%46	%55	%34
2010	%26	%16	%56	%32	%47	%56	%35
2011	%33	%21	%56	%29	%45	%55	%37
2012	%31	%20	%53	%28	%44	%55	%36
2013	%32	%20	%54	%28	%43	%54	%36
2014	%31	%19	%54	%28	%41	%54	%36
2015	%31	%20	%55	%28	%41	%53	%37

Kaynak: İstanbul SMMM Faaliyet Raporları: 2008-2015

Ayrıca meslek üyelerinin unvanı bazında Türkiye'deki Serbest Muhasebeci (SM), Serbest Muhasebeci Mali Müşavir (SMMM) ve Yeminli Mali Müşavir (YMM) unvanlarının toplam meslek mensupları içindeki dağılımı ile İstanbul'da faaliyet gösteren meslek mensuplarının unvan bakımından dağılımının benzerlik gösterdiği Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2. Meslek Mensubu Türlerinin Toplam Meslek Mensubuna Oranı

		Top.SM	Top.SMMM	Topl YMM
2009	Türkiye	%36	%59	%5
	İstanbul	%25	%68	%7
2010	Türkiye	%26	%70	%5
	İstanbul	%14	%79	%6
2011	Türkiye	%16	%80	%5
	İstanbul	%11	%83	%6
2012	Türkiye	%14	%82	%5
	İstanbul	%9	%85	%6
2013	Türkiye	%13	%83	%5
	İstanbul	%9	%86	%6
2014	Türkiye	%11	%84	%5
	İstanbul	%7	%87	%6
2015	Türkiye	%10	%85	%5
	İstanbul	%7	%88	%6

Kaynak: İstanbul SMMM Faaliyet Raporları: 2008-2015

Araştırmada, 2008-2015 dönemlerinde TÜRMOB'un ve İstanbul SMMM Odasının internet sayfasında yayımlanan *disiplin kurulu raporları*ndan yararlanılmaktadır. Disiplin Yönetmeliğinde disiplin cezaları her ne kadar uyarma, kınama, geçici olarak mesleki faaliyetlerden alıkoyma, meslekten çıkarma, yeminli sıfatının kaldırılması şeklinde sınıflandırılmış olsa da, bu cezaları oluşturan nedenler alt maddeler halinde tanımlanmaktadır. Örneğin Disiplin Yönetmeliği'nin 6. maddesinde kınama cezası türleri 25 bente açıklanmaktadır. İstanbul SMMM Odasının raporlarında disiplin cezalarının türleri raporlanmaktadır. 2008-2015 dönemleri arasında Birlik Disiplin Kurulu'na SMMM Odalarından gelen toplam dosya sayısı Bu raporlara göre araştırmanın evreni 2008-2015 döneminde Oda Disiplin

Kurullarından Birlik Disiplin Kurulu'na gönderilen 2.304²tür (TÜRMOB Disiplin Kurulu Raporları 2008-2015). Aynı dönemde İstanbul SMMM Odası 1.016³ disiplin dosyasını karara bağlamıştır (İstanbul SMMM Disiplin Raporları 2008-2015). Buna göre İstanbul SMMM Odasının TÜRMOB'a gönderdiği disiplin dosyalarının toplam içindeki payı %44,1'dir.

2.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

TÜRMOB ve İstanbul SMMM Odası internet sayfasında verilen istatistiki bilgilerin doğru ve birbirini tamamlayarak anlamlı bir bütün olduğu varsayılmaktadır. İstanbul YMM Odasının internet sayfasında disiplin cezalarına yönelik istatistik verisine ulaşamadığı ve Bilgi Edinme Kanunu çerçevesinde talep edilen veriler alınmadığı için, çalışmada bu verilere yer verilememiştir.

İstanbul SMMM Odasının 2008-2015 döneminde 2009, 2012 ve 2015 dönemlerine ilişkin disiplin cezalarının suçlara göre dağılımı tabloları yer verilmemektedir. Bu veriler ilgili Odadan talep edilmesine rağmen alınmadığından, çalışmada bu yıllara ait ceza türlerine ilişkin veriler diğer yılların verilerinin ortalamasına dayalı olarak dağıtılarak tespit edilmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Çalışmanın temelini oluşturan verilerin hangi kaynaklarda olduğunun tespitinden sonra verilerin ilgili kaynaklardan toplanması, verilerin filtelenmesi ve analize uygun olacak şekilde verinin dönüştürülmesi aşamaları veri hazırlamayı oluşturmaktadır. TÜRMOB internet sayfalarında yer alan verilere bağlı olarak oluşturulan veri seti Excel 2013 programında PivotTable yardımıyla analize hazır hale getirilmektedir. Bu analizler sonucunda 2008-2015 döneminde Odaların disiplin sürecindeki başarıları yıllar itibariyle ölçülmeye çalışılmaktadır.

3. DİSİPLİN SÜRECİ

Meslek Odaları, Birlik Yönetim Kurulu aracılığıyla Maliye Bakanlığı tarafından tüzelkişilik kazandırılmaktadır. Bu nedenle Türkiye'de disiplin süreci TÜRMOB'un yetkisi dâhilinde yürütülmektedir. 3568 Sayılı Kanununun 14. Maddesinde Odaların kurulma amaçları ifade edilmektedir. Odalar;

'... meslek mensuplarının birbirleriyle ve iş sahipleri ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlakını korumak'

ile görevlendirilmiştir. Odalar faaliyetlerini sahip olduğu meslek mensupları arasından belirlediği üyelerle Oda organları vasıtasıyla yürütmektedir. Odalarda disiplin süreci, Disiplin Kurulu tarafından yerine getirilmektedir. Kanuna göre, Oda Disiplin Kurulu, üye sayısı 50'ye kadar olan Odalarda üç asil bir yedek üyeden, 50'den fazla olan Odalarda beş asil üç yedek üyeden oluşmaktadır. Disiplin Kurulu üyeleri, kayıtlı olduğu meslek odasında en az üç yıl kıdemli olup serbest veya bir işyerine bağlı olarak bu Kanun hükümlerine göre fiilen mesleki faaliyette bulunanlar arasından üç yıl için seçilmektedir. Üye sayısı yüzden az olan odalarda üç yıllık süre şartı aranmamakta, süresi dolan üye yeniden seçilebilmektedir.

² Disiplin dosyaları, SMMM Odalarından gelen dosyalara ilişkin veridir.

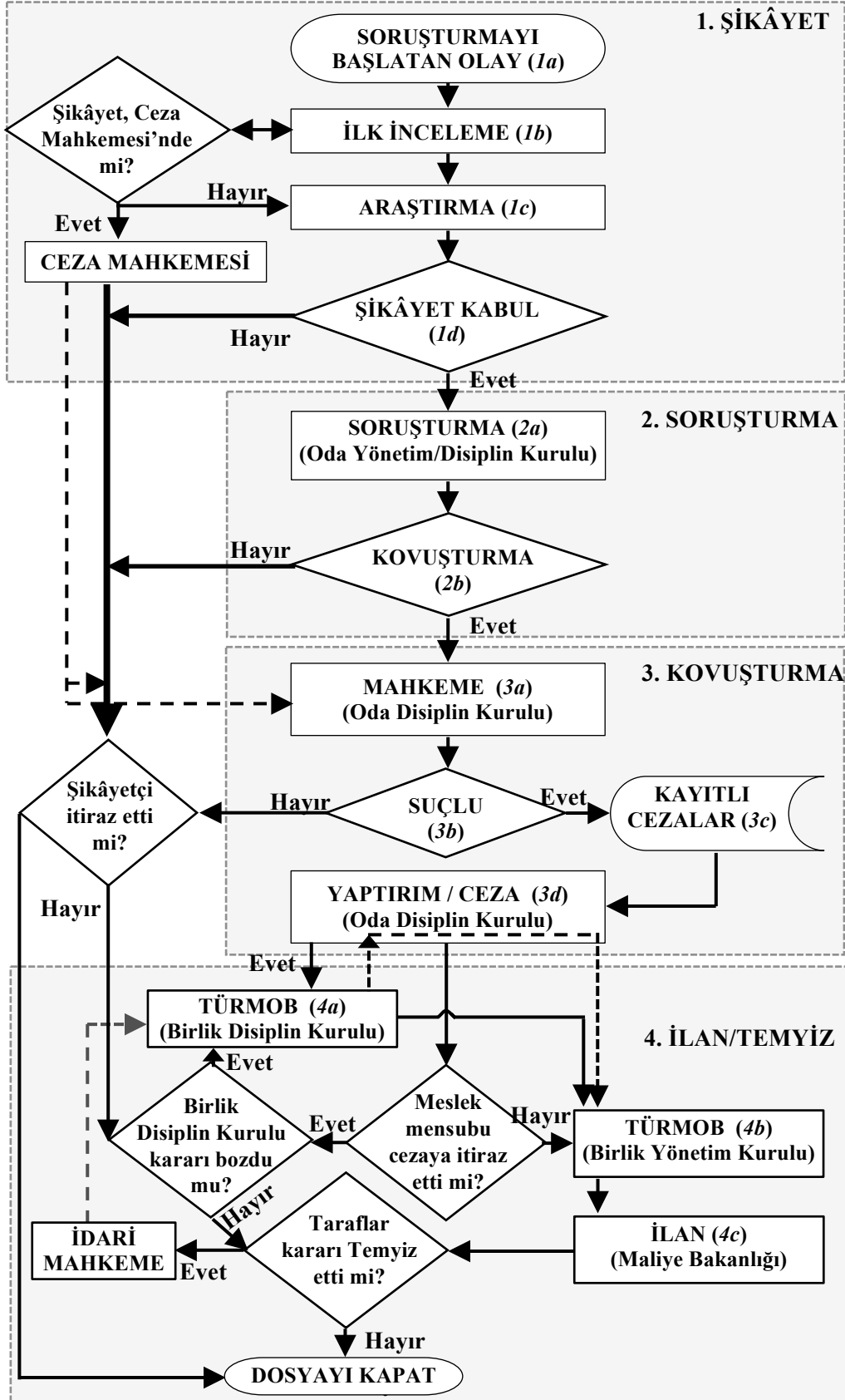
³ Disiplin Yönetmeliğinin 5., 6., 7., 8., 9. ve 30. maddelerine ilişkin disiplin cezaları alınmıştır.

Üyeler kendi aralarından bir başkan seçmektedir. Asil üyenin görevinden ayrılması durumunda yerine en çok oy alan yedek üye getirilmektedir. Disiplin Kurulu en az üç kişinin hazır bulunması halinde toplanabilmektedir. Kararlar üye tam sayısının salt çoğunluğu ile verilir. Oylarda eşitlik halinde Başkanın bulunduğu taraf üstün kabul edilmektedir. Disiplin Kurulunun kararlarına karşı tebliğ tarihinden itibaren otuz gün içinde Birlik Disiplin Kuruluna itiraz edilebilmektedir. Disiplin Kurulunun görevleri, Oda Yönetim Kurulunun disiplin soruşturması açılması kararı üzerine üyeler hakkında disiplin soruşturması yaparak disiplinle ilgili kararları ve cezaları vermek ve Kanunla verilen diğer yetkileri kullanmaktır (3568 Sayılı Kanun, Madde 25 ve 26).

TÜRMOB meslek odalarının vermiş olduğu kararlarda yeknesaklık sağlamak amacıyla 2011 yılında “Odalar Arası Uygulama Birlikteliği” adında bir çalıştay düzenlemiş ve haksız rekabet işlemleri ile disiplin işlemleri konuları hakkında bir rapor yayımlamıştır. Bu raporda disiplin işlemleri; soruşturma ve kovuşturma olmak üzere iki aşamada tanımlanmaktadır. Rapora göre disiplin sürecinin soruşturma aşaması; soruşturmayı başlatan olay, ihbar ve şikâyet üzerine yapılması gereken işlemler, soruşturmanın yapılması, soruşturma raporu ve soruşturma raporunun yönetim kurulunda değerlendirilmesi olmak üzere beş kısımda incelenmektedir. Kovuşturma aşaması ise savunmanın alınması, duruşma, karar aşaması ve disiplin kurulu kararlarının kesinleşmesi kısımlarından oluşmaktadır. Bu işlemlerde Odaların aynı olaya aynı kararı almalarına yönelik bir standardın oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda disiplin sürecinde hazırlanması gereken tüm raporlar matbu hale getirilerek standartlaştırılmıştır. Böylece şikâyet veya ihbarda bulunan, meslek mensubu, Oda ve Birlik arasında iletişimin kurulmasında kâğıda dayalı bir belgeleme sistemi ve dosyalama sistemi yaratılmış olmaktadır.

Bu bilgi sisteminin yürütülmesinde bilişim ve iletişim ağından uzak bir sistemin kurulmuş olması ve Türkiye'nin farklı özelliklerini bünyesinde barındıran Odalarda disiplin sürecinin işletilmesi standartlaşmada sorunların yaşanmasında önemli unsurlardır. Disiplin Kurulu üyeleri, kayıtlı olduğu meslek odasında en az üç yıl kıdemli olup serbest veya bir işyerine bağlı olarak bu Kanun hükümlerine göre fiilen mesleki faaliyette bulunanlar arasından üç yıl için seçilir. Üye sayısı yüzden az olan odalarda üç yıllık süre şartı aranmaz. Süresi dolan üye yeniden seçilebilir. Bu üyelerin genellikle Oda başkanının çalışma ekibi arasından seçilmektedir. Ayrıca disiplin sürecinde kovuşturma aşamasında ‘duruşma’ söz konusu olmasına rağmen, disiplin kurulu üyeleri arasında hukuk eğitimi olan veya bu alanda faaliyet gösteren avukat, savcı, hâkim gibi uzmanlardan yararlanılmamaktadır. Bunun yanında dava konusu olayda soruşturma veya kovuşturma aşamalarından bilirkişi olabilecek Oda dışından birisinin bulunmasına da izin verilmemektedir. Bu eksiklikler Odalardan gelen kararların Birlik Disiplin Kurulunda alınan kararlarla ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır.

Şekil 1. Türkiye Muhasebe Meslek Mensuplarının Disiplin Süreci

Kaynak: Bédard, 2001:407; 31.10.2000 tarih ve 24216 Sayılı Resmi Gazete; 27.09.2007 tarih ve 26656 Sayılı Resmi Gazete; 04.08.2015 tarih ve 29435 Sayılı Resmi Gazete.

Disiplin süreci bir şikâyet ve ihbar ile başlayıp kovuşturmasının başlamasıyla tamamlanmaktadır. Disiplin yönetmeliğinin ‘disiplin kovuşturması’ bölümünde; “ihbar/şikâyet ve ilk inceleme”, “soruşturma”, “kovuşturma” ve “temyiz” aşamalarından oluşmaktadır. TÜRMOB hazırladığı raporla disiplin sürecini iki temel aşamada gerçekleştirilmesini önerirken, disiplin yönetmeliği sürecin dört aşamada değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Disiplin yönetmeliğine göre disiplin süreci aşamaları Şekil 1 ile özetlenmektedir.

3.1. Şikâyet

Soruşturmayı başlatan olay; ihbar, şikâyet, Oda veya TÜRMOB’un tespiti ya da hükümlülükle biten bir yargılamanın sonucunda ortaya çıkabilmektedir (1a). Meslek mensubu hakkında yapılan ihbar veya şikâyet sözlü veya yazılı olarak gerçekleşebilir, ancak sözlü şikâyetin mutlaka bir tutanakla yazılı hale gelmesi gerekmektedir. Şikâyet edilen olaya ilişkin soruşturma açılıp açılmama kararı Oda Yönetim Kurulu kararına bağlıdır. Ancak bazı durumlarda kesinlikle soruşturma açılmaktadır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- Şikâyetçinin dilekçesi gerekli şartları taşıyorsa bile, Yönetim Kurulu tarafından olayın re’sen soruşturulmasına karar verilebilir.
- Oda Genel, Denetleme veya Disiplin Kurulları ya da Birlik Kurullarından herhangi biri soruşturma açılmasını talep edebilir.
- Oda Yönetim Kuruluna sonucun ulaşması koşuluyla hükümlülükle sonuçlanan bir ceza davasının konusu oluşturan eyleme ilişkin olarak ayrıca disiplin soruşturması açılmaktadır.

Oda Yönetim Kurulu en geç iki ay içerisinde şikâyet, ihbar veya istemi ilk incelemesini yapmak zorundadır (1b). Olayın; meslek mevzuatına uygunluğu, Disiplin Yönetmeliğine göre yaptırımına bağlanabilirliği ve ceza davasına konu olup olmadığı araştırılır (1c). Meslek mensupları hakkında soruşturma kararı alma yetkisi Yönetim Kuruluna aittir. Bu aşamada Yönetim Kurulu dosyanın işlemden kaldırılmasına, soruşturma açılmasına ya da açılmamasına yönelik karar vermektedir (1d).

3.2. Soruşturma

Yönetim Kurulu soruşturma açılmasına karar vermesi durumunda, üyeler arasından görevlendireceği bir veya birkaç kişiyi ‘soruşturmacı’ olarak atamaktadır. Soruşturma, ihbar ve şikâyetin Odaya ulaşmasından dosyanın Disiplin Kuruluna sevkine kadar geçen aşamayı ifade etmektedir (Odalar Arası Uygulama Birlikteliği, 2011:35). Soruşturma süreci; olaya ilişkin kanıt toplama, meslek mensubunu dinleme, gerekli görmesi halinde defter ve belgeleri inceleme veya her türlü adli ve idari mercilerden bilgi ve belge isteme şeklindedir. Bunun sonucunda ortaya çıkan rapor, Oda Yönetim Kurulu’na teslim edilmektedir ve Kurul uygun görürse raporu Oda Disiplin Kuruluna sevk etmektedir. Genel Kurulların istediği soruşturmalar ilgili Disiplin Kurulu tarafından yürütülmektedir (2a). İlgili Oda Yönetim Kurulu veya Disiplin Kurulu dosyayı ve raporu inceleyerek, hakkında şikâyet veya ihbar bulunan meslek mensubu için disiplin kovuşturması başlatmasına yer olmadığı veya disiplin kovuşturmasının başlatılmasına karar verebilmektedir (2b).

Kovuşturmanın başlatılmasına gerek olmadığına yönelik alınan karar, şikâyetçiye ve şikâyet edilen meslek mensubuna üç ay içinde yazılı olarak bildirilir. Şikâyetçi, bu karara bildirim tarihinden itibaren 30 gün içinde Birlik Disiplin Kuruluna itiraz edebilir. Birlik disiplin kurulu rapor üzerinde incelemeler yaptıktan sonra ya oda yönetim kuruluna veya oda disiplin kuruluna disiplin kovuşturmanın başlatılmasını isteyebileceği gibi, kararı doğru bulup dosyayı kapatabilir.

3.3. Kovuşturma

Kovuşturma, soruşturma dosyasının Oda Disiplin Komitesine tesliminden kararın kesinleşmesine ve kararın Birlik Disiplin Kuruluna raporlanmasına kadar geçen aşamaları ifade etmektedir (Odalar Arası Uygulama Birlikteliği, 2011:35). Oda Disiplin Kurulu hakkında disiplin cezası istenilen meslek mensubunun savunmasına ilişkin inceleme evrak üzerinde ya da duruşma şeklinde yapılabilir. Disiplin işlemleri içerisinde en önemli konu meslek mensubunun savunmasının alınmasıdır, bu Anayasal bir haktır. Disiplin Kurulu tarafından yapılan duruşma sorgu yapma şeklinde gerçekleştirilmektedir. Meslek mensubuna savunma yapma hakkını kullanması yasal bir zorunluluktur ve bu hak kullandırılmadan disiplin cezası verilemez. Duruşma, Disiplin Yönetmeliği gereğince ya meslek mensubunun talebi veya Disiplin Kurulunun uygun görmesi durumunda gerçekleştirilir. Duruşma gizli olarak yapılmaktadır. Ancak meslek mensubu isterse avukatı ile duruşmaya katılabilir. Oda Disiplin Kurulu en geç bir yıl içinde kararını kesinleştirmesi gerekmektedir. Karar; ‘ceza verilmesine yer olmadığına’ veya ‘cezalandırma kararı’ şeklinde olabilir. Cezalandırma kararları, Disiplin Yönetmeliğinin 5., 6., 7., 8. ve 9. maddelerinde belirtilen cezaları içermektedir. 3568 Sayılı Kanuna göre alınan disiplin cezası kararının bir derece hafif veya ağırnın uygulanması Disiplin Kurulunun yetkisi içindedir. Kurul böyle bir yetki kullanımını gerekçeleriyle raporunda açıklamak zorundadır.

Oda disiplin kurulunun kararına ilgililer oda aracılığıyla veya doğrudan Birlik Disiplin Kurulu’na itiraz edebilir. Birlik Disiplin Kurulu itiraza bağlı kararı dosya üzerinde incelemektedir. Geçici olarak mesleki faaliyetlerden alıkoyma, yeminli sıfatının kaldırılması veya meslekten çıkarma cezalarına yapılan itirazlarda, meslek mensubunun talebi veya Birlik Disiplin Kurulunun gerekli görmesi durumlarında tekrar duruşma yapılabilir, ancak bu tamamen Birlik Disiplin Kurulunun takdirindedir. Birlik Disiplin Kurulu, itiraza bağlı olarak verilen kararı aynen onaylayabilir, kararı değiştirebilir veya kararı bozarak kovuşturmanın derinleştirilerek yeniden kovuşturulması için ilgili odaya gönderebilir.

3.4. İlân ve Temyiz

Oda Disiplin Kurulu kararına 30 gün sonunda itiraz gelmez ise, karar kendiliğinden kesinleşmektedir. Karar, Oda Yönetim Kurulu aracılığıyla Birlik Disiplin Kuruluna gönderilmektedir. Birlik Disiplin Kurulu, kesinleşen disiplin kararını Maliye Bakanlığı’na göndermekte ve Resmi Gazetede yayımlanarak ilgililere duyurulmaktadır. Resmi Gazetede yayım cezanın kesinleşmesine yönelik bir işlem olmayıp, kesinleşen cezanın üçüncü şahıslara duyurulması amaçlanmaktadır. Oda, cezanın uygulanmaya başlama ve bitiş tarihlerini bir yazı ile TÜRMOB’a, Gelir İdaresi Başkanlığı’na, Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı’na, Vergi Dairesi’ne, Sermaye Piyasası Kurulu’na, BDDK’ya ve EPDK’ya, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu’na bildirerek, gerekli önlemlerin alınmasını talep etmektedir.

Disiplin cezası kesinleşmesinden sonra ilgili Oda Yönetimi Kurulu Başkanlığı tarafından uygulanmaktadır.

Meslek mensubu veya şikâyetçi kesinleşen karara itirazını cezanın tebliğinden itibaren 60 gün içinde idari yargıya dava açarak gerçekleştirebilir. İdari yargının ilk kademesi Ankara İdare Mahkemeleridir. Daha sonra Danıştay nezdinde temyiz edilebilmektedir.

4. DİSİPLİN CEZALARI

Türkiye’de muhasebe meslek mensuplarının disiplin cezaları, 3568 Sayılı Yasa ve 2000 2007 ve 2015 yıllarında güncellenen Disiplin Yönetmeliği’nde düzenlenmektedir. Buna göre disiplin cezaları; uyarma, kınama, geçici olarak mesleki faaliyetten alıkoyma, yeminli sıfatını kaldırma ve meslekten çıkarmadır. Disiplin Yönetmeliğinin (2007) 4. maddesinde meslek mensuplarına ve aday meslek mensuplarına uygulanacak disiplin cezalarını şöyle açıklamaktadır:

Uyarma (U): Meslek mensubuna ve aday meslek mensubuna, mesleğin yürütülmesinde daha dikkatli davranması gerektiğinin yazı ile bildirilmesidir.

Uyarma suçları, Disiplin Yönetmeliğinin 5. maddesinde 12 bent ile açıklanmaktadır. 27/09/2007 tarihli Disiplin Yönetmeliği ile 5/d bendi kaldırılırken, 5/a, f, k, l ve m bentlerinde değişiklik yapılmıştır. 5/e ve i bentleri ise 4/8/2015 tarihli Disiplin Yönetmeliği ile değişikliğe uğramıştır.

Kınama (K): Meslek mensubuna ve aday meslek mensubuna, görevinde ve davranışlarında kusurlu olduğunun yazı ile bildirilmesidir.

Kınama suçları, Disiplin Yönetmeliğinin 6. Maddesinde 25 bent ile açıklanmaktadır. 27/09/2007 tarihli Disiplin Yönetmeliği ile 6//a ve g bentlerinde değişiklik yapılırken, 6/r, s, ş, t, u, ü, v ve y bentleri bu Yönetmelik ile eklenmiştir. 6/q bendi 4/8/2015 tarihli Disiplin Yönetmeliği ile kaldırılmıştır. Ayrıca aynı Yönetmelikte; 6/c, d, ve p bentlerinden “Serbest Muhasebeci” ibaresi çıkarılmış, 6/z bendi eklenmiş ve 6/ş bendi değiştirilmiştir.

Geçici olarak mesleki faaliyetten alıkoyma (GOMFA): Mesleki sıfatı saklı kalmak koşuluyla altı aydan az, bir yıldan fazla olmamak üzere, mesleki faaliyetten alıkoymadır.

GOMFA suçları, Disiplin Yönetmeliğinin 7. maddesinde 8 bent ile açıklanmaktadır. 27/09/2007 tarihli Disiplin Yönetmeliği ile tüm bentler değişikliğe uğramıştır.

Yeminli sıfatını kaldırma (YSK): Yeminli Mali Müşavirin yeminli sıfatının kaldırılması ve mührünün geri alınmasıdır.

Yeminli sıfatının kaldırılması suçları Disiplin Yönetmeliğinin 8. maddesi ile açıklanmaktadır.

Meslekten çıkarma (MÇ): Meslek mensubunun ruhsatnamesinin geri alınarak bir daha mesleği yürütmesine izin verilmemesidir.

Meslekten çıkarma suçları, Disiplin Yönetmeliğinin 9. maddesinde 4 bent ile açıklanmaktadır. 27/09/2007 tarihli Disiplin Yönetmeliği ile 9/d bendinde değişiklik yapılmıştır. 9/b, f ve g bentleri ise 4/8/2015 tarihli Disiplin Yönetmeliği ile kaldırılmıştır.

Disiplin Kurulu raporları incelendiğinde, Odaların yukarıdaki cezaların dışında bekletme, tedbir niteliğinde men, staj iptali gibi disiplin cezalarını da uyguladıkları görülmektedir.

Bekletme: Meslek mensubu hakkında başlamış olan ceza kovuşturması; disiplin işlem ve kararına konu olacak bir eylem ve işlemde bulunmuş olan meslek mensubu hakkında aynı eylemlerden dolayı Ceza Mahkemesinde dava açılmış ise; disiplin soruşturma ve kovuşturma davanın sonuna kadar bekletilir (Disiplin Yönetmeliği, 2007, Madde 30).

Tedbir Niteliğinde Men: Meslek mensubunun disiplin işlemine ilişkin eylemi, ceza davasına konu olsun veya olmasın hakkında “geçici olarak mesleki faaliyetten alıkoyma” veya “meslekten çıkarma” cezasını gerektirecek nitelikte bir eylemden dolayı kovuşturma yapılıyorsa, Oda meslek mensubu hakkında tedbir niteliğinde karar alabilmektedir. Oda Yönetim Kurulunun isteği ve bu isteğin Disiplin Kurulunca uygun görülmesi veya disiplin kurulunun gerekli görmesi durumunda, meslek mensubuna ilişkin karar ilan edilinceye kadar, ilgili meslek mensubu tedbir niteliğinde geçici olarak mesleki faaliyetten alıkonulabilmektedir (Disiplin Yönetmeliği, 2007, Madde 30).

Aday meslek mensupları: Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Serbest Muhasebecilik Staj Yönetmeliği uyarınca, Kanunun ve bu Yönetmeliğin meslek mensupları hakkında düzenlemiş olduğu disiplin esasları aday meslek mensuplarına da uygulanır (Disiplin Yönetmeliği, 2007, Madde 10). Bu kapsamda aday meslek mensuplarına verilen disiplin cezası genellikle ‘staj iptali’dir.

Meslek mensubunun aynı kararda birden fazla eyleme ilişkin disiplin cezası gerektiriyorsa, her bir eylem için ayrı ayrı ceza uygulanabilmektedir. Ayrıca üç yıllık bir dönem içinde iki veya daha fazla disiplin cezasını gerektiren davranışta bulunan meslek mensubuna her yeni suçu için bir öncekinden daha ağır ceza uygulanabilmektedir. Disiplin cezası kesinleşen ve ilgiliye bildirildikten sonra, aynı cezayı gerektiren bir eylemin yinelenmesi durumunda bir üst ceza uygulanmaktadır (Disiplin Yönetmeliği, 2007, Madde 11).

Bir olay herhangi bir şikâyet dilekçesi olmasa bile, re’sen disiplin soruşturmasının yapılmasını gerekli kılıyor ise, şikâyetten vazgeçilmesi disiplin soruşturmasını sonlandırmamaktadır. Bunun yanında suç re’sen soruşturmayı gerektirmese bile, Oda Yönetim Kurulunca disiplin kovuşturması açılmasına karar verilmesi durumunda şikâyetçinin şikâyetinden vazgeçmese bile kovuşturmaya devam edilebilmektedir (Odalar Arası Uygulama Birlikteliği, 2011:66).

Türkiye’de 2008-2015 döneminde Maliye Bakanlığının onadığı ve Resmi Gazetede yayımlanan disiplin cezaları incelendiğinde toplam 738 disiplin cezasının 55 meslek odası tarafından verildiği görülmektedir. Bu meslek odalarından İstanbul, Ankara ve İzmir meslek odalarının 2008-2015 döneminde verdiği disiplin cezaları toplam disiplin cezalarının %53’ünü oluşturmaktadır. Türkiye’de meslek mensuplarının işlediği suçlara verilen cezalardan %72,2’sinin ‘geçici olarak mesleki

faaliyetlerden alıkoyma' ve %27,2'sinin 'meslekten çıkarma' oldukları tespit edilmektedir. Bu durum Tablo 3'te verilmektedir. Ayrıca yapılan araştırma sonucunda söz konusu dönemde 738 ceza, 591 meslek mensubuna ait olduğu belirlenmektedir. Bu meslek mensuplarının; 364'ü (%61,6) SM, 214'ü (%36,2) SMMM, 1'i Stajyer ve 12'si (%2,0) YMM'dir. Ceza verilen meslek mensuplarının 537'si (%90,9) erkek iken, 54'ü (%9,1) kadındır.

Tablo 3. Türkiye'deki Muhasebe Meslek Mensuplarına Verilen Disiplin Cezası Dağılımı

Yıllar	Disiplin Cezaları																	Toplam	
	12 AY GOMFA				6 AY GOMFA				6-12 GOMFA				MÇ				YSK		
	SM	SMMM	YMM	Toplam	SM	SMMM	YMM	Stajyer	Toplam	SM	SMMM	YMM	Toplam	SM	SMMM	YMM	Toplam		YMM
2008	17	11	0	28	32	6	2	0	40	2	1	0	3	21	4	0	25	0	96
2009	17	2	1	20	15	5	0	0	20	1	0	0	1	16	8	0	24	0	65
2010	27	9	0	36	21	21	0	1	43	2	1	0	3	33	8	0	41	0	123
2011	19	6	0	25	21	18	1	0	40	1	0	0	1	19	7	0	26	0	92
2012	12	14	0	26	13	16	2	0	31	1	2	0	3	8	7	0	15	0	75
2013	16	11	3	30	15	13	2	0	30	0	0	0	0	14	5	0	19	1	80
2014	16	16	3	35	11	16	1	0	28	1	0	0	1	11	20	0	31	3	98
2015	28	16	2	46	20	17	2	0	39	1	0	0	1	15	5	0	20	3	109
Toplam	152	85	9	249	148	112	10	1	271	9	4	0	13	137	64	0	201	7	738

Kaynak: <http://www.turmob.org.tr/TurmobWeb/MBS/DisiplinKuruluKararlari.aspx> (12.10.2016)

İstanbul'da faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının Resmi Gazetede yayımlanan disiplin cezaları 2008-2015 döneminde 223'tür. İstanbul'daki meslek mensuplarına verilen disiplin cezaları Tablo 4'te incelendiğinde; %71,7'sinin 'geçici olarak mesleki faaliyetlerden alıkoyma' ve %25,1'inin 'meslekten çıkarma' cezasına ilişkin olduğu tespit edilmektedir. Bu cezalar; 2008-2015 döneminde 110'u (%54,5) SM, 87'si (%43,0) SMMM ve 5'i (%2,5) YMM olmak üzere 202 meslek mensubu tarafından gerçekleştirilmiştir. Ceza verilen meslek mensuplarının 177'si (%87,6) erkek iken, 25'i (%12,4) kadındır.

Tablo 4. İstanbul'daki Muhasebe Meslek Mensuplarına Verilen Disiplin Cezası Dağılımı

Yıllar	Disiplin Cezaları																	Toplam	
	12 AY GOMFA				6 AY GOMFA				6-12 GOMFA				MÇ				YSK		
	SM	SMMM	YMM	Toplam	SM	SMMM	YMM	Stajyer	Toplam	SM	SMMM	YMM	Toplam	SM	SMMM	YMM	Toplam		YMM
2008	2	3	0	5	10	2	0	0	12	1	1	0	2	5	3	0	8	0	27
2009	1	1	0	2	5	2	0	0	7	1	0	0	1	8	4	0	12	0	22
2010	7	6	0	13	6	13	0	0	19	0	0	0	0	11	3	0	14	0	46
2011	2	2	0	4	5	6	0	1	12	0	0	0	0	4	3	0	7	0	23
2012	0	2	0	2	5	6	0	1	12	0	0	0	0	1	2	0	3	0	17
2013	4	2	0	6	6	5	0	1	11	0	0	0	0	1	1	0	2	1	21
2014	2	2	3	7	9	9	0	0	18	0	0	0	0	6	2	0	8	3	36
2015	1	0	1	2	12	10	0	2	22	0	0	0	0	2	0	0	2	3	31
Toplam	19	18	4	41	58	53	0	5	116	2	1	0	3	38	18	0	56	7	223

Kaynak: <http://www.turmob.org.tr/TurmobWeb/MBS/DisiplinKurulKararlari.aspx> (12.10.2016)

Meslek örgütlerinin disiplin yönetmeliklerini hazırlama amacı, ceza mahkemesinin amacından oldukça farklıdır. Disiplin yönetmeliğinin temel amacı, meslek mensuplarını suç işlemekten kaçınmaya ikna etmektir. TÜRMOB'un meslek mensuplarının suçtan caydırmaya ve etik davranmaya yönlendirme amacını gerçekleştirip gerçekleştirmediğini ölçebilmesi için, ortaya çıkan disiplin cezalarının analiz edilmesi ve sapmalara yönelik gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir. Tablo 3 ve 4'e göre; 2008-2015 dönemindeki toplam cezaların %30,2'si ve meslek mensuplarının %34,2'si İstanbul'da faaliyet gösteren meslek mensuplarına aittir. İstanbul meslek mensupları, TÜRMOB'a kayıtlı meslek mensupları içinde önemli bir yere sahiptir. İstanbul meslek mensupları sayısı bakımından örneklem büyüklüğü yeterli olmasına rağmen, örneklem olarak Türkiye'yi temsil edememektedir. Yine de TÜRMOB'un İstanbul'da faaliyet gösteren meslek mensuplarına verilen disiplin cezalarını önemsemesi, gerekli önlemlere yönelik strateji geliştirmesi ve Türkiye'yi kapsayan bir çalışma yapması gerekmektedir.

5. İSTANBUL'DA FAALİYET GÖSTEREN MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ SUÇ DAĞILIMI

Muhasebe meslek mensuplarının disiplin kuralları, 3568 Sayılı Kanunu ve Disiplin Yönetmeliklerinde düzenlenmiştir. Meslek mensubuna yönelik bir suçlama yapıldığında, ilgili Oda disiplin sürecini işleterek, meslek mensubuna ceza verilmesine yer olmadığına ya da disiplin cezalarından birinin veya birkaçının verilmesi gerektiğine karar verebilmektedir. Oda meslek mensubuna disiplin cezası verilmesine karar vermesi durumunda bu durumu TÜRMOB'un Disiplin Kuruluna raporlamaktadır. Birlik Disiplin Kurulu disiplin cezasına ilişkin nihai kararı vererek, Maliye Bakanlığı aracılığıyla kararı resmileştirmektedir. Tüm bu süreçte, Kanun ve Yönetmelikte belirtilen disiplin cezaları altı başlıkta toplanmış olmasına rağmen her başlığın altında cezayı oluşturan unsurlar bentler halinde belirtilmektedir. Çalışmada muhasebe meslek mensuplarına verilen disiplin cezalarının hangi suçlar üzerinde yoğunlaştığı araştırılmaktadır. Bu amaçla İstanbul SMMM Odasına kayıtlı meslek mensuplarının verilerinden yararlanılmaktadır.

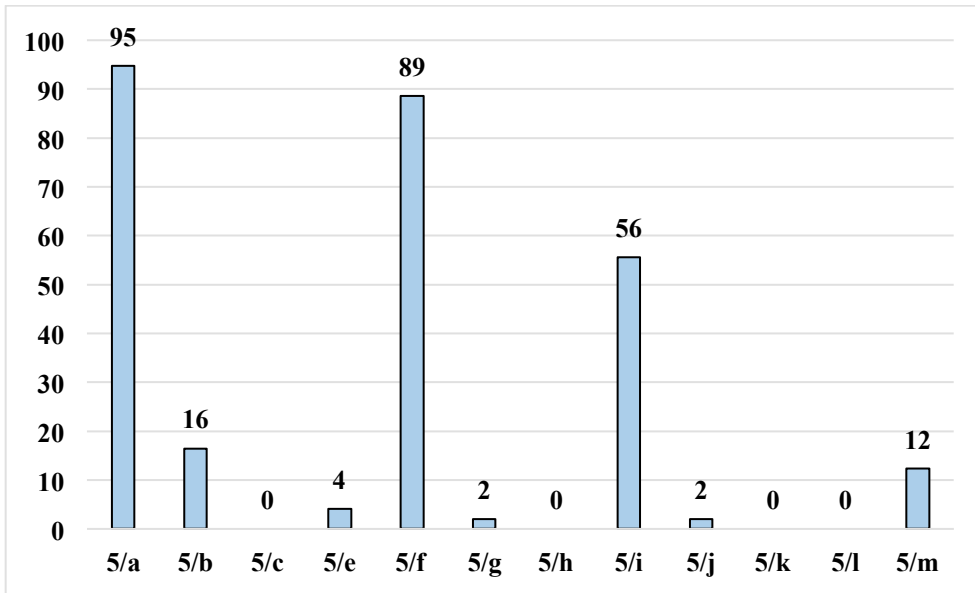
2008-2015 dönemleri arasında İstanbul SMMM Odasında 1016 disiplin dosya için karar verilmiştir. Bu kararların 276'sı (%27,2) uyarma, 483'ü (%47,5) kınama, 190'ı (%18,7) geçici olarak mesleki faaliyetlerden alıkoyma, 62'si (%6,1) meslekten çıkarma ve 5'i (%0,5) tedbiren geçici men olarak gerçekleşmiştir. Bu kararlar, İstanbul SMMM Odasının Faaliyet Raporları içinde Disiplin Kurulu Raporu olarak yayımlanan ve TÜRMOB'a iletilen kararlardır. Disiplin cezaları Birlik Disiplin Kurulunda değerlendirildikten sonra, Birlik tarafından onanan geçici olarak mesleki faaliyetten alıkoyma, meslekten çıkarma ve yeminli sıfatını kaldırma cezaları Maliye Bakanlığına gönderilmektedir. Disiplin Yönetmeliğinde yer alan 5., 6., 7., ve 9. Maddelerin bentlerinde yer alan suçların yoğunlaştığı durumlar aşağıda açıklanacaktır.

5.1. Uyarma Disiplin Cezası

Mesleki kurallara, mesleğin vakar ve onuruna aykırı fiil ve harekette bulunanlarla, görevin gerektirdiği güveni sarsıcı harekette bulunan meslek mensupları hakkında, ilk defasında uyarma cezası uygulanmaktadır.

İstanbul'da faaliyet gösteren meslek mensuplarından 'uyarma' cezası alanların suçlarının dağılımı Şekil 2'de gösterilmektedir.

Şekil 2. Disiplin Cezalarının Suçlara Göre Dağılımı: Uyarma

Kaynak: İstanbul SMMMO Faaliyet Raporu: 2008-2015.

Şekil 2 incelendiğinde, İstanbul'da faaliyet gösteren meslek mensuplarından 'uyarma' cezası alanların 5/a, 5/f ve 5/i bentleri üzerinde yoğunlaştığı ve 5/b ve 5/m bentlerinin de dikkate alınabilir olduğu görülmektedir.

- Yönetmeliğin 5/a bendinde;
 - Müşterilerin işlerine karşı, kayıtsız ve ilgisiz kalınması,

- Müşterilerle mesleki konularda yapılacak sözleşme hükümlerine aykırı davranılması,
 - Sözleşmenin taraflarca feshedilmesi hâlinde, iş sahibinin defter ve belgelerinin otuz gün içinde devir ve teslim tutanağı düzenleyerek teslim edilmemesi.
- Yönetmeliğin 5/f bendinde; müşteri bildirim listelerinin tam ve doğru olarak Odaya süresinde verilmemesi,
- Yönetmeliğin 5/i bendinde; adres değişikliklerinin, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik hükümlerine uygun olarak süresinde bildirilmemesi,
- Yönetmeliğin 5/b bendinde; Birlikçe yayımlanan, genelge ve yönerge hükümlerine aykırı olarak, meslek disiplinini bozucu hareketlerde bulunulması,
- Yönetmeliğin 5/m bendinde ise; yukarıda sayılanlar dışında, mesleğin vakar ve onuruna aykırı davranışlarla, görevin gerektirdiği güveni sarsıcı hareketlerde bulunulması
- hükümleri yer almaktadır. Bu bentlerin genel özellikleri göz önünde bulundurulduğunda meslek mensuplarının müşterileri ile olan ilişkilerindeki sorunlardan kaynaklandığı görülmektedir.

Saxby vd. (2004), muhasebe firmalarında hizmet kalitesi ile müşteri tatmini arasında pozitif-doğrusal bir ilişki söz konusu iken, hizmet kalitesi ile çatışma ve memnuniyetsizlik arasında da negatif ilişkinin olduğu belirtilmektedir. Muhasebe meslek mensuplarının sunduğu hizmetin kalitesini pozitif boşluğa yönlendirerek müşteri memnuniyeti ve sadakatini arttırmak mümkün olacaktır. Banar ve Ekergil (2010) muhasebe firmalarının hizmet kalitesini belirlemeye yönelik yapılan araştırmalarda, hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti ve sadakati arasındaki ilişkisinin “fiziksel özellikler”, “güvenilirlik” ve “empati” boyutlarında gerçekleştiği sonucuna varmışlardır. Weekes vd. (1996) ise “güven”, “empati” ve “fiziksel özellikler” boyutlarının yaygın olarak müşteri memnuniyetine etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

2008-2015 faaliyet döneminde İstanbul SMMM Odasının ‘uyarma’ disiplin cezasında ilgili bentler incelendiğinde hizmet kalitesinin ‘güvenilirlik’ boyutuyla ilgili olduğu görülmektedir. Berry ve Parasuraman’a (1992) ile Saxby vd. (2004) göre, hizmet kalitesini değerlemede güvenilirlik en önemli boyutu olduğu ifade edilmektedir. Güvenilirlik boyutu; güvenilebilirlik, doğruluk ve zamanlılık bileşenlerini içinde barındırmaktadır. Bu boyutla ‘müşterilerin meslek mensuplarının sundukları muhasebe hizmetlerinin zamanında, hatasız ve sorunlarının kesinlikle çözümlenmesi’ ifade edilmektedir. Güvenilirlik boyutu müşteri memnuniyetini artırdığı gibi, aynı zamanda muhasebe mesleğine olan bakışı da yönlendirmektedir (Banar ve Ekergil, 2010:53). Meslek mensuplarının verdiği sözleri zamanında yerine getirmesi, muhasebe kayıtlarını doğru bir şekilde tutması, hatasız çalışması gibi güvenilirlik bileşenleri “uyarma” disiplin cezası ile doğrudan ilgilidir.

Disiplin yönetmeliğinde “uyarma” cezası 12 bent ile kurgulanmasına rağmen, suçların özellikle 5/a, 5/f ve 5/i bentlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum muhasebe mesleğinde hizmet kalitesinin güvenilirlik boyutundaki eksiklikleri ifade etmektedir. Muhasebe mesleği mensuplarında etik değerlerinin geliştirilebilmesi için meslekte hizmet kalitesinin ölçülmesine yönelik yapılan araştırmaların dikkate alınması gerekmektedir. Ayrıca Disiplin Yönetmeliğinin kurgusunda meslek mensuplarının hizmet

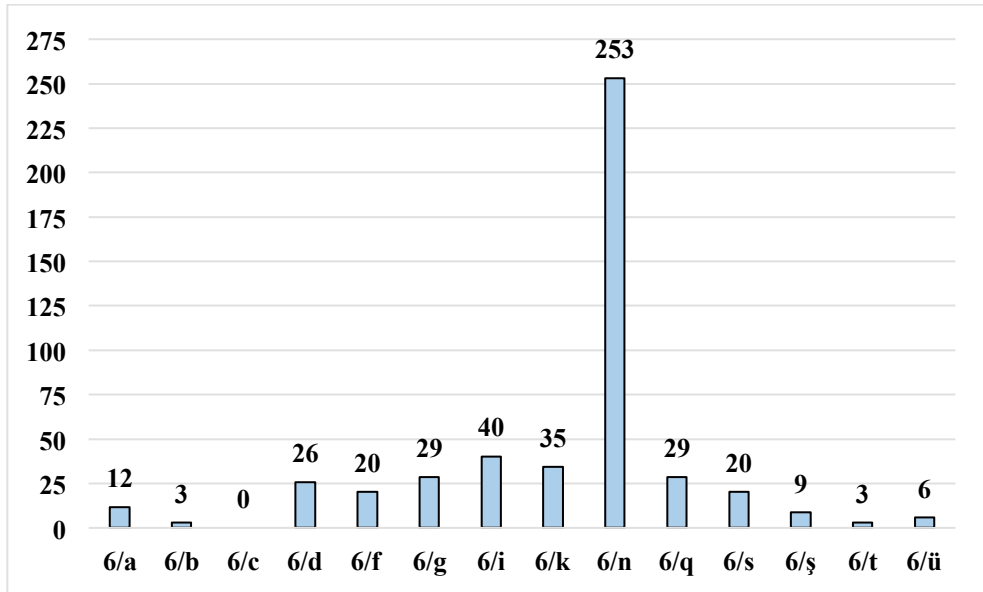
kalitesindeki eksikleri göz önünde bulundurularak düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Meslek mensuplarının en önemli sorunu olarak düşünülebilecek “güvenilirlik” sorununun “uyarma” geçiştirilmemesi gerekmektedir.

Kınama Disiplin Cezası

Uyarma cezasının bir üst cezası kınamadır. Meslek mensubu üç yıllık bir süre içinde uyarma cezasını gerektiren herhangi bir eylemi tekrarlaması durumunda da kınama cezası ile cezalandırılmaktadır (6/a). Şekil 3’te İstanbul SMMM Odasına kayıtlı meslek mensuplarının 2008-2015 döneminde kınama cezasını almak için yaptıkları suçlar gösterilmektedir. Disiplin Yönetmeliğinde 6. Maddede ‘kınama’ disiplin cezasına ilişkin suçlar bentler halinde sınıflandırılmaktadır. 2008-2015 dönemine ilişkin kınama suçlarının dağılımı verilen Şekil 3’te frekansı en yüksek olan bendin 6/n olduğu tespit edilmiştir.

Yönergenin 6/n bendinde “meslek mensuplarınca, kasıt olmaksızın gerekli özen ve titizlik yeterince gösterilmeden; yasal düzenlemelere ve ilan olunmuş norm ve standartlara aykırı olarak beyanname ve bildirimlerin imzalanması, denetlenmesi ve tasdik edilmesi” ifade edilmektedir.

Şekil 3. Disiplin Cezalarının Suçlara Göre Dağılımı: Kınama

Kaynak: İstanbul SMMMO Faaliyet Raporu: 2008-2015.

Muhasebe meslek mensupları yasalar ve muhasebe standartları aracılığıyla her zaman kamu yararını gözetmek zorundadır. Bu ise meslek mensubu ile müşteri arasında sürekli çatışmaya neden olabilmektedir. Bu nedenle, hizmet kalitesinin empati boyutu muhasebe meslek mensupları için çok önemlidir. Ağa ve Şafaklı'ya (2007) göre, müşteri memnuniyetini etkileyen tek hizmet kalite boyutu empatidir ve muhasebe meslek mensupları müşterilerinin kalplerini kazanmak istiyorlarsa empati boyutunu sürekli olarak göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Bu durumda muhasebe meslek mensupları için sözlü iletişimin önemi daha da artmaktadır.

Parasuraman vd. (1988) empati boyutuna; iletişim kurma, yeterlilik, müşterileri anlama ve erişim boyutlarını eklemiştir. Empati boyutu, müşteri anlama ve müşteriye gösterilen kişisel özen ve insancılık şeklinde tanımlanabilir. Bu boyut ile ‘meslek mensuplarının müşterisini her konuda ve her zaman dikkate alması’, ‘müşterisi ile kişisel olarak ilgilenmesi’, müşterisinin ihtiyaçlarının neler olduğunu bilmesi ve tahmin etmesi’, ‘müşterisinin menfaatlerini canı gönülden desteklemesi’ni ifade edilmektedir (Banar ve Ekerkil, 2010:41, 46)

Disiplin Yönetmeliğinin ‘kınama’ disiplin cezalarına ilişkin olarak dikkate alınması gereken diğer suçlar ise şöyle sıralanabilir:

- 6/d ‘müşteri ile hizmet sözleşmesi yapmadan iş yapma’,
- 6/f ‘reklam yasağına uyulmaması’,
- 6/g ‘asgari ücret tarifesinin altında, aykırı veya ücretini tahsil etmediği halde iş ilişkisini sürdürme’,
- 6/i ‘çalışanlar listesine kaydolmadan unvan kullanarak mesleki faaliyetini sürdürme’,
- 6/k ‘başka bir meslek mensubu ile sözleşmesi bulunan müşterilere, bilerek iş önerilmesi ve diğer meslek mensubu hakkında olumsuz yorumlarda bulunulması’,
- 6/s ‘Birlik Genel Kurulunca belirtilen büro standartlarına uyulmaması’dır.

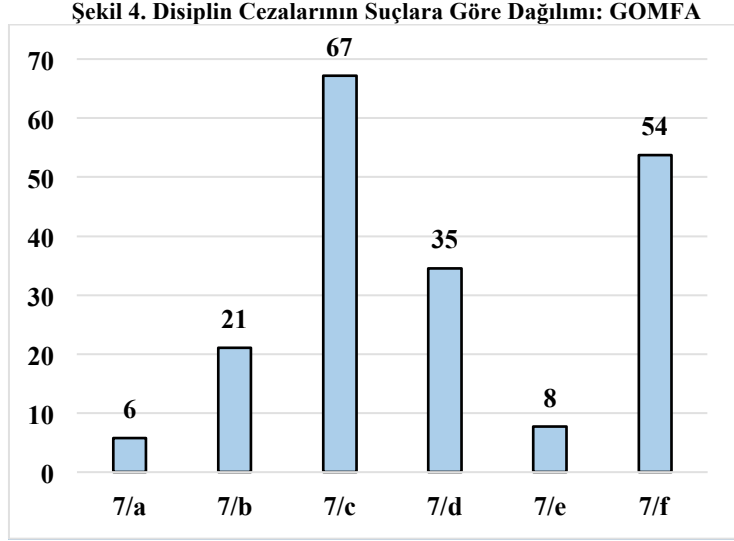
Kınama disiplin cezasında ikincil olarak yoğunlaşan suçlar IESBA Etik Kurallar kitabında detaylı bir şekilde incelenmektedir. IESBA Etik Kuralları kitabında etiğin temel ilkeleri; dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlilik ve gerekli özen, gizlilik ile mesleki davranış olarak sınıflandırmaktadır. Mesleki davranış ilkesi; tüm muhasebe meslek mensuplarının ilgili yasalara ve düzenlemelere uyması, muhasebe meslek mensubunun bildiği ya da bilebileceği mesleği gözden düşürücü herhangi bir hareketten kaçınması konusunda bir yükümlülük getirmektedir. Mesleği şöhretini olumsuz yönde etkileyebilecek tüm eylemlerden kaçınmayı kapsamaktadır. Meslek mensupları kendilerini ve işlerini pazarlarken ve tanıtırken, mesleğin itibarına gölge düşürmekten imtina etmelidir. Bu amaçla sunulmuş hizmetler, elde edilmiş nitelikler veya kazanılmış deneyimler hakkında abartılı iddialarda bulunulmaması ve başka bir meslek mensubunun çalışmalarını kötileyici atıflarda ya da gerçek dışı karşılaştırmaların yapılmaması gerektiği belirtilmektedir (Kısım 150 ve 250). Ayrıca muhasebe meslek mensubu, yeni bir müşteri ilişkisini kabul etmeden önce, bu kabulün temel ilkelerle uyuma yönelik herhangi bir tehdit yaratıp yaratmayacağını belirlemelidir. Muhasebe meslek mensubu, tekrarlanan müşteri sözleşmeleri için kabul kararlarını periyodik olarak gözden geçirilmelidir. (Kısım 210)

Kınama disiplin cezaları, meslek mensuplarının müşterilerine sunduğu hizmet kalitesinin güvenilirlik ve fiziksel özellikler boyutlarında yetersiz olduğunu göstermektedir.

5.2. Geçici Olarak Mesleki Faaliyetlerden Alıkoyma Disiplin Cezası

Görevini bağımsızlık, tarafsızlık ve dürüstlikle yapmayan veya kusurlu olarak yapan veyahutta bu Kanunda yer alan mesleğin genel prensiplerine aykırı harekette bulunan meslek mensupları için geçici olarak mesleki faaliyetten alıkoyma cezası uygulanır. Geçici olarak mesleki faaliyetlerde alıkoyma ve meslekten çıkarma cezaları Resmi Gazetede yayımlanarak ilgililere duyurulan bir disiplin cezasıdır.

İstanbul'da faaliyet gösteren meslek mensuplarının 2008-2015 döneminde geçici mesleki faaliyetlerden alıkoyma disiplin cezasında sırasıyla 7/c, 7/f, 7/d ve 7/b bentlerinde yoğunlaştığı Şekil 4'te görülmektedir.

Kaynak: İstanbul SMMMO Faaliyet Raporu: 2008-2015.

GOMFA cezaları arasında en yoğun olarak işlenen suç ise 7/c'dir. Bu bentte; “meslek mensuplarınca; meslek mensubu olmayan veya mesleği yapmaları yasaklanmış kişilerle Kanun ve yönetmelik hükümlerine aykırı olarak işbirliği yapılması” ifade edilmektedir.

13 Haziran 1989 yılında yürürlüğe konulan 3568 Sayılı Kanun ile mesleğe ilişkin tüm organizasyon yapısının ve meslek mensubu olma, sürdürme ve çıkarılma gibi tüm süreçlerin düzenlenmiştir. Türkiye'de muhasebe mesleğinin varlığı çok eski olmasına rağmen, 1989 yılına kadar yasaya ve devlet tarafından kabul edilen bir örgüt yapısına sahip değildir. Yasa yürürlüğe girdiğinde; muhasebe mesleği; Türkiye genelinde mali denetim yapan kamu bankalarının müfettişleri ve kanunları uyarınca vergi incelemesi yetkisine sahip olanlar, bilim alanına bakılmaksızın öğretim üyesi veya görevlileri, ticaret meslek lisesi veya maliye meslek lisesi mezunları muhasebe mesleğini icra etmekteydi. Kanun koyucular meslek mensuplarının niteliklerini belirlerken yumuşak bir geçiş yapmayı uygun bulmuşlardır. Örneğin ticaret meslek lisesinden mezun olan bir kişi 6 yıl staj yaptıktan sonra ‘serbest muhasebecilik’ unvanı alma hak kazanmaktaydı.

1990-1991 döneminde 25.226 meslek mensubunun 16.466'sı SM iken, 8.760'ı SMMM idi. 2002 yılında SM (28.794) ve SMMM (28.216) sayıları neredeyse eşitlenmişti. 5786 Sayılı Kanun öncesinde 2007 yılı sonu itibarıyla 71.679 meslek mensubunun 28.993'ü SM ve 42.686'sı SMMM olmuştu. 2008 yılında 5786 Sayılı Kanun ile “Serbest muhasebeci” unvanı kaldırılması ve Kanununun 20. Maddesi ile eklenen Geçici 11. Madde hükümleri uyarınca, Serbest Muhasebeci unvanına sahip meslek mensupları ‘mesleki uyum eğitimi’ olarak ‘özel serbest muhasebeci mali müşavirlik sınavı’nda başarılı olarak ‘serbest muhasebeci mali müşavir’ unvanı alma olanağı yaratılması Serbest Muhasebeci unvanının hızla azalmasına neden olmuştur.

TÜRMOB, arzuladığı Mali Müşavir niteliklerine sahip meslek mensubuna geçişi 27 yıllık bir süre içinde olabildiğince yumuşak bir geçiş süreciyle aşmaya çalışmaktadır. Ancak tüm bu çabalara rağmen, TÜRMOB internet sayfası istatistiklerinde Kasım 2016 itibariyle toplam meslek mensuplarının %9'u Serbest Muhasebeci olarak görülmektedir. Kanunen unvanı alınmış, yetkileri alınmış ve meslek hayatı bitirilmiş olan bir kesim bulunmaktadır. Bu durum Şekil 4'te de görüldüğü gibi Disiplin Yönetmeliğinin 7/c bendine yönelik suçların yoğunlaşmasına neden olmaktadır. 3568 Sayılı Kanununun 3. maddesini 'meslek unvanlarının haksız kullanılması'na ilişkindir. "Kanunen kullanmaya yetkisi olmayanlar tarafından, serbest muhasebeci mali müşavir, yeminli mali müşavir unvanlarının veya bu unvan veya kavramlara karışacak veya onlara benzer her türlü unvan, ibare veya remizlerin kullanılması yasaktır." Buna göre 7/c bendine ilişkin suç işleyenler Kanuna aykırı davranmış olmaktadır.

6/n bendinde kasıtlı olarak yapılmayan suçun kasıtlı olarak yapılması durumu 7/f bendi ifade edilmektedir. 2008-2015 döneminde İstanbul'daki meslek mensuplarından GOMFA cezası alanlardan %35'i 7/c suçunu işlemiş iken, %28'i 7/f suçuna aittir.

Meslek mensuplarının müşterilerden aldıkları para veya para hükmündeki değerleri kendisine veya bir başkasına mal etmesi veya emaneti inkâr etmesi 7/d suçunu ifade etmektedir. Bu suç toplam GOMFA cezasının %18'ini oluşturmaktadır.

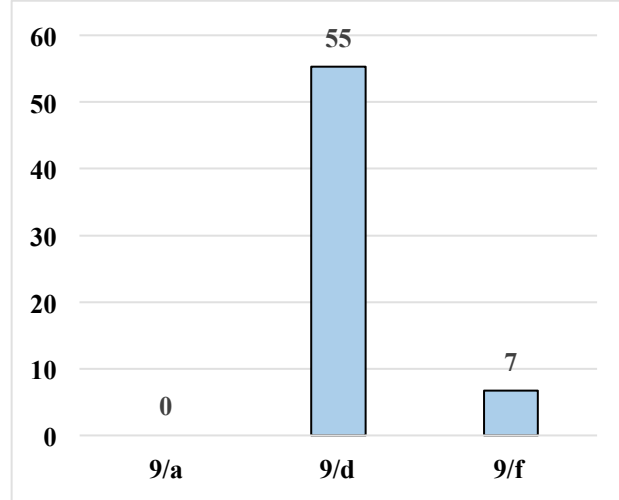
7/b bendinde ise bağımlı meslek mensuplarının işverenleri ile açık veya gizli hizmet sözleşmesi ile çalışılmasını ifade edilmektedir.

5.3. Meslekten Çıkarma Disiplin Cezası

Meslekten çıkarma; meslek mensubunun ruhsatnamesinin geri alınarak bir daha bu mesleği icra etmesine izin verilmemesidir. Mükellefle birlikte kasten vergi ziyanına sebebiyet verdikleri mahkeme kararı ile kesinleşen meslek mensuplarına, meslekten çıkarma cezası verilir.

İstanbul'da faaliyet gösteren meslek mensuplarının 2008-2015 döneminde meslekten çıkarma disiplin cezasında 9/d bendinin yoğunlaştığı Şekil 5'te görülmektedir.

Şekil 5. Disiplin Cezalarının Suçlara Göre Dağılımı: Meslekten Çıkarma

Kaynak: İstanbul SMMMO Faaliyet Raporu: 2008-2015.

Muhasebe meslek mensuplarının meslek hayatını sonlandıran ‘meslekten çıkarma’ cezası genellikle 9/d suçuyla gerçekleştiği Şekil 5’te görülmektedir. Bu bentte; “meslek ruhsatnamesinin bir başkasına kiraya verilmesi, herhangi bir şekilde bir başkasına kullanılması veya meslek mensubunun mesleki konulardaki yetkilerini genel vekâletname ve/veya düzenleme şeklinde vekâletname ile veya muvazaa yoluyla yahut da başka kanunlardaki düzenlemeleri kötüye kullanarak, mesleğini bizzat yapmayıp, yetkilerini devamlı ya da geçici olarak meslek mensubu olmayan kişilere kullandırması, kendi adına müşteri kabul etmesine, resmî belgelerde mühür ya da kaşesinin kullanılmasına izin verilmesi” ifade edilmektedir.

Şekil 5’te görülen 9/f bendi 2015 yılındaki disiplin yönetmeliğindeki değişiklikle kaldırılmıştır.

5.4. Staj İptali

Disiplin Yönetmeliği’nin 10. maddesinde ve Staj Yönetmeliği’nin 21. maddesinde Kanunun ve Yönetmeliğin meslek mensupları hakkında düzenlemiş olduğu disiplin esaslarının aday meslek mensuplarına da uygulanacağı hükmü yer almaktadır.

Disiplin hukuku açısından yaşanan en önemli sorunlardan birisi Oda Disiplin Kurulları tarafından aday meslek mensuplarına ‘staj iptali’ kararı vermeleridir. Öncelikle Disiplin Yönetmeliğinde staj iptali, bir disiplin cezası olarak nitelendirilmemektedir. Ayrıca staj iptali kararını verme yetkisi de Oda Yönetim Kurulu’na aittir.

Disiplin Yönetmeliğinin ceza hükümleri incelendiğinde, aday meslek mensuplarına Disiplin Yönetmeliğinin 5. ve 6. maddelerinin bazı bentleri uyarınca uyarma ya da kınama cezası verilebileceği, ancak Yönetmeliğin 7., 8. ve 9. maddelerinin aday meslek mensuplarına uygulanmasının mümkün olmadığı görülmektedir. Disiplin Yönetmeliğinin 5/b, g, i, j, k ve m bentlerinden uyarma cezası alabilmesi mümkün görünmektedir. Kınama disiplin cezasının ise 6/a ve 6/v bentlerine dayalı olarak verilebilmektedir. (Odalar Arası Uygulama Birlikteliği, 2011:67) Ancak 2008-2015 döneminde Türkiye’de verilen disiplin cezaları incelendiğinde (Tablo 3) stajyerlere sadece 2010 yılında 6 Ay Geçici Olarak Mesleki Faaliyetlerden Alıkoyma cezası verildiği tespit edilmektedir.

6. SONUÇ

Türkiye’de muhasebe mesleğinde yaşanan kurumsallaşma mücadelesi 1989 yılında meslek yasasının yürürlüğe konulmasıyla başlamıştır. Muhasebe mesleği işletme-tedarikçi-müşteri-devlet arasındaki çıkar çatışmalarını toplumun çıkarlarını gözeterek yönetmeye çalışan ekonomik bir birimdir. Muhasebe mesleği kurumsallaşma çalışmaları boyunca iki temel sorunu çözümlenmeye çalışmıştır. Bunlardan ilki Meslek Yasasının yürürlüğe konulduğu tarihte faaliyet gösteren meslek mensuplarının niteliğidir. İkincisi ise meslek itibarının işletme, devlet ve toplum tarafından kabullenilmesidir.

Meslek yasası yürürlüğe girdiğinde 25226 meslek mensubunun %65’i Serbest Muhasebeci unvanına sahipti. Meslek mensupları herhangi bir ölçü-değerlendirmeye tabi tutulmadan ve niteliklerinde herhangi bir standartlaştırma talebi olmadan bir unvana sahip olmuşlardı. Kanun yürürlüğe girdiğinde mevcut meslek mensuplarına yeniden unvan vermeye yönelik bir faaliyet gerçekleştirilmemiştir. 2008

yılında yürürlüğe konulan 5786 Sayılı Kanun ile Birlik “Serbest Muhasebecilik” unvanını kaldırmıştır. Bu yasa ile aynı zamanda Serbest Muhasebecilerin kademeli bir şekilde Serbest Muhasebeci Mali Müşavir olma olanağı da tanınmıştır.

Muhasebe mesleği; doktor, akademisyen, milletvekili gibi bir toplumun çıkarlarını ön planda tutan meslekler arasında yer almasına rağmen, toplumun mesleğe verdiği değer istenilen noktada hiçbir zaman olamamıştır. Devlet, muhasebe mesleğini işletmelerden vergi tahsil edilmesinde bir araç olarak görmüş ve muhasebecileri devletin memurları olarak tanzim etmeye çalışmıştır. İşletmeler ise muhasebe mesleğinin işletmedeki fonksiyonunu tam olarak anlayamadıkları için, mesleği devlet ile oluşabilecek çatışmadan kurtarıcı olarak değerlendirmişlerdir. Bu nedenle meslek mensuplarının işletmelerden talep etmeleri gereken ‘asgari ücret tarifesi’ne bile uymakta zorluklarla karşılaşmaktadır.

Türkiye’de 2008-2015 döneminde Maliye Bakanlığı tarafından onaylanarak Resmi Gazetede yayımlanan disiplin cezası sayısı 738’dir ve bu cezalar 591 meslek mensubu tarafından gerçekleştirilmiştir. İstanbul’da faaliyet gösteren meslek mensuplarından disiplin cezası alan 202 meslek mensubunun disiplin cezası sayısı 223’tür. Bu durumda disiplin cezası bakımından İstanbul Türkiye’nin ortalama üçte birini temsil etmektedir. Resmi Gazetede yayımlanmayan ‘uyarma’ ve ‘kınama’ disiplin cezaları dikkate alındığında Oda Disiplin Kurullarından Birlik Disiplin Kurulu’na gönderilen 2.304 disiplin dosyasının 1.016’sı İstanbul SMMM Odasına aittir. Disiplin cezaları bakımından toplam içinde önemli bir yere sahip olan İstanbul’un detaylı bir şekilde araştırması ve bir model oluşturularak cezalara yönelik tedbirlerin alınması gerekmektedir.

İstanbul’da faaliyet gösteren meslek mensuplarından disiplin cezası alanların suçları Disiplin Yönetmeliğinin 5., 6., 7. ve 9. maddelerin bentlerindeki dağılımdan çıkarılabilmektedir. Bu amaçla 2008-2015 döneminde disiplin cezalarına ilişkin suçların dağılımı tespit edilmiştir.

Uyarma disiplin cezası alanların, meslek mensubu ile müşteri arasındaki hizmet kalitesine bağlı suçlardan kaynaklandığı görülmektedir. Müşterinin işlerine kayıtsızlık, ilgisizlik, sözleşme hükümlerine aykırı davranma, müşteri bildirim listesini tam ve doğru olarak Odaya süresinde vermeme gibi suçların yoğunlukta olduğu belirlenmiştir. Meslek mensupları hizmet kalitesinin ‘güvenilirlik’ ve ‘empati’ boyunlarına yönelik sorunlar yaşadığı tespit edilmiştir.

Kınama disiplin cezası alanların büyük bir çoğunluğunun, müşterileri adına düzenleyecekleri beyanname ve bildirimlerde gerekli özen, titizlik ve hassasiyeti göstermediklerin kaynaklandığı görülmektedir. Bu suçun içeriğine göre, meslek mensupları müşterileri ile yeterince iletişim kurmakta, onları anlama ve erişim gibi unsurlarda sorunlar yaşamaktadır. Benzer şekilde eğer meslek mensubu bu suçu kasıtlı olarak gerçekleştirirse, bu durumda geçici olarak meslek faaliyetlerden alıkoyma cezası almaktadır. Bu suç, 7. Maddenin ikinci yoğunluklu suç durumundadır. Bu durumda meslek mensuplarının hizmet kalitesiyle ilgili ‘güvenilirlik’ ve ‘empati’ boyutları ile ciddi sorunlarının olduğu ve suçların bu noktalardaki eksikliklerden doğduğu görülmektedir.

Serbest Muhasebecilik unvanının kademeli olarak ortadan kaldırılma çabası, bu unvanla çalışmak durumunda kalan meslek mensuplarının disiplin suçu işlemesine neden olmaktadır. ‘Mesleği

yapmaları yasaklanmış kişilerle işbirliği yapma’, ‘meslek ruhsatnamesini bir başkasına kiralama’, mesleğini bizzat yapmayıp, yetkilerini devamlı ya da geçici olarak meslek mensubu olmayan kişilere kullandırma’ gibi GOMFA ve meslekten çıkarma disiplin cezalarına ilişkin maddeleri oluşturmaktadır. Bu suçların önlenmesi için söz konusu sorunun temelinde çözüm üretilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak 1989 yılında 25.226 olan meslek mensubunun 2015 yılı sonunda 100.500’e ulaşmasına rağmen, disiplin cezaları aynı şekilde bir artış göstermemiştir. Kanun, yönetmelik, etik kurallara, eğitimler, mesleğe nitelikli mensupların dahil edilmesi gibi unsurlar disiplin suçlarının işlenmesine ilişkin önlemlerdir. Ancak disiplin suçların TÜRMOB düzeyinde tespit edilerek, bölgesel farklılıklarda göz önünde bulundurularak detaylı analizlerin yapılması bir gerekliliktir.

KAYNAKÇA

- Aga, Mehmet ve Şafaklı, Okan Veli (January 2007). “An Empirical Investigation of Service Quality and Customer Satisfaction in Professional Accounting Firms: Evidence from North Cyprus”, *Problems and Perspectives in Management*, 5:3, (84-138).
- Banar, Kerim ve Ekerğil, Vedat (2010). “Muhasebe Meslek Mensuplarının Hizmet Kalitesi: Sunulan Hizmetlerin Kalitesi ile Müşteri Memnuniyeti İlişkisi ve Eskişehir Uygulaması”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10:1, (39-60).
- Bédard, Jean (2001), “The Disciplinary Process of the Accounting Profession: Protecting The Public or the Profession? The Québec Experience”, *Journal of Accounting and Public Policy*, 20, (399-437).
- Berry, Leonard L. ve Parasuraman, A. (1992). “Prescriptions for a Service Quality Revolution in America”, *Organizational Dynamics*, 20:4, (5-15).
- Ekerğil, Vedat; Çavuş, Gülşen; Kodalak, Erkan (2016). “Türkiye’de TÜRMOB ile Birleşik Krallık ACCA’da Muhasebe Meslek Mensuplarının Disiplin Süreci ve İki Birlik Arasındaki Disiplin Sürecinin Karşılaştırılması”, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8:3, (107-137). DOI: 10.20491/isarder.2016.192.
- İslamoğlu A. H. (2009). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*. İstanbul: Beta Yayıncılık. ISBN: 9786053779919.
- Parasuraman, A.; Zeithalm, Valarie A. ve Berry, Leonard L. (1988). “SERVQUAL: A Multiple-Item Scale for Measuring Consumer Perceptions of Service Quality”, *Journal of Retailing*, 64:1, (12-40).
- Saxby, Carl L.; Ehlen, Craig R., ve Koski, Timothy R., (2004). “Service Quality In Accounting Firms: The Relationship Of Service Quality To Client Satisfaction And Firm/Client Conflict”, *Journal of Business & Economics Research*, 2:11, (75-85).
- Weekes, David J.; Scott, Mark E. ve Tidwell, Paula M. (1996). “Measuring Quality and Client Satisfaction in Professional Business Services”, *Journal of Professional Services Marketing*, 14:2, (25-37).
- TÜRMOB (27 Eylül 2011), *Odalar Arası Uygulama Birlikteliği: Haksız Rekabet İşlemleri ve Disiplin İşlemleri* Ankara: TÜRMOB Yayınları: 422.

- 3568 Sayılı Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu, 13 Haziran 1989 tarihli 20194 Sayılı Resmi Gazete
- 5786 Sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 26 Temmuz 2008 tarih ve 26948 Sayılı Resmi Gazete.
- Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu Disiplin Yönetmeliği: 31 Ekim 2000 tarih ve 24216 Sayılı Resmi Gazete.
- Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu Disiplin Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik: 27 Eylül 2007 tarihli 26656 Sayılı Resmi Gazete.
- Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu Disiplin Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik: 04 Ağustos 2015 tarih ve 29435 Sayılı Resmi Gazete.
- E-Kitap 81, http://archive.ismmmo.org.tr/docs/YAYINLAR/kitaplar/Faaliyet_Raporu_2013_2016/5_Oda_Faaliyetleri/0005_uye_ve_stajler_bilgileri.pdf (08.09.2016).
- E-Kitap 81, http://archive.ismmmo.org.tr/docs/YAYINLAR/kitaplar/Faaliyet_Raporu_2013_2016/6_Kurul_Raporlari/003_disiplin_kurulu.pdf (08.09.2016).
- E-Kitap 80, http://archive.ismmmo.org.tr/docs/YAYINLAR/kitaplar/FaaliyetRaporu2015/6_oda_faaliyetleri/005_uye_ve_stajyer_bilgileri.pdf (08.09.2016).
- E-Kitap 80, http://archive.ismmmo.org.tr/docs/YAYINLAR/kitaplar/FaaliyetRaporu2015/7_kurul_raporlari/0disiplin_kurulu.pdf (08.09.2016).
- E-Kitap 75, http://archive.ismmmo.org.tr/docs/YAYINLAR/kitaplar/FaaliyetRaporu2014/6_oda_faaliyetleri/8_uye_ve_stajyer_bilgileri.pdf (08.09.2016).
- E-Kitap 75, http://archive.ismmmo.org.tr/docs/YAYINLAR/kitaplar/FaaliyetRaporu2014/7_kurul_raporlari/0C4%B1/1_disiplin_kurulu_raporu.pdf (08.09.2016).
- E-Kitap 72, http://archive.ismmmo.org.tr/docs/YAYINLAR/kitaplar/FaaliyetRaporu2013/6_oda_faaliyetleri/004_%C3%BCye_stajyer.pdf (08.09.2016).
- E-Kitap 72, http://archive.ismmmo.org.tr/docs/YAYINLAR/kitaplar/FaaliyetRaporu2013/7_kurul_raporlari/001_disiplin_kurulu.pdf (08.09.2016).
- E-Kitap 69, <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/yayinlar/kitaplar/faaliyetraporu2012/6%20oda%20faaliyetleri/5%20%C3%BCye-stajyer.pdf> (08.09.2016).
- E-Kitap 69, <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/yayinlar/kitaplar/faaliyetraporu2012/7%20kurul%20raporlari/1%20disiplin.pdf> (08.09.2016).
- E-Kitap 61, http://archive.ismmmo.org.tr/docs/yayinlar/kitaplar/FaaliyetRaporu2011/6_3%20%C3%BCye%20ve%20stajyer.pdf (08.09.2016).
- E-Kitap 61, http://archive.ismmmo.org.tr/docs/yayinlar/kitaplar/FaaliyetRaporu2011/7_1%20disiplin.pdf (08.09.2016).

E-Kitap 55, http://archive.ismmmo.org.tr/docs/yayinlar/kitaplar/2010/6_4%20uye%20ve%20stajyer.pdf
(08.09.2016).

E-Kitap 55, http://archive.ismmmo.org.tr/docs/yayinlar/kitaplar/2010/7_1%20disiplin%20kurulu.pdf
(08.09.2016).

E-Kitap 51, <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/yayinlar/GenelKurulKitaplari/2009/11%20odafaaliyetleri/3%20uye-stajyer.pdf> (08.09.2016).

E-Kitap 51, <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/yayinlar/GenelKurulKitaplari/2009/12%20kurullar/1%20disiplin.pdf> (08.09.2016).

E-Kitap 43, <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/yayinlar/GenelKurulKitaplari/2008/odafaaliyetleri.pdf>,
(08.09.2016).

E-Kitap 43, <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/yayinlar/GenelKurulKitaplari/2008/kurulraporlari.pdf>
(08.09.2016).

<http://www.turmob.org.tr/TurmobWeb/MBS/DisiplinKuruluKararlari.aspx> (12.10.2016).

<http://www.turmob.org.tr/TurmobWeb/Kurumsal/Raporlar/Faaliyet.aspx> (01.09.2016).

<http://www.turmob.org.tr/MBS/Default.aspx> (07.09.2016).